

באר החיים על מצודת דוד

ספר תרי עשר

עם

מצודת דוד – ביאור הפסוק

באר החיים – הקדמה לפני כל פרשה

מעין חיים – מוסר ועיונים

מיוסד על חז"ל והמפרשים
מועיל מאד להבנת הנ"ך בס"ד

מאת חיים בארה

©

כל הזכויות שמורות למחבר
ארץ ישראל קרית ספר 9744864 08

הקדמה ללימוד נביאים וכתובים

בספר משנת רבי אהרן (חלק ג' עמוד קסט) כותב הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל בדבר חשיבות לימוד כתבי הקודש, שרוח התורה והשקפתה, ויסודות האמונה נלמדים הם בלימוד הנ"ך. וכן נותן שם דברי הדרכה ללימוד הנ"ך, ואלו תורף דבריו הנפלאים:

א. יש להדגיש – בתקופה זו במיוחד – שכל גישתנו לתורה שבכתב היא אך ורק דרך שעריה של תורה שבעל פה.

ב. יש להדגיש בלימוד המקרא, את קדושת התורה שכל מה שאנו משיגים בה אינו אפילו כטיפה מן הים הגדול, וכל כולה רזין עילאין. ומעתיק שם מהקדמת הרמב"ן שכל חכמת שלמה המלך, כל כוחות הבריאה, אפילו סגולת עשבים, ורפואות, עד שידע סוף כל התולדות, הכל למד מן התורה (עיין ספר מאמרים לרמח"ל סודות ורזין הטמונים בהרבה פרשיות מהנ"ך)

ג. אצל רבים נשתרשה טעות חמורה בהבנת דברי חז"ל שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוט, כאילו הכוונה להבנתנו הפשוטה, הגע עצמך אפילו בשפה של אנשי מדע יש לשונות וביטויים שצריך ללמוד להבינם כראוי, לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה שלמה שלהם. כל הענין של אין מקרא יוצא מידי פשוט, היינו פשוטו לפי קבלת חז"ל ובוודאי אין הכוונה למה שפשוט אצלנו. וכאן מציין הרבה הוכחות ומקורות לדבריו, מרמב"ם רמח"ל ועוד (וידוע כמה היה דבוק בדרכי הגר"א ז"ל). וזה גם תורף ספר חזון הקולמוס הנ"ל.

ועל דרך זה כתב גם בספר לקט שיחות מוסר להגר"ר אייזיק שר ראש ישיבת סלבודקה, וכך ממש כתב בספר חזון הקולמוס - בדרכי הוראת התנ"ך. ספר אותו כתב ראש ישיבת מיר ארה"ב הגאון רבי אברהם קלמנוביץ' זצ"ל לפי בקשת מרן החפץ חיים זע"א.

דברים ברורים אלו, הם היסוד והדרך בו דרכנו בביאור באר החיים, תוך שימת לב מיוחדת לחלוקת הפרשיות פתוחות וסתומות כפי המסורה.

כתב מרן החזו"א: כיסוד ההלכה יסוד ההגדה, אין הגדה הגיון לב, ההגדה היא חלק התורה שקיבלנוה דור אחר דור אשר מסרה משה ליהושע ויהושע לזקנים וכדתנן באבות, ולהיות בעל הגדה החובה להיות בקי במקרא בתורה בנביאים ובכתובים, להיות בקי בכל אגדות שנאמרו בגמרא בקיאות נאמנה, להיות בקי במדרש בקיאות שנונה ומסודרת, ואחר כך לשאת ולתת בה בהבנת המסקנות שבהם, וכמו שלא יתכן חכם בהלכה בלא קנין הבקיאות המרובה (חזון איש אמונה ובטחון פרק ג' אות כ"ח, בנוסח כתב יד).

ההקדמות והעיונים בספר זה, מיוסדים על השתדלות ללימוד רחב של דברי חז"ל במרחבי התלמודים והמדרשים, והשתדלות בעיון בהם במשא ומתן קושיא ותירוץ, על מנת להסיק מדברי חז"ל את דרכם בפשט ספרי הנביאים, לפי השגתו הדלה של הכותב.

תקופת הנביאים

לצורך הבנת הרקע עליו מדברים ספרי הנביאים, חשוב להכיר היטיב את סדר דברי הימים של בית ראשון.

ועל כן יובא בקצרה עיקרי תקופות המלכים, ובמיוחד תקופת כל אחד מהנביאים (שהם גם היו מוסרי התורה מעתיקי השמועה כדברי הרמב"ם הידועים).

שלמה המלך בנה את בית המקדש הראשון והוא מלך ארבעים שנה, וכידוע הוא חיבר את שיר השירים, קהלת, ומשלי, והיה נביא בעצמו.

אחרי מות שלמה ע"ה נתחלקה המלוכה, וזרע דוד המלך מלכו על יהודה ובנימין בן אחר בן עד החורבן.

ואילו **לעשרה השבטים** היו מלכי ישראל, ויש לחלק את מלכות **ישראל** למספר תקופות.

א. ירבעם בן נבט מלך ישראל, היה מגדולי התורה, אך בסוף חטא והחטיא את ישראל ביעגלי זהב' כדי שלא יעלו לרגל לבית המקדש שהיה ביהודה. ובנו נדב מלך אחריו. אחר כך מלך **בעשא** ואלה בנו, ארבעתם יחד מלכו כחמישים שנה. בימיהם גדול הנביאים היה **אחיה השילוני**.

ב. אחר כך מלך עמרי אבי **אחאב**, אחאב ובנו ונכדו, כל משפחה זו מלכו כחמישים שנה, והחטיאו את ישראל בע"ז בשם 'בעל', הע"ז של צידון.

גדול הנביאים בתקופת אחאב היה **אליהו הנביא**. וכן '**עובדיה**' תלמידו. מעובדיה ישנו ספר קטן בתרי עשר, בן כ' פסוקים.

ג. תקופת מלכות בית ייחוא: אלישע הנביא ממשיכו של אליהו ניבא שבית ייחוא ישמידו את בית אחאב. וכן היה וייחוא, וזרעו ד' דורות האריכו ימים על ממלכתם, בסך הכל מלכו משפחה זו כמאה ועשרים שנה.

בחצי הראשון גדול הנביאים היה **אלישע** הנביא. ומתלמידו **יונה הנביא**, יש ספר ידוע בתרי עשר.

בחצי השני של מלכות זרע ייחוא, התחיל הקב"ה לנבאות על גלות עשרת השבטים, ומאז החלו נבואות התוכחה הארוכות.

וארבעה נביאים נתנבאו בתקופה זו, **ישעיה**, **הושע**, **עמוס** ו**מיכה**. כולם ניבאו על גלות השבטים. אמנם **ישעיה** ניבא בעיקר על הצלת שבט יהודה, ועל הגאולה העתידה.

ד. תקופה האחרונה של מלכות עשרת השבטים: מלכו מספר מלכים. מנחם ופקח, והושע בן אלה. בימיהם היה גלות עשרת השבטים, בכמה שלבים, כשבימי הושע גלו כולם, על ידי מלכות **אשור**, שמלכו אז בכיפה.

בזמן גלות עשרת השבטים מלך חזקיהו על יהודה, ומלך אשור חפץ לכבוש את יהודה, אך ה' עשה נס עצום – זה היה שמונה שנים אחרי שהגלה את יי שבטים – ומתו כל חיילי

סנחריב מלך אשור. ואת הנס הזה ניבא ישעיה לפני כן. והרבה מדברי ישעיה מדברים על תקופה זו. אמנם מלכי אשור שלטו עד כמאה שנה אחר כך.

ה. התקופה שאחרי גלות עשרת השבטים : כמאה ושלושים שנה עד חורבן בית המקדש, בהם היו רק מלכי יהודה ולא היו מלכי ישראל.

י"ח שנה לפני חורבן בית המקדש, כבש **נבוכדנצר** מלך בבל את אשור, ומלך בכיפה. והגלה את יהודה בשלבים, עד שהחריב את בית המקדש.

'חבקוק' ו'נחום' בתרי עשר, ניבאו נבואות קצרות על כך שאשור שבירתה נינוה, עתידה ליפול ביד בבל על ידי נבוכדנצר. וגם ספר **יואל** נאמר בתקופה זו.

ירמיה ניבא על החורבן מכארבעים שנה לפני החורבן. וגם **צפניה** ניבא עמו, וגם **חולדה** הנביאה.

יחזקאל גלה לבבל מעט לפני החורבן, שכן י"א שנה לפני החורבן הוגלה המלך יכניה הוא יהויכין, ועמו החרש והמסגר שהם הצדיקים ביניהם היו דניאל חנניה מישאל ועזריה, מרדכי היהודי, וגם יחזקאל הנביא שיש מדרש שהיה בנו של הנביא ירמיה, ושם ניבא יחזקאל על חורבן בית המקדש, וכן ניבא הרבה נבואות מפורטות על הגאולה העתידה, גוג ומגוג, תחית המתים, בית שלישי ועוד.

ו. תקופת גלות בבל: דניאל היה בחלק הראשון של גלות בבל. **מרדכי ואסתר** בחלק השני.

עזרא נחמיה חגי זכריה ומלאכי, ניבאו בתום גלות בבל, בתחילת בנין בית שני, והם אחרוני הנביאים.

ספר הושע.

הושע ועימו ישעיה עמוס ומיכה ארבעתם נתנבאו באותו התקופה (פסחים פז), והתחילו להתנבא כמאתים שנה לפני חורבן בית המקדש.

חורבן בית המקדש היה בשנת ג' אלפים של"ח, מאה ושלושים ושנים שנה קודם לחורבן - בשנת ג' ר"ו - הוגלו שארית עשרת השבטים לגלות שממנו עדיין לא שבו (אולם חלק מהם חזרו צ"ז שנה אחר גלותם. ערכין ל"ג). וארבע נביאים אלו, התחילו להתנבא ששים וחמש שנה לפני גלות עשרת השבטים.

בנבואתם הם מוכיחים את עם ישראל, ומזהירים ומנבאים שאם לא ישובו בתשובה, תבא עליהם פורענות, והוא מה שסנחריב מלך אשור הגלה את עשרת השבטים.

סנחריב כבש גם את ערי יהודה בצורות ובא לשערי ירושלים, ושם הכהו מלאך ה' בליל הסדר ומתו המוני חייליו בין לילה.

והנה הנביא ישעיה התנבא בעיקר אל יהודה, וניבא על מה שסנחריב יעלה עליהם, ושיפול, על מלחמות שבימי אחז מלך יהודה (הוא היה מלך יהודה בימי השלבים הראשונים שהוגלו השבטים), ועל שרי חזקיהו הרעים, מלבד מה שניבא על העתיד לבא.

אך הנביאים הושע עמוס ומיכה התנבאו בעיקר על חטאי עשרת השבטים, והעונש שמיועד להיות להם.

הנביא הושע מנבא הרבה על כך שהקב"ה אוהב את עם ישראל, והוא פעל, והוא פועל בדרכים רבים לעשות שעם ישראל יתקנו את דרכיהם, וקורא לעם ישראל לשוב בתשובה.

במחצית השניה של הספר, נראה כי היה רצון מצד עם ישראל לעשות מעשים של תשובה, אך לא היה תשובה שלמה, בלב, והנביא מבאר את דרכי התשובה.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

ספר הושע :

פרק א (ב) דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאִרִי בִימֵי עֲזִיָּה
יֻתָּם אָחִיו יְחֻזְקִיָּה מֶלֶכִי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:
(ב) תַּחֲלַת דְּבַר יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח לָךְ אִשָּׁת זְנוּנִים וַיִּלְדִּי זְנוּנִים כִּי זֶנְהָ
תִּזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה: (ג) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת גִּמְרֵי בַת דְּבִלְזָם וַתִּהְיֶה

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק א-ט):

בפרשה זו ניבא הושע הנביא, את סיום מלכות ייחוא. - חלק גדול משנות מלכי ישראל, היו מזרע ייחוא מלך ישראל -, ואחרי כן מלכו מלכים ממשפחות אחרת אבל כמה שנים אחרי בית יהוא, תסתיים מלכות ישראל לגמרי, על ידי אויב. אולם בני יהודה ינצלו בנס מהשמים, מאותו אויב.

וכן היה שסנחריב מלך אשור הגלה את עשרת השבטים (מלכים ב יח יא), ובבואו להלחם בירושלים אשר בנחלת יהודה, הכה ה' בפתאומיות את כל חייליו, באופן פלאי מאד (שם יט לה).

פרק א (א) דְּבַר ה' רָצָה לִמְרֹכָה, הַסֵּפֶר יִסְפֹּר, דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאִרִי^א אֲרֻזִּ"ל שֶׁזֶהוּ
בָּאֵרָה הַנְּשִׂיא לְרֹאשׁוֹנִי, הַנִּזְכָּר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים א' (ה ו) שְׁגָלָה לְאִשּׁוֹר - מוֹבָא בְּרַד"ק^ב. בִּימֵי עֲזִיָּה יֻתָּם אָחִיו
יְחֻזְקִיָּה מֶלֶכִי יְהוּדָה כִּי בִימֵי אֵלֹו הַמְּלָכִים נִיבָא. וּבִימֵי יָרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶלֶךְ בִּימֵי עֲזִיָּה.
(ב) אֲמַת יֵשׁ נְבִיאִים שֶׁמֻּזְכָּר בָּהֶם רַק מֶלֶכִי יְהוּדָה, כְּמוֹ יִשְׁעִיָּה וִירְמְיָה וּמִיכָה, אֲדָּ בְּנִבּוֹאָת הוֹשֵׁעַ) עַל שְׁנֵיבָא גַם עֲלֵיו
(על גלות עשרת השבטים אשר תחת מלכות ירבעם - ע"פ הרב אברבנאל בהקדמת בחקירה השנית, ועוד שהושע בעצמו היה) בארצו, כי (הנביא הושע) היה מבני עשרת השבטים, לכן אמר ובימי ירבעם: (ב) תַּחֲלַת דְּבַר ה' בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר רָצָה לִמְרֹכָה דְּבָרוֹ שֶׁל ה' (בְּאִזְנִי) הוֹשֵׁעַ, הִיא (הַדִּיבּוֹר הַזֶּה) שֶׁאִמַּר ה' אֶל הוֹשֵׁעַ, לֵךְ קַח לָךְ אִשָּׁת זְנוּנִים^א אֲשֶׁה שֶׁהוֹרָגְלָה בְּזִנוּת. וַיִּלְדִּי זְנוּנִים וַיִּלְדָּה יִלְדִּים בְּזִנוּת שֶׁזֶהוּ מוֹפֵת וְאוֹת שֶׁהָיָה זֹנֶה בְּאֵמַת
(כי אשת איש אומרת על כל בניה שהם מבעלה, אלא מדובר בפנויה שאינה נשואה, והיא קבועה לזנות), וארז"ל (פסחים פז) לפי (שכאשר אמר הקב"ה להושע בניך חטאו), הושע אמר להקב"ה על ישראל, (אם כך) החליפם באומה אחרת, (וה' לא היה חפץ שיאמר כך, אלא רצונו שילמדו זכות ישראל). לכן צוהו (הקב"ה) לקחת זונה, למען הראות לו איך יקשה בעיניו לגרשה, לרמוז לו שקשה לפני המקום לשלח את ישראל מעל פניו. כי זנה תזנה הָאָרֶץ רָצָה לִמְרֹכָה לְאוֹת שֶׁאֲנִשִּׁי הָאָרֶץ זְנוּנִים וּסְרִים מֵאַחֲרֵי ה' (וּפְנוּנִים) מֵה' לִלְכַּת אַחֲרֵי אֱלֹהֵי עֲכוּרִים,

מעין חיים - מוכר ועיונים

^א א א בארי. אמרו חז"ל ששני פסוקים בספר ישעיה (פרק ח' פסוק יט' ופסוק כ') הם נבואת בארי הנביא, אבי הושע.

^א א ב קח לך אשת זנונים. לענין התוכחה והנבואה שבפרשה, אין הבדל אם הנביא הקדוש נצטוו לקחת אשה בפועל, או שהכל היה במראה הנבואה. דעת האבן עזרא והרד"ק שלא היה במציאות אלא במראה הנבואה, דהיינו מין חלום. וכן מבואר בתרגום יונתן. מאידך רש"י כי שבגמרא פסחים פז' אמרו שהוא כמשמעו, דהיינו שלקח אשה זונה בפועל, וכן דעת הרב אברבנאל והגאון מלבי"ם, ולא היה בזה חטא, מפני שמותר לעבור על מצוה על פי נבואה בהוראת שעה.

ותלד לו בן: (ד) ויאמר יהנה אליו קרא שמו יזרעאל פי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשפתי ממלכות בית ישראל: (ה) והנה ביום ההוא ושבבתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל: (ו) ונתהר עוד ותלד בן ויאמר לו קרא שמה לא רחמה פי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל פי נשא אשא להם: (ז) ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהנה אלהיהם ולא אושיעם בקשת

כזונה ההולכת אחרי המנאפים (ובכך היא בוגדת בבעלה) >ע"פ האלשיך<: (ג) וילך ויקח את גמר בת דבלים כן היה שם זונה ידועה באותו הזמן >ע"פ רד"ק<. ונתהר ותלד לו בן: (ד) ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט עוד זמן מועט, רצה לומר בזמן קרוב, ופקדתי את דמי יזרעאל אזכור דמי אחאב שהרגו יהוא ביזרעאל, (את) הדם ההוא אזכור על בית יהוא לשלם גמול (עונש לזרע ייחוא מלך ישראל), ועל זכריה בן ירבעם יאמר שהיה מבית יהוא, ונתהר על ידי שלום בן יבש, כמו שנאמר במלכים (ב טו י). ועם כי יהוא הרג לאחאב בדבר ה' על שעבד לבעל, עם כל זה הואיל וגם יהוא חזר ועבד לבעל, נחשב לו דם אחאב כדם נקי >ע"פ רש"י ורד"ק<. והשבת י"י ממלכות בית ישראל. ואחרי זה אשביט ממלכות ישראל מכל וכל, כי (באמת) מעט מן הזמן עמדה מלכות ישראל אחרי זה >ע"פ רד"ק<, (שהנה ממלוך ייחוא, עד שנתהר זכריה נכד נכדו, היה מאה ו... שנים ואילו מאז ועד גלות עשרת השבטים לא היה אלא מ... שנים): (ה) והיה ביום ההוא ביום הגמול ושבבתי את קשת ישראל אשכור את קשת ישראל, רצה לומר אתיש (את) כח ישראל (הנמצא) בעמק יזרעאל. שהוא מקום מבצר, מושב מלכי אפרים >ע"פ רד"ק<: (ו) ונתהר עוד ותלד בן ויאמר לו קרא שמה לא רחמה, כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל, כי נשא אשא להם (נשא הולך על ארחם, ורצה לומר, כי עד הנה נשאתי עוונם וזוהי היתה) על כי רחמתיים, אבל מעתה לא אוסיף עוד לרחם עליהם, וישאר עוונם על עצמותם >ע"פ י"א שבאבן עזרא<: (ז) ואת בית יהודה ארחם על כי עדיין לא

מעין חיים – מוסר ועיונים

^א **ד ופקדתי**. אף על פי שהיא מצוה לפרסם את החוטאים בנפשותם ואת החונפים, אבל החוטא אם לאיש כמוהו רשעו ולבן אדם חטאותיו אין לפרסמו (כלומר ראובן שעובר גם הוא על אותו מין חטא ששמעון עובר בהם, אין ראובן יכול לפרסם על שמעון ולהענישו, וזהו מפני שני טעמים, הראשון הוא), כי אין כונתו בגלותו מסתרי לטובה, כי אם לשמוח לאיד, והשנית - כי איך בוש לא יבוש להזכיר על זולתו דופי המעשים ההם והוא אוחז בהם, ונאמר "ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא", הנה כי אף על פי שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא היה רב פשע. (שערי תשובה ג ריט).

^ה **ד והשבתי**. כפשוטו משמע שמיד בתום מלכות ייחוא, תושבת מלכות ישראל, והרי לא היה כך. אלא מבאר המהרש"א (פסחים פז) שבימי המלכים שאחרי בית ייחוא, כבר החלו שלבי הגלות (עיי' ישעיה סוף פרק ח), ונחשב שנשלמה תוקפה של מלכות ישראל.

^א **ו בית ישראל**. בהרבה מקומות 'בית ישראל' הכוונה נשים, וכן פרש"י במדבר (כ כט), ויש לבאר לפי זה שלא רוחמה הוא נגד הנשים, ולא עמי, נגד האנשים. וכן מתבאר בדברי המצודות להלן פרק ב' ג' על ולאחותיכם רוחמה. ויש לבאר שהבן יזרעאל, הוא כנגד המלכות, וכפי שמשמע מלשון קשת, המוזכר בענינו, ולפי זה כל שלושת הילדים מדברים על עשרת השבטים.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

ובְּחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוֹסִים וּבְפָרָשִׁים: (ח) וַתִּגְמַל אֶת לֹא רַחֲמָה
וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֶּן: (ט) וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עָמִי כִּי אַתֶּם לֹא עָמִי
וְאֲנֹכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם:

פרק ב (א) וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמָּד וְלֹא
יִסָּפֵר וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֹאמְרוּ לָהֶם בְּנֵי

נתמלאה סאתם. והושעתים בה' אלהיהם, ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים
רצה לומר, התשועה תהיה בעזר ה' אלהיהם, ולא בכלי מלחמה. ויאמר (זאת) על מפלת סנחרב, שלא היתה על
ידי מלחמה, כי ה' הכה בהם על ידי המלאך >ע"פ רד"ק<: (ח) וַתִּגְמַל אֶת לֹא רַחֲמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֶּן: (ט)
וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עָמִי כִּי אַתֶּם לֹא עָמִי אֵינֶכֶם חֲרָדִים עַל דְּבָרִי לַעֲשׂוֹתָם, כְּדֹרֶךְ הַעַם הַחֲרָדִים עַל דְּבָרִי
מִלְכָּם. וְאֲנֹכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם וְגַם אֲנִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם לֵאמֹר, לְהַצִּיל אֶתְכֶם וּלְהוֹשִׁיעַ לָכֶם >ע"פ תרגום יונתן<:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב א-ט):

בפרשה זו מתחיל בהבטחה על העתיד. וממשיך בטענות על עם ישראל, שאינם מאמינים בתפלה אל ה', אלא
בעשיית פעולות וסגולות, להפעיל אליהם את מערכת השמים (דהיינו עבודה זרה).

רש"י ז"ל מתקשה בפירוש זה, כיצד עובר הנביא באותו פרשה, מענין הבטחה טובה, לתוכחה קשה.

רש"י מביא מהלך אחר (על פי דברי הגמרא פסחים פ"ז), שהפסוקים הראשונים, אינם הבטחה טובה, אלא הוא
תפלת הנביא ללמד זכות על ישראל שהתפלל לטובתם, ופסוק ד' הוא תשובת ה' לנביא".

פרק ב (א) וְהָיָה מִסְפָּר בְּזֶמֶן הַגְּאוּלָּה (לעתיד לבא), יהיו מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא
יספר אשר (את גרגרי החול) אי אפשר למדוד אותם ולספרם (והוא הבטחה על ריבוי בכמות). ואמרו רבותינו ז"ל
>פסחים פ"ג< שאחר שהוליד הושע את אלו (בני הזונה) אמר לו המקום שלח את אשתך (שירגיש הקושי שבדבר),
והבין ברמז שלא טוב בעיני ה', אשר דבר על ישראל להחליפם באומה אחרת, לכן חזר וביקש עליהם רחמים.
והיה במקום אשר יאמרו להם אשר היה נאמר עליהם (מאת ה' דברי גנות שאמר עליהם) לֹא עָמִי אַתֶּם,
יאמרו להם בני אל חי יאמר עוד עליהם (שבח, שהם) בני אל חי (כינוי המלמד שהם) החביבים (לה') כבנים, שהם

מעין חיים – מוסר ועיונים

^א ט לא עמי. המלבי"ם מפרש שהבן לא עמי, הוא כנגד יהודה. וקצת קשה הרי בנבואה זו ניבא טוב על יהודה, כמבואר
בפסוק ז'. וראה מה שנתבאר בפסוק ה' בביאור הדבר לפי דרכו של המצודות.

^ב א. לכאורה קשה, הלא לשון ג' פסוקים הראשונים משמע שהוא חזון עתיד, ולא בקשה, ואולי לכן נטה רש"י מפירוש
שעל פי הגמרא.

אך המלבי"ם מיישב קושיא זו, ומבאר, שהנביא אומר בתפלתו, הנה אני רואה שהיה מספר בני ישראל וכולי, ויקראו
בשמות חיבה. כלומר היות ואני רואה איך בעתיד, יש להם אהבה מאת ה', אם כן הוא בא בטענה בדרך רמז, שכבר עכשיו
מגיע להטיב להם, לכבוד עתידם. ועל כך השיב ה' לא כן הוא, אלא ריבו באמכם ריבו, כי רק בדרך זה, תגיע לתכלית
הטוב על ידי שתטיב את דרכיך, וכפי שמבאר. ועיין הערה לפסוק יא', מה שנתבאר עוד, בביאור מהלך הפרשה.

אֶל חֵי: (ב) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ
אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: (ג) אָמְרוּ לְאַחֵיכֶם עָמִי
וְלְאַחֵיכֶם רַחֲמָה: (ד) רִיבוּ בְּאִמְכֶם רִיבוּ כִּי הִיא לֹא אֲשֵׁתִי וְאֲנֹכִי
לֹא אִישָׁהּ וְתִסֵּר זְנוּנִיָּה מִפְּנֵיהָ וְנֶאֱפּוֹפִיָּה מִבֵּין שְׂדֵיהָ: (ה) פֶּן
אֶפְשִׁיטָנָה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הַנִּלְדָּה וְשָׁמַתִּיהָ כְּמִדְבָּר וְשָׁתָהּ
כְּאָרֶץ צִיָּה וְהִמַּתִּיהָ בַּצָּמָא: (ו) וְאֵת בְּנֵיהָ לֹא אָרַחֵם כִּי בְנֵי זְנוּנִים

חביבים לאביהם) יותר (מעט למלכו, והוא נגד הכינוי עמי): (ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וישמו להם ראש זה יהיה בימי המשיח. ושמו להם ראש אחד. זהו מלך המשיח. ועלו מן הארץ. מארצות הגולה יעלו אל ארצם. כי גדול יום יזרעאל. כי יום גדול ונכבד יהיה יום קבוץ ישראל, אשר הפיצם האל כמפורז זרעים על פני השדה. «ע"פ רש"י»: (ג) אמרו לאחיכם. אתם בני יהודה ובנימין אמרו על אחיכם בני עשרת השבטים, שהם עמי. כמותכם, עם כי מהרתי להגלותם (את ה' שבטים), ממכם (בני יהודה), וקראתים אז לא עמי (אמרו להם שאחזור ואקרא להם עמי). ולא אחותיכם רחמה וכן אמרו רחמה על אחותיכם, הם נשי עשרת השבטים: (ד) ריבו באמכם ריבו. כל הכנסיה יחד יקראו אם, וכאילו יאמר אל הצדיקים שבדור, עשו מריבה עם כל הכנסיה (דהיינו עם כלל הדור), על רוע דרכה. «ע"פ ר"י אברבנאל», כי היא לא אשתי. מעתה היא לא אשתי, כי סרתה מעלי, ואנכי לא אישה (אינני כבעלה) להזמין לה ספוקה. ותסר. מוסב על תחלת המקרא לומר, ריבו בה (בכדי) שתסיר זנוניה מפניה רצה לומר שלא תצבע עוד פניה להזנות אחרים, ונאפופיה מבין שדיה ולא תשים עוד בין שדיה בשמים המעלים ריח טוב להלהיב לב הנואפים. רצה לומר, מעתה תעזוב דרכה (הרעה) ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה «ע"פ רד"ק»: (ה) פן אפשיטנה ערומה כי כשלא תעזוב דרכה, פן אפשיט בגדיה מעליה ותשאר ערומה, ואמר ענין הבושה שעושיין לזונה לפי שהמשילה לזונה. והצגתינה כיום הולדה. אעמיד אותה מבלי לבוש ומכסה, כמו שהיתה ביום שנולדה, וכפל הדבר במילים שונות. ושמתיה כמדבר. הפקר לכל, כמו המדבר. ושתיה כארץ ציה כפל הדבר במילים שונות «ע"פ רד"ק»: (ו) ואת בנייה רצה לומר, אף על הצדיקים שבהם לא ארחם, כי בני זנונים חמה לפי שהמשילה לזונה, אמר לשון הנופל בזונה, שאין מי מרחם על בניה, ואף שהמה לא חטאו מכל מקום סובלים עון אמותם. ורצה לומר, (ש)אף הצדיקים ילקו בעון כללות האומה «הרב אברבנאל להלן בפסוק ז': (ז) כי זנתה אומה כללות האומה סרתה

מעין חיים – מוסר ועיונים

⁹ ב ג אמרו לאחיכם. אינו מדבר על ההווה, שהרי עדיין לא גלו לא עשרת השבטים ולא יהודה, אלא הכוונה שלעתיד לבא כאשר תהיה הגאולה, תדעו שגם ה' שבטים הם רצויים לפניו, אף שהם הורחקו מאד בימי הגלות. או שהוא תפלה שה' יקראנו עמי, ולא אמר לה' 'אמורי' אלא אמרו לשון רבים, בדרך כבוד. וה' ענה לא אקרא לה עמי, אלא ריבו וכו' עד פסוק כה' שאז באמת אקרא אותה עמי.

¹⁰ ב ד כי היא לא אשתי. הרב אברבנאל מפרש, כי מלשון שמא. כלומר בתמיה, שמא היא לא אשתי, והלא היא היא כן אשתי, ואם כן עליה להסיר זנוניה. ואילו הרב האלשיך מפרש אדרבה, לא אחשיב אותה כנשואה אלא כפנויה, כי אם הייתי דן אותה כאשת איש היה עוונה חמור יותר ולא היתה לה תקומה. וכן מתבאר להלן פסוק י"ח כ"א, שרק לעתיד לבא יתקיים בה וארשתך. ועיין עוד בענין זה בעיונים בתחילת פרק ג'.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

הָמָּה: (ז) כִּי זָנְתָה אִמָּם הַבִּישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֶלְכָּה אַחֲרֵי מֵאֲהָבִי נִתְּנִי לַחֲמִי וּמִיָּמִי צִמְרִי וּפִשְׁתִּי שְׁמָנִי וְשִׁקּוּיִי: (ח) לָכֵן הִנֵּנִי שָׁךְ אֶת דְּרָכְךָ בַּסִּירִים וְגִדְרָתִי אֶת גְּדֵרָה וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמָּצָא: (ט) וְרִדְפָה אֶת מֵאֲהָבֶיהָ וְלֹא תִשָּׁיג אֹתָם וּבִקְשָׁתָם וְלֹא תִמָּצָא וְאָמְרָה אֶלְכָּה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרָאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אִזּוּ מַעֲתָה: (י) וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אֲנֹכִי נִתְּנִי לָהּ הִדְגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיֵּצֶהָר וְכֶסֶף הַרְבִּיתִּי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַפֶּעַל: (יא) לָכֵן אָשׁוּב וְלִקְחָתִי דָגְנִי בַּעֲתוֹ וְתִירוֹשִׁי

מעלי. הובישה הורתם האם שהרתה אותם, עשתה מעשה בושה וכלימה, והוא כפל ענין במילים שונות. כי אמרה אלכה אחרי מאהבי אחרי הנואפים האוהבים אותי נתני ושמני ופשתי וצמרי ושיקויי, הכוונה שאר משקאות. ולענין הנמשל ורצה לומר, שבטחה במערכת השמים (ועבדה לכוכבים ולזמזומות, בכך שעשתה סגולות כדי להפעילם), בחשבה שכל השפעתה בא לה מהם -ע"פ רד"ק בשם אביו: (ח) לכן הואיל וכן חשבה. הנני שך את דרכך בסירים אנדור דרך מהלךך בקוצים לכל תוכל ללכת בה. רצה לומר, לא תשכיל להוריד אליך השפעה ממערכת השמים, (וייראה לנס) כאילו נסתם הדרך. וגדרתי את גדרה כפל הדבר במילים שונות. ונתיבותיה לא תמצא לא תמצא שביל ותחבולה להוריד אליך ההשפעה -ע"פ הרב אברבנאל: (ט) ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם אף שתהיה רודפת אחר מערכות השמים, להקטיר להם, עם כל זה לא תשיג אותם להשפיע לה טובה. ובקשתם ולא תמצא כפל הדבר במילים שונות. ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז תאמר אבטח בהקב"ה, כי טוב לי אז מעתה כי מאז כשהיה בטחוני בו, היה לי (יותר) טוב, מעתה (ומה שאני מקבלת עתה ממאהבי. אך עדיין חושבת שגם מהעבודה זרה היה לה טוב, ועל כך ממשיך בפסוק הבא) -ע"פ הרב אברבנאל: (י) והיא לא ידעה מתחילה לא שמה על לבה לדעת כי אנכי נתתי לה אשר אני הוא הנותן לה. הדגן והתירוש והיצהר. והכל ממני כי אין דבר ביד מערכת השמים. וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל"ל והנה (לפי דבריו אלה שכל אשר לה הוא רק מה, אם כן הטענה גודלת, שנמצא שאת) הכסף והזהב אשר אני הרביתי לה, (עם זה עצמו הם בגדו בי) ועשו הם לבעל, והוא צורה מה (מסוימת) עשוי לצבא השמים, והם היו מיפים אותה בכסף וזהב, כמו שנאמר (ירמיה י) בכסף וזהב יפהו -ע"פ הרב אברבנאל: (יא) לכן הואיל וכן עשתה. אשוב"ל לקחת את הדגן שנתתי לה.

מעין חיים – מוסר ועיונים

⁸⁰ ב י וזהב עשו לבעל. אף שנאמר (מלכים ב י יח) וישמד יהוא את הבעל מישראל. אמנם לפי מה שנראה בדברי חז"ל, ייהוא מלך ישראל, הועיל רק שלא יעבדו עבודה זרה בגלוי, אבל עדיין המשיכו לעבוד לבעל בסתר. עיין יחזקאל פרק ח'.

⁸¹ ב יא לכן אשוב. לשווא אשוב משמע פעם נוספת, ואכן לעיל כבר אמר, לכן הנני שך. ועוד יש שליש לב בפסוק להלן ט"ז, לכן הנה אנכי מפתיה, משמעו שיהיה שלב שלישי, ורק לאחר מכן ישובו אל ה' בשלמות, וצריך ביאור מה הם השלושה שלבים.

ונראה שהכוונה כך, 'לכן הנני שך' (פסוק ח) הוא שה' מנע מהעם לעבוד את העבודה זרה, על ידי שהמליך את ייהוא על ישראל, שהוא לא נתן לעבוד לבעל שנאמר (מלכים ב י יח) וישמד יהוא את הבעל מישראל. וזה נעשה שנים רבות קודם לנביא הושע, והוא השלב הראשון.

בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צִמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכִסּוֹת אֶת עֲרֹנְתָהּ: (יב) וְעַתָּה אֲגַלָּה אֶת נִבְלָתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא יִצְלִינָה מִיָּדִי: (יג) וְהִשְׁפַּתִּי כָּל מְשׁוֹשָׁה חֲגָה חֲדָשָׁה וְשִׁפְתָּהּ וְכָל מוֹעֲדָהּ: (יד) וְהִשְׁמַתִּי גִפְנָה וּתְאֵנָתָה אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הִמָּה לִּי אֲשֶׁר נָתַנּוּ לִי מְאַהֲבֵי וְשִׁמְתִּים לִיעֵר וְאֶכְלֶתֶם חֵית הַשָּׂדֶה: (טו) וּפְקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת יְמֵי הַבְּעָלִים

ולקחתי דגני בעתו בעת גמר הבשול אקח מהם על ידי ברד וארכה וכדומה. ותירושי במועדו בזמן הביכור. והצלתי צמרי ופשתי אסיר מהם הצמר והפשתיים (דהיינו את המלבושים) שנתתי לה לכסות את ערותה כי ימותו הצאן, ולא יהיה לה צמר והפשתיים, ולא יהיה לה בגד ללבוש "ע"פ הרב אברבנאל": (יב) ועתה כשאסיר צמרי ופשתי אגלה" את נבלתה לעיני מאהביה כייעור גלוי ערותה, לעיני מערכת השמים ואיש לא יצילנה מידי ולא יצילנה מי מיד. רצה לומר, לא יוכל מי להשפיע עליה טובה בזולת רצוני "ע"פ רד"ק, לשיטת אביו של הרד"ק": (יג) והשבתני כל משושה אבטל כל שמחתה שמחת חגה (הם שלושה רגלים) חדרשה ושבתה. וכל מועדה הם ראש השנה ויום הכיפורים ושמיני עצרת "רב טעדיה גאון, מובא ברד"ק": (יד) והשמתני גפנה ותאנתה אעשה שממה (את) מקום הגפנים והתאנים. אשר אמרה אתנה המה לי (כלומר) אשר נתנו לי מאהבי (ו)לפי שהמשילה לזונה, אמר לשון אתנן (וכך נקראת המתנה שהזונה מקבלת). ורצה לומר, שאמרה שבא לה מהשפעת מערכת השמים. ושמתים ליער. אעשה הפרדסים מקום הפקר כייער ואכלתם חית השדה וחית השדה תאכל הפירות. רצה לומר, האויב יקח הכל "ע"פ רד"ק": (טו) ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם אזכיר עליה (את) הימים אשר הקטירה לבעלים, (והזכיר את

מעין חיים – מוכר ועיונים

אך לא הועיל, שכן אמנם אמרה 'אלך ואשובה אל אישי הראשון' (פסוק ט), אך לא מחמת כי הבינה שהבעל אינו מועיל, אלא כי 'טוב לי אז מעתה' (פסוק ט), כלומר הבעל מועיל, רק מודה שה' מועיל יותר. והיה עליה להאמין שמתבעל לא היה לה מאומה, וכל אשר היה לה, אינו אלא מה' (יסוד הדברים כתב הרב אברבנאל. אך מה שאמרנו שזה התקיים בימי ייחודה הוא הוספה על דבריו).

'לכן אשוב' זה הוא השלב השני, שה' ימנע דגנה תירושה, ויענישה על ידי אויב, בצרות, ובגלות, וכל זה בתקופה שהיא עובדת לבעל, בכדי שתראה שהיא עובדת לבעל, והוא אינו עוזר לה.

ובפסוק ט' מתבאר מדוע לא הועיל השלב השני, והוא כי במקום שתיבן שהבעל אינו יכול לתת, היא הבינה הפוך, ואמרה שהסיבה של מיעוט מזונותיה וריבוי אויביה, הוא מחמת שלא די בהקטרה לבעל, צריך גם להתקשט בפניו.

מתי התקיים השלב הזה, עייני להלן (ד יט) **צַר רוּחַ אוֹתָהּ בַּכִּנְפִּיהָ וַיִּבְשּׁוּ מַזְבְּחוֹתֶיהָ**. דהיינו שילכו בגלות, ויבשו שיבקשו לעבודה זרה לינצל ולא יועיל.

ומה שלא הועיל, הדבר מתבאר בנביא ירמיה, שאמרו (ירמיה מד יח) **וּמִן אֵז חֲדַלְנוּ לְקַטֵּר לְמַלְכַּת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ לָהּ נִסְכִּים שִׁרְוֵנוּ כָּל וּבַחֲרִב וּבִרְעֵב תִּמְנוּ**. הרי שבני יהודה תלו את הגלות, בסיבה שלא עבדו מספיק לעבודה זרה, אף שמבואר שם ירמיה אמר להם שהגלות היתה, בסיבת חטאם עבודה זרה, כדי שיעובדו. הרי שהיה בדיוק כדברי הנביא (ואולי היה כן גם ב' השבטים).

השלב השלישי, שהוא השלב שעליו ניבא הנביא שיפעל ויועיל להשיבם למוטב, השלב הזה יתבאר בפרשה הבאה.

²³ **ב יב אגלה.. ואיש לא יצילנה מידי**. המצודות מפרש, שאגלה את ערותיה למערכת השמים, ולכן לא יצילוה.

והוא קצת תמוה, וכי עניני הסגולות של הפעלת הכוכבים תלוי הם אם רואים את החטאים או לא.

נראה לפרש שבאמת יש כאן ב' דברים נפרדים, א' שה' יגלה את חטאיה לעין כל, וכפי שאומרים כנגד השמש. וב' שמערכת השמש והמזלות, לא יפעל בעבורם. והדברים נסמכו זה לזה בדרך מליצה, כי זה נשמע כאילו הדברים תלויים זה בזה.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

**אֲשֶׁר תִּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָה וְחִלָּתָהּ וַתִּלְךְ אַחֲרֵי מֵאֲהָבֶיהָ וְאֹתִי
שָׁכַחָה נָאִם יְהוָה:**

**(טז) לִכְן הִנֵּה אֲנֹכִי מִפְתִּיחַ וְהִלְכָתִיהָ הַמְדַּבֵּר וַדְּבַרְתִּי עַל לִבָּהּ: (יז)
וְנָתַתִּי לָהּ אֶת כְּרֻמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת עֶמֶק עֲכוּר לִפְתַּח תִּקְוָה וְעֲנָתָה
שָׁמָּה כִּימִי נְעוּרֶיהָ וְכִיּוֹם עָלְתָה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:**

הימים, כי מתכוין) לשלם (את עונש) הגמול, לפי רוב הימים. ותעד נזמה וחליתיה" (ותעד הוא לשון עדי, הוא קישוט, כלומר בנוסף לקטורת שהקטירה, אזכור לה גם את) מה שקשטה עצמה בקשוטיה. ותלך אחרי מאהביה" (והלכה אחר מאהביה, רצה לומר מה שעבדה והקטירה למערכת השמים, ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה, שמקשטת עצמה להתאהב על הנואפים. ואתי שכחה לא שמה על לבה לעבוד אותי נאם ה' :

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב טז-יז):

כיצד יעשה ה' שיהיו מוכרחים להבין שהכל מאת ה' ? הקב"ה יקח אותה למדבר, כלומר למצב שתבין שבאופן טבעי אין לה תשועה, ואז תעשה את כל שביכלתה, ולא תצליח, עד שתקרא לה', והוא יענה בדרך נס, או אז תראה שרק ה' הוא המושיע (על פי המלבי"ם. והוא השלב השלישי, וכפי שנתבאר בהערה לפסוק י"א).

(טז) לכן על כי שכחה בי. הנה אנכי מפתח אני אפתנה והלכתיה המדבר ואוליכה במדבר במקום שאין שם אנשים, ודברתי על לבה ושם אדבר על לבה דברי פיוסים, ולפי שהמשילה לאשה שזנתה תחת בעלה, אמר לשון הנופל באשה כזאת, שהבעל מפתח אותה ללכת אחריו במדבר, מקום שאין אנשים, למען לא ישמע מי(שהו) מה שידברו, ושם מפייסה בדברים טובים שתעזוב דרכה "מהר" קרא כתב כן שענין המדבר, הוא שיהיה מקום סתר. ורצה לומר, המקום יעורר לבבם לשוב לעבודתו: (יז) ונתתי לה את כרמיה משם מן הליכת המדבר הזה, מן האהבה הבאה שמה. רצה לומר, מן הערת הלבב, תשוב אלי ואחזור לה את כרמיה. ואת עמק עכוור לפתח תקוה העמקים (אשר בארץ ישראל) שהיו עכוורים ונשחתים בהיותם בגולה, תשוב להיות פתח תקוה. רצה לומר, יהיו חמודים כפתח (של מקום) נחמד, אשר יקו אנשים לבוא בו. וענתה שמה כימי נעוריה. תרים בכרמים קול שיר, כמו ששרתה כימי נעוריה. רצה לומר, עד שלא גלו ממנו (מן ארץ ישראל). וכיום עלותה מארץ מצרים וכמו ששרתה ביום עלותה מארץ מצרים שאז שררו בשמחת לבב שירת הים

ע"פ מהר"י קרא>:

מעין חיים – מוכר ועיונים

⁷¹ ב טו ותעד נזמה. ראה מה שנתבאר בזה בפסוק יא', שיש מפרשים, שאינו הולך על ופקדתי לומר שאפקוד גם על נזמה. אלא פירושו, שבשעה שאני פקדתי אותה על הקטורת, והענשתי אותה על כך, באותו זמן בעצמו במקום להתיאש מהעיון ולהכנע אלי, היא מוסיפה קישוט על הקטורת, וממשיכה ללכת אחרי מאהביה, ואינה נזכרת בי. ולכן תקבל את השלב השלישי, שהוא מה שנאמר בפסוק טז לכן אנכי מפתח.

⁷² ב טו ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה. עיין בישעיה (נו ג-יב) שם נמצא נבואה כעין זו.

(יח) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה תִּקְרָאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרָאִי לִי עוֹד בְּעָלִי: (יט) וְהִסְרֹתִי אֶת שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא יִזְכְּרוּ עוֹד בְּשֵׁמָם: (כ) וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חֵית הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקִשְׁת וַחֲרֹב וּמִלְחָמָה אֲשָׁבוֹר מִן הָאָרֶץ וְהַשְׁכַּבְתִּים לִבְטָח: (כא) וְאַרְשְׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשְׁתִּיךָ לִי בְצֹדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: (כב) וְאַרְשְׁתִּיךָ לִי בְּאֱמוּנָה וְיָדַעְתָּ אֵת

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב יח-כב):

מנבא על התקוה הסופית שהוא גאולה לעתיד לבא, שעם ישראל יקראו לה' אישי, ולעומתם, ה' יכרות להם ברית (ומפרש שהברית הוא, הבטחת ה' להסיר המזיקים) ויקרבנו כמו אירושין.

(יח) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי איש¹⁰ ולא תקראי לי עוד בעלי תקראי אותי בלשון איש, ולא בלשון בעל. וזהו לפי ששם הבעל הוא משותף לשם עבודת גלולים, לכן לא ישמע שם זה על פיה ^{ע"פ מחר"י} קרא, ור"י אברבנאל: (יט) והסרתי את שמות הבעלים מפיה רצה לומר, אתן בלבה להסיר מפיה שמות הבעלים, אף בזולת כוונה (לכבדס). ולא יזכרו עוד בשמם לא יהיו נזכרים עוד בשמם אשר קראו להם, כי אם יכנס לגנאי ^{ע"פ כלי יקר:} (כ) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה¹¹ ועם עוף השמים ורמש האדמה רצה לומר חית השדה (ועוף השמים ורמש האדמה) לא ישחיתו בהם, כאילו כרתו עמהם ברית שלום. וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ רצה לומר אבטל כלי מלחמה והמלחמה עצמה. והשכבתים לבטח: (כא) וארשתיך לי לעולם אקח אותך להיות ארוסתי עד עולם, ולא אמאס עוד בך. וארשתיך לי בצדק¹² ובמשפט בעבור הצדקה והמשפט שתעשו אז, ובחסד וברחמים ובעבור החסד והרחמים שאעשה עמך. כי הצדק והמשפט שתעשי לא יהיה כדאי להשפיע לך טובה מרובה כזאת, אבל אעשה עוד (ואוסיף יתר על המגיע לך מצד הדין), בחסד וברחמים ^{ע"פ רש"י:} (כב) וארשתיך לי באמונה¹³. בשכר האמונה שהאמנת בי

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁰ **ב יח תקראי אישי.** נראה שהכוונה, שההבטחה של המשך הפרשה, הוא בזכות קריאה זו, שנאמין בה' ונתפלל אליו, כמו שמשמע בפסוק יז', וכמו שנאמר (זכריה יג ט) **ובחנתיכם כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו, אמרתי עמי הוא, והוא יאמר ה' אליה.** וכן ניבא ישעיה בענין הגאולה, שנאמר (ישעיה יג נז) **בזעקך יצילוך קיבוץ.**

¹¹ **ב כ וכרתי להם ברית עם חית השדה.** ישעיה ניבא גם כן על כך ואמר על החיות הרעות, ועל הנחשים (ישעיה יא ט) לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

וכן את האמור בסוף הפסוק, ניבא ישעיה (שם ב ד) וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה וכתתו חרבותיהם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה. וכמילים האלו ניבא גם מיכה (ד ג).

¹² **ב כא בצדק.** וכן בישעיה (נד יד) נאמר, בצדקה תכונני. ושם (נו א) שמרו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבא.

¹³ **ב כב באמונה.** וכן ניבא ישעיה (כו ב) **פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים. יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח.** ואמרו חז"ל (שוחר טוב מ') שנוכה לגאולה העתידה, בזכות קוה קויתי, שציפינו לגאולה. וכן אמרו (תנא דבי אליהו זוטא כא) שיאמרו הגויים מה נשתנו ישראל, ומשיב הקב"ה שקדשו שמי ב' פעמים בכל יום תמיד, ובטחו בי. ועיין בפירוש ר"י אברבנאל שמביא עוד מדרשים על ענין זה.

הושע. מצודת דוד. באר החיים

יְהוָה:

(כג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נָאִם יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנֵנִי
אֶת הָאָרֶץ: (כד) וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת הַיִּצְהָר
וְהֵם יַעֲנֵנִי אֶת יִזְרְעֵאל: (כה) וְיִזְרְעֵתִיָּה לִי בָאָרֶץ וְרַחֲמֹתַי אֶת לֹא
רַחֲמָה וְאֶמְרֹתַי לֹלָא עַמִּי עַמִּי אֶתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהִי:

«ע"פ רש"י». וידעת את ה' רצה לומר אז תשיג השגה גדולה לדעת את ה':

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב כג-כה):

בפרשה הקודמת, הזכיר את הסרת הרע, ואילו בפרשה זו מנבא על שפע הטוב שיהיה לעתיד לבא.

(כג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נָאִם ה' אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְחֹזֵר וּמַפְרֵשׁ אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם, כִּי בַּהֲעֶצֶר
הַשָּׁמַיִם כִּאִילוֹ יִשְׁאָלוּ לַהּוֹרִיד הַמָּטָר (מֵאֵת ה', וְאֵינוֹ עוֹנֶה), וְאָמַר (שְׁלוֹמֹן הַעֲתִיד) יֵשֵׁב עַל שְׁאֲלָתָם לְמַלְאוֹת אוֹתָהּ,
וַיִּצְוּם לַהּוֹרִיד הַמָּטָר. וְהֵם (הַשָּׁמַיִם) יַעֲנֵנוּ אֶת הָאָרֶץ כִּי הָאָרֶץ הַצִּמְאָה כִּאִילוֹ שׁוֹאֵלֶת עַל הַמָּטָר, וַיִּשְׁכַּח
הַשָּׁמַיִם עַל שְׁאֲלָתָהּ לַהּוֹרִיד אֶת הַמָּטָר «ע"פ רד"ק»: (כד) וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה כִּי בַעֲבוּר יִבְשׁוֹת הָאָרֶץ, כִּאִילוֹ הַזֹּרְעִים
וְעֵץ פְּרִי שׁוֹאֵלִים לַהֲצִמְתָּהּ וּלְשֵׂאת פְּרִי, וְתִשָּׁב הָאָרֶץ עַל שְׁאֲלָתָהּ לַהֲצִמְתָּהּ אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת
הַיִּצְהָר, וְהֵם יַעֲנֵנוּ אֶת יִזְרְעֵאל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר (נִקְרָא יִזְרְעֵאל לְפִי שְׁזֹרְעִים הָאֵל, וְהַפִּיצִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ,
(וְיִזְרְעֵאל הֵם) הַשְּׁוֹאֵלִים עַל הַצִּמְחַת הַזֹּרְעִים (וְאֵילָנוֹת הַגֶּפֶן הַזֹּהִיֹּת). הִנֵּה הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר יִשְׁכַּח עַל שְׁאֲלָתָם,
וַיִּצְמַחוּ וַיִּשְׂאוּ פְּרִי: (כה) וְיִזְרְעֵתִיָּה לִי בָאָרֶץ כִּלְפִי שְׁהִיתָה זֵרוּעָה בָאָרֶץ אַחֶרֶת, הִנֵּה אֲזֹרְעִים בָּאֲרָצָה (וְשִׁהּוּ
קְבוּעִים בָּהּ, וַיִּפְרְחוּ בָּהּ). וְרַחֲמֹתַי אֶת לֹא רַחֲמָה אֶת הָעָם אֲשֶׁר לֹא רַחֲמֵתִים וְכִפִּי שְׁקִרְאֹתִי לָהֶם לַעֲלִיל (פֶּרֶק א'
ו'). וְאֶמְרֹתַי לֹלָא עַמִּי לֹלָא אֲשֶׁר אֶמְרֹתִי עֲלֵיהֶם (לַעֲלִיל פֶּרֶק א' ו') לֹא עַמִּי, הִנֵּה אֲזֹרְעִים עֲלֵיהֶם עַמִּי
אֶתְּהִי, וְהוּא יֹאמַר עָלִי אֱלֹהִי. (עַם יִשְׂרָאֵל יֹאמְרוּ) אֶתָּה אֱלֹהִי, וְכֵן אֲנִי מֵאֲמִין (וַיַּעֲבֹדוּ אֶת חֲפָצָה) «ע"פ
ר"י אַבְרָבָנָאל»:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ג א-ה):

בא בתביעה על עם ישראל, ומנבא על גלות ארוכה, וגם על טוב אחרית הימים²².

מעין חיים – מוסר ועיונים

²² ב כב וידעת. נראה כי הבטחה זו שייך לפסוק המתחיל בלשון אירוסין, מפני שענין הנישואין נקרא בתורה בלשון ידיעה, כמו שנאמר (בראשית ד א) והאדם ידע את חוה אשתו.

²³ ב כה עמי אתה. עיין מה שנתבאר לעיל פסוק ג'.

²⁴ ג א. הנה הדמיון בין הפרשה דלהלן, לפרק א' ניכר, שבשניהם צוה ה' את הנביא לקחת אשה. ונראה שכאשר נעמוד על ההבדלים, נבין היטיב את משמעות הנבואה הזאת.

לעיל אמר שהיא אשה זונה ידועה (כפרש"י פרק א' פסוק ג'), ואילו כאן אמר 'אהובת רע'. ועוד לעיל אמר שהיא חולכת אחרי מאהביה, ובעלה רב עמה, ושך זרכה בסירים. ואילו כאן אומר רק שתשב ימים רבים ולא תזנה, ולא אמר שיריב

פרק ג (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לְךָ אֶהֱבֶה אִשָּׁה אֲהַבְתָּ רַע וּמִנְאָפֶת פְּאֻהַבְתָּ יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פָּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֶהְיֶה אֲשִׁישִׁי עֲנָבִים: (ב) וְאֶכְרַה לִּי בַחֲמֹשֶׁה עָשָׂר כֶּסֶף וְחָמֹר

פרק ג (א) וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי עוֹד לְךָ אֶהֱבֶה אִשָּׁה רָצָה לומר תהיה ישרה בעיניך לקדשה. אהובת רע רצה לומר, האשה תהיה אשר מאז היתה לאיש היתה אהובה לבעלה. וּמִנְאָפֶת ועם כל זה היתה מנאפת תחתיו. כֹּאֲהַבְתָּ ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פָּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים רצה לומר, וזה יהיה לרמז כמו שה' אהב את ישראל, והם זונים תחתיו לפנות אחרי עבודת גלולים. וְאֶהְיֶה אֲשִׁישִׁי עֲנָבִים והם אוהבים כוסות מייך ענבים, ומתשכרים «ע"פ רש"י», ובהסתת השכרות המה רודפים אחרי עבודת גלולים, ולפי שהמשילה לאשה זונה אחז בזה הלשון, כי היין מביא לידי ניאוף: (ב) וְאֶכְרַה לִּי קִנְיָתִי לִי אִשָּׁה כֹּזָאָה «ע"פ רש"י», רצה לומר, קדשתיה²² בַּחֲמֹשֶׁה עָשָׂר כֶּסֶף²³. וחמר שערים ולתך שערים השעורים נתן (לה) למאכלה. ולפי שהיתה זונה ועשתה

מעין חיים – מוכר ויעונים

עמה. ועוד שלעיל האריך בתיאור חטאי עבודה זרה הוא הבעל, ואילו כאן מתבאר בפסוק ד' שלא יחטאו בעבודה זרה (ובענין פסוק א' עיין להלן).

מכל ההבדלים האלו נראה בבירור, שנבואת האשה הקודמת היא כנגד הרשעים, ונבואת האשה הזאת היא כנגד הצדיקים, שהם אהובים לפניו, 'אהובת רע'. ואכן הם לא יחטאו, ובזכות המתנתם אליו באמונה, יגאלו ויזכו לטוב.

וכדברים אלו מפורש בחז"ל (סנהדרין צו, חולין צב') שפרשה זו היא על הצדיקים (ונתבאר כיצד דבריהם מוכחים בגוף פשטי הפסוקים).

והטענה אליהם היא ביטול תורה (כמפורש ברש"י פסוק א'). וזה נחשב לצדיקים, כפונים לאלוהים אחרים.

ולפי זה מתבאר עוד דבר. שבפרק ב' (כא) נאמר **וַאֲרֻשְׁתִּיךָ**. כלומר שרק לעתיד לבא, יהיו דומים למצב של קידושין ואירוסין. אבל בפרק ג' נאמר **וְאֶכְרַה לִּי**, היינו קנין, וכידוע שהאירוסין נקראו קנין (עיין קידושין ו' א') ומשמעות הלשון **וְאֶכְרַה**, שכבר בעבר קניתי אותה לי, דהיינו שכבר לפני כן, בעודם בגלות הם כבר דומים למצב של אירוסין, ובזמן הגאולה, ישובו דהינו שיבואו לביתו, שיתווסף להם מצב כמו נישואין.

ובדברינו הדבר מובאר, כמו שנאמר (ישעיה נ א), **כֹּה אָמַר ה' אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אֲמַכֶּם אֲשֶׁר שַׁלַּחְתִּיהֶם... הֵן .. בַּפְּשַׁעֵיכֶם שַׁלַּח אֲמַכֶּם**. כלומר, החוטאים היו במצב של גירושין, ויש לקב"ה לחזיר גרושתו, כאשר ישובו בתשובה, והוא האמור בפרק ב'. אבל מי שלא פשע, היה מאז ומתמיד כמו במצב של אירוסין, גם בגלות היה במצב קנין שהוא אירוסין, והוא מה שנאמר בפרק ג'.

²² **ג ב וְאֶכְרַה לִּי**. מפרש המצודות קדשתיה. וקשה הרי אין קידושין תופסין באשת איש, והרי היה לאותה אשה בעל אחר. וצריך לומר שבעלה כבר מת או גירשה. וכן דייק הרב המצודות בלשונו בפסוק א' וכתב היתה אהובה לבעלה, היתה מנאפת, בלשון עבר, ולא כתב היא אהובה.

²³ **ג ב בַּחֲמֹשֶׁה עָשָׂר כֶּסֶף**. המצודות מפרש שהכוונה טו' נביאים. ותמוה הלא ישנם עוד נביאים, שכן יעקב אבינו ע"ה ניבא ואמר (בראשית מט י) 'עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים', ומשה רבינו ע"ה אמר (דברים ל ג) ושב ה' אֶלֹקֶיךָ את שבותך. ויתכן שגם שלמה המלך בשיר השירים ניבא על כך ברוח קדשו.

אלא הפשט הוא כמאמר חז"ל (סנהדרין צו, חולין צב') טו' כסף ולתך שעורים הם מה' הצדיקים שיש בכל דור, טו' בחוצה לארץ ול' בארץ, או בהיפך.

וביאור הענין לפי זה הוא, שה' נחשב כאן כ'מוכר', ועם ישראל נחשב כ'קונה' מה'. והתשלום, מה שעם ישראל משלם לקב"ה, הם הצדיקים. והמקח, הדבר שה' מוכר לנו, זהו מה שה' מביא לנו את קרבתו לנו. עיין בזכריה יא יב, ששם מוכרח כדברינו.

והטענה היא, היות והצדיקים הם התשלום, הרי זה צריך להיות תשלום טוב, ועליהם לשקוד על לימוד התורה ללא הפסקה, ולא לאהוב אישישי ענבים, וכפרש"י פסוק א' שהטענה היא על ביטול תורה.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

שְׁעָרִים וְלֶתֶךְ שְׁעָרִים: (ג) וְאָמַר אֵלֶיךָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם אָנִי אֵלֶיךָ: (ד) כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זָבַח וְאֵין מִצֵּבָה וְאֵין אֶפֶוד

מעשה בהמה, לפיכך נתן לה למאכלה מאכל בהמה. וכעין לזה אמרו רז"ל (סוטה טו) על מנחת סוטה שהיתה מקמח שעורים (שהוא מטעם זה). ולפי הרמז יאמר שהמקום הבטיח את ישראל לקחת אותם לו לעם באחרית הימים, והבטחה ההיא היתה ביד ט"ו נביאי ישראל, הראשון דוד המלך בספר תהלים בכמה מזמורים, והב' ישעיה בנבואותיו, והג' ירמיה, והרביעי יחזקאל, והחמישי הושע, והששי יואל, והשביעי עמוס, והשמיני עובדיה, והתשיעי מיכה, והעשירי חבקוק, והאחד עשר צפניה, והשנים עשר דניאל, והשלשה עשר חגי, והארבעה עשר זכריה, והחמשה עשר מלאכי (שהם כל ספרי נביאים אחרונים, מלבד יונה ונחום). כי הם לבד ניבאו על הגאולה העתידה, ולא עוד. ואמר 'מספ' כי אל נבואותיהם נכספה וגם כלתה נפשם של ישראל 'ע"פ ר"י אברבנאל. וגם ה'חומר' וה'לתך' ירמזו על הנביאים ההם, כי בחומר ולתך יש ל' סאה חומר, ול' סאה כור, הם ט', והאפה ג' סאה, ובשניהם ביחד יש חמשה עשר איפות כמספר הנביאים ההם, אשר הבטיחו לישראל שגם בהיותם בארץ אחרת לא יעזובם ה', ויתן להם מחיה, אולם לא בהשפעה מרובה. ולזה מרמז משעורים שאינם נאכלים אלא מדוחק: (ג) ואומר אליה כאשר קדשתיה, אמרתי לה ימים רבים תשבי לי תעכבי ותמתני לי עד שאנשאך לאשה. לא תזני ולא תהיי לאיש כלפי שהיתה מאז תחת הבעל והוסיפה עוד לזנות עם מנאפים, אמר לה שבאותן הימים תהיה פרושה מבעל וממנאפים. וגם אני אליך. גם אני כמך, אהיה פרוש מאשה, ואמתין אליך עד שאנשאך. (כלומר, הקב"ה לא יחליפנו באומה אחרת) 'ע"פ ר"י אברבנאל: (ד) כי ימים רבים ישבו בני ישראל עתה יפרש שזה ירמז אשר ימים רבים, ישבו ישראל בגולה, ויצפו על הגאולה, וגם המקום ברוך הוא יצפה כביכול לקחתם לו לעם. אין מלך. בכל ימי גלותם (אע"פ שאינם קרובים לה' מלכס, בכל זאת) ואין שר. לא יהיו עובדים למי משרי מעלה לקבלו לאלוה, דוגמת האשה ההיא שתהיה פרושה מאישה, ועם כל זה תהיה פרושה מהזונים. ואין זבח עם שיהיה המקדש חרב, ואין שם זבח לשלמים, אף על פי כן ואין מצבה. רצה לומר, לא יעשו מצבה, להקריב בה לעבודת כוכבים. ואין אפוד ותרפים מלת ואין משמשת בשתים, כאילו אמר ואין תרפים. ורצה לומר, עם כי לא יהיה ביניהם (אפוד, אשר יש בתוכו) אורים ותומים לשאול בו עתידות, עם כל זה אין תרפים, רצה לומר, לא יפנו אחרי התרפים לשאול בהם עתידות 'ע"פ ר"י אברבנאל בסוף דרך הא'. והדברים האלה בשורה טובה לישראל שבימי גלותם לא יפנו לא אל עבודת שרי מעלה, ולא אל עבודת כוכבים, אף שיהיו חסרים השראת השכינה, והמזבח, והאורים ותומים 'ר"י אברבנאל

מעין חיים – מוסר ועיונים

וממשיך לבאר מהו התשלום (או מהו הנשואיו), ואומר, שיגאלו בזכות כל הצדיקים שבמשך הדורות ציפו לגאולה באמונה שלימה.

^ה ג ד ואין מצבה. המצודות מפרש שהוא בשורה טובה לישראל, שלא יעבדו עבודה זרה. ותמוה הרי בפרק הקודם נאמרו כמה פסוקים על כך שיעבדו עבודה זרה גם בגלות, וכן היה כמו שנאמר בירמיה מד', וגם בבבל השתחוו ישראל חוץ מהצדיקים לצלמו של נבוכדנצר, ושל המן, וכן מבואר בגמרא (ערכין לב' ב') שרק בזמן כניסתם לארץ אחר גלות בבל, אז נתבטל יצרא דעבודה זרה בזכות תפלת עזרא הסופר, ובזכות ארץ ישראל, עיין שם.

אלא מוכרח כמו שנתבאר בהקדמה, שהפרשה זו מדבר רק על חלק מעם ישראל, והם הצדיקים, ורק על אותם שלא יחטאו בעבודה זרה מדבר.

ותקפים: (ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יהוה ואל טובו בפאחרית הימים:

כתב כן, שכל עיקר ענין הפרשה הוא, הבטחה שלא יעבדו ישראל לעבודה זרה בהיותם בגלות: (ה) **אחר** רצה לומר, אחר ימים רבים **ישובו בני ישראל** אל ארצם - המפרשים האחרים פירשוהו מלשון תשובה, שיתחדשו ויעזבו את דרכם. **ובקשו את ה' אלהיהם** ואז יבקשו את ה' לשאול ממנו צרכם כי ישוב וישרה שכינתו ביניהם. **ואת דוד מלכם** וגם יבקשו את מלך המשיח הבא מזרע דוד, ומעיו יבקשו שאלתם, כי הוא ימשול בהם ולא ימלוך בהם עוד מלך ישראל משבט אחר, ולא כמו מאז (בעבר) שמלך עליהם ירבעם ושאר מלכי אפרים. **ופחדו אל ה' ואל טובו** אז יפחדו את ה' ואת טובו, רצה לומר, לא יחטאו עוד כי יפחדו את ה' שלא יסיר שכינתו מביניהם, ויפחדו את טובו שלא יאבדו (את) השפעת טובתו. ודוגמתו (ירמיה לג) ופחדו ורגזו על כל הטובה וגו'. **באחרית הימים** זה יהיה בסוף הימים, היא הגאולה העתידה בימי המשיח "ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ד א-יט):

נבואה זו מדברת על חטאי בני ישראל עשרת השבטים.

קבלו חז"ל (כפי שמתבאר בהרבה מדרשים, יעויין בהערה) שאין מדובר כאן על חטאים כל כך חמורים, כפי שנראה בהשקפה ראשונה.

ועוד אמרו חז"ל, שהחטאים האלו לא היו אצל כלל הציבור, אלא ביחידים, והציבור (לא רק המנהיגים) נתבעו על מה שלא מיחו (ראה עיונים¹²).

בפרשה הבאה, מדבר על עוונות יותר חמורות מאשר כאן, ובהתאם לכך, גם העונשים הוחמרו שם, וכמו שיתבאר.

מעין חיים - מוכר ועיונים

¹² ג' אחר ישובו. לעומת מה שאמר בפסוק ד' כי ימים רבים תשבי לי. שלענין המשל, זהו ישיבה חוץ לבית האיש, כנגד זה אמר כאן 'ואחר ישובו'. היינו שתשוב לבית האיש. ובמשל היינו לארץ ישראל.

ועל מי שמפרש 'אחר ישובו', שישבו בתשובה ויבקשו את ה'. יש להקשות הרי בפסוק ד' לא נאמר חטאים שלהם, אדרבה נאמר שלמרות שאין זבח ואיפוד, אין מצבה ותרפים, אלא ממתנים לה' ומאמינים לו, ולמה יתחרטו מזה. וצריך ליישב, שהוא כנגד החטא האמור בפסוק א'.

¹³ הא לך מה שאמרו בזה חז"ל הקדושים: כל המרבה בשחוק ושיחה ותיפלות עליו כתיב **'אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו'** וכאילו נשבע על שקר, ומכחש, ומכזב בדין. ואם היה בתוך המשפחה, ובני המשפחה שמחים בו, לבסוף הוא מגלה את כל בני המשפחה. ואם היה בתוך השכונה, ובני השכונה שמחים בו, לבסוף הוא מגלה את כל בני השכונה. וכן אם היה בתוך בני החצר, וכן אם היה בתוך בני העיר, לבסוף הוא מגלה את כל בני העיר, שנאמר **'על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה'**, מפני מה? **מפני שלא היו מוכיחין את ישראל כלום**, שנאמר **'אך איש אל ירב ואל יוכח איש'** אפילו מוצאן כהן ושוחק עמהן, חולק עמהם בפורעניות. וכן נביא ונשיא שנאמר **'ועמד כמריב כהן וכשלת היום וכשל גם נביא עמד'**. וכן בין עכו"ם בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה. מכאן אמרו כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו, כבוד שמים מתרבה וגם כבוד עצמו מתרבה, וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו, כבוד שמים במקומו עומד וכבוד עצמו מתמעט (תנא דבי אליהו רבה פרק יג):

הושע. מצורת דוד. באר החיים

פרק ד (א) שָׁמְעוּ דָּבָר יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לִיהוָה עִם יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ כִּי אֵין אֱמֶת וְאֵין חֶסֶד וְאֵין דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ: (ב) אֵלֶּה
וּכְחַשׁ וְרִצָּח וְגִנְבָּה וְנִאֲפָף פְּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגְעוּ: (ג) עַל כֵּן תֵּאָבֵל
הָאָרֶץ וְאִמְלֵל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ בַּחֲתִית הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְגַם דְּגֵי
הַיָּם יֵאָסְפוּ: (ד) אַךְ אִישׁ אֶל יָרֵב וְאֶל יוֹכָח אִישׁ וְעַמְּךָ כַּמְרִיבִי
כֹהֵן: (ה) וְכִשְׁלֹת הַיּוֹם וְכִשְׁל גַּם נָבִיא עַמְּךָ לִילָה וְדַמִּיתִי אִמְךָ:
(ו) נִדְּמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדַּעַת כִּי אַתָּה הַדַּעַת מְאֻסָּתָ וְאִמְאָסָאךָ מִפְּהֶן

פרק ד א () שָׁמְעוּ דָּבָר ה' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַה' אֲשֶׁר הַמָּקוֹם יִתּוּכַח עִם יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
וּכְאִילוֹ יֹאמְרוּ הֲלֹא נִתְּנִי לָהֶם הָאָרֶץ עַל מִנֹּת שִׁישְׁמְעוּ אֵלַי, וְהוֹאִיל וְאִינֶם שׁוֹמְעִים מִה לָהֶם לִשְׁבֹּת בָּאָרֶץ. כִּי אֵין
אֱמֶת וְאֵין חֶסֶד שְׁהֵי אֵין בָּאָרֶץ לֹא אֱמֶת וְלֹא חֶסֶד וְאֵין דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ וְאֵין מִי נוֹתֵן לָב לַדַּעַת אֶת
אֱלֹהִים, וְכַלּוּמֵר, יֵשׁ כָּאֵן תְּבִיעָה עַל מוֹפְלְגֵי הַחֲכָמִים, שְׁלֹא בִקְשׁוּ לַדַּעַת אֶת סוּדוֹת הַתּוֹרָה) <עֵיין ר"ד"ק>: (ב) אֵלֶּה
וּכְחַשׁ נִשְׁבָּעִים וּמִשְׁקָרִים בִּשְׁבוּעָתָם. וְרִצָּח וְגִנְבָּה וְנִאֲפָף פְּרָצוּ רִצָּח לומר פְּרָצוּ גִדְרֵי וּמִשְׁמִירַת הַתּוֹרָה.
וְדָמִים בְּדָמִים נָגְעוּ הֵרִבּוּ לִשְׁפּוֹךְ דָּם עַד שֶׁנִּגְעוּ דָּמֵי הָרוּג זֶה בְּדָמֵי הָרוּג זֶה <ע"פ ר"ד"ק"ג>: (ג) עַל כֵּן תֵּאָבֵל
הָאָרֶץ תִּשְׁחַת הָאָרֶץ וְאִמְלֵל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ וְתִכְרַת כָּל הַיּוֹשֵׁב בָּהּ בַּחֲתִית הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם גַּם בַּחֲתִית
וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם תִּהְיֶה הַכְרִיתָהּ. וְגַם דְּגֵי הַיָּם יֵאָסְפוּ יִאֲבְדוּ, לֹא תִשָּׂאֵר (מֵאוֹמֶה) בָּאָרֶץ. וְהוּא עֲנִין גְּזוּמָא וְהַפְלָגָה
<ע"פ ר"ד"ק"ג>: (ד) אַךְ אִישׁ אֶל יָרֵב בְּאֱמֶת שׁוֹם אִישׁ אֶל יָרֵב עִם חֲבִירוֹ וְאֶל יוֹכָח אִישׁ וְלֹא יוֹכִיחוּ כִּי כוֹלֵם
עוֹשִׂים הָרַע, וְמִה לָהֶם לַהּוֹכִיחַ לְזוּלָתָם. וְעַמְּךָ כַּמְרִיבִי כֹהֵן מֵאֲמַר הַמָּקוֹם אֶל הַנְּבִיא, הִנֵּה בְנֵי עַמְּךָ הֵמָּה כַּעֲדַת
קֶרֶח שְׁהֵי מְרִיבִים עִם אַהֲרֹן הַכֹּהֵן, שְׁאִמְרוּ (קֶרֶח וְעַדְתּוֹ אֶל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן) כַּמּוֹכִיחִים, וּמִדּוּעַ תִּתְנַשֵּׂא עַל קֶהֱל ה',
(וּבְאֱמַת) הֵמָּה עָשׂוּ הָרַע (וְלֹא דִי שְׁלֹא קִיבְלוּ תוֹכְחָה, אֲלֵא הִפְכוּ וְהוֹכִיחוּ אֶת רַבָּם) <ע"פ ר"ד"ק"ג>: (ה) וּכְשִׁלֹּתִי
הַיּוֹם לִכֵּן תִּכְשַׁל בְּאוֹר הַיּוֹם. וּכְשִׁל גַּם נָבִיא עַמְּךָ לִילָה וְגַם נָבִיא הַשֶּׁקֶר הַמֵּיעֵד (וּמִנְבָּא) לָךְ טוֹבָה, יִכְשַׁל גַּם
הוּא עַמְּךָ, (שְׁנִינִים תִּכְשַׁלוּ) כִּמוֹ הַנִּכְשַׁל בַּחֲשֻׁכָה הַלֵּילָה <ע"פ תַּרְגוּם יוֹנָתָן>, וְדַמִּיתִי אִמְךָ. וְאִכְרִיתָה כָּל הַכְּנִסִּיא
שֶׁלךָ <ע"פ ר"ד"ק"ג>: (ו) נִדְּמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדַּעַת הִנֵּה עַמִּי נִכְרְתוּ עַל כִּי לֹא יָדְעוּ אוֹתִי. כִּי אַתָּה הַדַּעַת
מֵאֻסָּתָ^א עַל הַכֹּהֵן לִלְמַד כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִלָּאכִי ב) כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקֶשׁוּ מִפִּיהוּ. וְלִכֵּן אִמְרוּ

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹסֵר וְעִיּוֹנִים

^ח ד ב וְנֹאפוּ. קִיבֵלוּ חֲזוּ"ל שְׁאֵין הַכְּתוּב מְדַבֵּר בְּנִיאוֹף מִמֶּשׁ. בַּמָּקוֹם אֶחָד (קִידוּשִׁין י"ג) אִמְרוּ שֶׁהַכוּוֹנָה עַל מִסְדֵּר קִידוּשִׁין
שְׁאִינוּ בָקִי בְּטִיב גִּיטִין וְקִידוּשִׁין. וְאִמְרוּ עַל כֵּן (שם) וְקִשִּׁין לְעוֹלָם יוֹתֵר מְדוּר הַמִּבּוּל. וּבַמָּקוֹם אַחֵר (תְּנַא דְּבִי אֱלִיהוּ פֶּרֶק
י"ג מוֹבָא בַּהֲקַדְמָה) אִמְרוּ, שֶׁהַכוּוֹנָה עַל הַמִּרְבָּה בִּשְׁחֹק וּשְׁיַחָה וּתְפִלּוֹת, וְעִלּוֹ נֶאֱמַר שֶׁהוּא נִחְשָׁב כְּאִילוֹ נִשְׁבַּע בִּשְׁכָר,
מִכְחַשׁ וּמִכּוֹז בְּדִין.

^ט ד ה וּכְשִׁלֹּתִי. בְּתַרְגוּם יוֹנָתָן מִפֶּרֶשׁ שְׁעֵם יִשְׂרָאֵל יִכְשֹׁל. וּבִאֲבָן עֲזָרָא מִפֶּרֶשׁ שֶׁהַכֹּהֵן יִכְשֹׁל, וּבְאֱמַת עִלּוֹ מְדַבֵּר בַּחֲמִשָּׁךְ,
וְהַטְעָנָה עִלּוֹ הִיא, שֶׁהוּא נִצְטוּחַ לִלְמַד דַּעַת וְלֹא עָשָׂה תִּפְקִידוֹ. וְאִילוֹ בְּתַנָּא דְּבִי אֱלִיהוּ פֶּרֶק י"ג, מִבּוּאָר שֶׁהַטְעָנָה הִיא עַל
הַנְּשִׂיא שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא יֵשׁ לוֹ יְכוּלָּת לַהּוֹכִיחַ, וְאִינוּ מוֹכִיחַ.

^י ד ו כִּי אַתָּה הַדַּעַת מֵאֻסָּתָ. כֹּאֵן מִבּוּאָר בַּמִּפְרָשׁ שֶׁהַתִּפְקִיד לִלְמַד תּוֹרָה, מוֹטֵל עַל הַכְּתָנִים.

^{יא} ד ו הַדַּעַת מֵאֻסָּתָ. אִמְרוּ חֲזוּ"ל, שְׁאֵין הַכוּוֹנָה שֶׁחֹס וְחִלְלָה מֵאִסּוּ מִמֶּשׁ אֶת הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, אֲלֵא שֶׁלֹּא נִזְהָרוּ שֶׁלֹּא לִשְׁכּוּחַ
אוֹתָהּ. 'כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ יוֹרֵד מִגְּדוּלָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְאִמְאָסָאךָ. וּבִנְיָו גּוֹלִים שֶׁנֶּאֱמַר אֲשַׁכַּח בְּנִיךָ (גִּמְרָא יוֹמָא ל"ח).

לי ותשפח תורת אלהיך אשפח בְּנִיךָ גַם אָנִי: (ז) כְּרַבָּם בֶּן חֲטָאוֹ
 לי כְּבוֹדָם בְּקִלּוֹן אָמִיר: (ח) חֲטָאת עַמִּי יֹאכְלוּ וְאֵל עֲוֹנָם יִשְׁאוּ
 נַפְשׁוֹ: (ט) וְהָיָה כָּעַם כַּפְּהֵן וּפְקַדְתִּי עָלָיו דִּרְכָיו וּמַעַלְלָיו אָשִׁיב
 לוֹ: (י) וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׁבְּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרְצוּ כִּי אֵת יְהוָה עֲזָבוּ
 לְשֹׁמֵר: (יא) זָנוּת וַיִּזְנוּ וְתִירוּשׁ יָקָח לָב: (יב) עַמִּי בַעְצוּ יִשְׁאָל
 וּמִקְלּוֹ יִגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם: (יג) עַל

הואיל ואתה הכהן מאסת את הדעת, ולא למדת את העם. ואמאסך מכהן לי לכן גם אני אמאס אותך מלכהן לי. ותשכח תורת אלהיך על ששכחת את התורה. אשכח בְּנִיךָ גַם אָנִי אשכח גם אני את בְּנִיךָ, ולא אושיע להם. כְּבוֹדָם כפי מה שאני מוסיף לגדלם, כֵּן חֲטָאוֹ לִי כֵּן מוֹסִיפִים הֵם לַחֲטָאוֹ לִי, כְּבוֹדָם לִי בְּקִלּוֹן אָמִיר. לכן אחליף כבודם בקלון, רצה לומר בתמורת הכבוד אתן להם קלון. ע"פ רש"י: (ח). חֲטָאת עַמִּי יֹאכְלוּ (וממשיך להוכיח את הכהנים) רצה לומר, אינם אוחזים בדין כהונה ללמד את העם, ורק אוחזים בכהונה לאכול בשר חטאת עמי. ואל עֲוֹנָם יִשְׁאוּ נַפְשׁוֹ כל אחד מהכהנים נושא נפשו. רצה לומר, מצפה לעון העם לאמר מתי יחטא ויביא חטאת. ע"פ רד"ק: (ט). וְהָיָה לָבִי יְהִיָּה כַּעַם כַּכֵּהֶן שְׁנֵיהֶם יִשׁוּ בַּפּוֹרְעָנוּת, הואיל וגם הכהנים השחיתו. וּפְקַדְתִּי עָלָיו דִּרְכָיו. (אף שלשונו יחיד, כוונתו לכל העם, כלומר) על כל אחד, אזכיר דרכיו וּמַעַלְלָיו אָשִׁיב לוֹ וגמול מעשיו אשיב לו. ע"פ רד"ק: (י). וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׁבְּעוּ כי תבא המארה במעשים. הַזָּנוּת לַכֹּל בַּעֲלֵתָם קוֹרָא זָנוּת (אפילו למה שהוא בדין וכמזוה), הואיל והמה במחשבה רעה לא לקיים מצות ה' (מצות פרו ורבו). ע"פ גמרא יבמות סא' ב', (ולפירכך). וְלֹא יִפְרְצוּ לא יתרבו בבנים ובבנות. כִּי אֵת ה' עֲזָבוּ מִלְּשֹׁמֵר (מצותיו) ע"פ רד"ק: (יא). זָנוּת טרדת הזנות. וַיִּזְנוּ ושכרות היין הישן. וְתִירוּשׁ והחדש כל אחד מהם. יָקָח לָבִי. הכהן. רצה לומר, יטריד שכלו, כאילו ישאר בלא לב להבין ולהורות את העם. לשון הרב אברבנאל: (יב). עַמִּי בַעְצוּ יִשְׁאָל שואל עתידות בצלם העשוי מעץ. וּמִקְלּוֹ יִגִּיד לוֹ. צלם העשוי מן המקל, וכפל הדבר במילים שונות. כִּי רוּחַ זְנוּנִים רצון זנות עבודת כוכבים. הִתְעָה אותם מדרך השכל וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם ולכן זנו מתחת אלהיהם. ע"פ תרגום יונתן: (יג). עַל רֹאשֵׁי הָהָרִים יֹזְבְּחוּ וְעַל הַגְּבֻעוֹת

מעין חיים – מוסר ועיונים

²³ ד ז כְּבוֹדָם. היינו כבודם של הכהנים. כן נראה מהענין לפי סמיכות הדברים לפנינו ואחריו, וכן נראה בלשון רש"י בפסוק ט', וכ"כ הרד"ק, ואבן עזרא, שמדובר בבני הכהנים, מזרע אהרן הכהן

²⁴ ד י הִזְנוּ. מבואר שהזנות האמור כאן, אינו זנות ממש, אלא מדובר באשתו המותרת לו, ומפני שאינו מחשב בנישואין וכו' שהכל הוא רק לשם מצות פרו ורבו, לכן נחשב לו כזנות.

²⁵ ד יא יָקָח לָב. המתקרב אל טבע החומר ונמשך אחר תאוותיו והנאותיו גם כי לא יעשה איסור. נמצא מתרחק מעיקר הנפש ויסודה. גם כי יגרסם אל הנפש שתמשך אחר הגוף והחומר ומסעף אותה במערכה משרשיה ומיסודה. וכמו שכתוב זנות ויין ותירוש יקח לב. והוא הדעת כמו שנאמר [משלי ט"ו ל"ב] ושמע תוכחת קונה לב (פירוש רבינו יונה אבות פ"ג מ"ב).

²⁶ ד יב וּמִקְלּוֹ יִגִּיד לוֹ. איזהו קוסם זה האוחז במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך, וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (ספרי דברים קעא).

הושע. מצורת דוד. באר החיים

רָאשֵׁי הָהָרִים יִזְבְּחוּ וְעַל הַגְּבָעוֹת יִקְטְרוּ תַּחַת אֱלוֹן וְלִבְנָה וְאֵלֶּה כִּי
טוֹב צִלָּה עַל כֵּן תִּזְנִינָה בְּנוֹתֵיכֶם וּבְלוֹתֵיכֶם תִּנָּאֲפְנָה: (יד) לֹא
אֶפְקוֹד עַל בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנִינָה וְעַל פְּלוֹתֵיכֶם כִּי תִנָּאֲפְנָה כִּי הֵם עִם
הַזֵּנוֹת יִפְרְדּוּ וְעַם הַקְּדָשׁוֹת יִזְבְּחוּ וְעַם לֹא יָבִין יִלְבֹּט: (טו) אִם זֹנָה
אַתָּה יִשְׂרָאֵל אֵל יֵאָשֶׁם יְהוּדָה וְאֵל תִּבְאֹו הַגִּלְגָּל וְאֵל תַּעֲלוּ בֵּית אֲנֹן
וְאֵל תִּשְׁבְּעוּ חֵי יְהוָה: (טז) כִּי כִפְרָה סָרְרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עֲתָה יִרְעֶם

יקטרו. אל עבודת כוכבים. תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה כי כל אחד מהם, צילה טוב, כי הוא מרובה בענפים, וטוב לעמוד תחתיו. על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה (מה הקשר בין הע"ז לזנות, אלא הביאור הוא) שהואיל והאנשים יוצאים על ההרים לזבוח לעבודת כוכבים, לכן מצאו הבנות והכלות מקום לזנות כי אין רואה "ע"פ רד"ק": (יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, ועל כלותיכם כי תנאפנה¹⁰. לא אזכור על בנותיכם אשר תזנינה לשלם להן גמול, וכן על כלותיכם כי הם עם הזנות יפרדו ופירוש, כי הן לומדת מאביהן, כי הם ילכו עם הזנות, ויפרדו מן האנשים להתיחד עמהן "ע"פ אבן עזרא". ועם הקדשות יזבחו זבחי שמחה לאכול עמהן. ועם לא יבין ילבט רצה לומר, והואיל והם עם אשר לא יבין, לכן ילבט ויכשל (כלומר, לפיכך ה' לא יעזור להם, למנוע את בנותיהם מהמכשול. ומבארים חז"ל "סוטה מז' דהיינו שמי סוטה ניתנו מאת ה' בשביל לבדוק את הסוטות בדרך נס. וכאשר הבעל אינו נשמר מן האיסור, אין הקב"ה בודק את האשה במי סוטה): (טו) אם זנה אתה ישראל אם ישראל (בני עשרת השבטים) זנו אחרי עבודת כוכבים אל יאשם יהודה אין בזה אשמה על יהודה, עם שעל ידי שנלחמו עמהם, נמנעו לבא לבית המקדש שהוא במלכות יהודה מכל מקום (ואולי בני ישראל העלו על לבם, שביום הדין יטענו ויאמרו שבני יהודה אשמים. על כך משיב שאינו כן, כי יהודה לא הדיחם אחר העבודת כוכבים. ואל תבואו הגלגל רצה לומר, לא היה לך לבא אל הגלגל מקום העבודת כוכבים, כמו שנאמר (לקמן ט) וכל רעתם בגלגל, וכאומר וכי על ידי יהודה באת הגלגל, היה לך לשבת בית. ואל תעלו בית און הוא בית אל, ושם העמיד ירבעם את העגל, ולכן כנהו לגנאי. ואל תשבועו חי ה' (וטען טענה אחרת, ואומר) אחר שאינן עובדים לה', מה לכם לשבוע בשמו (של ה'), כי לבד העובד את ה' ראוי לשבע בשמו, כמ"ש (דברים ו) ואותו תעבוד ובשמו תשבוע, אבל מי שאינו עובדו, ונשבוע בו תחשב לכזיון "ע"פ ר"י אברבנאל": (טז) כי כפרה סררה כמו הפרה האוכלת על האבוס, הנה מרוב כל היא (נעשית מפונקת) והיא סוררת ומורדת, ואינה רוצת למשוך בעול, סרר ישראל (כמו) כן מרד ישראל בה', מרוב

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁰ ד יד ועל כלותיכם כי תנאפנה. מבאר רש"י (סוטה מז) לא אפקוד על נשים מפני זנות הבנות והכלות. דהיינו הטענה היא על האב שלא מיחה בזרעו, ולכן לא יציל ה' את האב, מן האשה הסוטה.

ואמרו שבסוף בית שני, כו' מאות שנים אחרי נבואה זו, החלו הרבה בנות ישראל לצאת נטויות גרון, וזה מעורר את יצר הזכרים. קמו חז"ל ואמרו, שמכאן ואילך לא ישקו את הסוטה, כי אין הדור ראוי (דהיינו שהטענה היא על הגברים שנותנים לבנות ללכת כך. שהרי מה שאין מי הסוטה בודק, אינו עונש לנשים, אלא לגברים. דאילו לנשים, אדרבה זה ריוח שלא ימותו במים המאירים. אמנם אולי גם הנשים מפסידות בדבר. שמפסידות את הברכה, באם האשה לא חטאה. שאז המים המאירים פוקדים אותה אם היא עקרה, ומברכים אותה בבנים זכרים בריאים, כמבואר בחז"ל).

יְהוָה כָּכֶבֶשׁ בְּמִרְחָב: (יז) חֲבוּר עֲצָבִים אֶפְרַיִם הִנֵּחַ לוֹ: (יח) סָר סָבָאִם הַזֶּה הַזֶּנוּ אָהָבוּ הָבוּ קָלוֹן מְגִנִּיָּה: (יט) צָרָר רוּחַ אוֹתָהּ בְּכִנְפֶיהָ וַיִּבְשּׁוּ מִזִּבְחֹתָם:

כל, ומהשפעה מרובה. עתה ירעם ה' ככבש במרחב לכן ארעם עתה, ככבש הרועה במקום מרחב, ומשוטטת אנה ואנה לבקש עשב למאכלה. רצה לומר מעתה אצמצם השפעתה (ולא יהיה לה כזה שפע) «ע"פ רש"י: (יז) חבור עצבים אפרים הנה אפרים נתחבר הרבה אל העצבים, לכן הניח לו ואל תוכיחו, כי ולא תצליח) שאי אפשר להפרישו מהם «ע"פ רש"י: (יח) סר סבאם הזנה הזנו מיד כשסר מעליהם שכרות היין, אז עסקו בזנות עכו"ם, וכל היום או הם שכורים או עובדים עכו"ם (ואלו הם שני הסענות העיקריות על אפרים). אהבו הבו קלון מגנייה המלכים יקראו מגינים, כי הם למגן ומחסה אל העם, וכן (תהלים פט) כי לה' מגננו. והוא מקרא מסורס, והראוי, 'מגנייה אהבו קלון הבו'. ורצה לומר, מלכי ישראל אהבו (את מעשה) הקלון הזה, והם נתנו אותו אל העם. רצה לומר, (המלכים) הם הסיתום אל היין ואל העבודת כוכבים, והמה דברו קלון ובזיון «ע"פ ר"י אברבנאל: (יט) צרר רוח אותה בכנפיה רצה לומר, הרוח קשר את עצמו אל העדה בכנפיה, להוליכם מהר בגולה «ע"פ רש"י. ויבשו מזבחותם ואז יבושו מן הזבחים שעשו אל העבודת כוכבים, כי לא ימצא בהם עזר, ורק המה לבושת ולכלימה «ע"פ רד"ק:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ה א-ז):

בנבואה זו, מעורר הנביא את העם, ומתאר שעווונותיהם החמירו, והעמיקו ביחס לתקופה שנאמרה נבואה הקודמת (כמבואר בדברי חז"ל, עיי' עיונים¹⁷).

עוד מוסיף ואומר בנבואה, שחטאי העם התרחבו והתפשטו גם ביהודה (ומבאר שהשינוי לרעה התחיל בדור הצעיר. האבות טובים היו, אבל בנים זרים ילדו).

שינוי זה בעם יהודה, מצינו שאירע בימים שמלך אחז על יהודה, אשר עליו נאמר (דברי הימים ב כח ב) 'וילך בדרכי מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים'. ובנבואה הבאה מנבא פורענויות שיהיו ליהודה, עקב חטאים אלה¹⁸.

מעין חיים – מוכר ועיונים

¹⁷ ה א הקדמה. חז"ל (סוכה נ"ב ב') מעמידים את נבואה זו לעומת הנבואה הקודמת, ואומרים, לעיל (פ"ד יב) נאמר רוח זנונים התעם, וכאן (פ"ה ד) נאמר רוח זנונים בקרבם. ומפרשים, שבתחילה נקרא יצר הרע 'הלך' היינו כאדם זר ואורח, ולבסוף נעשה איש, נעשה קבוע ובעל הבית.

מדברי חז"ל אלו יש ללמוד, שהנבואה הזו מדברת על כך, שהחטאים שבתקופה הקודמת היו מעט, בתקופה זו כבר החלו להשתקע יותר בעם.

¹⁸ ה א הקדמה. יש להתבונן, שבפרק א' הנביא ניבא לטובה על יהודה, ורק על עשרת השבטים ניבא לרעה. וכן מפרק ז' ואילך אינו מדבר אלא על עשרת השבטים, מה אירע כאן ובפרשה הבאה שהוא ניבא לרעה על יהודה.

וביאר הענין הוא, שבאותם ימים מלך אחז על יהודה. אביו של אחז יותם, ובנו חזקיהו היו צדיקים עצומים, אבל אחז הלך בדרכי מלכי ישראל, וחז"ל אומרים (סנהדרין קג' ב') שהוא ביטל עבודת בית המקדש, וסגר בתי מדרשות, ולכן היו פורענויות בימיו על יהודה, כמבואר במלכים ב טז.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

פרק ה (א) שָׁמְעוּ זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְּשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הָאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי פַח הָיִיתֶם לְמִצְפָּה וּרְשַׁת פְּרוּשָׁה עַל תְּבוּר: (ב) **וְשַׁחַטָּה שְׁטִים הָעַמִּיקוּ וְאֲנִי מוֹסֵר לְכֻלָּם:** (ג) **אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי עֲתָה הִזְנִיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל:** (ד) **לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לְשׁוֹב אֶל אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים**

פרק ה (א) שָׁמְעוּ זֹאת הַכֹּהֲנִים מוסב למעלה לומר הדבר (הזה) שאמרתי (עד הנה «ע"פ ר"י אברבנאל», ושם כבר נתבאר במיוחד עון הכהנים, הרי הוא חזור ומעורר) שמעו (בשימת לב). והקשיבו בית ישראל, ובית המלך האזינו, כי לכם המשפט על בית מלכי ישראל אומר (שישמעו טוב יותר, והתחיל את תוכחתו, ואמר) הנה עליכם ראוי לבוא המשפט. כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור^ט. על כי מלכי ישראל העמידו שומרים, על הר מצפה ועל הר תבור, לבל יניחו מי לעלות ברגלים לבית המקדש, לכן אמר, אתם הייתם לישראל לפח ולרשת (בהרים הללו) ללכדם בעון «ע"פ רש"י»: (ב) ושחטה שטים העמיקו^ט. רצה לומר, (אבל לא רק על המלכים יש טענות ומשפטים, כי הנה גם) העם השטים מדרכי ה', העמיקו הרעה לשחוט קרבנות לעבודת כוכבים. כי המלכים מנעום לבד מללכת לבית המקדש (ולא יותר), והם ברוע בחירתם הוסיפו הרעה לזכות לעבודת כוכבים, ולכן ואני מוסר אומין אני מוסר, יסורים, לכולם (גם) למלכי ישראל (וגם) לעם «ע"פ ר"י אברבנאל»: (ג) אני ידעתי אפרים יודע אני מה בלב אפרים, (בל יטעה את עצמו כאילו איננו אשם, ויאמר אנוס הייתי, הכריחו אותי, כי לא כן הוא, אלא מכיר אני שהאמת הוא שאפרים) עובד עבודת כוכבים מרוע בחירתו. וישראל (היינו עשרת השבטים, שאפרים הוא נחשב הראש שלהם. ובאמת ישראל הוא אפרים שהזכיר מקודם, היינו הך, אלא) כפל הדבר במילים שונות. לא נכחד ממני לא נמנע (ולא נעלם) ממני מחשבות לבבם. כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל רצה לומר, עם כי מתחלה היה קצת אנוס על ידי המלך, הנה עתה כשמלך הושע בן אלה, ובטל השומרים (המונעים מללכת לבית המקדש, הנה הראה לכולם, שהוא) זונה מזדון לבו, ונטמא מעצמו, כן ארז"ל «ע"פ רש"י, בשם בסדר עולם רבה פרק כב»: (ד) לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם לא יעזבו מעשיהם לשוב אל ה', כי רוח זנונים בקרבם כי יש בקרבם רוח זנות של עבודת כוכבים ואת ה' לא ידעו. ואינם רוצים לדעת את ה' ה' ד. לא יתנו מעלליהם. מבאר האלשיך הקדוש, שהעבירה עצמה מוליד באדם רוח

מעין חיים – מוסר ועיונים

והראיה שפרשיות אלו מדברות בימי אחז. א' בפסוק יג' מפורש הדבר במפרשים, שהפסוק וישלח אל מלך ירב, מדבר על אחז. ב' בפסוק ג' עתה הזנית אפרים, מפרש רש"י בשם חז"ל, שמדובר בשעה שהושע בן אלה החל למלוך על ישראל. והנה בשעה זו היה אחז המלך על יהודה שנאמר (מלכים ב יז א) בשנת שטים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים.

וכפי המבואר הרי בשנים האחרונות לפני גלות עשרת השבטים מלך חזקיהו על יהודה, והוא השפיע לטובה על כל העם, כמבואר בספר מלכים ב פרק יח, ובכך מובן היטיב שבנבואות מפרק ז' ואילך, כבר אינו מדבר על יהודה לרעה.

^ט ה א ורשת פרושה על תבור. האלשיך הקדוש (היה מקום מגורו בעיר צפת אשר בארץ הקודש) כותב שאינו מה שקורי היום הר תבור, שהרי הוא נמצא בצפון הארץ בגליל, ואינו סמוך לירושלים, אלא היה מעבר צר המוביל לירושלים שהוא נקרא תבור, כיודע. ומצפה הוא הר סמוך לירושלים (אולי הוא מה שנקרא רמות, או ההר של קבר שמואל הנביא).

^ט ה ב העמיקו. לפי המבואר בגמרא סוכה (נ"ב ב', הובא לעיל) יש לפרשו, שהעמיקו בחטאים, והשרישו בעוונות

**בְּקֶרֶבָם וְאֵת יְהוָה לֹא יָדְעוּ: (ה) וְעֵנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וַיִּשְׁרָאֵל
וְאֶפְרַיִם יִפְשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם פֶּשַׁל גַּם יְהוּדָה עִמָּם: (ו) בָּצֵאוֹם וּבִבְקָרָם
יִלְכוּ לִבְקֹשׁ אֵת יְהוָה וְלֹא יִמָּצְאוּ חֵלֶץ מֵהֶם: (ז) בִּיהוָה בָּגְדוּ כִּי
בָנִים זָרִים יִלְדוּ עִתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת חֲלָקֵיהֶם:**

זנונים, שהוא גוררו לעבירה, שעבירה גוררת עבירה, ומבואר הדבר היטיב בלשון הפסוק. וענין זה מבאר
הגרא"ל במשלי פרק א' פסוק כג', והחפץ חיים בשמירת הלשון שער התבונה פרק י"ג: (ה) **וענה גאון**
ישראל יכנע (וישפל גדלותו ורוממותו של ישראל). **בפניו** רצה לומר, בעיניו יראה השפלת והכנעת גאונו **ענ"פ**
תרגום יונתן. **וישראל ואפרים יכשלו בעונם** ויבא עליהם מכשול, בגמול (ועונש על) עונם. **כשל גם יהודה**
עמם^{טז} בעת ימולא סאתם (חטאי יהודה יתמלאו עד שכבר גם הם יוכרחו לקבל עונשם, כלומר הנביא אומר כאן
שגם יהודה כבר מושפעים מהם): (ו) **בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה'** עם כי ילכו בני יהודה אל בית
המקדש לחלות פני ה' עם הבאת קרבנות, עם כל זה **ולא ימצאו** לא יהיה נמצא להם (לשמוע בקשתם), כי **חלץ**
מהם וסר שכינתו מביניהם **ענ"פ רד"ק**: (ז) **בה' בגדו מדרו בה'** **כי בנים זרים ילדו** כי ילדו בנים זרים כי
לקחו בת עובדי כוכבים, והבנים הולכים אחר האם (ודינם כנכרים לכל דבר), וילדו אם כן בנים הזרים מהם.
עתה רצה לומר בזמן קרוב, **יאכלם חודש** הנה החדש המוכן להם הוא חדש אב הוא יאכל אותם **את**
חלקיהם ואת חלקת שדותיהם. רצה לומר, בימי החדש הזה יקבלו גמולם (כאן ניבא באיזה חודש תכבש
ירושלים, ויחרב בית המקדש) **ענ"פ רש"י**:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ה ח - סוף פרק ו):

מזהיר על כך שה' יביא אויבים רעים, אם ממשיכים הם בדרכי עבודה זרה. ואומר שלא יועיל בקשת עזרה
ממלכי גויים, כי האויבים נשלחים מאת ה', ורק אליו צריך לשוב בכדי לינצל מהם. ובהיות שהיו חושבים שהם
טובים, לכן הנביא מבאר את הטענות עליהם.

בנבואה זו, מנבא הנביא פורענות לא רק על עשרת השבטים, אלא גם על יהודה (פסוקים י' יב' יג' יד', ו ד', יא')
ואף על בנימין (פסוק ט'). וכידוע, בנימין היו מצורפים עם מלכות יהודה.

יתר על כך, בנבואה הזו ישנם דברים שנאמרים דווקא בעבור יהודה, שכן מדבר על הקרבנות שלא יועילו (לעיל
פסוק ו', ולהלן ו' ו') ועל השראת השכינה הקיימת בבית המקדש (פסוק ט"ו).

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{טז} **ה ה כשל גם יהודה עמם. קשה** הרי לא נעשו יחד. הרי יהודה גלו יותר ממאה שנה אחרי עשרת השבטים. והנה
בפירוש רבינו ישעיה כתב 'כשל גם יהודה עמם' שהתחילו גם בני יהודה ללכת אחרי הבעלים. עכ"ל. לפי זה אינו מדבר
עדיין על עונש ליהודה, אלא על כך שיהודה חוטאים ונכשלים בחטאים יחד עם אפרים. ורק בפרשה הבאה, ניבא פורענות
על יהודה. וליישב דברי שאר המפרשים, יש לומר שאמנם בימים אלו נגזרה גזרה על יהודה, דהיינו בימי אחז, ולפי אותה
גזרה, היו גולים יחד, והוא מה שאמר להלן פסוק ח' אחריו בנימין, ובנימין היו עם יהודה. אבל אחר כך בימי חזקיהו,
בזכותו ובזכות מעשיו והשפעתו נשתנה הגזרה לטובה.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

(ח) תקעו שופר בגבעה חצצרה פרמה קריעו בית און אחרין
בנימין: (ט) אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל
הודעתי נאמנה: (י) היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך
כמים עברתי: (יא) עשוק אפרים רצון משפט פי הואיל הלך אחרי
צו: (יב) נאני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה: (יג) וירא אפרים
את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך
ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור: (יד) פי אנכי

והטעם להזכרת יהודה, הוא כפי שכבר נתבאר בתחילת הפרק, שנבואה זו מדברת בזמן שמלך אחז על יהודה, ובתקופה זו הלכו יהודה בדרך מלכי ישראל, בעבודה לבעלים, ובשאר עבודות זרות.

(ח) תקעו שופר בגבעה (היא גבעת בנימין) להזהירם מחרב הגייסות הבאים. חצוצרה מוסב על תקעו לומר תקעו בחצוצרות ברמה (גם הוא מקום שנחלת בנימין, תקעו שם) להיות נשמרים מהחרב (מה שנקרא היום אזעקה). הריעו בית און, אחרין בנימין רצה לומר, כי האויב הולך אחרין, להלחם בך (והנה בנימין היו עם יהודה, והיו סמוכים לבית המקדש, ואומר שלא רק ישראל יענשו, אלא האויב הולך ומתקרב גם לבנימין ויהודה) -ע"פ רד"ק, ועיין גם ברבינו ישעיה-: (ט) אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה. ביום שאתוכח עמהם על רוע מעשיהם (יהיו שוממים ושותקים מלענות, כי יודעים הם שאני צודק) -ע"פ מהר"י קרא-. בשבטי ישראל. בהפורעניות שאביא על שבטי ישראל, בזה הודעתי נאמנה הודעתי האמנת דברי (והבטחותי מתקיימות), שכן היה כמו שאמרתי עליהם: (י) היו שרי יהודה כמסיגי גבול ועם כל זה לא לקחו שרי יהודה מוסר, ואחזו בדרכי עשרת השבטים כמו מסיגי גבול רעהו לאחזו משלו (וכן כשנחקק את הרעיון של השנ"י), ולכן גם עליהם אשפוך כמים עברתי. -ע"פ רש"י-: (יא) עשוק אפרים³². הלא ראו שאפרים עשוק ביד האויב רצון משפט וכתות במשפט פורעניות, וזה הגיע לו על כי הואיל הלך אחרי צו כי ולא הלך לעבוד ע"ז כמי שהוא אנוס, אלא הלך ברצון, כי ורצה ללכת אחר אותה צוואה של ירבעם בדבר עגלי הזהב, ולא שעשה מחמת אונס, כי אם גם הוא חפץ בזה -ע"פ רד"ק-, ועם כי יהודה ראה העון והגמול, (ובכל זאת) לא לקח מוסר: (יב) ונאני כעש לאפרים לכן כמו שאהיה כעש לאפרים לכולתו ולאבדו וכרקב לבית יהודה כן אהיה כרקב לבית יהודה: (יג) וירא אפרים את חליו וכאשר יראה אפרים בזמנו, את חלי צרותיו ויהודה את מזרו. ויהודה בזמנו (יתבונן על) מכת מכאובו. וילך אפרים אל אשור. הוא הושע בן אלה ששלח אל מלך אשור שיהיה לו לעבד. וישלח אל מלך ירב על יהודה הנוכר, יאמר כי אחז שלח (וסנחריב) מלך אשור, לעזור לו מול רצין ופקח כמו שנאמר במלכים (ב טז). והוא לא יוכל לרפא לכם רצה לומר לא יהיה לך לעזר. ולא יגהה מכם מזור. לא

מעין חיים – מוסר ועיונים

³² ה' יא עשוק אפרים. הפסוק צריך ביאור, מדוע נעלמו יהודה בפסוק זה, הלא פסוק שלפניו ושלאחריו מדבר גם ביהודה. אכן הרב המצודות, מיישב את הדבר הטיב, שכן בפסוק זה מדבר על אפרים בלשון נסתר, והוא חלק מהתוכחה ליהודה, הלא אתם רואים שאפרים נעשק בעונו, אם כן מדוע אתם הולכים אחרי כשלונותיו. ועל דרך זה הוא מבאר גם את פסוק יב' שהוא מדבר על יהודה.

כשחל לאפרים וכפפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: (טו) אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני: פרק ו (א) לכו ונשובה אל יהנה פי הוא טרף וירפאנו נח ונחבשנו: (ב) יחינו מלמים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו: (ג) ונדעה נרדפה לדעת את יהנה פשח נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו פמלקוש יורה ארץ: (ד) מה אעשה לך אפרים מה

ירפא מכם המכה, רצה לומר, לא יציל אתכם מהרעה ^{ע"פ רד"ק}, לרש"י גהה אינו לשון של רפואה, אלא לשון הסרה, דהיינו הסרת החולי: (יד) כי אנכי כשחל^ל לאפרים כי אני אהיה כשחל (כאריה) מול אפרים וכפפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך. ואני אטרפם ואלך לי עם הטרף, ואשא אותם, ואין מציל ואין מי (שיכול להיות) מציל מדי, רצה לומר, אם אני אחפץ ברעתם מה יעזור להם אשור ^{ע"פ רד"ק}: (טו) אלך. אסלק מהם שכיתי ואשובה אל מקומי השמים. עד אשר יאשמו שיכירו בעצמם שהם אשמים ובקשו פני ויבקשו פני למחול להם. בצר להם הנה בעת יצר להם. ישחרנני ידרשו אותי, ולא יחזקו לבבם ^{ע"פ} תרגום יונתן: פרק ו (א) לכו ונשובה מוסב למעלה, לומר, הנה בעת יצר (להם) כאמור בפסוק ט"ו) יאמרו כה זה לזה, לכו ונשובה אל ה'. כי הוא טרף ולא בכח ידו גבר האויב. וירפאנו והוא ירפא אותנו כי הכל ממנו ובידו. יך. הוא הכה אותנו ויחבשנו והוא יניח תחבושת על המכה ^{ע"פ} תרגום יונתן. וכפל הדבר במילים שונות: (ב) יחינו מיומים הנה שלח לנו רפואה משני העתים שעברו עלינו, הוא גלות מצרים וגלות בבל. ביום השלישי בעת השלישי בגאולה העתידה יקמנו^ל. מן הנפילה ונחיה לפניו עד עולם כי לא נבוא עוד לגולה ^{ע"פ רד"ק}: (ג) ונדעה אז נדע איך נרדפה^ל לדעת את ה'. כשח נכון מצאו רצה לומר, כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו, הוא בטוח (שאחר כך) יצא השמש על הארץ, ויראה, כן יהיה הרודף לדעת את ה', נכון ובטוח שימצאו, (כי אם מקיימים נרדפה לדעת את ה', אז משיגים את המבוקש). ויבוא כגשם לנו רב טוב יבוא לנו כמרבית מי הגשם, כמלקוש יורה ארץ וכמלקוש המרוה את הארץ, ומשביעה

מעין חיים – מוסר ועיונים

²⁰ **יד כי אנכי כשחל**. נראה כי מהלך הדברים הוא כך, בתחילה אמר (פסוק יב) ואני כעש לאפרים, וכרקב, שהעש הוא אויב בלתי נראה לרוב קטנותו. דהיינו, שלא הרגישו בני ישראל, שביאת האויבים עליהם, הוא ענין מכוון מהקב"ה, ולכן בקשו תרופה לרקבון, מאת מלכי גוים, דהיינו שיושיעם מאויביהם.

אולם כאשר יראו שהגויים אינם יכולים להושיע, אז יראו שיאנכי כשחל לאפרים, שכאשר אריה מגיע להזיק, הכל יודעים מי הוא האויב, ויודעים שלא ניתן לגבור עליו. דהיינו כאשר יראו שבקשתם אל הגוים, אינה מושיעה אותם מהאויב, אז יכירו כי ה' הוא משלח בהם את האויבים, בכך שהסתיר פניו מהם. ואז ידעו כי אליו יש לשוב, כי הוא טרף, ורק הוא יכול לרפאות.

²¹ **ו ביום השלישי יקמנו**. כתב רבינו בחיי: אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר מג' ימים שכן מצינו בגאולה העתידה כתוב יחינו מיומים ביום השלישי יקמנו (כד הקמה, פורים, על הפסוק לך כנוס את כל היהודים).

²² **ו נרדפה**. מכאן שמצוה לרוץ לדבר מצוה (ברכות ו' ב').

הושע. מצורת דוד. באר החיים

אָעֲשֶׂה לְךָ יְהוּדָה וְחִסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֶּקָר וְכִטֹּל מִשְׁכִּים הַלֵּךְ: (ה) עַל כֵּן חֲצַבְתִּי בְּנִבְיָאִים הֲרִגְתִּים בְּאֹמְרֵי פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אֹר יֵצֵא: (ו) כִּי חֶסֶד חֲפַצְתִּי וְלֹא זִבַּח וְדַעַת אֱלֹהִים מַעֲלֹלֹת: (ז) וְהִמָּה כָּאָדָם עֲבָרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִּי: (ח) גִּלְעָד קִרְיַת פְּעֻלִּי אֲנִי עֲקָבָה מִדָּם: (ט) וּכְחֹכִי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כְּהָנִים דֶּרֶךְ יִרְצָחוּ שְׂכָמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ: (י)

ע"פ אלשיך. וכעין זה גם בכלי יקר: (ד) **מה אעשה לך אפרים**¹⁰ **מה אעשה לך יהודה** רצה לומר, אבל אתה הואיל ואינך שב אלי, מהו הטובה והתרופה שאעשה לך, הלא אין לכם זכות כי **וחסדכם** היא **כענן בוקר**¹¹. שאין מביא הגשם, כי כן אתם מראים (וכאילו שאתם עושים) חסד, ואין כל מאומה. **וכטל משכים** הלך כמו הטל היורד בהשכמה, שבחוסם השמש יפסק, ואחר כך משכים בבוקר, והולך מיד. כן אתם אף אם תעשו מה מן היושר, לא תאחזו בה זמן מרובה, וכפי שאמר בפסוק ג', הרי צריך להיות נרדפה לדעת את ה', ברדיפה ושקידה יום יום, כי על ידי השקידה תמצאו את ההצלחה, כשחר נכון מוצאו ע"פ אלשיך: (ה) **על כן חצבתי בנביאים** הואיל וכן (הוא) דרככם, לכן חצבתי לכם דברי (קבעתי לכם עוד דברים של תורה שבכתב), על ידי הנביאים להישייר אתכם לדרך הנכונה, אבל לא הועלתי, כי **הרגתים באמרי פי** הרגתי את הנביאים על ידי אמרי פי, רצה לומר, הנבואה היתה סיבה להיות נהרגים על ידם, כי כן הרגו את זכריה ואת אוריה, (וסיבת הרגתם היתה) על שניבאו בדבר ה'. **ומשפטך אור יצא** (לשון תמיכה), ואין אם כן יצא משפטך לאור (ולטובה), להצטדק בדין ע"פ ר"ד ק"ב בשם אביו: (ו) **כי חסד חפצתי ולא זבח** (ורצונו לומר) שלא תצדקו אם כן, בעבור הבאת הזבחים ע"פ ר"י אברבנאל. **ודעת אלהים**¹² **מעלות** רצה לומר, חפצתי בדעת אלוקים, יותר מעולות: (ז) **והמה כאדם עברו בריתי**¹³ כמו אדם הראשון, שהמקום הכניסו לגן עדן ועבר על מצות ה', ואכל מעץ הדעת, כן המה עברו בריתי ובגדו בי **שם בגדו בי** ובהארץ אשר נתתי להם (שם חטאו ולא הכירו טובה על מותנתם) ע"פ רש"י. וכאומר, לכן כמו גרשתני את אדם מגן עדן, כן אגרשם מארצם: (ח) **גלעד קרית פעלי** **און** עיר מלאה אנשים פועלי און. **עקובה מדם** מלאה אורבים לשפוך דם נקי ע"פ רש"י: (ט) **וכחכי איש גדודים** כמו שגדודי הלסטים מתכים (במחבוא כמה לסטים יחד, עד שיבואו איש עובר דרך, לשלול אותו, חבר

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁰ **ו ד מה אעשה לך אפרים.** ממילים אלו, ומהמשך הפרשה (עיינין מצודות סוף פסוק ה', ותחילת פסוק ו'), מתבאר, שהם היו סבורים שהם טובים, עושים חסד, מקריבים קרבנות, ושומעים לקול רבותיהם (שהם התירו להם עשיית סגולות שונות, באמרם להם שאינו בכלל עבודת זרה, כלהלן פסוק ט'), ואם כן על מה ולמה מגיע להם פורענות.

ועל כך בא הקב"ה בתשובות. **אי חסד שאתם עושים אינו מספיק.** ב' אני מביא לכם נביאים שאומרים לכם את רצוני, ומי שמבקש את האמת יכול למצוא אותו. ג' קרבנות אינם מועילים ללא מעשים טובים. אדרבה זהו יותר בגידה, שהם נמצאים בקרבת ה', ושם בוגדים בו.

¹¹ **ו ד כענן בוקר.** האלשיך הקדוש מבאר מדוע חסדם הוא כ'ענן בוקר' שאינו שוה מאומה. כי אמנם עשו חסד, אבל בסוף מתברר שכונתו אינה אלא לטובת עצמו, כדי שחבירו ישיב לו טובה. או שיבטח בו.

¹² **ו ו דעת אלוקים.** בתרגום יונתן כתב, ומקיימי תורת ה'. וברד"ק כאן כתב עשות משפט וצדקה. ולעיל פרק ד א', כתב שהכוונה ללמוד סודות התורה. ור"י אברבנאל כתב, שחסד שהזכיר כאן הוא בין אדם לחבירו, ודעת אלוקים, הוא בין אדם למקום.

¹³ **ו ז כאדם עברו בריתי.** עיני בפירוש ר"י אברבנאל, ובכלי יקר, שהטענה הזו היא דוקא על יהודה, לומר שהם נמצאו במקום שמעלתו יותר עליונה, בבית המקדש, ובכל זאת בגדו. והם כאדם שהיה בגן עדן, ושם בגד.

בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רְאִיתִי (שְׁעִירִיָּה) שְׁשֵׁן זָנוּת לְאִפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל: (יֵא) גַם יְהוּדָה שֶׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי:

כהנים דרך ירצחו שכמה כן הוא (ביהודה) שחבורה של כהנים, ירצחו (אנשים תמימים) בדרך, וכולם שכם אחד, ובדעה אחת. כי זמה עשול כאומר, לא רציחה ממש בידים (נעשו הכהנים האלה), כי הם ירצחו במעשיהם התעובים והמגונים "ע"פ ר"י אברבנאל" (כלומר, בכך שהם מלמדים את האנשים לעשות רע), ובהם מסבכים (לאנשים הלומדים מהם) אבדן נפשות: (י) בבית ישראל ראיתי שערוריה דבר מגונה ומאוס. שם זנות לאפרים⁹⁷ רצה לומר, כי שם ראיתי זנות לאפרים, אשר יזנה אחר עגלי הזהב, ושם נטמא ישראל כי כולם נגררו אחר העגלים: (יֵא) גם יהודה רצה לומר לא די שחטאת אתה ישראל, אלא שגם יהודה שת קציר לך. עשה לך קציר וסעיף, להוסיף על האשורות. רצה לומר, גם הוא אחז בדרךך, בשובי שבות עמי כשהיה בלבי להשיב מהגולה (את) בני השבי של עמי (ואותם השבטים שכבר גלו לפני כן). וכאומר, עם כי היה בלבי לרחמם, הנה (בכל זאת) לא ארחמם, כי בני יהודה הבעירו חמתי, במה שאחזו בדרכי ישראל, לעבוד עבודת כוכבים כמותם "ע"פ אבן עזרא". (וישראל היינו י' השבטים) הם היו סיבה לזה, (ולכן עון יהודה נקף לחובת עשרת השבטים, ורק מחמת כך לא זכו השבטים שגלו ליגאל מגלותם. משל למה הדבר דומה, לאיש שחלק מבניו נעשו רעים, הנה הוא משתדל לכבש את כעסו, והוא מנחם את עצמו בבניו הטובים. אך כאשר הרעים גררו אליהם את הטובים לעשות כמעשיהם, כאן חרונם על הרעים עולה מאד, וכבר אינו יכול לוותר להם):

מעין חיים – מוסר ועיונים

⁹⁷ ו ט כי זמה עשול. לפי ביאור המצודות, נראה להוסיף ביאור בפסוק ח', ולומר שהוא כהקדמה לפסוק ט', (והוא אותו דרך, שבו הנביא מדבר מתחילת הנבואה, דהיינו שהוא מאשים את יהודה, בטענה שהם שוים לאפרים). וכך הוא אומר, בשבטים שבגלעד, דהיינו עבר הירדן, היו שכיחים רוצחים (גמרא מכות ט' ב'), ולכן הם כבר גלו (כמבואר ברש"י ישעיה ח' י' שהם הקדימו ללכת בגלות), מדוע אתם יהודה, עושים כמותם. ואמנם אינכם רוצחים ממש, אבל אתם נחשבים כרוצחים, משום שהכהנים (שעליהם מוטל ללמד את העם תורה, כנ"ל פרק ד' ו') התחברו שכם אחד להתיר לעם דברים אסורים, והרי בכך הם גורמים לעם שימותו בעוונם, אם כן הרי הם ממש כמו חבורת רוצחים, וכביאור המצודות. (ובכך שפסוק ח' הוא כהקדמה, מתישבים כמה קושיות שיש בפסוק. א' מה נכנס לכאן גלעד, הרי כל הזמן מדברים באפרים ויהודה. ב' הרי כפי האמור בתחילת פרק ח', נבואה זו נאמרה בימי הושע בן אלה מלך ישראל. נמצא שיושבי גלעד גלו מארצם, לפני תקופת הנבואה הזו, שנאמר (מלכים ב' כט, ל) 'בימי פקח מלך ישראל, בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ... ואת הגלעד ... ויגלה אשורה. ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתוהו וימלך תחתיו' ומה הוא מנבא עליהם, והם אינם כאן. היה אפשר לדחוק שהכוונה לראובן וגד, שהם לא גלו עד שנת ח' להושע, כמו שכי רש"י מלכים ב' יז. א' אבל כפשוטו גלעד כתיב וצ"ע. ג' בגמרא מכות ט' מפורש על פסוק ח' שהכוונה שבגלעד היו רוצחים (בשווג) כפשוטו, שאמרו שלכך צריך שם הרבה ערי מקלט. והרי בפסוק ט' מתבאר שאינו רצח כפשוטו, אלא גרמא וענין של רציחה גרידא, ומה ענין זה לערי מקלט.

אלא מוכרח, שמה שנאמר בפסוק ט', שהרציחה אינה כפשוטו, הוא מדבר על יהודה, ותפס את גלעד כדוגמא, בתוכתו את יהודה).

ובאמת גם המשך הנבואה הוא בדרך זה, של תוכחה מישראל על יהודה, וכפי שיבואר להלן.

⁹⁸ ו י זנות לאפרים. עצם ענין זנות אפרים, כבר נאמר לעיל פרק ד' יב-טו, ועוד, ומה הוא מוסיף כאן.

אכן בדברי המצודות בפסוק י' מתבאר, שפסוק י' הוא כהקדמה לפסוק יא'. וכך הוא מהלך הדברים: בבית ישראל ראיתי שערוריה. שכן יש' באפרים, כבר יש זנות וטומאה של עבודה זרה זה זמן רב (הפסוק מדגיש את מילת יש', למעט יהודה). אבל עכשיו שגם אצלכם ביהודה, אצל הטובים יותר, גם פה מתחיל סניף לדברים הללו, עכשיו אני כבר מאד כועס (ואולי זהו ה'שערוריה' שפתח בה, כלומר, זה שאפרים הגוימו, בכך שגררו את יהודה עמם, זה השערוריה).

הושע. מצורת דוד. באר החיים

פרק ז (א) כִּרְפָאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֲפָרַיִם וְרָעוֹת שְׁמֵרוֹן כִּי פָעִלוּ שָׁקֶר וְגִנְבָּה יָבוֹא פֶּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ: (ב) וְכָל יֹאמְרוּ לְלִבָּכֶם כָּל רָעָתְם זָכַרְתִּי עִתָּה סִבְבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ: (ג) בְּרָעָתְם יִשְׁמָחוּ מֶלֶךְ וּבִכְחָשֵׁיהֶם שָׁרִים: (ד) כָּלֵם מְנַאֲפִים כָּמוֹ תַנּוּר בַּעֲרָה מֵאִפָּה יִשְׁבּוֹת מַעִיר מְלוּשׁ בָּצֵק עַד חֲמֻצָתוֹ: (ה) יוֹם מְלִכְנוּ הִחֲלֹנוּ

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז א-יב):

בנבואה זו ניבא כנגד מלכות ישראל, ומכאן ואילך פסק מלהוכיח את יהודה, עקב שחזקיהו מלך עליהם, ונשתפרו מעשיהם.

בתקופת הנבואה הזו, שלח הושע בן אלה מלך ישראל, מלאכים לבקש עזר ממלך מצרים (כלהלן פסוק יא'), ואחר כך, הלך בעצמו אל אשור לבקש עזרתו (כלהלן שם).

ההליכה לאשור היתה שטות גדולה, כי כיון שמרד באשור בכך ששלח למצרים שהיו יריבי אשור, לא היה לו לילך לאשור וליפול לידי שמה יתפוס אותו.

וניבא שאכן מלך אשור יתפוס אותו בבואו אליו, וכן היה.

ובתחילת הנבואה, מדבר על כך שמלבד חטאיהם של מלכי ישראל, הם הולכים בדרכי ליצנות ובבקלות ראש, ומלכם מנהיג אותם ללא כל הגיון, ושכל (וכנראה דברים אלו נאמרו דווקא כעת, עקב המעשה הנ"ל שהלך לאשור)²¹.

פרק ז (א) כִּרְפָאִי לְיִשְׂרָאֵל כאשר עלה בלבי לרפאות את ישראל מחלי צרתם ונגלה עון אפרים אז נגלה עון אפרים (שהם עצמם ישראל). ורעות שמרון, כי פעלו שקר אשר פעלו שקר. רצה לומר, מיד בא העון ומקטרג עליהם. ונגב יבוא גנב אחד מהם, מזדון לבו יבוא פשט גדוד בחוץ ויפשוט בגדי גדוד (קבוצת) אנשים בחוץ, לעין כל ולא יפחוד ממי, ואם כי בתחילה היה גנב לעשות מעשהו בסתר, לבסוף יעשה בפרסום **ע"פ רש"י:** (ב) **ובל יאמרו ללבכם כל רעתם וזכרתי** (הם) אינם חושבים בלבכם, שאני זוכר כל רעתם (כלומר, הם חושבים ששכחתי) **עתה סבבו מעלליהם נגד פני היו** (אבל באמת עליהם לדעת ש)הנה עתה מעשיהם הרעים מקיפים אותם מסביב, והמה נגד פני ורואה אני אותם **ע"פ תרגום יונתן:** (ג) **ברעתם ישמחו מלך**. במה שעושים את הרעה, (הם) משמחים את מלך ישראל, כי כשר הדבר לפניו וחפץ בזה. **ובכחשיהם שרים** במעשה השקרים, משמחים את השרים **ע"פ רש"י:** (ד) **כלם מנאפים** חמום הזנות בווער בהם כמו תנור בערה מאפה (חום התנור) הבווער מהיסק האופה. **ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו** היצר המעיר

מעין חיים – מוסר ועיונים

²¹ ז א הקדמה. מכאן ואילך עיקר נבואותיו הם על אפרים, וכמעט אינו מזכיר תוכחה ליהודה. וכמו שנאמר להלן (יב א) ויהודה עוד רד עם קל, ועם קדושים נאמן (אמנם להלן שם יב ג) יש גם תוכחה על יהודה. אך מפסוק שלפניו הנ"ל, מתבאר שבאופן כללי היה מצב טוב).

באמת ענין המעשה שבפרשה זו, שהלך הושע בן אלה מלך ישראל לאשור היה ג' שנים לפני שגלו עשרת השבטים, וחזקיהו כבר מלך שש שנים לפני גלות זו. הרי שכבר לא מלך אחז, אלא חזקיהו, שהוא החזיר את העם למוטב.

**שְׂרִים חֶמֶת מִיָּיִן מִשְׁךְ יָדוֹ אֶת לִצְעִים: (ו) פִּי קָרְבוֹ כְּתַנּוּר לִבָּם
בְּאֶרְבָּם כָּל הַלִּילָה יִשָּׁן אִפְהֶם בֶּקֶר הוּא בָעֵר פֶּאֶשׁ לְהִבָּה: (ז) כָּלֵם
יַחְמוּ כְּתַנּוּר וְאָכְלוּ אֶת שְׁפִטֵיהֶם כָּל מַלְכֵיהֶם נִפְלוּ אֵין קָרָא בָהֶם
אֱלִי: (ח) אֶפְרַיִם בְּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלֵל אֶפְרַיִם הָיָה עֲגָה בְּלִי הַפּוֹכָה:
(ט) אָכְלוּ זָרִים כָּחוֹ וְהוּא לֹא יָדַע גַּם שִׁיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדַע:**

אותם זונות, ישבות מלישת הבצק עד שיתחמץ שיהא ראוי לאפותו. רצה לומר אינו בטל מן הזנות מעת שחשב כל אחד (לשון יחיד, והכוונה רבים) עד שיהיה ספק בידו לעשות ולא יותר, ולפי שהמשילו אל התנור, אמר לשון הנופל בתנור שאין התנור בטל מן האפיה, כי אם עד שיתחמץ העיסה ולא יותר **ע"פ רש"י: (ה) יום מלכנו**. רצה לומר, ביום שמחת מלך ישראל, (כגון) יום הלידה, או יום המלכתו. החלו שרים חמות מיין אז נעשו השרים חולים בעבור נאדות מהיין כי הרבו למלאותם לשתייה ונעשו חולים מרובי השכרות **ע"פ רש"י: משך ידו את לציצים כל אחד** (מהשרים) (לשון יחיד, והכוונה רבים) משך ידו מתקן המדינה, להתחבר עם הלוצצים **ע"פ רד"ק**, ואילו לרש"י משך ידו מדבר על המלך בעצמו, ולא על השרים: (ו) **כי קרבו כתנור, לבם בארבע** (ואחרי) אשר הקריבו והכינו לבם לארוב זה על זה, כמו שהאופה מכין התנור להסקה (שהוא מתחיל להכין את התנור מוקדם בבוקר, דהיינו). **כל הלילה ישן אפיהם** האופה ישן הוא כל הלילה, **בקר הוא בער כאש להבה וכאשר יאיר הבוקר** (אינו ממתין מאומה, אלא תיכף ומיד) הוא מבכיר שלהבת בתנור, כדרך האש המעלה להב (שהרי צריך להכין לחמים לציבור, בשביל מאכל הבוקר). רצה לומר, (רק) בעור שאין סיפק בידו לעשות (עבירות) הוא שבת ונח, אבל מיד כשיהיה לאל ידו לעשות (חסא), מיד עושהו **ע"פ רד"ק: (ז) כלם יחמו כתנור** היצר מחמם לעבירה כתנור כוער. **ואכלו את שפטיהם** הרגו את הסנהדרין על שמיחו בידם, ולכן (בעונות אלו) **כל מלכיהם נפלו ונפלו כל מלכיהם ע"פ רש"י**, ועם כל זה **אין קרא בהם אלי** אין בהם מי (שהוא, מתעורר להבין מדוע אירע כך), ויקרא אלי לשוב מדרך **ע"פ רד"ק**, ואילו לרש"י פירושו, שבגלל שאין בהם קורא אלי, לכן נפלו: (ח) **אפרים בעמים הוא יתבולל** הוא התערב בין הגויים, ולמד מעשיהם. **אפרים היה ענה בלי הפוכה** כחוררה הנאפת על הגחלים כשאיים מהפכים אותה מעבר אל עבר, שאז היא נשרפת מקצתה (בצד אחד), ואינה אפיה מקצתה (בצד השני), כן הוא אינו מתבונן במעשיו להיות על צד השווי והישר (ולכן הוא לומד מהם מעשים רעים, כמו עבודה זרה) **ע"פ רד"ק: (ט) אכלו זרים כחו והוא לא ידע** הגויים לקחו מארצו ואינו משים על לב כאילו לא ידע מזה **ע"פ ר"י אברבנאל**. **גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע** נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה, ואינו משים על לב: (י) **וענה יכנע**. גאון ישראל²⁰ בפניו.

מעין חיים – מוסר ועיונים

²⁰ **ז ח הוא יתבולל**. אולי יש לבאר שזה שייך עם המשל של המשך הפסוק. שהרי יתבולל הוא גם לשון בלולה בשמן. והנה כאשר אופה עוגה בתנור, והוא רואה שהיא מתחילה להחרך. אם יש בו תבונה הוא הופך אותה. ואם אין לו, הוא יוצק עליה שמן ובוללה, וזה אינו מועיל כלל, כי באופן זה למטה ימשיך להחרך, ולמעלה התקלקל העוגה.

כן הוא הדבר, כאשר הם רואים שה' מייסר אותם על ידי הגויים, היה עליהם להפוך את דרכם, ולפנות אליו, במקום זה הם ממשיכים לפנות על העמים, באופן כזה שכל אחד רואה, שלפי ההגיון יצא מזה רק נזק, וכלהל, פסוק יא'.

²¹ **ז ט והוא לא ידע**. אשר איננו חוזר בתשובה בבוא ימי הזקנה, יכפל ענשו ורבה משטמה עליו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (פסחים ק"ג, ב): שלשה הקדוש ברוך הוא שונאם - דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף, ונאמר (הושע ז, ט): **"אכלו זרים כחו והוא לא ידע, גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע"** (שערי תשובה ב ז).

הושע. מצורת דוד. באר החיים

(י) וְעֵנָה גֵּאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְלֹא שָׁבוּ אֶל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְשׁוּהוּ בְּכָל זֹאת: (יא) וַיְהִי אֶפְרַיִם פִּיזוֹנָה פּוֹתָה אֵין לֵב מִצָּרִים קָרְאוּ אֲשׁוּר הֶלְכוּ: (יב) פֶּאֶשֶׁר יִלְכוּ אֶפְרוּשׁ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי פְעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם אִיסָרִם פֶּשְׁמַע לַעֲדָתָם:

רצה לומר, בעיניו ראה השפלת והכנעת גאונו (גדולתו), ועם כל זה לא שבו אל ה' אלהיהם, ולא בקשהו בכל זאת עם כל הפורעניות הזאת הבאה עליהם, לא בקשהו ועדיין לא לקחו מוסר **ע"פ** תרגום יונתן: (יא) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב כיונה הנפתה בקלות, כאילו היא בלא לב (ולא בינה), כי תמהר לרדת אל הרשת לאכול מן הזרעים שבה, ואינה מבחנת כי שם תלכד. כן הוא אפרים כי מצרים קראו אשור הלכו. קראו למצרים לבוא לעזרתם, והלכו לאשור לחסות בצלו, ולא יבינו שהוא לרעתם (וכמו שהתקיים, שהם נפלו בידם) **ע"פ** רש"י: (יב) כאשר ילכו למצרים ולאשור לבקש עזרה. אפרוש עליהם רשת. ויפלו בה בדרך מהלכם. רצה לומר, ההליכה ההיא תהיה להם למכשול. כעוף השמים אורידם דרך העוף הנלכד ברשת התלויה ממעל ונפול ולרדת לארץ עם הרשת, ולכן המשילם לעוף, ואמר אורידם לארץ, כי ילכו ברשת ויפלו עמה לארץ. **איסירם כשמע לעדתם** איסר אותם, כפי שהשמעתי לעדתם במדבר, את דברי האלות הכתובה בתורה **ע"פ** ו'ט"ז ק":

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז יג-טז):

בזמן נבואה זו, כבר השתנה משהו ממה שהיה עד הנה באפרים, שלעיל (פסוק ז') אמר אין קורא בהם אלי. אך כאן כבר קראו אל ה', ואם כן נכנעו מעט (מצינו בגמרא גיטין פז שהושע בן אלה המלך האחרון של ישראל, התיר להם לעלות לרגל לבית המקדש).

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{טז} ז י וְעֵנָה גֵּאוֹן יִשְׂרָאֵל. לעיל פרק ה' ה' ניבא שכאשר יהיה 'עונה גאון ישראל' בוודאי ישוב אל ה'. אך למרבה התימה, 'בכל זאת' לא הועיל, ועד הרגע האחרון, הם נשארו בחטאיהם (מלבי"ם).

והנה רש"י מלכים ב' ז' א' מבאר שאשור הגלה את שבט ראובן וגד בשנת יב' לאחז הוא שנת שמונה להושע. והנה כאן נאמר 'אכלו זרים כוחו' 'שיבה זרקה בו'. וכן להלן 'כיונה פותה'.

נראה שזוהי הכוונה בכל זה, שמדובר כאן אחרי שאשור בעצמו הגלה את השבטים האלו, ואם כן התמיהה רבה, איך אתם חולכים למלך כזה לבקש עזרה, הכי הוא מתכוין לעזור לכם? וכלהו.

^{טז} ז יא כיונה פותה. דרך הציפור שאם נטלו ממנה גוזליה, תלך לעשות קן במקום אחר. אבל היונה פתיה היא, נוטלים גוזליה היא חוזרת לאותו מקום, כך ישראל חוזרים הם לאשור אע"פ שכבר ניזוקו מהם (מדרש תהילים פ"ד).

^{טז} ז יא מצרים קראו. כמו שנאמר במלכים ב' (ז' ד') וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוּא מלך מצרים.

^{טז} ז יא אשור הלכו. כמו שנאמר במלכים ב' (ז' ד') ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא, ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה. והרי אם אשור עלה לארץ לעצור את המלך, מהו שממשיך אחר כך ויעל מלך אשור. אלא מכך משמע שרק לאחר שעצר אותו עלה אשור לארץ ישראל. כלומר, מכאן שהושע מלך ישראל, ירד אל אשור, ושם עצר אותו מלך אשור וכלא אותו. ואז עלה מלך אשור לארץ ישראל (כן כותב המלבי"ם).

ומלשון הנבואה אשור הלכו. משמע שהנבואה נאמרה כאשר הושע כבר החל ללכת, ועל כך ניבא בפסוק יב' שמלך אשור יעצור אותו כאשר יגיע לאשור, וכן היה.

וכמו שאמרנו הליכתו לאשור לבקש עזרה ממנו, היתה שטות גדולה, כי אחרי שהוא מרד באשור, ועוד, שאשור כבר הגלה חלק מהשבטים, למה הלך אליו, והלא בכך הוא מפיל את עצמו בידיו.

(יג) **אוי להם כי נדרו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם**
והמה דברו עלי כזבים: (יד) ולא זעקו אלי בלפם כי ילילו על
משכבותם על דגן ותירוש ותגוררו יסורו בי: (טו) ואני יסרתי
חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע: (טז) ישובו לא על היו פקשת
רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים:

ומכאן עד סוף הספר עוסק בכך שאמנם נראה שהם שבים, אבל אין תשובתם אמיתית ופנימית. ועל כך, ניבא ואמר, שהדבר לא יועיל להם, כי בלבם לא האמינו בהשגחה, ומאריך בזה, שתפלתם היא רק בדיבור, אך אינו תפלה מהלב.

ומבאר שהם בוטחים במלכים ושרים שהם בחרו להם. בוטחים בעגלי שומרון אף שהם רואים שאינו מועיל, ובוטחים בעמים כגון אשור, למרות הטפשות שבדבר, וכאמור לעיל (פסוק יא'), וכן אינם מאמינים לדברי ה' שעל ידי הנביאים, מכל זה מתברר שאינם בוטחים בה' ולא מאמינים שהוא יכול לעזור להם, ובכל זה מוסברים דברי תחילת הפרשה, מדוע תפלתם וקרבנותיהם אינם מועילים.

ובסיום דבריו ניבא, שגם יהודה אינם מושלמים ממש.

(יג) **אוי להם כי נדרו ממני נדרו ללכת ממני. שד להם כי פשעו בי השודד יבוא עליהם, והוא אשור.**
ואנכי אפדם¹⁰ בלבי היה לפדותם מצרתם. והמה דברו עלי כזבים אבל המה דברו עלי כזבים, כי כחשו בהשגחתו, כמו שנאמר (מלכים ב יז) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן **ע"פ רד"ק**: (יד) **ולא זעקו אלי בלבם כי ילילו.** כאשר הם מיילים **על משכבותם** (ועל מיטתם, והם) בוכים ומתרעמים על צרותם, אז אינם זועקים אלי בלבם, כי מכחשים בהשגחה (כי אף כשהם כן מתפללים, אינו מלבם אלא מן השפה ולחוץ) **ע"פ ר"מ אלשיך**. **על דגן ותירוש ותגוררו** בעבור חסרון הדגן והתירוש הולכים לשוטט בארצות אחרות לגור שם, **יסורו בי** והמה סרים וממרים בי, כי יאמרו מקרה הוא, ולא ה' פעל כל זאת: (טו) **ואני יסרתי חזקתי זרועתם** וכאשר קשרתי זרועותם לחזקם היטב (ולחתגבר על אויביהם) **ואלי יחשבו רע** הנה המה חשבו עלי רע לומר, לא ממנו באה ובין הרעה ובין הטובה חושבים למקרה **ע"פ רד"ק**: (טז) **ישובו לא על משימים עצמם לא כנגד העליון יתברך,** כי אם כנגד המקרה, **היו בקשת רמיה** והיו קשת איש רמיה שלא יורה החץ אל המקום שנפנה בתחלה, כי אם בהיפך (כדי לרמות את האויב) כן הם אינם תולים הדברים בהשגחה, כי פתאום יהפכו עצמם ממנה ומכחישים בה ותולים הכל במקרה. **יפלו בחרב שריהם** לכן יפלו שריהם בחרב האויב. **מזעם לשונם רצה לומר,** בעבור מה שמדברים בלשונם דברים שהם לזעם לה' כי יכחשו לומר אין ה'

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁰ **ז יג ואנכי אפדם.** עיין עוד לעיל ו יא, שם גם כן נאמר שהקב"ה רצה לפדותם.

¹¹ **ז יד יסורו בי.** כוונת המצודות לפרש שעד שהם עושים בהשתדלות כבדה כזו, היה להם להאמין בה'.

אמנם לפי מה שידענו מדברי ימי עולם, יש לפרש, שיש ההולכים למדינה אחרת, בשביל להשיג ממון, אף שבמדינה ההיא יש קושי לקיים את מצוות ה', עד שמחמת כן סרים מאת דרכי ה'. והיה עליהם לבטוח בה', ולא ללכת למקומות בהם סרים ממנו.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

פרק ח (א) אֶל חֶכֶךְ שֹׁפֵר פִּנְשֵׁר עַל בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְּרִיתִי וְעַל תּוֹרָתִי פָּשְׁעוּ: (ב) לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהֵי יִדְעֲנוּךְ יִשְׂרָאֵל: (ג) זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוּ: (ד) הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הִשְׁכִּירוּ וְלֹא יִדְעָתִי כִּסְפָם וַיִּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצָבִים לְמַעַן יִפְרֹת: (ה) זָנַח עֲגֻלָּךְ שִׁמְרוֹן

משגית. זו לעגם בארץ מצרים במדה הזאת אחזו בעוד היותם בארץ מצרים, כי גם אז כאלו לעגו על האמונה האמתית כי כחשו בהשגחה -ע"פ ר"י אברבנאל-:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ח א-יד):

הנביא מנבא שתפילותיהם אינם נשמעות (ראה עיונים לפסוק א', שיש מפרשים את הפרשה על יהודה, אבל לכאורה נראה יותר שמדבר בעשרת השבטים כמו שמזכיר את אפרים, ואינו מדבר ביהודה).

פרק ח (א) אֶל חֶכֶךְ שֹׁפֵר. רצה לומר הרם קול גדול כאילו שופר נתון אל חכך, ותריע בו ואמור, הנה האויב כנשר על בית ה' (הנה נראה אלי בבואה, איך שהאויב) ידעה כנשר לבוא על בית ה' להחריבה -ע"פ תרגום יונתן, ורש"י, ואבן עזרא, ורד"ק-. **יען עברו בריתי ועל תורת פשעו** מרדו על דברי התורה: (ב) **לִי יזעקו אלהי ידענוך ישראל** סרס המקרא, והראוי לי יזעקו ישראל (והיה צריך להיות שישראל יזעקו אלי, ויאמרו), אלוקי ידענוך. רצה לומר, ראוי היה שיעקו לי ישראל, ויאמרו, אלהי יודעים אנו אותך למשגיח וחומל (אנא הושיעה נא) -ע"פ רד"ק-: (ג) **זנח ישראל טוב**²⁹. רצה לומר אבל לא כן עשו (ולא עשו כמו שהם אומרים בתפלתם) כי עזב כל ישראל את הטוב להם, ועשה (גם) יהודה כדרך שעשו עשרת השבטים, כי גם הוא לא פנה אלי, ולכן **אויב ירדפו** האויב ירדוף אותו -ע"פ המפרשים בפסוק א' שפירשוהו על יהודה: (ד) **הם המליכו**. הנה עשרת השבטים עשו מלכים ולא שאלו ממני כי כל המלכים המליכו מדעתם, זולת ירבעם ויהוא. **השירו ולא ידעתי** עשו שרים בלי ידיעתי. **כספם וזהבם עשו להם עצבים** כאילו הכסף והזהב עצמם עשו

מעין חיים - מוסר ועיונים

²⁹ **ח א כנשר על בית ה'.** הנה ממילים אלו משמע שמדבר על יהודה, ומבטיח להחריב את בית המקדש. ולכן נדחק המצודות לפרשו על יהודה. וכן בפסוק ג' מבאר שהכוונה ליהודה, והטעם שהוא דחוק, הוא כי הרי לא נאמר יהודה בפסוקים אלו, אדרבה בפסוק ג' נאמר ישראל. ועוד שכל הפרק הקודם, וגם בפרק זה 'הם המליכו', 'שומרו' ו'נבלע' ישראל כל זה אינו אלא על ישראל, ולא על יהודה, ועיין בפני אלשיך, ובבלי יקר, שנתקשו בקושיא זו.

ולפיכך אולי יתכן, שגם כאן אינו מדבר על יהודה, ומה שנאמר, כנשר על בית ה', אין פירושו להחריב את בית ה'. אלא ענין אחר. שהנה לפני הפסוק הזה ואחריו, מדבר הנביא על כך, שתפלתם אינה רצויה לפני ה'. והרי נאמר בתפלת שלמה המלך, (מלכים א ח מד) והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך. הרי שהתפלות עוברות דרך בית המקדש. ואם כן האויב שיחריב את בית המקדש, הוא גם אסון לשבטים, שתפלתם פחות תקובל, וזהו בעבור שאין תפלתם אמיתית, וכמו שמבאר לפני כן ואחר כך.

ואולי הפירוש הוא, שהנשר הזה אינו משל על האויב כלל, אלא ממשיך את הנביא שבפיו השופר, כאילו עולה מעל בית המקדש כנשר העף במרום (נקודה זו, כתבו האלשיך וכלי יקר, שהנשר הוא משל לנביא בעצמו), ומשם הוא עונה לעומת תפלותיהם הבאים אל בית המקדש אשר שם שער השמים, משם הוא תוקע בשופר, דהיינו שהוא מזהיר על האויב שיבא על אפרים, כלומר התפלות האלו אינם מועילות.

³⁰ **ח ג זנח ישראל טוב.** בעון ביטול תורה גלו ישראל שנאמר זנח ישראל טוב, ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעוובו (כד הקמח, ערך תורה א').

חָרָה אִפִּי בָּם עַד מָתִי לֹא יוּכְלוּ נִקְיִן: (ו) פִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ
עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא פִּי שְׂבָבִים יִהְיֶה עֶגְלָ שְׁמִרוֹן: (ז) פִּי רוּחַ
יִזְרְעוּ וְסוּפָתָה יִקְצְרוּ קָמָה אֵין לוֹ צִמַּח בְּלִי יַעֲשֶׂה קָמַח אוֹלִי יַעֲשֶׂה
זָרִים יִבְלַעְהוּ: (ח) נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עֲתָה הָיוּ בַּגּוֹיִם כָּכִלִי אֵין חִפְץ בּוֹ:
(ט) פִּי הֶמָּה עָלוּ אֲשׁוּר פָּרָא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנֹו אֲהָבִים: (י) גַּם

העצבים. רצה לומר, בעבור שהיו משופעים בכסף וזהב מדרו בה', וכיון שלא היו נכנעים כעניים, אלא גאים בעשרם, לכן הענינו ועשו (את) הגלולים, ואם כן הכסף והזהב היה סבות הגלולים. למען יכרת³⁰ העצבים יהיו סיבה שיכרת מהם הכסף והזהב כי האויב יקחם -ע"פ רד"ק>: (ה) זָנַח עֶגְלָךְ שְׁמִרוֹן אַתָּה שׁוֹמְרוֹן הִנֵּה הֵעֵגַל שֶׁעָבַדְתָּ לוֹ עֹזֵב אוֹתָךְ, חָרָה אִפִּי בָּם וְלֹא עֹזֵר לָךְ בַּעַת חָרָה אִפִּי בִּאֲנָשִׁי. עַד מָתִי לֹא יוּכְלוּ נִקְיִן כְּאוֹמֵר הֲלֹא רָאוּ שְׁאֵין בּוֹ מִמֶּשׁ (מִדּוּעַ אֵינוֹ מִסְפִּיק), וְעַד מָתִי לֹא יוּכְלוּ לִנְקוֹת עֲצָמָם מִטִּנוֹף הֵעֵגַל לִמְאוֹס בּוֹ -ע"פ ר"י אַבְרָבָנָא-: (ו) כִּי מִיִּשְׂרָאֵל הֵעֵגַל הַזֶּה נַעֲשֶׂה מִיִּשְׂרָאֵל, מִבֶּן אָדָם לֹא מִמְּלָאכִי מַעֲלָה. וְהוּא³¹ חָרָשׁ עָשָׂהוּ, וְלֹא אֱלֹהִים הוּא הֵעֵגַל הַזֶּה עָשָׂהוּ אוֹמֵן וְלֹא נַעֲשֶׂה פְּלִאִים בִּיצִירָתוֹ, וְלִכֵּן אֵין הוּא אֱלֹהִים, אֲלֹא הוּא כְּשֶׁאֵר יִצִּירָה. כִּי שְׂבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שְׁמִרוֹן רַצָּה לִּמְשָׁךְ, וּבִסּוּף הַדָּבָר יִהְיֶה נִרְאָה (וְלִכְלוֹס) שְׁאֵין בּוֹ מִמֶּשׁ, כִּי הָאוֹיֵב יִשְׁבְּרוּ לְקִיסְמִין, לְקַחַת מִמֶּנּוּ צַפּוֹי הַזֶּהב -ע"פ רד"ק>: (ז) כִּי רוּחַ יִזְרְעוּ וּמִסּוּף הַדָּבָר יִהְיֶה נִרְאָה כְּאִשֶּׁר זִרְעוּ הָרוּחַ וְסוּפָתָה יִקְצְרוּ וְיִקְצְרוּ הַסּוּפָה. רַצָּה לִּמְשָׁךְ, כְּמוֹ שֶׁקּוֹצְרִין מִה שְׁזֹרְעִים, כֵּן הֵם יִקְבְּלוּ גִמּוּל לְפִי הַמַּעֲשֶׂה, וְהוּאֵל וְהַמַּעֲשֶׂה הִיָּה (כְּמוֹ) רוּחַ, (וְהִינֵנוּ) דָּבָר שְׁאֵין בּוֹ מִמֶּשׁ, כֵּן יִהְיֶה גִמּוּל. קָמָה אֵין לוֹ זִרְעִיתָם לֹא יִבָּא לְכָלל קָמָה צִמַּח בְּלִי יַעֲשֶׂה קָמַח וְהַמַּעַשׂ שֶׁתִּצְמַח לֹא יַעֲשֶׂה קָמַח, אוֹלִי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלַעְהוּ וְאֵם יַעֲשֶׂה מִה הִנֵּה הַזֵּרִים יִבְלַעוּהוּ, אֲבָל הֵם לֹא יִהְיוּ מִזִּרְעִיתָם. רַצָּה לִּמְשָׁךְ, לֹא יִצְלִיחוּ בַּמַּעֲשִׂיהֶם, וְאִף מַעַשׂ הַהִצְלָחָה שִׁיְהִיָּה בִּידָם לֹאִסּוֹף (אִיזָה מִה שְׁהוּא) מִן הַהוּן, (גַּם הִיא) לֹא תִשָּׂאֵר בִּידָם, כִּי הָאוֹיֵב יִקְחֶם -ע"פ רש"י וְרד"ק>: (ח) נִבְלַע יִשְׂרָאֵל הִנֵּה נִשְׁחַת יִשְׂרָאֵל (כְּלוֹמֵר, הִנֵּה הַתְּחִיל לְהִתְקַיֵּם מִה שֶׁנֶּאֱמַר זָרִים יִבְלַעוּהוּ, שֶׁכֵּן הַעֲמִים כָּבֵד בְּזוּ אֶת יִשְׂרָאֵל (שֶׁהָיוּ כָּבֵד הַגּוֹל חֲלָק מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל)) -כֵּן פִּי ר"י אַבְרָבָנָא, שֶׁנִּבְלַע הוּא הַמִּשְׁךְ לַעֲנִין פְּסוּק ז'. עֲתָה הָיוּ בַּגּוֹיִם וְעֲתָה הָיוּ לְבֹז בֵּין הַגּוֹיִים כְּכִלִּי אֵין חִפְץ בּוֹ כְּכִלִּי שְׁאֵין בּוֹ צוּרָךְ (וְכִמוֹ שֶׁיְּבֹאֵר בַּהַמִּשְׁךְ, שֶׁהַעֲמִים לֹא חָשׂוּ צוּרָךְ לְהַעֲנוֹת לְבִקְשָׁתָם לַעֲזוֹרָה, וְהָ מִדָּא עַל בִּיּוֹנָם בְּעִינֵיהֶם (בְּדֹד כֹּל אוֹמָה עוֹזֶרֶת לְחִבְרִיתָהּ, כִּי הִיא מְבִינָה שֶׁבָכְךָ בַּפֶּעַם אַחֲרֵת כְּשֶׁהַעֲזֹרָה תִּצְטָרֵךְ עֲזֹרָה, הִיאָ תִּשָּׁבֵב לָהּ) -ע"פ ר"מ אֶלְשֶׁךְ-: (ט) כִּי הֶמָּה עָלוּ אֲשׁוּר לְבַקֵּשׁ מֵהֶם עֲזֹרָה. פָּרָא בּוֹדֵד לוֹ הֶמָּה כְּפָרָא (הוּא הַפֶּרֶד) הַהוּלָךְ בְּדֹד וַיַּחֲדִיד, בָּאוֹת נַפֶּשׁ (כְּפִי מִה שֶׁמִּתְחַשֵּׁק לַפְּנִי) מְכִלִּי עֲצָה -ע"פ ר"י אַבְרָבָנָא-, וּמְכִלִּי מִנְהִיג. אֶפְרַיִם הִתְנֹו אֲהָבִים נִתְּנוּ לְמִלֵּךְ אֲשׁוּר אֲתָנָן דֶּרֶךְ אֲהָבָה

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹכֵר וְעִיּוֹנִים

³⁰ ח נ כִּסְפָם וְזֶהֱבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצָבִים לְמַעַן יִכְרֹת. {הַפְּסוֹק צָרִיךְ בִּיאור, הֲלֹא הֵם כְּאִשֶּׁר עָשׂוּ אֶת הַעֲצָבִים, לֹא הִיָּה כּוּוֹנֵתִם כְּדִי שִׁיכְרוּהוּ, אֲלֹא אִמַּר לְמַעַן} כִּי עֲשִׂיתִי הָעֲצָבִים סִבַּת הַכֶּרֶת כִּסְפָם וְזֶהֱבָם, הַמִּשְׁכֵּל הַדָּבָר כִּאִילוֹ עָשׂוּ הָעֲצָבִים לְמַעַן יִכְרֹת. אוֹ יִהְיֶה פִּירוּשׁוֹ: לְמַעַן זֶה תִּצְדָּק בַּדְּבָר עַל הַפְּקוּדָה וְהַשִּׁלּוֹם, וְכֵן "לְמַעַן יִכְרֹת" - לְמַעַן זֶה יִכְרֹת (שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבִּינוּ יוֹנָה א' מ"ה).

³¹ ח נ מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא. רש"י מִפְּרָשׁ שְׁמִילָת וְהוּא מִצּוּרָף לְמִילַת מִיִּשְׂרָאֵל, וְכִפִּי שְׁמוּכָה בְּטַעֲמִים. וּפִירֵשׁ הַמִּצְדּוֹת עַל פִּי הַרד"ק, כִּי לְכֹאוּרָה אֵינוֹ כְּטַעֲמֵי הַמִּקְרָא.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

פִּי יִתְּנוּ בַּגּוֹיִם עֵתָה אֶקְבָּצֶם וַיַּחֲלוּ מַעַט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים: (יא) פִּי הֶרְבֵּה אֶפְרַיִם מִזְבַּחַת לַחֲטָא הָיוּ לוֹ מִזְבַּחַת לַחֲטָא: (יב) (אכתוב) אֶכְתֹּב לוֹ (רבו) רַבִּי תוֹרָתִי כְּמוֹ זֶר נִחְשְׁבוּ: (יג) זִבְחֵי הַבְּהֵמָה יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכְלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עֵתָה יִזְכֹּר עוֹנָם וַיִּפְקֹד חַטֹּאתֵם הִמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ: (יד) וַיִּשְׁפַּח יִשְׂרָאֵל אֶת עֲשָׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלֹת וַיַּהֲדֶה

למען יעזור לו' וזה' יפעל שלא הועיל, כמו שמבאר בפסוק י': (י) גם כי יתנו בגוים אף כי יתנו אתנן אל הגויים, עם כל זה עתה אקבצם עתה בזמן קרוב אקבץ את העמים ההם לבוא עליהם למלחמה, ולא יועילו עם האתנן. ויחלו מעט רצה לומר, במעט זמן בקרוב יחילו וירעדו ממשא מלך. אשור והשרים (שלו): (יא) כי הרבה אפרים מזבחות לחטא רצה לומר עשה הרבה מזבחות לחטא בהן, (בכדי) להקריב עליהן לעבודת כוכבים, וכן (והוא גם קיים בסופו של דבר את מחשבתו, ובאמת) היו לו המזבחות לחטא בהן, כי כן הקריב עליהם לעבודת כוכבים, ולא ניהם (התחרט) על מחשבתו: (יב) אכתב לו רצה לומר, על ידי הנביאים שאני שולח עליהם בכל יום, להזהירם רבי תורתִי על הדברים הגדולים והנכבדים שבתורתִי, כאילו אני כותב אותם להם לבל ישכחו מה (שהוא מהם). אבל כמו זר נחשבו¹⁹ בעיניהם, יחשבו כאילו הם דברי זר אשר לא ידעוהו מעולם, כי מהרו שכחו ^{ע"פ רד"ק} ^{ע"פ ר"ל}: (יג) זבחי הבהמה²⁰ עתה ידבר מול יהודה שאחזו בדרכי עשרת השבטים, (ולא יראו שגם הם ילכו בגלות), בבטחון הקרבנות שמקריבים במקדש (שינצלו בזכות שהקב"ה אוהב את הקרבנות), ואמר להם הנה הזבחים מה שאתם מהבהבין ושורפין לפני, יותר טוב הוא שיזבחו בשר ויאכלו יזבחו הבשר לעצמן, ויאכלו כי ה' לא רצם ה' אינו מקבלם ברצון. עתה יזכר עונם רצה לומר בזמן קרוב יזכור עליהם המקום את עונם להשיב להם גמול. ויפקד חטאותם כפל הדבר במילים שונות. המה מצרים ישובו. כשגלו מארצם ינוסו לשוב למצרים לשבת שם ^{ע"פ ר"י} אלשיך שהוא מפרשו על יהודה ועיין שם, אמנם הרב אברבנאל מפרשו על שניהם ישראל ויהודה: (יד) וישפך ישראל את עשהו רצה לומר כמו שישראל שפך את ה' המגדלו ומרוממו ויבן היכלות²¹ ובנה היכלות לעבודת כוכבים, כן (גם) יהודה שפך בה' ויהודה

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁹ **ח יב כמו זר נחשבו.** מבאר שיש כאן תביעה וטענה מיוחדת, על החיוב ללמוד ולדעת את תורה שבכתב. אמנם יש שכתבו: כל הלומד ואינו מקיים נוח לו שנהפכה שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם, ונאמר "אכתב לו רובי תורתִי כמו זר נחשבו" (שערי תשובה ב יג).

²⁰ **יג יג זבחי הבהמה.** הנה עד כאן דבר על אפרים, וכאן לא הזכיר את יהודה, אם כן משמע שממשיך לדבר על אפרים. ומה שהוקשה להרב המצודות, שהרי בני ישראל לא הקריבו קרבנות, כי בית המקדש היה ביהודה, נראה שדבר זה אינו מוחלט, שהרי בפרשה של חידוש עבודת המקדש, בתחילת מלכות חזקיהו, נאמר (בדברי הימים א' יא) **אז אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם**, הרי שהיו כאלו שהקריבו קרבנות, גם מעשרת השבטים. ועיין עמוס פ"ה כ"א שגם שם מזכיר הנביא את הקרבנות, ויש ראיות שמדובר בעשרת השבטים עיין מה שנתבאר שם.

אמנם הסיבה השניה לפרשו על יהודה הוא מה שאמר מצרים ישובו, והרי מבני יהודה מצינו שעברו לדור במצרים, בזמן החורבן, כמבואר בירמיה מד', ולא מצאנו כן על עשרת השבטים. אמנם גם זה אינו מוכרח, שהרי אדרבה על אפרים אמר להלן (פרק ט ג) **ושב אפרים מצרים**, ואילו מה שהלכו למצרים בימי ירמיהו, היה שנים רבות אחר כך, ורק חלק קטן מיהודה. אמנם הרב אברבנאל כתב כאן, שגם בגלות השבטים, היו כאלו שהגיעו למצרים.

²¹ **ח יד ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצורות.** והנה כפי האמור לעיל (הקדמה לפרק ז' א'), והקדמה לפרק ז' י"ג) נבואה זו מדבר בסוף ימי הושע מלך ישראל, ובימים שחזקיהו כבר החל למלוך על יהודה. ולכן אין כאן טענות על יהודה שהוא עובד עבודה זרה, הטענה היא לפי דרגתם הנעלה, היה עליהם כל כך לבטוח בה' עד שאין צורך בערים בצורות.

הַרְבֵּה עָרִים בְּצִרּוֹת וְשִׁלְחָתִי אֲשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אֶרְמִנְתִּיהָ :

פרק ט (א) אֵל תִּשְׁמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גִּיל פְּעָמִים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ

הרבה ערים בצרות והרבה ערי מבצר להשגב בהן, ולא בטח בה' -השואת יהודה לאפרים, הוא ע"פ כלי יקר- ושלחתי אש בעריהן ולכן אשלה אש בערי הבצורות שביהודה, ואכלה ארמנותיה וכאשר אכלה האש ושרפה ארמונותיה של עדת ישראל, (שנשרפו הארמונות) שעשתה לעבודת כוכבים וכן יהיה ביהודה):

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ט א-ט):

מנבא שיגלו מארצם, ויותר לא יוכלו להקריב קרבנות.

המפרשים פירשוהו על יהודה, ועיין עיונים^פ שיש מקום לפרשו על עשרת השבטים, בפרט שהנביא מזכיר רק את ישראל ואפרים.

פרק ט (א) אֵל תִּשְׁמַח יִשְׂרָאֵל, אֵל גִּיל כַּעֲמִים רָצָה לוֹמַר אֵין רָאוּי לָךְ לִשְׁמוֹחַ עַל שׁוֹם גִּילָה. כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ. ולכן מהראוי שתאונן בכל עת (ואילו העמים לא קיבלו את התורה ועבודת ה', ולא בגדו בה, הרי

מעין חיים – מוכר ועיונים

ובדברי חז"ל אנו מוצאים שגם תחילת הפסוק אינו טענה על עבודה זרה, אלא בניית ההיכלות הוא בתי כנסיות, ולכאורה מצוה רבה היא, אלא הטענה היא, אומרים חז"ל: **וכי לא היו בני אדם היגיעים בתורה?** (ירושלמי שקלים סוף פרק ה'). כלומר, אין להשקיע כספים בבניית היכלות קדושות, רק אחרי שיש מספיק פרנסה, לאותם בני אדם העמלים בתורה. וכל כך נאמר וישכח ישראל את עושהו, ושלחתי אש בעריה, ואכלה ארמונותיו. נורא עד מאד לכל מתבונן!

^פ בפרשה זה יש קושי רב בדברי המפרשים. מצד אחד לשון הנבואה מדבר בישראל ואפרים (פסוק ג' ח'), ואילו יהודה אינם מוזכרים בו כלל. מאידך, פסוק ד' מדבר על הקרבנות, משמע שמדבר ביהודה כדברי המצודות. וכן רש"י ז"ל מפרש את פסוק ו' על יהודה. וגם מה שמפרש רש"י את פסוק ח', על הריגת זכריה הנביא, הלא מבואר בדברי הימים (ב כד) שהדבר נעשה על ידי בני יהודה. ולפיכך לפי המפרשים ז"ל כוונת הפרשה בכללותה צריך ביאור.

אולם לולא דברי המפרשים, נראה כי דברי הפרשה כולה מתפרשת כחטיבה אחת, באופן פשוט מאד.

דהנה חז"ל אומרים (גיטין פח) הושע מלך ישראל ביטל את השומרים שמנעו את עשרת השבטים לעלות לרגל, ואף על פי כן לא עלו לרגל, אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו לרגל ילכו בשבי. והנה משמע שכל הטענה שלא עלו לרגל כי בזה הקפידו מלכי ישראל, כי רק מלכי יהודה רשאים לשבת בעזרה, וניכרת מלכותם. אבל באמצע השנה לא כתוב שלא באו והקריבו קרבנות.

וזהו דבר הנביא. אפרים, **זנית מעל אלוהים** (פסוק א') שלא באת לרגל. ועל כן (פסוק ב') יתקללו הפירות, שהם מתברכים בזכות הרגלים, המכוונים לפי עונות הקציר והאסיף. ועל כן (פסוק ג') **יגלו אפרים**, כמבואר בגמרא הני"ל. **וילחם טמא יאכלו** בגלות, תחת שלא השתתפו בחקרבת מנחות הסולת, ושתי הלחם שמקריבים ברגלים. ומה שבאמצע השנה (פסוק ד') הם כן מקריבים קרבנות, זהו אינו לרצון. והסיבה לכך, כי עומדת עליהם הטענה, **מה תעשו ברגל, ובחג ה'**, הרי אז לא תבואו, אם כן גם עכשיו אין צורך (אם בשמחת ה' אינכם באים, אם כן כאילו אתם באים רק בימי צער ואבלות). **כי הנה הלכו משד** (פסוק ו), אומר שחלק מבני ישראל, בשעת נבואה הזו, הם כבר ברחו למצרים מפחד אשור, וסברו שיוכלו לחזור לבתיהם וכספם, ועל כך ניבא שלא יוכלו לשוב עד יום מותם, כי אינם ראויים לארץ ישראל, וקימושו וחוחו ירשו את עשרם. **באו ימי הפקודה, השילום**. פירושו כמבואר בגמרא הני"ל, שכיון שלא באו לרגל בימים שהיו יכולים לבא, הרי הם נענשים על כל השנים הקודמות, וכאומר עכשיו הגיע ימי השילום גם על עוונות עתיקים.

אחר כך מבאר, מדוע באמת לא עלו לרגל, בשעה שלא היה להם מניעה, ואומר, שהסיבה הרשת **המוקש** היו **נביאי** השקר, שמקורם מבית עבודה זרה, והם אשרו את ידיהם, לומר שמה שעשו עד הנה, דהיינו אי עליה לרגל, הוא כראוי (הם באו להצדיק את העבר שלא יצויו לעז על אבותיהם). נמצא שהם עשו את השנאה בין ישראל לאביהם, שמנעו מבני ישראל לחוג עם ה' ברגלים.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

אֶהְבֶּתְּ אֶתְנָן עַל כָּל גְּרִנּוֹת דָּגָן: (ב) גֶּרֶן וַיִּקֶּבּ לֹא יִרְעֶם וְתִירוֹשׁ יִכְחַשׁ בָּהּ: (ג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֲפָרִים מִצָּרִים וּבְאֲשׁוּר טִמָּא יֵאָכְלוּ: (ד) לֹא יִסְכּוּ לִיהוָה יֵינן וְלֹא יַעֲרְבוּ לוֹ זִבְחֵיהֶם כָּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל אֲכָלֵיו יִטְמָאוּ כִּי לַחֲמֶם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה: (ה) מָה תַעֲשׂוּ לַיּוֹם מוֹעֵד וּלְיּוֹם חַג יְהוָה: (ו) כִּי הִנֵּה הִלְכּוּ מִשְׁדֵּ מִצָּרִים תִּקְבְּצֵם מִן תִּקְבְּרֵם מַחְמַד לְכִסְפָּם קָמוֹשׁ יִירָשֶׁם חוּחַ בְּאֶהְלֵיהֶם: (ז) בָּאוּ יָמֵי הַפְּקָדָה בָּאוּ יָמֵי הַשְׁלָם יִדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֲוִיל

עונם קטן ממך). **אהבת אתנן**^ט על כל גרנות דגן אהבת לקבל אתנן (מתנות שהזנות מקבלות) לחזור אחריה על הגרנות. רצה לומר, חזרת על העובדי כוכבים לבקש מהם עזרה. ולפי שהמשילה לזונה, אמר לשון הנופל בזונה שחוזרת על הגרנות לקחת דגן באתננה **«ע"פ רש"י»:** (ב) גרן ויקב לא ירעם רצה לומר לא יהיה להם למאכל כי לא תצמח. ותירוש יכחש בה ישקר בעדת ישראל. רצה לומר, לא ישפיע לה היין **«ע"פ תרגום יונתן»:** (ג) **לא ישבו בארץ ה'** כי יגלו ממנה. **ושב אפרים מצרים** מפני אויב, ניסו למצרים לשבת בה (וזלזל מאפרים ברחו למצרים מפחד אשור). **ובאשור טמא יאכלו** בהיותם בגולה באשור יאכלו מאכל טמא ומאוס, כי לא יוכלו לשמור מאכלם בנקיות **«ע"פ רש"י»:** (ד) **לא יסכו לה'** יין זה אמר על בני יהודה **«ע"פ כלי יקר»**, מעתה אין לו חפץ בנסכיהם, ולא ינסכו לה' יין, וזבחייהם אינם ערבים עליו. **כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו** הקרבנות הם בעיניו כלחם הבא להם בגזל, אשר מטמא ומתעב את האוכלו. **ולא יערבו לו זבחייהם כי לחמם לנפשם לא יבוא בית ה'** הקרבנות שמביאים, יותר טוב שיהיה למלא נפשם, שהם יאכלוהו ולא יבוא לבית ה', כי לא לרצון הוא **«ע"פ רש"י»:** (ה) **מה תעשו ליום מועד** רצה לומר, מהו הזכות שתנצלו בו ביום הקבוע (ביום המיועד לה') על תשלום הגמול. **וליום חג ה'** ביום שיבוא אליכם מה' זבח והריגה מזבחי בהמות החג. והוא כפל ענין במילים שונות: (ו) **כי הנה הלכו משד** כאשר ילכו מארצם מפני השודד **מצרים תקבצם** הנה מצרים תקבץ אותם, כי שם יבואו עם יוחנן בן קרח כמו שנאמר בירמיה (מג). **מוף תקברם** (מוף הוא עיר בארץ מצרים) כי שם ימותו על ידי חרב נבוכדנאצר ולא ישובו לארצם. **מחמד לכספם** בתי חמדתם שהם אוצרות כסף **קמוש יירשם** הנה הקימוש יירש אותם כי שם תצמח חוה **באהליהם** ובאהליהם תצא החוה **«ע"פ רש"י»:** (ז) **באו ימי הפקדה** הנה עתה באו הימים של זכרון עונותיהם **באו ימי**

מעין חיים – מוכר ועיונים

^ט **ט א אהבת אתנן.** המצודות מפרש שהכוונה במה שבקשו טובות מהעמים, תחת לבקש ולהתפלל לה'. וכנראה זה כוונת רש"י. אמנם להתרגום, רד"ק ועוד, הכוונה על עבודה זרה.

^י **ט ד לא יסכו.** הרב אברבנאל והכלי יקר פירושוהו על יהודה, וגם ברש"י בפסוק ו' משמע כן, שמפרשו על זמן נבוכדנצר והוא בא הרבה אחרי גלות השבטים. אמנם עצם מה שנאמר שחלכו מצרים אינו מחייב שמדובר בימי נבוכדנצר, שהרי בפסוק ג' נאמר במפורש ושב אפרים מצרים, ופשטות מדבר בזה. והנה הוקשה להם לפרש פסוק זרים, שהרי אפרים לא הקריבו קרבנות. אמנם הוא דחוק מאד שהרי בכל הפסוקים האלו לא הוזכרו יהודה, כי אם ישראל ואפרים. ויש לומר כנ"ל שקפידת מלכי ישראל היה שלא יעלו לבית מקדש ברגלים, שמה יראו שרק מלכי יהודה רשאים לישב בעזרה, אבל בשאר ימות השנה היו אנשים מאפרים באים להקריב (אולי באו רק מעט), ובימי המלך האחרון שלא מנע מהם לעלות לבית המקדש גם ברגל. רבים מהם לא עלו, כי כבר הורגלו לא לעלות, ויש לפרש שעל כך מוכיחים, מה תעשו ביום מועד וביום חג ה'.

הַנְּבִיא מְשַׁנֵּעַ אִישׁ הָרוּחַ עַל רֶב עֹנֶךְ וְרֶבֶה מְשַׁטְמָה: (ח) צִפָּה אֶפְרַיִם עִם אֱלֹהֵי נְבִיא פֶּח יִקוֹשׁ עַל כָּל דְּרָכָיו מְשַׁטְמָה בְּבֵית אֱלֹהֵיו: (ט) הָעֵמִיקוּ שַׁחְתּוֹ פִּימִי הַגְּבָעָה יִזְכּוֹר עֹנֶם יִפְקֹד חֲטָאוֹתָם:

השלם ובאו הימים של גמול תשלומיהם, וידעו ישראל כי הן קרבו ובאו. אויל הנביא רצה לומר יראו שהנביא השקר המבטיחם השלום, שהוא אויל ולא דבר בו ה'. **משנע איש הרוח** הוא הנביא השקר, אשר חשבו שיש בו רוח נבואה, והוא כפל ענין במילים שונות. **על רב עונך ורבה משטמה**^{טז} בעבור רוב עונך רבה עליך נטירת האיבה מה' **ע"פ רד"ק**: (ח) **צופה אפרים עם אלהי צופה יש לאפרים** (והצופה של אפרים, הולך ביחד) עם האלוה שעשה לעצמו (כאילו אמר אלוהיו), והוא נביא השקר אשר להם, המתנבא בשם עבודת כוכבים, **נביא פח יקוש** ואותו הנביא הוא לפח מוקש, הפרוס על כל דרכיו של אפרים, כי כמו שהפח יפול בו הצפור, כן בדברי נביא השקר יפול אפרים. **משטמה בבית אלהיו** בבית עבודת כוכבים יש לו נטירת איבה, כי נביא השקר המתמיד לשבת שם, כאילו נוטר לו איבה, במה שמתעה אותו לדרך רעה לרע לו ורוצה לומר, הסיבה שהאמינו לדברי הנביא שקר, כי הוא היה הולך עם העבודה זרה, והם היו מאמינים בעבודה זרה: (ט) **העמיקו**^{טז} **שחתו** העמיקו לעשות הרע, ושחתו דרכם **בימי הגבעה**^{טז} כמו בני בנימין בפלגש בגבעה, אשר החזיקו ידי עוברי עבירה, כי כמו כן נביאי השקר מחזיקים ידי עוברי עבירה, בהבטחת השלום, ולכן **יזכור עונם** לשלם עליהם גמול **יפקוד חטאותם**:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ט י-יז):

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{טז} **ט ז ורבה משטמה**. המצודות מפרשו כאילו כתיב רבה משטמה. ולהלן בפסוק ח' עם אלהי, לפי הפירוש חסר שם ו'. והנה התחיל בלשון רבים ידעו ישראל, מדוע מסיים לשון יחיד עונך. אויל יש לפרש שהדבר נאמר על הנביא שקר, על ריבוי עונך, נוסף לך עון גדול ועצום של עשית שנאה רבה בין ישראל לאביהם שבשמים, והרי אתה אויל שאתה לוקח על עצמך עונשים גדולים כל כך.

^{טז} **ט ט העמיקו**. הנה לעיל פרק ה' פסוק ב', נאמר לשון העמיקו, ושם מדובר על ענין זה שלא עלו לבית המקדש ברגל, הגם שכבר לא היו אנוסים.

^{טז} **ט ט שחתו כימי גבעה**. החזקת ידי עוברי עבירה של נביאי שקר, היה בהרבה דורות, ומדוע מדבר על ימים קדומים כל כך.

אלא נראה שעיקר הטענה המיוחדת בגבעת בנימין, היה ששבט וציבור שלם היינו שבט בנימין, החזיקו עוברי עבירה, וטענה כזו היה שם גם על עשרת השבטים לא רק על בנימין, הטענה עליהם היתה מדוע מיחו רק בפלגש בגבעה, ולא מיחו בפסל מיכה, וכמו שפרש"י להלן י' ט' על הפסוק מימי הגבעה.

ולפי זה הטענה של הנביא כאן, הוא שלא רק נביאי השקר החזיקו ידי עוברי עבירה (בהיפך מהמצודות), אלא גם הציבור כולו (אויל אפילו חכמיהם), העדיפו להחזיק ולאשר את מנהגם הרע, לבלתי לעלות לרגל (אויל חששו לכבוד אבותיהם, ורצו שלא להוציא לעז על אבותיהם שלא עלו לרגל. ובכך הענין דומה לפלגש בגבעה, שם החזיקו בני בנימין את ידי החוטא, מטעם שחששו לכבודו, וכבוד השבט. וכידוע, מחשבות בדרך זה, גורמות להשתקע בחטאים, מבלי יכולת להשתפר). ויש תנא (במסכת סופרים פרק ד' הלכה ז') הסובר שהשמות האמורות בגבעת בנימין הם חול. ורוצה לומר שעם ישראל שבאו להלחם בבנימין, שאלו על הצלחתם בפסילים. ולפי זה הרי ענין ימי גבעה מתבאר כפשוטו, שאז החלו לשאול לפסילים במקום להתפלל אל ה'.

(י) **פְּעֻנִים בַּמְדָּבָר מִצָּאֵתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בְּתֹאנָה בְּרֹאשִׁיתָה רְאִיתִי**
אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בְּעַל פְּעוּר וַיִּנָּזְרוּ לַפֶּשֶׁת וַיְהִיו שְׁקוּצִים כְּאַהֲבָם :
(יא) אֶפְרַיִם כְּעוֹף יִתְעוּפֶף כְּבוֹדָם מִלְּדָה וּמִבֶּטֶן וּמִהֲרִיּוֹן : (יב) פִּי
אִם יִגְדְּלוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְשִׁפְלִיתִים מֵאָדָם פִּי גַם אוֹי לָהֶם בְּשׁוּרֵי מֶהֶם :
(יג) אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר רְאִיתִי לְצוּר שְׁתּוּלָה בְּנֹה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל
הָרֶג בְּנָיו : (יד) תֵּן לָהֶם יְהוָה מֶה תִּתֵּן תֵּן לָהֶם רַחֵם מִשְׁכִּיל וְשִׁדִּים

מנבא על גזרה קשה של מיתת הילדים, כנגד מה שהם בני הקב"ה והם אהוביו ותקוות, ומחמד עינו, כבן לאביו, והם הכזיבו, ועזבו את דרך ה'. הנביא התפלל לבטל גזרה זו, ותפלתו נשמעה. גם נגזר עליהם הפסקת השראת השכינה (פסוק י"ב), וגלות מן הארץ.

(י) **כַּעֲנָנִים בַּמְדָּבָר מִצָּאֵתִי יִשְׂרָאֵל** כמו המוצא ענבים במדבר, מקום ששמה הם חביבים עליו מאד (כי בהיות האדם במדבר, הכל רק ואינו רואה פרי, וכשרואה פרי שמח מאד), כן מצאתי את ישראל, רצה לומר, כן היו חביבים עלי בעת מצאתים לי לעם. **כְּבִכּוּרָה בְּתֹאנָה בְּרֹאשִׁיתָה רְאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם** המבושלה באילן התאנה ראשונה לכולן, שהיא משמחת לב רואיה, כן ראיתי אבותיכם. רצה לומר, כן שמחתי כאשר ראיתי את אבותיכם נמשכים אחרי. **הֵמָּה בָּאוּ** וכאשר המה באו אל **בְּעַל פְּעוּר וַיִּנָּזְרוּ לַבֶּשֶׁת** ופרשו עצמם מה' אל הבושת. **וַיְהִיו שְׁקוּצִים כְּאַהֲבָם** אז היו שקוצים ומתועבים בעיני, כערך אהבתם שאהבתי אותם מתחלה **ע"פ רד"ק** בשם אביו: **(יא) אֶפְרַיִם כְּעוֹף יִתְעוּפֶף כְּבוֹדָם** הכבוד יפרח מהם, כמו העוף הפורח מהר. רצה לומר, לא יהיה נעשה בהם הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולד, ובעת הכנסתם בברית של אברהם אבינו. **מִלְּדָה יִפְרַח מֵהֶם** הכבוד בעת הלידה, כי אז ימותו עד לא יבואו לזמן הכנסת הברית, ולא ישיגו הכבוד הנעשה אז. **וּמִבֶּטֶן** (וכן) יפרח מהם הכבוד, (שמקבליש) בעת יצאו מבטן, כי יולדו מתים, ולא ישיגו אף הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולד. **וּמִהֲרִיּוֹן** (כמו כן) יפרח מהם הכבוד בעת ההריון. רצה לומר, לא יתעברו נשותיהם כלל, וממילא יפרח הכבוד ואינו **ע"פ אבן עזרא** ור"י אברבנאל: **(יב) כִּי אִם יִגְדְּלוּ** אשר אם כמה מהם יגדלו את בניהם, וינצלו מהמקרים ההם (ושבפסוק הקודם) **וְשִׁפְלִיתִים מֵאָדָם** הנה אשכלם מאדם. רצה לומר, ימותו עד שלא יגיעו לגבול איש, כי ימותו עודם קטנים. **כִּי גַם אוֹי לָהֶם** אשר לבד זה (בנוסף לצרת מיתת ילדיהם שהזכיר,) יהיה בכל מעשיהם, (אוי, והעדר הצלחה) **בְּשׁוּרֵי מֶהֶם** בעת אסיר להפדר מהם **ע"פ רד"ק**: **(יג) אֶפְרַיִם** אתה אפרים הנה היית במעלה גדולה **כַּאֲשֶׁר רְאִיתִי לְצוּר שְׁתּוּלָה בְּנֹה** כמו שראיתי את צור שהיא שתולה במדורה (במקומה, שהיא) במעלה גדולה, כן היית גם אתה. **וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל הָרֶג בְּנָיו** רצה לומר, והנה אפרים מה גמול שילם (האם הכיר טובה לקב"ה שנתן לו מכל טוב, הלא הוא עושה בהיפך, הרי הוא) נתעסק להוציא בניו אל הורג, לזבחם לעבודה זרה **ע"פ ת"י ורש"י**: **(יד) תֵּן לָהֶם ה' מֶה תִּתֵּן** רצה לומר, (והנביא משיב לדבר ה', ומבקש בתפלתו) מה שתתן לאחר זמן, תן להם מיד, וחזור ומפרש **תֵּן לָהֶם רַחֵם מִשְׁכִּיל** רצה לומר, למה ימותו הבנים בנערותם להרבות אבלם, טוב יותר שתתן להם רחם משכיל, שנשי אפרים יפילו עוברים **מִשְׁכִּיל** **ע"פ רש"י ורד"ק**. **וְשִׁדִּים צִמְקִים** או שיהיו שדי נשותיהם צומקים, רצה לומר, שלא יתעברו כלל, שאז

צִמְקִים: (טו) כָּל רָעָתָם בְּגִלְגָּל כִּי שָׁם שְׁנֵאתִים עַל רֹעַ מַעֲלֵלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגַרְשֶׁם לֹא אוֹסֵף אֶהְבֶּתָם כָּל שְׂרֵיָהֶם סֹרְרִים: (טז) הִפָּה אֶפְרַיִם שְׂרָשָׁם יִבֵּשׁ פָּרִי (כלי) בַּל יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יִלְדוּן וְהִמַּתִּי מִחֲמַדִּי בִטָּנָם: (יז) יִמָּאֶסֶם אֱלֹהֵי כִי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וַיְהִיו נִדְרִים בְּגוֹיִם:

השדים צמקים ונגובים מבלי לחלוחית חלב, כי כשתהר האשה מתחיל לבוא לחלוחית חלב בדדיה, ולא זולת ההריון - ע"פ ר"י אברבנאל: (טו) **כל רעתם בגלגל** רצה לומר (שהקב"ה השיב) הרעה הגדולה שבכל הרעות היא מה שהעמידו עבודת כוכבים בגלגל, במקום שעמד המשכן בתחלה. **כי שם שנאתים** רצה לומר, אשר שנאתים שיהיו שמה (דבר זה גורם שנאה שבמקום שאני מכין מקום לאהבה, הם מעוללים שם רע, ולכן במקום זה הם וודאי שנאים ואינם יכולים להשאיר בו), **על רע מעלליהם** והשנאה הוא בעבור רוע מעלליהם. **מביתי אנרשם** וכן ואגרשם מביתי הוא גלגל, שהיה שם בתחלה בית ה' ומשכנו (והוא בימי יהושע בן נון, לפני משכן שילה, והכוונה שיגלו אפרים מכל המקום, ולא ישארו בארץ ישראל, ובסוף הפרק). **לא אוסף אהבתם** וכן אמשיך עכשיו) לאהוב אותם. **כל שריהם סוררים** כי כל שריהם סוררים (והולכים בדרך הראשונה): (טז) **הפָּה אפרים** הנה כבר הוכה אפרים במכאובי הצרות, **שרשם יבש פרי בלי בל יעשון** ונתייבש שרשם, עד שלא יגדלו עוד פרי כדרך האילן שנתייבש שרשו. ורצה לומר נחלש מאד (בגזרת ה') ולא יוליד עוד בנים. **גם כי ילדון** אף אם כמה מהם ילדון והמתי מחמדי **בטנם** הנה אמית מחמדי בטנם. רצה לומר, הטובים והנחמדים שבהם: (יז) **ימאסם אלהי ה' ימאס בם**. כי לא שמעו לו, ויהיו נדרים בגוים נדים ונעים בגולה בין העמים:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק י א-ח):

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{טו} **ט טו מביתי אנרשם**. הקושיא עולה ממאליה, והרי נחלת אפרים אינה כוללת את בית המקדש, ובגלותם נשאר בית המקדש במקומו, ומי שהיה בבית ה' הלא הם יהודה, נשארו בו. אכן בדברי המצודות מיושב היטב.

^{טז} **ט טו לא אוסף אהבתם**. כפשוטו משמע שבא לומר שעשרת השבטים שגלו יחד עם אפרים, לא ישובו לעולם, וזה קשה שהרי בסוף פרק י"א נאמר שישובו לארצם (אמנם יש לדחות שרק חלקם ישובו, או שהנבואה לרעה נתבטלה, כי נבואה לרעה יכולה להתבטל. ובאמת יש מחלוקת במשנה בסוף מסכת סנהדרין אם עשרת השבטים חוזרים או לא). אולם לפי דברי המצודות מיושב מאד, שאין הכוונה לומר שבעתיד לא יאהבם, אלא לומר שאילו היה בהם רק עוונות העתיקים שבימי קדם, היה מחדש להם אהבה עכשיו, אך כיון ששריהם סוררים, וגוררים אותם לסור מה', אינו מוסיף עכשיו אהבתם.

^{טז} **ט טז פרי בל יעשון**. לכאורה בפסוק זה נאמר שהסכים הקב"ה לתפלת הנביא האמורה לעיל פסוק יד. אולם נראה יותר לפי המשך הפסוקים שיש כאן רק הסכמה במקצת (דהרי צריך ביאור מה ענין פסוק טו' באמצע השאלה והתשובה), וכמו שנבאר. שהנה בתחילה נאמר (פסוק יב יג) שילדיהם הגדולים ימותו, ועל כך ביקש הנביא (פסוק יד') שלא ימותו הגדולים, ואם נזר מות על הילדים, כמבואר בהקדמה, די שימנע מהם ילדים נוספים, או ימותו רק הקטנים מאד. אולם ה' משיב (פסוק ט"ו), שענין גזרת המיתה נובע גם מהסיבה שאי אפשר שימשיכו להשאיר בביתי בארץ ישראל, מאחר ואין אהבה. אד (פסוק ט"ז) זאת אעשה לך כמו שבקשת, שגזרת המות יהיה רק לילדים עוברים, או קטנים מאד, והגדולים ינצלו ממנה. אבל על הגדולים ועל האבות אמנם לא יהיה מות, אבל תהיה גזרת גלות, כדי שלא ישארו בביתי. ולמדנו שלולא תפלת הנביא, היה יכול להיות הרבה חרוגים בישראל בזמן גלות השבטים, וכל זה נמנע בעבור שהחכים הנביא לרכך את הגזרה.

הושע. מצודת דוד. באר החיים

פרק י (א) גִּפְן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פָּרִי יִשׁוּהָ לוֹ כָּרֵב לְפָרְיוֹ הָרֶבֶה לְמִזְבְּחוֹת כָּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוֹ מִצְבוֹת: (ב) חֶלֶק לָבָם עֵתָה יֶאֱשָׁמוּ הוּא יַעֲרֶף מִזְבְּחוֹתָם יִשְׁדָּד מִצְבוֹתָם: (ג) פִּי עֵתָה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ

מוכיחם על כך שהם עדיין האמינו בעבודה זרה (פסוק א'), והאמינו בהשתדלות המלכות (פסוק ג') במקום בהקב"ה.

כנגד זה הקב"ה ניבא עליהם שהאויבים יישבו את הפסילים לארצם, וישברו אותם, וכן יגברו על מלכם. ואז יראו שהדברים שבטחו בהם אינם מועילים מאומה.

וכאן ניבא, שמלך אשר יגלה את עגלי הזהב שעשה ירבעם בן נבט בבית אל בתחילה, עוד לפני שיגלה את העם עצמו (רש"י פסוק ו'), ודבר זה יגרום לאנשים הנותרים לראות שהוא אינו מועיל (רד"ק פסוק ה'). ולא רק הפסילים, גם מלכם, הושע בן אלה מלך ישראל, גלה ונלכד לפני שגלו כולם, כמבואר (מלכים ב' יז ד). כמבואר כאן להלן פסוק ג', שעוד לפני שיגלו, כבר יראו שהמלך נפל.

פרק י (א) גִּפְן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל: הנה ישראל הוא כגפן בוקק וריק מבלי רטיבות ולחות, כן הוא מבלי תורה ויראת שמים. **פָּרִי יִשׁוּהָ לוֹ** וכי מהראוי שהמקום ברוך הוא ישים לו פרי. רצה לומר, וכי ראוי הוא להשפעה, בתמימה. **כָּרֵב לְפָרְיוֹ הָרֶבֶה לְמִזְבְּחוֹת** הלא כפי מרבית פריי והשפעתו, כן הרבה לעשות מזבחות לעבודת כוכבים. **כָּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוֹ מִצְבוֹת** וכפי מרבית הטובה הבאה לארצו, עשו מזבחות טובות ויפית "ע"פ רד"ק (במקום שידור לה' ויעבדוהו יותר, תחת רוב טובה שהוא משפיע, הם עושים בהיפך, ככל שאני מטיב להם יותר, הם מרבים יותר בחטא): (ב) **חֶלֶק לָבָם** נחלק לבם ונפרד מן המקום ברוך הוא (שאינם דבוקים בדרכי תורתו ועבודתו), לכן **עֵתָה יֶאֱשָׁמוּ** בזמן קרוב יהיו שממה. **הוּא יַעֲרֶף מִזְבְּחוֹתָם** רצה לומר, המקום ברוך

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{טו} **י א גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו, כרב לפרי הרבה מזבחות.** יש כאן קצת תמיכה, מצד אחד אומר שהוא בוקק דהיינו ללא פירות, ותוך כדי כך אומר כרב לפרי, היינו שיש פירות, ואמנם בענין הנמשל מובן שפרי מעשים טובים ועבודת ה' מצידם, אין בהם, ואילו פרי של טובה שהקב"ה נותן, יש להם. אך התמימה היא על המשל, איך בבת אחת הוא ממשיך את הפרי אל שני דברים מנוגדים.

אמנם נראה שכוונת המפרשים הוא, ששני עניני הפירות שבפסוק זה, דבר אחד הם, והוא שהם קיבלו פירות מה', היה להם ממון וכל טוב, ועליהם לפעול עמאם לעבודת ה', דהיינו להשתמש בכסףם לתורה ומצוות, ולא להשליך את הפירות.

והמשל לאיש המשקיע בכרמו עד שצומחים בו פירות, אך תחת שהגפן יביא את הפירות לבעליו, הגפן משליכו ארצה אל הטיט (ראה לשון רש"י ז"ל בבואר בוקק, שמשיר פירותיו). כן הם משתמשים ברוב פירותיהם לטיט, למזבחות ע"ז, ולא משתמשים בטובות שקיבלו, לעשות עמאם תורה ומצוות לעבודת ה'.

ונראה שיש בזה המשך לבואה הקודמת, בקודמת נאמר כענבים במדבר (פרק ט' ו). והכוונה שהוציאם ממצרים, ובעבור זה היה עליהם להכיר טובה ולעבדו, וזו היתה התקוה בהם כענבים במדבר. אך היא נכזבה בעובדם לבושת, כאשר עבדו לפעור, ועל כך נזכר מה שנאמר בפרשה הקודמת.

ובפרשה זו כאשר הוא ממשיך אותם לגפן בוקק, מוסיף גם את עץ הגפן, והכוונה שיש עליהם תביעה נוספת. והוא על מה שקיבלו טובות בארץ ישראל, אחרי המדבר, והיינו רוב הפירות. והלא בעבור זה, ראוי היה שהם יוסיפו בהכרת הטוב ובעבודת ה', והנה הוא בהיפך.

(ולכשתעניין תראה שהקב"ה כבר התחיל לטעון טענה זו בפרק ט' פסוק י"ג. אלא שבפסוק י"ד הנביא בקש מאת הקב"ה על דבר גזרת שכול הבנים אשר בפסוק י"א י"ב, והקב"ה השיב לו עד סוף הפרשה. וכאן הוא חוזר לטענה שבפסוק י"ג, והיא חובת הכרת הטוב, על השפע שקיבלו בארץ ישראל).

לָנוּ כִּי לֹא יֵרָאֲנוּ אֶת יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מֶה יַעֲשֶׂה לָנוּ: (ד) דְּבָרוּ דְּבָרִים
 אֱלוֹת שׁוֹא פָּרַת בְּרִית וּפְרַח פָּרָאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שְׂדֵי: (ה)
 לְעִגְלוֹת בֵּית אֹנָן יִגְוְרוּ שְׁכֵן שְׁמֵרוֹן כִּי אָבֵל עָלָיו עֲמוּ וּכְמָרְיוֹ עָלָיו
 יִגְלִילוּ עַל כְּבוֹדוֹ כִּי גָלָה מִמֶּנּוּ: (ו) גַּם אוֹתוֹ לְאֲשׁוּר יוֹבֵל מִנְחָה
 לְמֶלֶךְ יִרְבַּ בְּשָׁנָה אֲפָרִים יִקַּח וַיִּבּוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַעֲצָתוֹ: (ז) נִדְמָה
 שְׁמֵרוֹן מִלִּפְנֵי פִקְצָף עַל פְּנֵי מַיִם: (ח) וַנִּשְׁמְדוּ בְּמוֹת אֹנָן חֲטָאֵת
 יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדִרְדָּר יַעֲלֶה עַל מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לְהָרִים כְּסוֹנוֹ

הוא יספיק ביד האויב (ויתן לו שיוכל) להשחית מזבחותם. ישרד מצבותם ולעשוק מצבותם -ע"פ רד"ק. ואילו לרש"י 'הוא' הכוונה החטא: (ג) כי עתה בזמן שיבא האויב (ויגבור עליהם, רק אז יכירו באמת, וידו ויתודו) יאמרו אין מלך לנו הנה אין המלך מועיל לנו ללחום מול האויב כי לא יראנו את ה' כי הואיל ולא יראנו את ה' אם כן והמלך מה יעשה לנו מה יוכל המלך לעשות לנו, אם אין לנו יראת אלהים, כי יראת ה' ויראת (האויב מאת) המלך, קשורה יחד -ע"פ רד"ק: (ד) דברו דברים"המה מדברים דברים העולה על לבכם, מבלי הבחנה אלות שוא ונשבעין לשוא כרת ברית וכורתין ברית לעבודה זרה. ופרח כראש משפט על תלמי שדי' לכן יפרח עליהם משפט גמול (עונש מר), כמו עשב ה'ראש' (שם עשב) המר, הפורח מהר על תלמי שדה. (וכוונת המשל, לבאר שהעונש נעשה וצומח מהחטא, והם עשורו לעצמם) -ע"פ רש"י: (ה) לעגלות בית און בעבור עגלות בית און שנלקחו בשבי, יגורו שכן שמרון יפחדו השוכנים בשומרון, באמרם אם לא הגינו על עצמן איך יגיננו עלינו -ע"פ רד"ק. כי אבל עליו עמו על העגל יתאבלו עמו, שהאמינו בו, וכמרינו עליו יגילו וגם הכומרים שהיו שמחים עליו, הנה עתה יתאבלו על כבודו כי גלה ממנו כי כשלוקח בשבי איה כבודו -ע"פ רש"י. ורד"ק כתב שישברוהו, ואז יבטל כבודו: (ו) גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב כמו שיובא העם בשבי, כן יובא גם העגל בשבי, לאשור להיות למנחה אל המלך (אל סנחריב מלך אשור). בשנה אפרים יקח אז יקבל אפרים בושט על מה שעבדו ללא אלוה. ויבוש ישראל כפל הדבר במילים שונות. מעצתו שייצצו לעשות העגלים -ע"פ רש"י: (ז) נדמה שומרון מלכת המלך אשר (מולך עכשיו) בשומרון, נדמה הוא כקצף על פני מים הם האבעבעות שעל פני המים, שעולה למעלה ויתמיד זמן מועט (ואחר כך נעלם), כן המלך לא יתמיד במלכותו כי אם מעט זמן -ע"פ רד"ק: (ח) ונשמדו ואז ישמדו הבמות שבבית און שהם היו חטאת ישראל. קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם"ה כי לא יבוא מי שם ויהיו שממה. ואמרו להרים כסונם ולנבעות נפלו עלינו למען לא יראה מי בבשתם:

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{טו} י ד דברו דברים. נראה שהעין ב'דברים', הוא המשך לפסוק ג'. שבפסוק ג' נאמר שכאשר יפלו ביד אשור הם יתחילו להתוודות בדיבור. ועל כך משיב להם ואומר, עכשיו אתם 'מדברים' כהוגן, אך מדוע רק עכשיו, הרי עד היום דברתם 'דברים' לא טובים, עכשיו כבר מאוחר.

^{טז} י ח על מזבחותם. נראה שהכוונה כך, בתחילה אומר (פסוק ח' ו') שאת ה'עגלים' שהיו בבית אל, יקח סנחריב עוד טרם שיכבוש את שומרון, כמבואר ברש"י פסוק ו'. ואחר כך יצור על שומרון עד שיפלו בידי (פסוק ז'), ואז ישארו המזבחות שממה, כי עובדיהם גלו. כלומר העגלים יגלו, אבל המזבחות לא יגלו.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

וְלִגְבָּעוֹת נָפְלוּ עָלֵינוּ:

(ט) מִיָּמֵי הַגְּבָעָה חָטְאָתָּ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמְדוּ לֹא תִשְׁיָגָם בְּגִבְעָה
מִלְחָמָה עַל בְּנֵי עֲלֹנָה: (י) בְּאֶנְתִּי וְאֶסְרָם וְאֶסְפוּ עָלֵיהֶם עַמִּים
בְּאֶסְרָם לְשִׁתִּי (עֵינָתָם) עֹנֹתָם: (יא) וְאֶפְרַיִם עֲגָלָה מִלְמָדָה אֶהְבֵּתִי

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק י ט - פרק יא יא):

הטענה העיקרית בפרשה, היא חטא עבודה זרה (פסוק ט"ו), אך נוסף בו גם טענה על שבטחו בהשתדלותם (פסוק י"ג). וניבא דברים מופלאים על אהבת ה' הגדולה לעמו ישראל, ועל רצונו שאף אם יגלו, שיטיבו מעשיהם, אלא שהם בוגדים בהקב"ה ומוכרחים לסבול, אבל רצונו יתברך, שיוכלו לשוב לארץ הקודש במהירות כציפור וכיונה (חלק מעשרת השבטים באמת חזרו עוד לפני החורבן, ונצטרפו להיות תחת מלכות יהודה, כמבואר בגמרא ערכין ל"ג שירמיה הנביא הלך והחזירן). או הכוונה שישוּבו לעתיד לבא.

ומבאר שכשלוונותיהם באו בעבור חטאיהם, ה' הכין להם אפשרות שמעשיהם הטובים יורעו הצלחה. וה' גם כן התחיל בהטבה מרובה בפועל אל עם ישראל, כבר ביציאה ממצרים, ומשם היו יכולים ללמוד שהקב"ה יעזור להם, ולא היה להם לבקש עזרה מהעמים.

כן אמר שהם כבר חושבים על תשובה, תלואים למשובתי. ולכן יאריך אף, ולא תמהר הגזרה לבא.

וראה בפרשה הבאה, שחזר וניבא שתבא מהר.

(ט) מִיָּמֵי הַגְּבָעָה^א חָטְאָתָּ יִשְׂרָאֵל רָצָה לומר, עֹן זֶה (של הפסלים). היה בידם מימי פלגש בגבעה, כי גם אז היה בידם פסל מיכה. שם עמדו במעלה זה עמדו אז. לֹא תִשְׁיָגָם בְּגִבְעָה מִלְחָמָה עַל בְּנֵי עֲלֹנָה לכן לא תשיג אותם בגבעה, נצחון מלחמה. (דהיינו) כשנלחמו על בני עולה הם בני בנימין שחזקו ידי עובדי עבירה (ועל מה שהתעללו באשה. ועם ישראל היו ראויים לגבור על החוטאים, אך מכיון שהיתה על עם ישראל טענה מדוע על פסל מיכה אינם מוחים, ועל כבוד האשה מוחים, לכן נעצרה נצחונם, ונפלו מהם רבים) -ע"פ רש"י: (י) בְּאֶנְתִּי וְאֶסְרָם בְּרֻצוֹנִי לִיסְרָם, וכן איסרם באמת. וְאֶסְפוּ עָלֵיהֶם עַמִּים עובדי כוכבים רבים יתאספו לבוא עליהם למלחמה. בְּאֶסְרָם לְשִׁתִּי עֹנֹתָם בַּעַת אֲסִיר (אֶקְשֹׁר) אותם לשתי מענות המחרישה לחרוש שתיהן יחד, לא כדרך החורשים אחת אחת. רָצָה לומר, כשאביא עליהם רעה כפולה ומרובה: (יא) וְאֶפְרַיִם עֲגָלָה מִלְמָדָה

מעין חיים - מוסר ועיונים

^א י ח ואמרו להרים כסונם. יש מפרשים דרך משל, שהמזבחות יאמרו כן (אבן עזרא), ויש מפרשים שישראל יאמרו כן (רש"י). הצד השווה שבכולם, שמה שהמזבחות יאמרו נצבים על תילם בשוממותם, זה הוא דבר מביש, שעל ידיהם כל הרואה מכיר ואומר, הנה הטעות הגדולה, הנה מה שחשבו שיציל אותם אינו מציל. אמנם כפי שהתחיל את הפסוק, חלק מהמזבחות ישמדו על ידי האויב, וכפי שנאמר בפסוק ב'.

^א י ט מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עולה - פירוש: אם שם עמד הדור הזה (אם דורו של הושע היו נמצאים בימי הגבעה), לא השיגה אותו בגבעה מלחמה לבער הרע, כאשר השיגה מלחמה לבני הדור ההוא (שדורו של הושע אינם מוחים בחוטאים כמו שצריך). "שם עמדו" כמו: אם שם עמדו. וכן (בראשית מד, כב): ועזב את אביו - ואם עזב. רוצה לומר: ממין חטא גבעה היתה חטאתם, אכן הם היו טובים מאלה כי נקהלו ועמדו על נפשם לבער הרע (שערי תשובה ג' נ"ט).

לְדֹשׁ וְאֲנִי עֲבָדְתִּי עַל טוֹב צִנְאָהָ אֲרָפִיב אֶפְרַיִם יְחִירוֹשׁ יְהוּדָה
 יִשְׁדָּד לוֹ יַעֲקֹב: (יב) זָרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד נִירוּ לָכֶם
 נִיר וְעַת לְדִרוֹשׁ אֶת יְהוָה עַד יָבֹוא וְיִכָּה צֶדֶק לָכֶם: (יג) חֲרִשְׁתֶּם
 רָשָׁע עוֹלָתָה קִצְרֶתֶם אֲכַלְתֶּם פְּרִי כָחַשׁ גְּמוֹל מַעֲשֵׂה בְּטַחַת בְּדֶרֶךְךָ בְּרֹב
 גְּבוּרֶיךָ: (יד) וְקָאֵם שְׁאוֹן בְּעֶמְךָ וְכָל מַבְצָרֶיךָ יוֹשֵׁד פֶּשַׁד שְׁלֹמֵן בֵּית
 אֲרֵבָאֵל בְּיוֹם מִלְחָמָה אִם עַל בָּנִים רָשָׁשָׁה: (טו) כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית
 אֵל מִפְּנֵי רַעַת רַעַתְכֶם בְּשַׁחַר נִדְמָה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: פֶּרֶק

הנה אפרים הוא כעגלה שמרגילין אותה לעבודתה, למשוך בעול ולחרוש, אהבתי לדוש, והיא אוהבת לדוש למען תאכל מן הדיש. רצה לומר, אני למדתים התורה והמצות, והם חפצים (ורק) בקבול השכר, מבלי עשות המעשה. ואני עבדתי העבדתי ידי. על טוב צוּאָרָה רצה לומר חפשתי צוּאָרָה, וראיתי שהיא טובה ושמנה, וראוייה לשום העול עליה. רצה לומר, ראיתי שראוי הוא לקבל עליו עול התורה ומצוה. ארכיב אפרים לכן הרכבתי עול התורה על אפרים. יחרוש יחרוּת וגם יהודה יחרוש, רצה לומר יעסוק במצות. ישדד לו יעקב כל ישראל בכללו יכתת הרגבים, לכסות הזרעים בעבורו, למען יאכל פריה. רצה לומר, יקיימו המצות, לטובתן, למען יקבלו שכר "ע"פ רד"ק": (יב) זָרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה לטובתכם זרעו את הצדקה, למען תקצרו תבואתה לפי החסד שאני עושה. רצה לומר, עשו צדקה ותקבלו גמול בחסדי, כי גמול מעשה הטוב גם הוא לחסד תחשב, וכמו שנאמר (איוב מא) מי הקדימני ואשלם נירו לכם ניר. רצה לומר הסירו מלבבכם דעות נפסדות וכזובות, כמו שהחורש יחרוש שדהו להמית שרשי העשבים הרעים, לכל יכחישו את הזרע הנזרע. ועת לדרוש את ה' וקבעו עתים לדרוש את ה' (ובקביעות) לא באקראי. עד יבוא וירח צדק לכם רצה לומר, כן עשו עד אשר יבא המקום ברוך הוא, וישליך לכם צדק מן השמים, כי לא יקופח שכרכם "ע"פ אבן עזרא בפסוק י"א": (יג) חרשתם רשע רצה לומר הנה לא כן עשיתם כי חרשתם רשע. עולתה קצרתם רצה לומר חשבתם לעשות רשע (הוא החורשה הבלתי ראויה, שהשאירה קוצים), וכן עשיתם אותה (והוא הקצירה), וככה היה הגמול (והוא האכילה). אכלתם פרי כחש גמול מעשה השקר. כי בטחת בדרךך כמה שהיית הולך למצרים ולאשור לבקש עזרה, הנה בזה בטחת ברוב גבוריך. ולזה לא חששת על אזהרותי "ע"פ רד"ק": (יד) וקאם שאון בעמך. לכן יקום בעמך קול שאון מלחמה וכל מבצריך יושד על ידי שודדים. כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה באותן הימים היה אחד נקרא שלמן, ונלחם על בית ארבאל, ושדד אותם, אם על בנים²³ רמשה. ובקע (וצח את) האם סמוך לבנים, לעיניהם. ואמר שכמו כן יושדדו גם המה "ע"פ רד"ק": (טו) ככה עשה לכם בית אל הדבר הזה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם מפני רעת העגל העומדת בה, שהיא רעתכם אשר הורגלתם בה מאז, כי עוד במדבר עשיתם את העגל. בשחר נדמה נדמה מלך ישראל רצה לומר, בתחלת מלכות הושע בן אלה, בשנת שש למלכו נכרת מלכותו בכריתה, כי אז אסרו מלך אשור בבית

הושע. מצורת דוד. באר החיים

יא (א) **כִּי נָעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶהְיֶה וּמִמְצָרִים קָרָאתִי לְבָנִי:** (ב) **קָרָאוּ לָהֶם בֶּן הַלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לְבַעֲלִים יִזְבְּחוּ וּלְפֹסְלִים יִקְטְרוּ:** (ג) **וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוּעֹתַי וְלֹא יָדְעוּ כִּי רַפְּאֵתִים:** (ד) **בְּחִבְלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בַּעֲבֹתוֹת אֶהְיֶה וְאֶהְיֶה לָהֶם כַּמְרִימִי עַל עַל לְחִיָּהֶם וְאֵט אֶלְיוֹ אוֹכִיל:** (ה) **לֹא יָשׁוּב אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֲשׁוּר הוּא מִלְכּוֹ כִּי מֵאֲנֹי לָשׁוּב:** (ו) **וְחָלָה חֶרֶב בְּעַרְיוֹ וְכִלְתָּה בְּדָיו וְאָכְלָה מִמַּעֲצוֹתֵיהֶם:** (ז) **וְעַמִּי תְלוּאִים לְמִשׁוֹכָתִי וְאֵל עַל יִקְרָאֵהוּ יַחַד לֹא**

הכלא, כמו שנאמר במלכים ב (פ"ז ד): פרק יא (א) **כִּי נָעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶהְיֶה** עודו בנערותו, (והוא עדיין) משועבד במצרים (וכבר) אהבתיו. **וּמִמְצָרִים קָרָאתִי לְבָנִי** מעת יצא ממצרים קראתי את בני (והזמנתי אותי אליו). רצה לומר, שלחתי אליו עבדי הנביאים, לקרוא לו לשוב אלי: (ב) **קָרָאוּ לָהֶם כָּל מֵה** שהנביאים הרבו לקרוא להם בשמי (וכפי ריבוי הפעמים שהם קראו להם). **בֶּן הַלְכוּ מִפְּנֵיהֶם** כן הרבו ללכת ולברוח מפניהם ולא אבו לשמוע, אבל **לְבַעֲלִים יִזְבְּחוּ וּלְפֹסְלִים יִקְטְרוּ** זבחו לעגלים **ע"פ רש"י:** (ג) **וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי** ^ללאפרים קחם על זרועותיו הלא אנכי הרגלתי את אפרים, (כמו) שהאומן יקחם על זרועותיו בחמלה רבה, רצה לומר, נתתי להם מנהיג טוב להוליכם בנחת, וזה משה, שנאמר (במדבר י"א) **כִּי כֹאשֶׁר יֵשָׁא הָאוֹמֵן אֶת הַיּוֹנֵק וְלֹא יָדְעוּ כִּי רַפְּאֵתִים** אינם משימים לב לדעת שרפואתם והצלתם בא ממני **ע"פ רש"י ורד"ק:** (ד) **בְּחִבְלֵי אָדָם מִשְׁכָּתִים לִלְכָת אַחֲרַי**, בחבלים רכים ונוחים, שמושכים בהם בני אדם (ולא כמו שמושכים עגל או כל בעל חי). רצה לומר הנהגתם בדרך חמלה **ע"פ רד"ק**. **בַּעֲבֹתוֹת אֶהְיֶה** בחבלים עבים שמושכים בהם דרך אהבה, והוא כפל ענין במילים שונות. **וְאֶהְיֶה לָהֶם כַּמְרִימִי** על על לחיהם הנהגתם ברחמנות כמו החורשים הרחמנים המרימים העול מעל לחיי הבהמה להקל ממנה כובד משא העול. **וְאֵט אֶלְיוֹ אוֹכִיל** כהחורשים הרחמנים המטים אוכל לפי הבהמה בעת שחורשת **ע"פ אבן עזרא**, רצה לומר הקלתי עולם והספקתי די צרכם: (ה) **לֹא יָשׁוּב אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם** לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש מהם עזרה. **וְאֲשׁוּר הוּא מִלְכּוֹ** רצה לומר, וכי אשור הוא מלכו ללחום מלחמתו, **כִּי מֵאֲנֹי לָשׁוּב** אשר מאנו לשוב אלי ולבקש עזרה ממני וסמכו על אשור כאלו היה מלכו ומבקש טובתו **ע"פ ר"י אברבנאל** (כלומר, דבריו מפסוק א' הם לומר, שנאמר שהם דאו בעבר, שהקב"ה הוא עוזר להם בכל, אם כן היה עליהם לבטוח בו, ולא לפנות מעמו ולבטוח בעמים זרים): (ו) **וְחָלָה חֶרֶב בְּעַרְיוֹ** לכן תחול החרב בעריו וכלתה בדיו ותכלה את גבוריו (כי הגיבורים כלפי המלכה, הם כענפים אל האילן) **ע"פ רש"י**. **וְאָכְלָה מִמַּעֲצוֹתֵיהֶם** הנה החרב תאכל את כלם, מסבת מועצותיהם, אשר יעצו לבקש עזר ממלכי מצרים, ולא פנו אל ה': (ז) **וְעַמִּי תְלוּאִים לְמִשׁוֹכָתִי** עמי

מעין חיים – מוסר ועיונים

³⁰ **יָגַד תִּרְגַּלְתִּי**. אמר על האנשים שאינם מכירים טובת התוכחה ותועלתה, כמו שנאמר (הושע ז, יג): **"וְאֲנֹכִי אֶפְדֶּם וְהִמָּה דָּבְרוּ עָלַי כְּזָבִים"**, ונאמר (שם שם, טו): **"וְאֲנִי יִסְרֵתִי חֲזָקָתִי זְרוּעוֹתַם וְאֲלִי יִחַשְׁבוּ רַע"**, ונאמר: **"וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוּעוֹתַי וְלֹא יָדְעוּ כִּי רַפְּאֵתִים"**. (שערי תשובה לרבינו יונה ב' ד').

יְרוּמָם: (ח) **אֵיךְ אֶתְנֶךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֵּנֶךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתְנֶךָ כְּאֶדְמָה**
אֲשִׁימֶךָ כְּצִבְאִים נְהַפֵּךְ עָלַי לְבִי יִחַד נִכְמְרוּ נְחוּמִי: (ט) **לֹא אֶעֱשֶׂה**
חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחַת אֶפְרַיִם כִּי אֶל אֲנָכִי וְלֹא אִישׁ בְּקִרְבְּךָ
קָדוֹשׁ וְלֹא אָבּוּא בְּעִיר: (י) **אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאֶרְיָה יִשָּׁאֵג כִּי הוּא**
יִשָּׁאֵג וַיִּחְרְדוּ בָנִים מִיָּם: (יא) **יִחְרְדוּ כְּצִפּוֹר מִמְּצָרִים וְכִיּוֹנָה מֵאֶרֶץ**
אֲשׁוּר וְהוֹשְׁבֵתֵיהֶם עַל בְּתִיָּהֶם נָאִם יְהוָה:

תלויים ומסופקים לשוב אלי (מדבר על מה שהיה מצב של התעוררות לתשובה, אך לא היה תשובה מוחלטת⁷⁹), והם ממתנינים עד שאשוב אליהם תחלה להטיב עמם **»ע"פ ר"י אברבנאל»**. **ואל על יקראוהו רצה לומר**, עם כי הנביאים כולם קוראים אליו, שהוא ישוב תחלה אל העליון ברוך הוא, כי הוא רם ונשא, **יחד לא ירומם הנה הם כולם יחד**, אין בהם מי שירומם אותו העליון, לכבדו לשוב אליו תחלה **»ע"פ רש"י»:** (ח) **אֵיךְ אֶתְנֶךָ אֶפְרַיִם רצה לומר**, הנה עם כל זה רחמתי עליך, ואומר איך אתנך אפרים ביד העמים, **אמגנך ישראל** איך אמסוך בידם **איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים** איך אתנך להיות הפוכה כאדמה (וצבויים, שנתהפכו יחד עם סדום) כאומר איך אוכל לראות באבדן עמי. **נהפך עלי לבי** עם כי כעסתי עליהם הנה נהפך עלי לבי לרחם אותם. **יחד נכמרו נחומי** כל מדות תנחומין שיש בי לנחם על הרעה, כולם יחד נתחממו ונתעוררו, בלי מצוא צד הפכו: (ט) **לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחַת אֶפְרַיִם, כִּי אֶל אֲנָכִי** (ולפיכך) בכל עת ידי משלה עליהם, לכן אאריך עוד אפי. **ולא איש שממהר להנקם בחושבו**, פן לאחריו זה לא יהיה לאל ידו. **בקרבתך קדוש רצה לומר**, לכן עוד אשרה בקרבך קדושת שכינתי **ולא אבוא בעיר אחרת מערי העמים:** (י) **אַחֲרֵי ה' ילכו** רצה לומר זאת אעשה להם בבוא זמן הגאולה בימי המשיח, אז ילכו אחרי ה' אל ארצם. **כאריה ישאג** כמו שעל ידי שאגת האריה, מתאספים אליו כל החיות כי הוא המלך עליהם, כן יתאספו כולם אחרי ה'. **כִּי הוּא יִשָּׁאֵג** רצה לומר, יעורר הלבבות, כאילו ישאג בקול לישראל, הנקראים בנים למקום, **ויחרדו בנים מים** ימהרו לבוא מפאת הים **»ע"פ רש"י»:** (יא) **יִחְרְדוּ כְּצִפּוֹר מִמְּצָרִים וְכִיּוֹנָה מֵאֶרֶץ אֲשׁוּר** וכיונה הממהרים לעוף. **והושבתים על בתייהם** ואני אושיב אותם לבטח על בתייהם **נאם ה':**

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק יב א - יג יא):

טוען שהם שבים בתשובה בפה ולא באמת, כי בלבם הם אינם מאמינים שהצלחתם היא מאת ה', ולכן עובדים ע"ז, ובוטחים באומות העולם. עורך וויכוח, ומנבא עליהם שמהר מאד יגלו מארצם, ועוד יבאו להם פורענויות בדרכם בגלות, ותיבטל המלכות מאפרים, ותשאר ליהודה שהם נאמנים לה' (ראה בעיונים בסוף הפרשה).

מעין חיים - מוכר ועיונים

⁷⁹ עיין להלן פי"ב פסוק א' מה שטען על תשובתם, ובפרק י"ד פסוק ג' ד' מבאר מהי התשובה המבוקשת.

⁸⁰ **יֵא ט חרוֹן אַפִּי**. הנה לעיל פרק ט' י"א משמע שיגלו במהירות. אבל כאן מאריך אף לעוד איזה זמן. ובפסוק הבא מנבא שלא יכלו בגלות.

פרק יב (א) סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד
 רד עם אל ועם קדושים נאמן: (ב) אפרים רעה רוח ורדה קדים כל
 היום פזב וישד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל:
 (ג) וריב ליהודה עם יהודה ולפקד על יעקב פדרכיו פמעלליו ישיב
 לו: (ד) בבטן עקב את אחיו ובאנו שרה את אלהים: (ה) וישר אל
 מלאך ויכל בכה ויתחנן לו בית אל ומצאנו וישם ידבר עמנו: (ו)
 ויהודה אלהי הצבאות יהיה זכרו: (ז) ואתה באלהיך תשוב חסד
 ומשפט שמר וקנה אל אלהיך תמיד: (ח) פנען בידו מאזני מרמה

פרק יב (א) סבבני בכחש אפרים הנה מלכות אפרים סבבו אותי כאילו שבים אלי, אבל יכחשו בי כי לבם
 כל עמם. ובמרמה בית ישראל כפל הדבר במילים שונות. ויהודה עד רד עם אל אבל יהודה עדיין הוא
 מושל עם האל. רצה לומר, מכריח את העם ללכת עם האל בדרכי התורה. ועם קדושים נאמן עם אלהים
 קדושים הוא הנאמן לקיים מאמרו: (ב) אפרים רעה רוח הוא מרעה את הרוח, רצה לומר עוסק הוא בדברי
 הבל. ורודף קדים הוא כפל ענין במילים שונות. כל היום כזב ושר ירבה מרבה לדבר כזב ולעשוק בני
 אדם. וברית עם אשור יכרתו להיות בעזרתו. ושמן למצרים יובל לשחדו לעזור לו מול האויב: (ג) וריב
 לה' עם יהודה רצה לומר הואיל וגם יהודה סרח אחרי כך, לכן יהיה ריב לה' גם עם יהודה. ולפקד על יעקב
 בדרכיו ולזכור על כל בני יעקב כפי דרכיו שהלך בו כמעלליו ישיב לו וכפי מעלליו ישיב לו גמול. ע"פ
 רד"ק. ורש"י כתב שידבר עם יהודה, להסביר מדוע מגיע עונש לאפרים, וכעין זה באבן עזרא. ואולי יש לפרש, וריב
 היה עם יהודה, עיין בהקדמה: (ד) בבטן עקב את אחיו רצה לומר, הלא יעקב אביהם עורו בבטן אמו אחז
 בעקב עשו אחיו, והפלא הזה היה לאות. ובאנו שרה את אלהים ובכחו נעשה שר אל אלהים, הוא המלאך
 שרו של עשו הנאבק עמו, כי יעקב התגבר עליו: (ה) וישר אל מלאך. וכאשר נעשה שר אל המלאך, ולתוספת
 ביאור אמר ויובל לו, רצה לומר נצחו והתגבר עליו אז המלאך. בכה ויתחנן לו בכה לפניו והתחנן לו להניחו
 ללכת, וכה אמר בית אל ומצאנו הנה בבית אל ימצא ה' אותנו וישם ידבר עמנו וישם יברכך ואהיה שם גם
 אני ואודה לך על הברכות כן דרשו רבותינו ז"ל, וכאילו יאמר בזה אם נתתי הכח ביד יעקב להתגבר על המלאך,
 מדוע אם כן לא תבטחו בי ותלכו לבקש עזרה ממצרים ומאשור. ע"פ רש"י: (ו) ויה' אלהי הצבאות רצה
 לומר הלא ה' הוא האלהים על צבאות מעלה ומטה, והכל שלו ובידו. ה' זכרו שמו הוא ה', המורה שהוא אדון
 הכל (הקב"ה), הוא אותו הקב"ה שהיה עם יעקב. ע"פ רש"י: (ז) ואתה באלהיך תשוב וגם אתה במשענת
 אלהיך תשב בשוכה בנחת, רק חסד ומשפט שמר שמור חסד ומשפט וקוה אל אלהיך¹⁰ תמיד ואז קוה
 תמיד אל אלהיך כי בטוח תהיה שימלא תקותך. ע"פ רש"י: (ח) פנען רצה לומר אבל אתם כסוחר הרמאי,
 אשר בידו מאזני מרמה לעשוק אהב ואוהב לעשוק את הבריות, ואינך חפץ בחסד ובמשפט: (ט) ויאמר

לַעֲשֹׂק אֶהָב: (ט) וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אֶךְ עֲשֵׂרְתִי מִצָּאֵתִי אֲנִי לִי כָּל יְגִיעִי
 לֹא יִמָּצְאוּ לִי עֹזֶן אֲשֶׁר חָטָא: (י) וְאַנְכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם
 עַד אוֹשִׁיבְךָ בְּאֶהְלִים כִּימִי מוֹעֵד: (יא) וְדִבַּרְתִּי עַל הַנְּבִיאִים וְאַנְכִי
 חֲזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבִיד הַנְּבִיאִים אֲדַמָּה: (יב) אִם גִּלְעָד אֲנִי אֶךְ שְׂוֹא הָיוּ
 בְּגִלְגָּל שְׁוֹרִים זָבָחוּ גַם מִזְבְּחוֹתָם כְּגִלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדֵי: (יג) וַיִּכְרַח
 יַעֲקֹב שָׂדֵה אָרֶם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמֶר: (יד) וּבְנָבִיא
 הָעֵלָה יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: (טו) הַכְּעִים אֶפְרַיִם
 תִּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יְטוֹשׁ וְחִרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדָנָיו: פרק

אפרים רצה לומר ועוד יוסיף פשע, כי יאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי אך הסבה שעשרתי הוא בעבור כי מצאתי לי און, וכוח לאסוף הון, ולא ה' פעל כל זאת ויאמר עוד כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא בכל יגיעי הוא העושר הבא ביגיעי הנה בכלול לא ימצא לי עון אשר יחטא אדם בהנה, רצה לומר אין בו שום נדנדון עון גזל ואונאה, כי יחשוב שאין המקום ברוך הוא מכיר במעשי: (י) ואנכי ה' אלהיך. אבל הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים ומאז אני בעצמי משפיע לך טובה ומשגיח במעשיך בהשגחה פרטית, לא על ידי אמצעים מלאכי מעלה כדרך העמים. עוד אושיבך באהלים¹⁰. עוד יבוא זמן אשר תצא מהגולה ואושיב אותך בדרך באהלים כימי מועד כמו בימי הזמן ההוא שיצאת מארץ מצרים, כי עד עולם לא תסור השגחתי ממך: (יא) ודברתי על הנביאים על עסקיכם דברתי אל הנביאים ואנכי חזון הרביתי והרביתי דברי חזון. וביד הנביאים אדמה רצה לומר דברתי בדמיון ובמשל, להיות מקובל על הלב, כי מאד אני משגיח בך: (יב) אם גלעד און אם און בא על גלעד, הנה לא באה במקרה, כי אם בהשגחה לתשלום גמול אך שוא היו כי מעשיהם היו אך שוא, בגלגל שורים זבחו כי בגלגל מקום שעמד המקדש בתחלה, שם זבחו שוורים לעבודת כוכבים גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי וגם מזבחותם שעשו לעבודת כוכבים היו מרובות, כמו מספר הגלים שהם על תלמי שדה "ע"פ רש"י: (יג) ויברח יעקב שדה ארם הלא כשברח יעקב מפני עשו אל ארם ויעבד ישראל באשה אז עבד ללבן בעבור אשה היא רחל ובאשה שמר ואחרי זה חזר עוד לשמור צאן לבן בעבור אשה אחרת, וכל זה היה מגודל עוני, כי בא בידים ריקניות, וכאומר הלא חזר ברכוש גדול, ומי נתן לו זה הרכוש הלא אני, ואין תאמר אך עשרתי מצאתי און לי "ע"פ רש"י: (יד) ובנביא הלא על ידי משה נביאי העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר ועל ידו היה נשמר בדרך, וכאומר הכל בא בהשגחתי, ואין תכחשו לומר שאינני משגיח ומכיר מעשה האדם "ע"פ ר"י אברבנאל: (טו) הכעים אפרים תמרורים רצה לומר אחר שכל זה ידוע לאפרים, ועם כל זה הכעים לה' במעשים רעים. ודמיו עליו יטוש לכן הדם ששפך יתפשט עליו לקחת נקם. וחרפתו ישיב לו אדניו מה שחרף כלפי מעלה להחליפו

מעין חיים – מוכר ועיונים

¹⁰ יב י עוד אושיבך באהלים. אחר שמשיח יתגלה הוא חוזר ונעלם מ"ה יום, ואז יהיה במדבר ויאכלו דגים מלוחים, שרשי רותם, ואחר כן ירד מן מהשמים דוגמת יציאת מצרים (מדרש רבה במדבר יא ב) ונראה שהוא ללמד שקינים אינו אלא מאת ה'.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

יג (א) כְּדָבַר אֶפְרַיִם רָתַת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֵּאָשֶׁם בַּפֶּעַל וַיָּמָת:
 (ב) וַעֲתָה יוֹסְפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסָּכָה מִפְּסָפִם כְּתִבוּנָם עֲצָפִים
 מַעֲשֵׂה חֲרָשִׁים כָּלָה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זִבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹון: (ג)
 לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנָן בְּקָר וְכַטֵּל מִשְׁפָּיִם הֵלֶךְ כְּמוֹן יֹסֵעַר מִגֶּרֶן וּכְעָשָׂן
 מֵאֲרָבָה: (ד) וְאֲנֹכִי יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ מֵאֲרָץ מִצְרַיִם וְאֵלֶיהֶם זֹולָתִי לֹא
 תִּדְעַ וּמוֹשִׁיעַ אֵין בְּלָתִי: (ה) אֲנִי יִדְעָתִיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֲרָץ תְּלָאבוֹת:
 (ו) כְּמִרְעִיתָם וַיִּשְׁפְּעוּ שִׁבְעוּ וַיִּרְם לָבָם עַל כֵּן שְׂכַחוּנִי: (ז) וְאֵהִי
 לָהֶם כְּמוֹ שָׁחַל כְּנֹמֵר עַל דֶּרֶךְ אֲשׁוּר: (ח) אֶפְגָּשֶׁם כְּדָב שְׂכוֹל

בעגלי הזהב, הנה האל הוא אדוניו, ומושל בו וגמול מעשיו ישיב לו: פרק יג (א) בדבר אפרים רתת. ירבעם הבא מאפרים כשדבר ברעדה דברים קשים להוכיח את שלמה כמו שנאמר במלכים א (פי"א כ"ו) נשא הוא בישראל על ידי זה זכה להתרומם בישראל למלוך עליהם. ויאשם בבעל וימת וכאשר חטא בבעל נטרד מן העולם >ע"פ רש"י: (ב) ועתה יוספו לחטא ועתה בני הדור הזה הוסיפו לחטא, ולא הספיק להם עגלי הזהב שעשה ירבעם, ויעשו להם מסכה כי עוד עשו לעצמם כל אחד בביתו עשה מסכה מכספם כתבונם עצבים כדמות העצבים שעשה ירבעם. מעשה חרשים כלל כל מעשה המסכה היה מעשה חרשים להדמות להעגלים של ירבעם. להם הם אומרים זבחי אדם עגלים ישקון על העגלים היו אומרים, מי שמנשק אותם שכרו הרבה מאד, כאילו היה זוכה לו בן אדם, שהוא אצלם הגדולה שבעבודות, ולכן עשה כל אחד בביתו מצינו לו לנשקו בכל עת: (ג) לכן לזאת יהיו כלים מהר כענן בוקר. שהולך לו מהרה וכטל משכים הלך. וכטל המשכים הלכת בזרוח השמש כי אז נפסק בשעה אחת. כמו"ן יסער מגרן כמו מוץ התבואה הפורח מן הגורן על ידי רוח סערה. וכעשן מארבה וכמו העשן הממהר לעלות דרך ארובה >ע"פ רד"ק: (ד) ואנכי רצה לומר, ראויים הם לכליון כי הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים, כי אז קבלתם אותי לאלוה ואלהים זולתי לא תדע ומהראוי שלא תדע אלהים זולתי הואיל ומושיע אין בלתי ואין מושיע בלתי >ע"פ רד"ק: (ה) אני ידעתך נתתי לבי לדעת צרכך במדבר ולהזמין לך, וכאומר הואיל ומתחלה ועד סוף השגחתי עליך ופנית לעבודת כוכבים, לכן ראוי אתה לכליון. בארץ תלאובת כפל הדבר במילים שונות: (ו) כמרעיתם וישבעו כאשר באו אל מקום מרעיתם היא ארץ ישראל נשבעו שם בטובה, שבעו וירם לבם על כן שכחוני וכאשר שבעו רם לבבם ולכן שכחו בי >ע"פ רש"י: (ז) ואהי להם כמו שחל לכן אהיה למולם כשחל הטורף טרף. כנמר על דרך אשור כמו הנמר הצופה ומביט בדרך למצוא טרף, כן אראה אני להסתכל בדרך מהלכם להכשילים ולאבדם >ע"פ ר"י אברבנאל: (ח) אפגושם אפגוש בהם להרע להם כדב שכול כדוב השכול מבניו שדרכו להזיק את כל מי שיפגוש. ואקרע סגור לבם לפי שהמשילו לדוב אמר לשון הנופל בו, שקורע עד הלב הסגור תחת החזה. ואוכלם שם במקום שאמצאם אוכלם בלביא, חית השרה (כאילו נכתב וכחית השדה) שהכ"ף של כלביא משמשת בשתים, ורצה לומר אהיה כחית

וְאָקְרַע סָגוֹר לִפְנֵי וְאָכְלָם שָׁם כָּל־בְּיַת הַשָּׂדֶה תִּבְקָעַם: (ט)
 שַׁחֲתֶךָ יִשְׂרָאֵל כִּי בִי בַעֲזָרְךָ: (י) אֱהִי מֶלֶכְךָ אֲפֹא וְיוֹשִׁיעֶךָ בְּכָל
 עָרֶיךָ וְשִׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תִּנָּה לִי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: (יא) אַתָּן לְךָ מֶלֶךְ
 בְּאִפִּי וְאָקַח בְּעִבְרָתִי:

השדה אשר תבקעם כלומר הרגילים לבקעות: (ט) שחתך ישראל אתה ישראל חבלת בעצמך כי בי בעזרך כי בי תלוי עזרך, ולמה לא פנית אלי >ע"פ ר"י אברבנאל: (י) אחי רצה לומר אני אחיה עומד ומתקיים לעד, מלבך אפוא אבל מלכך שהעמדתי לך אפוא הוא, ויושיעך בכל עריך וכי יושיעך בכל עריך שבא האויב עליהן >ע"פ רש"י. ושופטיך גם שופטיך איפוא הם אשר אמרת תנה לי מלך ושרים אשר שאלת בימי שמואל הנביא ליתן לך מלך ושרים מה תועלת בהם, אם אינך פונה אלי: (יא) אתן לך מלך באפי רצה לומר כמו מה שנתתי לך מלך היה באפי, כי היה רע בעיני ה' על ששאלו להם מלך, כמו שנאמר בשמואל א' (פרק יב יז). ואקח בעברתי^ט ואחר כן לקחתיו מן העולם בעברתי, כי שאלו המלך הראשון מת במלחמה, בקצרות שנים >ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק יג יב - פרק יד ב):

הנה אפרים התחזקו לשוב בתשובה, אך הקב"ה אמר שאין תשובתם אמיתית אלא כחש, וזה כבר נאמר בתחילת הפרשה הקודמת, סבבני בכחש אפרים.

וכאן מוסיף על זה, שמכיון שעוונם נשאר על עמדו, נשאר גם הגזרה שנגזר עליהם לעיל בפרק ט' על הפלה ושיכול הילדים.

וכאן ממשיך את בני יוסף, ליולדת שאינה מחזיקה מעמד בשעת הלידה, ולעוברים תאומים שאחד התחזק יותר וחשבו שהוא בוודאי יצא לחיים, אך בלידה באה רוח חזקה והפילה אותו. כן היה לאפרים אפשרות שתגדל מלכותו, שרוב שבטים היו אצלו, אבל עוונותיהם לא נמחקו ולכן הפסידו.

מעין חיים - מוכר ועיונים

^ט יג יא ואקח בעברתי. היה אפשר לפרש אתן לך מלך באפי, הוא שאחרי שלמה קיבלו עשרת השבטים מלכות לבד, וזה היה באפי על יהודה, וכעת אקח מאפרים את המלכות בעברתי שהא כעס יותר מאף. ואכן הושע בן אלה שהיה מלך באוה תקפה, הוא היה המלך האחרון שעמד לעשרת השבטים.

ונראה שמתחילת הפרשה, יש כאן וויכוח על מלכות אפרים. שהנה זכות וכוח המלוכה קיבלו מיעקב אבינו שהוא ברך את יהודה במלכות, ויעקב בטח בהקב"ה, הן להצלה מאויביו, והן בפרנסתו, והיה ח' עמו. והנה בזמן שלמה המלך היה ריב לה' על זרע יהודה, היה טענה, שאינם הולכים בדרך יעקב אבינו ויעקב אבינו השקיע הרבה להשיג נשים צדקניות, ובאותו דרך ניצח את המלך ונקרא ישראל, והוא נשמר מנשים שאינם טובות, ואילו על שלמה המלך ע"ה היה תביעה בענין נשיו, ועל כך הוכיחו ירבעם. ולכן קיבלו אפרים מלוכה באף ה' על יהודה. אך עכשיו הם מתנהגים פחות טוב מיהודה, כי לא רק ירבעם עצמו נאשם בבעל, אלא גם שאר מלכי ישראל, אף על פי שהם מבטיחים שיהיו טובים, הם מכעיסים, ולכן יקח מהם הקב"ה את המלוכה לגמרי.

הושע. מצורת דוד. באר החיים

(יב) צָרוּר עֹז אֶפְרַיִם צָפוֹנָה חֲטָאתוֹ: (יג) חֲבִלִי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ
הוא בן לא חכם פי עת לא יַעֲמֵד בְּמִשְׁפַּר בָּנִים: (יד) מִיָּד שְׁאוּל
אֶפְרַיִם מִמּוֹת אֲגָאֵלִים אֱהִי דְבָרֶיךָ מוֹת אֱהִי קִטְבְּךָ שְׁאוּל נָחֵם יִסְתַּר
מֵעֵינַי: (טו) פִּי הוּא בֵּן אֲחִים יִפְרִיא יָבֹוא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר
עָלָה וַיְבֹושׁ מְקוֹרוֹ וַיַּחֲרֹב מַעֲיָנו הוּא יִשְׁסֶה אוֹצֵר כָּל כְּלֵי חֲמָדָה:
פֶּרֶק יָד (א) תֵּאשֶׁם שׁוֹמְרוֹן פִּי מֶרְתָּה בְּאַלְהֵיהָ בַּחֲרֹב
יִפְלוּ עַל־לֵיהֶם יִרְטָשׁוּ וְהִרְיוֹתִיו יִבְקָעוּ:

(יב) צָרוּר^ט אל תחשבו ששכחתי עון אפרים כי צרור הוא בקשר מעולה. צפונה חטאתו וחטאתו צפונה
אצלי, לשמרם עד שתתמלא הסאה: (יג) חבלי יולדה יבאו לו מכאובות יבאו עליו כחבלי יולדה. הוא בן
לא חכם לראות את הנולד, כי עת לא יַעֲמֵד אשר תגיע העת אשר לא יוכל עמוד. במשבר בנים כשישב על
המשבר להוליד בנים, רצה לומר בעת הגמול כאשר תתמלא הסאה, ולפי שהמשילו לאשה יולדת אמר לשון
הנופל בה <ע"פ רש"י>: (יד) מִיָּד שְׁאוּל אֶפְרַם הנה מעולם פדיתים מן השאול ממוות אגאלים וגאלתים מן
המוות. אבל כשתתמלא הסאה אהי דבריך מות. אהיה אני מדבר עליך דברי מות אהי קטבך שאול אהיה
אני מכריחך לרדת שאולה. נחם יסתר מעיני רצה לומר עד הנה נחמתי על הרעה, אבל מאז יהיה התנחומין
נסתר מעיני, כי לא אנחם עוד <ע"פ רש"י>: (טו) פִּי הוּא בֵּן אֲחִים יִפְרִיא כי מתחלה היה אפרים מגדל פרי
בין האחים, רצה לומר שהיה גדול וחשוב בין האחים, כמו שנאמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מח)
. יבוא קדים עתה משחטא בעגלי הזהב יבוא רוח קדים. רוח ה' ממדבר עלת רוח חזק הבא מה' העולה מן
המדבר, שאין שם דבר לעכב חזק נשיבת הרוח. ויבוש מקורו והרוח הזה ייבש המקור. ויחרב מעינו ויחרב
המעין, ועל שאמר דבריו במשל, יפרש לומר. הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה רצה לומר הרוח הזה, והוא
אשור ישלול האוצר של כל כלי חמדה <ע"פ רש"י>: פֶּרֶק יָד (א) תֵּאשֶׁם שׁוֹמְרוֹן תהיה שממה
כי מרתה באלהיה כי מרדה באלהיה. עולליהם ירטשו קטניהם יתבקעו ע"י העמים והריותיו יבקעו וגם
הנשים ההרות יתבקעו כרסם להוציא הולדות:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק יד ב - י):

קורא לעשרת השבטים, עדיין אתם יכולים לשוב בתשובה אמיתית (לא בכחש, כתחילת פרק יב), ומבאר מהי
התשובה, להאמין בהקב"ה באמונה שלמה, ואז הקב"ה יקבלם לפנים משורת הדין, ואז מובטחים שמלכותם
תצליח מאד, אך הכל תלוי במעשיהם.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^ט יג יב צָרוּר. יתכן לפרש שהכוונה כאן, כנגד מה שהם עשו עצמם כאילו הם שבו בתשובה, ובאמת לא היה נכון, כנ"ל
פרק י"ב א', י"ב ט', וזה הכוונה צרור, ולא כמו שחושבים שנפתח, ונחסרו העוונות.

^ז יג יד נוחם. נחמה הוא מחשבה אחרת, חרטה, וניחום אבלים, שניהם אותו שורש, עיין רש"י סוף פרשת בראשית.

(ב) שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ פִּי כְשִׁלְתָּ בְּעוֹנֶךָ: (ג) קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל יְהוָה אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׁוּאָה עוֹן וְקָח טוֹב וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ: (ד) אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל סוֹס לֹא נִרְכָּב וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר בֶּךָ יִרְחֹם יְתוֹם: (ה) אֶרְפָּא מְשׁוֹבְתָם אֲהַבֵּם נִדְבָה פִּי שָׁב אִפִּי מִמָּנוּ: (ו) אָהִיָּה כְּטַל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כְּשׁוֹשְׁנָה וַיֵּךְ שְׂרָשָׁיו פִּלְבָּנוֹן: (ז) יִלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וַיְהִי כְּזֵית הָהָר וַיִּרְיַח לוֹ פִּלְבָּנוֹן: (ח) יֵשְׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יַחֲיוּ דָגָן וַיִּפְרְחוּ כַּגֶּפֶן

(ב) שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל לכן שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כְשִׁלְתָּ בְּעוֹנֶךָ כִּי בַעֲבוּר עוֹנוֹךָ בֹּא לָךְ מַכְשׁוֹל הַצָּרָה הַזֹּאת -ע"פ דברי רש"י בסוף הפסוק-: (ג) קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים²² איני שׁוֹאֵל מִכֶּם זְבָחִים וְעוֹלוֹת, אֲלֵא קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים שֶׁתִּתְּנוּ לַפָּנִי, וְשׁוּבוּ אֶל ה' וְבִזָּה תִּשְׁוּבוּ אֵל ה'. אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׁוּאָה עוֹן הוּא הַפּוֹךְ כָּל עוֹן תְּשׁוּאָה, רָצָה לֹמַר אֱמָרוּ בְּתַפְלָה מִחוּל כָּל הָעוֹן, וְקָח טוֹב, וּבִמְקוֹם הָעוֹן קָח טוֹב תְּמוּרָתוֹ כְּלוּמַר מַעֲשֵׂה הַטוֹב שֶׁעָשִׂינוּ יִגִּין מוֹל הָעוֹן. וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ רָצָה לֹמַר בִּמְקוֹם הַקְּרִבָּנוֹת פְּרִים נִשְׁלַם בּוֹ וַיְדִי שְׁפָתֵינוּ: (ד) אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ גַם אֱמָרוּ אֲשׁוּר וְכו', רָצָה לֹמַר עוֹד לֹא נִבְקַשׁ עֲזָרָה מֵאֲשׁוּר. עַל סוֹס לֹא נִרְכָּב רָצָה לֹמַר לֹא נִבְטַח עוֹד בַּגְּבוּרָת הַסּוֹס בְּמַלְחָמָה. וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ רָצָה לֹמַר הַפְּסֵל הַנִּעֲשֶׂה בַּמַּעֲשֵׂה יָדֵינוּ, לֹא נִקְבַּל עוֹד לֵאלֹהֵי. אֲשֶׁר בֶּךָ רָצָה לֹמַר כִּי יִדְעֵנוּ אֲשֶׁר לְבַד בַּעֲזֹרָתָךְ יִמְצָא הֵיתוֹם רַחֲמִים וְחַמְלָה, עִם כִּי חֲשַׁשׁ כּוֹחוֹ לְהִתְחַזֵּק מִעַצְמוֹ: (ה) אֶרְפָּא מְשׁוֹבְתָם כֹּאשֶׁר יֹאמְרוּ כֵּן אִזּוֹ אֶסְלַח עָלֵינוּ מֵהַשְׁלֹכֹו בְּדֶרֶךְ שׁוֹבָב וּמִדְּרוּ בִּי. אוֹהֶבֶם נִדְבָה²³ וְאִזּוֹ אֶהָב אוֹתָם בְּנִדְבָת לְבִי אִף שֶׁאֵינִם רְאוּיִים אֶל אֶהָב -ע"פ רש"י-, כִּי הוֹיָדִי דִּי לְהַסִּיר הָאִיבָה, וְלֹא לְהַבִּיא אֶהָבָה. כִּי שָׁב אִפִּי מִמָּנוּ וְאִם כֵּן תִּשְׁאָר הָאֶהָבָה: (ו) אָהִיָּה כְּטַל לְיִשְ�רָאֵל רָצָה לֹמַר לֹא תִפְסֹק אֶהָבְתִּי מֵהֶם כְּמוֹ שֶׁאֵין הֵטֵל נֶעֱצַר מֵעוֹלָם -ע"פ רד"ק-. יִפְרַח כְּשׁוֹשְׁנָה יַעֲלֶה פְּרָחִים נָעִים כְּשׁוֹשְׁנָה, וַיֵּךְ שְׂרָשָׁיו בְּלִבָּנוֹן וְשְׂרָשָׁיו יִתְפַּשְׁטוּ כְּשֶׁרָשִׁי עֲצֵי לִבָּנוֹן: (ז) יִלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו עֲנַפְיוֹ יִתְפַּשְׁטוּ לְמִרְחֹק. וַיְהִי כְּזֵית הָהָר וַיִּרְיַח לוֹ הַשֵּׁנָה וַיִּרְיַח לוֹ בְּלִבָּנוֹן וַיִּרְחוּ יִהְיֶה נֹדֶף כְּרִיחַ לִבָּנוֹן הַמְרִיחַ בְּיוֹתֵר, לְפִי מְרִבִּית הָעֲשָׂכִים וְהָאֵילָנוֹת הַגְּדִילִים שֶׁמָּה, רָצָה לֹמַר יִהְיוּ מְשׁוּפָּעִים

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹכֵר וְעִינוּיִם

²² יָד ג' קָחוּ עִמָּכֶם. רַבִּינוּ יוֹנָה ז"ל (שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה א' מ"א) כָּתַב שֶׁאֵדָּה מֵעִיקָרֵי הַתְּשׁוּבָה הוּא הַתְּפִלָּה, שִׁיתְּפִלֵּל אֶל הָשֵׁם וַיִּבְקַשׁ רַחֲמִים לְכַפֵּר אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה' אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׁוּאָה עוֹן וְקָח טוֹב וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ. קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים - זֶה עֲנִין הוֹיָדִי. אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׁוּאָה עוֹן וְקָח טוֹב - זֶה עֲנִין הַתְּפִלָּה, וּפִירוּשׁ "וְקָח טוֹב" - מַעֲשֵׂה הַטוֹב שֶׁעָשִׂינוּ, כִּי אֱמָרוּ רְבוּתֵנוּ זְכוֹרֵנוּ לְבִרְכָּה (סוּטָה כ"א א'): עֲבִירָה מִכְּבֶּה מְצוּה. וּבַעֲת הַתְּשׁוּבָה יִתְכַּפְּרוּ הָעוֹנוֹת וְתִתְּעוֹרֵר זְכוּת הַמְּצוּה וַיֵּאִיר נֹרָה, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הִגִּיה אֹרֹךְ לַפָּנִי הַתְּשׁוּבָה... וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ - יַחֲשֹׁב וַיְדוּיֵינוּ כַּחֲטָאת פְּרִים לְרִצּוֹן לִנּוֹ לַפָּנִי. וְהַזְכִּיר "פְּרִים", כִּי חֲטָאת פֶּרִי הִתֵּן פְּנִימִית, וְהָיוּ מִזֵּין מִדְּמָה עַל הַפְּרוּכָת וְעַל מִזְבֵּחַ הַזֶּהָב.

²³ יָד ה' אוֹהֶבֶם נִדְבָה. וְתִרְאָה בְּמִנְהַג בֶּשֶׁר וְדָם, כִּי יַחֲטֵא אִישׁ לְאִישׁ, וּבַעֲת צָרָתוֹ יִתְחַרֵּט וַיִּכְנַע אֵלָיו מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְעֲזָרָתוֹ, תִּהְיֶה הַחֲרִטָּה הַזֹּאת גְּרוּעָה בְּעֵינֵי חֲבֵרוֹ, כְּעִנִּין שֶׁאֲמַר יִפְתָּח (שׁוֹפְטִים י"א, ז'): "וּמִדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עֵתָה כֹּאשֶׁר צָר לָכֶם". וּמַחֲסִיד הָשֵׁם יִתְרַךְ שֶׁהוּא מִקְבֵּל הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ הַצָּרָה, וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן לַפָּנִי, וַיֵּאֱהָב נִדְבָה אֶת הַחוּטָא שֶׁבּוֹבֵו עֲדוּיו בְּיוֹם תּוֹכַחָהּ וּמִקְרֵב צָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הוֹשֵׁעַ יד, ב - ה'): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כְשִׁלְתָּ בְּעוֹנֶךָ קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים - אֶרְפָּא מְשׁוֹבְתָם אוֹהֶבֶם נִדְבָה", (מִשְׁלִי ג, יב): "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב ה' יוֹכִיחַ וְכֹאֵב אֶת בֶּן יִרְצָה". (שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבִּינוּ יוֹנָה ש"ב ב.)

הושע. מצורת דוד. באר החיים

זָכְרוּ כִּיִּין לְבָנוֹן: (ט) אֶפְרַיִם מֵה לִּי עוֹד לְעַצְמִים אֲנִי עֲנִיתִי
וְאֲשׁוּרֵנוּ אֲנִי כְּבֹרֵשׁ רַעְנָן מִמֶּנִּי פְרִיֶךְ נִמְצָא: (י) מִי חֶכֶם וַיִּבֶן אֱלֹהִים
נִבּוֹן וַיִּדְעֵם כִּי יִשְׂרָאֵל דְּרָכֵי יְהוָה וְצַדִּיקִים יִלְכוּ בָּם וּפְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ
בָּם:

בהרבה מיני טובות: (ח) ישובו יושבי בצל. אלו שישבו ויחסו בצלו של מקום יהיה בשובה ונחת. יחיו
דגן יחיו את עצמם בנחת ועדן כדגן המחיה את הבריות. ויפרחו כגפן ירבו פרחים. זכרו כיין לבנון זכרון
שמו יהיה כיין הגדל בלבנון המוזכר לשבח: (ט) אפרים מה לי עוד לעצבים? רצה לומר כשיאמר אפרים,
מה לי עוד לפנות אל העבודת כוכבים הלא עתה טוב לי מאז. אני ענית רצה לומר אז אני אענה לו, על כל מה
שישאל ממני. ואשורנו אסתכל ואשגיח בו לתת לו די מחסוריו. אני כבדוש רענן רצה לומר כמו ברוש הלח
והרטוב שכופפין ראשו אצל שרשיו, כן אני שוכן מרום, ואני משפיל עיני להשגיח בך ממני פריך נמצא וכל
פרי הצלחתך נמצא לך ממני >ע"פ רש"י: (י) מי חכם ויבן אלה כהתימו דברי תוכחותיו אמר מי שהוא חכם
יבין אלה הדברים נבון וידעם ואם הוא נבון להבין דבר מתוך דבר, ידע וישיכל כי ישרים דרכי ה' אשר
דרכי ה' המה ישרים אין בהם נפתל ועקש וצדיקים ילכו בהם וצדיקים ילכו בהם כדרך מהלכם מבלי כשלון,
ופשעים יכשלו בהם אבל הפושעים יכשלו בהם, כאילו היה בהם מקום נפתל ועקש, כי יצר מחשבות לבם
יסלף להם הדרכים, ולא כן אל הצדיקים המיישרים ארחותם >ע"פ רד"ק:

מעין חיים – מוסר ועיונים

²³ יד ט אפרים מה לי עוד לעצבים. צריך ביאור הרי התחיל שובה ישראל והאריך בתיאור מה יהיה כאשר ישובו, מדוע
חוזר לבאר כיצד הם שבים, הלא הוא כבר עומד אחר כך.

ונראה לבאר, שיש כאן שני שלבים בתשובה. בתחילה היתה התשובה ועזיבת עצביהם, ובטחונם בורים, מפחד הצרות
שבאו, וכמו אונס. אך אחרי שישבו בתשובה, ויראו כמה מעלות גשמיות ורוחניות יש להם מהקב"ה, אז יבינו באמת
שהעבודה זרה אינו מועיל, כי אם דרכי ה' יתברך. וכן נראה כוונת הרד"ק.

ספר יואל:

זמן הנביא: רש"י (פסוק ב') מביא שנחלקו חז"ל בדבר.

בשם ספר הלכות גדולות מביא שיואל הנביא, היה בימי מנשה בן חזקיהו (רש"י במגילה י"ד א', מביא את דברי ההלכות גדולות בארוכה), ובאמת כן מפורש בברייתא סדר עולם לתנא רבי יוסי (מובא ברד"ק כאן).

ויש אומרים (כנראה הכוונה לגמרא תענית ה', כפי שפירש רש"י בגמרא שם, ומהרש"א שם ד"ה בימי^{צד}) שהארבה היה בימי אלישע הנביא, ומנבא על שבע שני הרעב המוזכרים (מלכים ב ח) בימי אלישע.

והאבן עזרא כתב בתחילת הספר ואין לנו דרך לדעת דורו, ולהלן (פ"ג א) כתב: אולי זה הנביא היה בימי יהושפט, על כן יזכור עמק יהושפט וכו'.

נבואה על ביאת ארבה: בשני הפרקים הראשונים מנבא יואל הנביא על ביאת ארבה, באופן עצום ונורא מאד, שכמוהו לא נהיה מעולם וכמוהו לא יהיה לעולם (פרק ב פסוק ב').

מבואר בגמרא (תענית ה', שבת ל"ב ב') שהכוונה ארבה כפשוטו, וכן מבואר בראשונים (בשמות י יד בארבה של מצרים נאמר גם כן לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן, ומקשה רש"י והרי היה של יואל, וכן האריך בזה הרמב"ן, עיין להלן פרק ב ב בענין זה).

בתרגום יונתן (פרק ב פסוק כה) מתרגם הארבה הילק חסיל והגזם, פלחי כוכביא ומזריא אומיא ולישניא. הרי שהארבה אינו אלא משל, והנמשל על אומות העולם. וכן הוא בתנא דבי אליהו פרק כ' על הפסוק הנ"ל.

אמנם בפרק א' פסוק ד' נראה בתרגום, ששם גם הוא מפרש שהכוונה לארבה כפשוטו^{צד}, ומשום כך נראה שרק את הפרשה שבסוף פרק ב', מפרש התרגום שמדבר על האומות, וכן משמע ברד"ק (פ"ב פסוק כ"ה), עיין בעיונים להלן (שם).

סיבת הפורענות: אמרו חז"ל על נבואה זו (שבת ל"ב ב') שהארבה בא בעוון גזל. ואכן בפ"א פסוק י', וכן בפסוק ט"ו מזכיר את אכילת הארבה, בלשון שוד, מדה נגד מדה.

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{צד} יש לעיין היטיב בגמרא תענית שם, שכן לכאורה מהגמרא אין הכרח שהיה בימי אלישע, כי יש שם כמה מאמרים נפרדים, שתחילתם, אמר ליה ר' נחמן לר' יצחק, והשיב לו כך אמר ר' יוחנן. המאמר הראשון על הפסוק יואל ב כג, ועליו אמר ר' יוחנן שנתקיים בימי יואל בן פתואל. ואחר כך יש מאמר שני על הפסוק במלכים ב על ימי אלישע, קרא ח' לרעב, וגם בא על הארץ שבע שנים. ומנין שמאמר זה, שייך לרעב שהיה בימי יואל.

ואדרבה בגמרא שבת ל"ב נראה (עיין מהרש"א שם, ועיין רש"י שם) שאותו רעב שניבאו עליו עמוס וישעיה עליו נבא יואל, והרי ישעיה ועמוס ניבאו אחרי מות אלישע הנביא, וצ"ע.

^{צד} הרב אברבנאל נוקט שמתחילת הספר, כל הכתוב על הארבה אינו אלא משל, והכוונה על שעבוד מלכויות.

לענין הפסוקים כעם עצום ערוך מלחמה (פ"ב ה), כאנשי מלחמה יעלו חומה (פ"ב ז) מלמדים שהכוונה ארבה כפשוטו, כי אם הכוונה לאויבים, אם כן מהו כעם עצום, כאנשי מלחמה בכ"ף, הרי הוא ממש עם עצום, אנשי מלחמה. שוב נמצא קושיא זו ממש בספר כלי יקר (פ"ב פסוק א - ז).

דבר יהנה אשר הנה אל יואל בן פתואל: (ב) שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם: (ג) עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: (ד) יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: (ה) הקיצו שפוחים ובכו והיללו כל שתי יין על עסים כי נכרת מפיהם: (ו) כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: (ז) שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבניו שריגיה: (ח) אלי כבתולה חגרת שק על

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א א - יב):

מנבא על ביאת ארבה, ומתאר את כליון הפירות (ואף שלשון הנבואה הוא כאילו הרבה כבר בא, עדיין לא הגיע, כפרש"י פסוק ד'. וראה לכך, שהרי להלן א טו, ב א הוא אומר כי קרוב, משמע עדיין לא בא), ועיין עוד בעיונים להלן פסוק י"ח.

(א) דבר ה'. רוצה לומר זהו דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל. אמרו רבותינו ז"ל פתואל זה שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו <ע"פ רש"י>: (ב) { שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ. מה שאני שואל ממכם, ההיתה זאת. בה"א השאלה כאילו ישאלום האם היתה (פעם מאורע נרא כזה) זאת האמור (בהמשך) הענין, יתר הגזם בימיכם, ואם בימי אבותיכם: (ג) עליה לבניכם ספרו. כשתעבור הגזרה הזאת, לרוב התמהון שבה, ספרו לבניכם ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר. לבני הדור שיעמדו אחריהם: (ד) יתר הגזם אכל הארבה. וזהו הגזרה, שהנה מה שהותיר הגזם, ולא אכל, בא הארבה ואכלו. ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: (ה) הקיצו שכורים. אתם הרגילין ביין התעוררו מן השינה ובכו, והיללו כל שתי יין, על עסים כי נכרת מפיהם. בעבור העסים (ומיץ הענבים) אשר נכרת מפיהם, כי הארבה אכל הגפנים, ומעתה לא תמצאו היין: (ו) כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר. על הארבה יאמר (מילת גוי) בלשון השאלה, וכן (מצינו שכונה בעלי חיים במילת עם, בפסוק) שפנים עם לא עצום (משלי ל): שניו שני אריה. אמר דרך גוזמא והפלגה, והוא ענין מליצה. ומתלעות לביא לו <ע"פ רד"ק>: (ז) שם גפני לשמה. אכל הגפנים ועשאם שממה. ותאנתי לקצפה והתאנים שם למארה וקללה. חשוף חשפה והשליך הלבניו שריגיה. קלף קליפתה (והשליך את הקליפה עד) שנעשו הענפים לבנים כדרך אילן הנקלף <ע"פ רש"י>: (ח) אלי עשי קינה כבתולה חגרת שק כמו בתולה הנשאת לאיש ומת, שחוגרת שק ומקוננת על בעל נעוריה¹⁹ על הבעל הנשאת לו בנעוריה, כי האהבה קשורה ביותר עם הבעל, שנשאה בימי נעוריה, כשהיתה

מעין חיים - מוסר ועיונים

¹⁹ א ח על בעל נעוריה. לא יתכן לומר קינה, בגעגועי אהבה כאלו על אכילה ושתייה, אפילו בשעת רעב כבד (ואף שיש סכנת חיים, והטעם כי אמנם המאכל מועיל וערב, אך אין קשר הנפש קשור אליו), אלא שהיה הרעב סימן לחסתלקות השכינה

בַּעַל נְעוּרֶיהָ: (ט) הִכֵּרְתָּ מִנְחָה וְנָסַךְ מִבֵּית יְהוָה אֲבָלוּ הַפְּתָנִים מִשְׁרָתִי יְהוָה: (י) שָׂדֵד שָׂדָה אֲבָלָה אֲדָמָה פִּי שָׂדֵד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֲמָלַל יִצְהָר: (יא) הִבִּישׁוּ אֲכָרִים הִלִּילוּ כְרָמִים עַל חֹטָה וְעַל שְׁעָרָה פִּי אֲבָד קָצִיר שָׂדָה: (יב) הִגְפֹּן הוֹבִישָׁה וְהִתְאַנָּה אֲמָלָלָה רִמּוֹן גַּם תָּמַר וְתַפּוּחַ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדָה יִבְשׁוּ כִּי הִבִּישׁ שָׁשׂוֹן מִן בְּנֵי אָדָם:

(יג) חָגְרוּ וְסָפְדוּ הַפְּתָנִים הִלִּילוּ מִשְׁרָתִי מִזִּבְחַ בָּאוּ לִינוּ בַּשָּׁקִים

עדיין בתולה: (ט) הכרת מנחה ונסך מבית ה'. כי לא מצאו סולת למנחות ויין לנסכים כי הארבה אכל הכל: אכלו הכהנים משרתי ה'. על כי אין מביא מנחה ונסכים: (י) שדר שדה. נעשק השדה, כי הארבה עשק תבואתה: אכלה אדמה כי שדר דגן הוביש תירוש. נתייבש היין >ע"פ תרגום יונתן> רוצה לומר לא ימצא עוד יין אמלל יצהר: (יא) הובישו אכרים (התביישו האיכרים) על כי עבודתם בשדה היה לריק: הלילו כורמים. עושי עבודת הכרמים: על חטה ועל שעורה. על העדר חטה ושעורה, מוסב על הובישו אכרים (ואבל את טיבת יללת הכורמים, מזכיר בפסוק הבא) >ע"פ רש"י>: **כי אבד קציר שדה** רוצה לומר אין מה לקצור: (יב) הגפן הובישה. (נתייבשה) ר"ל לא ימצא עוד (כל העץ התייבש ונגמר): **והתאננה אמללה רמון גם תמר ותפוח כל עצי השדה יבשו** רוצה לומר אין בהם פרי: **כי הוביש ששון¹² מן בני אדם** רוצה לומר כל זה (ויובש האילנות) היה בהשגחה, כי בגמול (על חטאי האנשים) פסק ה' שמחה מבני אדם, ולכן חסרו כל אלה (וזה הכוונה במילי 'כי הוביש' שמחתם עוותות בני אדם, יבשו האילנות):

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק א יג - כ):

קורא לכהנים ולעם התפלל ולזעוק לה', גם הנביא עצמו קורא לה'.

בסיום הפרשה מתברר שמלבד הארבה היה גם עצירת גשמים. וסיוע נוסף לכך, שכן בשעת בוא ישועת ה', מספר הנביא על ביאת הגשמים, עיין להלן (פ"ב כ"ג¹³).

(יג) חגרו. רוצה לומר חגרו שקים, וקצר בדבר המובן: **וספדו הכהנים הלילו משרתי מזבח, באו לינו בשקים משרתי אלהי, כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך על כי הארבה אכל הכל: (יד) קדשו צום**

מעין חיים - מוסר ועיונים

מתוך ישראל (כלי יקר להגר"ש לנייאדו וצ"ל בעל כלי חמדה, רבה של ארם צובה בתקופת הבי"י והאר"י ז"ל. ועיין בפירושו ר"מ אלשיך).

¹² **א יג כי הוביש ששון.** יען שלא היה להם ששון שמחה בעבודת אלוקים, לכן לא זכו לשמחת קציר, ולשמחת יין, וכל שאר פירות המשמחים (כלי יקר).

¹³ הרב אברבנאל (בדבריו להלן פסוק י"ט) כותב, שדברי המפרשים שכתבו שהיה באותו עת גם עצירת גשמים, אין להם שחר. ויש לעיין מה היא תמיהתו הרב, הלא כאמור, בפסוקים להלן מוכח שהיה עצירת גשמים.

מִשְׁרְתִּי אֱלֹהִי כִּי נִמְנַע מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וְנִסְכָּךְ : (יד) קִדְּשׁוּ צֹם
קִרְאוּ עֲצָרָה אֲסַפּוּ זִקְנִים כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ
אֶל יְהוָה : (טו) אָהָה לַיּוֹם כִּי קָרֹב יוֹם יְהוָה וְכָשֶׁד מִשְׁדֵּי יָבוֹא :
(טז) הֲלוֹא נִגַּד עֵינֵינוּ אֲכָל נִכְרַת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שְׁמִיחָה וְגִיל : (יז)
עָבְשׁוּ פְרָדוֹת תַּחַת מְגִרְפְּתֵיהֶם נִשְׁמָוּ אֲצֵרוֹת נְהָרָסוּ מִמְּגִירוֹת כִּי
הִבִּישׁ דָּגָן : (יח) מֶה נֶאֱנָחָה בְּהֵמָה נִבְכּוּ עֲדָרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעָה
לָהֶם גַּם עֲדָרֵי הַצֹּאן נֶאֱשָׁמוּ : (יט) אֲלֵיךְ יְהוָה אֶקְרָא כִּי אֵשׁ אֶכְלָה

הזמניו יום צום רוצה לומר הכריזו ברבים להתענות ביום קבוע: קראו עצרה הכריזו להתאסף בבית ה':
אספו זקנים כל יושבי הארץ. רוצה לומר של כל יושבי הארץ: בית ה'. אל בית ה' אלהיכם וזעקו אל
ה': (טו) אהה ליום. אוי על היום ההוא. כי קרוב יום ה' (קרוב) הוא לבוא בו פורענות מה': וכשור משדי
יבוא. כמו ביזת שודדים יבוא מאל שדי "ע"פ רש"י", רוצה לומר הארבה הבא בדבר ה', יעשוק כמו בני אדם
שודדים: (טז) הלא נגר עינינו אבל נכרת. רואים אנו שהארבה מכלה הכל: נכרת מבית אלהינו שמחה
וגיל. מלת נכרת מוסב למעלה ולמטה, לומר נכרת ונפסק מבית ה' שמחה וגיל, ועל שמחת השיר יאמר כי
הואיל ואין יין לנסך, על מה יאמרו הלויים בשיר לאלהינו (שהרי ההלכה (ערכין דף י"א) שאין אומרים שירה אלא
על יין הנסכים): (יז) עבשו פרודות. כלי היין נתעפשו. תחת מגרפותיהן כי מחסרון היין לא נשתמשו בהם,
ולא פתחו המגופות להכניס האויר, ולכן נתעפשו: נשמו אוצרות. המקומות שאוצרים שם התבואה נעשו
שוממים: נהרסו ממגורות. מקצת מן המגורות נהרסו (ולא נהרס ממש, אלא על) כי הביש דגן כי נתייבש
הדגן ונפסק, ומה להם אל המגורות (ולכן הרי זה כאילו נהרס המגורה) "ע"פ רד"ק": (יח) מה נאנחה בהמה".
מה מאד תאנח הבהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם ועדרי הבקר המה נבוכים ומבולבלים, כי אין
להם מרעה, כי הארבה אכל גם המרעה: גם עדרי הצאן נאשמו נעשו שממה וחורבן "ע"פ רד"ק":
(יט) אליך ה' אקרא. מאמר הנביא להתפלל לה' להושיע לעמו "ע"פ אבן עזרא": כי אש אכלה נאות

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{טו} א יח מה נאנחה בהמה. לכאורה יש להקשות קושיא גדולה בפרשיות אלו, כיצד מזכיר הנביא את רעבון הבהמות, את
בני השכורים (א ה), ואף את מיעוט קרבנות מנחה ונסכים, ומזכיר מיעוט פירות האילן, ואינו מזכיר כלל שהיה רעב
לאנשים, והוא תמיהה רבת (רש"י פירש נאשמו, נתקלקלו באשמתו. וצריך ביאור וכי יש חטאים לצאן. ואולי כוונתו
לפרש שצאן ובקר הוא משל לבני אדם. ובאמת גם בעמוס פרק ד' פסוק א' נאמר פרות הבשן, על בני אדם, ושם בפסוק ט'
נאמר שיבא גזס, והנמרא בשבת ל"ב משווה את הנבואות. ולפי זה מיושב שהנביא כן הזכיר את רעבון האנשים).

ונראה שהתשובה מבוארת להלן פ"ב פסוק י"ז, כאשר התפללו על מניעת הארבה, אמרו ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם
גויים. מה ענין ארבה, לגויים. בתנא דבי אליהו רבה (פרק כ) מבאר פסוק זה, שהיו חולכים לגוים לרכוש מזון.

מכאן נראה כי אצל הגויים השכנים לא בא הארבה, ורכשו מהם חטים ומזון, כדי מחייה. אמנם כנראה לא יכלו לקנות
יותר מדי רק את מה שיותר מוכרת, ולכן הבהמות סבלו, ונתמעטו הפירות, והמעיטו מהקרבנות. ואולי לכן בזמן הישועה
נאמר (להלן ב כה) ושילמתי לכם. שחלק עיקרי מהצרה, היה תשלום יקר לעמים זרים על מזון.

עוד יש ליישב, על פי דברי מהרש"א (שבת ל"ב ב') שיואל עמוס וישעיה ניבאו באותו זמן, על אותו רעב, וכל אחד משלים
ומוסיף על חברו, עמוס (פרק ד) אמר שהוא בעון גזל, שכן אמר פרות הבשן. העושות דלים. הרבות גנותיכם וכרמיכם
ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזס. יואל הוסיף יתר הגזס אכל הארבה, ולא פירש מה עלתה בהם אחרי הארבה. ובא ישעיהו
ופירש את תוקף הרעב, ואמר, (פרק ט') איש בשר זרועו יאכלו, אל תקרי זרועו אלא זרעו.

נאות מדבר ולקה להטה כל עצי השדה: (כ) גם בהמות שדה
תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר:
פרק ב (א) תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישיבי
הארץ כי בא יום יהנה כי קרוב: (ב) יום חשך ואפלה יום ענן
וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום פמהו לא נהיה מן
העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור: (ג) לפניו אכלה אש
ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה

מדבר. כאילו אכלה האש אהלי הרועים שבמדבר, כי הואיל ואין מרעה לצאן למה יאהל במדבר: ולהבה
להטה כל עצי השדה. הארבה אכל עלי עצי השדה, כאילו להטה להבת אש -הרד"ק מפרש כן שאש שבפסוק
זה הכוונה לארבה, אך אבן עזרא מפרש מכוח הפסוק הבא, שהכוונה כאן לחום ועצירת גשמים: - (כ) גם בהמות
שדה תערוג אליך. רוצה לומר חית השדה שאינם ניזונים מן המרעה כי יטרפו טרף (ואוכלים בעלי חיים), עם
כל זה גם הם יצעקו על כי יבשו אפיקי מים כי נתיבשו אפיקי מים, כי היה אז גם עצירת הגשמים ופסקו
הנהרות למשוך מימיהם -ע"פ רד"ק: ואש אכלה נאות המדבר. רוצה לומר לא נמצא במדבר אהלי
הרועים, על כן אין מרעה, וא"כ (אותן בהמות שדה) לא ימצאו לטרוף טרף, כי לא יבואו שמה הצאן:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב א - יד):

הנביא חוזה את ביאת הארבה באופן ברור מאד, ועל כן קורא לעם להתפלל ביתר שאת, ולחזור בתשובה שלמה.
וניבא זאת באותו יום שבא הארבה (אבן עזרא פסוק א'), מעט לפני ביאת הארבה (רש"י פסוק א').

פרק ב (א) תקעו שופר בציון. להזהיר את העם על התשובה -ע"פ רש"י: והריעו בהר קדשי זה ציון וכפל
הדבר במילים שונות: ירגזו כל ישיבי הארץ מחרדת קול שופר יחרדו. כי בא! כאילו כבר בא -ע"פ הרב
אברבנאל. יום ה' הפורענות מה' כי קרוב: (ב) יום חשך ואפלה, יום ענן וערפל, כשחר פרש על
ההרים כמו אור השחר הפרוש על ההרים, כן יהיה הארבה מכסה את ההרים: עם רב ועצום על הארבה יאמר
(מילת עם) בדרך שאלה: כמהו לא נהיה מן העולם כי בימי משה היה מין אחד, וזהו מהרבה מינים (אמנם כל
אחד מהמינים היה פחות בכמות מהארבה של ימי משה) -ע"פ רש"י, אבן עזרא, רד"ק: ואחריו לא יוסף להיות
כמוהו: עד שני דור ודור. עד שיכלו שני הדורות רוצה לומר עד עולם: (ג) לפניו אכלה אש ואחריו
תלהט להבה. רצה לומר ההשחתה תהיה עצומה כל כך, כאילו האש אכלה יבול הארץ לפני בואו, וכאילו
הלהבה שרפה היבול אחרי הלכו -ע"פ רש"י. כי מדרך הנהוג כמעט אי אפשר שיעשה הארבה לבד השחתה
גדולה כל כך, כי אם בצרוף השחתת אש לפניו ולאחריו: כגן עדן הארץ לפניו לפני בואו היתה הארץ כגן

מעין חיים - מוסר ועיונים

^פ ב ב כי בא. האבן עזרא מפרש ש'יום' בוא הארבה כבר הגיע, אבל הארבה עצמו הגיע רק בהמשך אותו יום.

וְגַם פְּלִיטָה לֹא הִיְתָה לוֹ: (ד) כְּמִרְאָה סוֹסִים מִרְאֶהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יִרְוּצוּן: (ה) כְּקוֹל מִרְפָּבוֹת עַל רְאֵשֵׁי הַהָרִים יִרְקְדוּן כְּקוֹל לֵהֵב אֵשׁ אֲכָלָה קֵשׁ כְּעַם עֲצוֹם עָרוֹךְ מִלְחָמָה: (ו) מִפָּנָיו יִחִילוּ עַמִּים כָּל פָּנִים קִבְּצוּ פָּאֲרוֹר: (ז) כְּגִבּוֹרִים יִרְצוּן כְּאֲנָשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בְּדַרְכָּיו יִלְכוּן וְלֹא יַעֲבֹטוּן אֲרָחוֹתָם: (ח) וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחֲקוּן גָּבֵר בְּמִסְלָתוֹ יִלְכוּן וּבַעֲדַת הַשְּׁלָח יִפְּלוּ לֹא יִבְצָעוּ: (ט) בְּעִיר יִשְׁקוּ בַּחוֹמָה יִרְצוּן בַּפֶּתִים יַעֲלוּ בְּעַד הַחֲלוֹנוֹת יָבֹאוּ פִּגְגָּב: (י) לִפְנֵי רִגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׂוּ שָׁמַיִם שָׁמַשׁ וַיִּרַח קִדְרוֹ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נִגְהָם: (יא) נִיהוּה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חִילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחְנֶהוּ כִּי עֲצוֹם עֲשֵׂה דְבָרוֹ כִּי גָדוֹל יוֹם יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וְמִי יִכִּילָנוּ: (יב) וְגַם עֲתָה

עדן מלאה מיבול, ואחריו מדבר שממה ואחרי הלכו נעשה מדבר שממה: וגם פליטה לא היתה לו לא השאיר שום פליטה כי את הכל אכל: (ד) כמראה סוסים מראהו במרוצתו, דומה הוא למראה סוסים וכפרשים כן ירוצו: "ע"פ רש"י: (ה) כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדו: אשר מרקדין במרוצתם על ראשי ההרים, (צירוף קול המרכבה, והיות המרכבה על גובה ההר, פועל) שהקול נשמע למרחוק "ע"פ ר"י אברבנאל: כקול להב אש אכלה קש שאז משמעת הקול, כן נשמע הרעשת קול הארבה "ע"פ רש"י: בעם עצום ערוך מלחמה הוא כעם חזק הערוך ומסודר למלחמה: (ו) מפניו יחילו עמים כולם יחרדו מפניו, ועל שהמשילם לעם הערוך למלחמה, אמר בו לשון הנופל בעם, והוא מדרך גוזמא והפלגה כדרך המליצה: כל פנים קבצו פארוור כל פני הבריות קבצו שחרות כקדרה "ע"פ רש"י: (ז) כגבורים ירצו: כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכו: כל אחד ילך בדרכו המיוחד לו ולא יעבטון ארחותם ולא ילכו באורח מעוקם ומותעה "ע"פ רש"י: (ח) ואיש אחיו לא ידחקו: זה לזה כי גבר במסלתו ילכו: כל אחד ילך במסילתו המיוחד לו: ובעד השלח יפלו ישכבו על החרבות לא יבצעו לא יהיו נחתכים עליו לחתיכות "ע"פ רד"ק: (ט) בעיר ישוקו: בתוך העיר ישמיעו קול "ע"פ רש"י: בחומה ירצו: וירצו על החומות בבתים יעלו ויעלו בבתים בעד החלונות יבאו כנגב ויבואו בהם דרך החלונות כמו הגנב "ע"פ רד"ק, ולפי שהמשילו לעם אמר לשון הנופל באנשי מלחמה אבירי לבב הלוחמים בחזקה, והיא ענין מליצה: (י) לפניו רגזה ארץ: (והאמור בפסוק זה הוא משל), ורוצה לומר צער גדול יהיה בעולם בעת יבוא, כאילו תרגו הארץ רעשו שמים וירעשו השמים, שמש וירח קדרו ושמש וירח נשחרו וכוכבים אספו נגהם והכוכבים הכניסו זוהרם ולא יאירו על פני תבל "ע"פ רד"ק: (יא) וחי' נתן קולו אל עמו השמיע קולו על ידי הנביאים "ע"פ רש"י: לפני חילו לפני בוא חילו הוא הארבה: כי רב מאד מחנהו רוצה לומר שאמר אשר מחנהו רב מאד: כי עצום עושה דברו המשחית בשליחות המקום ברוך הוא: כי גדול יום ה' ונורא מאד יום הפורעניות הבא מה': ומי יכילנו מי יכול לסבול היום ההוא: (יב) וגם עתה אחר שנגזרה הגזרה נאם ה'

נאם יהנה שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד: (יג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יהנה אלהיכם כי חנון ורחום הוא אך אפים ורב חסד ונחם על הרעה: (יד) מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך ליהנה אלהיכם:

(טו) תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה: (טז) אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים וינקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה: (יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהנה

שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד: (יג) וקרעו לבבכם ורצה לומר עשו הכנעה בלב ואל בגדיכם ולא במעשה קריעת הבגדים לבד "ע"פ רש"י בפירוש א': ושובו אל ה' אלהיכם בהכנעה כזאת שובו אל ה': כי חנון ורחום הוא אך אפים ורב חסד וירחם עליכם: ונחם על הרעה מתחרט על הרעה שחשב לעשות: (יד) מי יודע מי שידע עון בעצמו ישוב ונחם ישוב ויתחרט: והשאיר אחריו ברכה רצה לומר אף כשיבוא הארבה, הנה בלכתו ישאר אחריו ברכה ולא ישחית הכל "ע"פ רש"י': מנחה ונסך לה' אלהיכם רצה לומר יהיה ממה להביא מנחה ונסכים:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב ו - כז):

נראה שכאן מדבר כאשר הארבה כבר הגיע, ומנאב שהקב"ה שמע את התפלה, והישועה קרובה לבא.

(טו) תקעו שופר בציון להזהיר על התשובה: קדשו צום הזמינו יום צום: קראו עצרה הכריזו להתאסף לבית ה': (טז) אספו עם^א קדשו קהל הזמינו את כל הקהל להתענות לפני ה': אספו עוללים וינקי שדים שגם הם יתענו עמכם: יצא חתן מחדרו להתקבץ עם כל העם, ולא ישמח אז עם כלתו: וכלה מחפתה (חופתה) הוא מקום הסתרת הכלה עם החתן והוא החדר שזכר (מה שקורין חדר יחוד) "ע"פ רד"ק בפירוש א': (יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' ויאמרו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה^ב כי בעבור הרעב בעל כרחך ילכו כל הארצות אל העמים ויהיו לחרפה ביניהם למשל במ גוים.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^א ב טז אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. אין זקנים אלא תלמידי חכמים שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ואין עוללים ויונקי שדים אלא תינוקות של בית רבן, שנאמר (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ואין שדים אלא תורה שנאמר (ישעיה סו) למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה. יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה זה הנשיא ואב בית דין. מכאן אמרו אפילו חכם כמשה רבינו וחסיד כאהרן לא יאמר הואיל ואני יושב במנוחה בביתי שלום עלי נפשי אלא יצא ויכנוס עם הציבור בצער (תנא דבי אליהו פרק כ').

^ב ב יז נחלתך לחרפה למשל במ גוים. ובתשובת ה' נאמר (פסוק יט), ולא אתן אתכם חרפה בגוים. שלא יצאו ישראל מבתיים ויצאו בעיירות אחרות להביא בר ולחם ומוזן לתוך בתיים (תנא דבי אליהו רבה פ"כ). מבואר שהארבה לא כילה את שדות שכניהם, ובני ישראל קנו מזון, מעמים זרים למחיתם.

וַיֹּאמְרוּ חוֹסֶה יְהוָה עַל עֲמֻךְ וְאֵל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרֶף לְמִשְׁלַל בָּם
גוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם: (יח) וַיִּקְנֶא יְהוָה לְאַרְצוֹ
וַיַּחְמַל עַל עַמּוֹ: (יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלַח לָכֶם אֶת
הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיֶּצֶהָר וּשְׁבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא אֶתֶן אֶתְכֶם עוֹד חֶרֶף
בְּגוֹיִם: (כ) וְאֵת הַצִּפּוֹנִי אֶרְחִיק מֵעַלֵיכֶם וְהִדְחָתִיו אֶל אֶרֶץ צִיָּה
וּשְׁמָמָה אֶת פָּנָיו אֶל הַיָּם הַקְדְּמוֹנִי וְסָפוּ אֶל הַיָּם הָאֲחֵרוֹן וְעָלָה
בָּאֲשׁוּ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת: (כא) אֵל תִּירָאִי אֲדָמָה גִּילִי
וּשְׁמַחִי כִּי הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת: (כב) אֵל תִּירָאוּ בְּהִמּוֹת שְׂדֵי כִּי

וימשלו בס כדרך התושבים על הגרים: למה יאמרו בעמים איה אלהיהם רוצה לומר מדוע עזב עמו שיהיו חסירי לחם ^{ע"פ רד"ק}, אבן עזרא: (יח) ויקנא ה' לארצו^ק ויחמול על עמו רוצה לומר, כאשר כן תעשו וותעזבו את הארץ, אז בעבור ארצו יתקנא המקום בהשפעת ארץ העמים (וכאילו שם יותר טוב): (יט) ויען ה' ויאמר לעמו על שאלת בקשת עמו: הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר רוצה לומר מעתה תהיה הברכה בתבואת השדה: ושבעתם אותו רצה לומר תשבעו ממנו: ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים רצה לומר להיות גרים ביניהם מעתה רעבון ולסבול חרפתם: (כ) ואת הצפוני הארבה הבא מפאת צפון ארצך מעליכם ולא ישוב לבוא: והדחתיו למות שמה אל ארץ ציה ושממה, את פניו התחלת קבוצת הארבה אדיחנו אל הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במזרחו של ארץ ישראל: וסופו סוף קבוצת הארבה ההולך באחרונה אדיחנו אל הים האחרון הוא ים המערבי: ועלה באשור אחר המיתה יעלה ריחם הרע באפי העוברים: ותעל צחנתו כפל הדבר במילים שונות: כי הגדיל לעשות כי הארבה הגדיל לעשות רעה מרובה בארץ ישראל, ולכן ימות ולא ישוב עוד ^{ע"פ רד"ק}: (כא) אל תראי אדמה שלא ישוב הארבה שוב, אלא גילי ושמחי, כי מעתה הגדיל ה' לעשות טובה הרבה: (כב) אל תראו בהמות שדי לדאוג על חסרון המרעה כי דשאו נאות מרבה כי מעתה תגדל דשא במקום אהלי המדבר, מושב הרועים: כי עין נשא

מעין חיים – מוכר ועיונים

והנה היה בכך חילול השם, איך דווקא בארץ ישראל בא הארבה. ועל כך נאמר ויקנא ה' לארצו. ולהלן (פסוק כ"ג, כ"ו) מבואר שבאה הישועה בדרך נס ופלא, ועל ידי כך חזר ונתקדש שמו בעולם.

^ק **ב יח ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו.** סיבת הישועה היא בעבור ארצו, ואילו על עמו הוא חמלה דהיינו שלא מן הדין. והנה הם בתפילתם בקשו רחמים משלושה בחינות, הראשון חוסה ה' על עמך, זה עם ישראל. השני ואל תתן נחלתך לחרפה למשלל בם גוים. זו ארץ ישראל ובית המקדש, כמו שאחז"ל מנוחה זו שילה נחלה זה בית עולמים. השלישית. למה יאמרו איה אלוהיהם. זו כבוד ה' יתברך. והקב"ה קינא דווקא על כבוד ארצו, והבקשה האמצעית היא התקבלה (מהר"ם אלשיך).

והנה במוסף של ראש השנה בסוף ברכת זכרונות, אומרים ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. ויש שמעירים שיש כאן כפלות כי נחלתך הכוונה או עמך או ארצך, ולכן השמיטו מילת מארצך. ובאמת ברוב הסיפורים הקדמונים לא כתוב כלל מילת מארצך, וצ"ע מקורו אולי זה הוספה. אמנם אם נחלתך הכוונה בית המקדש (וכן כתב עיון תפלה, שבאוצר התפילות) אין כאן כפלות, ואולי תלוי בפירוש פסוק זה, ועיין להלן פ"ד ב.

דָּשָׂאוּ נָאוֹת מְדָבֵר כִּי עֵץ נָשָׂא פְרִי תֵּאֲנָה וְגִפֶּן נָתַנוּ חֵילָם: (כג)
 וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בִּיהִנָּה אֱלֹהֵיכֶם כִּי נָתַן לָכֶם אֶת הַמּוֹרָה
 לְצַדִּיקָהּ נִיּוֹרָד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרָאשׁוֹן: (כד) וּמִלְאוּ
 הַגִּרְנוֹת בָּר וְהִשִּׁיקוּ הַיִּקְבִּים תִּירוֹשׁ וִיִּצְהָר: (כה) וְשִׁלְמָתִי לָכֶם אֶת
 הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאֲרָבָה הַיֶּלֶק וְהַחֲסִיל וְהַגִּזָּם חִילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר
 שִׁלַּחְתִּי בָכֶם: (כו) וְאֶכְלָתֶם אָכּוֹל וְשָׁבֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: (כז)

פְּרִי רוצה לומר כי אפילו העץ יגדל פרי, וכל שכן שתצמיח דשא, כי יותר יש צורך מטר השמים אל האילנות, מלדשא הארץ. תאנה וגפן נתנו חילם: (כג) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה. את המטר יתן בצדקה ולא לפי הגמול: ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון. רצה לומר כמו בזמן הראשון קודם עצירת הגשמים שהיה כל אחד בזמנו «ע"פ ר"י אברבנאל»: (כד) ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר. כשהיין והשמן יורדים אל היקב משמיעים הרעשת קול רוצה לומר שיתרבו היין והשמן «ע"פ רש"י»: (כה) ושלמתי^ק לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול^ק אשר שלחתי בכם. מה שנחסר בשנים הקודמים על ידי הארבה, אשלים אותה למלאות הכל, כי תהיה הברכה מרובה: (כו) ואכלתם אכול ושבוע. אז תאכלו אכילה ושבועה, רצה לומר לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שביעה, לא כדרך שאוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש: והללתם את שם ה' אלהיכם. אז תהללו את ה' אשר עשה עמכם דבר שיש להפליא בו, כי תהיה הברכה בתכלית: ולא יבשו עמי לעולם. רצה לומר עוד לא ילכו לגור בארצות העמים מחסרון הלחם, ולא יסבלו אחר כך חרפת

מעין חיים – מוסר ועיונים

^ק ב כה ושלמתי לכם את השנים. יש להסתפק האם מבואר כאן שהארבה שהה כמה שנים, או שמא הארבה פעם אחת, אלא שאכל תבואות של כמה שנים שהיו באוצרות, כאמור לעיל (פ"א י"ז) נשמו אוצרות נהרסו ממגורות. הר"ק (כאן), ולעיל פ"א ד' ואבן עזרא פירשו שבשנה הראשונה בא גזם, בשניה ארבה, בשלישית ילק, ובשנה הרביעית חסיל, וכתב אבן עזרא שבשנה אחת בא להם שובע כמו ארבע שנים. ועיין להלן בשם חז"ל, שמדובר כאן על שנות הגלות.

^ק ב כה חילי הגדול. בתרגום יונתן (מובא גם ברד"ק כאן), אף שעד הנה (עיין פ"א ד) תרגם שארבה הכוונה כפשוטו, כאן מפרש שהכוונה לשעבוד מלכויות (עיין בתרגום פ"ב פסוק כ', ואת הצפוני, וית עמא דאתי מצפון. ואילו פסוק אחד לפני כן, כתב בתרגום שמדובר ברעב). וכן כתוב בתנא דבי אליהו רבה (פרק כ') שמדובר כאן בארבע אומות. ומה שנאמר להלן אכול ושבוע מפרש בתנא דבי אליהו שם על תורה.

והנה המילים ולא יבשו עמי לעולם, מסתבר הכוונה אך ורק על ימות המשיח (הכי מאז לא היה בושתי לעם ישראל?), וכמו שמאריך שם בתנא דבי אליהו, וכמו שיבואר להלן פסוק כ"ז. ומכאן שאם אמנם יתכן שפשוטו של הפסוק מדבר גם על הארבה, אבל מאד יתכן ש'חילי הכדולי' כולל גם ענין שעבוד מלכויות גם לפי הפשט, אחרי שסיום פסוק כ"ו, וודאי מדבר בזה (והרי הנביא יואל עמד לפני עיקר שעבוד מלכויות, דהיינו לפני בבל פרס יוון ואדום, ולפיכך לא אמר זאת אלא ברמז).

ובזה מיושב קושיית הרב אברבנאל בפרק ג' פסוק א', על הפסוק, והיה אחרי כן אשפוך את רוחי, שזה יתקיים לעתיד לבא. ומקשה שאחרי כן משמע בסמוך, והרי הארבה נתקיים בימי יואל (וכמו שמפורש בתענית דף ה' על הפסוק (ב כג) מורה ומלקוש בראשון, אמר ר' יוחנן מקרא זה נתקיים בימי יואל בן פתואל).

ולפי האמור מיושב, שהמילים ולא יבשו לעולם, יתקיימו לעתיד לבא.

וידעתם כי בקרב ישראל אני והנה אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם:

פרק ג (א) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניהם ובנותיהם זקניהם חלמות יחלמון בחוריהם חזינות יראו: **(ב)** וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי: **(ג)** ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן: **(ד)** השמש

העמים ובשתם "ע"פ רד"ק": (כז) וידעתם. אז תראו כי בקרב ישראל אני. אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם: ואני ה' אלהיכם ואין עוד. רצה לומר אין עוד אלהים לעכב על ידי מלתת לכם ברכה מרובה כזאת: ולא יבשו עמי לעולם". ולכן לא יבשו עד עולם, כי מי יעמוד למולי להביאם לידי בושח:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ג א - פרק ד ח):

ניבא על גילויים שיהיו לעתיד לבא, א' רוח הקודש שיהיה לעתיד לבא, ב' מופתים שיהיו לפני יום ה', ואז הקב"ה יעניש את העמים על מה ששדדו ממון ושבוים מעם ישראל (על שפיכות דמים ראה בפרשה אחרונה). ועיין בספר יחזקאל סוף פרק ל"ט שניבא על שפיכת הרוח, ולפני כן מפרק ל"ח ניבא על מלחמת גוג, ומפרש יותר את המופתים שיהיו.

פרק ג (א) והיה אחרי כן. רצה לומר אחרי ימים מרוכים בזמן המשיח: **אשפוך את רוחי**. רצה לומר רוח חכמה, והכרת אלהות, אשפוך. על כל בשר. כי אף העמים יכירו אז וידעו שה' הוא האלהים: **ונבאו בניהם ובנותיהם**. לא כמו בימי הגולה שנעדרת הנבואה מישאל כי אז ינבאו בניהם ובנותיהם, עם כי האבות לא נבאו: **זקניהם חלמות יחלמון**. רצה לומר חלום נבואי: **בחוריהם חזינות יראו**. גם הוא ענין מראה נבואה (ואף שברוח החכמה נאמר כל בשר, אך בענין הנבואה והחלומות לא אמר כל בחוריהם וזקניהם, רק הראויים לכך יזכו לזה) "ע"פ ר"י אברבנאל": **(ב)** וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי. רוח חכמה לדעת את ה' (ומילת שפיכה, מלמד שיהיה כן בשפע רב) "ע"פ רד"ק": **(ג)** ונתתי מופתים¹⁷ בשמים ובארץ דם. רצה לומר בארץ ישפך דם הרבה, ויאמר זה על גוג ומגוג: **ואש**. מן השמים תרד עליו אש, כמו שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' אש וגפרית אמטיר עליו (יחזקאל ל"ח) "ע"פ רד"ק": **ותימרות עשן**. עשן השריפה תעלה למעלה זקוף כאילן תמר "ע"פ רש"י": **(ד)** השמש יחפך לחושך. רצה לומר מגודל הצרה הבא עליהם יחשך להם מאור היום: **והירח לדם**. יהפוך למראה דם כי אז לא תאיר כדרכה, והוא ענין

מעין חיים - מוכר ועיונים

¹⁷ **ב זו ולא יבשו עמי לעולם**. כתב מהר"י קרא, כאן נתנבא לעתיד לבא. וכ"כ המלבי"ם. וראיה נוספת לזה, ראה בעיונים לפסוק כ"ה.

¹⁸ **ג ונתתי מופתים**. יש להבין האם דם הרוגים הוא מופת אלוקי, הלא ההרוג נהרג מחרב איש, ומה מופת יש כאן, ויותר משמע כחמפרשים שיהיה שינוי בשמש ובירח לאות ומופת (כלי יקר, וחרב אברבנאל).

וְהָפֵךְ לְחֶשֶׁן וְהִיָּח לָדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: (ה)
וְהָיָה כָּל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמְלֹט פִּי בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם.
תְּהִיָּה פְּלִיטָה פֶּאֶשֶׁר אָמַר יְהוָה וּבִשְׂרִידִים אֲשֶׁר יְהוָה קָרָא: פֶּרֶק
ד (א) פִּי הִנֵּה בִימִים הֶהָמָה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר (אֲשׁוּב) אָשִׁיב
אֶת שְׁבוֹת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: (ב) וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹלִים וְהַוֹרְדִּיתִים
אֶל עִמְקֵי יְהוּשָׁפָט וְנִשְׁפָּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל עַמִּי וְנִחַלְתִּי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
פָּזְרוּ בְּגוֹלִים וְאֶת אֲרָצִי חִלְקוּ: (ג) וְאֶל עַמִּי יְדוּ גוֹרֵל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד
בְּזוֹנָה וְהַיֶּלֶדָה מָכְרוּ בֵּין וַיִּשְׁתּוּ: (ד) וְגַם מָה אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן

מליצה כי כשאדם בצרה העולם חשוך בעדו "ד"ק בשם הרמב"ם: לפני בוא יום ה'. כל זה יהיה לפני הגאולה וסמוך לה: הגדול והנורא. כי אז יראה גדולת ממלתו ומעשיו הנוראים: (ה) והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. רצה לומר הקוראים בשם ה' המה ימלטו מן הצרה הבאה על העמים: כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה^ק כאשר אמר ה'. רצה לומר כי הפליטה תהיה בהר ציון לבד, כמו שהבטיח ה', וגם שם לא לכולם כי ובשרידים אשר ה' קרא^פ. רק בהנשארים המבוררים שבהם, אשר כל אחד מהם קורא אל ה', וצועק אליו ומשים בו בטחונו "ע"פ ד"ק: פֶּרֶק ד (א) כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשיב. שאשיב לארצם את שבות יהודה וירושלם^פ. את בני השבי מיהודה וירושלם, ולא זכר שאר השבטים לפי שכל נבואתו היתה רק על יהודה וירושלם, לכן לא זכר מהם, אבל האמת שגם בני עשרת השבטים ישוּבו גם המה "ע"פ ר"י אברבנאל: (ב) וקבצתי את כל הגולים. אז אקבץ את כל האומות והורדתי אל עמק יהושפט ואוריד אותם אל עמק יהושפט, כן שם המקום שיפלו שם האומות הצובאים על ירושלים: ונשפטתי עמם שם. אתוכח עמהם על מה שעשו לעמי בימים הקדמונים "ע"פ ד"ק: רצה לומר שם אביא עליהם הפורענויות, וזה יחשב לזכות, כי בזה יודיע שפשעו: על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים. שהגלום שמה: ואת ארצי חלקו. חלקו בנייהם: (ג) ואל עמי ידו גורל. מי מהם למי: ויתנו הילד בזונה. בשכר זונה באתננה: והילדה מכרו ביין. במחיר היין וישתו: (ד) וגם מה אתם לי. רצה לומר מה לכם עלי, אתם צר וצידון^ק וכל גלילות פלשת, הנמול אתם משלמים עלי. (מדוע אתם מציקים לי) וכי

מעין חיים – מוכר ועיונים

^ק ג ה בירושלים תהיה פליטה. כן ניבא גם עובדיה (פרק א יז).

^ק ג ה אשר ה' קורא. וכן ניבא זכריה (י"ג ט') הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו. שיחיה כמין מבחן, מי ישען על אלקיו.

^ק ד א יהודה וירושלים. עיין מה שנתבאר בהקדמת הספר שלכל הדעות ניבא יואל לפני חורבן בית המקדש הראשון. ו"א שהיה בימי אלישע הנביא, ו"א בימי מנשה בן חזקיהו מלך יהודה, ומנשה מלך לאחר גלות עשרת השבטים, אבל יהודה וירושלים לא גלו עדיין. נמצא שבנבואה זו שישוּבו, רומז הנביא על פורענות שתבא עליהם, שעתידיים ללכת בגלות.

^ק ד ד אתם צור וצידון. הרב אברבנאל כתב שצור וצידון לא באו בעצמם להלחם בירושלים, אבל הם שדדו את עם ישראל את ממנום ואת ילדיהם, ועשו בסתר מעשיהם, כאן מודיע הנביא שלא ימלטו מעיני ה', והעונש שניבא עליהם הנביא, התקיים בהם קל מהרה, תיכף בתקופת בית שני על ידי אלכסנדר מוקדון, ולא כתחילת הפרשה העוסקת בהעתיד לבא. אמנם ברד"ק פסוק ז' כתב צד אחד, שגם זה יתקיים רק בעת תחית המתים.

וְכָל גְּלִילוֹת פִּלְשֶׁת הַגָּמוּל אֲתֶם מְשַׁלְמִים עָלַי וְאִם גְּמָלִים אֲתֶם עָלַי
 קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמָלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: (ה) אֲשֶׁר כִּסְפִי וְזָהָבִי לְקַחְתֶּם
 וּמִחְמַדֵּי הַטְּבִים הִבֵּאתֶם לְהִיכָלֵיכֶם: (ו) וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלַם
 מִכְרֹתֶם לְבְנֵי הַיִּנּוּנִים לְמַעַן הִרְחִיקֶם מֵעַל גְּבוּלָם: (ז) הַנְּנִי מְעִירָם
 מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר מִכְרֹתֶם אֲתֶם שָׁמָּה וְהִשְׁבַּתִּי גְמָלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: (ח)
 וּמִכְרַתִּי אֶת בְּנֵיכֶם וְאֶת בָּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמִכְרוֹם לְשָׂבָאִים
 אֶל גּוֹי רָחוֹק כִּי יִהְיֶה דְבָר:

(ט) קְרָאוּ זֹאת בַּגּוֹיִם קִדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוֹ הַגְּבוּרִים וְגָשׁוּ יַעֲלֹו פֶלֶא

אתם משלמים לי גמול על מה שהרעותי לכם, כאומר הלא לא הרעותי לכם: ואם גומלים אתם עלי. רצה לומר, ואם לא באה לחשולם גמול, רק היא התחלת הרעה, דעו כי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם אשלם גמול על ראשיכם «ע"פ רד"ק», כי תפלו עם הנופלים: (ה) אשר כספי וזהבי לקחתם. עתה יפרש הרעה שעשו לישראל ואמר, הנה הכסף והזהב שהשפעתני אני לישראל שללתם מהם, כיום בוא האויב עליהם: ומחמדי הטבים. דברים חמודים וטובים שנתתי לישראל בזותם מהם והבאתם להיכליכם: (ו) ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים. כי הם היו שכיני ישראל, וגנבו קטניהם ומכרום {ליוונים}. למען הרחיקם מעל גבולם למען ירחקו מגבולם, לבל יגולה הדבר: (ז) הנני מעירים. אעיר לבם לחזור מן המקום אשר מכרתם אתם שמה שנמכרו לבוא אל ארצם, {ואמנם יהיה שנים רבות אחר כך והשבויים עצמם כבר ימותו, אלא} רוצה לומר בניהם «עין רד"ק שכתב או הם עצמם כשיקומו לתחייה» ישוּבו הנה והשבתי גמלכם בראשכם ועל ידם אשיב גמולכם על ראשיכם: (ח) ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה. אמסור את בניכם ביד בני יהודה, אלו שחזרו לארצם, ומכרום לשבאים אל גוי רחוק והם ימכרום לאנשי {ארץ} שבא «ע"פ רש"י» היושבים ממרחק, למען לא ישיבו לארצם הרוב המרחק: כי ה' דבר. כאומר, ומי ישוב אמריו:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ד ט - יז):

ניבא על העונש והמשפט שיהיה בעמים בעמק יהושפט, מנבא שיבואו שם המונים^{ק"ב}, ושהרעש יצא מציון.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{ק"ב} ד ט גם זכריה (יד ב) ניבא ואספתי את כל הגוים למלחמה, ושם בזכריה מפרש יותר מה יהיה עונשם ומשפטם.

והנה כתב בספר אמונות ודעות לרבינו סעדיה גאון (מאמר ח' פ"ו), שיהיו באומות העולם משפטים חלוקים, חלק מהם ימותו באבני אלגביש ככתוב ביחזקאל (פלי"ח כב), ומהם יפלו אחד ביד רעהו ככתוב ביחזקאל (פלי"ט ג), ומהם במגפת המק בשרו ככתוב בזכריה (פ"ד), ומהם ישובו לארצם, ויעלו לירושלים אחת בשנה, ככתוב בזכריה (שם). ומהם ילוו אל עם ה' כמו שנאמר אהפוך את העמים שפה ברורה ככתוב בצפניה (פרק ג ט), ויהיו משרתים לעם ה' ככתוב בישעיה (פרק סא ג) ועמדו זרים ורעו צאנכם.

אֲנָשִׁי הַמִּלְחָמָה: (י) פָּתוּ אֲתִיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמִזְמֹרֹתֵיכֶם לְרִמָּחִים
הַחֲלָשׁ יֹאמֶר גְּבוּר אָנִי: (יא) עוֹשׂוּ וְבֹאוּ כָּל הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבְּצוּ
שָׁמָּה הַנִּחַת יְהוָה גְּבוּרֵיךָ: (יב) יַעֲזֹרוּ וַיַּעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל עִמָּךְ
יְהוֹשֻׁפֶט כִּי שָׁם אָשֵׁב לְשֹׁפֵט אֶת כָּל הַגּוֹיִם מִסָּבִיב: (יג) שְׁלַחוּ מִגָּל
כִּי בָשָׁל קָצִיר בָּאוּ רִדּוֹ כִּי מָלְאָה גֵת הַשִּׁיקוֹ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רַעְתָּם:
(יד) הַמוֹנִים הַמוֹנִים בְּעִמָּךְ הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעִמָּךְ
הֶחָרוּץ: (טו) שָׁמֶשׁ וִירַח קָדְרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נִגְהָם: (טז) וַיהוָה
מַצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַיִם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרַעְשׁוֹ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מִחֲסֵה
לְעַמּוֹ וּמַעֲזוֹ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל: (יז) וַיִּדְעֻתָם כִּי אָנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן
בְּצִיּוֹן הֵרָ קָדְשִׁי וְהִיְתָה יְרוּשָׁלַיִם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא יַעֲבֹרוּ בָּהּ עוֹד:

(ט) קראו זאת בגוים. את זאת האמור למטה הכריזו בין העמים: קדשו מלחמה. היא מלחמת גוג על ירושלים. העירו הנבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה "ע"פ כלי יקר": (י) כתו אתיכם לחרבות. שברו אתיכם לעשות מהם חרבות ומומרותיכם לרמחים (שברו אותם) לעשות רמחים (כלומר יבואו גם מי שאין לו כלי זין ממש): החלש יאמר גבור אני. אף החלש יתחזק לבא במלחמה: (יא) עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו, שמה הנחת ה' גבוריך. (שם) במקום המלחמה יוריד ה' את גבוריך, בעמקי השאול "ע"פ רד"ק": (יב) יעזרו. כל העמים יתעוררו ויעלו הגוים אל עמך יהושפט הוא מקום המלחמה: כי שם אשב. כאומר הנה שם מקום המלחמה (במה שנקרא יהושפט), יורה על רעתם (הרע שעתידי להיות בהם) כי שם אשפט את כל הגוים מסביב, על מה שהרעו: (יג) שלחו מגל. המשיל העמים לתבואה שנגמר בשולה, ובא זמן הקציר, ואמר שלחו בה המגל כי בשל קציר כי כבר נתבשלה התבואה ועומדת לקצירה, ורצה לומר הרגו אותה כי בא העת: באו רדו כי מלאה גת. חזר והמשילם לגת שמלאה ענבים שיורדים בו הדורכים, רצה לומר בא העת לכלותם, והוא כפל ענין במילים שונות: השיקו היקבים. היין היורד אל היקבים השמיעו הרעשת קול, והוא גמר מלאכת היין, רצה לומר בא תכליתם: כי רבה רעתם. ונתמלאה הסאה "ע"פ רש"י ורד"ק": (יד) המונים המונים. כתות כתות מהמון רב יפלו בעמק החרוץ הוא עמק יהושפט ויקרא עמק החרוץ כי שם יעשו בהם משפט חרוץ וחתוך: כי קרוב יום ה'. יום המשפט שיהיה בעמק החרוץ "ע"פ רש"י ורד"ק": (טו) שמש וירח קדרו. כעבור גודל הצרה ידמה להם כאילו נחשכו המאורות. וכוכבים אספו נגהם: (טז) וד' מציון ישאג. כי יחזיר שכנתו לציון, ומשם ישאג לאיים ולהחריד ומירושלים יתן קולו. כפל הדבר במילים שונות: ורעשו שמים וארץ. רצה לומר יחרדו שרי מעלה של העמים אשר בשמים ממעל, והעמים (בעצמם) אשר (הם) בארץ מתחת "ע"פ רש"י": (יז) וידעתם כי אני ה' אלהיכם שוכן בציון הר קדשי. אז תדעו אשר אני ה', כי כבר חזרת שכינתי לתוכה "ע"פ ר"י אברבנאל". והיתה ירושלם קדש, וזרים לא יעברו בה עוד:

יואל. מצודת דוד. באר החיים

(יח) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהָרִים עָסִיס וְהַגְבָּעוֹת תִּלְכְּנָה חֶלֶב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מִיָּם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשְּׂטִיִּים: (יט) מִצָּרִים לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה וְאֲדוֹם לְמַדְבָּר שִׁמְמָה תִּהְיֶה מִחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא בְּאַרְצָם: (כ) וַיְהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַם לְדוֹר וָדוֹר: (כא) וְנִקִּיתִי דָמָם לֹא נִקִּיתִי נִיהוּהָ שֶׁכָּן בְּצִיּוֹן:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ד יח - כא): שפע ברכה, ומנוחה עד עולם.

(יח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. רצה לומר הרבה ענבים יגדלו בהרים, והיין יהיה נוטף מהם, והוא ענין גוזמא: והגבעות תלכנה חלב^{ק"י}. שם יהיה מרעה שמן ותתרבה חלב הצאן, וכאילו הגבעות מוליכות ומזילות את החלב: וכל אפיקי יהודה ילכו מים. המקומות שבהיודה שהיו מדרכם למשוך את המים, יחזרו להמשיך כמאז: ומעין מבית ה' יצא. הוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל (פרק מ"ז), והוא המקור האמור בנבואת זכריה (פרק י"ג): והשקה את נחל השטיים^{ק"י}. מי המעיין הזה ישקה את עמק השיטים: (יט) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם: (כ) ויהודה לעולם תשב. תתקיים לעולם ולא תחרב עוד: וירושלם לדור ודור. כפל הדבר במילים שונות: (כא) ונקית^{ק"י} דמם לא נקיתי. רצה לומר אף שאנקה את העמים מעון החמס, במה

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{ק"י} ד יח תלכנה חלב. ראה בספר עמוס (פ"ט י"ג), שגם הוא ניבא על עסיס ההרים והגבעות.

^{ק"י} ד יח נחל השיטים. הוא סמך למורחית דרומית של ארץ ישראל עיין סוף פרשת בלק, ובפרשת מסעי סוף המסעות, וכתב המלבי"ם בשם רבינו סעדיה גאון שנחל השיטים הוא הירדן {להיות נמשך כנהר הערה ומעיין יצא. מעיין מים חיים יהיו נובעים מבית המקדש, שיהיה בו רפואות נפלאות, כמבואר בגמרא (סנהדרין ק'), וראה מהרש"א שם שיהיה מעיין כפשוטו, מלבד הדברים הרמוזים בו}. וכן על יטפו הרים עסיס, אמרו חז"ל (ספרי פרשת עקב סימן מ"ג) ותשקין את אביהם יין בלילה ההיא (שם י"ט) וכי מאין להם יין במערה אלא שנזדמן להם יין לשעה וכן הוא אומר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. מבואר שעסיס הוא יין שיטוף מההרים דרך נס.

אמנם יעויין בתנא דבי אליהו רבה (פ"ח), וכן הוא בעוד מדרשים, שמלבד שכן יהיה יציאת מעיין כמו שמתפרש לפי הפשט, עוד יהיה המעיין אות על שפע רוח חכמה, אין מים אלא תורה, שיצא מבית המקדש על עם ישראל.

וכן גם על הפסוק יטפו ההרים עסיס, מצינו מפורש במדרש שוחר טוב (תהילים ע"ג) אין יטפו אלא נבואה.

^{ק"י} ד כא ונקיתי. הכוונה לעומת תחילת הפרק שם ניבא שיקבלו עונש על ששדדו ממון ישראל, את ארצם ועוד רעות שעשו והרו לבני ישראל, אך כאן אומר שעל שפיקות דם ישראל, לא יהיה להם תקנה (ראש השנה דף כ"ג א'). לכאורה הכוונה שלא די להם בעונש כמו יסורים, אלא מחוייבים כליה, וכמו שאמר שיהיו שממה.

אך עדיין, יש לעיין מה שייך ענין הנקמה מהעמים, לענין שפע הטובה שתהיה בירושלים, עד שנשמכו שניהם ונאמרו כאן באותו פרשה, ומדוע לא נכתב עונש העמים בפרשה הקודמת.

ונראה שחלוקת הפרשיות ברורה, בפרשה הקודמת דיבר על זמן שבו יהיה מכות ופורענויות לעמים, ובשנית מדבר על מה שיהיה עד עולם. דהיינו בראשונה ניבא על זמן שיקבלו העמים עונשים ומכות, ועל כך אמר שה' השוכן בציון, ישאג וירעיש משם על העמים על חטאיהם ויענישם, ועל בני ישראל עמו, הוא יהיה מעוז ומחסה, שינצלו מאותם מכות ומגפות שיהיה לעמים על רעתם (והכוונה על החטאים ששדדו ממנם, וארצם, או שאר גזירות).

יואל. מצודת דוד. באר החיים

שישראל ישובו לקחת מהם כספם וזהבם, הנה עון שפיכת דמם לא אנקה בכופר ממון, כי אם בדם שופכו »ע"פ רד"ק: וד' שוכן בציון. כאומר אל יפחדו ישראל פן כשידעו העמים שנחרץ משפטם ליהרג, יתחזקו לנקום נקם מישראל בחשבם כאשר יאבדו יאבדו, כי ה' שוכן בציון ויגן על עמו, ולא יהיה לאל ידם (ושל העמים, לעשות לבני ישראל דבר):

מעין חיים – מוסר ועיונים

אך בפרשה זו מדבר על מה שיהיה אחר כך עד עולם, ואומר שה' שוכן בציון, הוא ישפיע טובה וברכה, גשמית ורוחנית, על ירושלים ועל יהודה לעולם. ויהיו עמים שיכלו, ויהיו שממה לנצח, והם אלו ששפכו את דם ישראל (כאמור, בפרשה הקודמת דיבר על גוים שהיה להם רק חטאים אחרים, ולא על שפיכות דם) וכלשון הגמרא (עיין ראש השנה דף כ"ג) שאין להם תקנה, וכל זה לכבוד ה' השוכן בציון.

עמוס. מצודת דוד. באר החיים

דְּבָרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בְּנִקְדִּים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר הָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי
עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאֵשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי
הָרָעָשׁ: (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאַג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ
נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׁ רֹאשׁ הַפְּרָמָל:

ספר עמוס:

עמוס הנביא היה בזמן ישעיה הנביא קרוב למאתים שנה לפני החורבן, וס"ה שנה לפני גלות עשרת השבטים (ומה שכתב ישעיה בפרק ז', 'ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם' פרש"י שם שמתחיל אל נבואת עמוס שהוא נבא ס"ה שנה לפני גלות השבטים, אבל ישעיה התחיל להתנבא רק שנתיים אחר כך, ביום הרעש המוזכר כאן פ"א פסוק א').

ובסדר עולם (סוף פרק כ"ח) מבואר שהנבואה בפרק ז' וישראל גלה יגלה, היתה ס"ה שנה לפני הגלות. והוא מנבא על הפורענות שתהיה לעשרת השבטים (ישעיה ניבא בעיקר על מה שיהיה ביהודה באותן תקופה של גלות עשרת השבטים). ובסוף נבואתו, מנבא מה שיהיה בתקופה מאוחרת יותר, בתקופת החורבן. ובסוף הספר ניבא על אחרית הימים.

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק א - ב): שאגת הקב"ה כביכול. בתחילת פרק ג' מבאר זאת יותר.
פרק א (א) דְּבָרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בְּנִקְדִּים רָצָה לוֹמַר שֶׁהִיא הַגְדוּל שֶׁבְּנִקְדִּים. מִתְּקוֹעַ שֶׁם עִיר בְּנַחֲלַת אֲשֶׁר. אֲשֶׁר חוּזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאֵשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. שֶׁמֶלֶךְ בִּימֵי עוֹזִיָּה (ולפי שניבא גם עליו בארצו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר בימי ירבעם). שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעָשׁ שֶׁהִיא כְּשֶׁנִּכְנַס עוֹזִיָּה בְּהִיכַל לְהַקְטִיר וְכֵמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כֹּאשֶׁר נִסְתַּם מִפְּנֵי הָרָעָשׁ בִּימֵי עוֹזִיָּה (זכריה יד): (ב) ה' מִצִּיּוֹן יִשְׁאַג רָצָה לוֹמַר מִמָּקוֹם שֶׁכֵּנוּ יִשְׁאַג לְאִיִּים וּלְהַחֲרִיד. וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ. כֹּפֵל הַדָּבָר בְּמִילִים שׁוֹנוֹת. וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים מִקּוֹל שֶׁאֲנֵנוּ יִשְׁחַתּוּ מְדוּרֵי הָרוּעִים הֵם הֵיכָלֵי הָעֵכוֹ"ם (וְהִכְלִי מַלְכֵי הָאוֹמוֹת) -ע"פ תַּרְגוּם יוֹנָתָן. וַיִּבֶשׁ רֹאשׁ הַכְּרָמָל מִיֵּטֶב הַכְּרָמָל -ע"פ רד"ק:-

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ג - ה): מנבא נבואות על עמים שונים, בסגנון דומה.
והנה חלקם מדברים על חטאים שעתידיים לחטוא בעוד כשבע מאות שנים דהיינו בזמן חורבן בית שני כאשר אדום הגלה את עם ישראל, וכמו שפרש"י בפסוק ו'. וצריך להבין מדוע יש לעמים לשמוע עכשיו נבואה מה יחטאו נכדיהם עוד זמן כה רב.

והנה רש"י להלן פסוק ה' מפרש שהפורענות שניבא על העמים, התקיימה מיד על ידי סנחריב. וגם האלשיך נוקט כך. וצריך להבין איך נענשו לפני החטא. ועוד שמה שנאמר בפרק ב' פסוק ה', ואכלה ארמנות ירושלים, בהכרח הכוונה על זמן נבוכדנצר. אמנם הרב אברבנאל מפרש שהנבואות לעמים יתקיימו רק לעתיד לבא.

(ג) כה אמר יהוה על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו על דושם בחרצות הפרזל את הגלעד: (ד) ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד: (ה) ושבירתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וגלו עם ארם קירה אמר יהוה:

ונראה שכל הנבואות הם הקדמה לתוכחה על יהודה וישראל, ועצם מה שהתביעה על עם ישראל דומה לתביעה שעל שאר העמים, זה עצמו תוכחה גדולה לעם ישראל. שהרי עם הנבחר שקיבלו את התורה את ארץ ישראל, והרבה מתנות, יש להם להיות הרבה יותר טובים, משאר העמים. ואם שווים הם, זהו תוכחה והאשמה גדולה, ובסוף פרק ב' יפרש יותר את כוונתו זו.

הרב האלשיך ז"ל מפרש שהכוונה בנבואות אלו, לומר שעל כל העמים ויהודה עמהם, נאמר פורענות מצומצמת על ארמונות המלוכה ועל עיר או ערים מסוימות, רק על עצים ואבנים, או גם יושבי מקום מסויים. ואילו על ישראל דהיינו עשרת השבטים, מחמת הטענות הקשות עליהם, אצלם הפורענות כוללת יותר ולא יסא מהם מאומה ואף אחד לא ימלט נפשו כמו שאומר להלן פ"ב י"ד, ט"ו. והוא תוכחה קשה, שהם נענשים יותר משאר הגויים.

דמשק, היא העיר הראשית בארם, וכן נאמר (ישעיה ז) ראש ארם דמשק.

(ג) כה אמר ה' על שלשה פשעיהם^{קס} דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו יתכן שהם הפשעים הראשיים בדמשק והחמורים מכולם, והם עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים הנמצאים בכל אלה הנזכרים פה. ורצה לומר האם מהראוי שעל שלשת הפשעים הראשיים, ועל הוספת פשע הרביעי, שלא אשיב לו גמולו בראשו, בתמיה. עתה יפרש מהו הפשע הרביעי שישלם עליו הגמול, ואמר שהוא על דושם בחרצות הפרזל את הגלעד על שדשו את אנשי גלעד (הם שבט גד וחצי שבט המנשה שבעבר הירדן) בכלי ברזל מלא חריצים עשוי לדרוש בו התבואה (וכמו שנאמר ויכס חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן ועד הגלעד) -ע"פ ר"י אברבנאל:- (ד) ושלחתי אש בבית חזאל. בבית חזאל רצה לומר אויב חזק יחריב בית חזאל מלך ארם -ע"פ רד"ק-. ואכלה ארמנות בן הדד. ההיכלות שבנה (חזאל) בן הדד מלך ארם: (ה) ושבירתי בריח דמשק רצה לומר האויב יבוא בה, כאילו נשברו הבריחים ונפתחו השערים -ע"פ רד"ק-. והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן^{קי} רצה לומר אכרות תומך שבט מבית עדן, ועל המושל יאמר שהוא אווזו השבט לרדות בו את המחוייב, וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) -ע"פ תרגום יונתן ועוד-. וגלו עם ארם קירה אמר ה' אל קיר, והוא שם מקום וכן נאמר ויגלם קירה (מלכים ב ט"ז):

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{קס} א ג על שלושה פשעי. עיין יומא פ"ו ומהרש"א שם, משמע מהגמרא שמדבר כאן (לפחות הפסוק על שלושה פשעי ישראל) שעושים אותו חטא ארבע פעמים, והרד"ק חולק ומונה בכל אומה המוזכר כאן, ארבע פעמים שהצרו לזרע אברהם. אמנם אינו מוכרח בגמרא, ועיין בפ"י אברבנאל.

^{קי} א ה בית עדן. פרש"י מקום. והרב אברבנאל כתב שהוא כינוי לבקעה של דמשק, מחמת שהיא עיר מעודנת ומעונגת מאד, והבקעה דשנה ומשובחת יותר מכל מקום.

עמום. מצודת דוד. באר החיים

(ו) כה אמר יהוה על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום: (ז) ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה: (ח) והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון והשיבותי ידי על עקרון ואבדו שארית פלשתים אמר אדני יהוה:

(ט) כה אמר יהוה על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק א ו - ח):

עזה מערי פלשתים היא, שנאמר (יהושע יג ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני.

(ו) כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה¹ ועל ארבעה לא אשיבנו כי בזמן חורבן בית השני על ידי טיטוס ברחו קצתם מישראל דרך ארץ פלשתים ותפשו בני עזה, ומסרום ביד האויב, וזהו שאומר על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום רצה לומר על שהגלו את ישראל גלות שלימה איש לא נעדר, וזהו במה שתפסום להסגיר לעכו"ם ²ע"פ רש"י ורד"ק: (ז) ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה: (ח) והכרתי יושב מאשדוד, ותומך שבט מאשקלון, והשיבותי ידי רצה לומר אכה, ואשיב ידי להכות עוד ³ע"פ רש"י. על עקרון, ואבדו שארית פלשתים רצה לומר אף שארית מה לא ישאר מהם אמר אדני ה':

פרשה (פרק א ט-י):

(ט) כה אמר ה' על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום על שהם מסרו לעכו"ם את הבורחים מישראל, להיות גלות שלימה כדרך שעשה עזה. ולא זכרו ברית אחים

מעין חיים - מוסר ועיונים

¹ה"א פשעי עזה. מאשדוד. מאשקלון. על עקרון. יש לשים לב מדוע הנביא מזכיר כאן רק ארבעה ערים, ורק את גת לא הזכיר, (ויש לציין שגם בירמיה כ"ה מזכיר ד' הערים ללא גת, עיין שם). והרי לכאורה מקום המלוכה היה בגת, כמו שמצינו בימי דוד, אכיש מלך גת, ומדוע בשאר העמים הזכיר את המלוכה, ובפלשתים לא הזכירה. הרד"ק מתרץ שגת היתה אז למלכי יהודה.

וקשה שלהלן פרק ו' ב' נאמר ורדו גת פלשתים.. הממלכות האלה. משמע שבימי עמוס היו פלשתים בגת, ורש"י שם מפרש שהיתה חשובה משאר ארבעה סרני פלשתים, והיא אם המלכות. וכן במיכה (א ו) נאמר בגת אל תגידו, ופרש"י על פלשתים, ומיכה היה בזמן עמוס. הרי שפלשתים ישבו בגת באותו תקופה.

ונראה להוכיח שבאותו זמן עבר מקום המלכות מגת לעזה, שכן הנביא זכריה (ט ה) בהנבאו על ערי פלשתים, נאמר שם, ואבד מלך מעזה. משמע לכאורה שבימים המאוחרים, היתה המלכות בעזה. ולפי זה מיושב גם כאן. ומכל מקום עדיין צ"ע מהאמור בפרק ו'.

עיין עוד, שמעט לפני אותו זמן (בימי יואש מלך יהודה, ועמוס ניבא בימי עוזיה בן אמציה בן יואש) נכבשה גת על ידי חזאל מלך ארם, שנאמר (מלכים ב יג יח) אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וילכדה. ואולי גירש משם את פלשתים, והושיב שם בני ארם. ועל עוזיהו בעצמו, נאמר בדברי הימים ב (כו ו) ויפרץ את חומת גת, ואת חומת אשדוד ויבנה ערים באשדוד.

הסִגִּיֶּרֶם גָּלוּת שְׁלֹמָה לְאָדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אֲחִים: (י) וְשִׁלַּחְתִּי
אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אֶרְמְנֹתֶיהָ:

(יא) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אָדוֹם וְעַל אַרְבַּעָה לֹא אָשִׁיבֵנּוּ
עַל רָדְפוֹ בַּחֲרֵב אֲחִיו וְשַׁחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוֹ וְעִבְרָתוֹ שְׁמָרָה
נֶצַח: (יב) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתִימָן וְאָכְלָה אֶרְמְנוֹת בְּצָרָה:

(יג) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבַּעָה לֹא
אָשִׁיבֵנּוּ עַל בִּקְעָם הָרוֹת הַגָּלְעָד לְמַעַן הִרְחִיב אֶת גְּבוּלָם: (יד)
וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רֶבָה וְאָכְלָה אֶרְמְנוֹתֶיהָ בַּתְרוּעָה בַּיּוֹם מִלְחָמָה
בְּסַעַר בַּיּוֹם סוּפָה: (טו) וְהִלַּךְ מִלָּפָם בַּגּוּלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר
יְהוָה:

אנשי צור לא זכרו ברית האחוה שהיה להם עם ישראל, וחירם מלך צור קרא לשלמה אח, כמו שנאמר (מלכים
א ט) מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי >ע"פ רש"י<: (י) ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה:

פרשה (פרק א יא - יב):

(יא) כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו כי הלא את
עשו ליעקב, ואם כן מדוע רדפו בחרב בזמן חורבן בית השני >ע"פ רד"ק<. ושחת רחמיו ביטל הרחמנות הראוי
להיות לו עליו כדרך האב על אחיו. ויטרוף לעד אפו טרף את ישראל בכל עת שהיה היכולת בידו. ועברתו
שמרה נצח העברה שיש לו על בני ישראל שמורה אצלו לעולם, ולא יעזבנה בשום פעם: (יב) ושלחתי אש
בתימן היא ארץ עכו"ם הסמוכה לארץ ישראל בדרומה ותלקה גם היא. ואכלה ארמנות בצרה עיר הבצורה
והוא כרך גדול וגוי (של רומי) >ע"פ ר"י אברבנאל<:

פרשה (פרק א יג - טו):

(יג) כה אמר ה' על שלשה פשעי בני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו על בקעם הרות הנלעך על
אשר בקעו כרסי הנשים ההרות של גלעד להוציא הולדות למען הרחיב את גבולם למען יוכלו להרחיב את
גבולם ממה שגדלו מבני גלעד על כי לא ישאר יורש מה לערער על הגבול >ע"פ רש"י<: (יד) והציתי אש
בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מלחמה בעת יריע האויב עליהם ביום המלחמה. בסער.
בסערת האויב אשר יבוא. ביום סופה הוא יום המלחמה וכפל הדבר במילים שונות: (טו) והלך מלכם
בגולה הוא ושָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר ה':

פרק ב (א) פה אָמר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי מוֹאָב וְעַל אֲרֻבַּעַה לֹא אָשִׁיבֵנּוּ עַל שָׂרְפּוֹ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אֲדוֹם לְשִׁיד: (ב) וְשִׁלַּחְתִּי אִשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשֹׂאוֹן מוֹאָב בְּתִרְעוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: (ג) וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקְרָבָהּ וְכָל שְׂרִיָּה אֲהַרֹּג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה:

(ד) פה אָמר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה וְעַל אֲרֻבַּעַה לֹא אָשִׁיבֵנּוּ עַל מָאָסָם אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחָקָיו לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְּעוּם פְּזִיבֵיהֶם אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם: (ה) וְשִׁלַּחְתִּי אִשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת יְרוּשָׁלַיִם:

פרשה (פרק ב א - ג):

פרק ב (א) כה אמר ה' על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך אדום. הוא מה שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל (מלכים ב' ו) ופירושו שמלך מואב לקח בן מלך אדום הראוי למלוך, ושרפו כליל כעולה, ואז קצף מלך אדום על כל ישראל, כי בעבורם באה לו הרעה ההיא, ולא ראו להצילו, אם כן על די מלך מואב נתעורר קצף על ישראל, לכן יקבל מואב גמול לשיד. רצה לומר עד שנעשו דק ולבן כסיד, כדרך העצם אחר השרפה: (ב) ושלחתי אש במואב ואכלה ארמנות הקריות ומת בשאון מואב ימות בשאון המלחמה בתרועה בעת יריע האויב בקול שופר: (ג) והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו עם השופט שהוא אמר ה':

פרשה (פרק ב ד - ה):

(ד) כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו ויתעומו כזביהם הנביאים המכזבים להם התעומו מדרך הישר <ע"פ רד"ק>. אשר הלכו אבותם אחריהם הם הם הנביאים המכזבים אשר הלכו אבותיהם אחריהם, וכאומר הלא אבותיכם הלכו אחריהם ונכשלו והם לא לקחו מוסר: (ה) ושלחתי אש ביהודה ואכלה ארמנות ירושלם:

(ו) כה אָמר יְהוָה עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אָשִׁיבֵנּוּ עַל מִכְרָם בַּפֶּסֶף צִדִּיק וְאֲבִיוֹן בְּעֵבֹר נְעֻלִים: (ז) הַשְׂאָפִים עַל עֶפֶר אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דָּלִים וְדֶרֶךְ עֲנוּיִם יָטוּ וְאִישׁ וְאֲבִיו יָלְכוּ אֶל הַנִּעְרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת שֵׁם קֹדֶשִׁי: (ח) וְעַל בְּגָדִים חֲבֵלִים יָטוּ אֶצֶל כָּל מִזְבֵּחַ וַיֵּינַן עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: (ט) וְאֲנֹכִי הַשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כָּגְבַהּ אֶרְזֵים גָּבְהוּ וְחֹסֶן הוּא פְּאֻלוֹנִים

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ב ו - טז):

מנבא על חטאי ישראל, דהיינו עשרת השבטים. ומזכיר בהם שני חטאים גילוי עריות, ודין שקר.

ובהמשך בא בתביעה על חובת הכרת הטוב, ומייעד פורענות.

בנבואות הבאות יבאר יותר את החטאים והפורענויות הללו.

כאמור לעיל, נראה כי יש תוכחה רבה בעצם ההשוואה של עם ישראל לשאר עמים, בכך שמתחילת הספר ניבא על כל העמים בסגנון אחד כמו על יהודה וישראל, הרי עצם ההשוואה היא תוכחה. וכעת מפרש יותר תביעה זו, ואומר, שעם ישראל קיבלו דברים מיוחדים יותר משאר העמים, קיבלו מהקב"ה את ארץ ישראל, כאשר השמיד עמים עצומים בעבורם. קיבלו מהקב"ה כוחות וסגולות יתירות של תורה ונבואה, וכל זה מחייב להיות יותר טובים משאר העמים. כלומר מלבד עצם החטאים, יש כאן תביעה וחטא של כפיות טובה.

והעונש על תביעה זו מדה כנגד מדה, הוא שגם את הכוחות הרגילים שיש להם, קלות הרץ, וגבורת הגיבור ואמיצותו, יאבדו מהם, והם לא יוכלו להשתמש בהם כנגד אויביהם.

(ו) כה אָמר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אָשִׁיבֵנּוּ עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף צִדִּיק רָצָה לִמְכֹּר מִטֵּינָה דִּין הַצִּדִּיק, וּמוֹכְרִים אוֹתוֹ בַּמַּחֲרִיר שׁוֹחֵד הַכֶּסֶף. וְאֲבִיוֹן מִטֵּינָה דִּין הָאֲבִיוֹן בְּעֵבֹר נְעֻלִים בְּעֵבֹר מַחֲרִיר שׁוֹחֵד מְנַעֲלִים לְרַגְלֵיהֶם ^קע"פ רד"ק, רצה לומר אף במעט שוחד מטינ את הדין ^קע"פ כלי יקר: (ז) הַשְׂאָפִים ^קע"פ ארץ בראש דלים אשר מביטים אל עפר הארץ להיות מושבם בראש הדלים, כי השופטים ההם משימים שוטרים תחתיהם לכופ הדלים לקיים דבר המשפט, ואם ימאנו יקחום בשער ראשם, ויפילום בארץ, וירמסום ברגליהם, והנה עפר הארץ בראש הדלים. ודרך ענוים יטו מטים דרך ענוים, להסב מדרך הפשוטה להטות דרך עקלתון, כי (החלשים) יפחדו מהם, ויסתתרו לכל יראום. ואיש ואביו שניהם יחד ולא יבושו זה מזה. ילכו אל הנערה רצה לומר אל נערה המאורסה לזנות עמה ^קע"פ רש"י. למען חלל את שם קדשי. כאילו יתכוונו לחלל שם קדשי, כי אם היה בעבור הנאה לבד, מה להם ללכת אל ארוסה, ושניהם יחד: (ח) וְעַל בְּגָדִים חֲבֻלִים יָטוּ מִמְשַׁכְּנִין בְּגָדֵי הַמַּסְרָבִים בַּמִּשְׁפָּט, וּמִטֵּים עֲצָמָן לְסִמּוּךְ עֲלֵיהֶם (ועל הבגדים שלקחו למשכון) בעת הסעודה, מה שהם סועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים. ויין ענושים ישתו בית אלהיהם מענשים את המסרב לתת כסף, ובו יקנו יין ושותין בבית העבודה זרה ^קע"פ רש"י: (ט) וְאֲנֹכִי הַשְׁמַדְתִּי אֶת

וְאֶשְׁמִיד פְּרִיּוֹ מִמַּעַל וְשָׂרְשָׁיו מִתַּחַת: (י) וְאַנְכִי הָעֲלִיתִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאוֹלַךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת אֶרֶץ
הָאֱמֹרִי: (יא) וְאֶקִּים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים הָאֵף אֵין
זֹאת בְּנִי יִשְׂרָאֵל נָאִם יְהוָה: (יב) וְתִשְׁקֹוּ אֶת הַנָּזִירִים יֵין וְעַל
הַנָּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִנְבְּאוּ: (יג) הִנֵּה אֲנִכִּי מַעֲיֵק תַּחְתִּיכֶם
כַּאֲשֶׁר תַּעֲיֵק הָעֵגְלָה הַמְּלֵאָה לָהּ עֲמִיר: (יד) וְאַבְד מָנוֹס מִקָּל וְחֶזֶק
לֹא יֵאֱמָץ כַּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא יִמְלֹט נִפְשׁוֹ: (טו) וְתִפֹּשׁ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד
וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יִמְלֹט וְרֶכֶב הַסּוֹס לֹא יִמְלֹט נִפְשׁוֹ: (טז) וְאֶמִּיץ לְבוֹ

הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם רָצָה לומר הלא אף את העמים אשר לא ידעוני אני מענישם בעונם, כי הלא השמדתי מפניהם
את האמורי אשר כנבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים שהיה גבהו כארז וחזק כאילן אלוך. ואשמיד
פריו ממעל ושרשיו מתחת רצה לומר השמדתי בתכלית, ולפי שהמשילו לאילן אמר לשון הנופל בהשחתת
עץ פרי, שמשירים הפירות ועוקרים השרשים: (י) וְאֲנִכִּי רָצָה לומר ואתם הלא ידעתם אותי כי אנכי העליתי
אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה ספקתי צרכיכם במדבר ארבעים שנה לרשת
את ארץ האמרי לבוא לרשת את ארץ האמורי: (יא) וְאֶקִּים בכל ימי הדורות הקמתי מבניכם לנביאים
והשריתי שכנתי עליהם. ומבחוריכם לנזירים^{קכא} נתתי בלבם רוח טהרה להיות נזירים. האף אין זאת בני
ישראל נאם ה' רצה לומר וכי גם זאת תכחשו לומר שלא היה זאת, וכאומר הלא הוא דבר מפורסם ואי אפשר
לכחש בו "ע"פ רש"י": (יב) וְתִשְׁקֹוּ את הנזירים יין רצה לומר פתיתם את הנזירים לשתות יין ועל הנביאים
צויתם לאמר לא תנבאו ומחיתם ביד הנביאים שלא ינבאו: (יג) הִנֵּה אֲנִכִּי מַעֲיֵק תַּחְתִּיכֶם מוסב למעלה
שאמר אם שלמתי גמול להעכו"ם אשר לא ידעוני כל שכן אתם שהרביתי להטיב עמכם, ועם כל זה פשעתם בי
כל שכן שאשלם לכם גמול. ולכן הנה אני מביא עליכם צוקה במקומכם, ולא תוכלו לברוח, כי בכל מקום
שתהיו תשיגו לכם הצוקה. כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר אמר דרך משל כי העגלה אינה בעלת
חיים שתעיק (ותנאבו) לה, ורצה לומר כמו העגלה המלאה עמיר שהמשא קשה ונפוחה רב, וכאילו תעיק אל
העגלה בכל מקום מהלכתה (ולא יעזור לה ללכת, כי המשא הולך עמה), כן יעיק להם במקומם בכל מקום שיהיו:
(יד) וְאַבְד מָנוֹס מִקָּל אף הקל ברגליו לא יציל עצמו במה שינוס מפני האויב, הואיל וימצא אויב בכל מקום
שיהיה. וחזק לא יאמץ כחו לא יוכל לחזק כחו במלחמה. וגבור לא ימלט נפשו: (טו) וְתִפֹּשׁ הַקֶּשֶׁת לֹא
יעמוד. רצה לומר לא יעמוד על עמדו בקשרי המלחמה, כי ירך לבבו, וינוס לנפשו. וקל ברגליו לא ימלט
ורכב הסוס לא ימלט נפשו על ידי מרוצת הסוס: (טז) וְאֶמִּיץ לְבוֹ בגבורים רצה לומר אף מי שדרכו

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קכא} ב יא לנזירים. ברד"ק נראה שמפרש כפשוטו נזירות מיין וטומאה. אבל רש"י מפרש על פי תרגום יונתן שנקט נזירים
כמשל, והנמשל הוא שהיו פרושים מהעולם, ועוסקים תמיד בתורה, בחורי ישיבות.

בַּגְבוּרִים עָרוֹם יָנוֹס בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה :

פרק ג (א) שָׁמְעוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עַל כָּל הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הָעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: (ב) רַק אַתֶּם
יָדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם:
(ג) הִילַכְוּ שָׁנִים יַחְדָּו בְּלֹתִי אִם נֹעַדְדוּ: (ד) הִישָׁאֵג אֲרִיָּה בַּיַּעַר

לאמץ ולחזק לבבו, גם בין הגיבורים. ערום ינוס ביום ההוא נאם ה' הנה אז ינוס ערום, כי יפשוט כליו להיות קל לברוח, כי המורד יבוא בלבו:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ג א - י):

ממשיך בדרכו עד הנה בהשוואה בין ישראל לעמים, ואומר רק אתכם אהבתי, ומשום הכרת הטוב על אהבה זו התביעה עליכם גדולה יותר, ומשום כך העוונות חמורות יותר^{קכ}.

והנה בפרשה זו, עדיין אינו מפרש מה הגזירה (רק בסוף פרק ה' ניבא מפרש שיגלו), אבל מדבר נגד מה שאמרו לנביאים לא תנבאו, ומבאר שדבר ה' נמשל לשאגה, ואין שייך להתעלם ממנה. וענין הנבואה לפני הרעה, שכאשר תבא הרעה, אל יחשבו שהוא מקרה, אלא יכירו שהוא גזרת ה'. ואומר זאת בכמה משלים.

ומלבד הטענה על העדר שמיעה לנביאים, מזכיר עוון גזל. ובפרשה הבאה ניבא עונש על כך.

(א) שָׁמְעוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עַל כָּל הַמִּשְׁפָּחָה (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, חֵינּוּ כָל הַמִּשְׁפָּחָה) כָּפַל הַדָּבָר בְּמִלִּים שׁוֹנוֹת כִּי לִשׁוֹן מִשְׁפָּחָה יֹאמַר עַל כָּל הָעָם, וְכֵן נֹאמַר וְאֵם מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם (זְכִּירָה יֵד) אֲשֶׁר הָעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: ^{קכ}ע"פ רד"ק: (ב) רַק אַתֶּם יָדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה^{קכ}.
לבד אתכם אהבתי מכל העמים (והיה עליכם להכיר טובה על כך), ואתם פשעתם בי (והוא בגידה, יותר משאר העמים) ^{קכ}ע"פ רש"י: עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם לִכֵּן אֲזַכֹּר עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם, לְשֵׁלֶם גְּמוּל עַל כֹּלָם: (ג) הִילַכְוּ שָׁנִים יַחְדָּו בְּלֹתִי אִם נֹעַדְדוּ וְכִי יִלְכוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים יַחַד בְּדֶרֶךְ אֶחָד, אִם לֹא שִׁקְבְּעוּ וְהִזְמִינוּ מִתְחִילָה זְמַן קְבוּעַ לִלְכֵת יַחַד (וְהִנֵּשֶׁל הוּא בִּפְסוּק ז'), אִם הִרְבֵּה נְבִיאִים מִמְקוֹמוֹת שׁוֹנִים מִתְנַבְּאִים דָּבָר אֶחָד, בּוֹדָאִי שְׁנֵיהֶם קִיבְּלוּ מִה', כִּי אִם הָיוּ אוֹמְרִים מַלְבֵּס, אִם כֵּן כָּל אֶחָד הָיָה אוֹמֵר אַחֲרָיו ^{קכ}ע"פ רש"י: (ד)

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{קכ}ג א בחז"ל (עבודה זרה ד', רש"י כאן בפסוק ב' מציין לזה) פירשו בהיפך, שבאמת מכיון שהקב"ה אוהב אתכם יותר, יש לכם פחות פורענויות, אלא שצורת הפורענויות הוא אחרת, שמקבלים מעט מעט, ומיד, ומתכפר להם, ואין הקב"ה ממתיק עד שתתמלא הסאת, כי אז יתחייבו כליון.

לפי זה, פרשה זו היא תשובה על תמיחה, המתעוררת על הפרשיות שבפרק א' וב'. והוא שאם אכן עם ישראל שוים בחטאיהם לעמים אחרים כמו שאמר שכולם שלוש וארבע, מדוע על עם ישראל נאמר פורענות קשה משאר העמים.

^{קכ}ג ב משפחות האדמה. נראה שהטעם שקרא את עם ישראל בשם משפחה, ואת העמים בשם משפחות האדמה. לומר שעם ישראל אינם משפחת האדמה, אלא משפחת השמים, כלומר הם כביכול משפחת הקב"ה. והרי תוכחה גלויה באהבה מסותרת, כי את אשר יאהב ה' יוכיח, כאשר ייסר אדם את בנו אוהבו, בכדי ליישר דרכו להיטיבו ולחנכו ולהעלותו במעלות הצדיקים.

קכ"ו ג ט מ ל **אינבא**. הרד"ק מפרש שהוא תשובה, למה שהביא לעיל פרק ב' י"ב שהיו אמרים לנביאים לא תנבא, ותחילת הפסוק משל וסופו נמשל.

בְּאַרְץ מִצְרַיִם וְאָמְרוּ הָאֲסָפוּ עַל הָרִי שְׁמֵרוֹן וַיֵּרְאוּ מְהוּמַת רַבּוֹת
בְּתוֹכָהּ וַעֲשׂוּקִים בְּקֶרְבָּהּ: (י) וְלֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹת נִכְחָה נָאִם יְהוָה
הָאוֹצְרִים חֶמֶס וְשָׂד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם:

(יא) לָכֵן כֹּה אָמַר אֱלֹהֵי יְהוָה צַר וְסָבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרֵד מִמֶּנָּה עֲזָךְ
וְנִבְזוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ: (יב) כֹּה אָמַר יְהוָה פֶּאֶשֶׁר יֵצֵל הָרֶעָה מִפִּי הָאָרֶץ
שְׁתֵּי כְרָעִים אוֹ בְּדֹל אֶזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשְׁמֵרוֹן

האספו על הרי שמרון ללכת למלחמה בעזרת אשור. וראו^{קכ} מהומות רבות בתוכה רצה לומר אל תיראו מהם, כי תראו בתוכה מהומות רבות, המיית מלחמה איש באחיו, ועשוקים בקרבה ועושק רב תראו בקרבה, וחלוק לבס (אינם מאוחדים), ובקל יהיו נמסרים ביד האויב: (י) ולא ידעו עשות נכחה נאם ה' רצה לומר גם תראו אשר אינם יודעים לעשות נכוחה (דרכי יושר), ואם כן בודאי לא יעזום ה'. האוצרים חמס ושד בארמנותיהם תראו אשר חומסים וגוזלים ואוצרים בארמנותיהם, וכאומר אילו גזלו לצורך הסיפוק למלאות נפשם, לא היה הדבר רע בתכלית, אבל הם יגזלו מבלי צורך והכרח (ובודאי זה יותר חמור):

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ג יא - טו):

ניבא שהאויב יעשה מצור על שומרון ולא יוכלו להמלט. ומבאר על מה נענשו. לעומת חטא חמס שהזכיר, ניבא שיבזו ארמנות שומרון, ומציין גם את חטא עֲזָכָה.

(יא) לָכֵן כֹּה אָמַר אֱלֹהֵי יְהוָה צַר וְסָבִיב הָאָרֶץ רצה לומר הצר יבא עליך, וסביב הארץ יחנה לבל תוכל להמלט ^{ע"פ רש"י}. והוריד ממך עֲזָךְ. ישפיל ממך חזקך. ונבזו ארמנותיך. וארמנותיך יהיו נבזים מן הצר הבא: (יב) כֹּה אָמַר ה' כֹּאשֶׁר יֵצֵל^{קכב} הָרֶעָה מִפִּי הָאָרֶץ שְׁתֵּי כְרָעִים אוֹ בְּדֹל אֶזֶן דרך הרועה כשהארי

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קכ} ג ט האספו וראו. הרב אברבנאל כתב שאין הכוונה לומר שמצרים ואשדוד יבואו לכבוש את שומרון, אלא אומר רק שהשכנים יכולים לבא ולראות שנפילת בני ישראל היא מחמת רעתם, שהרי בפועל אשור כבשו את שומרון, לא מצרים ולא אשדוד.

^{קכב} ג יא. בתחילה אומר שרק מעט מאד ימלטו ממנו. ובסופו אומר שבתים רבים וגדולים יסופו, משמע שהרוב יישאר קיימים, ולכאורה שני הדברים סותרים.

אך באמת הכוונה ברורה, והוא שבאמת כולם יגלו (כפי שמנבא אחר כך יותר מפורש) וכמעט אף אחד לא ימלט מהגלות, אבל יש הבדל בין העניים לעשירים, שהעם העניים והבינונים, שבארץ ישראל במקומם עכשיו, יש להם בתים פשוטים, הרי גם בגלות יהיה להם אותו דבר. אבל העשירים, שהיה להם בתים יקרים ומפוארים, להם יסופו ויאבדו בתיהם ובגלות לא יהיה להם את מה שהורגלו אליו בארץ ישראל (נמצא שהמעונונים סובלים יותר, ובנבואה הבאה מנבא במיוחד עליהם).

^{קכג} ג יב כאשר יציל. תניא בסדר עולם (להתנא רבי יוסי, פרק כ"ב), אותו לאשור יובל. ר' נהוראי אומר משום רבי יהושע הרי הוא אומר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן וגוי' אלו מכל ישראל בפאת מטה מלמד שלא נשתייר בהן אלא אחד משמנה שבהן ושאר העם היכן היה בדמשק לקיים מה שנאמר (שם ה') והגלתי אתכם מהלאה לדמשק. עד כאן. מבואר שנבואה זו התקיימה בשנת י"ב אחז, והוא השלב האמצעי של גלות עשרת השבטים (השלב הראשון היה בשנת ד' לאחז מלך יהודה, והשני בשש לחזקיהו).

עמום. מצודת דוד. באר החיים

**בַּפֶּאת מִטָּה וּבִדְמָשֶׁק עָרָשׁ: (יג) שָׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם
אֲדֹנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת: (יד) כִּי בַּיּוֹם פָּקְדֵי פִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל עָלָיו
וּפָקְדָתִי עַל מִזְבְּחוֹת בַּיִת אֵל וְנִגְדְּעוּ קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנִפְּלוּ לָאָרֶץ:
(טו) וְהִפִּיתִי בַּיִת הַחֶרֶף עַל בַּיִת הַקִּיץ וְאָבְדוּ בְּתֵי הַשָּׁן וְסָפוּ בְּתִים
רַבִּים נְאֻם יְהוָה:**

פרק ד (א) שָׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בָּהֶר שְׁמֵרוֹן

טורף שה מן העדר, הוא מחזיר להציל מה, להביא לראיה לבעליו שהארי טרפו, ושהוא לא גנבו, ולאחר זמן משליכו, כי לא הצילו כי אם להיות לעד, ולא למאכל. כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה וברמשק ערש רצה לומר כמו שאין תועלת בעצם הדבר שמציל הרועה מן הארי, כן לא יהיה תועלת באותן הנשאים בשומרון, כי רק ישארו החולים השוככים בפאת המטה ובערש המטונף ממשקה החולה "ע"פ ר"י אברבנאל: (יג) שָׁמְעוּ אַתֶּם הַנְּבִיאִים שָׁמְעוּ דְּבָרֵי וְהָעִידוּ וְהָתִירוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם אֲדֹנֵי ה' אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת: (יד) כִּי בַּיּוֹם פָּקְדֵי רָצָה לֹמֵר, וְזֶהוּ דְּבָרֵי אֲשֶׁר בַּיּוֹם שֶׁאֲזָכֹר פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל עָלָיו לְשֵׁלֶם לוֹ הַגְּמוּלָה, וּפָקְדָתִי עַל מִזְבְּחוֹת^{קל} בַּיִת אֵל וְנִגְדְּעוּ קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ אוֹ אֲשֶׁנִּיחַ עַל הַמִּזְבְּחוֹת הַעֲוֹנוֹת בְּבֵית אֵל לַכּוֹרֹת קִרְנוֹתָם וְנִפְּלוּ לָאָרֶץ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵי הָאָרֶץ: (טו) וְהִכִּיתִי בַּיִת הַחֶרֶף עַל בַּיִת הַקִּיץ לְהַתְּעַנֵּג הָיוּ עוֹשִׂים בַּיִת מִיּוֹחַד לַחֹרֶף, וְהָיָה שְׁמוֹר מִן הַקִּרְיֹת וּמִנְשִׁיבַת הָרוּחַ, וּבֵית מִיּוֹחַד לְקִיץ בְּמִקוֹם שְׁנוֹשֵׁב הָרוּחַ, וְאָמַר שִׁיכָה זֶה עִם זֶה. רָצָה לֹמֵר שִׁיחֲרְבוּ וַיִּאֲבְדוּ וַאֲבָדוּ בְּתֵי הַשָּׁן וְסָפוּ בְּתִים רַבִּים נְאֻם ה' :

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ד א - יא):

כנגד חטא הנשים המעוננות שגרמו לאדוניהן עוון גזל, תבא עליהם צרה שיש בה בזיון לנשים. וכנגד עון עבודה זרה, והעדר הקרבה בבית המקדש, מנבא שיהיה כמה מיני רעב, או שהיו כבר תקופות הרעב, ומבאר שסיבתם היה עבודה זרה.

ונראה שהסיבה שהצטרפו שני הדברים לפרשה אחת, גזל ועבודה זרה (וכן נתבאר בפרשה הקודמת), כי כמו עון הגזל, כן גם ענין העבודה זרה, היה במטרה להרויח ברכה וממון. ועל כן עונש הרעב הוא נגד מה שחשבו שבעבור העבודה זרה, יהיה להם ברכה.

פרק ד (א) שָׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בָּהֶר שְׁמֵרוֹן. הם נשי השרים בשמרון, ועל כי היו מתענגות ושמונות מרוב כל, המשילים אל הפרות הרועות בבשן במרעה שמן שהן שמונות ובריאות בשר.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קל} ג טו וּפָקְדָתִי עַל מִזְבְּחוֹת. וְהִכִּיתִי בַּיִת הַחֹרֶף. מכאן שעל שני דברים אלו יצא הקצף, על העבודה זרה, והעשירות הבאה מן הגזל (כמוזכר גם בפרשה הקודמת, וגם בפרשה הבאה). ויתכן לפרש שהמשלים שבפרשה הקודמת מכוונים לשני אלו, שהעבודה זרה הוא עיקרו בגידה בהקב"ה, ועל כך נאמר הישאג אריה ביער. והגזל שהוא בין אדם לחבירו, עיקרו שאינם ראויים להתקיים, מחמת היפך האחדות כנ"ל פסוק ט', ועל כך נאמר התפול צפור לארץ אם מוקש אין לה. וראה לעיל שבאריה והצפור בכל אחד יש שני משלים, אחד מהם על עד הלכידה, והשני אחרי שנלכד.

העֲשֹׂקוֹת דָּלִים הָרָצִצוֹת אֲכִיוֹנִים הָאֲמָרֹת לְאֲדִנְיָהֶם הִבִּיאָה וְנִשְׁתָּה:
 (ב) נִשְׁפַּע אֲדָנִי יִהְיֶה בְּקִדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים פָּאִים עָלֵיכֶם וְנִשְׂא
 אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דִּוְגָה: (ג) וּפְרָצִים תִּצְאָנָה אִשָּׁה
 נִגְדָה וְהִשְׁלַכְתָּנָה הֶהָרְמוֹנָה נָאִם יִהְיֶה: (ד) פָּאוּ בֵּית אֵל וּפִשְׁעוֹ
 הִגְלָגַל הִרְבּוּ לִפְשָׁע וְהִבִּיאוּ לַפֶּקֶר זְבַחֲכֶם לְשִׁלְשֶׁת יָמִים
 מִעֲשֻׁרְתֵּיכֶם: (ה) וְקֹטֵר מִחֲמֵץ תִּדְּחָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְּׁמִיעוּ כִּי כֵן
 אֶהְבֶּתֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָאִם אֲדָנִי יִהְיֶה: (ו) וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן

העוֹשִׂקוֹת דָּלִים הָרָצִצוֹת אֲכִיוֹנִים וחוזר ומפרש שאינם עוֹשִׂקוֹת בִּידִיהֶן רק הן. האומרות לבעליהן הִבִּיאָה יין ונשתה ולפי שאין להם ממה להביא, עוֹשִׂקִים הדלים תשושי הכח, ואם יעמדו נגדם רוצצים אותם ברדוי ומלקות, אם כן העוֹשֶׂק והרציצה באה על ידי הנשים וכאילו יעשוּם הם »ע"פ ר"ד ק": (ב) נִשְׁבַּע אֲדָנִי ה' בְּקִדְשׁוֹ בְּקִדּוּשׁוֹ. כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עָלֵיכֶם וְנִשְׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְנִשְׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת באניות קטנות עשויות בתמונת צינה (זחור וגו'), והדרך להוליך בהן השפחות, לא נשים מכובדות. ואחריתכן בְּסִירוֹת דִּוְגָה בניין ובנותיכן יביאו בספינות העשויות בתמונת קדרה, שמביאים בהן הדגים, ואינן עשויות להוליך בהן אנשים, והאויב לא יחוש עליהם, ויביאם בהם »ע"פ רש"י": (ג) וּפְרָצִים תִּצְאָנָה כאשר ינוסו למלט נפשם אל הארמון שמחוץ לחומת העיר (בשביל) להשגב במעוז הארמון, הנה תצאנה מן העיר בדרך פרצי החומה הידועות להן, כי לא יוכלו ללכת דרך השערים, כי האויב ישמור מול השערים, וישבום בצאתן, ולכן תצאנה דרך הפרצות. אִשָּׁה נִגְדָה כל אחד תצא בפרצה שתמצא תחילה לפניה. והשלכתנה ההרמונה תהייה רדופות ונשלכות אל הארמון להשגב שמה נָאִם ה' »ע"פ ר"י אברבנאל": (ד) פָּאוּ בֵּית אֵל הוא דרך גזום, כאומר לכן בליעל עשה כחפצך ותראה מה יקרה לך באחרית הימים. ודומה לו שמח בחור בילדותיך וגו', ואחריו נאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת יא). וּפִשְׁעוֹ להקריב שם אל העגל. הִגְלָגַל מוסב על באו לומר באו לגלגל ושם. הִרְבּוּ לִפְשָׁע כי הזביחה שמה אל העכו"ם הוא עון גדול ורב לפני המקום, לפי ששם עמד המשכן בתחילה, וכן נאמר כל רעתם בגלגל (הושע ט). וְהִבִּיאוּ לַפֶּקֶר בכל בוקר הקדימו להביא שם זְבַחֲכֶם לְשִׁלְשֶׁת יָמִים (וימים, הרבה פעמים הכוונה שנים, והיינו) בכל שלשה שנים הביאו שמה מִעֲשֻׁרְתֵּיכֶם, וכדרך שצותה התורה להביא לירושלים מקום המקדש, כמו שנאמר כי תכלה לעשר וגו' בשנה השלישית וגו' ואמרת לפני ה' וגו' (דברים כו) הנה אתם הביאום לבית אל, ואל הגלגל מקום העגל »ע"פ ר"ד ק": (ה) וְקֹטֵר מִחֲמֵץ תִּדְּחָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְּׁמִיעוּ הכריזו להביא שמה נדבות והשמיעו ברבים. כִּי כֵן אֶהְבֶּתֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בזה יפרש אמריו לומר לא שאני מצוה אתכם לעשות כן באמת אבל אמרי

עמום. מצודת דוד. באר החיים

שְׁנִים בְּכָל עֲרִיכָם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכָל מְקוֹמְתֵיכֶם וְלֹא שְׁבֵתָם עָדִי נָאִם יְהוָה: (ז) וְגַם אֲנֹכִי מְנַעַתִּי מִפֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לִקְצִיר וְהַמְטַרְתִּי עַל עֵיר אַחַת וְעַל עֵיר אַחַת לֹא אֶמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמְטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר לֹא תִמְטֵר עָלֶיהָ תִּיבֶשׁ: (ח) וְנָעוּ שְׂתִים שְׁלֹשׁ עָרִים אֶל עֵיר אַחַת לְשָׁתוֹת מִים וְלֹא יִשְׁפְּעוּ וְלֹא שְׁבֵתָם עָדִי נָאִם

המה כי כן אהבתם, ולכן אני אומר עשו כאשר אהבתם ותראו מה יקרה אתכם. **נאם אדני ה':** (ו) וגם אני קליא נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומותיכם אבל גם אני שלמתי מדה במדה לפי שמנעתם ממזבחי בשר קרבנות ומנחות, והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מנחה **ע"פ** אבן עזרא ורד"ק, כן אנכי החסרתי מכם בכל עריכם הבשר והלחם, באופן שיהיה לכם נקיון שנים מהבשר, כי דרך הבשר ליכנס בין השנים בעת האכילה, וכמו שנאמר הבשר עודנו בין שניהם (במדבר יב) ובהעדר הבשר השיניים נקיים **ע"פ** רש"י, וכן היו חסירי לחם, כי האויב בא בארצם שנה בשנה, ואכל תבואות השדה, ושלל את המקנה **ע"פ** ר"י אברבנאל^{קכ}. **ולא שבתם עדי** עם כל זה לא לקחתם מוסר. **ולא שבתם עדי** ולא שבתם אלי **נאם ה':** (ז) וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם ועוד גם זאת עשיתי אני, שמנעתי מכם את הגשם, בעוד שלשה חרשים לקציר כשהיה עוד שלשה חדשים לזמן הקציר, ואז הצורך רב אל הגשמים. והמטירתי ולמען לא יאמרו שבמקרה קרה לשנה שאיננה גשומה, לכן המטירתי על עיר אחת ועל עיר אחת **לא אמטיר** (ועל העיר) הסמוכה לה לא המטירתי, למען דעת שבא בהשגחה. חלקה אחת תמטיר ואפילו בעיר שירדה המטר, לא ירדה בכל המקומות, אבל חלקה אחת לבד היתה נמטרת, וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש והחלקה שאצלה אשר לא תמטיר העב עליה היתה יבשה **ע"פ** רד"ק, ורטיבות החלקה שאצלה לא הועיל לה להצילה מן היבשות, לדעת שבא בהשגחה: (ח) ונעו שתיים שלש ערים אל עיר אחת לשותות מים אנשים משתים או משלש ערים שלא ירד שם הגשם, היו נעים ללכת אל עיר אחת שהגשם ירד בה, למצוא שם מים לשתות. **ולא יושבעו** ולא היו שבעים מן השתיה, כי מעט מים מצאו בה, ולא היה בו די לרוות הצמאון. **ולא שבתם עדי** **נאם ה'** ועם כל זה

מעין חיים – מוסר ועיונים

קכ"א ד ו גם אני. ברש"י פסוק י"ב נראה שכל הפרענויות הם עתידים ואף שנאמרו בלשון עבר. אולם במצודת דוד פסוק י"א י"ב נראה שרק הפסוק הפכתי בכס הוא עתיד, אבל הקודמים הם עבר, וכבר נעשו בזמן קבלת נבואה זו. והאמת שגם ברש"י פסוק ט' יאכל הגזם, פרש"י אכל הגזם עכ"ל. משמע שהוא עבר שאם לא כן מה מוסיף כאן רש"י.

וסייע נוסף לכך, הוא שחז"ל אמרו (שבת לב) בעון גזל הגובאי (ארבה) עולה, הרעב הווה (רעב מתקיים), ובני אדם אוכלים בשר בניהם, וכי' דכתיב (כאן) הכיתי אתכם בשדפון, וכתיב (יואל א) יתר הגזם אכל הארבה. וכתיב (ישעיה ט) ורעב וכי' איש בשר וזרועו יאכלו. ומבאר המהרש"א שאף ששלושה נביאים שונים הם, אבל כולם מדברים על אותו רעב, ובא זה והוסיף על זה, עמוס גילה שהגובאי בא בעון גזל, יואל תיאר את גודל הארבה, ובא ישעיה ופירש מה עלתה בהם את"ד. והנה נבואת יואל נתקימה בימי אלישע הנביא, כמבואר בגמרא (תענית ו') ואלישע היה מעט לפני עמוס וישעיה, אם כן מבואר שעמוס הנביא מדבר כאן על העבר. אמנם רש"י בגמ' שם מפרש שבאמת אין הכוונה שג' הנבואות מדברים על אותו רעב, רק הפסוקים באים ללמד מוכיח מה קורה בזמן רעב.

קכ"ב ד ו חוסר לחם, מחמת האויב. לא פירש שהוא מחמת שלא צמח תבואה, שהרי זהו השלבים הבאים.

יְהוָה: (ט) הִכִּיתִי אֶתְכֶם בְּשִׁדְפוֹן וּבִיִּרְקוֹן הַרְבּוֹת גְּנוּתֵיכֶם וְכִרְמֵיכֶם וּתְאֲנִיכֶם וְזִיתֵיכֶם יֹאכֵל הַגֶּזֶם וְלֹא שְׁבֹתָם עָדִי נָאִם יְהוָה: (י) שְׁלַחְתִּי בָכֶם דָּבָר בְּדֶרֶךְ מִצְרִים הִרְגָּתִי בַּחֲרֹב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׂבִי סוּסֵיכֶם וְאַעֲלֶה בָאֵשׁ מִחֲנִיכֶם וּבִאֲפָכֶם וְלֹא שְׁבֹתָם עָדִי נָאִם יְהוָה: (יא) הִפְכִּיתִי בָכֶם כְּמִהְפַּכֵּת אֱלֹהִים אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוֹד מִצֵּל מִשְׁרָפָה וְלֹא שְׁבֹתָם עָדִי נָאִם יְהוָה:

לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי: (ט) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם, ותאניכם, וזיתים יאכל הגזם וכל קבלתם הנאה ממרבית הפירות ולא שבתם עדי נאם ה' (כלומר, ידקות ופירות צמחו לרוב, אך הארבה כילה אותם): (י) שלחתי בכם דבר בדרך מצרים כשהלכו בחוריכם ורכבי סוסים לרדת מצרימה לשבור בר, כי שם יש הרבה תבואה וואצלכם היה רעב, כאמור, הנה בדרך מהלכם שלחתי בהם הדבר, הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם וקצתם נהרגו בחרב הלסטים, ושבו הסוסים. ואעלה באש מחניכם ובאפכם אנשי המחנה שירדו מצרימה שמתו בדבר, ונהרגו בחרב היו מושלכים על פני השדה ועלה מהם סרחון רב, והסרחון עלה באפכם, כי כשהלכו שוב למצרים לשבור בר עברו דרך עליהם, ועלה הסרחון באפם. ולא שבתם עדי נאם ה' >ע"פ רד"ק: (יא) הפכתי בכם כמיהפכת אלהים את סדם ואת עמורה רצה לומר גזרתי להפוך אתכם, כדרך שנהפכו סדם ועמורה, ויאמר על גלות ארץ נפתלי בימי פקח כמו שנאמר (במלכים ב) ועל גלות עבר הירדן בימי הושע בן אלה, בתחילת מלכותו כמו שמבואר (בסדר עולם, וברש"י ישעיה סוף פרק ח'). ותהיו כאוד מצל משרפה אתם בני שומרון לבד תשארו כאוד המוצל מן המשרפה >ע"פ ר"י אברבנאל. ולא שבתם עדי נאם ה' רצה לומר ידעתי שלא תקחו מוסר, ולא תשובו אלי, ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות, כי הנבואה ברורה כאילו כבר נעשתה:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ד יב- יג):

להתכונן לקראת בוא הפורענות מאת ה', ואינו מפרש מה הפורענות.

(וייתכן שהכוון לקראת אלוֹקִיךְ, הכוונה לאמור בפסוק פרק ה' פסוק ט"ז, כי אעבור בקרבך, ומכאן ועד שם מפרט את חטאי עבודה זרה וגזל בפרטות).

מעין חיים – מוסר ועיונים

ד ט הרבות גנותיכם. בגמרא שבת ל"ב איתא בעון גזל בא הארבה, שנאמר פרות הבשן, ונאמר יאכל הגזם. וצריך ביאור, הרי אחרי פרות בשן דיבר על חטא עבודה זרה, ואולי השדפון הא בעבור חטא ע"ז. ונראה שהוא משום שנאמר הרבות גנותיכם וכרמיכם, ולמה עסקו להרבות כרמים, הלא הוא כי הנשים אמרו הביאה ונשתה, ומשום כך באו לגזל אבוינים כמבואר בפסוק א'.

עמום. מצודת דוד. באר החיים

(יב) לָכֵן כֹּה אַעֲשֶׂה לְךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אַעֲשֶׂה לְךָ הַכּוֹן לְקִרְאָת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (יג) כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מֶה שִׁחּוֹ עֲשֵׂה שֹׁחַר עֵיפָה וְדֶרֶךְ עַל בְּמַתִּי אֶרֶץ יְהִנֵּה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

פרק ה (א) שָׁמְעוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ב) נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל נִשְׁשָׂה עַל אֲדָמָתָה אֵין מְקִימָה:

(יב) לכן כה אעשה לך ישראל ולא שבתם עד הנה לכן אעשה לך כה, כמו שאמרתי שאהפוך בכם כמהפכת סדום ועמורה. (ואתם) עקב כי זאת אעשה לך בעבור אשר אעשה לך את זאת האמור למעלה, וידעת אם כן מזה, לכן הכון לקראת אלהיך ישראל (ותכין את) עצמך, אתה ישראל לקראת אלהיך, להלחם בו לעכב על ידו. ואמר כמהתל ומלעיג, וכאומר, אף שידעת הדבר, אין בידך להיות נשמר ממנה >ע"פ אבן עזרא<: (יג) כי הנה יוצר הרים^{קלד} כי הנה ה' הוא היוצר את ההרים. וברא רוח והוא הבורא את הרוח והכל שלו ובידו. ומגיד לאדם מה שחוו והוא מגיד לאדם מה יהיה דבורו, כי יודע הוא תעלומות לב. עשה שחר עיפה ובידו להפך אור השחר להיות חושך, ודרך על במתי ארץ והוא דורך על במתי ארץ, רצה לומר משפיל הוא את הרמים, ה' אלהי צבאות שמו כי שמו ה' אלהי צבאות, כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה. וכאומר אם כל אלה בו, אם כן מי יוכל להיות נשמר מהרעה שהוא מיעד להביא:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ה א - ב):

וכעת נושא קינה על ישראל, ומתחיל בנפילת המלוכה (יש לשים לב בפרקים אלו, שבאמרו 'שמעו את הדבר הזה' הוא מתחיל ענין חדש, כגון פרק ג' א', ד' א', ה' א').

פרק ה (א) שָׁמְעוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה (אני) מרים קול קינה עליכם אתם בית ישראל: (ב) נִפְלָה רָצָה לומר, הנה עתה עדת ישראל נפלה בשפל המצב לא תוסיף קום בתולת ישראל ולא תוסיף עוד לקום להחזיר לקדמותה לממשלתה הראשונה, עד אשר יגלו מארצם (אבל בגאולה העתידה ישובו גם המה (עשרת השבטים) כמו יהודה ובנימין, ומלך אחד יהיה לכולם, ויחזרו אם כן גם הם לממשלתם הראשונה). נִשְׁשָׂה עַל אֲדָמָתָה עודנה בארצה היא עזובה אין מקימה ואין מי מקימה, כי אין הכח ביד מלכה ושריה להקימה מעפרה:

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קלד} ד יג יוצר הרים ובורא רוח. צריך ביאור מה השייכות בין יוצר הרים, לענין מגיד לאדם מה שיחוו. אלא הרים - זה הגוף, רוח - זה הנשמה (מהרש"א חגינה ח), או הרים זה הר שומרון, רוח זה רוח האויב שיבא עליכם (הרב אברבנאל). ובתרגום לכאורה נראה שגם ההרים מכון לעונש לחוטאים, ואולי הם מיני גיהנום.

(ג) **כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנִי יְהוָה הָעִיר הַיְצִאת אֶלֶף תְּשָׁאִיר מֵאָה וְהַיְצִאת מֵאָה תְּשָׁאִיר עֶשְׂרֵה לְבֵית יִשְׂרָאֵל:**

(ד) **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרִשׁוּנִי וְחִיו: (ה) וְאֵל תִּדְרָשׁוּ בֵּית אֵל וְהִגְלַגְל לֹא תִבְאוּ וּבָאָר שְׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הִגְלַגְל גְּלָה**

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ה ג): ניבא על התמעטות עריהם, או צבאם.

(ג) **כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנִי ה' הָעִיר הַיְצִאת אֶלֶף תְּשָׁאִיר מֵאָה** (העיר) שהיו יוצאים ממנה אלף אנשים לצבא **»ע"פ וד"ק»,** לא ישארו בה כי אם מאה. **וְהַיְצִאת מֵאָה תְּשָׁאִיר עֶשְׂרֵה לְבֵית יִשְׂרָאֵל** מוסב על העיר, לומר העיר של בית ישראל היוצאת אלף וגו':

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ה ד - טו):

בנבואה זו, קורא להם לדרוש ה', לשוב בתשובה ולהנצל. ומפרט את חטאיהם בפרטות, וניבא עונש לרכושם, בתיהם, ושדותיהם.

א' בטענה שעובדים עבודה זרה במקום לדרוש ה' בבית המקדש. ועל כך העונש פן יצלח כאש בית יוסף.

ב' ועל חטא הטיית הדין, מונה ג' שלבים זה חמור מזה, ולכל אחד עונש מדה במדה. ההופכים ללענה משפט, מזניחים ללמוד היטיב הלכות ממונות עד שמתהפך ההלכה, ועל כך אומר שהקב"ה יכול להפוך יום ללילה, ובוודאי יכול להביא עליהם שודד.

ג' שנאו בשער מוכיח. נראה לפרש על המשפט, שמאסו במי שהיה מייעץ להם מה הוא דבר האמת בדין, ומחמת שלא שמעו לו, הפסידו את הדל. ועל כן העונש שיפסידו את בתיהם.

ד' יותר חמור, שלקחו שוחד בזון, והטו הדין במזיד ממש, עד שמי שידע האמת הוכרח לשתוק ולידום (או הכוונה שבעת העונש לא יהרהרו על מידת הדין). והעונש על כך, הוא עונש על השדות וכרמים, וכהלן בפרשה הבאה.

(ד) **כִּי כֹה אָמַר ה' לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרִשׁוּנִי^{קל"ה} וְחִיו** דרשו אותי ותשארו בחיים: (ה) **וְאֵל תִּדְרָשׁוּ בֵּית אֵל** רצה לומר את העגל אשר בבית אל. **וְהִגְלַגְל לֹא תִבְאוּ** אל הגלגל לא תבאו, אל העבודה זרה העומדת שם. **וּבָאָר שְׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ** לבאר שבע לא תעברו, כי גם שם בנו מזבחות לעבודה זרה, כמו שנאמר וחי דרך באר שבע (לקמן ח). **כִּי הִגְלַגְל גְּלָה יִגְלָה** כי בסבת עבודת הגלגל, גלה יגלה ישראל מעל אדמתו, והוא לשון הנופל על לשון. **וּבֵּית אֵל יִהְיֶה לְאוֹן** בסבת עבודת בית אל יהיה ישראל לעמל ויגיעה, וגם זה הוא לשון נופל על הלשון, כי בית אל כינה הכתוב לגנאי, בשם בית און, כמו שנאמר ואל תעלו בית און (הושע ד) **»ע"פ**

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קל"ה} **ה ד דרשוני.** רש"י מפרש תעלו לרגל והקריבו קרבנות.

עמום. מצודת דוד. באר החיים

יגלה ובית אל יהיה לאנן: (ו) דרשו את יהוה וחיו פן יצלח פאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל: (ז) ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו: (ח) עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יהוה שמו: (ט) המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא: (י) שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו: (יא) לכן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו פתי גזית בניתם ולא תשבו בם פרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם: (יב) כי ידעתי רבים פשעיתם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו: (יג) לכן

רד"ק: (ו) דרשו את ה' וחיו פן יצלח כאש רצה לומר פן חמת ה' יצלח ויתגבר על בית יוסף, כאש המצליח ומתגבר והולך ושוף. בית יוסף היא מלכות אפרים שהם מבני יוסף. ואכלה ואין מכבה לבית אל ותשרוף אנשי שומרון העובדים לעגל שבבית אל, ולא ימצא מי מכבה השרפה, רצה לומר לא ימצאו מושיע ומציל: (ז) ההופכים ללענה משפט אשר הם מהפכים משפט התורה המתוק כדבש, לקחת תמורתו את העגל המרה כלענה. וצדקה לארץ הניחו משפילים הצדקה עדי ארץ: (ח) עושה כימה וכסיל מוסב למקרא שלפני פניו, שאמר דרשו את ה' והוא זה העושה כימה וכסיל, עם כי המה מתחלפים בפעולותיהם, כימה מקרר, וכסיל מחמם. והופך לבקר צלמות את הצלמות (הוא חשכת הלילה) מהפך להיות בוקר. ויום לילה החשיך ואת היום מחשיך להיות לילה. הקורא למי הים להעלותם בעבים ואחר זמן שופכים על פני הארץ. וישפכם על פני הארץ ה' שמו המורה שהוא אדון הכל >ע"פ רד"ק: (ט) המבליג שד על עז הלא הוא מחזק שוד וחרבן, על עם עז. ושד על מבצר יבוא רצה לומר, וכן יבוא חרבן על המבצר שאתם בוטחים בו, וכאומר הואיל וכן דרשו את ה' וחיו: (י) שנאו בשער^{קל} מוכיח והם עם כל זה (נשהב"ה יכול להרע להם כל כך). שנאו בשער את הנביא המוכיח, רצה לומר אף בשער העיר במקום פרסום, המה מראים שנאה על המוכיח. ודובר תמים יתעבו ומי שמדבר דברים תמימים וישרים, אותו מתעבים: (יא) לכן יען בושסכם על דל בעבור שרמיסת רגליכם הוא על הדל ומשאת בר תקחו ממנו ותגזלו ממנו המשא של תבואה שעל שכמו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם לזה בתי הגזית שבניתם והרי הם שלכם, ואף על פי כן לא תשבו בם, כי האויב יקחם, כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם וכן כרמים חמודים שנטעתם, ושלכם המה, ועם כל זה לא תשתו אתם את יינם, כי אם האויב: (יב) כי ידעתי רבים פשעיתם ועצמים חטאתיכם אשר פשעיתם רבים וחטאתיכם המה חזקים, צררי צדיק אתם צוררים את הצדיק לקחי כפר ולוקחים כופר לפטור מעונש מיתה

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{קל} ד י שנאו בשער. הרבה יש להתקשות במהלך פרשה זו. פסוק ז' הוא חטא, ח' וט' עונש. פסוק י' חטא, ושוב ממשיך בעונש. ואינו מבאר אידך ולמה עובר מענין לענין. והנה לפי מה שנתבאר הקדמה מובן.

הַמִּשְׁכִּיל בָּעֵת הַהִיא יָדַם כִּי עַתָּה רָעָה הִיא: (יד) דְּרָשׁוּ טוֹב וְאַל רָע לְמַעַן תַּחֲיוּ וְיִהְיֶה כֵן יִהְיֶה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אָמַרְתֶּם: (טו) שְׁנָאוּ רָע וְאָהְבוּ טוֹב וְהִצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוֹלֵי יַחֲנָן יִהְיֶה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׂאֲרִית יוֹסֵף:

(טז) לָכֵן כֹּה אָמַר יִהְיֶה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל רְחֻבוֹת מִסְפָּד וּבְכָל חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוּא הוּא וְקָרְאוּ אָכֵר אֶל אֲבֵל וּמִסְפָּד אֶל יוֹדְעֵי נְהִי: (יז) וּבְכָל כְּרָמִים מִסְפָּד כִּי אַעֲבֹר בְּקֶרְבָּךְ אָמַר יִהְיֶה:

את המחויב, ואביונים בשער הטו ובשער מקום המשפט מטים דין האביונים: (יג) לכן בעבור המשפטים האלה, הנה המשכיל בעת ההיא ידם קל^{קל} ידום בעת בוא הפורעניות ולא ירהר אחר מדת הדין, כי עת רעה היא כי בא העת שיקבלו הרעה >ע"פ רש"י. להתרגום ועוד מפרשים, כוונת הפסוק שתלמידי החכמים שותקים מללמד מחמת דוע העם>, כי נתמלאה הסאה: (יד) דרשו טוב ואל רע למען תחיו. לכן דרשו לעשות טוב, ואל תדרשו לעשות רע, למען תשיגו את החיים. ויהי כן ה' אלהי צ'באות אתכם רצה לומר כן יהיה ה' עמכם תקוע בלבבכם כאשר אמרתם ונדרתם בעת שקבלתם אותו לאלוה >ע"פ ר"י אברבנאל>: (טו) שְׁנָאוּ רָע דבר הרע בעיני ה' שְׁנאוּ וְאָהְבוּ טוֹב וְאָהְבוּ טוֹב בעיניו והציגו בשער משפט ואת המשפט העמידו בשער המשפט להיות מתקיים ולעמוד על עמדו. אוֹלֵי יַחֲנָן ה' אֱלֹהֵי צ'באות שארית יוסף אם כן תעשו אוֹלֵי יַחֲנָן ה' את השארית אשר ישארו מיוסף וקרא את כל ישראל על שם יוסף לפי שכלכלם במצרים >ע"פ רש"י>:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פ"ה טז-יז):

עונש על שדות וכרמים. יתכן שהוא על החטא שבסוף פרשה הקודמת, לוקחי כופר.

(טז) לָכֵן רָצָה לומר הואיל ולא כן עשיתם לכן כה אמר ה' אלהי צ'באות אדני בכל רחבות מספד יהיה מספד. ובכל חוצות יאמרו הוּא הוּא וקראו איכר אל אבֵל יקראו אל האיכר להתאבל על מלאכתו שהיתה בחנם. ומספד. ובמספד יקראו אל יודעי נְהִי שהם יעוררו המספד: (יז) ובכל כרמים מספד יהיה מספד על חסרון היין >ע"פ רד"ק>. כי אעבור בקרבך להכות כן אמר ה':

באר החיים - הקדמה לפרשה (פ"ה יח - כז):

מעין חיים - מוסר ועיונים

קל^{קל} ד יג לכן המשכיל בעת ההיא ידום. כשיפגעו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו, אם יגביר הסבל על החרדה, וירצה (לא יכעס) בגזרת הבורא, ויצדיק את דינו, יורה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלוקים, כמו שנאמר המשכיל בעת ההיא ידום (חובות הלבבות כניעה פרק ז). ומבואר שמפרש כפרש"י.

עמוס. מצודת דוד. באר החיים

(יח) הוי המתאונים את יום יהנה למה זה לכם יום יהנה הוא חשך ולא אור: (יט) פאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש: (כ) הלא חשך יום יהנה ולא אור ואפל ולא נגה לו: (כא) שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיהם: (כב) כי אם תעלו לי עלות ומנחתיהם לא ארצה ושלם

נראה שזו נבואה מאוחרת, ומתיחס לפרשה הנ"ל דרשוני וחיו, שהיה הכוונה בו שיבואו לבית המקדש כפרש"י שם. והנה בזמן הושע בן אלה המלך האחרון של עשרת השבטים, הסיר המלך את השומרים שמנעו מללכת ברגלים לבית המקדש, כמבואר בגמרא גיטין פ"ח וכנראה היו מהם שמאז הלכו לבית המקדש, ומהם המשיכו לא ללכת לבית המקדש. אמנם אלה שעלו ציון לבית המקדש חשבו שבכך הם ינצלו ביום הפורענות, וחשבו שלהם יהיה 'אור' (פרשה זו), ומשום כך היו שאננים בציון (תחילת פרשה הבאה).

ועל כך מנבא, ואומר שמכיון שנשארו עם פסיליהם גם כן, ולא הלכו בדרכי ה' לעשות צדקה ומשפט, לפיכך אומר להם הקב"ה, אם כן קומו מכאן, ולכו מהלאה לדמשק^{קל"ח}.

(יח) הוי המתאונים את יום ה' על בני יהודה יאמר ע"פ ר"י אברבנאל - והוא מה שנאמר האומרים ימהר יחיה מעשהו וגו' (ישעיה ה) שהיו בני יהודה מלעיגים בדברי הנבואה, ואמרו ימהר להביא יעודי הפורעניות, למען נראה אם יוכל עשוהו, וכאילו יתאוו לה, ואמר הוי על אלה המתאונים יום הפורעניות הבא מה'. **למה זה לכם רצה לומר למה אתם מתאונים יום ה' הלא הוא יום חושך ולא יום אור** ע"פ רש"י: **(יט) כאשר** היום ההוא יהיה, כאשר **ינוס איש מפני הארי** הרודף אחריו, **ופגעו הדב** ובדרך נוסו פגע בו הדוב, **ובא הבית** וכאשר יבוא אל הבית להטמין עצמו **וסמך ידו על הקיר** אל הקיר לחפש אחר מקום נסתר, **ונשכו הנחש** ישכנו הנחש היושב בחור הקיר רצה לומר כשתנצלו מצרה האחת תבוא השניה: **(כ) הלא חשך יום ה' ולא אור ואפל ולא נגה לו** רצה לומר אם כן היום ההוא יהיה חושך, ועל מה תתאוו לו: **(כא) שנאתי** רצה לומר אל תבטחו בהבאת הקרבנות כי באמת שנאתי **מאסתי קרבנות חגיכם**, **ולא אריח** בהקטרת העולות שאתם מביאים **בעצרתיהם** בעת שאתם נעצרים ומעוכבים לפני בבית המקדש, רצה לומר אינם מקובלים לפני: **(כב) כי אם תעלו לי עלות ומנחתיהם** ואף המנחות שאתם מעלים **לא ארצה** בהם.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קל"ח} עד הנה דיבר על השבטים, וגם בסוף הנבואה נראה שמדבר בגלות השבטים, ונבואה הבאה מפורש בחז"ל שמדבר בגלות השבטים. וקשה הרי הם לא הקריבו בבית המקדש, כי המלכים מנעו מהם, ולאמור מיושב, שמדבר בזמן האחרון לפני שגלו שאז יכלו לעלות לרגל.

אמנם דעת הרב אברבנאל להעמיד את הפרשה על יהודה, לומר שיגלו לבבל, שהוא אחרי דמשק. וכ"כ המצודות בתחילת הפרשה.

אך הנה נמצא מפורש בחז"ל, שמדבר על עשרת השבטים, בסדר עולם פרק כ"ב כתוב: ר' נחוראי אומר משום רבי יהושע הרי הוא אומר (לעיל פרק ג') כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן וגו' אילו מכל ישראל בפאת מטה מלמד שלא נשתייר בהן אלא אחד משמנה שבהן ושאר העם היכן היה בדמשק, לקיים מה שנאמר (שם ה') והגלתי אתכם מהלאה לדמשק וגו'. אותה שעה כיון שראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות לירושלים. עד כאן. אכן לפי מדרש זה נראה שהתקיים לפני שיכלו ללכת לבית המקדש, ואם כן דברי הנבואה שמוכר שמקריבים קרבנות צריך ביאור. וצ"ע (ואולי רק ברגל לא יכלו לבא לבית המקדש, אבל כל השנה יכלו).

מְרִיאִיכֶם לֹא אָבִיט: (כג) הָסֵר מֵעָלַי הַמוֹן שְׂרִיךְ וְזָמַרְתָּ נִבְלִיךָ לֹא
אֲשַׁמֶּעַ: (כד) וַיִּגַּל בְּפִמִּים מִשְׁפָּט וַיַּצְדֵּקָה כְּנַחַל אֵיתָן: (כה) הַזְבַּחִים
וּמִנְחָה הַגִּשְׁתָּם לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: (כו) וּנְשֹׂאתֶם
אֶת סִכּוֹת מַלְכְּכֶם וְאֵת פִּיּוֹן צִלְמִיכֶם כּוֹכֵב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם
לָכֶם: (כז) וְהִגְלִיתִי אֶתְכֶם מִהָלָאָה לְדַמְשֶׁק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צַבָּאוֹת
שְׁמוֹ:

ושלם מריאיכם השלמים מה שאתם מביאים מריאים (פרים שמינים) לא אביט אליהם, ואינם לרצון: (כג) הסר מעלי המון שריך המיית השיר מה שהלויים משוררים לפני. וזמרת נבליך מה שהם מזמרים לפני בכלי נבל. לא אשמע כי אינם ערבים עלי: (כד) ויגל במים משפט רצה לומר זאת עשו (ומעשים טובים תנעשו), המשפט אשר כבשתם בעמקי המסתר, יגולה כמים הנובעים היוצאים מבטן הארץ ממקום מסתר. ע"פ רש"י. ויצדקה כנחל איתן והצדקה שפסקתם ממנה, התמידו בה כנחל חזק השוטף והולך ואינו פוסק: (כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל רצה לומר וכי הכל תלוי בזבחים, וכי הגשתם לפני במדבר זבחים ומנחות בכל ימי משך מ' שנה שהלכתם בו, הלא באותן הימים לא עשו אלא פסח אחד, וגם עולות לא קרבו, כן ארז"ל ע"פ רש"י, וכאומר וכי לא הייתי אז מרוצה לכם בזולת הקרבנות: (כו) ונשאתם את סכות מלככם רצה לומר הואיל ואין הכל תלוי בקרבנות, אם כן לא יגינו עליכם, ותלכו גולה, ועל צואריכם תטענו את הפסל של העבודה זרה סכות, שקבלתם עליכם למלך ולאולה, ואת העבודה זרה כיון, צלמיכם שעשיתם צלמו לעבוד לפניו, ואת העבודה זרה כוכב, אלהיכם אשר עשיתם לכם כי האויב יכריחם להביאם עמהם בגולה. ע"פ רש"י: (כז) והגליתני אתכם מהלאה לדמשק רחוק מדמשק משם ולהלן אמר ה' אלהי צבאות שמו:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ו א - י):

חז"ל (שבת קמז, ובעוד מקומות קטל) אמרו מכוח פסוקי פרשה זו, שעשרת השבטים גלו מחמת שנמשכו אחרי הנאות קטל.

מעין חיים – מוכר ועיונים

קטל הרב אברבנאל מעמיד את פרשה זו על יהודה. ומסייע לו הפסוק השאננים בציון. ופסוק ח' גאון יעקב עיר ומלוואה, שגם רש"י מפרש אותם על בית המקדש וירושלים.

וגם הפסוק לא נחלו בשביר יוסף. משמע קצת שיהודה לא הצטערו מספיק על גלות עשרת השבטים.

אולם לכאורה חז"ל בכמה מקומות העמידוהו על עשרת השבטים, שכן אמרו, עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין שנאמר השותים במזקי יין (מדרש רבה בראשית לו ד). ועוד, אמר רב חלבו יין משובח של פרוגיתא (שם מדינה), ומים של דיומסת (נהר שמימיו מלוחים, והיא מחממת ומרפאה, וימי רפואתה כ"א יום בשנה), קיפחו עשרת שבטים מישראל, (גמרא שבת קמז). ופרש"י שהיו בעלי הנאה, ועוסקים בכך ולא היו עוסקים בתורה, ויצאו לתרבות רעה. וכן בספרי (דברים שיז, שיח) על הפסוקים חלב כרים, דם ענב ישתה חמר, וישמן ישורון ויבעט. וכן מצינו אמר רב יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה, שנאמר ואכלו כרים מצאן לכן עתה יגלו (פסחים מט). וכתב מהרש"א היינו עשרת השבטים משום שהלכו ביותר בתענוגים ומותרות על כן גלו בראש, לפני יהודה, והיא מדה כנגד מדה, כי הגולה אי אפשר לו להשיג

עמוס. מצודת דוד. באר החיים

פרק ו (א) הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרֶן נִקְבִּי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ב) עֲבְרוּ כְלָנָה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשֶּׁם חֶמֶת רַבָּה וּרְדּוּ גֵת פְּלִשְׁתִּים הַטּוֹבִים מִן הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלָּכֶם: (ג) הַמְּנַדִּים לְיוֹם רָע וַתִּגִּישׁוּן שָׁבַת חֶמֶס: (ד) הַשֹּׁכְבִים עַל מְטוֹת שֵׁן וּסְרָחִים עַל עֲרֻשׁוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֶּאֱזָן וְעֹגְלִים מִתּוֹךְ מִרְבֵּק: (ה) הַפְּרָטִים עַל פִּי הַנֶּבֶל כְּדוּיד הַשְּׂבִי לָהֶם כְּלִי שִׁיר: (ו) הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יֵין וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ וְלֹא נָחֲלוּ

ונראה שמן המילים הבוטחים בהר שומרון עד סוף פסוק ז מדבר בעשרת השבטים, ופסוק ח' מדבר בבני יהודה כפרש"י שם, ואמנם יש נוסחאות שמפסוק ח' מתחיל פרשה אחרת.

(א) הוּי הַשְּׂאֲנָנִים הוּי עַל אֱלוֹ הַיּוֹשִׁבִים שֶׁאֵין בְּצִיּוֹן, וְהַבְּטָחִים (וְכֵן הוּי) עַל אֱלוֹ הַיּוֹשִׁבִים בְּהַר שְׁמֶרֶן. נְקוּבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם מִתְחַלָּה הֵיוּ נְקוּבִים בְּשֵׁם שֶׁהֵם הָעַם הַמְּשׁוּבָּחִים שֶׁבְּכָל הָעַמִּים, בְּמִשְׁפַּט הַנִּהְגָּת דְּרֹכָם, וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל עֵתָּה בָּאוּ כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכַלֵּם (וְלִהְיוֹת כְּלוּלִים עִם שָׂאֵר הָעַמִּים בְּשׁוּוֹה). לֵאחֹז בְּמִשְׁפַּטֵּי הַנִּהְגָּת דְּרֹכָם »ע"פ רש"י: (ב) עֲבְרוּ כְלָנָה עֲבְרוּ לְכָלָנָה וּרְאוּ טוֹב הַמָּקוֹם. וְלְכוּ מִשֶּׁם חֶמֶת רַבָּה. וּמִשֶּׁם לְכוּ אֶל חֶמֶת רַבָּה. וּרְדּוּ אֶל גֵּת שֶׁל פְּלִשְׁתִּים לְרֹאשׁ גֹּדֶל גְּבוּלָם וּשְׂבָחָם. הַטּוֹבִים וְכִי הֵמָּה טוֹבִים מִן הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה הֵם מַלְכוּת יְהוּדָה וּמַלְכוּת אֲפִרַּיִם, אִם רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלָּכֶם וְכִי גְבוּלָם גָּדוֹל מִגְּבוּלָכֶם (וְהִרִי הַשֹּׁטָח שֶׁלָּכֶם גָּדוֹל וְטוֹב), וְאִם כֵּן מִה מִצֶּאֱזָן בִּי עוֹז לְמֹאֵס מִשְׁפַּטֵּי »ע"פ רש"י: (ג) הַמְּנַדִּים לְיוֹם רָע הֵם הַמְּנִיעִים (מִזִּיּוּס וּמִקְרִיבִים) אֶת עַצְמָם בְּמַעֲשֵׂיהֶם, לְלַכֵּת לְיוֹם רָע. וַתִּגִּישׁוּן שָׁבַת חֶמֶס וַתִּגִּישׁוּן לִשְׁבַת בַּמָּקוֹם חֶמֶס. רָצָה לֹמֵר (וְאֵתָּה בְּעַצְמָם מִתְקַרְבִּים לְהַתִּיּוֹשׁ) בְּגוֹלָה בְּאֶרֶץ הַכַּשְׂדִּים, אֲשֶׁר תִּקְבְּלוּ מֵהֶם חֶמֶס »ע"פ רש"י: (ד) הַשּׁוֹכְבִים הֵם הַמִּתְעַנְּגִים לְשׁוֹכֵב עַל מְטוֹת שֵׁן. וּסְרָחִים עַל עֲרֻשׁוֹתָם עַל מְטוֹתָם פִּרְשׁוּ סְדִינִים אֲרוֹכִים וְרַחֲבִים, עוֹדִפִּים בְּאוֹרֶךְ וּבְרוּחָב עַל הַמְּטָה, לְכַבּוֹד וּלְתַפְאֶרֶת. וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֶּאֱזָן מִן הַצֶּאֱזָן יִבְרְרוּ אֶת הַכָּרִים לֹאכִילָתָם. וְעֹגְלִים מִתּוֹךְ מִרְבֵּק מִמָּקוֹם שֶׁנִּתְפַּטְּמוּ שִׁמָּה »ע"פ רש"י: (ה) הַפְּרָטִים הֵם הַמְּזַמְּרִים עַל פִּי הַנֶּבֶל נְגוּנִים יְחִידִים וְנִפְרָדִים שֶׁלֹּא תִדְמָה אֶחָת לַחֲבֵרָתָהּ. כְּדוּיד חֲשָׁבוּ לָהֶם כְּלִי שִׁיר. הֵמָּה חוֹשְׁבִים אֶת עַצְמָם בְּדַבָּר כְּלִי הַשִּׁיר, לִהְיוֹת כְּדוּד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לִנְגֵן עַל כְּלִי שִׁיר, כְּמוֹ שֶׁנִּיגֵן הוּא. וְכֹאמֵר הֵלֵךְ אֵין לָהֶם עֶרֶךְ וַיִּיחָס עָמוֹ, הוּא שֶׁר שִׁיר ה', וְהֵמָּה לֹא כֵן: (ו) הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יֵין לֹא שְׁתֵּי בְּכּוֹסוֹת, כִּי אִם בְּמִזְרְקִים בְּנֵי מִדָּה מְרֻבָּה. וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ בְּמִיטֵב הַשְּׂמָנִים יִשְׁמְחוּ בְּשֶׁרֶם לְהַתְעַנֵּג. וְלֹא נָחֲלוּ עַל שֶׁבֶר יוֹסֵף אֵינֶם חוֹלִים בְּכֹאֵב הַלֵּב, לְהִצְטַעַר עַל הַשֶּׁבֶר הַמִּיוֹעֵד לְבֹא עַל יוֹסֵף, וְנִקְרָאוּ כָל יִשְׂרָאֵל עַל שֵׁם יוֹסֵף,

מעין חיים – מוסר ועיונים

תענוגיו וכל תאוותיו. דהיינו שהמהרש"א מדייק את הפסוק בראש גולים, שמדובר על הראשונים שגלו. לכן נראה שבוודאי מדבר בעשרת השבטים, אך אולי חלק מדבריו נסובים על יהודה, וראה בעיונים להלן.

^{קמ} זה לשון מסילת ישרים (פרק י"ג) מילוי הכרס מושך אחריו פריקת עול, ומשנתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים... מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תימשך הגאווה, מלבד הקנאה והתאוה והעושה הנמשכין מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו כו"ל.

עַל שֶׁבַר יוֹסֵף: (ז) לָכֵן עָתָה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גָּלִים וְסָר מִרְחַח סְרוּחִים:
(ח) נִשְׁפַּע אֲדָנִי יִהְיֶה בְּנִפְשׁוֹ נָאִם יִהְיֶה אֱלֹהֵי צִבְאוֹת מִתְאָב אֲנֹכִי
אֶת גָּאוֹן יַעֲקֹב וְאֶרְמֻנָתוֹ שִׁנְאֵתִי וְהַסְגֵּרְתִּי עִיר וּמְלָאָה: (ט) וְהָיָה
אִם יוֹתֵרוֹ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבֵית אֶחָד וְמָתוּ: (י) וּנִשְׁאֹר דּוֹדוֹ וּמִסְרָפוֹ

לפי שהוא כלכלם במצרים <ע"פ ד"ר ק>: (ז) לכן הואיל וכן עשו לכן עתה בזמן קרוב יגלו בראש גולים קמא רצה לומר במבחר הגולים בבזיון רב (וכי כמו בדברים טובים יאמר לשון ראש ומבחר על הטוב שבכולן, כן בדברים רעים יאמר לשון ראש ומבחר על הרע שבכולן). וסר מרוח סרוחים אז יסיר מהם המשתאות הגדולות, העודפות מהשיעור הראוי <ע"פ דש"י>, או אז יסור אליהם אבלות גדולות ועודפות בשיעור <ע"פ ד"ר ק>: (ח) נשבע אדני ה' בנפשו רצה לומר בעצמו. נאם ה' אלהי צבאות, מתאב אנכי את גאון יעקב באמת אני אוהב את גאון יעקב זה בית המקדש, כמו שנאמר את גאון יעקב אשר אהב סלה (תהלים מז). וארמנותיו אבל ארמנות יעקב מקום שמתענגים שם אותם שנאתי, והסגרתי עיר ולכן אמסר ביד האויב (את) העיר, ומלואה (ואת) הדברים הממלאים את העיר, וגם בית המקדש בכללם, עם כי אהובה לי, הואיל ותחרב העיר, מה לי בית המקדש <ע"פ ר"י אברבנאל, ומהר"ם אלשיך>: (ט) והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד. כי יחביאו עצמם שם מפני האויב. ומתו כי האויב ישרוף הבתים וימותו כולם ולא ישאר אחד

מעין חיים – מוסר ועיונים

קמא ז לכן עתה יגלו. הוי השאננים בציון זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובין בהיכלי עונג. והבוטחים בהר שומרון אלו עשר השבטים שיושבים לבטח בסבסטי (כתב הערוך שהורדוס בנה את שומרון החרובה וקרא לה בסבסטי). נקובי ראשית הגוים הבאים משני שמות שם ועבר שמשם נקראו ישראל עברים, ובאו להם בית ישראל עובדי כוכבים בשעה שהם אוכלים ושותים הם מתעסקין בדברי תפלות מי חכם כבלעם מי גבור כגלית מי עשיר כהמן ואח"כ באין ישראל ואומרים להם אחיתופל לא היה חכם? שלמה לא היה חכם? שמשון לא היה גבור? דוד לא היה גבור? קרח לא היה עשיר? שלמה לא היה עשיר? שנא' בו (מלכים א ז) ויתן המלך את הכסף בירושלים וגו' ומסכימין כולם כדברי ישראל. עברו כלנה וראו זה קטיספון ולכו משם חמת רבה זו חמת אנטוכיא ורדו גת פלשתיים אלו תלוליא דפלסטיני הטובים מן הממלכות האלה זה ציון ושומרון אם רב גבולם מגבולכם אמר להם הקב"ה חלק גדול וטוב נתתי לכם שאין לאחת מכל האומות טוב וגדול מחלק שלכם, ולמה אין אתם עושים רצוני ואין אתם מתיראים ממני, שאביא עליכם פורענות על שאין אתם משימין דברי על לבבכם שנאמר המנדים ליום רע זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלבם, שאין חוששין עליו שאומרים לא תבא עלינו רעה. ותגישון שבת חמס הגשתם עצמכם לישוב אצל החמס להתקרב אל זרע עשו, שנקרא חמס, שנאמר (עובידה א) מחמס חשבו להם כלי שיר כשם שהיה דוד משורר ע"י נבלים להקב"ה, כך התקינו להם נבלים לשורר על היין שנאמר השותים במזוקי יין.. בכוסות שיש להם זרובות. ראשית שמנים ימשחו רב יהודה בר יחזקאל אמר זה שמן אנפקינון שמשיר את השער ומחליק את הבשר, ר' ינאי אמר שמן אנטיכוון ואחר כל השבח הזה לא נחלו על שבר יוסף מה סופר על ידי יין נתפתו זנו ולכן יגלו שנאמר לכן עתה יגלו בראש גולים וגו' הא למדנו כל מקום שיש יין יש ערוה (מדרש רבה ויקרא ה ג. ושם במדרב י).

והנה מהמדרש משמע שהפרשה כוללת גם את יהודה וגם את י' שבטים (בפרט במדרש במדבר). אך עיין מדרש תנחומא שמיני ה, שם מובא כל זה בכמה שינויים, ושם התחיל בכך ש' השבטים גלו על היין, ועל שאננים בציון לא אמר שהם יהודה ובנימין. וראה בפירוש ענף יוסף (להג"ר וונדל זצ"ל) על מדרש רבה ויקרא שם כתב: אף שהכתוב זכר את יהודה ובנימין נראה דסבר שהשלוה הנוכח מתחיל רק על ה' שבטים, שעליהם נאמר לכן יגלו בראש גולים, רק דרך אגב זכר שגם על יהודה תעבור כוס אחר כך, ואין תעונגיהם דומים לעשרת השבטים. אלו דבריו. ועיין מה שנתבאר בהקדמה, שנראה שמפסוק ח' מדבר על יהודה, והמילים הוי השאננים בציון (ואולי גם המילים ולא נחלו על שבר יוסף) הם הקדמה לעונש האמור בפסוק ח'.

לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן הַבֵּית וְאָמַר לְאֲשֶׁר בִּירְכָתִי הַבֵּית הַעוֹד עִמָּךְ
וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הֵס כִּי לֹא לְהִזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה:

(יא) כִּי הִנֵּה יְהִנֶּה מִצְוֶה וְהִפָּה הַבֵּית הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבֵּית הַקָּטָן
בְּקָעִים: (יב) הִירְצוֹן בְּסָלַע סוֹסִים אִם יַחְרוּשׁ בְּבִקְרִים כִּי הִפְכָּתָם
לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה: (יג) הַשְּׁמָחִים לֹלֵא דָבָר הָאֲמָרִים

»ע"פ רש"י: (י) ונשאנו את כל אחד ישא דודו ומסרפו להוציא (את) העצמים מן הבית לבל ישרפו גם הם עם הבשר. ואמר לאשר בירכתי הבית הנושא הזה, יאמר לאשר הוא בסוף הבית, המחפש אחר עצמות כמוהו העוד עמך אם יש עוד מה עמך, מן העצמות להוציאם מן השרפה. ואמר אפס רצה לומר וזה ישיב כמתרעם כבר נשרפו גם העצמות וכלה הכל. ואמר הסקב כי לא להזכיר בשם ה' ויחזיר זה ויאמר לו שתוק ואל תהרהר אחר מדת הדין, כי אלו הנשרפים לא אבו להזכיר בשם ה', כי אם הזכירו בשם הבעל, וראויים הם לזה הגמול:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ו יא - יד):

כאן ניבא גם על יהודה וגם על השבטים. ונראה שהכוונה שאותו מלך דהיינו סנחריב שכבש את עשרת השבטים, הוא בעצמו ילחץ גם את ערי יהודה, וכפי שהתקיים לבסוף שכבש את ערי יהודה, ורק שבבואו לירושלים הפילו ה', כמבואר במלכים ב יח יג.

(יא) כִּי הִנֵּה ה' מִצְוֶה וְהִכָּה מִי (ושקב"ה) שִׁיחוֹה לֹו, וְהוּא הָאוֹיֵב. הַבֵּית הַגָּדוֹל עַל מַלְכוּת אֲפִרִים יֹאמַר שְׁהִיא גְדוּלָּה מִמַּלְכוּת יְהוּדָה, כִּי בָהֶם יֵשׁ עֶשְׂרֵת שְׁבָטִים. רְסִיסִים לְבַקְעִיּוֹת מְרֻבּוֹת וּתְכוּפוֹת שֶׁאֵין לְתַקְנָם כִּי אִם לְאַחַר זְמַן רַב רָצָה לֹוֹמַר שֶׁהֶם לֹא יוֹשְׁבוּ לָאָרֶץ עַד הַגְּאוּלָּה הַעֲתִידָה. וְהַבֵּית הַקָּטָן עַל מַלְכוּת יְהוּדָה יֹאמַר שְׁהִיא קִטְנָה מִמַּלְכוּת אֲפִרִים. בְּקִיעִים לְבַקְעִים יְחִידִים שֶׁאֲפֹשֶׁר לְתַקְנָם מֵהֵר, רָצָה לֹוֹמַר שֶׁהֶם יוֹשְׁבוּ לָאָרֶץ בְּזֶמֶן בֵּית הַשְּׁנִי »ע"פ ר"י אברבנאל, מדרש רבה קהלת י יח, בפירוש עץ יוסף: (יב) הִירְצוֹן בְּסָלַע סוֹסִים וְכִי אֲפֹשֶׁר לְסוֹסִים לָרוֹץ בְּמָקוֹם הַסָּלַע כִּי הֵלֵא יִהְלֻמוּ וְיִשְׁכְּרוּ עֲקֻבוֹתָם אִם יַחְרוּשׁ בְּבִקְרִים וְכֵן הָאֵם אֲפֹשֶׁר שִׁיחְרוּשׁ אֲדָם בְּסָלַע עִם הַבִּקְרִים, הֵלֵא בֹוֹה יֹאבֵד וְיַפְסִיד אֶת הַבִּקְרִים. רָצָה לֹוֹמַר, וְכִי אֲפֹשֶׁר לְשִׁנוֹת דָּבָר הָרְאוּי, הֵלֵא הַמִּשְׁנָה לֹא רְיוּחַ, כִּי אִם יַפְסִיד. כִּי הִפְכָּתָם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט כְּאוֹמֵר הֵלֵא כֵן מַעֲשִׂיכֶם לְשִׁנוֹת דָּבָר הָרְאוּי, כִּי מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה הִפְכָתָם לְרֹאשׁ הָמָר, רָצָה לֹוֹמַר לְקַחְתָּם תְּמוֹרָתוֹ חוֹקֵי הָעַמִּים. וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה רָצָה לֹוֹמַר מִצְוֹת הַתּוֹרָה הִפְכָתָם, לְקַחְתָּם תְּמוֹרָתָם אֶת הַלַּעֲנָה, הוּא עֲבוֹדַת הַפֶּסֶל. וְכַפֵּל הַדָּבָר בְּמִילִים שׁוֹנוֹת. וְכְאוֹמֵר הוּאִיל וּשְׁנִיתָם דָּבָר הָרְאוּי, לָכֵן יִגִּיעַ לָכֶם הַהִפְסָד »ע"פ רש"י: (יג) הַשְּׁמָחִים הֵם שְׁמָחִים עַל לֹא דָבָר רָצָה לֹוֹמַר שְׁמָחִים עַל הַצִּלְחָתָם שֶׁלֹא תִתְקִיִּים לְזֶמֶן מְרֻבָּה »ע"פ רש"י. הָאוֹמְרִים הֵלֹוא בְּחֻקְנוּ לְקַחְנוּ לָנוּ קְרָנִים הֵם אוֹמְרִים בְּחֻקְנוּ יָדֵינוּ לְקַחְנוּ לָנוּ אוֹמֵץ וְחוֹזֵק, וְכְאוֹמֵר אֲבָל לֹא כֵן הוּא כִּי הֵכֵל בְּהִשְׁגָחָה »ע"פ רד"ק, ובספרי

מעין חיים - מוסר ועיונים

קמ"ב ו י ואמר הס. עיין להלן פרק ח ג השליך הס, וגם שם גם כאן נראה לכאורה שמדבר ביהודה, כמו שנתבאר בהקדמות לפרשה.

הָלוֹא בְּחִזְקָנוּ לְקַחְנוּ לָנוּ קִרְנִים: (יד) כִּי הִנְנִי מְקִים עֲלֵיכֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל נָאִם יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְבָּאוֹת גּוֹי וְלִחְצוֹ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֶמֶת עַד
נַחַל הָעֲרֶבָה:

פרק ז (א) כֹּה הִרְאֵנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גִּבֵּי בְּתַחֲלַת עֲלוֹת
הַלֶּקֶשׁ וְהִנֵּה לֶקֶשׁ אַחֵר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ: (ב) וְהִנֵּה אִם כָּלָה לֶאֱכֹל אֶת
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאָמַר אֲדֹנָי יְהוִה סֶלַח נָא מִי יָקוֹם יַעֲקֹב כִּי קִטָּן הוּא:

דברים שכב משווה זאת לפסוק פ' יאמר וידנו רמה, ולא ה' פעל כל זאת: (יד) כי הנני מקים עליכם כי עתה
שחטאתם לי הנני מעמיד עליכם אתם. בית ישראל – נאם ה' אלהי הצ'באות – גוי מוסב על הנני מקים
עליכם. ולחצו אתכם העמים ההם. מלבוא חמת מן הדרך שבאים בו אל חמת שהוא בפאת הצפוני של ארץ
ישראל. עד נחל הערבה שהוא בפאת הדרומי של ארץ ישראל מן הקצה אל הקצה:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז א - ג):

היתה גזירה על ביאת ארבה, ומחמת תפלת עמוס הנביא נתבטלה הגזירה

א (כֹּה הִרְאֵנִי בְּמִרְאֵה הַנְּבוּאָה. אֲדֹנָי ה', וְהִנֵּה יוֹצֵר גּוֹבִיָּהּ^{קמ} שְׂבוּרָא אַרְבֶּה בְּתַחֲלַת עֲלוֹת הַלֶּקֶשׁ
בְּתַחֲלַת צִמְיַחַת הָעֵשֶׂב הַמְּאוּחֵר. וְהִנֵּה לֶקֶשׁ אַחֵר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ נִדְמָה לִי כִּאִילוֹ אַחֵר שֶׁנִּגְזַר וְנִקְצֵר הָעֵשֶׂב לְמַאֲכַל
בְּהֵמַת הַמֶּלֶךְ, הַצִּמְיַחַת וְגִדְלָה הַלֶּקֶשׁ הוּא עֵשֶׂב הַמְּאוּחֵר "ע"פ רש"י: (ב) וְהִנֵּה אִם כָּלָה לֶאֱכֹל אֶת עֵשֶׂב
הָאָרֶץ כִּי רָאָה בְּמִרְאֵה הַנְּבוּאָה כִּאִילוֹ הָאֲרֶבָה אָכַל כָּל הָעֵשֶׂב, וְכֹאשֶׁר כָּלָה לֶאֱכֹל אֶת הַכֵּל, אִזְּ הִבִּין שֶׁהִמְקוֹם
מִיֵּעֵד לְהִבִּיאַת הָאֲרֶבָה לְכָלֹת הַכֵּל. וְאָמַר אֲדֹנָי ה' אִמְרָתִי בְּתַפְלָה לֵה' סֶלַח נָא עוֹן יִשְׂרָאֵל, וְלֹא תִעֲנֹשׁ
בְּהַבָּאת הָאֲרֶבָה, כִּי מִי יָקוֹם אֶת יַעֲקֹב לַעֲמֹד עַל עַמְדוֹ לְכַלְכֵּלוֹ בְּרַעֲב כִּי קִטָּן הוּא כִּי הוּא קִטָּן וְאִין בּוֹ כַּח
וְיִכּוֹלֵת לְכַלְכֵּל אֶת עֲצָמוֹ לְמִצּוֹא דִּי סְפוֹק, וְכָל הָעַמִּים שׁוֹנְאִים אוֹתוֹ וְלֹא יֵאבּוּ לְכַלְכֵּלוֹ וְאִם כֵּן יִמּוֹת בְּרַעֲב "עיי'ן

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹכֵר וְעִיּוֹנִים

^{קמ} ז א יוצר גובי. המפרשים האבן עזרא, רד"ק, ור"י אברבנאל הקשו במילת יוצר, כנראה הוקשה להם, הרי הארבה נוצר
בששת ימי בראשית, ופירשו בדרך א' יוצר מלשון אסיפה, דרך ב' שראה במראה הנבואה שהקב"ה יוצר את הארבה (הרב
אברבנאל מצדד שגובי אינו ארבה הנקרא בארמית גובאי. שוב נמצא מדרש שיר השירים זוטא פ"א ג' על הפסוק שמן
תורק שמך, מפורש שהוא ארבה. אמנם המדרש שם מפרש שהגובי הוא משל, והכוונה לאויבים).

ולענין נראה שהכוונה מלשון צר צורה, הבראה הוא יש מאין, ויצירה הוא עשיית הצורה. והיינו שמצאו וראו בזמנינו,
שהארבה במקום מחייתו הוא ירוק וקטן, אוכל מעט, ופרה ורבה לאט. ולפתע פתאום כאשר רוצה הקב"ה שיופיע כמכה
מהלכת, ראשית נתקף בבולמוס אכילה פי כמה וכמה ממה שרגיל, ומכפיל ומששלש את גודלו ואת עוביו תוך מספר ימים,
וכל אחד משריץ מאות ואלפים, עד כי תוך שבועות מעט מגיע לאלפי אלפים, צבעו נעשה אדום, גופו חזק, אכילתו ברעש,
ואז כאשר נגמר להם האוכל במקומו, הם עולים בבת אחת בהמוניהם השמימה, ונדים ממקום למקום, ואוי לשדה שנחה
עליו ההמון הזה (עד זמן מה סברו ששני מיני ארבה הם, אך כיום נתברר שהיינו הך, וממש ניכר בו גזירת ה', כאשר
פתאום בלא זמן קבוע, משנה את טבעו מקצה לקצה). ולפי זה נראה שעל שם מה שמשנה הקב"ה את צורת הארבה, נאמר
עליו יוצר. וקרהו גובי, לרמוז שיעודו לגבות חוב הבריות לאלקים (גם בספר נחום ג יז, נקרא הארבה בשם גובי).

עמוס. מצודת דוד. באר החיים

(ג) נחם יהנה על זאת לא תהיה אָמר יהנה :

(ד) פה הראני אֲדָנִי יהנה והנה קרא לרב פֶּאֶשׁ אֲדָנִי יהנה וְתֹאכַל אֶת תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת הַחֶלֶק : (ה) וְאָמַר אֲדָנִי יהנה חֲדַל נָא מִי יָקוֹם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא : (ו) נחם יהנה על זאת גם היא לא תהיה אָמַר אֲדָנִי יהנה :

(ז) פה הראני והנה אֲדָנִי נָצַב עַל חוֹמַת אֲנָךְ וּבִידוֹ אֲנָךְ : (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֲנָךְ וַיֹּאמֶר אֲדָנִי הִנְנִי שָׁם אֲנָךְ

ר"י אברבנאל: (ג) נחם ה' על זאת והנה נתחרט ה' על הגזירה הזאת. לא תהיה אָמַר ה' ואמר שלא תהיה עוד :

באר החיים - הקדמה לפרשה (ד - ו) :

(ד) כה הראני אֲדָנִי ה' והנה קרא לרב באש אֲדָנִי ה' היה קורא למלאכי מרום שהם יריבו עם ישראל בהבאת אש, רצה לומר להביא עליהם חום רב שורף כאש >ע"פ רד"ק<. ותאכל את תהום רבה נדמה לי כאילו שרפה והובישה את מי התהום, ואכלה את החלק וכאילו שרפה את צמח קבוצת השדות : (ה) ואומר אֲדָנִי ידור חֲדַל נָא מִנֵּעַ נָא אֶת הַגְּזִירָה הַזֶּה, מִי יָקוֹם יַעֲקֹב כִּי מִי יָקוֹם אֶת יַעֲקֹב לַעֲמֹד עַל עַמְדוֹ לְכַלְכְּלוֹ בְּרַעַב כִּי קָטָן הוּא כִּי הוּא קָטָן וְאֵין בּוֹ יְכוּלַת לְכַלְכֵּל עַצְמוֹ : (ו) נחם ה' על זאת גם היא גם הגזירה ההיא לא תהיה אָמַר אֲדָנִי ה' :

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז ז - ט) :

ניבא שהגיע שעת הדין, שהקב"ה יתן לכל אחד עונשו, ולא יאריך אף.

(ז) כה הראני והנה אֲדָנִי נָצַב עַל חוֹמַת אֲנָךְ עַל הַחוֹמָה שְׂבוּנִין אוֹתָהּ בְּקוֹ הַמִּשְׁקוֹלַת (טל). וּבִידוֹ אֲנָךְ בִּיד הַמִּקְוֶה הִיא קוֹ הַמִּשְׁקוֹלַת >ע"פ רש"י< : (ח) וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס לֹא שָׁאֵל לוֹ עַל הַמִּרְאוֹת הָרְאוּנוֹת, לִפִּי שֶׁהִיוּ מִבּוֹאֵרִים מֵעַצְמָם, וְלֹא הוּצֵרְךְ לִבְאֵרוֹ. אֲבָל בְּמִרְאָה הַהִיא הוּצֵרְךְ לִבְאֵרוֹ, לִכֵּן שָׁאֵל >ע"פ ר"י אברבנאל<. וַיֹּאמֶר אֲנָךְ, וַיֹּאמֶר אֲדָנִי הִנְנִי שָׁם אֲנָךְ בִּקְרִיב עָמִי יִשְׂרָאֵל רֹצֵה לִּי אִשְׁפוֹט אוֹתָם בְּקוֹ מִשְׁקוֹלַת שֶׁל שׁוֹרֵת הַדִּין כִּפִּי הַגְּמוּלָה לֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוּר לוֹ וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לַעֲבוֹר עַל פֶּשַׁעַם לַמְּחֹל אוֹתָם : (ט) וְנִשְׁמָו בְּמוֹת יִשְׁחָקִיב^{קמ"ד}. הַבְּמוֹת שֶׁהֵעֵמִידוּ לַעֲבוּדָה זֶה יִהְיוּ שׁוֹמְמִין, כִּי מִגּוֹדֵל הַצָּרוֹת אֵין

מעין חיים - מוסר ועיונים

קמ"ד ז ט וְנִשְׁמָו בְּמוֹת יִשְׁחָק. בשלושת המראות הנ"ל לא נתפרש על איזה עון. ולפי פשוטו היה אפשר לומר שהוא על הבמות שעשו לע"ז המזכירים כאן. אכן חז"ל אמרו שהוא על הונאת דברים. אמר רב חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי

בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ: (ט) וְנִשְׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׁחָק וּמִקְדָּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יִחָרְבוּ וְקִמָּתִי עַל בֵּית יִרְבֵּעַם בְּחָרֵב:

(י) וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹהֵן בֵּית אֵל אֶל יִרְבֵּעַם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קֶשֶׁר עֲלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל הָאָרֶץ לְהַכִּיל אֶת כָּל דְּבָרָיו: (יא) כִּי כֹה אָמַר עָמוֹס בְּחָרֵב יָמוֹת יִרְבֵּעַם וַיִּשְׂרָאֵל גָּלָה

מי יבוא אליהם. ומקדשי ישראל יחרבו. הארמונות החזקות של ישראל יהיו לחרבה. וקמתי על בית ירבעם בחרב. אקום על בית ירבעם להפרע ממנו בחרב ועל זכריה בנו יאמר שהרגו שלום בן יבש כמ"ש (במלכים ב) <ע"פ רד"ק, ורש"י בפסוק י"א>:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז י - יא):

כאשר ניבא על חורבן בית אל כנ"ל, כעס עליו אמציה אחד מכהני הבעל, והתלונן עליו לפני ירבעם בן יואש מלך ישראל.

(י) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס^{ק"ה} רצה לומר מדבר דברים המביאים קשר (ומזימה) למרוד בך ולהרגך, כי כשישמעו שונאיו שהנביא מיעד עליו החרב, יתעוררו להרגו בדבר ה' (ויודעים שיצליחו). בקרב בית ישראל רצה לומר בפרסום רב במעמד כולם. לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. עם הארץ לא תוכל לסבול את כל דבריו מה שמאיים בשממון וחורבן כאומר הואיל וגם נפש העם מרה עליו א"כ תוכל לעשות בו משפט חרוץ כי גם יד העם יהיה עמך: (יא) כי כה אמר

מעין חיים - מוסר ועיונים

הונאה שנאמר הנה ה' ניצב על חומת אנך (ב"מ נט). הצועק על אונאת דברים אין השער -של תפלה- ננעל בפניו, לפי שצער הלב הוא וקרוב להוריד דמעות (רש"י שם בע"א, וגם בע"ב). וכוונתם הוא כפי שנראה מהנביא, שעל חטא זה לא הועילה תפלת עמוס הנביא לבטל את הגזירה. אמר ר' אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה שנאמר ובידו אנך (ב"מ שס). וההפך אם ע"י שליח או בעצמו, שכאשר הוא על ידי שליח אין העונש מיד (ר' יהונתן. מובא בשטמ"ק).

^{ק"ה} ז י קשר עליך עמוס. מה השיבו המלך. אמרו עליו על ירבעם בן יואש שהוא היה בן אדם שהיה נוהג כבוד בנביאים לכן אותן העמים מה שלא מסר הקב"ה ביד יהושע בן נון ולא ביד דוד מלך ישראל מסר הקב"ה ביד ירבעם בן יואש שנאמר (שם יד) הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי וגו' כי ראה ה' את עני ישראל מורה (מיצר) מאד ואפס עצור ואפס עזוב וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. וכי מה טיבו של ירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל, והלא היה עובד עבודה זרה, אלא משום שלא קבל לשון הרע על עמוס שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו' מיד גער בו ירבעם באמציה, והוציאו בניזיפה, ואמר לו חס ושלום לא נתנבא אותו הצדיק כן [הלא יונה ניבא לייחוא מלכות עד דור רביעי, וירבעם רק שלישי היה לייחוא (מהרש"א פסחים פז) וראה רש"י פסוק י"א שבאמת עמוס לא אמר כך], ואם נתנבא כך לא מדעתו הוא מתנבא כך, אלא מן השמים נאמר לו שיתנבא כך. באותה שעה אמר הקב"ה אף על פי שהדור ההוא עבדו עבודת אלילים וגם ראש הדור עובד עבודת אלילים, אפילו הכי (בכל זאת) הארץ אשר אמרתי לאברהם וליצחק וליעקב לתת לזרעם אתננה בידו של זה, לכך נאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה. מכאן אמרו מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב וכן במדה הזאת הוא נוהג בכל ישראל בכל מקומות מושבותם ובכל העמים וכל משפחות האדמה (תנא דבי אליהו זוטא פרק ז).

יגלה מעל אדמתו:

(יב) ויאמר אַמְצִיָּה אֶל עָמוֹס חֲזֵה לְךָ בְּרַח לְךָ אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה וְאָכַל שֵׁם לָחֶם וְשֵׁם תִּנְבָּא: (יג) וּבֵית אֵל לֹא תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא בִּי מִקֹּדֶשׁ מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא: (יד) וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל אַמְצִיָּה לֹא נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן נָבִיא אָנֹכִי בִּי בּוֹקֵר אָנֹכִי וּבּוֹלָם שְׁקָמִים: (טו) וַיִּקְחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאֵן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לְךָ הִנָּבֵא אֶל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (טז) וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר יְהוָה אֲתָה אָמַר לֹא תִנָּבֵא עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִטִּיף עַל בֵּית יִשְׁחָק: (יז) לָכֵן פֹּה אָמַר יְהוָה אֲשַׁתֶּךָ בְּעִיר

עמוס בחרב ימות ירבעם באמת כחש לו כי הוא אמר על בית ירבעם והוא זכריה בנו "ע"פ רש"י". וישראל גלה יגלה מעל אדמתו גם כזה כחש כי לא אמר כן עד לבסוף "ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ז יב - יז):

אחרי שהמלך לא נענה לדבר אמציה העובד עבודה זרה, פנה אמציה על עמוס בעצמו לגרשו, בשם כבוד המלכות.

(יב) ויאמר אמציה אל עמוס, חזוה רצה לומר אתה הוא חזוה, מה תעשה פה לך ברח לך אל ארץ יהודה כי שם מקדש ה' מקום הנבואה. ואכל שם לחם שם יפרנסו אותך. ושם תנבא רצה לומר שם תקבל שכר על הנבואה, שאתה מתנבא רעה על מלכות אפרים, כי לאויבים המה לו "ע"פ רד"ק: (יג) ובית אל אבל בבית אל לא תוסיף עוד להנבא כזאת כי מקדש מלך הוא כי פה הוא ארמון מלך הארץ ההיא, ופן אנשיו ימיתוך בשמעם שאתה מתנבא כזאת. ובית ממלכה הוא רצה לומר הממלכה מוחזקת ביד המלך מכמה דורות וידו תקיפה להכותך נפש "ע"פ ר"י אברבנאל: (יד) ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי רצה לומר אני לא הכנתי עצמי לנבואה, ולא נתעסקתי בלמודה, לשתחשוב שאני מקבל שכר על הנבואה, ובעבור השכר הכנתי עצמי לה. ולא בן נביא אנכי. וכאומר וגם מאבי לא ראיתי קבלת שכר נבואה, והוא ענין מליצה והרחבה. כי בוקר אנכי אני בעל בקר ואינני צריך לשכר. ובולם שקמים ואני כל היום מערבת שקמים עם דברים אחרים למאכל הבקרים, ואין אני עוסק בהכנת הנבואה ולמודה "ע"פ רד"ק: (טו) ויקחני ה' מאחרי הצאן אבל מבלי הכנה לקחני ה' ממה שהייתי הולך אחר הצאן לרעות אותם, ויאמר אלי ה' לך הנבא אל עמי ישראל וצוה אותי ללכת ולנבאות ואין תאמר אלי שלא אנבא, וה' אמר לי תנבא על ירבעם ומלכותו, ואין שייך להאשימיני כי מתנבא אני מחמת שכן רצוני, שהרי לא חפשתי את הנבואה כלל, רק רצון הקב"ה הוא "ע"פ רד"ק: (טז) ועתה כאומר הואיל ואין לי צורך אל שכר הנבואה עתה שמע דבר ה' עם כי אין מקום לקבל ממך שכר על הנבואה ההיא אתה אמר לא תנבא על ישראל, ולא תטיף על בית ישחק: (יז) לכן כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה אשר (הזונה בעיר) חזקתה ברצון, משא"כ בשדה. ובניך ובנותיך בחרב יפלו

תִּזְנֶה וּבְנִיךָ וּבְנֵתֶיךָ בַּחֶרֶב יָפְלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תִּחְלַק וְאַתָּה עַל
אַדְמָה טְמֵאָה תָמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלָה יִגְלָה מֵעַל אֲדָמָתוֹ:

פרק ח (א) כֹּה הִרְאֵנִי אֲדֹנָי יְהוֹה וְהִנֵּה כְּלוּב קִיץ: (ב) וַיֹּאמֶר מָה
אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וַיֹּאמֶר כְּלוּב קִיץ וַיֹּאמֶר יְהוֹה אֵלַי בָּא הַקֶּץ אֶל עָמִי
יִשְׂרָאֵל לֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ: (ג) וְהִלִּילוּ שִׁירֹת הַיָּכָל בַּיּוֹם
הַהוּא נָאֻם אֲדֹנָי יְהוֹה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל מְקוֹם הַשְּׁלִיךְ הֵס:

ואדמתך בחבל תחולק בקו המדה תחולק בין העמים. ואתה על אדמה טמאה תמות בארץ העמים.
וישראל גלה יגלה מעל אדמתו רצה לומר כמו שכחשת לדבר בשמי הנה באמת כן יהיה וכן יקום ע"פ ר"י
אברבנאל.

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ח א - ג):

ניבא שהגיע זמן קיום דינם, והרבה מהם ימותו, וראה כאן בעיונים בענין הנבואה.

פרק ח (א) כֹּה הִרְאֵנִי אֲדֹנָי יְהוֹה כְּלוּב קִיץ סל מלא פירות הקיץ ע"פ רד"ק: (ב) וַיֹּאמֶר מָה אַתָּה
רֹאֶה עָמוֹס וַיֹּאמֶר כְּלוּב קִיץ וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי בָּא הַקֶּץ אֶל עָמִי יִשְׂרָאֵל רצה לומר המראה מרמו שבא הקץ
והסוף על עמי ישראל, כי קיץ ראית וקץ בא, שהוא לשון הנופל על לשון. לֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ^{קמ} לעבור
ולמחול לו על פשעיו: (ג) וְהִלִּילוּ שִׁירֹת הַיָּכָל בַּיּוֹם הַהוּא נָאֻם אֲדֹנָי יְהוֹה הַשִּׁירֹת וְהַזְמִירוֹת שֶׁהֵיוּ
מְזַמְרִים בְּהִכְלֵיהֶם יִהְיוּ לִילָלָה, בְּמָקוֹם הַשִּׁירֹת יִלְלֻוּ ע"פ תרגום יונתן. רַב הַפֶּגֶר אֵז יִרְבוּ פַגְרֵי הַרוֹגִים
בְּכָל מְקוֹם הַשְּׁלִיךְ הֵס^{קמ} ובכל מקום אשר השליך המשליך את הפגרים הרבים ההם, יהיה שתיקה ודמיונות
קול, כי הרואים לא יצעקו ולא ירימו קול למען לא ירך לב העם ע"פ אבן עזרא:

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קמ} ח ב לא אוסיף עוד עבור לו. כן נאמר גם לעיל ז ח, אלא ששם ניבא שהגיע שעת הדין, אז דנו את כל אחד מבני עשרת
השבטים כפי מעשיו, איזה דין יהיה לו, איזה מיתה, או גלות, או שינצל, וזהו אנך, הוא הבדק את יושר החומה. וכאן
ניבא שכבר נגזר הדין, והגיע זמן קיום הדין, הוא שאם בא הקץ. ובפסוק הבא מבאר שעל רבים נגזר מיתה.

^{קמ} ז ג השליך הַס. מבואר שנגזרו שני דינים, בהיכלי השירות יהיו קולות יללה, ובשאר מקומות הַס ושקט (ענין ר"מ
אלשיך). ויתכן לפרש, שמינה ללא יסורין הוא בדממת המות, ואילו כשיש יסורים הוא בקול יללה. הוי אומר, אותם
שהרבו תענוגים במשתאות ושירה, עליהם נגזרה מיתה קשה יותר, מעל האחרים.

ונראה עוד, שקטיף התאנים בסוף העונה נקרא קיץ (מהר"י קרא, שכן הוא בלשון המשנה נדרים פ"ו, ועוד). וכפי שנוכחתי
כאשר קוצצים תאנים, בפרט בסוף זמן בישולם, הרי הרבה פעמים נופלת התאנה לארץ, כאשר רק נוגע בה, ומיד היא
נבקעת (וכמו שאמרו חז"ל בבא מציעא כ"א, תאנה עם נפילתה נמאסת). כך שבשל שבו התאנים של הקטיף, חלק מהם
שלמות, וחלק מבוקעות. וזהו הנמשל לשלחלק מהם יהיה מיתה ללא יסורים, ולחלק עם יסורים.

לכאורה יש קושי בנבואה זו, היכן מצינו שבאותה תקופה מן זמן עמוס ואילך היה ריבוי מתים אצל עשרת השבטים, מלך
אשור הגלה אותם ולא מצינו שהרג בס. ולפיכך נראה שנבואה זו היא על יהודה, שכן שירות היכל, מתרגם יונתן שבחא
דחכלא, ולכאורה איזה שירים נקראו שבחים אם לא שירי בית המקדש. ואכן ביהודה היה הרג רב בתקופה ההיא, מיד,
עוד לפני גלות השבטים, כמו שנאמר בדברי הימים ב כו. ויש לפרש שהשלכת הַס, הוא על המות, והילילו שירות היכל,

עמום. מצודת דוד. באר החיים

(ד) שָׁמְעוּ זֹאת הַשְּׂאִפִּים אֲבִיּוֹן וְלִשְׁבִּית (ענוי) עֲנִי אֶרֶץ: (ה) לֵאמֹר מִתִּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנִשְׁפִּירָה שָׁבֵר וְהִשְׁבַּת וְנִפְתָּחָה בֶּרֶךְ לְהִקְטִין אִיפָּה וְלִהְגָּדִיל שֶׁקֶל וְלַעֲוֹת מֵאֲזִנֵּי מֶרְמָה: (ו) לְקִנּוֹת בַּכֶּסֶף דָּלִים וְאֲבִיּוֹן בַּעֲבוּר נְעָלִים וּמִפֶּל בֶּרֶךְ נִשְׁבִּיר: (ז) נִשְׁבַּע יְהוָה בְּגִאוֹן יַעֲקֹב אִם אֲשַׁכַּח לְנִצָּחַ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: (ח) הֵעֵל זֹאת לֹא תִרְגֹּז הָאֶרֶץ וְאָבֵל

באר החיים - הקדמה לפרשה (פ"ח ד - ח):

על חומר האכזריות של תאבי הממון, מעלים מחירים בלא להתחשב בעניים, ואף עוברים על איסורי הונאת ממון.

(ד) שָׁמְעוּ זֹאת הַשְּׂאִפִּים אֲבִיּוֹן. אתם הבולעים את האביון. ולשִׁבִּית ועוסקים להשִׁבִּית מִן הָעוֹלָם. עֲנִי אֶרֶץ^{מח}: (ה) לֵאמֹר. שהמה אומרים מִתִּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ רצה לומר הַחֹדֶשׁ הַיָּדוּעַ שֶׁל הַקְצִיר, כִּי בִימֵי הַקְצִיר מוצאין העניים לאכול מהלקט והשִׁכְחָה והפאה, ואינם קונים תבואה למאכלם. ונִשְׁבִּירָה שָׁבֵר. (ונמכור מזון, כלומר) כשיעבור החדש לא ימצאו מה לאכול, ואז נמכור להם התבואה כפי אות נפשינו (במחיר מופרז). והשִׁבִּית. מלת מתי יעבור משמשת בשתים, כאילו אמר 'מתי יעבור השבת' הוא שנת השמיטה, כי אז מתפרנסים העניים מתבואת הארץ מן המופקר, ואינם קונים תבואה למאכלם. ונִפְתָּחָה בֶּרֶךְ כשיעבור השבת אז נפתח אוצרות התבואה. לְהִקְטִין אִיפָּה רצה לומר לא נמכר באמת ובמשפט, כי אם נעסוק לרמותם להקטין מדת האִיפָּה וּלְהַגְדִּיל מִשְׁקֵל הַשֶּׁקֶל, ולעוֹת מֵאֲזִנֵּי מֶרְמָה, (היו בודקים את משקל הכסף במאזנים, ולפיכך היו מתחכמים) לעוֹת עוֹד כִּף הַמֵּאזְנִים לעשות מרמה, להכריע למטה את הכף שבו אבן המשקל (בשעה ששוקל את הכסף שמשלמים עמו), למען יהא נראה שהכסף חסר הרבה ^{ע"פ רש"י}. מֵאֲזִנֵּי מֶרְמָה לפי שמאזני משקל שלהם היו עשויות באופן שיכולים להכריע את הכף, למה שהם רוצים, לכן קראם מאזני מרמה ^{ע"פ רד"ק}: (ו) לְקִנּוֹת בַּכֶּסֶף דָּלִים רצה לומר נקח מהם כל כסף כרמיה, עד שלא ישאר מאומה בידם, ונקנה אותם (בעצמם) בכסף, לעשות עמהם עבודה. וְאֲבִיּוֹן בַּעֲבוּר נְעָלִים רצה לומר נקנה אותה בדבר מועט בעבור זוג מנעלים ^{ע"פ אבן עזרא}. וּמִפֶּל בֶּרֶךְ נִשְׁבִּיר. עוד היו אומרים לא נמכור להם תבואה נקיה, אלא נערב בה הפסולת שמפילין מן התבואה בשעה שמרדקין אותה בנפה וכברה, והם בעל כרחם יקנו עם הפסולת ^{ע"פ רש"י}: (ז) נִשְׁבַּע ה' בְּגִאוֹן יַעֲקֹב בית המקדש יקרא כן, כמו שנאמר וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז) אִם אֲשַׁכַּח לְנִצָּחַ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם ^{ע"פ פירוש ב' ברד"ק}: (ח) הֵעֵל זֹאת לֹא תִרְגֹּז הָאֶרֶץ וכי על מעשה כזאת לא תרעד

מעין חיים – מוסר ועיונים

הוא על שבבית המקדש בשיר שעל המזבח, אם היה עת צרה היו מקוננים, כמו שנראה לכאורה בגמרא (ערכין י"א ב'), איליא (קינה) נפלה בפומיהון.

והנה לא נאמר בנבואה זו, על איזה עוון באה. ויתכן שהוא המשך לנבואה שבתחילת פרק ז', שם ניבא על ישראל עשרת השבטים על עוון הונאת דברים, וכאן ניבא על יהודה משום אותו עוון. וראה שגם פרשיות הבאות הולכות בדרך זו.

^{מח} ח ד. ולשִׁבִּית עניי ארץ. אדם חושב שהנה הוא סוחר טוב, הוא עושה כל עצה ותחבולה להרוויח כסף, כמו שאומרים מסחר הוא מסחר זה לא גמ"ח. אך כאשר איננו מתחשב בעניי, הקב"ה מחשיב לו זאת שוא עסוק בהריגת עניים.

כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ וְעֹלְתָה כָּאֵר כְּלָה וְנִגְרָשָׁה (ונשקה) וְנִשְׁקָעָה כִּיאֹר מִצְרִים:

(ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם אֲדָנִי יְהוָה וְהִבֵּאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בְּצַהָרִים וְהַחֲשֵׁכָתִי לְאָרֶץ בַּיּוֹם אֹר: (י) וְהִפְכָתִי חֲגִיכֶם לְאָבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהִעֲלִיתִי עַל כָּל מְתָנִים שֶׁק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשִׁמְתִּיהָ כְּאָבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ בַּיּוֹם מָר:

הארץ ואבל כל יושב בה ולא תשחת כל היושבים בה. ועלתה כאור. רצה לומר דין הוא שתעלה המים על כולה, כמו היאור המכסה כל הארץ בצאתו להשקות השדות. ונגרשה ונשקעה^{קמט} כיאור מצרים המים השוטפים יגרשו רפש וטיט, ואחרי זה יהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעית המים, כמו יאור מצרים שבעת שמתגבר ועולה, מעלה רפש וטיט ואחרי זה שוקטים למטה. רצה לומר מהדין להשמיד הרשעים מן הארץ ואחרי זה תהיה ההרוחה ע"פ רש"י:^{קס}

באר החיים - הקדמה לפרשה (פ"ח ט - י):

ניבא על ביאת השמש, ואמרו חז"ל שהכוונה מיתת יאשיהו מלך יהודה, ומיתת הצדיק הוא עונש לעם. והמשך הפרשה הנשבעים באשמת שומרון. גם כן מפרשו הרב אברבנאל על יהודה, לומר שהם האמינו ונשבעו בעבודה זרה של עשרת השבטים, ולכן סופם ליפול. וכן פרשיות שאחריי מדברים על תקופת החורבן^{קכ}.

(ט) והיה ביום ההוא נאם אדני ה' והבאתי השמש^{קכא} בצהרים אשקיע את השמש בעת צהרים בזמן תקפה, רצה לומר בעת ישובו בהשקט ושאנן, תבוא הצרה פתאום. והחשכתי לארץ ביום אור. אביא חושך על הארץ ביום שיש בו אור רב, והוא כפל ענין במילים שונות: (י) והפכתי חגיכם לאבל תמורת שמחת החג יהיה אבל וכל שיריכם לקינה ותמורת השירה יהיה קינה. והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה רצה לומר אביא עליהם צרה עד שכולם ילבשו שק על מתניהם, ויקרחו קרחה בראשם, והם ענין צער

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קמט} ח נ ונגרשה ונשקעה. נראה שהכוונה על גלות, ואם כן נראה שהכוונה על גלות עשרת השבטים, שהיה באותו עת, וכ"כ הרב אברבנאל שמדבר בביאת סנחריב, וכידוע שהוא הגלה את עשרת השבטים.

^{קכ} גם בפרשה זו לא נתבאר טעם העונש. ואולי הוא המשך לפרשה הקודמת, שם ניבא על ישראל (כמו שנתבאר בעיונים לפסוק ח') על פורענות בעוון הונאת ממון, וכאן מנבא פורענות על יהודה בעבור אותו עוון. ראה לעיל פסוק ג' (והנה דווקא יאשיהו דקדק עד מאד בהונאת ממון, עד שהוא החזיר משלו לכל מי שחייב בכל דין שדן מבן שמונה עד בן שמונה עשרה, כמבואר בשבת נ"ו).

^{קכא} ח ט והבאתי השמש. מבואר בגמרא מועד קטן כ"ה שבפרשה זו נתנבא על מיתת יאשיהו מלך יהודה, שהיה כמאה שנה אחרי עמוס, וכעשרים שנה לפני החורבן, וכפרש"י, ובדברי הימים ב (לה כה) מוסיף רש"י שמת בקיצור ימים בן ל"ט שנה, וכמבואר בדברי הימים שם שהיה אבל ועצר גדול במיתתו. והנביא זכריה (פרק יב יא) הזכיר אבל זה כמשל לאבל גדול, יעויין בתרגום שם. וירמיה הנביא קונן עליו את איכה פרק ד', ועליו אמר (שם פסוק כ') רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם. ומתרגם, מלכא יאשיהו דהוה חביב לנא כנשמת רוח חיין דבאפנא.

עמום. מצודת דוד. באר החיים

(יא) הנה ימים פאים נאם אדני יהוה והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים פי אם לשמע את דברי יהוה: (יב) ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יהוה ולא ימצאו: (יג) פיום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא: (יד) הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע

ואבלות. ושמתיה כאבל יחיד. אשים עדת ישראל להיות מתאבלת כדרך האבילות שעושין על בן יחיד שמת. ואחריתה כיום מה הוא יום מיתת בן יחיד, וכפל הדבר במילים שונות:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פ"ח יא - יד):

ניבא שעתידה נבואה ליפסק, בעוון האמונה בעבודה זרה.

ומדבר על זמן מאוחר שכבר לא יהיו בארץ ישראל, רק מבני יהודה (וגם נבואה הקודמת דבר בענין זמן זה).

(יא) הנה ימים באים נאם אדני ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' רצה לומר יהיו תאבים אל הנבואה ולא ימצאו כי תפסק הנבואה בהיותם בגולה «ע"9 ד"ק»: (יב) ונעו מים עד ים ינעו ללכת מים הדרומי הוא ים סוף שהוא בדרומה של ארץ ישראל, עד הים המערבי ומצפון עד מזרח ומגבול הצפוני עד גבול המזרחי רצה לומר אפי' בארץ ישראל תפסק הנבואה. ישוטטו^{קכ} לבקש את דבר ה' ילכו אנה ואנה לבקש דברי נבואה ולא ימצאו «ע"9 ד"ק»: (יג) פיום ההוא הוא יום הפורעניות. תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא^{קכ}. בעבור הצמאון יתעלפו הבחורים והבתולות כי לא ימצאו מים לשתות כאשר ילכו בגולה: (יד) הנשבעים באשמת^{קכ} שומרון רצה

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קכ} **ח יב ישוטטו**. באמת מזמן חורבן בית המקדש הראשון נתמעטה מאד הנבואה, הנביא יחזקאל רוב נבאותיו נאמרו לפני החורבן, ספרי ירמיהו כולל מגילת איכה כולם נאמרו לפני החורבן, וירמיה (פרק מ"ה) נאמר שברוך בן נריה תלמידו של ירמיה היה ראוי לנבואה, ולא זכה לה עקב החורבן. ורק משנת שנים לדרוש, כשהחל בנין בית השני, נתנבאו חגי זכריה ומלאכי. ואף דניאל לא זכה לנבואה ממש, כמבואר בגמרא (מגילה ג). ולפי זה נראה שמה שנאמר לחלן הבחורים והבתולות היפות, הוא משל לצדיקים הנבחרים, הנקיים מכל חטא, ויפים במעשיהם. וכן מצינו בספר יואל (ג) בחוריים חזיונות יראו (וקצת סיוע, שאילו אם הכוונה בתולות ממש, קשה איך מקדים נקבה לזכר, וכמבואר בעירובין י"ח, שההלכה להקדים הזכר. ואינו הכרח כי יתכן שהנקבה ממחרת להתעלף יותר מהזכר, לכך נכתב כן).

^{קכ} **ח יג צמא**. המצודות מפרש שכאן הוא צמאון ממש, ולפי זה עובר הנביא מצמאון לנבואה לצמאון למים, ועיין בדיבור הקודם.

^{קכ} **ח יד הנשבעים באשמת שומרון**. בתחלת הפרשה מדבר על זמן מאוחר, הוא הזמן שנסתיימה הנבואה, וכאן נראה שמדבר על עשרת השבטים, ותמוה איך עובר לענין אחר לגמרי באותה פרשה.

והנה באמת הרב אברבנאל העמידו ביהודה, שהם נשבעו באשמת שומרון (ואדרבה הלשון הנשבעים באשמת שומרון, משמע שמישהו שאינו משומרון נשבע במה שהם נאשמו בו), שהיו מבני יהודה שהאמינו באילולי עשרת השבטים. ועליהם אמר שמלכותם תפול מדחי לדחי, עד החורבן, וכמו שאכן התקיים שמימות מיתת יאשיהו היו מאד משועבדים, כלכלן במצודות פ"ט פסוק א'.

ולפי דברי הרב אברבנאל אלו, מיושב היטיב שכל פרשיות אלו עוסקות בענין אחד, בזמן החורבן (ואילו עשרת השבטים שבהם עסק ברוב ספרו, גלו מוקדם יותר, כמאה שלושים שנה לפני החורבן).

וּנְפְלוּ וְלֹא יָקוּמוּ עוֹד :

פרק ט (א) רָאִיתִי אֶת אֲדֹנִי נָצַב עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הֵךְ הַכִּפְתּוֹר וַיִּרְעֲשׁוּ הַסָּפִים וּבָצַעַם בְּרֹאשׁ כָּלֶם וְאַחֲרֵיתָם בַּחֲרֵב אֶהְרֹג לֹא יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא יִמְלֹט לָהֶם פָּלִיט: (ב) אִם יַחְתְּרוּ בִשְׂאוֹל מָשֶׁם יָדִי תִקְחֶם וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מָשֶׁם אוֹרִידֶם: (ג) וְאִם יַחְבְּאוּ בְּרֹאשׁ הַכְּרָמִל מָשֶׁם אַחֲפֹשׁ וּלְקַחְתִּים וְאִם יִסְתְּרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקִרְקַע הַיָּם מָשֶׁם אֶצְוֶה אֶת הַנֶּחֱשׁ וּנְשַׁכֶּם: (ד) וְאִם יֵלְכוּ בְּשָׂבִי לִפְנֵי אֵיבֵיהֶם

לומר כי הם הנשבעים בעגל של שומרון, ואמרו חי אלהיך דן ובשבעתם יאמרו זה לזה הריני נשבע חי אלהיך העגל העומד בדן. וחי דרך. רצה לומר חי הולכי דרך. באר שבע אל המזבחות שעמדו שם לעמים, כמו שנאמר ובאר שבע לא תעבדו (לעיל ה'). ונפלו. לכן יפלו. ולא יקומו עוד. רצה לומר בזמן בית השני לא יקומו, אבל בגאולה העתידה יקומו כולם יהודה ואפרים:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ט א - ו):

ניבא על חורבן והרג עד שלא יצליחו להמלט.

המפרשים פירשו נבואה זו על נפילת מלכי בית יהודה. ובנבואה הבאה מבאר הנביא שלא נתכוין ח"ו שכולם יהרגו, כי אם החוטאים.

א) רָאִיתִי אֶת אֲדֹנִי נָצַב עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הֵךְ הַכִּפְתּוֹר. הִכָּה אֶת הַכִּפְתּוֹר הוּא הַמִּשְׁקָף, וַיִּרְעֲשׁוּ הַסָּפִים וּמַהֲכָה הָיָא יִרְעֲשׁוּ הַמִּזְבֵּחַ, רָצָה לומר באבדן המלך יחדו השרים, ועל יאשיהו יאמר כי אחר שנהרג הוא הושפלה המלוכה ונמאז התחיל נחשב שהחורבן >ע"פ ר"י אברבנאל<) ולא היה ביד השרים להמליך מלך מדעתם וכאשר המליכו את יהואחז הסיירו מלך מצרים מן המלוכה, ונתן עונש על הארץ, כמו שנאמר במלכים ב, ומאז לא המליכו מלך מדעתם. ובצעים בראש כלם חמדת עשרם יגלה בראש כולם כי עד שלא גלו הם בימי צדקיה הוציא נבוכדנצר אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך כמו שנאמר במלכים ב. ואחריהם בחרב אחר בניהם ובנותיהם אהרגו בחרב הבבליים. לא ינוס להם נס הרוצה להניס לא יוכל. ולא ימלט להם פליט הוא כפל ענין במילים שונות אדני: (ב) אִם יַחְתְּרוּ בִשְׂאוֹל אִם יַעֲשׂוּ לַעֲצָמָם מַחְתָּר בִּשְׂאוֹל, רָצָה לומר בעומק הארץ להסתתר שמה, מִשֶׁם יָדִי תִקְחֶם הִנֵּה יָדִי תִקְחֶם מִשֶׁם לַמִּסֵּר בִּיד הָאוֹיֵב, וְהוּא עֵנִין מְלִיצָה. וְרָצָה לומר שלא יועילו לַעֲצָמָם בְּשׁוּם תַּחְבּוּלָה לַהֲנַחֵל מִיַּד הַבָּבְלִיִּים. וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשֶׁם אוֹרִידֶם הַיּוֹת נִמְצָאִים בִּיד הַבָּבְלִיִּים: (ג) וְאִם יַחְבְּאוּ בְּרֹאשׁ הַכְּרָמִל וְאִם יִסְתְּרוּ עֲצָמָם בְּרֹאשׁ הַכְּרָמִל שְׁהִיָּה שֶׁם מְקוֹמוֹת מִסְתָּרִים. מִשֶׁם אַחֲפֹשׁ מִמְּקוֹם מַחְבּוֹאִם אַחֲפֹשׁ לַמְּצוֹא אוֹתָם. וּלְקַחְתִּים לַמִּסֵּר בִּיד הַבָּבְלִיִּים. וְאִם יִסְתְּרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקִרְקַע הַיָּם וְאִם יַחְשְׁבוּ לַהֲסִתֵּר מִפְּנֵי בְּקִרְקַעִית הַיָּם. מִשֶׁם מְקַרְקַעִית הַיָּם אֶצְוֶה אֶת הַנֶּחֱשׁ וּנְשַׁכֶּם הוּא הַלּוּיָתָן שֶׁהוּא יִנְשֹׁךְ אוֹתָם וְהַכֵּל הוּא עֵנִין מְלִיצָה >ע"פ ד"ק<: (ד) וְאִם יֵלְכוּ

מִשֶּׁם אֲצִנֶה אֶת הַחֶרֶב וְהִרְגָתֶם וְשִׁמְתִי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה: (ה) נִאֲדָנִי יְהוָה הַצְבָּאוֹת הַנוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וּתְמוֹג וְאָבְלוּ כָּל יוֹשְׁבֵי בָּהּ וְעָלְתָה כִּיָּאֵר כָּלָה וְשָׁקְעָה כִּיָּאֵר מִצְרַיִם: (ו) הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם (מַעֲלוֹתָיו) מַעֲלוֹתָיו וְנִגְדָתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה הַקֹּרֵא לְמִי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ:

(ז) הָלוֹא כִּבְנֵי כְשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נָאִם יְהוָה הָלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הָעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וְנִאֲרָם מִקִּיר: (ח)

בשבי לפני איביהם רצה לומר אם יכנעו לפני הבבליים וימסרו עצמם בשבי, למען ירחמו עליהם. משם ממקום שילכו אצוה את החרב והרגתם להרגם. רצה לומר לא יועיל להם ההכנעה, כי עם כל זה יהרגום העמים בארצות גלותם. ושמתני עיני עליהם לרעה ולא לטובה, אשגיח עליהם לעשות עמהם רע ולא לעשות עמהם טובה: (ה) ואדני אלוקים הצ'באות והנה ה' הוא המושל בצבאות מעלה ומטה ויוכל הוא לעשות חפצו בכל מקום ובכל דבר. הנוגע בארץ ותמוג כאשר יגע בארץ, היא נמסת וכלה, ואבלו כל יושבי בה וכל היושבים בה יהיו נשחתים. ועלתה כיאר כלה המים תעלה על כולה, כמו היאור המכסה את כל הארץ בצאתו להשקות השדות "ע"פ 9 וד"ק". ושקעה כיאר מצרים רצה לומר עם כי בתחילה יגרשו המים רפש וטיט, הנה אחר זה תהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעית המים, כמו יאור מצרים שאחר שגורשין מימיו רפש וטיט, אחרי זה נשקע למטה, רצה לומר אחר השמדת הרשעים תהיה ההרווחה: (ו) הבונה בשמים מעלותיו הוא הבונה בשמים מעלותיו זה למעלה מזה ועל גלגלים יאמר שהם זה למעלה מזה. ואנדרתו על ארץ יסדה קבוצת בריותיו יסדה על הארץ. הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ להעלותם בהעבים ואחריב שופכם ומורידם עלפי הארץ. ה' שמו המורה שהכל שלו ובידו ומוסב למעלה לומר הוראיל וכן הוא לא תמצאו אם נ שום תחבולה להנצל לו מהפורענות שהוא מייעד להביאם "ע"פ אבן עזרא":

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ט ז - יב):

מנבא שמה שאמר בנבואה הקודמת ולא ימלט להם פליט, לא אמר כן על עם ישראל ח"ו, רק על המלכים הרשעים, ועל החוטאים שבעם, אבל הטובים יהיו לעתיד תחת מלכות בית דוד. וירשו גם ארצות חוץ לארץ.

(ז) הלא כבני כושיים^{ק"ה} כמו בני כושיים שהמה עבדים לאדוניהם עבדות עולם, כן אתם לי עבדים כל ימי עולם בני ישראל נאם ה', הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים כי הלא העליתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים, לכן אתם לי לעבדים. ופלשתיים מכפתור רצה לומר וכי העליתי את פלשתיים בני

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{ק"ה} ט ז הלא כבני כושים אתם לי בני ישראל. וכי כושים היו אלא מה כושי משונה בעורו, אף ישראל משונים במצוות יותר מכל אומות העולם (ספרי במדבר טו).

הִנֵּה עֵינֵי אֲדָנִי יִהְיֶה בַּמִּלְכָּה הַחֲטָאָה וְהַשְׁמֵדְתִּי אֶתָּה מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה אֲפֹס כִּי לֹא הַשְׁמִיד אֲשָׁמִיד אֶת בֵּית יַעֲקֹב נָאִם יְהוָה: (ט)
כִּי הִנֵּה אֲנֹכִי מִצְוֶה וְהַנְּעוּתִי בְּכָל הַגּוֹיִם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוּעַ
בַּכְּבָּרָה וְלֹא יִפּוֹל צָרוֹר אֶרֶץ: (י) בַּחֲרֹב יָמוּתוּ כָּל חֲטָאֵי עַמִּי
הָאֲמָרִים לֹא תִגִּישׁ וְתִקְדִּים בְּעֵדֵינוּ הָרָעָה: (יא) בְּיוֹם הַהוּא אָקִים
אֶת סֶפֶת דָּוִיד הַנִּפְלֹת וְגִדְרֹתֶי אֶת פְּרִצִּיהֶן וְהִרְסֹתִיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ
כִּימִי עוֹלָם: (יב) לְמַעַן יִירָשׁוּ אֶת שְׂאֲרֵית אֲדוֹם וְכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
נִקְרָא שְׁמִי עָלֵיהֶם נָאִם יְהוָה עֹשֶׂה זֹאת:

כפתור מן המקום שגלו שמה. וארם מקיר. רצה לומר וכי אעלה את ארם מקיר שיגלו שמה על ידי מלך אשור כמ"ש (במלכים ב) וכאומר הואיל ולא עשיתי ולא אעשה לאומה אחרת כפי מה שעשיתי עמכם לכן קנוים אתם לי לעבדים »ע"פ רד"ק: (ח). הנה עיני אדני אלוקים רצה לומר הואיל וכן הוא ואתם פשעתם בי, לכן הנה עיני ה' והשגחתו בממלכה החטאת היא מלכות אפרים. והשמדתי אתה מעל פני האדמה להשמיד אותה »ע"פ רד"ק: אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב נאם ה' רק לא אשמיד את בית יעקב את המון העם מכל וכל, כי לבד המלוכה אשמיד, ולא יהיה בהם עוד מלך »ע"פ רש"י ורד"ק: (ט) כי הנה אנכי מצוה והניעותי בכל הגוים את בית ישראל אניע בגולה את ישראל בין הבבליים כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ כמו שמנענעין תבואה בכברה להפיל העפר דרך נקביה, אשר עם כל זה הצרורות הגסות לא יפלו לארץ, דרך נקבי הכברה, כי צר להם נקבי הכברה. כן ישראל עם כי יהיו נעים ונדים בגולה לא יתמו שם הצדיקים כי אם הפושעים והמורדים »עין רד"ק: (י) בחרב ימותו המתים בחרב העמים יהיו כל חטאי עמי כל החוטאים שבעמי האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה אשר אומרים לא תבוא עלינו הרעה, כי אין גמול ועונש, אבל הצדיקים ישארו ולא יאכלם החרב »ע"פ רד"ק: (יא) ביום ההוא כאשר יתמו הפושעים. אקים את סבת דויד הנפלת רצה לומר אחזיר המלוכה לבית דוד אשר נפלה והושפלה בימי הגולה. וגדרתי את פריציהן את הפרצה שהיה בה אגדור, או רצה לומר אז לא ימלוך מלך אחר על אפרים להיות פרצה מה במלכות בית דוד »ע"פ ר"י אברבנאל: והריסותיו מה שהיה הריסה במלכות בית דוד, כל ימי הגולה שלא מלכו כלל, הנה אז אקים אותה. ובנייתה כימי עולם ואבננה להיות בנוי ומתוקן כימי עולם. רצה לומר כמו שהיתה מאז בימי דוד עצמו: (יב) למען יירשו את שארית אדום וכל הגוים הוא הפוך כאשר אמר למען יירשו אשר נקרא וכו' רצה לומר הממשלה תהיה באופן שיירשו העם אשר נקרא שמי עליהם להיות נקראים עם ה', הם יירשו את השארית הנשאר מכל העמים להיות להם לעבדים »ע"פ רד"ק: נאם ה' עושה זאת העושה הטובה ההיא:

עמום. מצודת דוד. באר החיים

(יג) הנה ימים באים נאם יהוה ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה: (יד) ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם: (טו) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

באר החיים - הקדמה לפרשה (פרק ט יג - טו): לעתיד לבא, תשוב ארץ ישראל לשבחה הגדול.

וכתב הרב אברבנאל שיואל הנביא בסוף ספרו, ניבא גם הוא נבואה זו.

(יג) הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר רצה לומר הרבה תבואה תצמח, ויהיו עוסקים בקצירה עד זמן החרישה, והחורש והקוצר יגשו ויפגשו זה בזה, ודורך ענבים במשך הזרע וכן יפגוש דורך ענבים במי שמושך ומוליך התבואה לזריעה, כי ירבו הענבים, ויהיו עוסקים בדריכת הענבים עד הזריעה. והטיפו ההרים עסיס הרבה ענבים יגדלו בהרים ויהיה היין נוטף מהם, והוא ענין מליצה. וכל הגבעות תתמוגגנה רצה לומר יהיה מרעה שמן והחלב יזוב מן הצאן וכאלו נמסו הגבעות משפע הזלת החלב >ע"פ רד"ק, ור"י אברבנאל הוכיח מסוף יואל כן, שהכונה תתמוגגנה מחלב>: (יד) ושבתי את שבות עמי ישראל אעמיד בהשקט ומרגוע את בני השבי של עמי ישראל. ובנו ערים נשמות שהיו שוממות בעת הגולה. וישבו בהערים ההם ישבו ולא יגלו עוד מהן. ונטעו כרמים ושתו את יינם הם ישתו היין ולא יבואו עוד עכו"ם לשתותה. ועשו גנות ואכלו את פריהם יתקנו גנות ויזרעום: (טו) ונטעתים על אדמתם יהיו משורשים כאלין הנטוע. ולא ינתשו ולא יהיו נעקרים עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם מאז (בעבר), רצה לומר לא יגלו עוד ממנה כי שמה ישבו עד עולם >ע"פ רד"ק> אמר ה' אלהיך:

חֲזֹן עֲבֹדְיָה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוֹה לְאָדָּוִם שְׁמוּעָה שְׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוֹה
וְצִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח קוֹמּוֹ וְנִקְוָמָה עָלָיָה לְמִלְחָמָה: (ב) הִנֵּה קָטָן

ספר עובדיה:

באר החיים - ענין הפרשה (כל הספר, פרשה אחת):

עובדיה הנביא, היה בזמן אחאב מלך ישראל, והיה תלמידו של אליהו הנביא, ועליו נאמר במלכים א (יח ג) ועבדוהו ירא את ה' מנעוריו^{קנ}. וזו הנבואה המוקדמת ביותר מכל ספרי נביאים אחרונים.

נבואה זו היא כולה פרשה אחת על אדום.

והנה ירמיה הנביא שהיה כשלוש מאות שנה אחרי עובדיה הנביא, בימי חורבן בית השני, ניבא על אדום פסוקים דומים, ואמרו חז"ל (סנהדרין פט) שהוא אותה נבואה, ומה שיש הבדלים במילים, הוא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. מכאן שהנבואה לא התקיימה סמוך לימי הנביא עובדיה.

והנה יש כאן בפרשה מספר חלקים, מפסוק י"א מנבא על מה שעתידיים בני אדום להרע לישראל ביום חורבן בית ראשון. ומפסוק ט"ו מובא פורענות שתהיה לאדום לעתיד לבא בעוון מה שסיפר בפסוק י"א, וחלקים אלו של הפרשה אינם מוזכרים בירמיה.

ובחצי הראשון יש שני חלקים, בתחילה ניבא נקומה עליה למלחמה, אם תגביה כנשר, נבואה זו כתובה בירמיה מט ז. וחלק נוסף הוא נבואת נחפשו מצפוניו, והאבדתי חכמים מאדום, נבואה זו כתובה גם בירמיה מט ז.

הרד"ק כותב כאן בפסוק א' וגם בירמיה שגם שני הנבואות הראשונות יתקיימו לעתיד לבא. אך האבן עזרא כתב שהם התקיימו כבר, על ידי נבוכדנצר, בתקופה שאחרי חורבן בית המקדש הראשון^{קנ}.

פרק א (א) חֲזֹן עֲבֹדְיָה זֶהוּ מֵרָאָה הַנְּבֹאָה שֶׁל עֲבֹדְיָה. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים לְאָדָּוִם. עַל אָדָּוִם. שְׁמוּעָה שְׁמַעְנוּ רְצָה לֹמַר אֲנִי וְשָׂאֵר נְבִיאִים שְׁמַעְנוּ שְׁמוּעָה מֵאֵת ה', כִּי הִרְבָּה נְבִיאִים הַתְּנַבְּאוּ עַל חוֹרְבֵן אָדָּוִם. וְצִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח רְצָה לֹמַר כֹּאשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן הוּא כִּי כָל הַעֲכוּרִים הַתְּעוֹרְרוּ לְבֹא עָלֶיהָ לְמִלְחָמָה וּשְׁלַחוּ שְׁלֹחֵיהֶם זֶה לָזֶה לֵאמֹר קוֹמּוּ וְנִקְוָמָה עָלֶיהָ לְמִלְחָמָה^{קנ}. קוֹמּוּ אַתֶּם וְנִקְוָמָה גַּם אֲנִי לִלְכֹּת עָלֶיהָ לְמִלְחָמָה: (ב) הִנֵּה קָטָן נִתְּתִיךָ בְּגוֹיִם בְּתַחֲלִית מַמְשִׁלְתְּךָ בֶּאֱרֶץ שְׁעֵיר הִנֵּה אִזְּ הֵייתָ קָטָן בְּעַמִּים בְּזוּי אֶתְהָקִיט מֵאֲדָר.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קנ} עובדיה למה זכה עובדיה לנבואה, אמר רבי יצחק, מפני שהחביא מאה נביאים, וכלכלם לחם ומים (תנא דבי אליהו רבה פרק כד).

^{קנ} לכאורה מדברי חז"ל שפירשו את נבואות אלו על רומי כלהלן בעיונים, וכן את הנבואה הדומה לזו שבירמיה מט כ, העמידו ביומא י' על העתיד לבא על רומי, נראה יותר כהרד"ק. ועיוין בפירוש הרב אברבנאל בפסוק י' מה שמאריך לחקשות על האבן עזרא.

וכאשר יתקיים לעתיד לבא, מבאר הרד"ק שלא יתקיים בהר שעיר, אלא כולה מתיחס על רומי. אמנם המצודות בפסוק ג' ופסוק ט' מפרש על הר שעיר ממש.

^{קנ} א למלחמה. בעבור שהחריב את ביתי (מדרש תנחומא תצא י'). והנה את בית ראשון החריבו בבל, אלא מדבר על בית שני שאותו החריבו הרומאים.

^{קנ} ב בזוי אתה. זו רומי שאין להם לא כתב משלהם, ולא לשון משלהם (גמרא עבודה זרה י').

נְתַתִּיךָ בְּגוֹלִים בְּזוּי אֶתָּה מָאֵד: (ג) זְדוֹן לְבָבְךָ הַשִּׁיאָךְ שְׁכָנִי בְּחִגְוִי
סָלַע מְרוֹם שְׁכָתוֹ אִמְר בְּלָבוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ: (ד) אִם תִּגְבִּיָּה בְּנֶשֶׁר
וְאִם בֵּין פּוֹכְבִּים שִׁים קִנְךָ מִשֵּׁם אוֹרִידֶךָ נָאִם יְהוָה: (ה) אִם גְּנָבִים
בָּאוּ לָךְ אִם שׁוֹדְדֵי לִילָה אֵיךְ נִדְמִיתָה הָלוֹא יִגְנְבוּ דֵּים אִם בְּצָרִים
בָּאוּ לָךְ הָלוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֵלוֹת: (ו) אֵיךְ נִחַפְּשׁוּ עֲשׂוּ נִבְעוּ מִצְפְּנֵינוּ:
(ז) עַד הַגְּבוּל שְׁלַחוֹךְ כָּל אֲנָשִׁי בְּרִיתְךָ הַשִּׁיאֹךְ יָכְלוּ לָךְ אֲנָשִׁי
שְׁלֹמֶךָ לַחֲמֶךָ יִשְׁימוּ מְזוֹר תַּחְתִּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ: (ח) הָלוֹא בְּיוֹם

ומבוזה מאד ביניהם כי היתה ממלכה שפלה -ע"פ ר"י אברבנאל: (ג) זדון לבך השיאך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת אל הר שעיר וכו' לכן זדון לבך הסית אותך להתנאות יותר מדאי. שוכני בחגוי סלע מרום שבת^{קפ} כאילו אתה שוכן בבקעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרוב אליך, וכאילו היה מקום מושבו במקום מרום ונשא. אומר בלבבו לכן חושב בלבו מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ מִי הוא אשר יוכל להוריד אותי בשפל הארץ: (ד) אִם תִּגְבִּיָּה בְּנֶשֶׁר אפילו אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה ואִם בֵּין פּוֹכְבִּים שִׁים קִנְךָ ואם תשים מדורך בין הכוכבים מִשֵּׁם אוֹרִידֶךָ לארץ, ותהיה נמסר ביד העמים נָאִם ה': (ה) אִם גְּנָבִים בָּאוּ לָךְ באו עליך. אִם שׁוֹדְדֵי לִילָה הם המתפחדים לגזול ביום וגוזלים בלילה. אֵיךְ נִדְמִיתָה אֵין נכרת מכל וכל (אמר בלשון עבר כדרך הרבה מן הנבואות כי הנביא ראה כאילו כבר נעשתה) (אבל באמת כוונתו לעתיד לבא <כ"כ הרד"ק וחרב אברבנאל בפסוק א'>). הָלוֹא יִגְנְבוּ דֵּים רצה לומר הלווא אין דרכם לגנוב אלא די ספוקם ויניחו המותר, ואם כן מדוע נכרת מכל וכל מבלי שארית. אִם בְּצָרִים בָּאוּ לָךְ אם על כרמך באו בוצרים. הָלוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֵלוֹת^{קפ} ומדוע לא השאירו לך מאומה: (ו) אֵיךְ נִחַפְּשׁוּ עֲשׂוּ אֵיךְ נחפשו בתי עשו לקחת הכל, ואֵיךְ נִבְעוּ מִצְפְּנֵינוּ נתבקשו ונדרשו מקומות מסתרים שלו, לקחת כל הנמצא, והוא כפל ענין במילים שונות: (ז) עַד הַגְּבוּל שְׁלַחוֹךְ כָּל אֲנָשִׁי בְּרִיתְךָ כשיצא למלחמה מול העמים ליוו אותו כל אנשי בריתו, שהיה לו עמהם כריתת ברית, הם ליוו אותו עד קצה גבול ארצו, ומשם חזרו ולא הלכו למלחמה להיות לו לעזרה והטעו אותו כי הבטיחו ללכת עמו. הַשִּׁיאֹךְ יָכְלוּ לָךְ אֲנָשִׁי שְׁלֹמֶךָ האנשים שהיית עמהם בשלום הם הסיתו אותך ללכת למלחמה, ויכלו לך, כי שמעת להם והלכת. לַחֲמֶךָ יִשְׁימוּ מְזוֹר תַּחְתִּיךָ אוכלי לחמך הלוקחים פרס ממך (מתפרנסים במה שמקבלים מילגה ממך), הם ישימו מכה תחתך, רצה לומר במקומך הכינו לך כליון ואבדון, כי ייעצו עליך רעה אֵין תְּבוּנָה בּוֹ ואֵין בו תבונה להרגיש בדבר להיות נשמר מהם -ע"פ תרגום יונתן ורד"ק: (ח) הָלוֹא בְּיוֹם הַיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ הַפּוֹרְעָנוּתִי. והאבדתִי חֲכָמִים מְאֹדִים.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קפ} ג מרום שבתו. תרגם יונתן ברומא שבתו.

^{קפא} ה עוללות. במדרש שוחר טוב ס"י קכ"א, נראה שפורענות זו, הוא עבור מה שבחורבן בית שני, אדום החריבו את בית המקדש ולא השאירו כלום, כמו שנאמר (תהילים קלז) ערו ערו עד היסוד, ולקחו הכל ממש, עיני שם.

אמנם האבן עזרא בתהילים קלז' מפרש גם שם, שהכוונה על מה שאדום שמחו בזמן חורבן בית המקדש הראשון, וכך מפרש את נבואת עובדיה כולה.

ההוא נאם יְהִנֵּה וְהָאֲבֹדָתִי חֲכָמִים מֵאֲדָוֶם וּתְבוּנָה מִהֵר עֲשׂוּ: (ט)
 וַחֲתוּ גְבוּרֶיךָ תִּימָן לְמַעַן יִכְרֹת אִישׁ מִהֵר עֲשׂוּ מִקְטָל: (י) מִחֲמַם
 אֲחִיךָ יַעֲקֹב תִּכְסֹּךְ בּוֹשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם: (יא) בְּיוֹם עֲמֻדָךְ מִנְגֵּד
 בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חִילוּ וְנִכְרָרִים בָּאוּ (שַׁעֲרוֹ) שְׁעָרָיו וְעַל יְרוּשָׁלַם
 יָדוּ גוֹרָל גַּם אֶתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: (יב) וְאַל תִּהְיֶה בְּיוֹם אֲחִיךָ בְּיוֹם
 נִכְרוֹ וְאַל תִּשְׁמַח לְבִנֵּי יְהוּדָה בְּיוֹם אֲבָדָם וְאַל תִּגְדֹּל פִּיךָ בְּיוֹם
 צָרָה: (יג) אַל תָּבוֹא בְּשַׁעַר עַמִּי בְּיוֹם אִידָם אַל תִּהְיֶה גַם אֶתָּה בְּרַעְתּוֹ

שלא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם «ע"פ אבן עזרא». ותבונה מהר עשו כפל הדבר במילים שונות: (ט) וַחֲתוּ גְבוּרֶיךָ תִּימָן אתה שמקור מחצבתך מאדום, היושבת בדרומה של ארץ ישראל הנה וישברו במלחמה. לַמַּעַן יִכְרֹת אִישׁ מִהֵר עֲשׂוּ באופן שיכרת איש מאותם שמקום מושבם הוא בהר שעיר רצה לומר לא ישאר מהם איש. מִקְטָל רצה לומר הכריתה תהיה מן ההרג שיעשו בהם ולא שימותו על מטתם: (י) מִחֲמַם אֲחִיךָ יַעֲקֹב בעבור החמס שעשית לאחייך יעקב תכסך בּוֹשָׁה^{קס} אותך הבושה ונכרת לעולם ותהיה נכרת עד עולם, ולא תוסיף לקום: (יא) בְּיוֹם עֲמֻדָךְ מִנְגֵּד עתה יפרש מהו החמס שעשה, ואמר הנה ביום שעמדת מנגד ביום שבות זרים חילו בעת ששבו הזרים העושר של יעקב, ועל נבוכדנצר יאמר, המחריב הבית הראשון, והוא (אדום) ראה זה ועמד מנגד ולא עזר ליעקב אחיו. וְנִכְרָרִים בָּאוּ שַׁעֲרָיו של יעקב. ועל ירושלם ידו גורל השליכו גורל וחלקו בנייהם לחלקים. גַּם אֶתָּה כְּאַחַד מֵהֶם רצה לומר הואיל ועמדת מנגד ולא עזרת לישראל, מעלה אני עליך כאילו היית גם אתה כאחד מן הנלחמים והשוללים וזהו החמס «ע"פ ר"י אברבנאל, וכן רש"י בפסוק י"ב מפרשו על זמן נבוכדנצר מלך בבל»: (יב) וְאַל תִּהְיֶה בְּיוֹם אֲחִיךָ לא היה ראוי לך לראות ביום צרת אחייך ביום נכרו. בעת שנתנכר מארצו ונתגרש ממנו, וכאומר ואם לא מצאה ידך לעזור לו, על כל פנים היה לך לשבת בית, ולא להסתכל בכשתו להכלימו. וְאַל תִּשְׁמַח לְבִנֵּי יְהוּדָה בְּיוֹם אֲבָדָם רצה לומר וכל שכן שלא היה לך לשמוח על בני יהודה בעת שנאבדו ונשמדו. וְאַל תִּגְדֹּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה כל שכן שלא היה לך להגדיל פה, ולהטיח דברי לעג ביום בוא להם הצרה, וכאומר הנה באמת את כל אלה עשית ואם כן תחשב לחמס: (יג) אַל תָּבוֹא בְּשַׁעַר עַמִּי בְּיוֹם אִידָם וכל שכן שלא היה לך לבוא בשער ערי עמי, ביום שבא עליהם אידם, רצה לומר לא היה מהראוי לך, שתבוא בשערי הערים לכבוש אותם, כאשר עשית בחורבן הבית השני (בפסוק זה עובר לדבר על זמן בית שני, ומתחיל על מה שרומי שהוא זרע אדום כבש את ערי ישראל, וממשיך ביושבי הר אדום ממש, בזמן שני). אַל תִּהְיֶה גַם אֶתָּה בְּרַעְתּוֹ בְּיוֹם אִידוֹ זה יאמר על בני אדום היושבים בהר שעיר, שכני ישראל. כי ביום שכבש את ירושלם באו גם המה, ושלחו ידם לשלול שלל

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קס} * תכסף בּוֹשָׁה. מהו החמס שתכסהו בּוֹשָׁה מחמתו, שלא רצה להניח ספר תורה ביד יעקב, לכן ונכרת לעולם (תנא דבי אליהו פרק כד). כנראה הכוונה על הגזירות שגזרו הרומאים בימי בית שני, שלא יעסקו בתורה. וכן הרד"ק כאן מפרש שמדבר על מה שעשו בבית שני.

בְּיוֹם אִידוֹ וְאֵל תִּשְׁלַחנָה בְּחִילוֹ בְּיוֹם אִידוֹ: (יד) וְאֵל תַּעֲמֹד עַל הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת פְּלִיטָיו וְאֵל תִּסְגֹּר שְׁרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: (טו) כִּי קָרֹב יוֹם יְהוָה עַל כָּל הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָךְ גְּמֻלָּךְ יָשׁוּב בְּרֹאשְׁךָ: (טז) כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִּיתָם עַל הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָּל הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשִׁתּוֹ וְלִעֲוֵי וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ: (יז) וּבַהֵר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ וְיִרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם: (יח) וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה וּבֵית עֲשׂוֹ לְקֶשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וְאָכְלוּם וְלֹא יִהְיֶה שְׁרִיד לְבֵית

ולבזו בז, כמוזכר ביוסיפון, ולזה אמר ואל תרא גם אתה וגו' רצה לומר כמו שלא היה ראוי לבוא בשערי לכבשם, כן גם אתה היושב בשעיר, לא היה ראוי לך לראות ברעת ישראל ביום שבא עליו האיד, כי אין מהראוי להסתכל בבשתו להכלימו. ואל תשלחנה בחילו ביום אידו וכל שכן שלא היה לך לשלוח ידך בעשרו לשלול לעצמך ביום שבא עליו האיד <ע"פ ר"י אברבנאל>: (יד) ואל תעמוד על הפרק זה יאמר על אנשי טיטוס שגלו את ישראל ואמר על כל פנים לא היה לך לעמוד ולהתחזק על השבר להכרית את פליטיו רצה לומר על כל פנים בהיותו בגולה לא היה לך לאבד ולהכרית את יתר הפליטה כאשר האבדת והכרת. ואל תסגר שרידיו ביום צרה. לא היה לך לאסרם במאסר כאשר עשית <ע"פ ר"י אברבנאל>: (טו) כי קרוב יום ה' על כל הגוים רצה לומר היה לך לחשוב אשר יום התשלומין מה' המיועד להביא על כל העמים שהרעו לישראל הוא קרוב ומזומן לפניו להביא כאשר עשית יעשה לך. וכאשר עשית אתה לישראל כן יעשה לך. גמולך. הגמול הראוי לך ישוב בראשך: (טז) כי כאשר שתיתם אל מול יהודה יאמר <ע"פ אבן עזרא> כמו שאתם שתיתם על הר קדשי מכוס התרעלה, ישתו כל הגוים תמיד כן העמים שהרעו לכם ישתו תמיד את כוס התרעלה עד אשר יתמו. ישתו ולעו וכאשר ישתו את הכוס יהיו נשחתים ומבולבלים, והוא ענין מליצה, ורצה לומר יהיו מבולבלים מן הפורעניות כאלו שתו כוס משקה המטמטם ומבלבל. והיו כלאו היו רצה לומר יהיו כלים כאלו לא היו מעולם: (יז) ובהר ציון אבל בהר ציון תהיה פליטה ושארית רצה לומר אנשיה ישארו. והיה קדש כי לא יוסיף לבוא בה טמא. וירשו בית יעקב את מורשיהם את הבבלים (העמסים) שירשו אותם מאז: (יח) והיה בית יעקב אש ישרפו כמו אש. ובית יוסף להבה הוא כפל ענין במילים שונות. ובית עשו לקש הכשדים (צ"ל האדומיים, או רומיים) יהיו דומים לקש הנשרף מהר. ודלקו בהם ואכלום ישראל ידליקו את בית הכשדים וישרפם, רצה לומר הם יגמרו בהם הכליון ולא יהיה שארית להם. ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר ובודאי כן יהיה: (יט) וירשו הנגב^{קס} את הר עשו בית יעקב הנזכר במקרא

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{קס} יט וירשו הנגב. המצודות מקשה הרי בסוף נביא יחזקאל, נאמרו גבולות ברורות מה יירשו, ומה לא. ולולא המפרשים נראה שמילת וירשו הוא לשון וחורישו שהכוונה שיקחו את מקום מיד היושבים שם בעבור עם ישראל, ולא שיקחוהו לעצמם, שהרי בפסוק הבא מבאר מי יקח אותו. והכוונה וירשו על בני יוסף הם יכבשו את כל המקומות הכתובים עד

עֲשׂוּ כִּי יִהְיֶה דָּבָר: (יט) וַיֵּרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת הָרַעְשָׁלָה אֶת
פְּלִשְׁתִּים וַיֵּרְשׁוּ אֶת שָׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שָׂדֵה שִׁמְרֹן וּבְנֵימָן אֶת
הַגִּלְעָד: (כ) וְגִלְתָּ הַחֵל הַזֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּנְעִים עַד צָרְפָּת
וְגִלְתָּ יְרוּשָׁלַם. אֲשֶׁר בְּסִפְרָד יֵרְשׁוּ אֶת עֲרֵי הַנֶּגֶב: (כא) וְעָלוּ
מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת הָרַעְשָׁלָה וְהִיתָה לִיהֹנָה הַמְּלוּכָה:

שלפניו הם ירשו את הנגב, וחוזר ומפרש את הר עשו שהיא בדרומה של ארץ ישראל. והשפלה את פלשתים גם ירשו את השפלה, וחוזר ומפרש את פלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה. וירשו את שדה אפרים כי בימי יהושע לא ירשו כי אם את הר אפרים ולא יכלו להוריש את העמק כי רכב ברזל לו כמ"ש שם ולכן אמר שיירשו גם שדות העמק. ואת שדה שומרון במלכים א נאמר שעמרי מלך ישראל קנה את ההר שומרון ואמר שלעתיד יירשו הכל ואף השדות: ובנימין את הגלעד. בנימין יירש את ארץ הגלעד (וזהו מלבד חלק רצועה הניתן לו בארץ ישראל בעבר הירדן המערבי כמו שנאמר בסוף יחזקאל בני מנשה יושבי הגלעד יעמדו על נחלתם בעבר הירדן המערבי יהיו היורשים, ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל, אשר עם כל השבטים, כמו שנאמר שם) : (כ) וגלות החל הזה לבני ישראל במקרא שלפניו נאמר שבית יעקב ירשו הנגב (שהכונה להר עשו, שהוא יותר נגבה, אחרי הנגב של ארץ ישראל), ויפרש עתה מי ומי מהם יהיו היורשים, ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל. אשר כנענים אשר ישבו עם הכנענים שברחו מארצם בימי יהושע אשר מקום מושבם עד צרפת, וגלות וגם בני הגולה של ירושלים אשר ישבו. בספרד^{קסד} הם יירשו את ערי הנגב הוא הר עשו ארץ אדום "ע"פ רד"ק" (אבל ארץ פלשתים ושדות אפרים ושומרון, המה בתוך גבולי ארץ ישראל, ויחולק אחר כך כמו שנאמר בסוף יחזקאל) : (כא) ועלו מושיעים בהר ציון רצה לומר המושיעים שבהר ציון הם מלך המשיח ושריו, לשפט את הר עשו כאשר יעלו בהר שער לעשות בהם משפט, על מה שהרעו לישראל. והיתה לה' המלוכה אז תהיה לה' המלוכה, רצה לומר אז הכל יודו במלכותו ויקבלוהו "ע"פ רד"ק":

מעין חיים – מוסר ועיונים

שומרון, ובנימין את הגלעד. והנה יש לשים לב שאמנם מה יהיה בדיוק בעתיד איננו יודעים, אך בימים אלו (שנת תשעא) הנה יש לעם ישראל פלטה בארץ ישראל, ונדמה שהמקומות המנויים בפסוק י"ט הם מה שבד נכרים.

^{קסד} **כ גלות ירושלים אשר בספרד.** עיין אברבנאל שגלות ירושלים הם מי שגלו בבית ראשון לספרד. ובני ישראל אשר כנענים, הם מי שגלה בזמן יהושע וצריך ביאור מדוע דווקא אלו שלא גלו על ידי אדום בבית שני הם ירשו את אדום. ואולי כפי הצעת האברבנאל שמדבר במתבוללים, שנידונים כזרע ישראל מצד חולכים אחרי האם, אבל איבדו זכות השבט כי אביהם נכרי, ואינם בשלמות קדושתם, ויתכן שלכן נקראו בלשון 'יחלי' לומר שנתחללו. אבל שאר עם ישראל ירשו את ארץ הקודש עצמה, ולמה יהיו בחו"ל.

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶל יוֹנָה בֶּן אֲמֹתִי לֵאמֹר: (ב) קוּם לֶךְ אֶל נִינְוָה
הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקֵרָא עָלֶיהָ כִּי עָלְתָה רָעָתָם לְפָנַי: (ג) וַיָּקָם יוֹנָה
לְבַרְחַת תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנַי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֹנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ

ספר יונה:

באר החיים - ענין פרשיות אלו (פרק א – ב י, ב יא. ג א – ד):

יונה הנביא היה תלמיד של אלישע הנביא.

שכן אמרו חז"ל, שעליו נאמר במלכים ב (פ"ט א') ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חגר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד, ובאת שמה וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי... ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר ה' משחתוך למלך אל ישראל. יונה בן אמיטי הוא היה השליח.

בספר זה מסופר שהקב"ה שלחו להנבא על נינוה שתתהפך ותחבר בעוונותיהם, והוא ירד בספינה, ועשה לו הקב"ה נפלאות, עד שהוכרח להתרצות לקיים שליחותו. ועוד פלאות נעשו לו להוכיחו.

פרק א (א) ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיטי לאמר: (ב) קום לך אל נינוה^{ספ} העיר הגדולה וקרא עליה^{ספ} רצה לומר שיוכיחם ויזהירם וכדרך הנביא, ועדיין לא פירש לו מה יקרא «ע"פ מהר"ם אלשיך». כי עלתה רעתם לפני הרעות שהם עושים עלתה למרום לעמוד לפני לקטרג עליהם (ולפי שנינוה הוא ראש מלכות אשור שבט אפו של המקום ברוך הוא, רצה להחזירם למוטב, למען יעמדו להיות רצועה מרדות על ישראל «ע"פ ר"י אברבנאל»): (ג) ויקם יונה לברוח תרשישה^{ספ} הוא חוץ לארץ מקום שאין הנבואה שורה על הנביאים, וזה שאמר מלפני ה' ויצה לומר מהמקום שהוא לפני ה', והוא ארץ ישראל שהוא מקום קבול הנבואה, כי פחד פן יבוא לו הנבואה עוד פעם, ויפרש מה יקרא ויוכרח ללכת, ועל כי העמדת נינוה היה רעה לישראל, לכן לא היה חפץ להיות שליח בדבר כי היה טוב בעיניו שיעמדו ברשעם ויאבדו, ולא יהיו לשטן

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{ספ} א ב נינוה. המלבי"ם מוסיף שאין אומה זכאה להיות רצועת מרדות לישראל, אלא אם כן מתוקנת באותו דבר שישראל נענשים בו. וכאן ראינו שהיו מאמינים בה', וקיבלו את דברי הנביא, ושבו מן הגזל. ובאמת מאז ואילך משלה מלכות אשור על כל העולם, שהעיר נינוה היא עיר המלוכה של אשור. והצרו לעם ישראל, והגלו את עשרת השבטים.

^{ספ} א ב קרא עליה. האלשיך כתב כן שעדיין לא פירש לו מה יאמר, שמשום כך לא עבר יונה על כובש נבואתו, ואילו עבר על כובש נבואתו למה לא כעס עליו ה' יתברך, ואדרבה פלאי פלאות נעשו לו, אלא בהכרח לא נאמר לו עדיין מה יאמר, ומיהר לברוח לפני שיאמר לו מה ינבא. ולפי דבריו צ"ל שמה שאמרו חז"ל (סנהדרין פ"ט א') הכובש נבואתו לוקח כגון יונה בן אמיטי, צ"ל דומה לזה, אבל יונה לא עבר על זה ממש, ודוחק. ועיין שו"ת רדב"ז סימן תתמ"ב.

^{ספ} א ג לברוח תרשישה מלפני ה'. כי אין הנבואה שורה בחוץ לארץ (רש"י). יש כאן מקום עיון, הלא יחזקאל ודניאל ניבאו בבבל, עמרם אהרן, משה וירמיה ניבאו במצרים.

בספר הכוזרי (מאמר ב יג) מובא, שהכוזרי שאל שאלה זו, והשיב לו החבר, כל מי שנתנבא, לא נתנבא כי אם בה, או בעבורה.

במכילתא (פרשת בא), אמרו חז"ל עד שנבחרה ארץ ישראל, היו כל הארצות כשרות לדיבור, ובזה מיושב איך אברהם ומשה ניבאו בחו"ל. ובמכילתא שם מיישב גם איך ניבאו יחזקאל וירמיה בחוצה לארץ.

הרב אברבנאל כתב שתריש, הוא טוניס, וכדעה ב' באבן עזרא.

וַיִּתֵּן שְׂכָרָה נִיָּרָד בַּהּ לְבּוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי יְהֹנָה: (ד) וַיְהִי הַטִּיל רוּחַ גְּדוּלָּה אֶל הַיָּם וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם וַהֲאָנִיָּה חֲשָׁבָה לְהִשָּׁבֵר: (ה) וַיִּירָאוּ הַמַּלְחִים וַיִּזְעְקוּ אִישׁ אֶל אֱלֹהָיו וַיִּטְלוּ אֶת הַפָּלִים אֲשֶׁר בָּאָנִיָּה אֶל הַיָּם לְהִקָּל מַעְלֵיהֶם וַיּוֹנֶה יָרָד אֶל יַרְכָתִי הַסְפִּינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּרְדָּם: (ו) וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֲבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ נִרְדָּם קוֹם קְרָא אֶל אֱלֹהֶיךָ אוֹלִי יִתְעַשֶׂת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאכָד: (ז) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לָכוּ וְנַפְּלֵה גּוֹרְלוֹת וְנִדְעָה בְּשִׁלְמֵי הָרָעָה

לישראל "ע"פ מהר"ם אלשיך". ורז"ל אמרו שחשב יונה שהנה העכו"ם קרובי תשובה הם ויחייבו את ישראל שאינם ממזהרים לשוב. וירד יפו מקום שפורשים שם הספינות. וימצא אניה באה תרשיש היתה מוכנת ללכת ולבוא לתרשיש. ויתן שכרה הקדים ליתן שכרה תחילה, ולא עוד אלא שנתן שכר כל הספינה למען תמהר ללכת "ע"פ רש"י". וירד בה לבוא עמם עם אנשי הספינה תרשישה מלפני ה': (ד) וה' הטיל סף הסיע והמשיך אל הים. רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים והיה סער גדול בים. והאניה חשבה להשבר. רצה לומר אנשי האניה חשבו שהאניה תשבר מחוזק הרוח המוליכה ברדיפה ונדנוד רב מהרמת הגלים, וכבוד משא הספינה מונע הרדיפה, והוא סיבה לשבירת הספינה: (ה) וייראו המלחים מוליכי הספינה פחדו ויזעקו איש אל אלהיו^{קס} וכל אחד מהם צעק להתפלל אל העבודה זרה שלו. ויטילו את הכלים אשר באניה השליכו את הכלים מן הספינה אל הים להקל מעליהם המשא, למען תוכל ללכת ברדיפה מבלי מונע. אל ירכתי הספינה רצה לומר אל אחת מהירכתיים, וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים יב) וישכב וירדם: (ו) ויקרב אליו רב החבל^{קפ} ויאמר לו מה לך נרדם מה לך שנרדמת כאומר וכי אינך מרגיש שאנו עומדים בסכנה. קום קרא אל אלהיך. התפלל לפני. אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאכד. אולי על ידי התפלה יחשוב אלהיך שהוא האלהים (מחשבה אחרת "ע"פ רש"י") לנו שלא נאכד: (ז) ויאמרו אנשי הספינה. איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות אמרו להפיל גורלות הרבה, כי לא רצו לסמוך על גורל אחד כי

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קס} א ד' הטיל רוח. בא עליהם סער גדול בים מימינם ומשמאלם, ושאר כל האניות (הסמוכות להם) עוברות ושובות בשלום בשתיקת הים, והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה וחשבה להשבר (פרקי דר' אליעזר פרק י'). וכתב הרב אברבנאל שלא היה ראוי לעשות גורלות, כי גורל מוכרח שאחד יעלה בגורל, והרי יתכן שאין הסיבה תלויה באחד מבני הספינה, אלא באחרים. אבל מאחר שראו שהסערה היתה דווקא בספינתם, ובסמוך להם היה רגוע, מכך הוכח שהסיבה תלויה באחד מבני הספינה. וכן פרש"י בפסוק ז'.

^{קס} א ה איש אל אלהיו. ר' חנינא אומר משבעים לשונות היו באניה וכל אחד ואחד היו אלהיו בידו ואומר והיה האלהים אשר יענה ויציל אותנו מן הצרה הזאת הוא האלהים, ועמדו וקראו כל אחד בשם ה' אלהיו, ולא הועילו מאומה (פרקי דר' אליעזר פרק י', ורש"י).

^{קפ} א ויקרב אליו. יונה בצרת נפשו נרדם וישן לו, בא אליו רב החובל אמר לו הרי אנו עומדין בין מות לחיים ואתה נרדם וישן מאי זה עם אתה אמר להם עברי אנכי אמרו לו והלא שמענו שאלהי העברים גדול קום קרא אל אלהיך אולי יעשה לנו ככל פלאותיו כמו שעשה לכם בים סוף (פרקי דר' אליעזר פרק י').

הודיע רב החובל הזה, כי מי שהוא בצער בעולם הזה או באתח עת צרה, שיכול להנצל בתפלת מצערו. ומכאן אמרו שרב החובל היה חכם בדברים אלו (כד הקמח לרבינו בחיי).

הזאת לנו נִפְּלוּ גּוֹרְלוֹת נִפְּלַת הַגּוֹרֵל עַל יוֹנָה: (ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
הַגִּידָה נָא לָנוּ כִּי אֲשֶׁר לָמִי הִרְעָה הַזֹּאת לָנוּ מֶה מְלֹאכֶתְךָ וּמֵאֵין
תָּבוֹא מֶה אֲרֻצְךָ וְאִי מִזֶּה עִם אֶתָּה: (ט) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֲבָרִי אֲנֹכִי
וְאֵת יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יֵרָא אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַיָּם וְאֵת הַיַּבְשָׁה:
(י) וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֶה זֹאת עָשִׂיתָ כִּי
יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי מִלְּפָנֶי יְהוָה הוּא בָרַח כִּי הִגִּיד לָהֶם: (יא) וַיֹּאמְרוּ

פן במקרה נפל על זה, אבל כשיפול פעמים מרובות על אחד, יהיה נראה שאין זה מקרה ^{ע"פ ר"י אברבנאל}.
ונדעה בשלמית^{קכ"א} הרעה הזאת לנו בעבור מי בא עלינו רעת הסכנה הזאת. ויפילו גורלות ויפול הגורל
על יונה רצה לומר כל גורל וגורל: (ח) ויאמרו אליו הגידה נא לנו הואיל וכל הגורלות נפלו עליך, הגידה
עתה לנו באשר למי הרעה הזאת לנו (באשר, למי, שני שאלות הן) רצה לומר א' במה היה החטא, ב' ולמי
חטאת, שבסבתו בא לנו רעת הסכנה הזאת ^{ע"פ ר"י אברבנאל}. וכאילו יאמרו אם היה בדבר העושה, אם כן
אפשר להחזיר העושה, ואם הרעות למי בדבר הגידוף וכיוצא, אפשר לפייסו בממון. מה מלאכתך רצה לומר
אולי יש בידך מלאכת רמיה, והונית אנשים מרובים עד שלא תדע מי ומי המה להחזיר להם העושה. ומאין
תבוא רצה לומר שמה עשית במקום שבאת משם, ואולי רב הדרך ואין לבוא שמה להחזיר העושה. מה
ארצך רצה לומר שמה עשית דבר היפך מנהג ארצך, וכאילו חטאת לכולם, ומי יכול לפייס את כולם. ואי מזה
עם אתה מ"ם השמוש כמו הפוך כאילו אמר ומאי זה עם אתה, רצה לומר מי הוא אלהיך, וכאילו יאמרו פן
עשית דבר שלא כדת אלהיך ואם כן אין מקום לפייסו בממון: (ט) ויאמר אליהם עברי אנכי כאומר אין
לכם לשאול כל השאלות הללו, כי לא חטאתי לבן אדם, ולכן (נשאר לו להשיב רק על השאלה האחרונה) על
השאלה ששאלתם באחרונה ואי מזה עם אתה, על זה השיב עברי אנכי. ולתוספת ביאור אמר ואת ה' אלהי
השמים אני ירא וכאילו יגיד בזה שאליו חטא. אשר עשה את הים ואת היבשה רצה לומר כמו שעשה
את היבשה, כן עשה את הים, ובכל מקום משלה ידו. וכאילו יאמר הנה גם בים מצאה אותי יד ה', וכאילו
יכריחני ללכת לנבואת על נינוה, וזהו האמירה לגבוה, ועל חנם ברחתי בחושי שפה לא יבוא אלי דבר ה' אלהי
השמים, והנה כאילו באה ^{ענין ר"י אברבנאל}: (י) וייראו האנשים יראת גדולה בשמעם שחטא לה', ואין
אם כן מקום לפייס בממון, לכן פחדו מאד. ויאמרו אליו מה זאת עשית לא אמרו כשואלים אלא
כמתמיהים, כאומר איך עשית דבר כזה למרוד פי ה', ולברוח ממקום הנבואה ודוגמתו מה עשית ותגנוב את
לבבי (בראשית לא) שהוא ענין תימה ^{ע"פ ר"י אברבנאל}. כי ידעו האנשים^{קכ"ב} כי מלפני ה' הוא ברח היה

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קכ"א} א ז ונדעה בשלמי. אם איש אחד יחטא, בהגלות נגלות חטאו, כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו שבט מוסר. וכן
כתוב (יהושע כב, כ): הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו. ונאמר
(דברים כט, כח): והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. ואפילו אומות העולם אמרו: ונדעה בשלמי הרעה הזאת, אף כי ישראל
שהם ערבים זה בזה (שערי תשובה ג עב).

^{קכ"ב} א י כי ידעו האנשים. משמע שכבר ידעו האנשים לפני שאלתם זו, ואם כבר ידעו מדוע עשה זאת, שמה' הוא בורח,
למה שאלוהו מה זאת עשית? וצריך לומר, שמה זאת עשית, אינו שאלה מה אתה עושה, אלא תמיהה איך אתה עושה
(הרב אברבנאל).

אֵלָיו מֶה נַעֲשֶׂה לָךְ וַיִּשְׁתַּק הָיִם מַעְלִינוּ כִּי הָיִם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר: (יב)
 וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי אֶל הָיִם וַיִּשְׁתַּק הָיִם מַעְלִיכֶם כִּי יוֹדֵעַ
 אֲנִי כִּי בְשָׁלִי הַסֹּעֵר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם: (יג) וַיַּחֲתְרוּ הָאֲנָשִׁים
 לְהָשִׁיב אֶל הַיִּבְשָׁה וְלֹא יָכְלוּ כִּי הָיִם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם: (יד)
 וַיִּקְרְאוּ אֶל יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אֵל נָא נֹאכְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה
 וְאֵל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נָקִיא כִּי אַתָּה יְהוָה פָּאֲשֶׁר חִפְצָתָ עֲשִׂיתָ: (טו)
 וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיִּטְלְהוּ אֶל הָיִם וַיַּעֲמֵד הָיִם מִזְעָפוֹ: (טז) וַיִּירָאוּ
 הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים:

נודע להם שהוא בורח מלפני ה', ממקום הנבואה. כי הגיד להם רצה לומר על פי הדברים שאמר הבינו
 אמיתת הענין כאילו הגיד להם בפה מלא: (יא) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֶה נַעֲשֶׂה לָךְ וַיִּשְׁתַּק הָיִם מַעְלִינוּ מֶה נַעֲשֶׂה
 עִמָּךְ שִׁישְׁתוּק הָיִם מַעְלִינוּ, וְלֹא יוֹסִיף לְהַרְעִישׁ עוֹד בַּהֲרַמַּת הַגְּלִים. כִּי הָיִם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר רָצָה לומר הנה הים
 מרעיש בגליו בכל פעם יותר, ולכן אין פנאי להתעכב ולהתיישב בדבר לזה אמור אתה מה נעשה עִמָּךְ וכן יקום:
 (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי^{קכז} קחו אותי והטילני אל הים והשליכו אותי אל הים. וַיִּשְׁתַּק הָיִם מַעְלִיכֶם
 ובוודאי ישתוק הים מעליכם כִּי יודע אֲנִי, כִּי בְשָׁלִי כִּי ידעתי שבעבורי בא הסער הגדול הזה עליכם: (יג)
 ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה היו משתדלים עם המשוטות להשיב הספינה אל היבשה בחשבם ששם
 יטילו את יונה אל היבשה והם יכלו לדרכם. וְלֹא יָכְלוּ כִּי הָיִם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם רָצָה לומר הרעשת הגלים
 היה עליהם מן היבשה למול פניהם להרחיק את הספינה אל תוך הים <ע"פ ר"י אברבנאל>: (יד) וַיִּקְרְאוּ אֵל ה'
 וַיֹּאמְרוּ אָנָּה ה' אֵל נָא נֹאכְדָה לֹא נָהִינוּ עִתָּה נֹאכְדִים בְּעוֹן שִׁנְשַׁלְח יָד בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה לְהַשְׁלִיכוֹ אֶל הָיִם
 <ע"פ רש"י>. וְאֵל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נָקִיא רָצָה לומר אל תחשב לנו כאילו שפכנו דם נקי. כִּי אַתָּה ה' כֹּאשֶׁר
 חִפְצָתָ עֲשִׂיתָ רָצָה לומר הלא הכל בידך ומעולם עשית כאשר חפצת, ואם היה חפצך להמיתו שלא על ידינו
 הלא אין מעצור בידך להמית אותו לבד אלא ודאי הגזירה היא להמיתו על ידינו: (טו) וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה
 וַיִּטְלְהוּ אֶל הָיִם וַיַּעֲמֵד הָיִם מִזְעָפוֹ שֶׁתָּק וְנָח מִקֶּצֶף הָרַעֲשָׁה גָּלִיו: (טז) וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה
 אֶת ה' בְּרֹאתָם הִשְׁגַּחַת הַמָּקוֹם ויכלתו. וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לַה' רָצָה לומר קבלו על עצמם לזבוח לה' בבית המקדש.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קכז} **א יב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי**. אמר להם בשבילי באה לכם הצרה הזאת עליכם, שאוני והטילוני אל הים וישתוק הים מעליכם. ר' שמעון אומר לא קבלו האנשים עליהם להשליך יונה לים (מבואר כאן שגם לפני הגורל כבר אמר להם, שאוני והטילוני לים, כִּי יוֹדֵעַ אֲנִי שְׂבָשָׁלִי הַסֹּעֵר הַזֶּה) והפילו גורלות עליהם ונפל הגורל על יונה, מה עשו נטלו כל הכלים אשר באניה והשליכו אותם לים להקל מעליהם, ולא הועילו מאומה בקשו לחזור ליבשה ולא יכלו, מה עשו נטלו את יונה ועמדו על גבי הספינה ואמרו: אֵלָהֵי עוֹלָם ה' אֵל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נָקִי שְׂאוּנִי אֲנִי יוֹדְעִין מֶה טִיבוֹ שֶׁל אִישׁ זֶה, הוּא אוֹמֵר בְּפִיו בְּשִׁבְלִי בָּאָה הַצָּרָה הַזֹּאת עָלֵינוּ. הִטִּילוּ אוֹתוֹ עַד אֲרֻכּוּבוֹתָיו וְעַמֵּד הֵימָּה מִזְעָפוֹ, לִקְחוּ אוֹתוֹ אֲצִלְךָ, וְהִים הִיָּה הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר עֲלֵיהֶם, הִטִּילוּ אוֹתוֹ עַד צוּאָרוֹ וְעַמֵּד הֵימָּה מִזְעָפוֹ. לִקְחוּ אוֹתוֹ אֲצִלְךָ וְהִים הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר עֲלֵיהֶם, עַד שֶׁהִטִּילוּהוּ כּוֹלֵו לִים, וְנִיד שֶׁתָּק הֵימָּה מִזְעָפוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיִּטְלְהוּ אֶל הָיִם (מדייק שלפני שהטילוהו, נשאוהו. פרקי דר' אליעזר פרק י').

פרק ב (א) נִימָן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לְבָלֵעַ אֶת יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בְּמַעֲי הַדָּג
שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלֹת: (ב) וַיִּתְּפַלֵּל יוֹנָה אֶל יְהוָה אֱלֹהָיו
מִמַּעֲי הַדָּגָה: (ג) וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצְרָה לִי אֶל יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן
שְׁאוֹל שְׁוַעֲתִי שְׁמַעַת קוֹלִי: (ד) וַתִּשְׁלִיכֵנִי מִצּוֹלָה בְּלִבִּי יָמִים וַנָּהָר
יִסְכְּבֵנִי כָּל מִשְׁפָּרִיךְ וְגִלְיָךְ עָלַי עָבְרוּ: (ה) וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי

וידרו נדרים לחלק צדקה לעניים: פרק ב (א) וימן ה' דג גדול לבלע את יונה^{ק"ד}.
הזמין את הדג לבלוע אותו מיד שלא יטבע במי הים. ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות:
(ב) ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדג^{ק"ה}. אמרו רז"ל בתחילה בלעו דג זכר ועמד שם בריוח ולא נתן
דעתו להתפלל, ורמז המקום להדג והקיא אל פי הדגה, ושם עמד בדוחק מפני העוברים, והתפלל מתוך הדחק
»ע"פ רש"י: (ג) ויאמר קראתי מצרה לי אל ה' הנה קראתי אל ה' מפני הצרה אשר עלי ויענני וידעתי כי
יענני, הואיל ואני קיים כל הימים הללו. מבטן שאול שועתי היא הדגה שהיא לו כעומק השאול »ע"פ רש"י.
שמעת קול מובטח אני אשר שמעת קולי: (ד) ותשליכני מצולה בלבב ימים הנה השלכת אותי במצולה
בחוזק הים. ונהר יסובבני כי שם היה המקום שמתחברים מי הנהר ומי הים »ע"פ אבן עזרא בפרק א' פסוק
ד'. כל משפריך וגליך עלי עברו כי כשעברו (הגלים) על הדגה, עברו גם עליו בהיותו במעיה: (ה) ואני
אמרתי כשהשליכו אותי הימה חשבתי הנה נגרשתי מנגד עיניך. רצה לומר העלמת עין ממני. אך אוסיף.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{ק"ד} ב ויאמן ה' דג גדול לבלוע את יונה, רבי טרפון אומר ממונה היה ממשתי ימי בראשית לבלוע את יונה שנאמר וימן ה'
דג גדול.

ונכנס לתוך פיו כאדם שנכנס בבית הכנסת גדולה, ועמד והיו שתי עיניו של דג כחלונות אמפומיות (פירש הערוך, פתוחות)
מאירות ליונה. רבי מאיר אומר מרגלית אחת היתה תלויה במעיו של דג והיתה מאירה ליונה כשמש הזה שהוא מאיר
בגבורתו בצהרים, והיה רואה יונה כל מה שבים ובתהומות שנאמר אור זרוע לצדיק (פרקי דר' אליעזר ש').

כתב הרב אברבנאל שהוא נס גמור שלא מדרך הטבע, שאין ספק שאין בכוח האדם לחיות במעי הדג אפילו שעה אחת כל
שכן שלושה ימים, כי האדם לא יתקיים כי אם בהיותו שואף אויר מבחוץ תמיד, אבל עיניו הרואות שהעובר ישב במעי
אמו מבלי מאכל ומשתה ושאיפת רוח, ומי המונע שכן יעשה ה' ליונה באותם הימים, וחנניה מישאל עזריה חיו בכבשן
האש, כי יכולת האלוקי הוא למעלה מן הטבע. וכן כתב האבן עזרא, והר"מ אלשיך כאן, והרד"ק לעיל פרק א' פסוק א'
שהוא פלא גדול.

^{ק"ה} ב ויתפלל יונה במעי הדגה. בילקוט שמעוני (מובא גם ברש"י, ושאר מפרשים), דג זכר היה והיה יונה עומד בריוח,
ולא נתן לב להתפלל, רמז הקב"ה והקיא לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים, והיה שם בדוחק שנאמר ויתפלל
יונה ממעי הדגה.

המהרש"א (נדרים נא) מקשה על מדרש זה, הרי בסוף הפרק נאמר ויאמר ה' לדג, ויקא את יונה, היה לו לומר ויאמר ה'
לדגה, ואם החזירה הדגה את יונה לדג הזכר, צריך לדעת טעם הדבר, וראה מה שיישב בזה המצודות בפסוק י"א.

ויש להעיר שבפרקי דר' אליעזר שלפנינו - שהוא מקור הילקוט בדיבור זה- לא נמצא שהיו שני דגים. ועיין בגמרא נדרים
נא' ב' נראה שלא סברו שדג הוא זכר ודגה נקבה, אלא שדג ודגה הם דבר אחד, או שדג הוא גדול, ודגה קטנה, וצ"ע. ועיין
אבן עזרא, ומלבי"ם.

והנה אינה ה' לידי ספר הזוהר הקדוש (נודמנתי לבית כנסת שלא היה בו ספר מלבד סידור חומש וזוהר) פרשת בשלח על
ויסר את אופן מרכבותיו. מפרש במעי הדגה, הוקש לפסוק והדגה אשר ביאור מותה. ומבאר שכאשר יונה נבלע בדג היה
עיניו מאירות, ולא היה בדוחק ולא התפלל, המית הקב"ה את הדגה, ולכן נקרא דגה, ולכן אמר מבטן שאול שועתי. שאול
זה קבר ומות. והיו באים דגים ונושכים אותו, זה בא מכאן וזה מכאן, והכאיבו לו, שנאמר קראתי מצרה לי. ואחר
שהתפלל יונה, החיה הקב"ה את הדג, ולכן בסוף הפרשה נאמר לדג. והנה יישב לפי דרכו את קושיית מהרש"א.

מִנְגֵּד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהִבִּיט אֶל הַיִּכָּל קִדְשְׁךָ : (ו) אֶפְפוּנֵי מַיִם עַד
נֶפֶשׁ תְּהוֹם יִסְבְּבֵנִי סוּף חֲבוּשׁ לְרֹאשִׁי : (ז) לְקַצְבֵי הָרִים יִרְדְּתִי
הָאָרֶץ בְּרַחֲמֶיהָ בְּעֵדֵי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיִּי יְהִנֶּה אֱלֹהֵי : (ח)
בְּהַתְעַטֵּף עָלַי נֶפְשִׁי אֶת יְהוָה זָכַרְתִּי וַתִּבּוֹא אֵלַיךְ תִּפְלָתִי אֶל הַיִּכָּל
קִדְשְׁךָ : (ט) מְשֻׁמְרִים הַכְּלִי שׁוֹא חֲסָדָם יַעֲזֹבוּ : (י) וְאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה
אֲזַבְּחָה לָךְ אֲשֶׁר נִדְרָתִי אֲשַׁלְמָה יְשׁוּעָתָה לִיהוָה :
(יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה לְדָג וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה אֶל הַיַּבֵּשָׁה :

אך עתה הואיל וקיימתני כל הימים הללו מובטח אני לצאת מזה, ואוסיף עוד להביט אל היכל קדשך. לבא שמה בקול תודה >ע"פ רש"י< : (ו) אֶפְפוּנֵי מַיִם עַד נֶפֶשׁ הַמַּיִם סִבְּבוּ אוֹתִי עַד קְרוֹב לְהוֹצֵאת הַנֶּפֶשׁ. תְּהוֹם יִסְבְּבֵנִי כֹפֶל הַדָּבָר בְּמִלִּים שׁוֹנוֹת. סוּף חֲבוּשׁ לְרֹאשִׁי כִּי כִשְׁהִדְגָה שָׁטָה עִמּוֹ בַּיָּם נִקְשֶׁר (קָנִי) הַסּוּף בְּרֹאשׁ הַדָּגָה, וְכֵאלֹלוֹ נִקְשֶׁר בְּרֹאשׁוֹ הוּאִיל וְהִיא בְּמַעִיָּה >ע"פ רד"ק< : (ז) לְקַצְבֵי הָרִים לְאַחֲרִית הַהָרִים הַתְּקוּעִים בַּיָּם, וְהוּא קֶרְקַעִית הַיָּם. יִרְדְּתִי בְּהִיוֹתִי בְּמַעִי הַדָּגָה. הָאָרֶץ בְּרַחֲמֶיהָ בְּעֵדֵי לְעוֹלָם רָצָה לִוְמֵר חֲשַׁבְתִּי שֶׁהָאָרֶץ הַבְּרִיחָה בְּרִחִיָּה כְּנִגְדִּי עַד עוֹלָם, כִּי לֹא אֲשׁוּב אֵלֶיהָ כֵּאלֹלוֹ סָגְרָה אֶת עֲצֻמָּה בְּבְרִיחִים >ע"פ רש"י<. וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיִּי אֲבָל הוּאִיל וְקִיִּימַתְנִי כֹל הַיָּמִים הַלָּלוֹ אִקְוֶה שֶׁתַּעַל חַיִּי מִשְׁחַת הַקֶּבֶר, הוּא בִטָּן הַדָּגָה. ה' אֱלֹהֵי : (ח) בְּהַתְעַטֵּף עָלַי נֶפְשִׁי אֶת ה' זָכַרְתִּי כִשְׁהִיא נֶפֶשִׁי שְׁעָלִי, מַעֲטוּף וּמַעֲוֹנָה, זָכַרְתִּי אֶת ה' לְהַתְפַּלֵּל לִפְנֵי וַתִּבּוֹא אֵלַיךְ תִּפְלָתִי וְהִנֵּה בֹא אֵלַיךְ תִּפְלִיתִי אֶל הַיִּכָּל קִדְשְׁךָ הוּא הַשָּׁמַיִם >ע"פ רד"ק< : (ט) מְשֻׁמְרִים הַכְּלִי שׁוֹא הֵם אֲנִשִּׁי הַסְּפִינָה הַמְשֻׁמְרִים הַכְּלִי שׁוֹא הוּא הַעֲבֹדָה כּוֹכְבִּים, חֲסָדָם יַעֲזֹבוּ יִדְעִתִּי שֶׁהֵם יַעֲזֹבוּ חֲסָדָם וְלֹא יִקְיִימוּ מִה שֶׁנִּדְרָו בְּעַת צָרָה >ע"פ רד"ק<, אֲמֻנָּה אַחֲרָ כֵּן מִבֵּיא הַרְדֵּק שְׁחֹז"ל פִּירְשׁוּ בְּהִפְךָ, חֲסָדָם יַעֲזֹבוּ, הֵינִי אֶת עֲבֹדָתָם לִפְסִילִים יַעֲזֹבוּ : (י) וְאֲנִי אֲבָל אֲנִי אֲזַבְּחָה לָךְ זִבְחִים בְּקוֹל תּוֹדָה וְהוֹדָאָה עַל הַנֶּסֶם אֲזַבְּחָה לָךְ וְאֲשֶׁר נִדְרָתִי אֲשַׁלְמָה יְשׁוּעָתָה לְה' בַּעֲבוּר הַיְשׁוּעָה שֶׁל ה' :

(יא) וַיֹּאמֶר ה' דָּג אֵינוֹ רָאוּי לְנִבּוּאָה, אֲלֵא הוּא דֶּרֶךְ מִשְׁלַל וְרָצָה לִוְמֵר הָעִיר לְכוּ לְהִקְיָאוּ >ע"פ אבן עזרא<. לְדָג (הַקִּשְׁיָה מִהַרְשָׁ"א נִדְרִים נ' ב' הִרִי כִנֵּת הִגִּיעַ כִּבְרָ אֲצֹל הַדָּגָה, וּמִדּוּעַ נִאֲמַר דָּג, וְעַל כֵּן מִתְרַן הַמִּצְוֹדוֹת) וַיִּתְּכֵן שֶׁאֲחֵר הַתְּפִלָּה חֲזָרָה הַדָּגָה לְהִקְיָאוּ אֶל פִּי הַדָּג לַעֲמֹד בְּרִיּוֹת. וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה^{ק"י} אֶל הַיַּבֵּשָׁה רָצָה לִוְמֵר כִּמוֹ שֶׁהֵעִיר לְכוּ כֵּן עָשָׂה וְהִקְיָאוּ אֶל הַיַּבֵּשָׁה :

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹסֵר וְעִוּוֹנִים

^{קט} ב יֹא וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה. אֲמַר לוֹ הַדָּג לִיוֹנָה אֵין אַתָּה יוֹדַע שְׁבֹא יוֹמִי לְהַאֲכֵל לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל לִוִּיתֵן, אֲמַר לוֹ הוֹלִיכֵנִי אֲצִלוֹ וְאֲנִי מַצִּיל אוֹתָךְ וְאֵת נֶפֶשִׁי מִפִּיו, וְהוֹלִיכֵנִי אֲצִל לִוִּיתֵן אֲמַר לוֹ לִוִּיתֵן בְּשִׁבְלֶךָ יִרְדְּתִי לְרֹאשׁוֹת אֶת מִדּוּרֶךָ בַּיָּם, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁאֲנִי מוֹכֵן לִירֵד וְלִיתֵן חֶבֶל בְּלִשׁוֹןךָ וְלַעֲלוֹת אוֹתָךְ לְסַעֲדָה גְּדוֹלָה שֶׁל צְדִיקִים, הִרְאֵהוּ חוֹתָמוֹ שֶׁל אֲבִרָהָם, הִבִּיט לְבְרִית, וְרָאָה לִוִּיתֵן וּבִרְחַם מִלִּפְנֵי מַהֲלֶךְ שְׁנֵי יָמִים.

אֲמַר לוֹ הִרִי הַצִּלְתִּיךָ מִפִּיו שֶׁל לִוִּיתֵן הִרְאֵנִי מִה שֶׁבִּים וּבִתְהוֹמוֹת, וְהִרְאֵהוּ נֶהַר גְּדוֹל שֶׁל מִימֵי אוֹקִיָּאנוֹס שֶׁנִּאֲמַר וְנֶהַר יִסְבְּבֵנִי, וְהִרְאֵהוּ שִׁבְלֵי יָם סוּף שֶׁעֲבָרוּ יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכָם, שֶׁנִּאֲמַר סוּף חֲבוּשׁ לְרֹאשִׁי. וְהִרְאֵהוּ מְקוֹם שֶׁמִּשְׁבְּרֵי הַיָּם וְגִלְוֵי יוֹצֵאֵן שֶׁנִּאֲמַר כֹּל מִשְׁבָּרִיךְ וְגִלְיָן עָלֵי עֲבָרוֹ וְהִרְאֵהוּ עֲמוּדֵי אֶרֶץ בְּמִכּוֹנָה שֶׁנִּאֲמַר הָאָרֶץ בְּרִחִיָּה בְּעֵדֵי לְעוֹלָם וְהִרְאֵהוּ שְׁאוֹל

פרק ג (א) וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶל יוֹנָה שְׁנִית לְאָמְרוֹ: (ב) קוֹם לֶךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקֵרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ: (ג) וַיֵּקֶם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדָבַר יְהוָה וַנִּינְוָה הִיָּתָה עִיר גְּדוֹלָה לְאַלְהִים מְהֵלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים: (ד) וַיַּחֲלֵל יוֹנָה לְבֹא בָעִיר מְהֵלֶךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַנִּינְוָה נִהְפָּכֶת: (ה) וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בְּאַלְהֵים וַיִּקְרָאוּ צוֹם וַיִּלְבָּשׁוּ שָׂקִים מִגְּדוֹלָם וְעַד

פרק ג (א) ויהי דבר ה' אל יונה שנית בדבר השליחות אל נינוה. לאמר: (ב) קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך. והוא מה שקרא ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, ולא הוצרך לפרש כי מאיליו יובן: (ג) ויקם יונה וילך אל נינוה כדבר ה' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים^{ק"ו} מהלך שלשת ימים כשיעור הליכת שלשה ימים: (ד) ויחלל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד כשהתחיל לבוא בעיר מהלך יום, ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. קרא ואמר הנה יש עוד זמן ארבעים יום, ואחרי זה תהיה נינוה נהפכת, רצה לומר כמהפכת סדום ועמורה מיש לאין: (ה) ויאמרו אנשי נינוה באלהים רצה לומר בדבר האמור בשם האלהים. «ע"פ אבן עזרא». ויקראו צום הכריזו

מעין חיים – מוסר ועיונים

תחתית שנאמר ותעל משחת חי והראהו גיהנם שנאמר מבטן שאול שועתי והראהו תחת היכל ה' שנאמר לקצבי הרים ירדתי מכאן אנו למדים שירושלם על שבעה הרים היא עומדת, וראה שם אבן שתי קבועה בתהומות, וראה שם בני קרח עומדין ומתפללין עליה. אמר לו ליונה הרי אתה עומד תחת היכל ה', התפלל ואתה נענה, מיד אמר לו לדג עמוד במקום עומדך, שאני מבקש תפלה להתפלל, ועמד הדג והתחיל יונה להתפלל לפני הקב"ה, ואמר רבון כל העולמים נקראת ממית ומחיה, הרי הגיעה נפשי למות החייני, ולא נענה עד שיצא הדבר הזה מפיו 'אשר נדרתי אשלמה' אשר נדרתי להעלות את לוייתן ולעשותו לפניך, אשלם ביום ישועות ישראל, שנאמר ואני בקול תודה אזבחה לך. מיד רמזו הקב"ה לדג והקיא את יונה ליבשה שנאמר ויאמר ה' לדג ויקא את יונה.

והמלחים ראו את כל האותות והנסים והנפלאות הגדולים שעשה הב"ה עם יונה ועמדו והשליכו איש את אלהיו שנאמר משמרים הבלי שוא תסדם יעזובו וחזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם שנאמר (א טו) וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' ויזבחו זבח אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו איש להביא את בניו ואת כל אשר לו לאלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי צדק (פרקי דר' אליעזר פרק י').

^{ק"ו} ג עיר גדולה לאלהים. בתרגום כתוב עיר גדולה לפני ה'. ובמלבי"ם מפרש שהיא נחשבת גדולה אצל ה', ויקרה בעיניו מלהשחית.

האבן עזרא בפרק א' פסוק ב' הקשה על פירוש זה, שהוא דוחק במילת לאלוקים, היה לו לומר בעיני אלוקים. והוא מפרש שהיו יראי אלקים בימים קדמונים, רק עתה חטאו וגם כעת כשחטאו בגזל, האמינו בה', ולא עבדו עבודה זרה, וכשהוכיחם הנביא מיד עשו תשובה (יש לציין, שמרן החפץ חיים ז"ל היה אומר, שבמפת המדינות, ראדן היא כפר קטן בקושי רואים אותה, ופאריז ופטרבורג הם ערים גדולות. אבל למעלה במפה של הקב"ה, ראדן היא עיר גדולה הרי יש שם ישיבה גדולה, ופאריז היא קטנה ולא מורגשת, והן הן דברי האבן עזרא).

הרב אברבנאל חולק על האבן עזרא, וכתב שבני אשור לא היו חסידים, אלא רעים לה' מאד, וגם אחרי ששבו מהגזל, לא שבו מעבודה זרה. והוא מפרש כהרד"ק, שיחסה לאלוקים מחמת גודלה, כמו הריי אל, שלהבתיה, וכ"כ רבינו בחיי בכד הקמח (כיפורים א').

והנה מצאתי, בפירוש רשב"ם על התורה (בראשית כז ז) כתב: נמרוד גבור ציד לפני ה', פירושו בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלקים, בכל עולמו של הקב"ה, לא היתה עיר גדולה כנינוה עכ"ל.

קטנם: (ו) ויגע הדבר אל מלך ניננה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויבס שק וישב על האפר: (ז) ויזעק ויאמר בניננה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו: (ח) ויתפסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם: (ט) מי יודע ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד: (י) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה: פרק ד (א) וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו: (ב) ויתפלל אל יהוה ויאמר אנה יהוה הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב

יום צום. וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם: (ו) ויגע הדבר אל מלך ניננה השמועה הגיעה לאזני המלך ויקם מכסאו וקם מכסאו לשבת על הארץ. ויעבר אדרתו מעליו והעביר מעליו לבוש מלכות ויבס שק וישב על האפר: (ז) ויזעק ויאמר בניננה מטעם המלך וגדליו. צוה להכריז בקול זעקה לאמר, מעצת המלך, ומעצת גדולי המלכות נגזר לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה ובעבור עגמת נפש ציוו למנוע מאכל מבהמות למען יכנע לב האנשים. אל ירעו מוסב על הבהמה ומים אל ישתו: (ח) ויתבסו שקים האדם והבהמה גם זה מן הכרוז שצוה שכולם יתבסו בשקים להראות הכנעה מרובה. ויקראו אל אלהים בחזקה ושהאנשים יקראו אל אלהים בכל לב. וישבו איש מדרכו הרעה וכל אחד ישוב מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם אשר עשו (וחמסו) בכפיהם: (ט) מי יודע ישוב גם זה מן הכרוז שאמר, מי היודע דרכי התשובה ישוב לה' 'ע"פ רד"ק', ונחם האלהים ואז ינחם האלהים ושב מחרון אפו וישוב מחרון אפו, ולא נאבד. ולא נהיו נאבדים מן העולם: (י) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה כי כן עשו כדבר המלך, ועם כי לא נזכר. וינחם האלהים על הרעה נתחרט על הגזרה אשר דבר לעשות להם ולא עשה: פרק ד (א) וירע אל יונה רעה גדולה (עוד לפני תום הארבעים יום) כי בנבואה נאמר לו שניחם ה' 'ע"פ רד"ק', והיה רע בעיניו ויחר לו וחרה על עצמו כדרך המיצר: (ב) ויתפלל אל ה' ויאמר התפלה היה מה שאמר במקרא שלאחריו קח נא את נפשי. אנה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי דברי התנחומין הוזה היה עם מחשבותי בעוד שהייתי על אדמתי עד לא ירדתי אל הים. על כן קדמתי לברח תרשישה ובעבור זה הקדמתי לברוח תרשישה, טרם בא לי הנבואה פעם שנית. כי ידעתי כי אתה אל מאז ידעתי שאתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ומקבל השבים ומתנחם על הרעה, ולזה היה קשה עלי הנבואה הזאת, כי היה טוב בעיני שלא ישובו ויאבדו בעונם, ולא יהיו רצועה מרדות על

חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הָרָעָה: (ג) וְעַתָּה יְהוָה קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמָּוֶי פִּי
טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי: (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵיטֵב חָרָה לָךְ: (ה) וַיֵּצֵא יוֹנָה
מִן הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֶכֶה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בְּצֶל עֵד
אֲשֶׁר יֵרָאֶה מֶה יִהְיֶה בָּעִיר: (ו) וַיִּמָּן יְהוָה אֱלֹהִים קִיקִיּוֹן וַיַּעַל מֵעַל
לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֶל עַל רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מִרְעָתוֹ וַיִּשְׁמַח יוֹנָה עַל
הַקִּיקִיּוֹן שֶׁמָּחָה גְדוּלָּה: (ז) וַיִּמָּן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בְּעֻלּוֹת הַשָּׁחַר
לְמַחֲרַת נִתַּךְ אֶת הַקִּיקִיּוֹן וַיִּיבֹשׁ: (ח) וַיְהִי כְזֹרֶחַ הַשָּׁמֶשׁ וַיִּמָּן
אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית נִתַּךְ הַשָּׁמֶשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְּעַלֶּף
וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לָמוֹת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי: (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל יוֹנָה הֵיטֵב חָרָה לָךְ עַל הַקִּיקִיּוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה לִי עֵד

ישראל "ע"פ ר"י אברבנאל", ולפי דברי רבותינו ז"ל יאמר, הנה בזה תוסיף כעסך על ישראל כראותם כח
התשובה, ואינם לוקחים מוסר, ועל זה חשבתי מתחלה, ולכן היה קשה עלי הנבואה: (ג) ועתה ה' קח נא
את נפשי ממני הואיל וכן הוא אבקש ממך שתקח את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי לראות באבדן בני
עמי אשר על ידיהם באה הסבה "ע"פ רד"ק": (ד) ויאמר ה' ההיטב חרה לך בה"א התימה, וכאומר (וכי זה
טוב חרה לך?) הנה אראך במופת שאין מהדין שיחרה לך "ע"פ רד"ק", וקצר בדבר המובן כי בדבר הקיקיון,
הנאמר בענין הראה לו זאת: (ה) ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה
בצל עד אשר יראה מה יהיה בעיר. כי חשב אולי לא יעמדו בתשובתם ותחזור הגזירה למקומה "ע"פ
רד"ק": (ו) וימן ה' אלהים קיקיון הצמיח עשב קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו וגדלה
למעלה ועלה ממעל ליונה להיות לו לצל להציל לו מרעתו להצילו מזריחת החמה הרעה לו, כי צל הסוכה
הוא דבר שאינו מתמיד, כי הולך ומתייבש מחוס השמש, ולא כן הקיקיון היונק רטיבות הארץ. וישמח יונה
על הקיקיון שמחה גדולה על כי היה לו לצל מתמיד "עיין רד"ק": (ז) וימן האלהים תולעת בעלות
השחרב עלות השחר בעת שעלה השחר למחרת יום שמחתו. ותך התולעת חתכה ופסקה את הקיקיון
ממקום ניקתו ולא בא לו עוד רטיבות הארץ וייבש ולכן נתייבש מחוס השמש: (ח) ויהי כזרח השמש וימן
אלהים רוח קדים (רוח מזרחית) היא העזה שברוחות וחמה ביותר "ע"פ רש"י", ולא היה דבר עומד בפניה (לא
בית או אילן) כי הוא ישב במזרח העיר. חרישית רצה לומר משמיע שאון רב עד שהיה מחריש את האזנים
"ע"פ אבן עזרא". ותך השמש רצה לומר השמש השליך ניצוציו על ראש יונה. ויתעלף בעבור חמימת
הרוח וחוס השמש. וישאל את נפשו למות שאל ובקש את נפשו להפדר ממנו, למען ימות. ויאמר אמר אל
נפשו טוב מותי מחיי וזהו על כי נחלה מאד מתוקף חמימות הרוח, וניצוצי השמש וסבל יסורים הרבה: (ט)
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יוֹנָה הֵיטֵב חָרָה לָךְ עַל הַקִּיקִיּוֹן, ששאל לו אם מאד חרה לו על אבדן
הקיקיון. ויאמר היטב חרה לי עד מות עד שאבחר המיתה בעבור זה, או רצה לומר עד המיתה יחרה לי,

מִנֶּת: (י) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶתָּה חֲסֵת עַל הַקִּיקִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא עָמְלָתָּ בּוֹ
וְלֹא גִדַּלְתָּו שָׁבֵן לַיְלָה הָיָה וּבֶן לַיְלָה אָבָד: (יא) וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל
נִינּוּהָ הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הֶרְבֵּה מִשְׁתִּים עֹשֶׂהָ רַבּוֹ אָדָם
אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יָמֵינוּ לְשִׁמְאֻלוֹ וּבַהֲמָה רְבָה:

ולא אנחם כל ימי עולם: (י) ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון. הנה אתה חסת ונצטער על אבדת הקיקיון
אשר לא עמלת בו. אשר אתה לא עמלת בו בחרישה ובזריעה ולא גדלתו ולא גדלת אותו להשקותו ולזבלו,
כי הדרך שאדם חס ומצטער על אבדת דבר שעמל בו, ולא כן יחוס ויצטער על אבדת דבר שלא עמל בו. שבן
לילה היה רצה לומר ועוד שבלילה אחד גדל וצמח. ובן לילה אבד. ומיד בלילה שאחריה נאבד, כי בעלות
השחר הכהו התולעת עד לא זרחה השמש. וכאומר הלא אין לחוס על דבר הנעשה מהר ולא עמד זמן רב: (יא)
ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה רצה לומר הלא נינוה היא מעשה ידי ואיך אני לא אחוס על עיר
גדולה כזאת. אשר יש בה הרבה רצה לומר יותר משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו
לשמאלו אשר כל אחד מהם אינו יודע להבחין בין ימינו לשמאלו, והם הקטנים שאין לחשוב להם עון. ע"פ
רש"י, ואין בהם עונש אלא בעבור האבות, וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש, ובהמה רבה^{קט}. וכן בהמה
רבה שיש בעיר שאין להם עונש, ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול. ע"פ רד"ק:

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קט} ד יא ובהמה רבה. יקרא לנפש הרשע נפש הבהמה, מפני שנמשכת אחר התאוה הגשמית כבהמה, וכענין שכתוב "אשר
לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה". (שערי תשובה ב' י"ט).

ספר מיכה :

דָּבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל מִיכָה הַמִּרְשָׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחִז וְחִזְקִיָּה מְלָכֵי

ספר מיכז

ארבעה נביאים התנבאו באותו הפרק, הושע ישעיה עמוס ומיכה (פסחים פ"ז).

חורבן בית המקדש היה בשנת ג' של"ח, גלות השבטים בשנת ר"ו, והם התחילו להינבא בערך משנת ק"נ כמעט ר' שנה לפני החורבן, ועד זמן גלות השבטים. ישעיה ניבא בעיקר על יהודה, והשאר ניבאו על כל עם ישראל.

מיכה ניבא על העתיד הקרוב: את אשר יעשה סנחריב ליהודה והיינו שיכבוש את ערי יהודה, אמנם בסוף ניצלו ממנו. כן ניבא שסנחריב יגלה את עשרת השבטים. וביאר מה היו העוונות הגורמים לכל אלו.

ועל העתיד הרחוק: ניבא במפורש שעתידה ירושלים ובית המקדש להחרב, וניבא ישועות שיהיו לעתיד לבא.

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א א-טז):

בפרשה זו ניבא מיכה הנביא, שבעוון עבודה זרה, שקיים בין בעשרת השבטים ובין ביהודה, תחרב שומרון עד היסוד, ויבא כובש על בני יהודה, ויגלה אותם.

בהמשך הנבואה מזכיר את ירושלים, ומספר ערים, שמבואר בפסוקים שהם ערי יהודה^{קט}.

דעת הרד"ק (בפסוק ט') והאבן עזרא (בפסוק י') שכוונת המשך הנבואה, שיבא סנחריב מלך אשור ויכבוש את ערי יהודה, ויגיע עד שערי ירושלים. כלומר הנבואה התקיימה בשנת י"ד לחזקיהו, לאחר שכבר גלו עשרת השבטים, ואומר שיגלו בני יהודה שבערי המבצר. והאמת שבסופו של דבר מתו חיילי סנחריב, ושוחררו ושבו כל השבויים לבתיהם.

דעת הרב אברבנאל שכוונת הנבואה, על נבוכדנצר, שיכבוש את יהודה לאחר זמן רב, דהיינו בימי חורבן בית המקדש^{קפ}.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קט} **לניש**, ביהושע טו לט, **מרשה ואכזיב** שניהם ביהושע טו מד, **עדולם** שם פסוק לה, **גת** כבשה דוד, בדברי הימים א פרק יח א, והוא סמוך לנחלת יהודה.

^{קפ} בפסוק י"ד נאמר לאכזב למלכי ישראל. והוא הערה על דרכו של הרד"ק, שהרי כאמור, לפי דבריו מדובר כמה שנים אחרי שכבר בטלה כל מלכות ישראל. והרד"ק מיישב שהכתוב מכנה את יהודה בשם ישראל. וכן קשה מה שנאמר בפסוק האחרון 'גלו ממך', והרי בני יהודה לא גלו. ולרד"ק צ"ל שגלו ובסוף השתחררו. ומחמת קושיות אלו פירשו הרב אברבנאל והמצודות עימו שחורבן ירושלים המוזכר כאן, הוא בזמן חורבן בית המקדש.

ויש לחוסף קושיא, אם הכוונה כהמפרשים שהמכה של יהודה המדובר כאן, הוא מה שנעשה על ידי סנחריב, יש כאן קושי רב, הרי סנחריב כבש אמנם את ערי יהודה, אבל את ירושלים לא כבש כלל, רק נפל שם.

והרי בפסוק ה' אמר הנביא שירושלים היא האשמה בבמות יהודה, ואיך ממשיך בפורענות כזו שדווקא ירושלים ניצלה ממנה.

ונראה ליישב, שאמנם מצד הנבואה הזו, היה סנחריב מחריב את ירושלים עצמה גם כן, אך אחר כך בימי חזקיהו (הנבואה נאמרה בימי אחז אביו של חזקיהו, כרש"י פסוק י"ד), נשתנתה ירושלים והמלכות שבה לטובה, והמלך חזקיהו הרבה בתפלה, עד שבטלה הגזירה, וכידוע נבואה לרעה יכולה להתבטל.

יְהוּדָה אֲשֶׁר חָזָה עַל שְׁמֶרֶון וִירוּשָׁלַיִם: (ב) שָׁמְעוּ עַמִּים כָּל־
הַקְּשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלָאָה וַיְהִי אֲדָנִי יְהוָה בָּכֶם לְעַד אֲדָנִי מִהִיכַל קִדְשׁוֹ:
(ג) כִּי הִנֵּה יְהוָה יֵצֵא מִמָּקוֹמוֹ וַיֵּרֶד וַיִּדְרֹךְ עַל (בְּמֹתַי) אֶרֶץ:
(ד) וְנִמְסּוּ הַהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעִמְקִים יִתְפַּקְעוּ כַּדּוֹנֵג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמִים
מִגָּרִים בְּמוֹרָד: (ה) בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל זֹאת וּבַחֲטָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי
פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שְׁמֶרֶון וּמִי בְּמֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלַיִם: (ו)
וְשִׁמְתִי שְׁמֶרֶון לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטְעֵי כָרֶם וְהַגְרָתִי לְגִי אֲבָנִיָּה וִיסְדִּיָּה

(א) דבר ה' אשר היה אל מיכה המרשתי בימי יותם אחוזיחזקיה מלכי יהודה אשר חזה על שְׁמֶרֶון. ועם כל זה (שניבא נבואות על שומרון, בכל זאת) לא זכר לתלות הנבואה לימי מלכי ישראל, כדרך שאמר בהושע ובעמוס (ושם נאמר בימי עוזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל), וזהו לפי שהיה מארץ יהודה, ולא ניבא בארצות מלכי ישראל, כדרך שנבאו הושע ועמוס וירושלם. "ע"פ ר"י אברבנאל": (ב) שָׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם. רצה לומר כל השבטים, כי כל שבט קרוי עם. הקשיבי ארץ, ומלואה. הבריות הממלאים אותה. ויהי אדני אלקים בכם לעד. שנבאתי לכם בשמו והתירתי בכם. ה' מִהִיכַל קִדְשׁוֹ. רצה לומר מן השמים יביט לראות, להיות לעד "ע"פ רד"ק": (ג) כִּי הִנֵּה. רצה לומר וזהו אמרי, דעו אשר הנה ה' יוצא ממקומו. מכסא הרהמים. וירד. משם ירד, ודרך. וירמוס על בְּמֹתַי אֶרֶץ. רצה לומר ישפיל הרמים וגסי הרוח "ע"פ רש"י": (ד) וְנִמְסּוּ הַהָרִים תַּחְתָּיו. הוא משל על השפלת השרים. והעמקים יתבקעו. הוא משל על אבדן המון העם. כדוֹנֵג. כמו שהדונג נמש מפני האש. כן ימסו הם במים מגרים במוֹרָד. וכמו המים הנגרים ונוחלין במקום מדרון שמתפזרים אנה ואנה, כן יפוזרו בארצות העכו"ם "ע"פ ר"י אברבנאל": (ה) בְּפֶשַׁע. בגמול פשע יעקב יהיה כל זאת. ובחטאת בית ישראל. הוא כפל ענין במילים שונות. מי פשע יעקב. מי הוא הסבה שפשע יעקב. הלא שומרון. ראש המלכות, ושם היה מקור העבודת כוכבים ונביאי הבעל המדיחים את ישראל מאחרי ה'. ומי בְּמֹת יְהוּדָה. מי הוא הסבה שהעמיד יהודה במות לעכו"ם, הלא ירושלים. ראש המלכות כי שמה הרבו מזבחות לעכו"ם, וממנה למדו שאר ערי יהודה "ע"פ רד"ק": (ו) וְשִׁמְתִי שְׁמֶרֶון. על כי היא היתה סבה לפשע יעקב לעי השדה. לכן תחרב (ולא יישארו בה בתים, אלא) תהיה מלאה גלי אבנים מהפלת הבתים, כדרך השדה המלאה עיים (ערמות אבנים), שאין מי עוסק להשוות העיים הנעשים שם, ולכן היא מלאה מהם^{אפ}. לְמַטְעֵי כָרֶם. תהיה מקום מוכן לטעת שם

מעין חיים – מוסר ועיונים

עיין רש"י פסוק י"ד, שהנביא מדבר שמלכי ישראל יגלו, ולא יהיה משען לאותם מבני יהודה שסמכו עליהם, ומקורו בגמרא מפורשת בסנהדרין ק"ב א', וצ"ע איך לפרש את כל הפרשה על דרך זה, הלא מבואר בפרשה שערי יהודה בעצמם יגלו.

^{אפ} א וְשִׁמְתִי שְׁמֶרֶון לְעִי הַשָּׂדֶה. קשה הרי כאשר הגלה סנחריב את עם ישראל משומרון הושיב שם את הכותים, כמו שנאמר (מלכים ב' יז כד) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים, ויושב בערי שמרון תחת בני ישראל, ויירשו את שמרון וישבו בעריה. ויש לומר שלא ישבו בעיר שומרון עצמו אשר בהר שמר, אלא בערי שומרון, דהיינו בערים הקרובים לה (הרב אברבנאל).

אגלה: (ז) וְכָל פְּסִילֶיהָ יִפְתּוּ וְכָל אֲתָנָיֶיהָ יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל עֲצָבֶיהָ אָשִׁים שְׂמָמָה כִּי מֵאֲתָנָן זֹנָה קִבְּצָה וְעַד אֲתָנָן זֹנָה יָשׁוּבוּ: (ח) עַל זֹאת אֲסַפְּדָה וְאִילֵּילָה אֵילָכָה (שִׁילָל) שׁוֹלָל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפָּד פְּתָנִים וְאֶבֶל כְּבָנוֹת יַעֲנֶה: (ט) כִּי אֲנוּשָׁה מִכּוֹתֶיהָ כִּי בָאָה עַד יְהוּדָה נָגַע עַד שַׁעַר עַמִּי עַד יְרוּשָׁלַם: (י) בְּגַת אֶל תִּגִּידוּ בְּכוֹ אֶל תִּבְכּוּ בְּבֵית לְעֶפְרָה עֶפֶר (התפלשתי) הַתְּפִלְשִׁי: (יא) עֲבָרִי לָכֶם יוֹשְׁבֵת

כרמים, כי שומרון עמדה בהר מקום הנאות על הכרמים **ע"פ רד"ק**. והגרתי לגי **אבניה** אפיל אבניה אל הגי (אל העמק הסמוך להר). **ויסדיה אגלה**, וגם היסודות שבתוך הקרקע אגלה אותם, כי יוציאום ממקומם, מה שהיו נסתרים בתוך הקרקע: (ז) **וכל פסיליה יכתו**, העמים הבאים (להלחם בכס), ישרבו הפסילים לקחת לעצמם, (את) ציפוי הכסף והזהב אשר עליהם. **וכל אתנניה**, הדורונות שנתנו לעבודה זרה כגון כלים ומלבושים שלא יהיו ראוי להוליך עמהם **ישרפו באש**. (ולפי שהעבודה זרה נקראה בלשון המקרא בשם זונה, לכן קרא הדורונות אתנן שכן נקרא מתן הזונה). **וכל עצביה**, רצה לומר כל בתי העצבים. **אשים שממה**, כי מאתנן זונה קבצת, רצה לומר העושר הנמצא בבתי הפסילים, הנה נתקבץ ממה שהביאו להזונה אתנן, רצה לומר מהדורונות שהביאו לעבודה זרה. **ועד אתנן זונה ישובו**, וכמו כן ישובו להיות אתנן ודורון לזונה, רצה לומר, האויב יתנוה לדורון להעבודה זרה שלו **ע"פ רד"ק**: (ח) **על זאת**, עתה חזר להתאונן על יהודה וירושלים הנזכר במקרא שלאחריו, ואמר על זאת **אספדה ואילילה**, אעשה הספד ואיילל במר נפש **אילכה שולל**, ואלך משתגע כשוטה **וערום**, מבלי לבוש, והוא ענין גוזמא והפלגה לפי רוב הצער והאבל. **אעשה מספד כתנים**, דרכם לצעוק תמיד בקול מר. **ואבל כבנות יענה**: (ט) **כי אנושה מכותיה**, רצה לומר כי כל אחד ממכות שומרון, היתה כאובה ביותר, **כי באה עד יהודה**, עד אשר התהלכה (המכה) ובאה עד יהודה, כי בראות נבוכדנצר שסנחריב הרג ואבד וכלה את מלכות אפרים, וה' לא עזרם, לזה ערב לבו לגשת לבוא על יהודה²⁰⁷. **נגע עד שער עמי**, הפורעניות והחרבן נגעה עד עיר המיוחדת על עמי, וחזרו ומפרש **עד ירושלים**. (ולפי שמיכה היה משבט יהודה לכן אמר שער עמי): (י) **בגת אל תגידו**, גת היא מערי פלשתים, ואמר אל תגידו שמה מגודל החורבן (אל תספרו להם מה אירע). **בכו אל תבכו**, ואל תבכו בהיותכם שמה, כי ישמחו על החורבן ועל הבכיה (ועם כי בודאי ידעו בגת בלא הם, אמר כן למליצת הקינה) וכן אל תגידו בגת (שמואל ב א). **בבית לעפרה**, בכל בית מבתי עיר עפרה **עפר התפלשתי**, התגלגלי בעפר דרך אבילות, והוא לשון הנופל על לשון, עפרה שמה, ובעפר התגלגלי **ע"פ רש"י**: (יא) **עברי לכם**, אתה העדה ה**יושבת**, בעיר **שפיר**, עברי לכם בגולה **עריה בשת**, בגילוי בית הבושת כדרך הגולים. וגם הוא לשון נופל על לשון, כי שפיר הוא ענין שליא היוצא מרחם האשה בעת הלידה

מעין חיים – מוסר ועיונים

²⁰⁷ **א ט עד יהודה**, בפסוק י' מביא האבן עזרא שיש מפרשים על חורבן ירושלים בידי נבוכדנצר, וכן נוקט הרב אברבנאל כאן. אמנם אבן עזרא ורד"ק בעצמם פירשו שעל סנחריב מלך אשור מדבר, שכן סנחריב עצמו מלבד מה שהגלה את כל עשרת השבטים, הוא כבש גם כן את ערי יהודה הבצורות, כפי שנאמר במלכים ב יח יג.

שְׁפִיר עֲרִיָה בָשֶׁת לֹא יֵצֵאָה יוֹשֶׁבֶת צֶאֱנָן מִסֹּפֶד בֵּית הָאֶצֶל יִקַּח מִמֶּם
עֲמֻדָתוֹ: (יב) כִּי חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מְרוֹת כִּי יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה
לְשַׁעַר יְרוּשָׁלַם: (יג) רְתֵם הַמֶּרְכָּבָה לְרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת לְכִישׁ רֵאשִׁית
חֲטָאֵת הִיא לְבַת צִיּוֹן כִּי בֶךְ נִמְצְאוּ פִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל: (יד) לִכֵּן תִּתְּנִי
שְׁלוֹחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת בְּתִי אֶכְזִיב לְאֶכְזִיב לְמַלְכִי יִשְׂרָאֵל: (טו) עַד
הִירָשׁ אָבִי לָךְ יוֹשֶׁבֶת מֶרְשָׁה עַד עֲדָלָם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל: (טז)
קָרָחִי נִגְזִי עַל בְּנֵי תַעֲנוּגֶיךָ הִרְחִיבִי קִרְחָתְךָ כַּנֶּשֶׁר כִּי גָלוּ מִמֶּךָ:

«ע"פ רש"י». **לֹא יֵצֵאָה יוֹשֶׁבֶת צֶאֱנָן** (אל). **מִסֹּפֶד בֵּית הָאֶצֶל**. בתחלה גלו אנשי בית האצל, ועברו דרך צאנן בקול מספד, ויושבי צאנן לא יצאו למספד בית האצל לנחמם, כי בטוחים היו שגם הם יגלו אחריהם, וגם זה לשון הנופל על לשון, כי יצאה וצאנן קרובים בלשון «ע"פ רד"ק». **יִקַּח מִמֶּם עֲמֻדָתוֹ**. הנה הם עמדו במקומם, ולא יצאו לנחם, והאויב יבוא ויקח מכם את העמידה של כל אחד ואחד, כי תהיו נעים ללכת גולה «ע"פ ר"י אברבנאל בפסוק טו:» (יב) **כִּי חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מְרוֹת**. אשר העיר מרות נתמלאה חלחלה על הטוב שהיה לה מאז, שנאבדה ממנה. **כִּי יָרַד רָע מֵאֵת ה' לְשַׁעַר יְרוּשָׁלַם**. רצה לומר, כי הרע הבא לשער ירושלים, הנה ירד מאת ה' ולא בא במקרה «ע"פ רד"ק», ולכן נלקו עמה כל המקומות: (יג) **רְתֵם הַמֶּרְכָּבָה לְרֶכֶשׁ, יוֹשֶׁבֶת לְכִישׁ**. אתה עדת לכיש, קשור את המרכבה אל הרכש שהם קלי המרוץ, לרכוב בה, לברוח מפני האויב «אברבנאל בפירוש שני מפרש שהכוונה לברוח». וגם הוא לשון הנופל על לשון, כי רכש ולכיש קרובים בלשון. **רֵאשִׁית חֲטָאֵת הִיא**. כי היא ראשית חטאת. **לְבַת צִיּוֹן**. רצה לומר, היא לימדה תחילה את העבודה זרה לאנשי ציון **כִּי בֶךְ נִמְצְאוּ פִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל**. כי בלכיש נמצאו פסילי עשרת השבטים (כלומר, לכיש היא הראשונה מערי יהודה שלמדה את הפסילים מעשרת השבטים, וציון היא ירושלים למדה מלכיש) «ע"פ רד"ק ואבן עזרא:» (יד) **לִכֵּן**. בעבור רוע מעשיך. **תִּתְּנִי שְׁלוֹחִים**. מתנות ודורונות. **עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת**. אל מורשת גת, הם אנשי פלשתים. כי גת היא משל פלשתים, ובימי דוד לקחו ישראל מידם, ובעוון ישראל חזרו פלשתים לקחת את גת להיות להם למורשה. וכאומר הנה מאז (בימים מקדם) ירשת ארצו, ועתה חזר ולקחנה (פלשתים), ועתה (בעונותיך) תהיה נכנעת לו ותחלה פניו במנחה (אם תרצי מהם עזרה). **בְּתִי אֶכְזִיב**. היא מערי יהודה ומרדה במלכה, והיתה נמשכת אחר פקח בן רמליהו מלך ישראל, ולכן אמר הנה בכוא האויב יחירי בתי אכזיב. **לְאֶכְזִיב לְמַלְכִי יִשְׂרָאֵל**. ותהיה נעזב ונפסק ממלכי ישראל, כי לא תהיה עוד להם (ואמרה כן דרך מליצת הקינה, כי (באמת) בעת שגלו ערי יהודה על ידי נבוכדנצר כבר בטלה מלכות ישראל) וגם זהו לשון הנופל על לשון כי אכזיב שמה ולאכזוב תהיה: (טו) **עוֹד הִיּוֹרֵשׁ אֲבִיָּא לָךְ**. עליך **יוֹשֶׁבֶת מֶרְשָׁה**, אביא היורש את הארץ, והוא נבוכדנצר, כי גם אותך יירש, וגם הוא לשון הנופל על לשון מורשה שמה ואת היורש אביא. **עַד עֲדוֹלָם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל**. מלת היורש משמשת בשתים (כלומר, היא מתיחסת גם לחלק השני של הפסוק), ורצה לומר עד עיר עדולם יבוא (אותו נבוכדנצר) היורש את כבוד ישראל, כי את כל הארץ יקח עם כבוד העושר והממשלה «ע"פ ר"י אברבנאל:» (טז) **קָרָחִי וְנִגְזִי**. תלשי שער ראשך וגוזזי אותם במספרים דרך צער ואבל. **עַל בְּנֵי תַעֲנוּגֶיךָ**. על בניך המפונקים אשר גלו ממך. **הִרְחִיבִי קִרְחָתְךָ**. עשי לך קרחה רחבה

פרק ב (א) הוי חֲשָׁבִי אֶנֶן וּפְעָלִי רָע עַל מַשְׁכָּבוֹתֶם בְּאוֹר הַבֶּקֶר יַעֲשִׂיהָ כִּי יֵשׁ לֹאֵל יָדָם: (ב) וַחֲמָדוֹ שְׂדוֹת וְגִזְלוֹ וּבְתִים וְנִשְׁאוֹ וְעִשְׁקוֹ גָּבֵר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנִחְלָתוֹ:

(ג) לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא תִמְיָשׁוּ מִשֵּׁם צִוְּאֲרֹתֵיכֶם וְלֹא תִלְכוּ רוּמָה כִּי עַתָּה רָעָה הִיא: (ד) בְּיֹם

(בשער ראשון, מרוב אבל וכאב), **בנשר**. הזה אשר אחת לעשר שנים יגביה לעוף עד האויר העליון סמוך לגלגל האש, ומרוב החום ימרטו כנפיו ותפול נוצתו, וישאר קרח קרחות רחבות. **כי גלו ממך**. בני תענוגך **ע"פ רד"ק**:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב א-ב):

כתב הרב אברבנאל, שבפרשה זו, מספר הנביא את עוון חמדה וגזל שהיה בעשרת השבטים, וכן מבואר במדרש רבה (בראשית כח ה, שיר השירים א כו) שבנבואה זו עוסק בעשרת השבטים.

(א) הוי חֲשָׁבִי אֶנֶן וּפְעָלִי רָע עַל מַשְׁכָּבוֹתֶם יש להתאונן על אלו אשר בלילה עודם על משכבותם חושבים לעשות און, ובה פועלים רע, כי אינה מחשבה לבד כי באה לידי מעשה. **באוֹר הַבֶּקֶר יַעֲשִׂיהָ** מיד כשיאיר הבוקר ימהרו לעשות מחשבתם, **כִּי יֵשׁ לֹאֵל יָדָם**. כי יש הכח בידם לעשות מה שרוצים, כי לא ימצא מי מוחה בידם **ע"פ רש"י ורד"ק**: **(ב) וַחֲמָדוֹ שְׂדוֹת וְגִזְלוֹ** וכאשר יחמדו שדות אחרים, עומדים עליהם וגוזלים מהם, **וּבְתִים וְנִשְׁאוֹ**. וכאשר יחמדו בתי רעיהם ילקחום לעצמם, כי אין משפט ואין מוחה. **וְעִשְׁקוֹ גָּבֵר וּבֵיתוֹ** עושקים האיש עם ביתו, כי כשבעל הבית עומד נגדו רודהו ומכהו, ועושק אם כן את הגוף ואת הממון. **וְאִישׁ וְנִחְלָתוֹ**. הוא כפל ענין במילים שונות **ע"פ רש"י ורד"ק**:

באר החיים - ענין הפרשה (מיכה פ"ב ג-ג):

פרשה זו גם כן מדבר בעשרת השבטים, וכן מבואר במדרש רבה (במדבר ט ו, וצ"ע במלבי"ם פסוק י"ג שהעמידו על יהודה).

בפרשה זו ניבא על העונש, שיבא על עון גזל האמור בפרשה הקודמת. ומוסיף לפרש את חטאיהם, נשי עמי תגרשון וכו'. פשטות לשון הפסוקים בנבואה נראה שעיקר הטענה כאן, הוא על הבין אדם לחבירו שבדבר, ובאמת לפירוש המצודות לא מוזכר בו עון גילוי עריות כלל.

אולם חז"ל אומרים במדרש (שם), נשי עמי תגרשון קומו לכו, הא למדת שלא נחתם גזר דינם של עשרת השבטים אלא על הגזל. אמר הקב"ה על שאר עבירות הייתי מאריך אפי, כיון שפשטתם בניאוף קומו לכו.

(ג) לָכֵן כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי חֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת. קרא כל ישראל בשם משפחה וכן על כל המשפחה וגו' (עמוס ג). **רעה אשר לא תמישו** לא תוכלו להסיר **משם צוֹאֲרֹתֵיכֶם**. מעול הרעה **היא**. **ולא תלכו רומה**. רומה לא תלכו ברוממות וקומה זקופה **כי עת רעה היא**. העת תהיה עת רעה

ההוא ישא עליכם משל ונקה נהי נהיה אמר שרוד נשדנו חלק עמי
 ימיר איך ימיש לי לשוב שדינו יחלק: (ה) לכן לא יהיה לך
 משליך חבל בגורל בקהל יהנה: (ו) אל תטפו יטיפון לא יטפו
 לאלה לא יסג כלמות: (ז) האמור בית יעקב הקצר רוח יהנה אם
 אלה מעלליו הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך: (ח) ואתמול עמי
 לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשוטון מעברים בטח שובי

»ע"פ רד"ק: (ד) ביום ההוא ישא עליכם משל. רצה לומר הממשיל משלים ישא משל על הרעות
 הקורות. ונקה נהי נהיה. הנוחה רצה לומר המקונן יקונן קינה. אמר שרוד נשדנו. רצה לומר כן יאמר
 בקינתו הנה נעשינו שדודים ונעשקים. חלק עמי ימיר. אחזות נחלת עמי, ימיר האל באדון אחר הוא
 העכו"ם. איך ימיש לי. איך יסיר אלי לשוב שדינו יחלק. להשיב לנו שדותינו אשר (הוא) יחלק אל
 העכו"ם, לתת לו לנחלה. וכאומר איך אפשר שיוחזר לנו מה שלקחו העכו"ם »ע"פ רש"י, מה שאמר עכו"ם כנראה
 הכוונה עם נכרי מאומות העולם, ולא ע"ז: (ה) לכן. מוסב למעלה לומר הואיל וכן עשית לעשוך גבר וביתו,
 לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה'. רצה לומר לא יהיה מי מזורעך שיקח חלק בארץ בתוך
 קהל ה' כשיקחו הם בשובם לארץ. ואמר משליך חבל בגורל, כי הדרך הוא כשחולקים קרקע בגורל משליכים
 חבל בארץ למדוד בה את החלקים (דהיינו שנעשרת השבטים לא ישובו, עם העולים בבית שני) »ע"פ ר"י אברבנאל
 בפירושו השני³⁹: (ו) אל תטיפו יטיפון. אתם הנביאים המתנבאים (זהו מילת יטיפון), אל תנבאו להם, כי
 כאשר לא יטיפו לאלה, לא יסג כלמות. לא ישיג (תשיגו) כלימות, כי רגילים הם להכלים את
 המתנבאים להם »ע"פ רש"י: (ז) האמור בית יעקב. בה"א התימה, ורצה לומר וכי יוכל בית יעקב לומר,
 ואף אם יאמרו וכי אמת כן הוא (והם כאשר הם שומעים נבואה מהקב"ה האומר להרע להם, הם מלעגים ואומרים,
 אתם יודעים מדוע אין הקב"ה מטיב, { הקצר רוח ה' כי קצר רצון ה' לבל יוכל למלאותו להיטיב, למי
 שירצה. אם אלה מעלליו. וכי (כך הוא) דרכו לעשות רעה עם הבריות, (אבל הרי האמת וודאי איננה כך, כי).
 הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך. באמת דברי מטיבים המה, עם ההולך בדרך ישר »ע"פ רש"י: (ח)
 ואתמול עמי. אבל עמי זה יום אתמול, רצה לומר (לא לחנם ניבאתי עליהם לרעה, הרי) לא עברו עדיין ימים
 רבים, ולא תוכלו אם כן להכחיש הדבר אשר הם לאויב יקומם. קמים (להיות) לאויב איש על אחיו. ממול
 שלמה. רצה לומר אם תראו מי, לבוש שלמה חשובה תעמדו ממול השלמה לתת בו עינים, אדר תפשוטון.
 ותפשוטון ממנו את השלמה החשובה »ע"פ רד"ק »מעברים בטח. מן האנשים העוברים בטח, תהפכו
 לעשותם שובי מלחמה. כי תגזלו כל אשר להם (עד שישארו) כאילו ברחו ושבו מן המלחמה והניחו הכל

מעין חיים – מוסר ועיונים

³⁹ ב ה משליך חבל בגורל. יש לבאר על פי דברי חז"ל ביומא ט' ב', בית ראשון חרב על ג' עבירות, ובית שני חרב על שנתא
 חנם, וחטאם יותר חמור, והמקדש יוכיח שהראשונים חזרו לבית המקדש מיד, והאחרונים נתארך להם הזמן.
 ויש לומר שמכיוון שנאמר כאן בפרשה קודמת שעשרת השבטים כשלו כבר בבית ראשון בחטאים שבין אדם לחבירו, לפיכך
 נאמר בהם שלא ישובו עם הבאים בבנין בית שני, ויארך עליהם הגלות.

מִלְחָמָה: (ט) נָשִׂי עַמִּי תִגְרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגִיָּה מֵעַל עֲלָלֶיהָ תִקְחוּ
הִדְרִי לְעוֹלָם: (י) קוֹמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טְמָאָה
תַּחֲבֹל וְחָבֵל נִמְרָץ: (יא) לֹא אִישׁ הֵלֵךְ רוּחַ וְשָׁקֶר כְּזָב אֶטֶף לֶךְ לִיָּן
וְלִשְׁכָּר וְהָיָה מְטִיף הָעַם הַזֶּה: (יב) אָסַף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כָּלֶךְ קִבֵּץ
אֶקְבֵּץ שְׁאֵרֵית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׁימְנֻהוּ כְּצֹאן בְּצֶרֶה כְּעֹדֶר בְּתוֹךְ הַדְּבָר

להקל מעליהם המשא >ע"פ רש"י, אלא שרש"י מפרש, שהשב מהמלחמה, האויב לוקח ממנו רכושו-: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עלליה תקחו הידרי לעולם: (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבול ותחבל נמרץ: (יא) לא איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: (יב) אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדבר. להקל מעליהם המשא >ע"פ רש"י, אלא שרש"י מפרש, שהשב מהמלחמה, האויב לוקח ממנו רכושו-: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עלליה תקחו הידרי לעולם: (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבול ותחבל נמרץ: (יא) לא איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: (יב) אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדבר. להקל מעליהם המשא >ע"פ רש"י, אלא שרש"י מפרש, שהשב מהמלחמה, האויב לוקח ממנו רכושו-: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עלליה תקחו הידרי לעולם: (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבול ותחבל נמרץ: (יא) לא איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: (יב) אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדבר.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קפ} ב ט נשי עמי תגרשון. הנה המצודות מפרש את כל הפסוק על גזל, גזל בית וממון, וכן דעת ר"י אברבנאל. ובאמת שכן משמע, מכך שלשון פרשה זו נראה המשך לפרשה הקודמת לה, ושם מוזכר רק גזל. אך רש"י מפרש את תחילת הפסוק על גירושין ממש, וסופו על גזל ממון. הרד"ק ואבן עזרא וגם חז"ל מפרשים את כולו על אישות, שמפרידים את האשה מבעלה, וגם את סוף הפסוק תקחו הידרי. והנה במדרש רבה (במדבר ט ז) כתוב כהאבן עזרא, שאוסרים את האשה על בעלה, ושואל המדרש מהו תקחו הידרי לעולם, ומפרש שהקב"ה מתהדר בעוללים שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ואתם עשיתם אותם ממזרים, ובכך בטלתם אותו הדר שלי שאין אני חפץ בממזרים, מה כתיב אחריו קומו לכו, בעבור טמאה. מהו חבל נמרץ, אני אמרתי יעקב חבל נחלתו, שהיה זרעו דומה לחבל שכולם מיוחסים, ולא היה זרע אחר ביניהם, ואתה נכנס על אשת חבירך וטמאת את הנחלה, היאך הוא מונה פלוני בני והוא אינו בנו, פסקת את החבל, והוי וחבל נמרץ, מהו נמרץ, ניואף, מימזר, רשע, ציורר. הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דינם אלא על הניאוף.

^{קפ} ב יב אסף אאסף. הרד"ק מביא יש שמפרשים את הפסוק לרעה, שיהיו העמים כובשים אותם במקום קטן, כמו שקורים 'גטו', והנה כדבריו מפרש במדרש תנחומא תזריע ט, המדרש שם מוכיח מפסוק זה, שאסיפה הוא לשון גלות. אמנם לכאורה פסוק י"ג בוודאי מדבר לעתיד לבא, עיין מדרש רבה בראשית מח י, קהלת ט יא <

**תְּהִימָנָה מֵאָדָם: (יג) עָלָה הַפֶּרֶץ לַפְּנִיָּהם פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ
בו וַיַּעֲבֹר מִלִּפְנֵיהֶם וַיְהִיָּה בְּרֹאשׁם:**

**פרק ג (א) נֹאמַר שְׁמָעוּ נָא רָאשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא
לָכֶם לְדַעַת אֵת הַמִּשְׁפָּט: (ב) שְׁנָאֵי טוֹב וְאֶהְיֶי (רעה) רָע גִּזְלֵי עוֹרֶם
מַעֲלִיָּהֶם וּשְׂאָרָם מַעַל עֲצָמוֹתָם: (ג) וְאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׂאֵר עַמִּי וְעוֹרֶם
מַעֲלִיָּהֶם הַפְּשִׁיטוּ וְאֵת עֲצָמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפְרָשׁוּ בְּאֲשֶׁר בְּסִיר וּבִכְבָּשׁ**

יעלו הם, יעלה. **לפניהם**. מי שיפרוץ גדרות סירים (קוצים), ומסוכת חדק ליישר את הדרך. >ע"פ רש"י>, ועל אליהו הנביא יאמר שהוא יבוא קודם הגאולה ליישר לבות ישראל לאביהם שבשמים להיות מבוא אל הגאולה, וכמו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות וגו' (מלאכי ג). **פרצו**. שבי הגולה יפרצו גם הם את הגדרות והמשוכות ו**יעברו**. בפרצה כאילו היה **שער**, ו**יצאו** בו. ודרך בו יצאו מן הגולה. רצה לומר הם יוסיפו אומץ ליישר לבותם לפתוח בתשובה, ובזכות זה יצאו מן הגולה. ו**יעבור מלכם לפניהם**. בשובם יעבור לפניהם מלכם הוא מלך המשיח, ו**ה'** **בראשם**. וה' יעבור בראש כולם כי אז יחזיר גם הוא שכניתו לציון >הרב אברבנאל מביא מדרש, הפורץ לפניו, זה אליהו הנביא. מלכם לפניו, זה מלך המשיח:<

באר החיים - ענין הפרשה (מיכה פ"ג א - ד):

על מנהיגי העם, השרים הראוים למנות דיינים, והחכמים הראוים להיות דיינים.

ונראה שהנבואה נאמרה על בני ירושלים, שכן סוף הפרק מדבר מפורש על ירושלים. ומשמע שכל פרשיות הפרק אותו ענין, שהרי גם בפסוק א' בפסוק ט' מזכיר את הקצינים והראשים.

וסדר הפרשיות כך, הראשון על חטא הראשים והקצינים ועונשם, השני חטא נביאי שקר ועונשם, ובשלישי מזכיר את חטאי שניהם, וניבא על עונש לכלל ישראל, הוא חורבן בית המקדש.

פרק ג (א) ואומר שמעו נא. אני אומר שמעו עתה **ראשי יעקב וקציני בית ישראל**, **הלוא לכם עליכם מוטל לדעת את המשפט**. אם נעשתה בארץ, ועליכם להזהיר על הדבר (ועל הראשים והקצינים, הראשים הם העושים משפט, דהיינו המלכים והדיינים, וכלהלן פסוק י"א. הקצינים הם כנראה פרנסי הדור הממנים דיינים, ועליכם מוטל לדאות שהבית דין עושה תפקידו, ואם לא יש לכם לפעול למנות בית דין צדק, בכדי שיהיה משפט הוגן, להציל את הגזול מיד גזולו) >ע"פ אבן עזרא ורד"ק>: **(ב) שונאי טוב**. (והנה לא זו בלבד, שהמנהיגים אינם דואגים שיהיה משפט), אבל עוד הם עצמם שונאים את הטוב **ואוהבי רע** ואוהבים את הרע. **גוזלי עורם מעליהם**. הם עצמם גוזלים אלה מאלה את עורם, ו**שארם**. ובשרם **מעל עצמותם**. (ואין הכוונה שממש חתכו מבשרם, אלא) הוא ענין גזומא והפלגה, לפי מרבית הגזל >ע"פ אבן עזרא>: **(ג) ואשר אכלו**. והם אשר אכלו (את). **שאר**. בשר^{קפ} **עמי**. הם הצדיקים >ע"פ אבן עזרא>. **ועורם מעליהם הפשיטו**

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קפ} **ג א שאר עמי**. פרש"י בשר עמי. והנה בגמרא כתובות מ"ז ב' מבואר שהכוונה דמים בעבור מזונות.

מיכה. מצודת דוד. באר החיים

בתוך קלחת: (ד) אז יזעקו אל יהוה ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעליהם:

(ה) פה אמר יהוה על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום נאשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה: (ו) לכן לילה ללכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום: (ז) ובשו החזים וחסרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים: (ח) ואולם אנכי מלאתי כח את רוח

ואת עצמתיים פצחו. פותחים עצמותיהם להריק את המוח (והו מה שבתוך העצם), וגם זה הוא ענין הפלגה. **ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת.** משברים אותם פרוטות, כאשר יעשו את הכשר פרוטות להשימם בסיר, ובתוך הקלחת (כמו סיר, או כמו צלחת) לבשל אותם **»ע"פ רש"י:** (ד) **אז יזעקו אל ה' לכן אז בבוא הפורעניות יזעקו אל ה' ולא יענה אותם קפ"ח.** ולא יענה להם קפ"ח. **ויסתר פניו מהם בעת ההיא.** לבל ישגיח בצרתם. **כאשר הרעו.** כמו שהרעו **מעליהם.** מעשיהם, שלא שמעו לזעקת הנעשקים, והסתירו פנים מהם, כן אעשה להם גם אני.

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ג ה-ח): נגד נביאי שקר, העורכים מלחמה נגד מי שאינו משלם להם.

(ה) כה אמר ה' על הנביאים נביאי השקר »רד"ק. המתעים את עמי המוליכים את עמי בדרך מתעה. **הנושכים.** אמר למי שהמה נושכים אצלו **בשיניהם.** לאכול משלו. **וקראו שלום.** קוראים עליו נבואת שלום. **ואשר לא יתן על פיהם.** ולמי אשר לא יתן מאכל אל פיהם, **וקדשו עליו מלחמה.** המה מזמינים עליו מלחמה, רצה לומר מתנבאים לו שמלחמה מזומנת לבוא עליו **»ע"פ רש"י:** (ו) **לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם.** חושך כלילה יבוא עליכם מחמת חזון השקר, וקסום השוא. **ובאה השמש.** תשקע השמש **על הנביאים.** ההם, **וקדר עליהם היום.** ויחשך עליהם מאור היום, רצה לומר יהיו בצרה עד שיהיה העולם חושך בעדם, וכפל הדבר במילים שונות להפלגת הענין: (ז) **ובשו החזים וחסרו הקסמים.** בעת שיראו שלא נתקיימו אמריהם. **ועטו על שפם כלם.** כל החוזים והקוסמים יעטו על שער השפתים כדרך האבל, כי אז יתאבלו על רוע המקרה. **כי אין מענה אלהים אלהים.** כל דבריהם לא היה

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קפ"ג} **ג ד אז יזעקו אל ה' ולא יענה אותם.** מי שגורם לאבד ממון חבירו ברכילותו, אין עולה לו תשובה עד שירצה את חבירו, אם בממון או בפיוס ובכניעה כמו שכתוב ואשר אכלו שאר עמי ועורם מאליהם הפשיטו (חובות הלבבות תשובה פרק ט'), עי' קמא):

^{קפ"ח} **ג ד ולא יענה אותם.** נראה שהעונש עצמו שיבא להם הוא בעון הגזל, אלא שמצד הגזל בעצמו עדיין אם יצעקו, מדת הקב"ה לשמוע תפלה, אבל כיון שעליהם היה מוטל לדאוג שיהיה משפט, להקשיב לקול הגוזלים ולהצילם, ולא עשו כן, וכן כאשר גזלו את העניים באופן חמור כפי שהמשיל בהפשטת עורם, בוודאי עלתה צעקת העניים ולא נענו, לכן נגזר עליהם שאם יצעקו ה' לא יענם.

יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לִיעֲקֹב פֶּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ:
(ט) שְׁמָעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְּתַעֲבִים
מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל הַיִּשְׁרָה יַעֲקֹשׁוּ: (י) בָּנָה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַם
בַּעֲוֹלָה: (יא) רָאשֵׁיהָ בְּשָׁחַד יִשְׁפְּטוּ וְכַהֲנֶיהָ בְּמַחֲרֵי יוֹרוֹ וְנִבְיָאֶיהָ
בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ וְעַל יְהוָה יִשְׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקֶרְבָּנוּ לֹא תְבוֹא

מענה אלהים, כי מלבם בדאו שקר >ע"פ רד"ק<: (ח) וּאֵלֶּם. אבל אֲנֹכִי מִלֵּאֲתִי כַח אֵת רוּחַ ה' מִן רוּחַ
ה' רצה לומר כח כל אמרי בא מרוח ה', וּמִשְׁפָּט. ואני מלא משפט, והם דברים צודקים >ע"פ אבן עזרא⁹⁹⁷
וּגְבוּרָה. והוא אמוץ הלב, לא אפחד ממי להגיד. ומגיד אני ליעקב פשעו ולישראל חטאתו. כי אין
דרכי להחניף, כדרך נביאי השקר >ע"פ רד"ק<:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ג ט - יב):

מנבא על ירושלים, שיש בה דיינים שאינם דנים כהוגן, ונביאי שקר ובעבורם יחרב בית המקדש (בשני הנבואות
הקודמות, ניבא עונש על הדיינים ונביאי השקר בעצמם, וכאן מנבא פורענות כוללת על עם ישראל מחמתם).
נבואה זו הנבואה הראשונה, או על כל פנים מהנבואות הראשונות ממש, בו ניבא נביא את חורבן בית המקדש.
יש בירמיה (כו יח) פסוק המתחסל לנבואה זו. מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל
עם יהודה לאמר כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער.
מבואר שזמן הנבואה היה בימי המלך חזקיהו, כמאה שנה לפני חורבן בית המקדש, עוד לפני שמלך מנשה
ולפני מה שחטא והחטיא בעבודה זרה, וחטא שפיתות דמים.
כידוע בתקופה ההיא בזמן המלך חזקיהו, עסקו הרבה בתורה, ובכל זאת היה תביעה.

(ט) שְׁמָעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְּתַעֲבִים. הממאסים את הַמִּשְׁפָּט,
וְאֵת כָּל הַיִּשְׁרָה יַעֲקֹשׁוּ. ומעקשים את כל דבר הישר, כי על היושר יאמרו שהוא מעוקם: (י) בָּנָה צִיּוֹן.
כל אחד בונה ביתו (אשר) בציון בְּדָמִים. כי שופכים דם אנשים לקחת (ממנו את) עשרו לבנות בית.
וִירוּשָׁלַם בַּעֲוֹלָה. בונים בתי ירושלים בממון של עולה מעושק ואונאה: (יא) רָאשֵׁיהָ בְּשָׁחַד יִשְׁפְּטוּ.
על פי השוחר שופטים לזכות את הנותן את השוחד. וְכַהֲנֶיהָ. על הכהן להורות כמ"ש כי שפתי כהן וגומר
ותורה יבקשו מפייה (מלאכי ב). בְּמַחֲרֵי יוֹרוֹ. על פי המחיר מורים את ההוראה כרצון הנותן. וְנִבְיָאֶיהָ
בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ. ע"פ הכסף קוסמים לבשר שלום הנותן. וְעַל ה' יִשְׁעֵנוּ. עם היותם עושים כל המעשים
הללו, יעיזו פניהם להשען בה'. לֵאמֹר הֲלוֹא ה' בְּקֶרְבָּנוּ. הלא שכנינו בבית המקדש, ולכן לֹא תְבוֹא

מעין חיים - מוסר ועיונים

⁹⁹⁷ ג' מִלֵּאֲתִי כַח אֵת רוּחַ ה' וּמִשְׁפָּט. יונתן תרגם, ומשפט, ודין דקשוט. נראה מכך שמיכה הנביא היה דן בדיני ממונות.
ואם כן דבריו באו לעומת הפרשה הקודמת, בה דיבר על הדיינים:

עֲלִינוּ רָעָה: (יב) לָכֵן בְּגִלְלָכֶם צִוֵּן שָׁדָה תַּחֲרֹשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינִן תַּהֲיֶה וְהָר הַבֵּית לְבָמוֹת יַעַר:

פרק ד (א) וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הָר פֶּת יִהְיֶה נֶכּוֹן בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא הוּא מִגְבָּעוֹת וְנִהְרֹו עָלָיו עַמִּים: (ב) וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלָה אֶל הָר יִהְיֶה וְאֶל פֶּת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיּוֹרְנוּ מִדְּרָכָיו

עֲלִינוּ רָעָה. כי לא יחריב מקום משכנו -ע"פ ד"ק-: (יב) לכן בגללכם. בעבור עוונותיכם. ציון שדה תחרש. האויב יחריבה, ותהיה נחרשת כשדה. וירושלם עיין תהיה. תהיה מלאה מגלי אבנים מהמפלת הבניינים. והר הבית לבמות יער^{קצ}. יהיה דומה לבמות יער, רצה לומר הרבה גלים ודגורין^{קצא} ימצא שם, כמספר הבמות המצויות ביער, והם תחתית האילנות שעל השרשים הנשארים אחר קציצת האילנות (הגזע שנשארו), והמה דומות בגבהן לבמות -ע"פ ר"י אברבנאל- הרד"ק מפרש כפשוטו, שיצמחו בו עשבים ועצים}

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ד א- ה):

ניבא על בית המקדש ומשיח, שיהיו לאור גם לאומות העולם.

פסוקים א - ג, ניבא גם ישעיהו הנביא, בישעיה ב ב- ה, כמעט מילה במילה.

הרב אברבנאל מקשה שהמשך הנבואה נראה כסותר לתחילתה, בתחילה נאמר שאומות העולם ילכו לאור מלך המשיח, ובפסוק ה' אומר שילכו לאבדון. ואם יאבדו איך ילכו לאורו.

אמנם יתכן לבאר על פי הגמרא (סנהדרין צ"א ב') שחלק מהעמים ישארו וחלק יאבדו.

פרק ד (א) וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים בִּימֵי הַמְּשִׁיחַ. יִהְיֶה הָר בֵּית דָּ'. הָהָר שִׁיעֲמוֹד עָלָיו בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. נֶכּוֹן בְּרֹאשׁ הַהָרִים. מתוקן יהיה בהר החשוב והראש שבכל ההרים. וְנִשְׂא הוּא מִגְבָּעוֹת. יִנְשֵׂא בְּמַעֲלָה וְחִשְׁבֻּתוֹ. וְנִהְרֹו עָלָיו עַמִּים. מִן אוֹמוֹת הָעוֹלָם יִמְשְׁכוּ לִלְכַת אֵלָיו, כְּנֶהֱרַם הַמוֹשֶׁךְ וְהוֹלֵךְ -ע"פ אבן עזרא ורד"ק-: (ב) וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים. גוֹי אֶל גּוֹי. וְאָמְרוּ. אֵלֹו לֵאלֹו. לָכוּ וְנַעֲלָה אֶל הָר ה' וְאֶל בֵּית

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קפ} ג' יא ירושלים עיין תהיה. אמרו חז"ל בגמרא (שבת קל"ט), תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראתי דור שצרות רבות באות עליו, צא ובדוק בדיני ישראל, שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דיני ישראל שנאמר שמעו נא, ומביא את כל הפרשה עד ראשיה בשוחד ישפוט, כהנייה במחיר יורו, ונביאיה בכסף יקסומו, ועל ה' ישענו. ומסיים רשעים היו אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם, לפיכך מביא עליהם הקב"ה ג' פורענויות כנגד ג' עבירות שבידם, שנאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלים עיין תהיה, והר הבית לבמות יער.

ופרש"י ג' עבירות, בשוחד, במחיר, בכסף. ג' פורענויות. ציון, ירושלים, הר הבית (עיין מהרש"א יומא ט' שכותב שבגמרא יומא משמע שג' עבירות הכוונה ג' עבירות חמורות, אמנם יש לסייע לדברי רש"י, שהרי בגמרא יומא שם, כאשר מונה את העבירות שהיה בידם מביא ממנשה, ואילו נבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אביו של מנשה, לכן מיושב יותר שפסוק זה מתייחס לעבירות אחרות).

רשעים היו אלא שתלו בטחונם. כלומר מה שלא נעשה בהם כליה, אלא שפך את חמתו על עצים ואבנים, הוא מפני שתלו בטחונם בהקב"ה, אע"פ שהיו עובדי ע"ז, לא היתה עבודתם לע"ז בלב שלם, אלא לבם נוטה לשמים (בן יהודע, יומא ט').

^{קצא} פירוש דגורין, ערמות. כמבואר באונקלוס (במדבר יב לב).

וּגְלָכָה בְּאַרְחֻתָּיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְהוָה מִירוּשָׁלַם: (ג)
 וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצָמִים עַד רָחוֹק וְכָתְתוּ
 חֲרֻבְתֵּיהֶם לְאֵתִים וְחֲנִיתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא יִשְׁאוּ גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב
 וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה: (ד) וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ
 וְאֵין מִחְרִיד כִּי כִּי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֶּר: (ה) כִּי כָל הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ
 בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וְאֲנַחְנוּ נֵלֶךְ בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 (ו) בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה אֶסְפֶּה הַצִּלְעָה וְהַנִּדְחָה אֶקְבְּצָה וְאֲשֹׁר

אלהי יעקב ויורנו המקום ילמד אותנו על ידי יודעי התורה. מדרכיו. מה מדרכיו. כי מציון תצא תורה. כי התורה האמיתית היא היוצאת מציון, ואין זולתה בעולם ודבר ה' מירושלם: (ג) ושפט בין עמים רבים. רצה לומר וכאשר יבקשו כן יהיה, כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין העכו"ם רבים בדברי ריבותם והוכיח לגוים עצמים עד רחוק. והוא יכור המשפט לעכו"ם עצומים היושבים ממרחק. וכתתו חרבותיהם לאתים וחניתיהם למזמרות. ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא ישאו גוי אל גוי חרב. לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדון עוד מלחמה. ולא ילמדו אותה, כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם. "ע"פ רד"ק: (ד) וישבו איש. (בין מישאל, ובין מהנעמים שיחיו בימים ההם) כל אחד (מהם) ישב תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד. ואין מי יחרידו ממקומו. כי פי ה' צבאות דבר. וכן יהיה: (ה) כי כל העמים. זהו מאמר הנביא שאמר כל הטובה הזאת יהיה לנו, על כי כל העכו"ם ילכו איש בשם אלהיו. כל אחד מהם הולך בשם אלהיו להאמין בהעבודה זרה של בני עמו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו. לא למדנו מהם לאחוז דרכם, כי הולכים אנחנו בשם ה' להאמין בו, וכן נאמין בו לעולם ועד. "ע"פ רד"ק ולכן ראויים אנו לטובה:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ד ו - ז):

בפירוש רש"י והמצודות על הפסוק (פסוק ח') 'עדיך תאתה הממלכה הראשונה', מבואר שהצולעה והנדחה שבפרשתינו, מדבר על עשרת השבטים, וגם הרד"ק בפסוק ו' כתב כך על דרך אולי.

ויש לפרש שניבא זאת, לאחר שכבר גלו עשרת השבטים.

(ו) ביום ההוא נאם ה' אספה הצולעה. אסוף מבין העכו"ם את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה. והנדחה אקבצה. ישראל הנדחה מארצה לארצות העכו"ם, הנה אקבץ אותה, והוא כפל ענין במילים שונות. ואשר הרעותי. (ואשר, כמו וכאשר) רצה לומר, כשיעור אשר הרעותי לה, כן איטיב עמה

מעין חיים - מוסר ועיונים

קצ"ד ה. ילכו איש בשם אלוהיו. רש"י מפרש בשם תרגום יונתן שילכו לאבדון, וכן הוא במדרש רבה (שיר השירים ב א ג), ובמדרש שוחר טוב (א):

הַרְעִיתִי: (ז) וְשִׁמְתִי אֶת הַצִּלְעָה לְשֹׂאֲרִית וְהִנֵּה לָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמֶלֶךְ
יִהְיֶה עֲלֵיהֶם בְּהָר צִיּוֹן מִעֵתָה וְעַד עוֹלָם:

(ח) וְאַתָּה מְגִדֵּל עֵדֶר עֹפֵל בַּת צִיּוֹן עֲדִיךְ תֵּאֲתָה וּבָאָה הַמִּמְשָׁלָה
הָרִאשֹׁנָה מִמְּלָכֶת לְבַת יְרוּשָׁלַם: (ט) עֵתָה לְמָה תִּרְיַעִי רַע הַמֶּלֶךְ

ע"פ ר"ד ק': (ז) ושמתני את הצלעה לשארית, להיות לה שארית בין העכורם ולא יכלו אותה. והנהחלאה לגוי עצום. העם אשר נתייגעה בגולה (נהחלאה, לשון נלאה מואב ע"פ ר"מ אלשיך) בשוכה לארצה תשוב להיות גוי חזק. ומלך ה' עליהם. מאז לא ימשלו עוד הבבליים בהם כי ה' ימלוך עליהם, ומלכותו תהיה בהר ציון. כי שם ישרה שכינתו מעתה ועד עולם. מהעת ההיא עד עולם ולא תזוז עוד משם:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ד ח-יד):

מנבא תקופות טובות שעתידות לבא לירושלים, וראה גם תקופות פחות טובות, ואומר כי הכל מאת ה', ולמה לעשות השתדלות לבטוח בגויים והרי לא יועילו, כי גם ההצלחה גם הגלות, הכל תלוי בעוונות וזכויות, וברצון ה'.

והנה הנביא רואה בחזונו זה את העתיד כאילו הוא הווה, מדבר על תקופות שונות זה מזה, ועל כולם מצביע ואומר, הנה עתה כך, ועכשיו הוא כך.

תקופה א' עדיך תאתה ובאה הממלכה הראשונה, הוא קיבוץ גליות י' השבטים לעתיד לבא. ב' 'עתה' למה תריעי. הוא בית ראשון, מוכיח אותם. ג' חולי וגו' כי 'עתה' תצאי לבבל, ותחזרי. ד' 'עתה' נאספו עליך, רואה את פורענות העמים לעתיד לבא.

(ח) ואתה מגדל עדר. על עיר ציון (או על בית המקדש) יאמר, שהוא המגדל (והמבצר) אשר יאספו שם ברגלים כל שבטי ישראל, המכונים בהרבה מן המקומות בשם עדר, ולתוספת ביאור אמר עופל בת ציון. ורצה לומר אתה ציון הנה עדיך תאתה, אליך תבוא, קבוצת הצולעה והנדרה (האמורים בפרשה הקודמת). ובאה. ואז תבוא הממשלה הראשונה. וחוזר ומפרש הנה הממלכה היא תבוא לעדת ירושלים, רצה לומר שאז תמשול גם על עשרת השבטים כמו בימי דוד ושלמה, ולא יחצו עוד לשתי ממלכות ע"פ רש"י: (ט) עתה למה תריעי רע. למה תתחברי לרעים זרים לבקש עזר ממלכי המצרים ע"פ רש"י: (ט) המלך אין בדקני.

מעין חיים - מוסר ועיונים

קצ"ד ט המלך אין בד. מבואר שהפרשה מדברת על ירושלים ויהודה, והנה מצאנו בישעיה (ל ב) נבואה על ההולכים לרדת מצרים.. לעז במעוז פרעה. ושם (ל ז) ומצרים הבל וריק יעזורו, ושם (לא א) הוי היורדים למצרים. והרד"ק (ישעיה ל א) מפרש בדרך אחד, שהכוונה על זמן חזקיהו, ששרי חזקיהו הרעים, שלחו למצרים, לבקש עזרה, יעויין שם מה שכבתנו ראיות רבות לפירוש זה שם. וכן נראה בפסוק בישעיה (לו ט) ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים. ושם מדובר בזמן חזקיהו, כאשר בא אשור לירושלים, וזה היה שמונה שנים אחרי שכבר גלו כל עשרת השבטים. והשרים האלו מרדו במלך חזקיהו, וכמבואר בישעיה כ"ב, ובגמרא סנהדרין כ"ו וזה היה בתקופה שאחרי גלות עשרת השבטים, ומתאים לסדר הנבואות שבספר.

אין כן אם יועצך אבד כי החזיקך חיל פיולדה: (י) חולי וגחי בת ציון פיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בכל שם תנצלי שם יגאלך יהוה מכף איבך: (יא) ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחזו בציון עינינו: (יב) והמה לא ידעו מחשבות יהוה ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה: (יג) קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים והחרמתי ליהוה בצעם וחילם לאדון כל הארץ: (יד) עתה תתגדדי בת גודד מצור שם עלינו בשבט ופו על הלחי את

וכי אין כן המלך ה', אם יועצך אבד. וכי נאבד יועצך, רצה לומר הלא יש לך נביאים המייעצים אותך לשוב לה', וכאשר כן תעשו הלא הוא יעזור לך. כי החזיקך. אשר אחז אותך. חיל. ורתת. ביולדה. מפחד הכשדים המעותר לבוא עליך, ובעבור זה תבקש עזר ממלכי המצרים, כאילו אין הכח בידי להצילך ^{ע"פ ר"י אברבנאל}: (י) חולי וגוחי בת ציון. רצה לומר לכן הבל וריק יעזורו, ואתם עדת ציון מלאי חלחלה, והאנחי ביולדה, כי עתה. בזמן קרוב. תצאי מקריה. תצאי מן העיר ללכת גולה. ושכנת בשדה ^{קצר}. כדרך הגולים ולא יכניסוך במלון. ובאת עד בבל. ותבוא עד בבל. שם תנצלי. בבבל תתרוקני מכל הטובה (וכמו וינצלו את מצרים^{לפ"ה}) ולא יועילו לך מלכי מצרים, ובבבל שם יגאלך ה' מכף איבך. כי בעת תבוא מפלת בבבל תצאו חפשי, ומבלי עזר ממלכי מצרים: (יא) ועתה. רצה לומר בזמן שאני מתנבא עליו באחרית הימים יהיה הגאולה יותר שלימה. נאספו עליך גוים רבים. וזה כאשר יאספו עליך עכו"ם רבים והוא גוג ומגוג ועכו"ם רבים אשר אתו. האומרים תחנף. אשר יאמרו עתה תתחייב הארץ ללקות בעונה. ותחזו בציון עינינו. ועינינו תראנה בציון מה שקוינו ^{ע"פ רש"י ורד"ק}: (יב) והמה. אבל המה. לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו. בעבור מה שנתן בלבם (ושל הגוים) להתאסף ולבוא על ציון. כי לרעתם קבצם, כעמיר גרנה. כמו שמקבצין עומרי התבואה אל הגורן לחבטם במקל, ולדושם ^{ע"פ רש"י ורד"ק}: (יג) קומי ודושי בת ציון. לפי שהמשילם לעמיר אמר לשון הנופל בעמיר, ורצה לומר הנה עתה שכולם נקבצו ובאו, עמוד והורג בהם, עם כי נחלש כחך בהיותך בגולה, הנה אני אחזק אותך. כי קרנך אשים ברזל. ואשים קרנך ברזל לנגח בהם. ואת פרסותיך אשים נחושה. לזרוע אותם. והדיקות עמים רבים. תשחקם דק דק. והחרמתי לה' בצעם. הוא מאמר הנביא בשם ישראל, אז אחרים לה' (ואקדיש אתו) חמדת עשרם. וחילם לאדון כל הארץ. כפל הדבר במילים שונות: (יד) עתה תתגדדי. רצה לומר בזמן שהוא אתה (עם אדום)

מעין חיים – מוכר ועיונים

והנה מיכה הנביא התנבא באותו זמן של ישעיהו וחזקיהו, לפי זה יש לפרש כאן, שהפסוק מדבר על שרים אלו ששלחו למצרים לעזרה. ויש לפרש 'המלך אין בך', מדוע אתם מורדים במלך חזקיהו, תסמכו עליו.

^{קצר} ד י ושכנתי בשדה כתיב, ושכנת קרי, שאע"פ שאדם גולה בשדה, שכנתי לא זו ממך (תנחומא נח ג), ובמקום אחר (תנחומא וישלח ט, שוחר טוב י"א) דרשו חז"ל את היו"ד, על המקדש, שאע"פ שהוא חרב, לא זהו שכניה משם.

^{קצח} שם תנצלי. אך בתרגום מבואר שהוא מלשון הצלה.

שִׁפְט יִשְׂרָאֵל:

פרק ה (א) וְאַתָּה בֵּית לָחֶם אֲפָרְתָהּ צָעִיר לְהִיטּוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמֶּךָ לִי יֵצֵא לְהִיטּוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹצְאָתוֹ מִקֶּדֶם מִיָּמַי עוֹלָם:

בת גִּדּוּדִי^{קצ} (ואשר הבאת את גִּדּוּדִיךָ להחריב את בית המקדש השני), רב תשרטי באבל ובצער, ודרך צחות לשון נופל על לשון אמר תתגודדי בת גִּדּוּד. **מצור שם עלינו**, רצה לומר, וזהו בגמול ששם עלינו מצור בימי חורבן בית השני. **בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל**, ובימי הגולה היינו נבזים בעיניהם, ואפילו את שופט ישראל הכו בשבט על הלחי, והוא מכת בזיון וכן נאמר יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג) "ע"פ ר"י אברבנאל, ואבן עזרא":

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ה א-ה):

ניבא על משיח בן דוד. וניבא שיגדל יותר מאשור.

צ"ב מדוע הזכיר דווקא עם אשור, ויש לומר שכידוע במשך כל זמן נבואת מיכה, מאז תחילת גלויות עשרת השבטים, ועד לפני החורבן, אשור מלכו בכיפה, הם היו החזקים ביותר. ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ד) בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג, ולכן אמר שהמשיח יתגבר על אשור.

ואף שבסוף חזקיהו לא היה משיח, ואשור כבר אינם מולכים בכיפה, בכל זאת כמובן שהנבואה תתקיים, והוא כדברי חז"ל שבמקום אשור, יתקיים ב'פרס' שמושלם גם על מקום 'אשור', ויבואר בעיונים לפסוק ד'.

פרק ה (א) וְאַתָּה בֵּית לָחֶם אֲפָרְתָהּ, בית לחם שביהודה נקראת אפרת, כמו שנאמר בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח) ולא זהו בית לחם שבזבולון המוזכר ביהושע. **צעיר להיות באלפי יהודה**, רצה לומר, אתה משפחת בית דוד, הבא מבית לחם, משי בית הלחמי, מהראוי היה שתהיה הצעיר (הקטן) והנבזה בכל שרי יהודה, וזהו לפי שבאת מרות המואביה "ע"פ רש"י". **ממך לי יצא**, ומכל מקום יצא לי ממך מלך המשיח **לחיות מושל בישראל**. ו**מוצאותיו מקדם מימי עולם** בזה יפרש אמריו שאין הכוונה לומר שהמלך המשיח בעצמו יולד בבית לחם, אבל מוצאותיו מבית לחם מימים קדמונים, מימי דוד המלך אבי המשפחה, אם כן מקור מחצבת המשיח הוא מבית לחם, ולא הוא בעצמו "ע"פ רד"ק": (ב) **לכן**, הואיל

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{קצ} **ד יד עתה תתגודדי**, בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. המצודות והרב אברנאל נקטו שמדבר על אדום מחריבי הבית השני, יש לעיין לכאורה כמו כן היו יכולים לפרש כן גם על בבל שהחריבו את בית המקדש הראשון. ואולי הוא מפני שאדום יהיו מראשי העמים בזמן הגאולה העתידה, כמבואר בספר דניאל.

דעת רש"י והתרגום, שהנביא חוזר על יהודה, ומנבא עליהם לרעה, וקורא לבבלים לבא עכשיו (אמנם החורבן היה מאה שנה אחר כך, צריך לומר כנ"ל שראם את העתיד כאילו הוא הווה) עם גִּדּוּדִיכם, לעשות מצור, כי יצליחו, והוא בעבור עוון שהכו את שופט ישראל על הלחי. ואמרו חז"ל (מדרש רבה ויקרא י ב) שהכו את מיכה הנביא על הלחי, וכמו שנתבאר לעיל (פרק ח, ג), שמכא הנביא היה דיין עושה משפט.

ושיטה זו צריך ביאור, הרי בתחילת הפרשה, מפסוק ט', הוא מנבא את מה שיהיה לפי סדר, חורבן בית ראשון וגלות בבל, גאולת בית שני, והגאולה העתידה, מדוע חוזר פתאום לענין חורבן בית הראשון שדיבר בו כבר בפסוק ט'. ואף נבואה שאחריה ממשיך על העתיד לבא, לכאורה קשה לפרש פסוק זה על זמן החורבן.

(ב) לָכֵן יִתְּנֶם עַד עֵת יוֹלְדָה יִלְדָּה וַיֵּתֶר אֶחָיו יֵשׁוּבוּן עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 (ג) וְעַמָּד וְרָעָה בָּעָז יִהְיֶה בְּגָאוֹן שֵׁם יִהְיֶה אֱלֹהָיו וַיֵּשְׁבוּ כִּי עָתָה
 יִגְדַּל עַד אַפְסֵי אָרֶץ: (ד) וְהָיָה זֶה שְׁלֹמֹם אֲשׁוּר כִּי יָבֹא בְּאַרְצֵנוּ וְכִי
 יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנֵינוּ וְהִקְמֵנוּ עָלָיו שְׂבָעָה רָעִים וְשָׁמְנָה נְסִיכֵי אָדָם: (ה)
 וְרָעוּ אֶת אָרֶץ אֲשׁוּר בַּחֲרָב וְאֶת אָרֶץ נִמְרֹד בַּפְתָּחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאֲשׁוּר

והגדלתי המשפחה ההיא, אוסיף עוד לגדלם, כי המושל הזה הוא מלך המשיח, הוא יכלה את המון גוג, שאמר למעלה (ד יג) קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל, וזה שאמר יתנכם^{קכז} עד עת יולדה ילדה, ורצה לומר הוא יתנם בצרה גדולה, עד שיהיו כמו העת אשר היולדה כורעת ללדת שהיא מצירה מאד -ע"פ רש"י-
 ויתר אחיו. רצה לומר הנשארים מהמון גוג, מאחיו ובני עמו, הם ישובון על בני ישראל. להיות נכנעים להם -ע"פ רש"י סנהדרין צ"ח ב'. שאר מפרשים מבארים ששאר שבט יהודה ישובון להתחבר עם שאר עשרת השבטים>: (ג) ועמד ורעה מלך המשיח הוא ינהיג אותם בעוז ה'. רצה לומר ולא בעוצם ידו כי מה' היתה זאת. בגאון ברוממות שם ה' אלהיו. והוא כפל ענין במילים שונות. וישבו. ישראל ישבו בארצם בהשקט ושאנן. כי עתה. רצה לומר בזמן הזה יגדל. שמו להתפרסם עד אפסי ארץ. עד קצות הארץ -ע"פ רד"ק, בתרגום רש"י נראה שגורסים וישבו, הש' מלאפס>: (ד) והיה זה שלום פרסום שמו (עד אפסי ארץ) יהיה סבת השלום -ע"פ ר"מ אלשיך>, אף אשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בארמנותינו. לא יהיה נעדר השלום, כי לא יבא למלחמה כמו לשעבר, כי בהכנעה יבוא. והקימונו עליו. אנחנו נמשול בארצו, ונקים

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{קכז} **ה ב. לכן יתנם.** פירוש הפסוק, והקשר לפסוק הקודם עם מילת לכן אינו מובן. ואולי מותר לפרש, לכן יתנם, שאמנם נקבע מי יהיה מלך המשיח, אבל זכותו אינו מספיק, ולכן יתנם הקב"ה את ישראל ביד העמים, עד שיוולדו עוד צדיקים. וביחד עם שאר אחיו הצדיקים, יבוא לגאול את עם ישראל. וכן בפסוק הבא, נאמר ויעמד, יושבו, שכוח המשיח לעמוד ולרעות, ולגדול, הוא בזכות הצדיקים ה'יושבים' עמו. כלומר אמנם המשיח הוא ימלוד, אך זכותו יהיה בזכות שאר הצדיקים. וכן ממשיך שההצלה מן אומות העולם, הוא בזכות הרועים והנסיכים, ולא בזכות המשיח לבדו.

ש"י מביא מחז"ל (סנהדרין צח ב') עד עת יולדה, כמנין ירחי לידה, אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה על ישראל טי' חדשים. וכ' שם המהרש"א, שבכמה מקומות הושוויו חבלי משיח לחבלי לידה.

^{קכח} **ה ד והקימונו עליו.** צ"ב האם מלך המשיח שנאמר בו, והכה ארץ בשבט פיו, אינו יכול לגבור על אשור ללא שבעה רועים, ושמונה נסיכים, ואם צריך עזרה, הרי צריך חיילים, ולא רועים. ומה הענין בזה.

אמרו חז"ל: אמר רבי שמעון בר יוחאי אם ראית סוס פרסי קשור בקברי ישראל צפה לרגליו של משיח, שנאמר אשור כי יבא בארצנו (מדרש רבה איכה א מא, שיר השירים ח יא). והמאמר נראה חתום וסתום.

והנה זה מפורש במאמר ש'אשור' שבפרשה, יתקיים ב'פרס', כנראה מטעם ששלטון פרס תתפשט למקום שבעבר היו אשור (עיין גם במדרש רבה אסתר א יח). ויקברי ישראל' שבמאמר, כנראה הכוונה לגמרא (סוכה נ"ב) שבמאר, ששבעת הרועים הם דוד באמצע, אדם שת ומתושלח בימינו, אברהם יעקב ומשה בשמאלו. והנסיכים הם, ישי ושאול ושמאל עמוס וצפניה חזקיהו משיח ואליהו, כמובן שמאמר זה צריך ביאור, מדוע דווקא צדיקים אלו. אך בצירוף המאמרים, למדנו ש'קברי ישראל' האמור במאמר הראשון, הכוונה קברי צדיקים, כלומר שזכותם של צדיקי ישראל בעודם בקבריהם, יביא על הפרסים חרב. ומכח זכותם יבא מלך המשיח, ויגבר כוחו על בבל, ועל כל העמים.

פי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו:

(ו) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה פרביבים עלי עשב אשר לא יקנה לאיש ולא ייחל לבני אדם: (ז) והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל: (ח) תרם ירך על צריך וכל איביך יפרתו:

עליו נציבים מתחת ידינו. שבעה רועים. רצה לומר מנהיגים את העם להורותם הדרך. ושמונה נסיכי אדם^{קט}. בני אדם מושלים על העם ^{ע"פ רד"ק}: (ה) ורעו. הם ינהיגו את ארץ אשור בחרב. רצה לומר יהרגו בחרב, את המסרב על הנהגות. ארץ נמרוד. היא בכל כמו שנאמר בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו בכל וגומר (בראשית י). בפתחיה. רצה לומר ינהיגום בפרסום בפתחי שערי העיר ^{ע"פ רש"י}. והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו. רצה לומר כמה שיעמיד מלך המשיח כאשר נציבים מבני ישראל, בזה יציל את ישראל מאשור אשר יבוא בארצנו, כי לפי שיהיה אימת הנציבים עליהם, לא יבואו למלחמה כי אם להראות הכנעה:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ה ו-ח):

מדבר לימות המשיח (תנחומא שמיני ט) שלא יצטרכו לאומות, ושלא יפחדו משום אומה.

(ו) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים. הוא גוג והמלכים אשר עמו. כטל מאת ה' רצה לומר אז לא יתלו בטחונם בעמים אלא יתלו בטחונם בה', כמו בטחון ירידת הטל שהוא מה' לבד, כרביבים עלי עשב. וכן בטחון הרביבים אשר. המקוה להם. לא יקוה לאיש^{קט}. שהוא יורידו, לפי שאין ביד אדם, כן אז לא יקוה למי רק לה'. ולא ייחל לבני אדם. הוא כפל ענין במילים שונות ^{ע"פ רד"ק} שמפרש שמדבר במלחמת גוג: (ז) והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים. רצה לומר לכן יגבר ידם, ויהיו בקרב העמים הרבים ההם כאריה בבהמות יער. כאריה בחית היער וככפיר בעדרי הצאן, אשר אם מי מהם עבר. דרך עליהם ורמס וטרף. הוא רומס וטרף. ואין. מי מציל. עצמו מידו, כן הם יהרגו בחיל גוג

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{קט} ה' ד נסיכי אדם. חז"ל מבארים שנסיכים משמעותו 'גדולים', מדרש שוחר טוב ב על הפסוק ואני נסכתי מלכי, וכן בתרגום כאן.

^י ה. ה. והציל. לכאורה כיון שפתח 'ורעו', היה לו לומר והצילו. ולאמור בהערה קודמת, מתפרש היטיב, שהמשיח לבדו יציל, בזכותם של הרועים, והצדיקים.

^{יא} ה' ו לא יקוה לאיש. וכבר הבטיח ה' יתעלה לישראל כי לעתיד יופיע עליהם השגחתו, ויחזק את בטחונם בו ויבטל את בטחונם בגורם אחר מבלעדי, וזה שנאמר והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים, כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב, אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם, ודומה הדבר לבטחון הנביאים והחסידים שהזכרנוהו בחלק הראשון, או קרוב אליו (ספר המספיק לר' אברהם בן הרמב"ם, הבטחון פ"ח).

(ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוֹסֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִאֲבַדְתִּי מִרְכָּבֹתֶיךָ: (י) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אֲרָצְךָ וְהִרְסֹתִי כָּל מִבְצָרֶיךָ: (יא) וְהִכְרַתִּי כְּשָׁפִים מִיָּדְךָ וּמַעֲוֹנָנִים לֹא יִהְיוּ לָךְ: (יב) וְהִכְרַתִּי פְּסִילֶיךָ וּמַצְבּוֹתֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: (יג) וְנִתְּשָׁתִי אֲשִׁירֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ: (יד) וְעָשִׂיתִי בָּאֵף וּבְחֶמָה נָקַם אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ:

ומגוג ההם, ואין מי יעמוד נגדם: (ח) תרום ירך. אז תרום ירך, להתגבר על צריך²¹, וכל איביך יכרתו. ויכרתו כולם:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ה ט - יד):

ניבא שהקב"ה יטהר את לבנו באמונה ובטחון בהקב"ה (כמבואר ברד"ק פסוק י"א). ולעומת זאת יקח נקמה מהגוים על שלא קיבלו את התורה (עיין בעיונים לפסוק ו').

(ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם ה' וְהִכְרַתִּי סוֹסֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִאֲבַדְתִּי מִרְכָּבֹתֶיךָ. רצה לומר לא תהיה נושע בגבורת הסוס ובמרכבות, כי אם בעזר אלוה: (י) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אֲרָצְךָ. עיר המוקפת חומה נקראת בשם עיר לבד, ואם היא מבלי חומה נקראת עיר פרוז, ולזה אמר הנה אז לא יהיה לך ערים המוקפות חומה להשגב בה, כי עוד לא יבא עליך מלחמה. וְהִרְסֹתִי כָּל מִבְצָרֶיךָ. הוא כפל ענין במילים שונות "ע"פ רד"ק: (יא) וְהִכְרַתִּי כְּשָׁפִים מִיָּדְךָ. בראותך השגחתי בך, לא תעסוק עוד בכשפים לדעת מה מהעתידות וּמַעֲוֹנָנִים לֹא יִהְיוּ לָךְ. (מעונן קוסס העושה אחיזת עינים, או ניחוש, שאומר פתי נפלה לכן לא אצא) "ע"פ רד"ק: (יב) וְהִכְרַתִּי פְּסִילֶיךָ וּמַצְבּוֹתֶיךָ מִקִּרְבְּךָ. כי אז תכיר שאין אלוה מבלעדי. וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. הפסילים שהם מעשה ידי אדם: (יג) וְנִתְּשָׁתִי אֲשִׁירֶיךָ מִקִּרְבְּךָ. רצה לומר עוד לא תשתחוה לאשרים. וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ. (וערך, הכוונה שונאיד) ואז אשמיד אני את שונאיד: (יד) וְעָשִׂיתִי בָּאֵף וּבְחֶמָה נָקַם אֶת הַגּוֹיִם. בחמה שפוכה אעשה נקם עם הבבליים (נקמה כוז). אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ. מעולם נקמה מופלגת כזאת:

מעין חיים - מוסר ועיונים

²¹ ח על צריך וכל אויבך. עתיד הקב"ה להשמיד את בני עשו שהן צרין לבני ישראל, וכן לבני ישמעאל שהם אויבין, שנאמר תרום ירך על צריך, וכל אויבך יכרתו (פרקי דר' אליעזר מח).

²² יד. אשר לא שמעו. חז"ל (תרגום יונתן, מדרש תנחומא ברכה ד, שוחר טוב קמט, תנא דבי אליהו א) פירשו, נקם על כך שכאשר הציע הקב"ה להם את התורה לא רצו לקבלו.

הנה לעיל (ד' ה') ניבא שידון הקב"ה את הגוים על שעבדו ע"ז שזה משבע מצוות שלהם. ואחר כך (פ"ד יד) יענשו מי שהצר לישראל. וכאן מנבא שיענשו על שלא קיבלו את שאר התורה, ועונש זה (מבואר במדרש שוחר טוב קמט) אינו לכל הגוים, אלא למלכים ובעלי ההשפעה

פרק ו (א) שָׁמְעוּ נָא אֶת אֲשֶׁר יְהוָה אָמַר קוֹם רִיב אֶת הַהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלְךָ: (ב) שָׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב יְהוָה וְהָאֲתָנִים מִסְדֵּי אֶרֶץ כִּי רִיב לִיהוָה עִם עַמּוֹ וְעַם יִשְׂרָאֵל יִתְנַפֵּחַ: (ג) עַמִּי מָה עָשִׂיתִי לָךְ וּמָה הִלָּאתִיךָ עָנָה בִּי: (ד) כִּי הֶעֱלֵיתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עַבְדִּים פָּדִיתִיךָ וְנָאֲשִׁלְחָה לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמִרְיָם: (ה) עַמִּי זָכָר נָא מָה יַעֲזֹר בְּלֶךְ מוֹאָב וּמָה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשָּׁטִימִים עַד הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: (ו) בְּמָה אֶקְדָּם יְהוָה

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ו א-ח):

הנביא טוען, ש'הכרת הטוב' מחייבת אותנו ללכת בדרכי ה', והנביא מדריך שעיקר רצונו, הוא בבין אדם לחברו, ובצינויות.

(א) שָׁמְעוּ נָא אֶת אֲשֶׁר ה' אָמַר קוֹם רִיב אֶת הַהָרִים. אל הנביא אמר, {לך} התווכח עם ישראל אל ההרים, רצה לומר הרם קול להתווכח בפרסום רב, וישמעו ההרים, והוא ענין גוזמא והפלגה "ע"פ ר"י אברבנאל". ותִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלְךָ. כפל הדבר במילים שונות: (ב) שָׁמְעוּ הָרִים" אֶת רִיב ה'. רצה לומר וכה אמור, שמעו הרים את ויכוח ה'. והאֲתָנִים מִסְדֵּי אֶרֶץ. הם ההרים, שהם החזקים ומוסדי הארץ, וכפל הדבר במילים שונות. כִּי רִיב לַה' עִם עַמּוֹ וְעַם יִשְׂרָאֵל יִתְנַפֵּחַ. כפל הדבר במילים שונות: (ג) עַמִּי מָה עָשִׂיתִי לָךְ. זכור מה מאד רוב טוב עשיתי לך. וּמָה הִלָּאתִיךָ. ומהו הדבר אשר יגעתך בו, להכביד העול. עָנָה בִּי "ע"פ רש"י", {ונראה אם תצליח למצוא דבר קשה} ולומר הנה בזה הוגעתנו: (ד) כִּי הֶעֱלֵיתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עַבְדִּים פָּדִיתִיךָ. ממוקם שהייתם עבדים פדיתי אותך, וכפל הדבר במילים שונות. וְנָאֲשִׁלְחָה לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמִרְיָם. ומבית עבדים הגונים והם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם: (ה) עַמִּי זָכָר נָא מָה יַעֲזֹר בְּלֶךְ מוֹאָב. כאמר הלא עצתו היה לכלותך מן העולם, על ידי בלעם לקללך בעת הזעם {ושיש רגע אחד ביום, שהקב"ה זועם, כמבואר בגמרא (ברכות ז'), ומי שמקלל ברגע זה, קללתו מתקיימת}. וּמָה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר. ומה השיב לו בלעם (כמדבר כג) מה אזעום לא זעם ה' {ושבאותם הימים לא זעם}. מִן הַשָּׁטִימִים עַד הַגִּלְגָּל. רצה לומר זכרו הטובה שעשה לכם מן השטים, עד שהביא אתכם לגלגל, והוא בקצה עבר הירדן המערבי, וכאומר עם כי עבדתם בשטים לבעל פעור (כמו שנאמר בכמדבר כה א), מכל מקום לא רפו ידינו מכם, עד שהביא אתכם אל הארץ "ע"פ רש"י". לְמַעַן דַּעַת. כל הטובה הזאת עשה עמכם למען תדעו צְדָקוֹת ה'. שעושה לפנינו משורת הדין: (ו) בְּמָה אֶקְדָּם ה'. הוא מאמר הנביא בשם ישראל, לומר הנה באמת הרבה טובה עשית עמדי, ובמה אתרצה לבוא לפני ה'

מעין חיים – מוסר ועיונים

י"ו ב. שָׁמְעוּ הָרִים. מצאנו בחז"ל שמעו הרים (תנחומא אמור ה) אלו הצדיקים. עוד אמרו (תנחומא בחוקתי ה) שמעו הרים אלו סנהדרין. ובזה מובן שלא מזכיר כאן חטא ממש, בו הזכיר עשות משפט, תביעה השייך לסנהדרין. אהבת חסד והצנע לכת, תביעה השייך לתייח וצדיקים. וכ"כ מהר"ם אלשיך, על שמעו נא אל ההרים, שמדבר אל הגדולים והטובים שבעם.

אָפּף לַאלֹהִי מְרוֹם הָאֶקְדָּמָנוּ בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה: (ז) הִירָצָה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחְלֵי שָׁמֶן הָאֶתָּן בְּכוּרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בִטְנֵי חֲטָאֹת נַפְשִׁי: (ח) הִגִּיד לָךְ אָדָם מַה טוֹב וּמָה יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ פִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לָכֵת עִם אֱלֹהֶיךָ:

אכף לאלהי מרום. ובמה אהיה כפוף ומוכנע לאלהי מרום, רצה לומר מהו התשורה שאביא לו. **האקדמנו.** וכי אבוא לפניו **בעולות בעגלים בני שנה.** מן העגלים בני שנתם שהם היותר טובים ונבחרים, וכאילו יאמרו וכי צריך הוא לתקרבות וכי תועלת יש לו בהם **»ע"פ ר"י אברבנאל:** (ז) **הירצה.** וכי ירצה **ה'.** בכמה **אלפי אילים.** לקרבנות ו **ברבבות נחלי שמן.** לצקת על המנחות¹⁷: **האתן.** וכי אתן לו **בכורי.** לקרבן, על כי מחל **פשעי, פרי בטני.** וכי אתן מיתר בני (שאר בני שאינם בכורים), על כי כפר **חטאת נפשי.** וכאילו ישאלו, אם כן מהו הגמול שאעשה לו **»ע"פ ר"י אברבנאל:** (ח) **הגיד לך אדם.** כאילו הנביא משיב אתה בן אדם, הנה מאז הגיד לך **ה' מה טוב בעיניו, ומה ה' דורש ממך.** ומהו הדבר אשר הוא דורש ושואל ממך. **כי אם.** רצה לומר אין שום דבר כי אם **לעשות משפט, ואהבת חסד.** ולאחוב את הצדק **והצנע לכת עם אלהיך.** וללכת עם אלהיך בדרכי מצותיו בצנעה, לא בפרסום רב ולהתייחר:

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁷ ו. **אכף.** כתב רבינו יונה ז"ל: **במה אקדם ה', אכף לאלהי מרום.** פירושו - במה אקדם ה' על רוב חסדיו. כי הזכיר למעלה בפרשה מחסדי הש"י. ובמה אכף לאלהי מרום על רוב חטאי. והזכיר אלהי מרום. להורות ולהודיע כמה ראוי אשר יכף ויכנע מי שהמרה רם על הכל. ובאר הענין אחרי כן. **האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה. הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן.** אשר אקדמנו בהם על רוב חסדיו. **האתן בכורי פשעי.** להראות כניעתי וכפיפתי על רוב חטאי. כי אני מכיר עוצם פשעי. כי ראוי לתת בכורי קרבן בעובר פשעי. כי רב מאוד וכי עצום. **פרי בטני חטאת נפשי.** הזכיר על הפשע בכורי ועל החטאת פרי בטני. כי הפשע הוא המרד כאשר אמרו רבותינו זכרונם לברכה והוא יותר מן החטא. והיתה התשובה. **הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד.** כי זה נבחר מן העולות והמנחות לקדם בו את ה' על חסדיו. **והצנע לכת עם אלהיך.** זה עיקר כניעתך וכפיפתך לעבוד את ה' בהצנע לכת כי זה יורה על כניעתך שלא תחמוד כבוד על מעשיך הנכבדים אף כי על המעלות אשר לא יחפוץ בהם היוצר [מן] יצוריו. כי אין להתהלל בהם. כמו העושר והגבורה וממיני החכמות. זולתי השכל וידוע את הש"י כמו שנאמר (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' (שערי תשובה א כה)

¹⁸ **ה ה הירצה ה' באלפי אילים.** צריך ביאור וכי הקרבנות אינו כלום, הרי מצווה רבה היא. עוד יש להתבונן במה שאמר **זכר מה יעץ עליך בלק,** מדוע זכר דווקא טובה זו, יותר משאר טובות כמו מן, וקריעת ים סוף ועוד. ונראה מתוך דברי הכוזרי (ב מ"ח), ותנא דבי אליהו (רבה כ"ח) שבודאי צדיק שמקריב קרבן, הוא דורון ועבודה גדולה, ומוסיף לנפשו קרבת ה' וכפרה, אך התנאי המוקדם לזה הוא ביקוש הליכה בדרכי ה'. אבל מי שאינו דורש ה', ולא הולך בדרכיו, רק מבקש לפעול 'לעצמו' על ידי הקרבנות, להרוויח דבר מה, אפילו כפרת עוונות, והוא ממשיך בדרכו, בזה לא חפץ ה'. ועל כך מדבר הנביא כאן. ויתכן שלכך הזכיר את בלק ובלעם, שהם הקריבו קרבנות רבים, כדי לפעול שלא לטובת עם ישראל. ובלעם התפאר שבעה מזבחות ערכתי, ופרש"י שהוא יותר מהאבות. והאמת כי כיון שהיו צדיקים שלהם עדיף הרבה יותר, כאמור.

וגם ענין הצנע לכת, המבואר להלן, מועיל לענין זה שאינו עושה המצוה עבור 'עצמו', רק בעבור הכרת הטוב לה' אלוהיו.

¹⁹ **ו ה והצנע לכת.** בחובות הלבבות (שער הכניעה סוף פ"ב, ופ"ד) נראה, שהצנע הוא הנכנע והמשפיל עצמו במחשבתו לפני בוראו.

(ט) קול יהנה לעיר יקרא ותושיה יראה שִׁמְךָ שִׁמְעוּ מִטָּה וּמִי יַעֲדָה: (י) עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה: (יא) האזנה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: (יב) אשר עשירה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: (יג) וגם אני

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ו ט-טז):

קורא לבני ירושלים, וטוען שלפחות מחמת 'יראת העונש' (בפרשה הקודמת טען מצד הכרת הטוב, ודיבר אל הצדיקים. וכאן מדבר אל הרשעים), עליהם לא להרע בבין אדם לחבירו, ולמה לא עוזבים את הפסילים. וכנראה מדבר בימי מנשה, שהיו פסילים (ברד"ק כתב, שומרון או ירושלים, אמנם באבן עזרא, האברבנאל, המצודות בסוף הפרשה, והמלבי"ם כתבו שהוא ירושלים).

(ט) קול ה' לעיר יקרא. הנה קול ה' קורא להעיר המיוחדת היא ירושלים, אליה יקרא לעורר אנשיה לתשובה: ותושיה יראה שִׁמְךָ. רצה לומר הקול ההוא בא על ידי איש תושיה הרואה את שִׁמְךָ, ומתבונן בכך, הוא הנביא המתבונן בשם ה'. שִׁמְעוּ מִטָּה. וכה יאמר, שמעו המטה המוכן להכות, רצה לומר הבינו גודל הפורעניות המוכן עליכם. וּמִי יַעֲדָה. ומי הוא המייעד אותה הלא ה' שהיכולת בידו, וכאומר הנה הנביא הוא הקורא הנאמן במאמרו, והפורעניות המיועדת היא גדולה וחזקה, והמייעד הוא בעל היכולת, והיה אם כן מהראוי שמאד יחרדו וישובו אל ה' - ע"פ רש"י: (י) עוד. רצה לומר עם כל זה, ראו עוד. האש. האם יש בבית רשע אוצרות הרשע. שאסף בגזל ועושק, או אם החזיר לבעליו, וכאומר הלא עם כל זה לא שב ולא החזיר העושק - ע"פ רד"ק. ואיפת רזון. רצה לומר, ראו אם עדיין בביתו איפה (אבן משקל) כחוש וחסרה להונות בה הבריות, זעומה. המעלות זעם באפו של הקב"ה - ע"פ רש"י ורד"ק: (יא) האזנה. רצה לומר אשר היה ראוי להם לומר, הנה הואיל וכן הוא שעדיין לא שבנו, וכי אמצא זכות במאזני רשע. אשר עמדי ובכיס אבני. המרמה. רצה לומר איך אוכל להצטדק במשפט, אם עדיין העון שמור אצלנו - ע"פ רד"ק: (יב) אשר עשירה. עשירי העיר ההיא. מלאו חמס, וישביה דברו שקר, ולשונם רמיה בפיהם. לשונם תדבר רמיה בפיהם, כי הלשון היא המדברת בתוך הפה: (יג) וגם אני החליתי. רצה לומר הואיל וכן עשו, לכן גם אני מוכן להפליא (ומצודת ציון נראה שצ"ל להחליא) אותך (ולעשותך חולה). הכותך. במה שאכה אותך מכה חזקה, השמים על הטאתך. ולהשמים אותך בעבור חטאותיך - ע"פ רש"י ושאר מפרשים:

מעין חיים - מוסר ועיונים

¹⁰ ו יג. וגם אני החליתי. מילים אלו צריכים ביאור, מהו וגם, ומילת החליתי אינו מובן כל כך.

ונראה לבאר את כל הפרשה באופן שהכל מתפרש היטיב באופן נפלא. שהנה בתחילת הפרשה נאמר קול ה' לעיר יקרא. ה' זו מדת רחמים. שמעו מטה, כלומר שמעו מה אומרת מדת הדין. ומי יעד. מי מפעיל את מידת הדין. עדיין יש אוצרות רשע, וכידוע מי שמרחם על הבריות מרחמים עליו, מדה כנגד מדה, וכן להיפך רח"ל. ואם כן כשאין רחמים בין הבריות, הרי אתם מחזקים את מדת הדין. והסיטרא אחרא, אומר אזכה בבעלי העבירות, וגם אני - אומר מדת רחמים - החליתי, נחלש כוחי. ואיני יכול להצילך ממדת הדין הבא להכותך. השם, מדת רחמים שותקת מחמת החטאים שבין אדם לחבירו. וממשיך בדברים שאינם מכות, רק החלשת כוח הברכה, שהוא מחמת החלשת מדת הרחמים, ובכך מתחזק כוח הדין. ומסיים שלפניך, כאשר יש חטאי עבודה זרה חוקות עמרי, אף שרק מעטים חוטאים בהם בירושלים, די בהם להחרב את העיר, ו'חרפת עמי תשאו' הוא כפי המצודות, שאף שרק מעטים חטאו, החורבן בירושלים יהיו כמו שהיה מגיע להם, אילו היו כמו עשרת השבטים שהרבה מהם חטאו, והטעם מחמת חוסר הרחמים בין אדם לחבירו.

הַחֲלִיתִי הַפּוֹתֶךָ הַשָּׁמַם עַל חֲטֹאתֶךָ: (יד) אֶתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשָּׁבַע
וְיִשְׁחַךְ בְּקֶרְבְּךָ וְתִסַּג וְלֹא תִפְלִיט וְאַשֶּׁר תִּפְלִיט לַחֲרֹב אֶתָּה: (טו) אֶתָּה
תִּזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אֶתָּה תִדְרֹךְ זֵית וְלֹא תִסּוֹךְ שָׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה
יַיִן: (טז) וְיִשְׁתַּמְּר חֲקוֹת עֲמָרִי וְכָל מַעֲשֵׂה בֵּית אַחֲאָב וְתִלְכוּ
בְּמַעֲצוֹתָם לְמַעַן תָּתִי אֶתְךָ לְשָׂמָה וְיִשְׁבִּיָּה לְשָׂרָקָה וְחֶרֶפֶת עַמִּי
תִּשָּׂאוּ:

(יד) אֶתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשָּׁבַע. כי תהיה המארה במעים. ויִשְׁחַךְ בְּקֶרְבְּךָ. ותשאר אם כן הכנעתך בקרבך
»ע"פ רד"ק, כי כשהאדם שבע רם לבנו, אבל כשהוא רעב הוא שפל ומוכנע. ותסג. אף אם תשיג את האויבים
המוליכים את בניך בשבי, וְלֹא תִפְלִיט. עם כל זה לא תוכל להציל אותם מידו, וְאַשֶּׁר תִּפְלִיט לַחֲרֹב
אתו. ומה אשר תציל מידו, אתו לחרב כי יגבר יד האויב להכותם נפש, אף אם לא יגבר ידו לקחתם בשבי »ע"פ
רש"י: (טו) אֶתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר. כי האויב יקצרוהו לעצמו. אֶתָּה תִדְרֹךְ זֵית וְלֹא תִסּוֹךְ שָׁמֶן.
לא תסוך עם השמן כי הנכרים יקחנה. וְתִירוֹשׁ תִדְרֹךְ. את ענבי היין. וְלֹא תִשְׁתֶּה יַיִן: (טז) וְיִשְׁתַּמְּר.
רצה לומר עם כל הייעודים הרעים ההם ידעתי שלא תשמעו לי, ויהיה נשמר על ידכם. חֲקוֹת עֲמָרִי, וְכָל
מַעֲשֵׂה בֵּית אַחֲאָב. בנו, שהיו מלכי ישראל והרשיעו לעשות בעבודת הפסילים, והנה אתם לומדים מהם,
ושומרים את החקים והמעשים האלו. וְתִלְכוּ בְּמַעֲצוֹתָם. של עמרי ואחאב בנו. לְמַעַן תָּתִי. רצה לומר
שיהיה זה סבה שאתן אותך. ירושלים. לְשָׂמָה. הכל יתמהו על חרבנך, וְיִשְׁבִּיָּה. ויושבי העיר יהיו לְשָׂרָקָה.
(ושריקת צווחה) כי הנכרים ישרקו על גודל האבדון. וְחֶרֶפֶת עַמִּי תִשָּׂאוּ. גם אתם (בני שבט יהודה) תשאו
החרפה שסבלו עמי, הם בני עשרת השבטים, להיות גולים כמותם, הואיל ואחתם בדרכיהם »ע"פ ר"י
אברבנאל:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ז א-ח):

בפרק זה, מדובר בקינות תפלות והודאות, שהנביא עצמו מתפלל (כמובן שאחר כך כתב תפילותיו על פי נבואה,
ככל ספרי הנביאים).

בפרשה זו מקונן מיכה הנביא, על סילוקם של צדיקים, ועל העדר צדיקים. ובכל זאת הוא עומד בצפיתו לישועת
אלקים, ומסיים שאין להתיאש מחמת הנפילה והחושך, ובכך רומז שמחמת שאין הדור זכאי, עוד יהיו צרות
וחשיכה עד שיבא הגאולה. ובנבואה מפרש יותר.

מסתבר שמדובר אחרי מות חזקיהו המלך, והנביאים ישעיה הושע ועמוס, שהרי לפני מותם היה צדיקים, עד
כדי כך שאמרו חז"ל בפרק חלק 'רצה הקב"ה לעשות חזקיהו משיח'. וגם לפי סדר הפרשיות, מתאים הדבר,
שמדובר בתקופה זו.

פרק ז (א) אֱלִילִי לִי כִי הָיִיתִי כְּאֶסְפִי קִיץ פְּעֻלָּת בְּצִיר אֵין אֶשְׁכּוֹל
 לְאֶכּוֹל בְּכוּרָה אֹתָהּ נִפְשִׁי: (ב) אֶבֶד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ וְיִשָּׁר בְּאָדָם
 אֵין כָּלָם לְדָמִים יֵאָרְבוּ אִישׁ אֶת אָחִיהוּ יִצְוֹדוּ חֶרֶם: (ג) עַל הָרַע
 כַּפִּים לְהִיטִיב הָשָׁר שְׁאֵל וְהִשְׁפֹּט בְּשָׁלוֹם וְהַגְדוֹל דִּבְרֵי הַנֶּת נִפְשׁוֹ
 הוּא נִיַּעֲבֹתָהּ: (ד) טוֹכֶם כְּחֶדֶק יִשָּׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מִצְפִּיךָ פִּקְדֹתֶיךָ
 בָּאָה עֲתָה תִהְיֶה מְבוֹכָתָם: (ה) אֵל תֶּאֱמִינוּ בְרַע אֵל תִּבְטְחוּ בְּאֱלוֹהֶיךָ
 מִשְׁכַּבְתָּ חִיקֶיךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי פִיךָ: (ו) כִּי בֶן מִנְבַּל אֵב בַּת קָמָה בְּאֵמָה

פרק ז (א) אֱלִילִי לִי. הנביא מקונן ואומר אלילי לי, כִּי הָיִיתִי כְּאֶסְפִי קִיץ. אני כבזמן אסיפת פירות הקיץ
 כאילו כבר נאספו כולם ולא נמצא עוד בשדה, רצה לומר הועמדתי לנביא בזמן שנאספו צדיקי הדור.
 בעוללות בציר. כאילו כבר נאספו אף העוללות של הבציר הנלקט באחרונה, רצה לומר אף הבינונים נאספו.
 אין אשכול לאכול. אין אני מוצא אשכול של ענבים לאכול, רצה לומר אין אני מוצא איש צדיק בדור.
 בכורה אותה נפשי. נפשי מתאוית תאנה בכורה שנתבשלה בעיתה, הטובה למאכל, וכאומר הנה נפשי
 אותה ואין לה, והוא כפל ענין במילים שונות: (ב) אֶבֶד חֲסִיד. עתה יפרש המשל ויאמר הנה אבד חסיד מן
 הארץ, וישר באדם אין. ואין איש ישר בין בני אדם. כלם לרמים יארוּבוּ. מארבים לשפוך דם. איש
 את אחיהו יצודו חרם. יצוד אותו ברשתו: (ג) עַל הָרַע כַּפִּים לְהִיטִיב. רצה לומר יתנו דעתם על הרע
 אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו. השר שואל. רצה לומר בזה יחזקו את הרע, כי השר שביניהם שואל השותד
 בפה מלא למען יטה המשפט -ע"פ רד"ק. והשופט בשלום. רצה לומר אין כוונת השופט להוציא הדין
 לאמתו, אבל כל כוונתו בעבור תשלום שכרו -ע"פ ר"י אברבנאל. והגדול. הוא אשר בידו לכוף על קיום
 המשפט. דובר הות נפשו הוא. עוד הוא מבזה ומדבר שברון נפש אל מול זה שהטו את משפטו לחייבו
 שלא כדין (ונותן תוכחה לאותו שחייבוהו, אף שהוא באמת זכאי) -ע"פ רש"י. ויעבדתה. השר והשופט והגדול שביניהם,
 מחזקים את הרע כחבל עב: (ד) טוֹכֶם. הטוב שבהם הוא בחרך כקץ מכאבי והישר. שבהם הוא קשה
 ממסוכה. (קשה יותר) מן המסוכה הוא גדר העשוי ע"פ רוב מן הקוצים. יום מצפיך. לכן יום שאתה מצפה
 בו לטובה, באה זכרון עונותיך בקבלת הגמול, והנה עתה. בזמן קרוב תהיה מבוכרתם. וכלכול דעתם לבל
 ידעו מה לעשות -ע"פ רש"י: (ה) אֵל תֶּאֱמִינוּ בְרַע. הנה בזמן הזה אל תאמינו איש ברעהו, אל תבטחו
 באלוהיך. ואל תבטחו בהבטחת שר, עם כי מעולם דרך השר הוא לקיים הבטחתו, הנה עתה אל תבטחו בו.
 משוכבת חיקך. מאשתך השוכבת בחיקך. שמור פתחי פיך. לבל תדבר דבר שראוי להסתיר כי גם היא
 תגלה מצפוניך -ע"פ ר"י אברבנאל: (ו) כִּי בֶן מִנְבַּל אֵב. הדור פרוץ כל כך, כי הבן מדבר באביו דברי
 נבלה וגנות, והבת קמה באמה. לחרפה ולגדפה וכן כלל קמה בחמותה. אויבי איש אנשי ביתו.

מעין חיים - מוסר ועיונים

ט ז ה באלוף. האבן עזרא נוקט שהכוונה לבעל, כמו שנאמר אלוף נעוריה, ויזהיר את האשה להזהר מבעלה. חרד"ק מפרש
 באלוף, בגדול, והכוונה אחיו הגדול. וכעין זה תרם יונתן באלוף, בקריב.

כָּלָה בְּחִמָּתָהּ אִיבִי אִישׁ אֲנָשִׁי בֵּיתוֹ: (ז) וְאָנֹכִי בִּיהָ אֲצַפֶּה אוֹחִילָה
לֵאלֹהֵי יִשְׁעֵי יִשְׁמַעְנִי אֱלֹהֵי: (ח) אֶל תִּשְׁמַחִי אִיבִתִּי לִי כִּי נִפְלְתִי
קָמְתִי כִּי אֲשֹׁב בַּחֲשֶׁךְ יִהְיֶה אוֹר לִי:

(ט) זַעַף יִהְיֶה אָשָׁא כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב יָרִיב וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי
יוֹצִיאֲנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ: (י) וְתָרָא אִיבִתִּי וּתְכַסֶּה בּוֹשָׁה
הָאִמְרָה אֲלֵי אִיוֹ יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ עֵינֵי תִרְאִינָה בָּהּ עֵתָה תִּהְיֶה לְמִרְמָס
כְּטִיט חוּצוֹת: (יא) יוֹם לְבָנוֹת גְּדִרְיֶךָ יוֹם הַהוּא יִרְחַק חֹק: (יב) יוֹם

אף אנשי ביתו של האיש המה לו לאויבים: (ז) ואני בה' אצפה. רצה לומר אבל עם כל זה אצפה בהבטחת
ה', ואני בה' אצפה אוחילה לאלהי ישעי. ואקוה לאלהי ישעי ישמעני אלהי. (בתקוה) אשר
ישמעני אלהי בקראי אליו מצרתי: (ח) אל תשמחי אויבתי לי. לכן אל תשמחי אויבתי עלי, לחשוב שלא
אוסף לקום. כי פעמים רבות נפלת. ואחרי זה קמתי. וכן עתה בגלות הזה, עם כי אשב בחושך, ה'
אור לי. ה' יאיר לי "ע"פ רד"ק":

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ז ט-יג):

מצדיק הדין, לומר שהצרות של שעבוד מלכיות הם בעבור החטאים. ועוד מחזק את רוחינו, לידע שאותם
העמים הרעים שהתנשאו עלינו והשפילונו, יום יבא ויראו בעצמם את גדולתינו האמיתית.

(ט) זַעַף ה' אֲשָׁא. הן עתה אני סובל זַעַף ה' כי חטאתי לו. וכן אסבול עַד אֲשֶׁר יָרִיב יָרִיב. ישלים
לריב עמדי הריב הראוי לי בגמול החטא וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי. ויכלה לעשות בי משפט הראוי לי ואחרי זה
יוֹצִיאֲנִי לָאוֹר. ואראה בצדקתו. שיעשה לי, ולא לעולם יריב "ע"פ רד"ק": (י) וְתָרָא. וכאשר תראה
אויבתי. במרבית הצדקה הנעשה לי, ותכסה בבושה, האמרה אלי. אשר אמרה אלי
בזמן הגלות אִיוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ. מדוע לא יגאלך. עֵינֵי תִרְאִינָה בָּהּ. מה שחפצה לראות מן הנקם. עֵתָה. כי אז
תהיה לְמִרְמָס. הרגל כְּטִיט. המושלך בחוצות. "ע"פ רד"ק": (יא) יוֹם לְבָנוֹת גְּדִרְיֶךָ. רצה לומר יבוא
יום לבנות גדרי חרבותיך, וביום ההוא ירחק ממך. חוק. הבבלים אשר הטילו עליך מאז (בעבר, את) חוק
המס והשעבוד "ע"פ אבן עזרא": (יב) יוֹם הַהוּא. רצה לומר אז יאיר לך הזמן כאור היום. וְעִדֶּיךָ יָבוֹא. כל

מעין חיים - מוסר ועיונים

"ז ח כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי. אמרו חז"ל (מדרש שוחר טוב כ"ב, מובא בשערי תשובה ב ה) שהוא
צידוק הדין על חושך הגלות, אלמלא נפלתי לא קמתי, אלמלא ישבתי בחושך לא היה אור לי. שכל מה דעביד רחמנא לטב
עביד.

המפריע העיקרי להתעלות האדם הוא הההרגל למצב, ומאבד את רגשות לבבו מחמת ההרגל, אך על ידי זעזוע של נפילה
ח"ו, יוצא משלוותו, ובכוחו להשתנות ולעלות מעלה. דווקא מתוך החושך הנורא, משם יבקע יותר אור ה'. וכן לדוגמא
בימי בין הזמנים, מתוך התבוננות בימי הנפילה, והתהום הפעורה, ניבא ל'קמתי', ויחזור אל בית המדרש ברגשות
מחודשים ובלהט קודש (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ' תשלב לו).

הוא וְעַדֶּיךָ יָבוֹא לְמִנֵּי אֲשׁוּר וְעַרֵי מְצוֹר וּלְמִנֵּי מְצוֹר וְעַד נָהָר וְיָם
מִיָּם וְהָרָה הָהָר: (יג) וְהִתְהַדָּאָרְךָ לְשִׁמְמָה עַל יִשְׁבִּיָּה מִפְּרִי
מַעְלִיָּהּ:

(יד) רָעָה עִמָּךְ בְּשִׁבְטְךָ צֶאֱן נִחְלָתְךָ שְׁכֵנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כְּרָמְל
יִרְעוּ בָשָׂן וּגְלַעַד כִּימֵי עוֹלָם: (טו) כִּימֵי צֶאֱתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֲנוּ
נִפְלְאוֹת: (טז) יִרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִכָּל גְּבוּרָתָם יִשְׁימוּ יָד עַל פֶּה

העכו"ם יבואו אליך ירושלים, להיות סרים למשמעתך. **למני אשור**. מן אשור. **וערי מצור**. ואף מערי
המבצר שבה, כי לא יתחזקו במשגב המבצר. **ולמני מצור**. מן ערי המבצר. **ועד נהר**. הוא נהר פרת העומד
בגבול ארץ ישראל, ומשם והלאה הוא ארץ העמים. **וים מים**. (ויס ממוערב). ומלת ועד משמשת בשתים, כאילו
אמר ועד ים מים, רצה לומר, מקצה המערב (מקצה העולם במערב). ועד ים המערבי, שהוא גבול ארץ ישראל.
והר ההר. רצה לומר מקצה העולם ועד הר ההר העומד בגבול ארץ ישראל כמו שנאמר (במדבר לד) תתאו
לכם הר ההר **ע"פ רד"ק**: (יג) וְהִתְהַדָּאָרְךָ. ארץ הכשדים **ע"פ רש"י**, ענין שם שהוסיף פרס, ולעיל פסוק י'
מוסיף רש"י רומי תהפך. **לשוממה על ישיביה**. עם יושב בה **מפרי מעלליהם**. מגמול מעשיהם (הרעים). מה
שהרעו לישראל:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ז יד - כ):

הנביא מתפלל ומבקש על טובות הגאולה. משבח בתפלתו 'מי קל כמוך' על שהקב"ה הוא נושא עון, כדי שיוכל
לגאלנו באחרית הימים. ומסיים בתפלה בזכות האבות הקדושים.

(יד) **רעה עמך**. חזר הנביא להתפלל לה', ואמר אתה ה' רעה והנהג את עמך **בשבטך**. (במטה שלך). ולפי
שהמשיליו לרועה אמר לשון הנופל ברועה שמנהיג את הצאן על ידי השבט שבידו. **צאן נחלתך**. ישראל שהם
צאן נחלתך, שהנחתו לך לעם **שכני לבדר**. יהיה שוכן לבדר, רצה לומר בטח כי המתפחדים ישכנו יחד
למען איש אחיו יעזור ולא כן השוכן בטח. **יער בתוך כרמל**. רצה לומר ישכון בטח ביער שהוא מקום חיות
רעות, כמו (שחור) בתוך הכרמל שהוא מקום שמצוי שם מרבית אנשים, ולא ילכו שם החיות, וכענין שנאמר
וישנו ביערים (יתחזקאל לד). **ירעו בשן וגלעד**. יהיו רועים בבשן ובגלעד במרעה שמן **ע"פ רד"ק** **כימי**
עולם. כמו כימי עולם, הוא ימי משה שנחלו אז הארץ ההיא, ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה
ע"פ ר"י אברבנאל: (טו) **כימי צאתך**. כאילו הקב"ה משיבו לאמר, שמעתי את תפלתך, וכן אעשה, וכמו
ימי צאתך **מארץ מצרים**. כן **אראנו נפלאותי**. **ע"פ רד"ק**: (טז) **יראו גוים ויבשו מכל**

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{א"י} **ז טו כימי צאתך**. משמע שהקב"ה מדבר עמו לשון נוכח, אראנו נפלאות, משמע אראה להם, דהיינו שהקב"ה מדבר עם
זולתינו, על עם ישראל. איך פתח בכך וסיים בכך (מתרץ בזוהר בשלח על אז ישיר, אראנו הוא גם כן נוכח, הקב"ה אומר
לישראל, שאראה לרועה הנאמן משה רבינו את נפלאות שיהיו בעתיד).

אֲזִינְיָהם תַּחֲרֹשְׁנָה: (יז) יִלְחֲכוּ עֹפֵר כְּנָחַשׁ כְּזִחְלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ
מִמֶּסְגְּרֵיהֶם אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וִירָאוּ מִמֶּךָ: (יח) מִי אֵל כְּמוֹךָ
נִשָּׂא עוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע לְשָׂאֵרִית נִחְלָתוֹ לֹא הִחְזִיק לְעַד אָפוּ כִּי
חָפֵץ חֶסֶד הוּא: (יט) יָשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ יִכְפֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת
יָם כָּל חַטָּאוֹתָם: (כ) תִּתֵּן אֱמֶת לִיעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לְאַבְתָּינוּ מִימֵי קֶדֶם:

נבחרתם. שלא עמדה להם להתחזק על ישראל. ישימו יד על פה. רצה לומר לא יוכלו לדבר מרוב תמהון
 «ע"פ ר"ד ק». **אֲזִינְיָהם תַּחֲרֹשְׁנָה**. רצה לומר, לא יאכו לשמוע מרבית הצלחת ישראל שהיא להם לעגמת נפש,
 וכאלו תחרשנה אזניהם, לבל יוכלו לשמוע: (יז) **יִלְחֲכוּ עֹפֵר כְּנָחַשׁ**. רצה לומר אפים ארץ ישתחוו
 לישראל, ויהיה נראה כאלו מלחכים עפר רגליהם כנחש הזה שמלחך את העפר כי זהו לחמו. **כְּזִחְלֵי אֶרֶץ**.
 הם הנחשים ההולכים על גחון ונראים כזוחלים, וכפל הדבר במילים שונות. **יִרְגְּזוּ מִמֶּסְגְּרֵיהֶם**. יחרדו
 ממה שסגרו את ישראל בבתי כלאים (בתי טוהר), ועוד משלו בהם, כי ידאגו מן הנקם «ע"פ ר"י אברבנאל». **אֶל**
ה' אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ. את ה', וגם **וִירָאוּ מִמֶּךָ**. אתה ישראל: (יח) **מִי אֵל כְּמוֹךָ**. חזר הנביא לשבח לה' על
 ייעוד הטובה, ואמר מי אל כמוך **נושא עון**. כאומר הנה משורת הדין אין אנו ראויים לכל הטובה ההיא כי אנו
 מלאי עון אבל מי הוא אל כמוך המוחל את העון. **וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע**. רצה לומר אינו עומד על הפשע להשגיח
 בו לשלם עליו גמול אלא עובר על הפשע והולך להלאה כאלו לא יראנה. **לְשָׂאֵרִית נִחְלָתוֹ**. לאותם שנשארו
 מחבלי משיח «ע"פ ר"ד ק». **לֹא הִחְזִיק לְעַד אָפוּ**. אף כשהוא כועס אינו אוהז אפו עד עולם **כִּי חָפֵץ חֶסֶד**
הוּא. ולכן יתרצה על הכעס, אל: (יט) **יָשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ**. כאשר מאז (כמו בעבר לפני הגלות). **יִכְבֹּשׁ**. יתפוש
 בחזקה את **עֲוֹנוֹתֵינוּ**. למען לא יהיו נפרעין מאתנו גמול העונש. **וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתָם**.
 רצה לומר לא תזכור לענוש עליהם כאלו השלכתם בעומק הים שאינם נראים: (כ) **תִּתֵּן אֱמֶת**. רצה לומר
 האמת לנו דברך, אשר הבטחת **לִיעֲקֹב**. כמו שנאמר (בראשית כח) ופרצת ימה וקדמה וגו'. **חֶסֶד לְאַבְרָהָם**.
 רצה לומר היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם, וכאשר נשבעת **לְאַבְתָּינוּ מִימֵי קֶדֶם** בעקידתו
 של יצחק, כמו שנאמר (בראשית כב) **בִּי נִשְׁבַּעְתִּי וגו'** וירש זרעך את שער אויביו «ע"פ ר"ד ק»:

מעין חיים – מוסר ועיונים

ואולי לפי הפשט וסדר הנבואה, שמשמעה שכולה תפלה והודאת הנביא, יש לפרש ש'אראנו' אינו דבר ה' לעמו, כי אם
 בהיפך, הנביא מתפלל להקב"ה, אנא אראנו נפלאות, כשם שבימי יציאת מצרים, לא רק הוצאתנו משם, אלא יצאת
 לפנינו, וכמו שנאמר וחי הולך לפניכם. וראה לדברי שהרי המילים דלהלן פסוק י"ז, 'אל ה' אלוֹקֵינוּ יִפְחָדוּ בְּוֹדָאֵי פִשׁוּט
 שאינו דבר ה', רק דברי הנביא, לאזני עם ישראל.

ספר נחום

נחום ניבא בימי מלכות מנשה בן חזקיהו. מנשה מלך ג'ה שנה. ונ"ה שנה אחר מותו נחרב בית המקדש.

בספר זה ישנם ארבעה פרשיות, שנים בפרק א', אחד בפרק ב', ואחד בפרק ג'.

נבואת פרק ג' הסכימו המפרשים שמדבר על חורבן נינוה על ידי נבוכדנצר, וזה היה י"ח שנה לפני חורבן בית ראשון, כמבואר בגמרא (מגילה י"א ב'), ועד אז מלכה אשור בכיפה, היינו שלטון על כל העולם, ומאז מלכה בבל בכיפה, כמבואר בגמרא שם.

את הפרשה השניה פירשו רוב המפרשים, על נפילת סנחריב. ואילו על הפרשיות הראשונות, נחלקו המפרשים.

רש"י (פ"א ד', פ"ב ב'), והאבן עזרא (פ"א א', פ"ב ב'), פירשו שניהם שגם פרשיות אלו, מדברים על שנבוכדנצר יכבוש את נינוה.

מאידך הרד"ק (פרק א, א, יב, א, יד, ב, א, ג) כותב, שהנבואות שבפרק א ובפרק ב' מדברים על מה שאירע לסנחריב מלך אשור בשנת י"ד למלך חזקיהו, שסנחריב בא לצור על ירושלים, ומתו כל חייליו, ובשובו לנינוה הרגוהו בניו. וזה היה מאה ול' שנים לפני חורבן בית ראשון. וראה בעיונים מה שקשה על שני הפירושים^{ר"י}.

המלבי"ם מפרש, שהנביא מדבר כאן על מעשה שלישי^{ר"י}. והוא מאורע נוסף שהיה בנינוה באמצע שני המאורעות הנ"ל. ולפי מה שמספרים העמים בדברי הימים שלהם, הרי שהתקיים שם כל דברי הנבואה ממש.

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{ר"י} הדקדק. מסייע לרש"י מה שכתוב בסדר עולם, שנחום ניבא בזמן מנשה בנו של חזקיהו, אם כן היה אחרי נפילת סנחריב. ומכאן קשה על הרד"ק שמפרש שניבא על גלות סנחריב (אמנם גם רש"י ואבן עזרא מפרשים את הנבואה השניה על סנחריב, אך יתכן שהוא בלשון עבר, שבעבר כן נאמר עליה בנבואה, וכן נתקיים בה).

מסייע להרד"ק א' הפסוק (פרק ב א), 'חגי יהודה חגיך', דלכאורה לפי רש"י קשה, שהרי באותה השעה שניצלו מסנחריב, עלה נבוכדנצר למשול, והרי שלטונו היה קשה מאד, כמבואר בנבואת חבקוק.

אמנם רש"י מיישב את הדבר, וכתב שבזמן סנחריב נדרו ישראל והתפללו להנצל מיד אשור, וכעת בזמן זרעו של סנחריב נתקבלה תפלתם, ומיושב היטיב סדר הדברים, וגם בפסוק האחרון שבפרק ב' שהזכיר את שעשו בזמן חזקיהו מבואר שמאז זמן חזקיהו נגזר גזירה זו על אשור. אמנם עדיין קשה קצת, כיון שמיד נתגבר נבוכדנצר.

ב' לכאורה מפורש במדרש (תנא דבי אליהו רבה ז) כהרד"ק, שכן נאמר שם בענין שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה. מה היתה מחשבה של סנחריב, שהיה בדעתו של סנחריב הרשע להתנקם מישראל, ואמר להן לחיילותיו צאו והביאו לי כל אחד ואחד מכם מלא כף עפר מעפר של ירושלים ונעקור שמה מן העולם, שנאמר (נחום א יא) **ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בלילה**, וכי על הקב"ה היה יועץ, אלא ללמדך שכל היועץ רעה על ישראל, כאילו יועץ רעה כלפי מעלה. הקב"ה הוא בוחן לבות וכליות, והיה אומר על סנחריב שוטה שבעולם, וכי אני מאבד בני מן העולם, צאני צאן נחלתי אני מאבד? **ומה תחשבון על ה'.** ברוך המקום ברוך הוא שפער מן שונאי ישראל, כשם שהיה בדעתו של סנחריב לעקור ישראל מן העולם, כך היה בדעתו של הקב"ה לעקור את סנחריב ומחנתו מן העולם, שנאמר (מלכים ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף.

אמנם נראה שאין מזה הכרח כהרד"ק, כי אמנם שני פסוקים אלו, מה תחשבון, וממך יצא, מדבר על מה שעשה סנחריב. בכל זאת הפורענות המדוברת היא פורענות מאוחרת. ומוזכר לאשור, את עוונות הדורות הקודמים שלהם, ויש הרבה כהנה בנביאים. וגם רש"י בעצמו על ממך יצא מפרשו על סנחריב.

^{ר"י} הנה לפירוש המפרשים היו לנינוה שני נפילות, א' סנחריב שנפל בירושלים. ב' נבוכדנצר כיבש נינוה. ולפרש על נפילת סנחריב קשה הרי נחום ניבא אחר כך, ולפרש על נבוכדנצר קשה מהו חגי יהודה, הרי נפלו ביד נבוכדנצר. אך להמלבי"ם שהיה נפילה נוספת באמצע, הנה מתאים לזמן מנשה, כי הרי אותו מלך אשור היה בן סנחריב. ומאחר אינו בזמן נבוכדנצר, מיושב הפסוק חגי יהודה שאכן באותו זמן ניצלו מאשור, לאורך ימים.

אלא שצריך להבין מדוע בפרק ג' הודה המלבי"ם למפרשים, ופירשו על הנפילה בידי נבוכדנצר. הלא לכאורה גם בפרק ההוא מוזכר ענין שהים הוא חומה, ושהגיבורים לא לחמו, מה שמתאים למאורע שמביא המלבי"ם, ומדוע לא נפרש גם את פרק ג' על מאורע ההוא.

ונראה כמו שיבואר בפרק ג', שנראה שם שמלכות אשור תעלה, וזה ודאי לא התקיים עד שנבוכדנצר כבש את נינוה.

ספר נחום:

מִשָּׂא נִינּוּה סֵפֶר תְּזוֹן נַחוּם הָאֶלְקָשִׁי: (ב) אֶל קִנּוּא וְנֶקֶם יְהוָה נֶקֶם יְהוָה וּבַעַל חֲמָה נֶקֶם יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאִיבָיו: (ג) יְהוָה אֶרֶךְ אַפִּים (וגדול) וְגָדֹל פֶּחַ וְנֶקֶה לֹא יִנָּקֶה יְהוָה בְּסוֹפָהּ וּבְשַׁעֲרָהּ

וזה לשון המלבי"ם ז"ל: חורבן הראשון לא נמצא בספרי חכמינו רק הוא דבר מוסכם מסופר בכל קורות דברי הימים הקדמונים, ואלה דבריהם: סרדנאפל מלך אשור היה איש בליעל זולל וסובא ורודף זימה טפש ונשחת מאד, ויתקשר עליו שר צבא בבל (שמו בעלעזיאס) אשר היה תחת ממשלתו, עם שר צבא מדי (שמו ארבאצס) ועם שאר שרי הצבא, ויתאספו עם חילים כארבע מאות אלף איש להלחם על נינוה והמלך יצא לקראתם ויך בהם חללים וירדוף אותם עד גבול ארץ כשדים, ושם עמדו המורדים, ונודע להם כי יצא חיל גדול מבאקעריען לעזור למלך, וישלחו שלוחים לקראתם לפתותם להיות אתם בקושרים, והמלך לא ידע מזה מאומה ובטח על אדיריו הבאים לעזרו, וישתו וישכרו, ויקומו הקושרים עליהם כליל ויכו כל חיל המלך, וגם חיל המלך שיצאו לקראתם עם שר צבאו שלמן אחי אשתו נפלו במלחמה, וכל השרים אשר היו תחתיו מרדו בו ויפרקו עולו, ואז נסגר המלך וחילו הנשארים בעיר נינוה אשר היתה עיר בצורה ונהר חדקל סובב, והמורדים צרו על העיר שלש שנים ולא יכלו לה, והמכשפים אמרו למלך שכל זמן שלא יתפך נהר חדקל לאויב לו לא תלכד העיר, ועל זה בטח ולא פחד מרעה, ויהי אחרי שלש שנים עבר הנהר את גבולו ויפרוץ בחומת העיר כחצי פרסה, וירא המלך כי הפך הנהר לאויב לו ויתבהל מאד ויאמר נואש, ויצו להקים בארמונו מדורת עצים ואש וישם עליה את כל רכושו גם השגל ופילגשיו והוא עצמו עלו כולם על המוקד וישרפו באש, והאויבים כבשו את העיר ולא שלחו את ידם בבזה, ולא רצו להרע ליושבי העיר כי אמרו שלא באו רק להשמיד את בית המלך, רק אנשי העיר נפל עליהם פחד וינוסו כולם ויעזבו את העיר כמדבר שממה, והאויב הקים ציון של בוז וחרפה להמלך סרדנאפל לאות על מעשיו הרעים, וכל ציוני הכבוד שהיו מורים על המלך שברו ויתצו, וישימוה לאות ולמשלים.

זה תוכן הספור הנמצא בכל ספרי דברי הימים כולם פה אחד, אבל מתי היה הדבר ובאיזה זמן? לא נוכל להציל מפייה דבר נכון וברור, והמבארים יאמרו כי המלך סרדנאפל הוא אסר חרון המוזכר בכתוב, אשר מלך תחת סנחריב אשר בנוי הכוהו בחרב ויאמרו שהוא שם מורכב סר (אסור) נאפל הוא (חדן, פול) הנזכר בדברי הימים, ולפי זה היה מעשה זו בסוף ימי חזקיהו או בימי מנשה, והוא מסכים לדעת חז"ל שנחום נבא בימי מנשה. אולם המעיין בספרי הקורות משמע שהיה קדום זמן הרבה. ואין בידינו להכריע, רק אם היה קדום, נשא המשא על חורבן שהיה קודם לימיו, ואם היה בזמנו נשא המשא על חורבן שהיה בימיו, ועל זה אמר משא נינוה. עכ"ל המלבי"ם:

בפרשה הראשונה, מבואר שסיבת העונש הוא זעם ה', על שנעשו לאויבי ה'. והיינו על שהצרו והרעו לעם ישראל.

פרק א (א) **מִשָּׂא נִינּוּה**. הנבואה ההיא נאמרה על נינוה היא ראש (עיר הבירה והמלוכה, של) ממלכת אשור. **סֵפֶר**. זהו ספר נבואה של **נחום האלקושי**. הוא היה המתנבא על נינוה: (ב) **אֶל קִנּוּא וְנוֹקֶם ה' ה' הוּא אֶל זוֹעֵם וְנוֹקֶם**, וכפל עוד ואמר **נֶקֶם ה' וּבַעַל חֲמָה, נֶקֶם ה' לְצָרָיו**. רצה לומר רק לצריו הוא נוקם, ו**נוֹטֵר הוּא לְאִיבָיו**. ונוטר איבה לאויביו הם הגוים, אבל לא כן לישראל עמו וכי גם אם מענינשם, הוא כדי לתקנם ולהכשירם לשכר הגנוז, והוא לטובה, ואינו נקרא נקמה) **על פי אלשיך**: (ג) **ה' אֶרֶךְ אַפִּים**. רצה לומר

דָּרְבוּ וַעֲנֵן אֲבָק רָגְלָיו: (ד) גֹּעֵר בָּיָם וַיִּבְשָׁהוּ וְכָל הַנְּהָרוֹת הִחְרִיב
 אֲמַלְל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפְרַח לְבָנוֹן אֲמַלְל: (ה) הָרִים רָעָשׁוּ מִמֶּנּוּ
 וְהַגְּבָעוֹת הִתְמַגְּגוּ וַתֵּשֶׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וַתִּבֹּל וְכָל יוֹשְׁבֵי בָהּ: (ו) לִפְנֵי
 זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כְּאֵשׁ וְהָצְרִים נִתְּצוּ
 מִמֶּנּוּ: (ז) טוֹב ה' לְמַעַזוֹ בְּיוֹם צָרָה וַיִּדְעַ חֲסִי בּוֹ: (ח) וּבִשְׁטָף
 עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יִרְדֹּף חֲשָׁךְ: (ט) מֶה תַּחֲשׁבוֹן אֶל
 יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא תָקוּם פְּעָמִים צָרָה: (י) כִּי עַד סִירִים סְבָכִים
 וְכִסְבָּאִם סְבוּאִים אֲפָלוּ פֶקֶשׁ יִבֶּשׁ מְלֹא: (יא) מִמֶּךָ יֵצֵא חֶשֶׁב עַל

הן אמת שה' מאריך אף, ואינו ממחר לפרוע גמול הרשע, עם כי הוא גָּדוֹל כֹּחַ וּבִידוֹ לַהֲפֹרֵעַ בְּכָל זֶמֶן. וְנִקְחָ לֹא יִנְקָה. אבל הוא אינו מנקה לותר על הרשע מכל וכל >ע"פ רש"י ורד"ק<. ה' בִּסּוּפָהּ וּבִשְׁעָרָהּ דִּרְכוֹ. הלכוך הוא ברוח סופה וסערה רצה לומר כשבא לענוש העכו"ם, מביא רוח סופה וסערה להניעם ולכלותם מהר. וַעֲנֵן אֲבָק רָגְלָיו. רצה לומר הגזירות הבאות מסכתו אל העכו"ם, הם לו >צ"ל להם< לחושך ואפלה כענן, והמשילים לאבק הנופל מתחת הרגלים >ע"פ רד"ק<: (ד) גֹּעֵר בָּיָם וַיִּבְשָׁהוּ וְכָל הַנְּהָרוֹת הִחְרִיב. הוא משל על כריתת השרים מנינוה. אֲמַלְל בָּשָׁן וְכַרְמֶל. הם מקומות מרעה שמן, והוא משל על אבדן בעלי העושר. וּפְרַח לְבָנוֹן אֲמַלְל. >פרחי אילנות הלבנון, יכרתו< רצה לומר יכלה הצלחתם: (ה) הָרִים רָעָשׁוּ מִמֶּנּוּ. מפחדו ירעשו ההרים. וְהַגְּבָעוֹת הִתְמַגְּגוּ. וימסו הגבעות, גם הוא משל על שרי נינוה >ע"פ רש"י<, וכפל הדבר במילים שונות. וַתֵּשֶׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו. הארץ תשרף מפני אש חמתו, והוא משל על גודל הרעדה והכליון. וַתִּבֹּל. הוא החלק מן הארץ המיושבת מבני אדם. וְכָל יוֹשְׁבֵי בָהּ: (ו) לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד. מי יוכל להתקיים לפני זעמו. וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ. כפל הדבר במילים שונות. חֲמָתוֹ נִתְּכָה כְּאֵשׁ. היא נשפכת לכלות ולהאבד כאש ההולך ושורף. וְהָצְרִים. הסלעים נִתְּצוּ. ונכתתו מִמֶּנּוּ. רצה לומר בעלי הכח יחלשו ויאבדו: (ז) טוֹב ה' לְמַעַזוֹ בְּיוֹם צָרָה. רצה לומר אף ביום צרה כשהוא עוסק בהבאת המשפט עם כל זה הוא טוב אז להיות למעוז ולחזק ויודע חֲסִי בּוֹ. ונותן לב לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר, לא כבשר ודם שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו, ולא יתן אז לב להיטיב עם מי >ע"פ רש"י<: (ח) וּבִשְׁטָף עֹבֵר. הנה בשטף מים רבים כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ. יעשה כלה את מקום נינוה שזכר בתחילת הנבואה, רצה לומר האויב הבא, והוא נבוכדנצר הוא יכלה הכל כמו שטף מים העובר, השוטף הכל מבלי ישאר מה. וְאֹיְבָיו יִרְדֹּף חֲשָׁךְ. החושך ירדף את אויביו, הם אנשי אשור >ע"פ רד"ק<: (ט) מֶה תַּחֲשׁבוֹן אֶל ה'. רצה לומר אתם אנשי נינוה, מה תחשבו על ה' הגדור עליכם את הכלייה הזאת, אם תחשבו להנצל מידו, דעו כי כָּלָה הוּא עוֹשֶׂה. לכם לֹא תָקוּם פְּעָמִים צָרָה. ולא תקום הצרה פעמים, כי בפעם אחת יכלה אתכם >ע"פ רד"ק<: (י) כִּי עַד סִירִים סְבָכִים. בעוד שהקוצים יהיו מסובכים ונאחזים אלה באלה, רצה לומר בעוד שיהיו אנשים בתכלית החזק מקובצים יחד באגודה אחת. וְכִסְבָּאִם סְבוּאִים. כאשר המשכרים יהיו עוסקים בשכרות היין, אוֹבְלוּ. פתאום יהיו נאכלים בִּקְשׁ יִבֶּשׁ מְלֹא. כקש יבש שנמלא ונשלם בשולו, שהוא קל

יְהוָה רָעָה יַעֲזֹב בְּלִיעֵל:

(יב) פֹּה אָמַר יְהוָה אִם שְׁלָמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נִגְזְרוּ וְעָבַר וְעָנְתָךְ לֹא
אֶעֱנֶךָ עוֹד: (יג) וְעָתָה אֲשַׁפֵּר מִטְּהוֹ מַעְלֶיךָ וּמוֹסְרֹתֶיךָ אֲנַתֶּךָ: (יד)
וְצָנָה עֲלֶיךָ יְהוָה לֹא יִזְרַע מִשְׁמֶךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אֲכָרִית פֶּסֶל
וּמִסֵּכָה אֲשִׁים קִבְּרָךְ כִּי קָלוֹת:

להשרף >ע"פ רש"י>: (יא) מִמֶּךָ. אתה נינוה ממך. יצא חשב על ה' רעה. שנחריב החושב רעה על ה'
להחריב את בית המקדש >ע"פ רש"י>, ויועץ. עצת בליעל. לשלוח לחרף כלפי מעלה, כמו שנאמר במלכים
ובישעיה >ע"פ ר"י אברבנאל>:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א יב-יד):

הרד"ק לשיטתו בפרשה הקודמת, מפרש גם את פרשה זו על נפילת שנחריב בזמן חזקיהו, וכפי שנאמר שם
שנחגז בבית אלוהיו.

ורש"י לשיטתו שנחום ניבא בימי מנשה, ומדובר בנפילה בידי נבוכדנצר. מפרש שנתנבא על המלך מזרעו של
סנחריב, ומה שמשמע שימות בבית אלוהיו, וזה הרי היה בימי סנחריב, מפרש רש"י לומר שהמלך המאוחר
ימות גם כן בבית אלוהיו, כמו שמצינו שאביו או סביו סנחריב נהרג בבית אלוהיו.

והמצודות גם כן מפרשו על הנפילה בידי נבוכדנצר, ומפרש שאין הכוונה כלל שימות בבית אלוהיו. (עיי' מה
שכתב האבן עזרא (א יג) ועתה, כתוב בימי חזקיהו. צ"ב כוונתו, או שנחום בעצמו היה גם בימי חזקיהו, ואז
ניבא נבואה זו. או שמספר את מה שניבאו אחרים על נינוה בעבר, וכיצד התקיים).

והמלבי"ם לשיטתו מפרש את הנבואה על מאורע שלישי.

ניבא שגם אם יהיה בהם מעלת האחדות, לא יוותר ה' לאשור ויעבירם מן העולם.

וניבא פורענות מיוחדת על משפחת מלך אשור, והסיבה היא 'כי קלות', כי חירף וגידף להקב"ה.

(יב) כֹּה אָמַר ה' אִם שְׁלָמִים. אם יהיו אנשי נינוה שלמים בדעה אחת ובעצה מוסכמת, וכן יהיו רבים.
במספר, שכל זה הוא סבה אל הנצחון. וכן נגזרו. רצה לומר, אל על פי כן יהיו גזוזים ונכרתים כאשר אמרתי,
ועבר. העם מן העולם. ועניתך. רצה לומר אענה אותך בתכלית העינוי והאבדון, עד לא אענך עוד. שלא
אצטרך לענות אותך עוד, כי בפעם ההיא תכלה מכל וכל, והוא דוגמת אמרו (לעיל פסוק ט') לא תקום פעמים
צרה >ע"פ רש"י בפירושו ה'>: (יג) ועתה. רצה לומר בזמן קרוב. אשבור מוטהו מעליך. ישראל, רצה
לומר עוד לא יצר לך. ומוסרותיך. המוסרות שהייתם קשורים בהם. אנתך. ממך, רצה לומר לא תהיה עוד
מוכנע לאשור >ע"פ רש"י>: (יד) וצוה עליך ה'. מול מלך אשור יאמר. לא יזרע משמך עוד. רצה לומר
לא ימלך מי מזרעך >ע"פ רש"י>. מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה. כי שממה תהיה. אשים קברך.
רצה לומר אני אשים לך קבר המיוחד לך, כי אני אלחם בך. כי קלות. היית קל בדעתך לשלוח לחרף כלפי
מעלה, ולכן אקח ממך נקם:

פרק ב (א) הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד (לעבור) לעבר כך בליעל כלה נכרת: (ב) עלה מפין על פניך נצור מצרה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד: (ג) כי שב יהנה את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בקקים וזמריהם שחתו: (ד) מגן גבוריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדות הרקב ביום הכינו והפרשים הרעלו: (ה)

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב א - יד):

מתאר את המלחמה שיכבשו את נינוה, איך שיתמלאו בפחד מן האויב המפחיד, ואף שבעבר היו עצומים כאריות. וכן את בזיון המלכה.

והסיבה, מבאר הנביא שהוא בעבור גאון יעקב, היינו בעבור שהשפילו את כבוד עם ישראל. וכן בסיום הנבואה הזכיר את חירופיו של מלאכיו ושלוחיו של סנחריב.

(כלומר, בנבואה הראשונה, ניבא עליהם כליה (א ח, א ט, א י), בעבור הצרות עצמם שעשו לעם ישראל. וכאן מוסיף להם את הפחד הבזיון וההשפלה, בעבור החירוף וההשפלה שעשו לישראל).

פרק ב (א) הנה על ההרים. הנה כבר נראה על ההרים ביאת רגלי המבשר. המשמיע שלום. כי יבשר ויאמר שנפלה אשור, ועוד לא יבוא למלחמה על ארץ ישראל. חגי יהודה חגיך. רצה לומר שמחו בחג בשמחת לבב. שלמי נדריך. מה שנדרת לה' אם יצילך מכף מלך אשור, כי הנה נצלת ממנו, כי לא יוסיף עוד לעבר כך בליעל. הוא זרע סנחריב כי כלה נכרת. נכרת כל הזרע ואין להם שארית >ע"פ רש"י, ומדובר אחרי מות סנחריב. כך שעיר הנבואה שינצלו מידי מלך אשור ההווה, שהוא מזרעו של סנחריב: (ב) עלה מפין. אשור שהגלה אותך והפין אותך בארצות הנה נסתלק מן העולם. על פניך. רצה לומר לפניך וכאילו אתה רואה הסתלקו. נצור מצורה. ערי המבצר שעזבתם מפחד מלך אשור, הנה עתה שמור אותם. צפה דרך. הסתכל בדרך הבא מאשור, ולא תראה עוד מי בא מהם. מתנים אמץ כח מאד. חזק ואמץ, כי לא תירא עוד מאשור >ע"פ רד"ק: (ג) כי שב. כי עתה יניח וישקט. ה' את גאון יעקב. להיות כגאון ישראל. רצה לומר כמו שהיה מאז ומקדם. כי בקקום בוקקים. כי המריקים הם הכשדים, הריקו את אשור וזמוריהם שחתו. ושחתו זמוריהם, רצה לומר לקחו עשרם והרגו גבוריהם, ולכן תשב במנוחה והשקט כי אין לך לפחד עוד מאשור >ע"פ רד"ק בשם ה"ר יהודה: (ד) מגן גבוריהו מאדם. המגן של גבורי הבוקקים הכשדים (והם הבבלים), יהיו אדומים מדם החללים. אנשי חיל מתולעים. יהיו מלובשים בגדי תולעת שני, שהיא צבע אדומה, רצה לומר בגדיהם יהיו צבועות מדמי ההרוגים >ע"פ ר"י אברבנאל. באש פלדות הרכב ביום הכינו. רצה לומר ביום שהכינו את הרכב למלחמה, היה נראה כאילו הולך בלפיד אש, כי הברזל שעל גלגלי הרכב היה מוציא ניצוצי אש במוצתם על הסלעים. והברושים הרעלו. רצה לומר המקלות של ברוש העשיות כחניתות המחודדות בראשן, כבר הושם שם הסם הממית, כי הכינו מקלות כאלה

בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בְּרַחֲבוֹת מְרֹאֵיהֶן פְּלִפְיָדִם
בְּבָרְקִים יִרְוּצוּ: (ו) יִזְכֹּר אֲדִירָיו יִפְשְׁלוּ (בַּהֲלָכוֹת) בְּהִלְיָכָתָם
יִמְהָרוּ חוֹמָתָהּ וְהֶכֶן הַסֶּכֶךְ: (ז) שְׁעָרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַיִּכָּל נִמּוּג:
(ח) וְהָצַב גִּלְתָּהּ הָעֲלֵתָהּ וְאִמְהָתֶיהָ מְנַהֲגוֹת פָּקוּל יוֹנִים מִתְפַּפֶּת עַל
לִבָּבָהּ: (ט) וְנִינֹה כְּבִרְכַּת מַיִם מִיָּמִי הִיא וְהָמָּה נָסִים עֲמָדוֹ עֲמָדוֹ
וְאֵין מִפְּנֶה: (י) בּוּזוֹ כֶּסֶף בּוּזוֹ זָהָב וְאֵין קֶצֶה לְתִכּוּנָהּ פָּכַד מִפֶּל פְּלִי
חֲמָדָה: (יא) בּוּקָה וּמְבּוּקָה וּמְבַלְקָה וְלֵב נָמַס וּפָק בְּרָפִים וְחִלְחָלָה
בְּכָל מְתָנִים וּפְנֵי כָלָם קִבְּצוּ פֶּאֶרֶוֹר: (יב) אִיהָ מְעוֹן אֲרִיּוֹת וּמִרְעָה

על המלחמה >ע"פ רד"ק>: (ה) בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב. אנשי הרכב יתהוללו בחוצות לרוץ הנה והנה. יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בְּרַחֲבוֹת. השמעת קול כלי זיין ישמיעו ברחובות קריה. מְרֹאֵיהֶן כִּלְפִידִים. מראה פניהם כִּלְפִידֵי אֵשׁ כְּבִרְקִים יִרְוּצוּ. וקלות מרוצתם כברקים, אשר מעט תשיגם הראות (כמעט לא רואים אותם), לרוב המהירות: (ו) יִזְכֹּר אֲדִירָיו. מלך אשר יזכור ויזכיר את) גבוריו ללכת לקראת המלחמה, אבל יִבְשְׁלוּ בַּהֲלִיכָתָם. ולא יצליחו. יִמְהָרוּ חוֹמָתָהּ. רצה לומר ישובו למהר לעלות על חומת העיר למנוע את הכשדים לבוא בעיר >ע"פ רש"י ואבן עזרא>. וְהוֹכֵן הַסֶּכֶךְ. יכינו דבר הסוכך עליהם ממעל, להגן מן החצים ואבני הקלע >ע"פ אבן עזרא>: (ז) שְׁעָרֵי הַנְּהָרוֹת. רצה לומר, עם כל זה לא יוכלו למנוע את האויב, כי נִפְתָּחוּ. שערי העיר הפונים מול הנהרות, כי חיל הכשדים שברום. וְהַיִּכָּל נִמּוּג. היכל המלך נמוג ונמס, רצה לומר ינתצו ויכתתו אותו: (ח) וְהָצַב. רצה לומר המלכה הנצבת פנימה לימין המלך, כענין שנאמר (תהילים מה) יַעֲצֵבָה שֹׁגֵל לִימִינִי, גִּלְתָּהּ. נתגלית לעין כל, וְהוֹעֲלָתָהּ. על המרכבה להוליכה בגולה. וְאִמְהָרוֹתֶיהָ. שפחותיה מְנַהֲגוֹת. אותה בקול קינה בְּנֵהִימָת קוֹל יוֹנִים, מְתוּפּוֹפּוֹת. כמו שהאדם מכה בתוף, כן הן מכות עַל לִבָּבָהּ. כדרך הנשים המקוננות >ע"פ רש"י>: (ט) וְנִינֹה כְּבִרְכַּת מַיִם מִיָּמִי הִיא. (ומימין היותה היא, דהיינו מתחילתה, כלומר) והנה נינוה מימים קדמונים, היא היתה מלאה כל טוב ככרכת מים המלאה לה. וְהָמָּה נָסִים. ועתה המה נסים ומניחים כל העושר. עֲמָדוֹ עֲמָדוֹ. עם כי המלך והשרים יצעקו, למה תנוסו עמדו והלחמו מול האויב, וְאֵין מִפְּנֶה. אבל אין מי פונה להקוראים ולא יאבו להלחם >ע"פ רש"י>: (י) בּוּזוֹ כֶּסֶף בּוּזוֹ זָהָב. (בוזו כמו תבזו), אתם אנשי כשדים שללו הכסף והזהב, וְאֵין קֶצֶה לְתִכּוּנָהּ. ואין סוף אל העושר שתקחו מאשר הכינו אנשי נינוה לעצמם. כְּבוֹד. רצה לומר שם תמצאו כבוד, היקר מכל כלי חמדה, והוא כבוד נצחון המלחמה (הכבוד עדיף מהממון) >ע"פ ר"י אברבנאל>, או רצה לומר (כבוד מלשון מכבדין את הבית) גרפו אותה מכל כלי חמדה, וקחו לעצמכם >ע"פ רש"י>: (יא) בּוּקָה וּמְבּוּקָה. רצה לומר נינוה תשאר ריקה וברותה מן העושר. וְלֵב נָמַס. לבם יהיה נמס מגודל החרדה, וּפִיק בְּרָכִים. וכשלו ברכים מבלי חוזק, וְחִלְחָלָה בְּכָל מְתָנִים. וכל מתנים יהיה חלחלה ורעד לבל יוכלו לעמוד על מתניהם. וּפְנֵי כָלָם קִבְּצוּ פֶּאֶרֶוֹר. פני כולם ישחר כאלו קבצו כל השחרות שיש בקדרה הנשחרה מעשן האש >ע"פ רש"י>: (יב) אִיהָ מְעוֹן אֲרִיּוֹת. אמר דרך קינה, איה נינוה שהיתה מדור

הוא לפפרים אשר הלך אריה לביא שם גור אריה ואין מחריד: (יג) אריה טרף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתי טרפה: (יד) הנני אליך נאם יהוה צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאכה:

פרק ג (א) הוי עיר דמים בלה פחש פרק מלאה לא ימיש טרף:

אריות, ומרעה הוא לכפירים. ומקום מרעה אל הכפירים (כפיר הוא שם אריה בוגר), רצה לומר מקום מלכים אדירים ושרים עצומים. אשר הלך אריה לביא שם. רצה לומר אשר היה הולך ויוצא משם האריה והלביא לכל פאות העולם לטרוף טרף, גור אריה ואין מחריד. והיה נשאר שם גורי האריה הם הבנים הקטנים וישבו בבטחה, ולא היה מי מחריד, רצה לומר המלך והגבורים יצאו לשלול שלל, ובניהם נשאו במקומם בבטחון רב. >ע"פ רש"י: (יג) אריה טורף. האריה ההוא אשר הלך היה טורף. בדי גורותיו. בעבור מרבית צורך ספוק גורותיו הם בניו הקטנים, ומחנק ללבאתיו. והיה מחנק והורג מחיות השדה להביא אל לבאותיו הם נקבות האריה >ע"פ רד"ק. וימלא טרף חוריו. והיה ממלא החורים שיושב בהן מן הטרף, וכפל דבריו, ואמר. ומעונותיו טרפה. (מילא את ביתו, ממה שטרף). והוא משל על מלכי נינוה ושריה שהיו מביאים שלל רב די צורך בניהם ונשותיהם, ומלאו ארצם מן העושר ששללו: (יד) הנני אליך נאם ה' צבאות. הנה אני אלחם בך. והבערתי בעשן רכבה. אשורף רוב הרכב (מרכבות מלחמה) שבה, כהעלאת עשן השמים לגודל השרפה. וכפיריך תאכל חרב. רצה לומר בניך וזרעם תאכל החרב. והכרתי מארץ טרפך. רצה לומר עוד לא תטרף בארץ לשלול את העכו"ם. ולא ישמע עוד קול מלאכה. שהיו מרימים קול על ארצות העכו"ם ליראם ולבהלם וכמו שעשה רבשקה על ירושלים כמ"ש (במ"ב ובישעי') >ע"פ רש"י:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג א - יט):

ניבא על נינוה בירת אשור, בעבור שהרבתה גזל, רמאות, והרג רב בעמים רבים (ראה פסוק א', פסוק ד') תוך כדי חנופה, (כאן אינו משום מה שעשו לעם ישראל דווקא).

ובעבור זאת תהיה מושפלת מאד לעיני הגוים (פסוק ה' ו') ותכרת על ידי חרב. ויכבשו את נינוה בקלות, ללא מלחמה ארוכה, ומבלי התנגדות מצד חיילי אשור, ותעלם היא ושריה, כארבה הנעלם פתאום (לכאורה הכוונה, שיבטל לגמרי מלכות אשור, כי אין להם זכות קיום, אחרי כל מה שהרגו ועוללו בכל העולם).

פרק ג (א) הוי עיר דמים. אוי לך את נינוה עיר שופכת דמים בולה כחש פרק מלאה. עדת שקר, ומלאה שבר לשבר את הבריות לא ימיש טרף. ולא תסור מפיה את הטרף כי תתמיד להרוג ולאבד את העכו"ם: (ב) קול שוט. היו משמיעים קול שוט להכות הסוסים. וקול רעש אופן. אופני המרכבות

(ב) קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרפכה מרקדה: (ג) פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה (יכשלו) וכשלו בגויתם: (ד) מרב זנוני זונה טובת חן בעלת פשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה: (ה) הנני אליך נאם יהנה צבאות וגליתי שולך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך: (ו) והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך פראי: (ז) והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך: (ח) התיטבי מנא אמוך הישבה ביארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה: (ט) פוש עצמה ומצרים ואין

להבהיל את האנשים. וסוס דוהר. הסוס שמשך את המרכבה היה מדלג וקופץ. ומרכבה מרקדה. והמרכבה היתה מרקדת לרוב מרוצתה לאיים על הרואים **ע"פ רש"י**: (ג) **פרש מעלה**. הפרש היה מעלה עצמו כלפי מעלה בדליגת הסוס, וכידו **להב חרב וברק חנית**, ורב חלל וכבד פגר. והוא עושה חללים רבים ופגרים הרבה. ואין קצה לגויה. לא היה סוף אל גוית ההרוגים המושלכים בארץ, וכשלו בגויתם. עד שבני אדם נכשלו בגוית ההרוגים, כי לא מצאו מקום פנוי ללכת: (ד) **מרב זנוני זונה**. רצה לומר כל ההרג הזה עשתה, בעבור שהיה בה רוב הנהגות זנוני הזונה, כשהיא טובת חן ובעלת כשפים, המוכרת גוים בזנוניה. אשר אז מוכרת נכרחם לעצמה להיות כרוכים אחריה בעבור זנותה, ומשפחות בכשפיה. וכובשת משפחות נכרים עם כשפיה. כי כן היה דרך אשור לפתות את העמים בדברי חנוף להתחבר עמה, וגלו להם מסתורם, ואחרי זה נלחמו בהם ויכלו להם, והרבו להרוג ולאבד מבלי מצוא מנוס **ע"פ רש"י**: (ה) **הנני אליך נאם ה' צבאות**. הנה אני אלחם בך. וגליתי שולך על פניך. לפי שהמשילה לזונה, אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון, ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה. והראיתי גוים מערך. אראה את כל העכו"ם את גלויך וממלכות קלונך. ואת הממלכות את קלונך ובזיוןך: (ו) **והשלכתי עליך שקיצים ונבלתיך**. אשליך עליך דברים מאוסים ואגנה אותך, ושמתיך פראי. ואשים אותך כדבר מטונף ומלוכלך, רצה לומר האויב הבא יהרוג בך, ויוליכך בשבי בבזיון רב: (ז) **והיה כל ראיך**. כל הרואים אותך בשפלותך ובזיוןך ידד ממך. ינוד להתרחק ממך, כדרך שמתרחקים מדבר מאוס **ע"פ רש"י ורד"ק**. ואמר. הרואה בבזיוןך יאמר הנה שדדה נינה, מי ינוד לה. בראש כדרך המנחמים, כאומר הלא אין לה אוהבים, כי הרעה לכל העמים. מאין אבקש מנחמים לך. מאיזה מקום אבקש לך מנחמים, והוא כפל ענין במילים שונות: (ח) **התיטבי מנא אמוך**. וכי טובה אתה מנא שהיא בת רבת עם, כמו שנאמר את המון נוא (יחזקאל ל) וובתרגום מבואר שנוא היא עיר אלכסנדריא של מצרים. מפרש אמוך כמו המון. אמנם בתרגום ומדרש רבה בראשית א, א. מפרשים אמוך, רבתא, לשון גדולה, ועיין רש"י. **היושבה ביאורים**. היושבת אשר יושבת בין היאורים והמים סביב לה. והיא לה לחזוק. אשר חיל ים מים חומתה. רצה לומר הים לה לחיל (מין חומה) וגם חומתה היא מן הים, רצה לומר הים לה

נחום. מצורת דוד. באר החיים

קָצָה פּוּט וְלוּבִים הָיוּ בְּעֶזְרֶתְךָ: (י) גַּם הָיָא לַגְלָה הִלְכָה בְּשָׁבִי גַם
עַלְלִיָּה יִרְטָשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת וְעַל נִכְבְּדִיָּה יָדוּ גּוֹרֵל וְכָל גְּדוּלָּיָה
רִתְקוּ בְּזָקִים: (יא) גַּם אֶת תִּשְׁכָּרִי תִּהְיִי נִעְלָמָה גַם אֶת תְּבַקְשֵׁי מַעוֹז
מֵאוֹיֵב: (יב) כָּל מִבְּצָרֶיךָ תִּתְּנֵם עִם בְּפוּרִים אִם יִנּוּעוּ וְנִפְּלוּ עַל פִּי
אוֹכֵל: (יג) הִנֵּה עִמָּךְ נָשִׁים בְּקָרְבֶּךָ לְאִיבֶיךָ פְּתוּחַ נִפְתָּחוּ שְׁעֵרֵי
אַרְצְךָ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחֶיךָ: (יד) מִי מַצּוֹר שְׂאָבִי לָךְ חֲזָקִי מִבְּצָרֶיךָ
פָּאִי בְּטִיט וְרִמְסִי בַּחֲמֹר הַחֲזִיקִי מִלִּבֶּן: (טו) שָׁם תֹּאכְלֶךָ אֵשׁ

לחזוק במקום חיל וחומה »ע"פ רש"י: (ט) כּוּשׁ עֲצֻמָּה, כּוּשׁ הִיָּה לֵה לַחֲזוֹק כִּי בָא לֵה לַעֲזֹרָה וּמִצָּרִים וּגַם
אֲנָשִׁי מִצָּרִים כֹּאֵן בְּעֶזְרָתָם. וְאִין קָצָה, אֵל הַבָּאִים בְּעֶזְרָתָה. פּוּט וְלוּבִים, רָצָה לֹמֵר גַּם פּוּט וְלוּבִים שֶׁהָיוּ
בְּעֶזְרֶתְךָ. אֵתָה נִינוּה, גַּם הֵם הָיוּ בְּעֶזְרָתָה (וְשֵׁל נֹא, הִיא אֶלְכִסְנִדְרִיא) »ע"פ רש"י: (י) גַּם הָיָא, עִם כָּל הַחֲזוֹק
וְהַעֲזֹר. לַגּוֹלָה הִלְכָה בְּשָׁבִי, הִלְכָה לַגּוֹלָה בְּשָׁבִי עַל יְדֵי הַכְּשָׁדִים. גַּם עוֹלָלִיָּה יִרְטָשׁוּ"י, בְּרֹאשׁ כָּל
חוּצוֹת, וְאֵת עוֹלָלִיָּה בִּקְעוֹ בְּרֹאשׁ כָּל הַחוּצוֹת וְעַל נִכְבְּדִיָּה יָדוּ גּוֹרֵל, וְעַל הַמְּכֻבָּדִים שְׁבָה הַשְּׁלִיכּוּ גּוֹרֵל
לַחֲלָקִם בִּינֵיהֶם. וְכָל גְּדוּלָּיָה רִתְקוּ בְּזָקִים, וְכָל גְּדוּלָּיָה אֶסְרוּ בִּשְׁלֹאֲתוֹךְ: (יא) גַּם אֵת, גַּם אֵתָה נִינוּה
לֵא תִהְיֶה טוֹבָה מִמֶּנָּה כִּי תִהְיֶה שִׁיכּוּרָה רָצָה לֹמֵר מְגוֹדֵל הַצָּרָה תִּהְיֶה מְבֻלְבֶּלֶת בְּדַעַת כְּמוֹ הַשְּׁכּוֹר. וְתִהְיֶה
נִעְלָמָה, תִּהְיֶה נִעְלָמָה מִן הָעוֹלָם כֹּאִילוֹ לֹא הִיָּת »ע"פ רש"י: גַּם אֵת תְּבַקְשֵׁי מַעוֹז מֵאוֹיֵב, כְּמוֹ שְׁנוֹא
בִּקְשָׁה עֲזֹר וּמַעוֹז לַהֲנַחֵל מִן הָאוֹיֵב כֵּן תְּבַקְשִׁי אֵת, וְכֹאמֹר וְהִנֵּה לֹא תִמָּצֵא, כְּמוֹ שְׁלֹא מִצָּאָה נֹא: (יב) כָּל
מִבְּצָרֶיךָ, עֵרִיךְ הַמְּבֻצָּרִים יִהְיוּ נֹחִים לִכְבוּשׁ כֹּאִילוֹ הָיוּ. תֹּאנִים וְהֵם מְבֻכָּרִים בְּבִישׁוֹל, כִּי אִזּוֹ אִם יִנּוּעוּ, אֵת
הָאֵילָן, נֹפְלִים הֵם מִעֲצָמָם וְנִפְּלוּ עַל פִּי אוֹכֵל, עַל פִּי (וְהֵאֵדֵם) הָרוּצָה לֹאכֵלָם, כֵּן בִּנְקֵל יִכְבוּשׁ נְבוּכַדְנֶצַּר אֵת
עֵרִי מִבְּצָרֶיךָ »ע"פ רש"י: (יג) הִנֵּה עִמָּךְ נָשִׁים בְּקָרְבֶּךָ, כֹּאִילוֹ הִיָּה נָשִׁים בְּקָרְבֶּךָ, רָצָה לֹמֵר לֹא יִכְלוּ
לִמְנוּעַ בִּיאַת הָאוֹיֵב כֹּאִילוֹ הָיוּ נָשִׁים וְלֹא גְבוּרִים כְּעֵלֵי מִלְחָמָה. לְאִיבֶיךָ פְּתוּחַ נִפְתָּחוּ שְׁעֵרֵי אַרְצְךָ, אֵל
אוֹיֵבֶיךָ כֹּאִילוֹ מִעֲצָמָם נִפְתָּחוּ שְׁעֵרֵי אַרְצֶיךָ, אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחֶיךָ, וְכֹאִילוֹ הָאֵשׁ שְׂרָפָה בְּרִיחֵי הַשְּׁעֵרִים, רָצָה

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹכֵר וְעִינוּיִם

י"ג גַּם עוֹלָלִיָּה יִרְטָשׁוּ. מִנְבֵּא שִׁיבּוֹא אֶל מִצָּרִים אוֹיֵב, שִׁיכְבוֹשׁ אוֹתָהּ בִּמְקוֹמָהּ.

וְהִנֵּה עֵיין בִּסְפֵר יִרְמִיָּה מוֹ שֶׁנְּבוּכַדְנֶצַּר בִּשְׁנָה הָרִאשׁוֹנָה - אִזּוֹ כִּבֵּשׁ אֶת אֲשׁוּר - גִּבֵּר עַל מִצָּרִים, אוֹלָם לֹא הִיָּה זֹאת בְּתוֹךְ
אַרְצֵי מִצָּרִים, אֲלֵא בְּכִרְכַּמִּישׁ שֶׁהוּא אַחֲרֵי צִפּוֹן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל יַד פֶּרֶת, וְשֵׁם גִּבֵּר עַל חֵיל פֶּרֶעָה לֹא עַל עוֹלָלוֹ. וְאִזּוֹ לֹא הִגִּיעַ
נְבוּכַדְנֶצַּר לַמִּצָּרִים עֲצֻמוֹ, כְּמִבּוּאָר בְּמִלְכִּים ב (כד ז) כִּי לִקַּח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנְחָל מִצָּרִים עַד נָהָר פֶּרֶת כָּל אֲשֶׁר הִיתָה לְמֶלֶךְ
מִצָּרִים. וּמִדְּבַר שֵׁם בִּשְׁנָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר.

אִמְנֵם מִבּוּאָר יִרְמִיָּה מוֹ יג, שֶׁנְּבוּכַדְנֶצַּר הִגִּיעַ לַמִּצָּרִים וְכִבְשָׁה, וְזֶה הִיָּה בִּשְׁנַת שְׁלוּשִׁים וּשְׁבַע לְמַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר, כְּמִבּוּאָר
בְּרִשְׁ"י שֵׁם, וְאִכֵּן שֵׁם בִּפְסוּק כ"ה נִאֲמָרוּ פְּסוּקִים מִיּוֹחָדִים עַל חוֹרְבָן נֹא אֲמוֹן, הֲנִנִּי פּוֹקֵד אֶל אֲמוֹן מִנֹּא, וְעַל פֶּרֶעָה וְעַל
מִצָּרִים, וְעַל אֱלֹהֵיהָ וְעַל מַלְכֶּיהָ, וְעַל פֶּרֶעָה וְעַל הַבּוֹטָחִים בּוֹ, וְנִתְּנִים בִּיד מִבְּקִשִּׁי נִפְשָׁם, וְבִיד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְבִיד
עֲבָדָיו.

וְלִכְאוּרָה נִרְאָה שֶׁאֵת זֹאת מִזְכִּיר כֹּאֵן הַנְּבִיא נחום. וְכִנְרָאָה אֲמוֹן מִנֹּא הִיתָה נִחְשָׁבֶת מְקוֹם חֹזֵק מֵאֵד בְּאוֹתֵם יָמִים.
אִמְנֵם יִתְכַּן שֶׁהִיָּה לִנֹּא אֲמוֹן חוֹרְבָן נֹסֵף מוֹקֵדִם יוֹתֵר, כִּי כֹאשֶׁר מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּנוֹא אֲמוֹן כְּמִשֵּׁל, נִרְאָה שְׁחֹרְבָנָה כְּבָר הִיָּה לִפְנֵי
אִמְרֵת הַנְּבוּאָה. וְצִי"ע.

תְּכַרִּיתֶךָ חֶרֶב תֹּאכְלֶךָ פִּילָק הִתְכַּבֵּד פִּילָק הִתְכַּבְּדִי פְּאַרְבָּה: (טז)
הֶרְבִּית רִכְלִיךָ מִפּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם יֶלֶק פֶּשֶׁט וַיַּעַף: (יז) מְנַזְרִיךָ פְּאַרְבָּה
וְטַפְסָרִיךָ פָּגוּב גִּבִּי הַחוֹנִים בַּגְּדוֹת בְּיוֹם קָרָה שְׁמֶשׁ זֶרְחָה וְנוֹדֵד
וְלֹא נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיִם: (יח) נָמוּ רֹעִיךָ מֶלֶךְ אֲשׁוּר יִשְׁכְּנוּ אֲדִירֶיךָ
נִפְשׁוּ עִמָּךְ עַל הַהָרִים וְאֵין מִקְבֵּץ: (יט) אֵין פֶּהָה לְשִׁבְרֶךָ נִחְלָה
מִפְתָּךְ פֶּל שְׁמֵעִי שְׁמֵעֶךָ תִּקְעוּ כֹף עֲלֶיךָ פִּי עַל מִי לֹא עֲבָרָה רַעְתָּךְ
תָּמִיד:

לומר בקלות רב יכבוש אותה האויב >ע"פ רד"ק: (יד) מִי מִצֹּר שֹׁאבִי לָךְ, שאבי לך מים להיות מוכן לך
לשתותו בימי המצור, כי לא תוכל ללכת אז מחוץ לעיר לשתות מים כי (אם תצאי בשעת המצור) האויב יהרוג
אותך. חֲזָקִי מִבְּצָרֶיךָ. למען תשגב בהן מפני האויב. בּוֹאִי בְּטִיט. לטות בנין החומה. ורמסי בחמר
החזיקי מלבן. אחזי מלאכת הלבנים, לתקן עמהם בדקי החומה >ע"פ רש"י: (טו) שֶׁב. רצה לומר אבל לא
תועיל בזה, כי שם במבצריך. תֹּאכְלֶךָ אֵשׁ, תכריתך חרב. תֹּאכְלֶךָ חֶרֶב. תאכלך האש והחרב תכריתך >ע"פ אבן עזרא
וְתֹאכְלֶךָ כִּילָק. (והא מין חגב) האוכל עשבי השדה ולא ישאיר מה. הִתְכַּבֵּד כִּילָק. תהיה מטואט
במטאטא כילק המכלה כל הירק >ע"פ רש"י: הִתְכַּבְּדִי כֹאֲרָבָה. כפל הדבר לחזק הענין: (טז) מֵאֵז (ובימים
מקדם). הֶרְבִּית רִכְלִיךָ. יותר מכוכבי השמים, יֶלֶק פֶּשֶׁט וַיַּעַף. ועתה הם כילק הפושט כנפיו ויעוף.
רצה לומר הנה נסו והלכו שבי >ע"פ אבן עזרא: (יז) מְנַזְרִיךָ. (מלשון נזר) השרים בעלי העטורות, היו
כֹּאֲרָבָה, וְטַפְסָרִיךָ. (מין שר) היו כָּגוּב גִּבִּי. כמין הגדול שבארבה. הַחוֹנִים בַּגְּדוֹת בְּיוֹם קָרָה.
אשר ביום קרה (וצינה) יחנו בגדרות. שְׁמֶשׁ זֶרְחָה וְנוֹדֵד. וכאשר תזרח השמש וחם להם, אז כל אחד מהם
נודד ללכת, וְלֹא נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיִם. ולא ניכר מקומו היכן חנה, ואיה הלכו, וכן יהיו שרי נינוה כי לא
יהיה ניכר אם היו שם מעולם, ולא יהיו נודע איה הם, כי מהם נהרגו מהם הלכו שבי >ע"פ רש"י ורד"ק: (יח)
נָמוּ רֹעִיךָ מֶלֶךְ אֲשׁוּר. מנהיגי המלחמה כאילו נתמנמו בשינה, ועזבו הנהגת המלחמה. יִשְׁכְּנוּ
אֲדִירֶיךָ. הגבורים שוכנים במקומם, ואינם הולכים למלחמה מול האויב. נִפְשׁוּ עִמָּךְ עַל הַהָרִים. המון
העם מצאו נופש >הפירוש מחודש, כי שאר מפרשים פירשו נפשוו כמו נפוצו, שהש' מתחלף בצ' >ומרגוע על ההרים
וְאֵין מִקְבֵּץ. ואין מי מקבצם לרדת אל המלחמה: (יט) אֵין כֶּהָה לְשִׁבְרֶךָ. אין מי מיצר על שברך להיות
זוהר פניו, כהה וחשוכה, ועם כי נִחְלָה מִכְתָּךְ. מכתך נחלה וכאובה מאד. כֹּל שׁוֹמְעֵי שְׁמֵעֶךָ. שמע
מפלתך. תִּקְעוּ כֹף עֲלֶיךָ. עליך רצה לומר עוד ישמחו ועל מפלתך יכו כפם זה לזה דרך שמחה. כִּי עַל מִי
לֹא עֲבָרָה רַעְתָּךְ תָּמִיד. רצה לומר מי הוא אשר לא עברה עליו תמיד רעתך, כי לכולם הרעות ולכן הכל
ישמחו במפלתך >ע"פ רש"י ורד"ק:

מעין חיים – מוסר ועיונים

ג יז. לא נודע מקומו. אולי הכוונה בזה, ובכל המשל ל'ארבה', להודיע שמאז וחלילה, תתבטל מלכות אשור, ולא יהיה
למלכותה המשך, כמו הארבה שפתאום נעלם כולו. וכמו שאמר לעיל פסוק י"א תהי נעלמה. ולהלן י"ח אמר 'ואין מקבץ'.
כי אחר כך ישלטו במקומם הפרסים או אחרים, עד שלא ידעו בדיוק היכן היה אשור. וכמו שנתבאר בהערה ב' בתחילת
הספר. וכן במיכה פ"ה פ"ד הובא ממדרשים, שנבואות העתיד האמורים באשור יתקיימו בפרס.

חבוקוק. מצודת דוד. באר החיים

ספר חבוקוק:

הַמָּשָׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבֻקֻּק הַנְּבִיא: (ב) עַד אָנָּה יְהוָה שְׁוַעֲתִי וְלֹא תִשְׁמַע אֲזַעֵק אֵלַיִךְ חֲמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ: (ג) לָמָּה תִּרְאֵנִי אֲנִי וְעַמִּי תִּפְּיט וְשֹׂד וְחֲמָס לִנְגְּדִי וַיְהִי רִיב וּמִדּוֹן יִשָּׂא: (ד) עַל כֵּן תִּפּוּג תּוֹרָה וְלֹא יֵצֵא לְנִצָּח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מִכְתִּיר אֶת הַצַּדִּיק עַל כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מֵעָקֹל: (ה) רָאוּ בְּגוֹיִם וְהִפְּטוּ וְהִתְמָהּוּ תִּמְהָוּ כִּי פָעַל פָּעַל בְּיָמֵיכֶם לֹא תֵּאֱמִינוּ כִּי יִסְפָּר: (ו) כִּי הִנְנִי מְקִים אֶת הַפְּשָׁדִים הַגּוֹי הַמֵּר

ספר חבוקוק:

אמרו חז"ל (הקדמת הזוהר הקדוש) שחבוקוק הנביא היה בן השונמית שהחיה אלישע הנביא. וניבא בימי מנשה. נ"ה שנה אחר מות מנשה נחרב בית המקדש. נבוכדנצר מלך בבל, מלך י"ט שנה לפני החורבן.

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א א - יז):

בפרשה זו חזה הנביא את שלטונו העצום של נבוכדנצר לפני שמלך, וראה כיצד כל המלכים יהיו אצלו לשחוק. והנביא מתפלל למה רשע כזה, מקבל שלטון עצום כל כך.

פרק א (א) **הַמָּשָׂא**. רצה לומר, זו היא הנבואה **אשר חזה חבוקוק הנביא**: (ב) **עַד אָנָּה ה' שוַעֲתִי** ולא **תִשְׁמַע**. הנביא היה מתלונן על שלוות בבל וגודל ממשלתה, ואמר עד מתי אצעק אליך ואינך שומע. **אֲזַעֵק אֵלַיִךְ חֲמָס**. אזעק על החמס אשר עושה נבוכדנצר **וְלֹא תוֹשִׁיעַ**: (ג) **לָמָּה תִּרְאֵנִי**. במראה הנבואה ראה עונות נסתרות של ישראל כדרך שראה יחזקאל (בספר יחזקאל פרק ח), וגם ראה גמול תשלומיהן, ואריכת ממשלת בבל הנפרע מהם, ולכן אמר למה תראה לי ה' **אֵן**, **וְעַמִּי תִּבְיט**. (ואת העוונות שזהו) העמל של ישראל, מה שאתה מביט הנסתרות מבני אדם, **וְשֹׂד וְחֲמָס לִנְגְּדִי**. ולמה שמת לנגד עיני לראות השוד והחמס המעותר לבוא עליהם. "ע"פ ר"י אברבנאל", **וַיְהִי רִיב וּמִדּוֹן יִשָּׂא**. והתקיימות הנפרע מהם (היינו שבבל יהיו קיים זמן ארוך, והוא) הנושא עליהם ריב ומדון, וכאומר מה לי בצער הגדול הזה להודיעני כל אלה "ע"פ רש"י ותרגום: (ד) **עַל כֵּן תִּפּוּג תּוֹרָה**. והואיל שיצליח נבוכדנצר תחלש התורה ותפול **וְלֹא יֵצֵא לְנִצָּח מִשְׁפָּט**. ולא יעשה משפט לנצח, רצה לומר זמן רב כל ימי ממשלתו (ולא יהיה להם עונש), כי יאמרו, הכל לפי המקרה ואין משגיח. **כִּי רָשָׁע**. על כי נבוכדנצר **מִכְתִּיר**. (מקריף) **אֶת הַצַּדִּיק**. להצר לו בכל עבריו, כי אף כי חטאו ישראל, נחשבים המה לצדיקים למולו. **עַל כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מֵעָקֹל**. בעבור זה מעקמים את המשפט, ולא יעשוה על צד היושר, כי חושבים שאין דין ואין דיין (ואף כי חטאו ובעל כרחך נפרע מהם מתלונן שהיה להם לפול ביד ה' ולא בידו) "ע"פ רד"ק": (ה) **רָאוּ בְּגוֹיִם**. ראו הממשלה והנצחון הנעשה בעמים (אחרים) אלו על אלו **וְהִפְּטוּ**. ממשלתו והנצחון שלו (של נבוכדנצר) **וְהִתְמָהּוּ**. ותתמהו מאד מאד כי אין להעריך נצחון כל הגוים לנצחון שלו. **כִּי פוֹעֵל**. פועל כי דבר נצחון שלו תהיה **בְּיָמֵיכֶם**. ותראו אותה ותתמהו אז, כי הן ידעתי **לֹא תֵּאֱמִינוּ כִּי יִסְפָּר**. אם יסופר, כי הוא דבר היוצא מהיקש הטבעי, שקשה להאמין "ע"פ ר"י אברבנאל: (ו) **כִּי הִנְנִי מְקִים**. רצה לומר משפלותם אקים **אֶת הַכְּשָׁדִים**, הגוי

וְהִנֵּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמִרְחָבִי אֶרֶץ לְרֶשֶׁת מִשְׁפָּנוֹת לֹא לוֹ: (ז) אֵלִים וְנוֹרָא
הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא: (ח) וְקָלוּ מִנְּמָרִים סוּסִיוֹ וְחִדּוֹ
מִזֹּאבֵי עָרֵב וּפָשׁוּ פָרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מִרְחוֹק יָבֹאוּ יַעֲפוּ פִּנְשֵׁר חֶשׁ
לְאַכּוֹל: (ט) כָּלָה לְחֶמֶס יָבֹוא מְגִמַת פְּגִיחָם קְדִימָה וַיֵּאֱסֹף כָּחוֹל
שְׂבִי: (י) וְהוּא בְּמַלְכִּים יִתְקַלֵּס וְרוֹזְנִים מִשְׁחָק לוֹ הוּא לְכָל מִבְצָר
יִשְׁחָק וַיִּצְבֹּר עֶפֶר וַיִּלְכְּדָהּ: (יא) אֲזִי חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאִשָּׁם זֶה כָחוֹ
לְאַלְהֵו: (יב) הֲלוֹא אַתָּה מְקַדֵּם יְהוָה אֱלֹהֵי קְדָשִׁי לֹא נָמוֹת יְהוָה

הַמֵּר. שהוא גוי מר נפש ואכזרי, וְהִנֵּמְהָר. (ממהר) במעשיו (ועושה אותם) מבלי ישוב הדעת -ע"פ אבן עזרא ורד"ק. הַהוֹלֵךְ לְמִרְחָבִי אֶרֶץ. בכל מרחב העולם ילך. לְרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹא לוֹ. מקומות שאינם שלו: (ז) אֵלִים וְנוֹרָא הוּא. הוא מאויים ומפחיד את הבריות. מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא. המשפט שיעשה בעמים, ונשיאת הממשלה שיהיה בו, יצא ממנו ומעצמו, כי לא יצטרך לעזרת עם אחר -ע"פ ר"י אברבנאל, גם אבן עזרא מפרש שאתו מלשון נשיאות: (ח) וְקָלוּ מִנְּמָרִים סוּסִיוֹ. למהר לרוץ במלחמה. וְחִדּוֹ מִזֹּאבֵי עָרֵב. הכשדים עצמם יחדרו שיניהם לטרף טרף, במהירות רבה, יותר מן הזאבים הטורפים בערב, הממהרים לטרוף בעבור הרעבון, שלא אכלו כל היום (ובבקר הם פחות טורפים בני אדם, כי אינם רעבים כל כך) -ע"פ אבן עזרא. וּפָשׁוּ פָרָשָׁיו. פרשיו מתרבים בכל יום -ע"פ רש"י ועוד - ואינם מתמעטים, כי אין מי מהם נופל במלחמה. וּפָרָשָׁיו מִרְחוֹק יָבֹאוּ. רצה לומר עם היות שפרשיו באו ממקום רחוק לא יגעו ולא ייעפו בדרך אבל יַעֲפוּ כִּנְשֵׁר חֶשׁ לְאַכּוֹל. כמו הנשר הממהר לעוף להשיג האוכל -ע"פ ר"י אברבנאל: (ט) כָּלָה לְחֶמֶס יָבֹוא. הגוי הזה כולו בא בעבור החמס, לשלול שלל ולבוז בז, אינם נלחמים בעבור כבוד הנצחון, ולזה אינם משאירים שארית. מְגִמַת פְּגִיחָם קְדִימָה. רצה לומר, כל מחשבותם לשלול שלל ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה במזרחית צפונית, ועבור זה שורפים ומחריבים את הערים שכבשו ואינם מניחים שארית, ולא כן יעשו אלו שמחשבתם להשאר בהערים שכבשו, כי מניחים שארית מה לתועלתם. וַיֵּאֱסֹף כָּחוֹל שְׂבִי. ויאסוף מאסף שבי הרבה כחול הים, ולא ישאיר מאומה -ע"פ ר"י אברבנאל: (י) וְהוּא בְּמַלְכִּים יִתְקַלֵּס. הוא מהתל ומלעיג במלכים לבזותם בכזיון נפלא, וְרוֹזְנִים מִשְׁחָק לוֹ. ורוזנים המה לו למשחק, כי יתלוצץ בהם בדברי גדוף. הוּא לְכָל מִבְצָר יִשְׁחָק. מלעיג הוא על כל ערי מבצר, באמרו שבקלות רב יכבשם, וכן הוא האמת כי וַיִּצְבֹּר עֶפֶר. הרבה לעשות תל גבוה מול המבצר ומשם ילחום עליה. וַיִּלְכְּדָהּ. -ע"פ רש"י: (יא) אֲזִי חָלַף רוּחַ בְּרָאוֹת עֲצָמוֹ בְּכָל כֶּךָ מִמְּשָׁלָה מִחֲלִיף דַּעַתוֹ. וַיַּעֲבֹר. מן האמת. וְאִשָּׁם. ויאשם באמרו זו כחו לְאַלְהֵו. (וכאילו נאמר שמצביע ואומר על אלוהו - זו כוחו) זו הכת הנתון בו מיוחס לאלהיו, (ואומר) כי העבודה זרה שלו השליטו -ע"פ רש"י - ולא ה' פעל כל זאת, כי יודע הוא בעצמו שלא ישרו מעשיו בעיני ה': (יב) הֲלוֹא אַתָּה מְקַדֵּם. הן ידעתי שאתה מעולם ה' אֱלֹהֵי קְדָשִׁי. אתה אלהינו המרחם עלינו, ובודאי

חבוקוק. מצודת דוד. באר החיים

לְמִשְׁפָּט שְׁמֹתוֹ וְצוֹר לְהוֹכִיחַ יִסְדָּתוֹ: (יג) טָהוֹר עֵינָיִם מֵרָאוֹת רָע
וְהַבֵּיט אֶל עֵמֶל לֹא תוֹכֵל לָמָּה תִּבְטֹט בּוֹגְדִים תִּחְרִישׁ בְּבִלְעַר כָּשַׁע
צַדִּיק מִמֶּנּוּ: (יד) וְתַעֲשֶׂה אָדָם כְּדָגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא מִשָּׁל בּוֹ: (טו)
כִּלְה בַּחֲפָה הָעֵלָה יִגְרָהוּ בְּחֶרְמוֹ וַיֹּאסְפֶהוּ בְּמִכְמָרְתּוֹ עַל כֵּן יִשְׁמַח
וַיִּגִּיל: (טז) עַל כֵּן יִזְבַּח לְחֶרְמוֹ וַיִּקְטֹר לְמִכְמָרְתּוֹ כִּי בַּהֲמָה שָׁמָן
חָלְקוֹ וּמֵאֲכָלוֹ בְּרָאָה: (יז) הָעַל כֵּן יִרִיק חֶרְמוֹ וְתַמִּיד לְהָרֵג גּוֹיִם לֹא
יִחְמוֹל:

לא נמות'ר'ן. ביד נבוכדנצר להיות כלים בידו. ה' למשפט שמתו. כי אתה האל שמתו אותו לעשות בנו
משפט וצור להוכיח יסדתו. ואתה צור עולמים יסדת לייסר אותנו על ידו, ואין זה ענין אל הכליון. כאומר
אין אני מתרעם בחשבו שנהיה כלים בידו, כי בודאי לא כן יהיה 'ע"פ ר"י אברבנאל: (יג) טָהוֹר עֵינָיִם. רצה
לומר, אולם תלונתי היא על כי הלא אתה טהור עינים מראות רע, לבל לראות דבר רע. והביט אל עמל
לא תוכל. ולא תוכל להביט אל דבר עמל, ואם כן ולמה תביט. ותשגיח בבוגדים. לתת להם ממשלה
מרובה, תחריש בבלע רשע צדיק ממנו. ולמה תחריש בעת שהרשע משחית את הצדיק ממנו. וכאומר,
אם אמנם חטא ישראל, למה מסרתו בידו הלא על כל פנים הוא טוב ממנו, והיה לך אם כן לפרוע מישראל
באופן אחר לא על ידו 'ע"פ רד"ק: (יד) ותעשה אדם. למה הפקרת לו כל בני אדם כדגיי הים. שהמה
מופקרים לכל וכרמש. האדמה לא משל בו. שאין מי מושל בו למנעו מיד הבא לקחתו 'ע"פ רש"י ורד"ק: (טו)
כלה. כל אנשי הארץ מעלה בחכה, ולפי שהמשיגם לדגי הים אמר לשון הנופל בדגיי הים שמעלים אותם
מן הים על ידי החכה 'ע"פ רש"י ורד"ק: יגורחו. מאסף את הכל בחרמו. ויאספהו במכמרתו. (וחרם,
מכמורת, מיני רשתות) כפל הדבר במילים שונות. על כן. הואיל ושעתו מצלחת לו. ישמח ויגיל. ואינו דואג
מגמול המעשה, ואוחז דרכו: (טז) על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו. רצה לומר אינו תולה
הצלחתו בה' להודות לו, ולזבח ולקטר לפניו, כי תולה הצלחתו בחרמו, רצה לומר בכחו ובתחבולותיו וכאילו
יזבח ויקטר אל עצמו אל כחו ותחבולותיו, והוא ענין מליצה. או רצה לומר להעבודה זרה יזבח, בחשבו שהיא
הנותנת בו כח לצוד הכל, ולפי שנאמר בעבודה זרה שקץ וגו' כי חרם הוא (דברים ז) לכן אחז לשון חרם
לצחות המליצה. כי בהמה שמן חלקו. כי חושב שחרמו ובמכמרתו, רצה לומר בעבור רוב כוחו
ותחבולותיו, או בעבור כח אליליו, יש לו חלק שמן. ומאכלו. מאכל בריאה. ושמה 'ע"פ רד"ק: (יז) העל
כן יריק חרמו. וכי בהיות כן ירוקן את חרמו, לשלח את הנלכדים בה בתמיה, רצה לומר וכי כשרואה
הצלחתו ינחם על מעשיו, למנוע חרבו מדם. הלא באמת לא כן היא, כי אדרבה יאחז דרכו. ותמיד להרג
גוים לא יחמול. ויתמיד להרוג (את) העמים ולא יחמול עליהם 'ע"פ ר"י אברבנאל:

מעין חיים – מוסר ועיונים

י"ב. לא נמות. הרד"ק ואבן עזרא מפרשים שהוא תפלה, יהי רצון שלא נמות בידו. ובמדרש תנחומא (בשלח טז)
מבואר שהכוונה לומר שאין מיתה אצל הקב"ה, אלא שכינה הכתוב נמות בני במקום בת', וכן פרש"י.

פרק ב (א) על מַשְׁמַרְתִּי אֶעֱמְדָה וְאֶתִּיצְבָּה עַל מָצוֹר וְאֶצְפָּה לְרֵאוֹת
מִה יִדְבֹּר בִּי וּמִה אָשִׁיב עַל תּוֹכְחָתִי: (ב) וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר פְּתוּב

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ב א-ד):

הנביא בא בטענה אל הקב"ה - חז"ל (תענית כג) אומרים, שחבוקוק עשה בארץ צורת עיגול, ועמד בתוכה ואמר לא אזוז עד שאשמע מה ידבר בי.

ונראה לפרש (על פי רש"י, ראה עיונים) ששאלת חבוקוק מתחלק לשנים, א' מה שנאמר בפרק א' ט"ו על כן ישמח ויגיל, היינו למה מגיע לו שיצליח עד כדי כך. ב' חבוקוק ראה בנבואה את ימי מלכותו של נבוכדנצר, אבל את הסוף לא ראה. ושאלתו השניה היא בסוף פרק א' (א יז), העל כן .. ותמיד להרוג גויים, הוא, האם לא יהיה סוף להצלחתו.

ותשובת הקב"ה על השאלה השניה שלבבל יש קץ מפורש, וגם (ללא קץ בבל, היה לזה סוף, שהרי) לגאולה העתידה יש קץ מוחלט (אם כי יתכן להקדימו) ומצוה לחכות לו. ועל השאלה הראשונה השיב, שהרשע אין נפשו שמחה בהצלחתו^{ר"י}.

פרק ב (א) **עַל מַשְׁמַרְתִּי אֶעֱמְדָה. עֲמַדְתִּי עַל מַשְׁמַרְתִּי וְאֶתִּיצְבָּה עַל מָצוֹר.** ונצבתי על המצור, רצה לומר כמו השומר בזמן משמרתו אינו זז ממקומו, וכמו הצרים על עיר מבצר לכבשה אינם זזים ממנה, כן לא זזתי אני לפסוק מן התלונה. **וְאֶצְפָּה.** הסתכלתי **לְרֵאוֹת מִה יִדְבֹּר בִּי ה', וּמִה אָשִׁיב עַל תּוֹכְחָתִי.** ומה אשיב אלי (צ"ל אני) על הויכוח שלי, אם מי יבוא ויתווכח עמדי לשאול שאלתו (מה אענה לו) ^{ר"ד}ע"פ רד"ק: **(ב) וַיַּעֲנֵנִי ה' וַיֹּאמֶר כְּתוּב חֲזוֹן^{ר"י}.** כתוב הנבואה אשר אני דובר אליך (על זמן סוף גלות בבל). **וּבֹאֵר.**

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{ר"י} רש"י מפרש בפסוק א' ששאלת הנביא היה למה הרשע מצליח. ותשובת הקב"ה על כך, נראה על פי פרש"י פסוק ד', שמבאר שהרשע אין דעתו מתקררת בהצלחתו, ואינו נרגע מרעבונו. ובפסוק ב' גי' ענהו הקב"ה על דבר הקץ, כמבואר ברש"י, ומכך נראה שאחת משאלותיו היתה, האם יהיה סוף לבבל, וכמו שנתבאר.

^{ר"י} **ב ב. כתוב חזון... למען ירוץ קורא בו.** צריך ביאור למה הכוונה, יש מפרשים (רד"ק, האברבנאל, וכנראה גם המצודות נתכוין לכך) שהכוונה שיכתוב את קץ נבואת בבל. שיטה זו צריך ביאור, הלא בספר חבוקוק לא נתבאר קץ בבל כלל, וגם לא נתבאר מהו הזמן שיבנה בית המקדש השני. יש מפרשים (רש"י, מלבי"ם) שעוד יקום נביא ויפרש את הקץ, ולכאורה דוחק.

בתרגום מבואר שתשובת הקב"ה היא, הלא הקץ מפורש בתורה, והכוונה בפרשת בחוקתי כתוב 'הלא תרצה הארץ את שבתותיה', וכפרש"י בפסוק ג'.

ובאמת פירוש זה, צריך ביאור אם כן מהו 'כתוב חזון', היה לו לומר, החזון כבר כתוב, ורש"י ז"ל (שם) בעצמו נתקשה בזה, עיין שם.

ונראה שלכאורה במדרש שוחר טוב ז' מתבאר כוונת התרגום, שם במדרש כתוב, שהקב"ה השיב לחבוקוק הנביא, וכי עם הארץ אתה והלא בן תורה אתה, לך אל התינוקות וכתוב א' ב' ואחר כך תאמר הודיעני את הקץ, וסיים הקב"ה כשם שקץ גלות בבל שבעים שנה, ואחר כך מיד יפקדו לטובה, כן לעתיד לבא, יגאלו בבוא הקץ. ראה חבוקוק שטעה, ופתח ואמר (להלן ג א) תפלה על שגיונות, איני מזיד אלא שוגג. כלומר תשובת הקב"ה היה דרך קפידא, ולכך התחרט חבוקוק על דבריו. וזהו קיצור דברי המדרש.

**חֲזוֹן וּבָאָר עַל הַלְחוֹת לְמַעַן יְרוֹץ קוֹרָא בּוֹ: (ג) פִּי עוֹד חֲזוֹן לְמוֹעֵד
וַיִּפֹּחַ לֶקֶץ וְלֹא יִכָּזֵב אִם יִתְמַהֲמָה חֲפֵה לוֹ פִּי בֹא יָבֵא לֹא יֵאָחֵר: (ד)
הִנֵּה עֹפֶלָה לֹא יִשְׁרָה נִפְשׁוֹ בּוֹ וַצִּדִּיק בְּאֲמוֹנָתוֹ יִחְיֶה:**

אותה על הלוחות. ומפורש, ולא בחידות למען ירוץ קורא בו. רצה לומר שיוכל הקורא לקרות בו במהירות, במעט התבוננות: (ג) כי עוד חזון למועד. כי מלבד החזון של מפלת בבל, והכרתת זרעו, יש עוד חזון על זמן קבוע (זמן מסוים), ויפח לקץ. (יפח לשון דיבור) והחזון הזה ידבר על קץ הגאולה, שלא יהיה אחריה שעבוד, ולא יכזב. החזון ההוא, אף אם יתמהמה זמן רב, עם כל זה אתה ישראל. חכה לו. ולא תתייאש ממנו, כי בא יבא. כי בודאי יבוא בזמן הקבוע לא יאחר. עוד לעבור את הזמן הקבוע. וכאומר לזאת צויתך לבאר הנבואה של מפלת בבל, למען ידעו בכואה שמה' נעשה, ועל ידי זה יאמינו בגאולה העתידה "ע"פ הרב אברבנאל. המפרשים העמידו את הפסוק על קץ בבל, אך הרב אברבנאל מוכיח בכמה הוכחות מהגמרא מהמדרש ואף מפשט הפסוק, שמדובר כאן בעתיד לבא: (ד) הנה עופלה. עתה בא לבאר החזון בדבר מפלת בבל והכרתת זרעו, ואמר הנה כל המתחזק ומתגאה לא ישרה נפשו בו. אין ישרות בנפשו אשר בו וצדיק באמונתו יחיה. ואפילו צדיק יהיה הוא, כמה שמאמין בהאל לחשוב שהכל בא ממנו בחפצו, ולא יתלה הדבר בזכות עצמו, וכח זרועו (בכל זאת כיון שנתגאה אינו ישר, ואינו צפוי לטובות). "ע"פ אבן עזרא:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ב ה-ח. בכתב יד בן אשר יש כאן ריוח פרשה, ויותר נוח להתפרש כנוסח זה):
כל אלה עליו משל ישאו, הוי המרבה, ישנם חמשה מאמרים המתחילים במילת ה'וי' (פסוק ו', ט', יב, יד, יט), שהם המשלים והמליצות שישאו על בבל.

מעין חיים – מוכר ועיונים

והנה דברי המדרש צריכים ביאור, מה הכוונה בטענה הלא בן תורה אתה. ויש לפרש פשוט שהכוונה כהתרגום שהרי קץ גלות בבל מבואר בתורה, שפרשת בחוקתי מתיחס לגלות הראשונה גלות בבל, וכמו שפרש"י בפסוק ג', ואם כן מה אתה שואל. ומה שנתקשנינו על התרגום, על מה שנאמר 'כתוב חזון', הרי צריך לומר כבר החזון כתוב. קושיא זו מתיישב היטיב לפי המדרש, שאמר לו תכתוב אותיות א' ב' וחומש. ודברי חז"ל עניים במקום זה ועשירים במקום אחר.
ולפי דברי חז"ל אלו נראה שכוונת הפסוק כך, על מה שאתה שואלני אם יש קץ וסוף לבבל, איני צריך לבאר לך, הרי אתה בן תורה, אתה בעצמך כתוב, התחל מא' ב' עם התינוקות, ותגיע לחומש, ותמצא שם את הנבואה, ותבאר את הכוונה בחומש, עד אשר גם עם הארץ יוכל להבין, ואני איני צריך לנבאות לך על כך.

^{ר"ט} **ב ג חכה לו.** כתב הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פרק חלק) העיקר הי"ב מתוך י"ג עיקרי האמונה, להאמין שיבא משיח, ולא יחשוב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו. וכתב החרדים (פרק לה, מצוה לד) שכאן נצטוונו במצוה לשמוע בקול נביא, לקוות ולצפות ישועת ישראל על ידי ביאת משיחנו כל יום

^{ר"ז} **ב ד. הנה עופלה לא ישרה בו.** זה נבוכדנצר, שהמליך הקב"ה אותו על כל העולם ולא היה שמו בחלקו, שנאמר לא ישרה נפשו בו, והיה מבטי בעצמו ומתביש בפני הבריות, ואומר אני מלך (מדרש תנחומא תרומה ד). הרשע אינו מרוצה בלבו. אבל הצדיק נפשו מיושבת ורוחיה עמו גם בצרתו, בכח אמונתו כי הכל לטובתו, ושאריותו טובה מאד עולם הבא ולימות המשיח (הנצי"ב מוואלזין בהרחב דבר דברים ד א, ובפירושו לשיר השירים א ו, ע"פ רש"י כאן).

והרב אברבנאל מבאר שעופל, מלשון אפילה וחשיכה, והקב"ה הוכיח כאן את חבוקוק, לומר, שהאדם שירצה הכל להבין, יהיה בחושך המבוכה, ולא בנות וישר. וצדיק באמונתו יחיה, בידוע שהכל לטובה, גם אם אינו מבין.

והנה לפירוש האברבנאל מובן שפסוק ה' הוא פרשה וענין אחר. וכן הוא לפרש"י, וכמו שנתבאר בהקדמה לפסוק א', ובעיונים שם. אמנם לפי האבן עזרא והמצודות נמצא שפסוק ה' הוא ממש המשך ומאמר אחד עם פסוק ד'. ויש חילופי נוסחאות באם יש כאן הפסק פרשה.

(ה) ואף פי היין בוגד גבר יהיר ולא יגנה אשר הרחיב כשאל נפשו והוא כמות ולא ישבע ויאסוף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים: (ו) הלא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט: (ז) הלא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו: (ח) פי אתה שלות גוים רבים ישלוך כל יתר עמים מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל ישבי בה:

(ט) הוי בצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו להנצל מפה רע: (י)

המליצה הראשונה, היא על ה'מלך', שלא ימלט מעונש.

(ה) ואף כי היין בוגד. ומכל שכן איש היין הבוגד בשכרותו, והוא גבר יחיר. וגם רוח, ולא יגנה ואינו יושב במדורו להחזיק בשלו, כי (סא) ילך לרשת עוד משכנות לא לו. אשר הרחיב כשאל נפשו. רצה לומר מתאוה לכבוש כל העולם תחתיו, כמו שאול (סח) הקבר הבולע כל הבריות. והוא כמות. ודומה הוא אל המות הבא על בעלי חי. ולא ישבע. כמותו. ויאסוף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים. להיות כולם נכנעים לו ותחת ממשלתו. וכאומר הלא כל המתחזק ומתגאה עם שהוא צדיק, עם כל זה אין ישרות בנפשו, ומכל שכן אשר כל אלה יעשה, איך ינקה מן הגמול הראוי "ע"פ אבן עזרא: (ו) הלא אלה כלם עליו משל ישאו. רצה לומר באמת יבוא יומו, וכל אלה העמים שאסף ישאו עליו קול משל, ומליצה חידות לו. ואמרי מליצה, אשר החידות שבה יהיה בעבורו, ויאמר. וכה יאמר כל אחד. הוי המרבה לא לו. אוי אל המרבה בממשלות ולא יהיה לו ולזרעו, וכי עד מתי. תשאר בידו, הלא מהר תלך ממנו, ומכביד עליו עבטיט. והוא רק מכביד על עצמו פשע רב, כמשא עבה של טיט "ע"פ רש"י: (ז) הלא פתע. הלא פתאום יקומו נשכיך. יקומו הנושכים אותך ויקצו מזעזעיך. והמזעזעים אותך יעורו משנתם לבוא עליך הם מלכי פרס ומדי (אשר הם יתעוררו בבא העת, ויפילו את שלטון בבל, ויחריבוהו). והיית למשסות למו. ואתה תהיה להם למשיסה כי ירמסו אותך כרגליהם "ע"פ הרב אברבנאל: (ח) כי אתה שלות. בעבור שאתה שללת גוים רבים, ישלוך כל יתר עמים. לכן ישללו אותך יתר העמים אשר נשארו, ולא כליתם "ע"פ רד"ק. מרמי אדם. כל זה בא מסבת דמי אדם אשר שפך, (והכוונה) דם ישראל. וחמס ארץ. מסבת החמס שעשה בארץ ישראל וכל ישבי בה. ובקריה היא ירושלים, ובכל אנשים היושבים בה "ע"פ רש"י:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ב ט - יא):

ממליץ, כי הבית שהוא תכנן לעצמו, הוא עצמו יתבע את דינו, כי אבן מקיר תזעק.

(ט) הוי בוצע. אוי על הבוצע ועושק בצע. שהוא רע לביתו. כי בעבור הבצע יוכרת ביתו וזרעו. לשום במרום קנו. רצה לומר אשר העושק היה לבנות מבצרים להיות לו למשגב, כאילו שם מדורו בשמי מרום

(יב) הוּי בְּנֵה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעוֹלָה: (יג) הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צָבָאוֹת וַיִּיגְעוּ עַמִּים בְּדִי אֵשׁ וּלְאֲמִים בְּדִי רִיק יַעֲפוּ: (יד) כִּי תִמְלֹא הָאָרֶץ לְדַעַת אֵת כְּבוֹד יְהוָה בַּמִּים יִכְסּוּ עַל יָם:

^{רכ"ב} **ב יב ער בדמים**. פירשו על אדום. ולפי זה יהיה מדובר כאן במלחמת גוג ומגוג, שאז יתקיים ועלו מושיעים להר עשו. וכן נראה בפסוק י"ד, כי ענין תמלא הארץ דעה כמים יכסו על ים, מצינו בישיעה יא ט, על ימות המשיח, וגם הרד"ק בפסוק י"ד כתב שנאה שפסוק י"ד מדבר לימות המשיח.

(טו) הוּי מַשְׁקָה רָעָהוּ מְסַפֵּחַ חֲמַתְךָ וְאָף שֶׁפָּר לְמַעַן הַבֵּיט עַל
מְעוּרֵיהֶם: (טז) שְׁבַעַת קָלוֹן מִכְבוֹד שָׁתָה גַם אֶתָּה וְהֶעָרַל תְּסוּב
עָלֶיךָ כּוֹס יָמִין יְהוָה וְקִיקְלוֹן עַל כְּבוֹדְךָ: (יז) כִּי חֲמֵס לְבַנוֹן יִכְסֹף
וְשָׁד בְּהִמּוֹת יִחִיתָן מִדְּמֵי אָדָם וְחֲמֵס אֶרֶץ קָרְיָה וְכָל יֹשְׁבֵי בָּהּ:

(טו) הוּי מַשְׁקָה, אוי על הבבליים שהרעו לישראל. רָעָהוּ (מה שנקרא רעהו), כי מתחלה התחבר באהבה וריעות, ואחר זה קם עליו להחרימו (ולהשמידו). מְסַפֵּחַ חֲמַתְךָ, והשקהו יין תרעלה מאסיפת וקבוצת החימה שהיה לו עליו מאז (מהעבר). וְאָף שֶׁכָּר, ואף השכירו, רצה לומר הרבה להרע לו ובלבל דעתו כשכור בשכרותו. לְמַעַן הַבֵּיט עַל מְעוּרֵיהֶם, רצה לומר הכונה (לא) היתה לטובתו לרשת ארצם, כי אם למען יסתכל על ערוותם וקלונם, משנאתו כס: (טז) שְׁבַעַת קָלוֹן מִכְבוֹד, רצה לומר יותר היית נהנה ושבע מן הקלון הבא לך, ממה שהיית נהנה מן הכבוד של נצחון המלחמה. שָׁתָה, לכן שתה. גַּם אֶתָּה, כוס התרעלה והערלִיב, ותהיה ערל באוטם הלב ובלכול הדעת «ע"פ רש"י» (ואכן נבוכדנצר, יצא מדעתו, כמבואר בספר דניאל פרק ד' ל). תְּסוּב עָלֶיךָ כּוֹס יָמִין ה', מימין ה' תסובב עליך כוס התרעלה, רצה לומר המקום ילחם בך. וְקִיקְלוֹן עַל כְּבוֹדְךָ, על הכבוד שאתה בו יבוא קיא וקלון (מילת קיקלון, וזה קיצור של קיא קלון), רצה לומר תהיה נמאס בקיא, ומכוסה בקלון, ולפי שהמשיל הפורענות לשתיית היין, אמר לשון קיא כי דרך השכור להקיא: (יז) כִּי חֲמֵס לְבַנוֹן, החמס שעשית ללבנון שהוא ארץ ישראל, החמס הזה יִכְסֹף, יכסה אותך ותשוב בראשך. וְשָׁד בְּהִמּוֹת, השוד שעשית אל הבהמות, ועל ישראל יאמר. ולפי שהמשיל את ארץ ישראל ליער הלבנון, המשיל (את) אנשיה לבהמות המצויות ביער, ואמר השוד הזה יִחִיתָן, ישבר אותם, רצה לומר עליהם תבוא שוד, כמו השוד שעשו לישראל «ע"פ רש"י». מִדְּמֵי אָדָם, כל זה יבוא מסיבת דמי אדם ששפך דם ישראל. וְחֲמֵס אֶרֶץ, מסבת החמס שעשה בארץ ישראל קָרְיָה, ובקריה היא ירושלים וכל יֹשְׁבֵי בָּהּ, ובכל אנשים היושבים בה «ע"פ רש"י», וכן נאמר לעיל פסוק ח' וְשָׁד בְּהִמּוֹת יִחִיתָן. חֲז"ל אמרו, שניבא עליו שיהפך להיות כחיית יער, ויהיה נדמה לבהמות כנקבה, ויתחתנו עמו. וכן התקיים בנבוכדנצר, כמו שמבואר בדניאל ד' ל (מדרש רבה שמות ח ב):

באר החיים - ענין הפרשה (יח):

לפני המליצה שבפסוק יט על הפסילים, מקדים שאין שום שכל בבטחון בפסל.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{כ"ב} ב טז. שְׁתָּה גַם אֶתָּה וְהֶעָרַל. בחז"ל (גמרא שבת קמט) מתבאר מתי התקיימה הנבואה, כל ימיו של אותו רשע נבוכדנצר לא נמצא שחוק בפי בריה, ואמר רב יהודה אמר רב כאשר ביקש לענות את צדקיהו הצדיק, נמשכה ערלתו של נבוכדנצר שלוש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה, שנאמר שבעת קלון, שתה גם אתה והערל, ערל בגימטריה שלוש מאות. וקיקלון על כבודך. שיצא ממנו בבת אחת, קיא מפיו, והתרות שלשול מלמטה, והעמידו אותו ערום (מדרש רבה אסתר ג א).

(יח) מָה הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פֶּסֶל יֵצְרוּ מִסֵּכָה וּמוֹרָה שֶׁקָּר כִּי בָטַח יֵצֵר יֵצְרוּ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אֱלָמִים:

(יט) הוּא אָמַר לַעֲזֹן הַקִּיצָה עוֹרִי לְאַבֵּן דּוֹמָם הוּא יוֹרָה הִנֵּה הוּא תְּפוּשׁ זָהָב וְכֶסֶף וְכָל רוּחַ אֵין בְּקֶרְבוֹ: (כ) וַיִּהְיֶה בְּהִיכָל קִדְשׁוֹ הַסּ מִפְּנֵיו כָּל הָאָרֶץ:

פרק ג (א) תַּפְלָה לַחֲבֻקִּיק הַנְּבִיא עַל שְׁגִינוֹת: (ב) יִהְיֶה שְׁמַעְתִּי שְׁמַעְךָ יִרְאֵתִי יִהְיֶה פְּעֻלָּךְ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תוֹדִיעַ בְּרָגְזוֹ

(יח) מָה הוֹעִיל פֶּסֶל. אם כל אלה יבוא עליו, מה אם כן הועיל לו הפסל כי פסלו יצרו. אשר פסלו ועשהו האומן היוצרו ומתקנו. **מסכה**. וכן המסכה מה הועיל **ומורה** שֶׁקָּר. וכן המלמד השקר הוא כהן הפסל המלמד דרכי עבודתו. **כי בטח יוצר**. אשר בטח האומן, **יוצרו עליו**. ואפילו זה האומן עצמו שעשה אותו, יבטח על פסל מעשה ידיו להספיק בידו. **לעשות אלילים אלמים**. אשר הדבור אין בהם, רצה לומר האומן המתעסק בו ובוטח עליו, מה תועלת מצא בו:

באר החיים - ענין הפרשה (יט-כ):

מתלוצץ על בבל, על שלעג על הפסילים.

(יט) הוּא אָמַר לַעֲזֹן. אוי לאומר אל הפסל העשוי מעץ. **הקיצה**. משנתך ושמע אלי. **עורי לאבן דומם**. ולאבן דומם אומר עורי. **הוא יורה**. וכי הוא יוכל ללמד אתכם דבר מה בתמיהה. **הנה הוא תפוש זהב וכסף**. מחופה ופרוש עם כסף וזהב, ויפה הוא למראה העין, **וכל רוח אין בקרבנו**. אבל אין בקרבנו שום רוח אפי' רוח החיוני כבהמה **»נ"פ רד"ק»**: (כ) וְה' אֵבֶל ה' עִם שְׁהוּא **בְּהִיכָל קִדְשׁוֹ**. בשמים ממעל עם כל זה **הם מפניו כל הארץ**. כל יושבי ארץ שותקים מפני אימתו, כי ידו בכל משלה ואין מי ידבר למולו:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג א - ז):

מתפלל אל הקב"ה שירחם על עם ישראל בהיותם בגלות, ואומר כי כאשר הקב"ה נתגלה בכבודו בישועותיו הנפלאים לעם ישראל, כגון שכבש לפניהם את מלכי ארץ כנען (וי"מ על מתן תורה), בכך נתגדל ונודע שמו יתברך בעולם. ולכן מבקש שגם כעת יעשה כן.

פרק ג (א) **תַּפְלָה לַחֲבֻקִּיק הַנְּבִיא עַל שְׁגִינוֹת**. רצה לומר תפלתו היתה בעבור ששגג והתרעם מול ה', ולכן חזר להתפלל לפניו, ולספר בשבחו **»עין רש"י»**: (ב) **שְׁמַעְתִּי שְׁמַעְךָ**. שמעתי מה שאמרת לי והשמעת לאזני מהגלות, וארכו (של הגלות), והנה **יִרְאֵתִי**. עד מאד. ה'. לכן אבקש ממך אתה ה' **פְּעֻלָּךְ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ**. (אני מבקש) אשר בקרב השנים האלה (של עמידת נבוכדנצר) לא יכלו (עם ישראל, אלא) העמד בחיים את ישראל הנקרא פועל ידך, כמו שנאמר (ישעיה מה) **עַל בְּנֵי וְעַל פּוֹעַל יָדֶיךָ**. **בְּקֶרֶב שָׁנִים תוֹדִיעַ**. בקרב

רחם תזפור: (ג) אֱלֹהִים מְתִימָן יָבֹוא וְקִדּוֹשׁ מְהֵרָה פָּאֲרָן סֶלָה כְּפָה
שָׁמַיִם הוֹדוּ וְתִהְיֶה מְלָאָה הָאָרֶץ: (ד) וְנִגְהָה כָּאוֹר תִּהְיֶה קִרְנִים מִיָּדוֹ
לוֹ וְשֵׁם חֲבִיּוֹן עֲזָה: (ה) לִפְנֵי יְלֶךְ דָּבָר וַיֵּצֵא רֶשֶׁף לְרִגְלָיו: (ו) עֲמֵד
נִימְקֵד אֶרֶץ רָאָה וַיִּתֵּר גּוֹלִים וַיִּתְפַּצְצוּ הָרָרִי עַד שָׁחוּ גִבְעוֹת עוֹלָם
הַלִּיכוֹת עוֹלָם לוֹ: (ז) תַּחַת אֲנֹן רָאִיתִי אֶהְלִי כּוֹשֶׁן יִרְגְּזוּן יִרְעוֹת

השנים האלה תודיע שברוגז רחם תזכור. רצה לומר שאף בזמן הרוגז והגלות, תזכור לרחם עליהם, וכמו שנאמר (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתיים ולא געלתיים לכולתם וגו' וזכרתי להם ברית ראשונים ^{ע"פ רד"ק}: (ג) אֱלֹהִים מְתִימָן יבא^{כב}. הנה כשבא אלוה לפני ישראל כשעברו את תימן, הוא ארץ אדום, כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג. וקדוש מהר פארן סלה. הוא כמו הפוך וקדוש סלה, מהר פארן. ורצה לומר כשבא ה' הקדוש מעולם, כשעברו הר פארן שהוא סמוך לארץ אדום, כמו שנאמר (בראשית יד) בהררם שעיר עד איל פארן, והר שעיר הוא ארץ אדום והוא תימן וכפל הדבר במילים שונות. אז כשכבשו ישראל ארץ סיחון ועוג כסה שמים הודו, רצה לומר אז מלאה הודו על שמים ממעל, ותהלתו מלאה הארץ. וזהו מלא הארץ, כי אז נתפרסם גבורות ה' אלוהים ^{ע"פ אבן עזרא}: (ד) ונגה כאור תהיה. הנוגה של עמוד האש שהוליך לפני ישראל היתה מאירה כאור היום. קרנים מידו לו. מיד ה' בא לישראל קרן ממשלה והתגבורות. ושם חביון עזה. במחנה ישראל הלך חביון עוזו, הם הלוחות שהיו מאז (מימי קדם) חבוים וגנוזים במרום, הנתונים בארון הנקרא עוז, כמו שנאמר (תהילים קלב) אתה וארון עוזך ^{ע"פ אבן עזרא}: (ה) לפניו ילך דבר. לפני הארון הלך הדבר להרוג את הכנענים ויצא רשף לרגליו. ועם ביאתו יצא רשפי אש לשרוף אותם, רצה לומר על ידי הארון ההולך עמם למלחמה, כבשו את הכנענים ^{ע"פ אבן עזרא}: (ו) עמד וימודר ארץ. כאשר עמד הארון בארץ, כבשו אותה וחלקה לשבטים במדה בחבל. ראה ויתר גוים. כאשר הארון שם עינו בארץ היה מעתיק את הכנענים לגרשם מארצם. ויתפוצצו הררי עד. ההרים הקבועים מעולם היו מתפוצצים ומשתברים. שחו גבעות עולם. והושפלו הגבעות הקבועות מימות העולם, רצה לומר שרי הכנענים כרעו ונפלו. הליכות עולם לו. רצה לומר וזהו היה לפי שכל מוליכי ומנהיגי העולם שרי מעלה ושרי מטה המה הכל של המקום ברוך הוא לעשות בהם כרצונו ^{ע"פ רד"ק}: (ז) תחת און. בעבור האון (בעבור שחטאו בני ישראל), ראיתי אהלי כושן. רשעים, עומדים בארצות ישראל למשול בהם (אחרי כיבוש וחילוק ארץ ישראל, כאשר מת יהושע בן נון, התגבר 'כושן רשענים' מלך ארם על

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{כב} ג ג מתימן יבא. רש"י מפרש את הפסוק על מעמד הר סיני, וכן הוא בתנא דבי אליהו רבה כב, ובתנחומא זאת הברכה ד'. וכן קרנים שבפסוק ד', פירשו חז"ל במדרש שוחר טוב ע"ה, שהוא קרנים של תורה, ואת פסוק ו' פירשו על מתן תורה בתנחומא שמיוו, ושבקש הקב"ה לחזור את העולם למדידת מימיו כיון שהעכו"ם לא קיבלו התורה, עד שקיבלו ישראל ונתישב העולם. ולשון רש"י ביצה ט"ז חזר הקב"ה להענישן על התורה ועל המצוות (שלא קיבלו) דכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, וכתיב אלוך מתימן יבא.

חבקוק. מצודת דוד. באר החיים

אַרְץ מִדְיָן:

(ח) הַבְּנֵה־רִים חָרָה יְהוָה אִם בְּנֵה־רִים אֶפְרַיִם בְּכִרְתָּךְ כִּי תִרְפֹּב
עַל סוֹסֶיךָ מִרְפָּבְתֶּיךָ יִשְׁוֹעָה: (ט) עֲרִיָּה תַעֲוֹר קִשְׁתְּךָ שְׂבָעוֹת מַטּוֹת
אָמַר סֵלָה נְהָרוֹת תִּבְקַע אֶרֶץ: (י) רֶאֱוֶה יַחִילוּ הָרִים זָרֵם מִיָּם עֶבֶר
נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יִדְּיָהוּ נָשָׂא: (יא) שְׁמֶשׁ יִרְחַ עֶמֶד זָבֻלָּה לְאוֹר

ישראל, כאומר לא מקוצר יד לא הושיע למו, כי אם בגמול העון הניחם בידו. ירגזון יריעות ארץ מדין.
רצה לומר כי הלא בקראם אליו (כאשר התפללו אל ה', ושבו אליו, הקים ה' את עתניאל בן קנז והושיעם מיד כושן
רשעניתם, וכל זה מבואר בשופטים פרק ג, ולאחר מכן כאשר גברו עליהם מדין, הקב"ה הצילם ממנו) ירגזון יריעות
ארץ מדין, וזה היה בימי גדעון שבא ביניהם חרדה והרגו זה את זה, כמו שנאמר בשופטים (פרק ו) "ע"פ תרגום
יונתן:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג ח - יג):

מוסיף, שהניסים הקב"ה שעשה לעם ישראל, תוך שינוי הטבע, קריעת ים סוף, הזזת הרי ארנון, עמידת השמש,
ומיתת חיילי סנחריב פתאום, כל אלו קידשו את שמו יתברך בעולם.

(ח) הַבְּנֵה־רִים חָרָה ה' כשקָרַע המקום את הירדן לפני ישראל, וכי חרה אפו (על הנהר) להחריב מימיו
במתיה. **אם בנהרים.** הוא כפל ענין לחזק. **אם בים עברתך.** כשקָרַע את הים (הוא ים סוף), וכי נתמלא
עליו עברה להחריב מימיו. **כי תרכב.** אלא שהיתה הסבה לפי שרכבת **על סוסיך.** במרכבותיך של
ישועה. להושיע לעמך, ולכן בקעתם ללכת דרך הבקיעה, והוא ענין מליצה לומר שזה נעשה בעבור תשועת
ישראל "ע"פ רד"ק והרב אברבנאל: (ט) **עריה תעור קשתך.** נגלה נגלתה קשתך (גבורת מלחמה) ללחום
מול הכנעני, והיה זה כי ה**שבועות.** שנשבעת לאבות לתת הארץ ל**מטות.** ישראל, אותו ה**אומר.** של השבועה
עומד **סלה.** (והוא קיום) לנצח ולא תבוטל, ולכן **נהרות תבקע ארץ.** הנהרות בקעו הארץ להנביע מים למען
ימצאו לשדות במדבר לבל ימותו בצמא, ויבואו בארץ לרשתה "ענין רש"י: (י) **ראוה יחילו הרים.** כאשר
ראוה הרי ארנון עובר לפני ישראל, חלו ורעדו ממך ונתקברו זה לזה והרגו את הנסתרים בבקיעי ההרים "ע"פ
רש"י. **זרם מים עבר.** זרם מי הבאר עבר בין ההרים, והעלה מאברי ההרונים, להודיע הנס לישראל. נתן
תהום קולו. עומק מי הבאר, השמיע קולו לפרסם הנס, רצה לומר על ידו נודע הנס. **רום ידיהו נשא.**
רוממות כח יד המקום נשא אז עד למעלה, כי כולם הכירו בנפלאותיו >: (יא) **שמש ירח עמד זבולה.**
בימי יהושע עמד כל אחד מהם במדורה, ולא הלכה מהלכה, כמו שנאמר (יהושע י) וידום השמש וירח עמד.

מעין חיים - מוסר ועיונים

ג' ז. **ירגזון ארץ מדין.** נראה שלפיכך הזכיר את כושן רשעיתם יותר משאר האומות שהצרו לישראל בימי השופטים, כי
הוא היה הצורר הראשון. ומה שהזכיר את מדין, אולי משום שבאותו זמן לא היו כל כך ראויים לישועה, כי רק מעטים
מאד היו שלא כרעו לבעל, ובכל זאת, ריחם ה' עליהם, ושמע זעקתם למען כבוד שמו, ועל כך ביקש חבקוק הנביא, שגם
בגלות שראה בנבואתו, גם כן יזכור רחמיו.

חֲצִיךָ יִהְיוּ לְנֹגַהּ בְּרֶכַּךְ חֲנִיתְךָ: (יב) בּוֹעֵם תַּעְצֵר אֶרֶץ בָּאֵף תִּדְוֹשׁ גּוֹיִם: (יג) יֵצְאֶת לְיִשְׁעַ עֲמֶךָ לְיִשֵּׁעַ אֶת מְשִׁיחְךָ מִחֶצֶת רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עֲרוֹת יְסוֹד עַד צִוָּאר סֶלָה:

(יד) נִקְבְּתָ בְּמַטְיוֹ רֹאשׁ (פרזו) פִּרְזָיו יִסְעֲרוּ לְהַפְיֵצֵנִי עַל־יָצֵתָם כְּמוֹ לְאַכֹּל עֲנִי בַּמֶּסֶתֶר: (טו) דְּרֶכֶת בָּיִם סוֹסִיךָ חֲמֹר מִיָּם רַבִּים: (טז)

לאור חציך יהלכו. יהושע ועמו הלכו לאור ברזל חצי המקום ברוך הוא המבטיח ביותר, רצה לומר הצליחו בכח זרועך. לנוגה ברק חניתך. הוא כפל ענין במילים שונות "ע"פ רש"י ותרגום. ובתנחומא בשלח כח פידשוהו על משה רבינו שגם הוא העמיד את החמה בזמן מלחמת עמלק: (יב) בועם תעצר ארץ. רמסת יושבי הארץ באף תדוש גוים: (יג) יצאת. מעולם יצאת לישע עמך. להושיע את עמך לישע את משיחך. ולהושיע את משיחך, ועל חזקיהו מלך יהודה יאמר, על התשועה מסנחריב מלך אשור. מחצת ראש. אז מחצת ורצצת כל ראש מבית רשע. רצה לומר הרגת כל אנשי סנחריב על ידי המלאך המכה בהם "ע"פ אבן עזרא, שכתב מלך יהודה, וכנראה כוונתו לחזקיהו. ערות יסוד. גלית את היסוד להוציא ממקומו עד צואר. עד הצואר גליתו, רצה לומר עד עיקר החזק, שהוא הצואר שהחיות תלוי בו, כלומר האכדת כל המחנה, ועד עולם סלה, כי עוד לא יוסיפו לקום:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג יד - ט):

המשך על דרכי הקב"ה בהצלינו מיד אויבים עצומים, כמו מיד סנחריב מלך אשור, ומיד מצרים, והנביא מסיים בבטחון בהקב"ה שכן יעשה גם לעתיד לבא במלחמת גוג, כאשר הנביא רואה בחזונו את צרת ביאת מלכי גוג על ארץ ישראל.

(יד) נקבת במטיו^{רבה}. במטה של סנחריב שבא לרדות בו (את עם ישראל), נקבת (ושיברת את כל). ראש פרזו. ראש אנשיו היושבים בערי הפרזי, כי לגודל רבויים כאילו לא יכילים מקום מוקף חומה. ורצה לומר כפי מה שחשב לעשות לישראל, נעשה בו, וביאתו לירושלים לאבד את אנשיה, היתה לרעתו, כי שם נפל. וכאילו נקב ראשם במטהו. יסערו להפיצני. אשר באו ברוח סערה להפיצני בארצות אחרות, כי כן היה חפצו להוציאם מארצם ולזרותם בארצות אחרות כמו שנאמר במלכים ב (יז כד), ובישעיה (י יג). עליצותם. סוף שמחת הצלחתם היה כמו לאכל עני. כמו אלו שחשבו לאכול את ישראל שהיו מעונים בידם, אשר רצו לכלותם במסתר. הוא המדבר. ורצה לומר כמו מצרים שרדפו לכלות את ישראל, והיה לרעתם כי שם נטבעו, כן ביאת אשור על ירושלים היה לרעתם כי שם נפלו: (טו) דרכת בים סוסיך. כי אז כשבא מצרים בים דרכת שם בסוסיך, הם העננים עליהם דרכת בים חומר מים רבים. ובצבור מים רבים להלחם עמהם

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{רבה} ג יד. נקבת במטיו. חז"ל במדרשים (תנחומא בשלח י, שוחר טוב קי"ד, קל"ו), מפרשים את הפסוק על קריעת ים סוף, שעשה משה במטהו, ונעשה הים כמין כיפה, והיינו נקב. וכן את פסוק ט"ו מפרשים שם על קריעת ים סוף, חומר מים רבים, היינו שנעשה כמין טיט.

שְׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בְּטִנִּי לְקוֹל צִלְלוֹ שְׁפָתַי יָבוֹא רָקֵב בְּעֶצְמִי וַתַּחֲתִי אֶרְגַּז
 אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לָעַם יְגוֹדְנוּ: (יז) כִּי תֵאָנֶה לֹא תִפְרָח
 וְאֵין יָבוֹל בַּגִּפְּנִים כַּחַשׁ מַעֲשֵׂה זִית וּשְׂדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֶכֶל גִּזֵּר
 מִמִּכְלָה צֶאֱן וְאֵין בָּקָר בְּרִפְתִּים: (יח) וְאֲנִי בִיהֲנָה אֶעְלוּזָה אֲגִילָּה
 בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל: (יט) יְהוָה אֲדַנִּי חִילִּי וַיִּשָּׁם רַגְלִי כְּאֵילוֹת וְעַל כְּמוֹתַי
 יִדְרֹכְנִי לְמִנְצָח בְּגִינוֹתַי:

ולאבדם, והיה אם כן הרדיפה לרעתם, וכן היה ביאת אשור לרעתו: (טז) שְׁמַעְתִּי. הנה שמעתי דבר ותרגז
 בְּטִנִּי. ובעבורה תחרד בטני רצה לומר הלב הנתון כבטן. לְקוֹל צִלְלוֹ שְׁפָתַי. בעבור קול השמועה שפתי
 מקישות זו בזו מרוב רעד וחרדה. יָבוֹא רָקֵב בְּעֶצְמִי. מרוב הצער בא רקבון בעצמותי. וַתַּחֲתִי. רצה לומר
 בכל מקום עמדי אֶרְגַּז. ואחרד, ולא אוכל להסיח מדעתי במקום מן המקומות. אֲשֶׁר אָנוּחַ. רצה לומר וזהו
 דבר השמועה כי שמעתי לאמר אשר אבא אל ארץ ישראל מקום מנוחתי לְיוֹם צָרָה. להיות מעותד שם על יום
 צרה, וחוזר ומפרש לַעֲלוֹת לָעַם יְגוֹדְנוּ. לעלות אל העם אשר יבא (עם) גדודים הרבה, רצה לומר כאילו
 העליה לארץ ישראל תהיה אל גדודי גוג להיות נדרף מהם >ע"פ רד"ק<: (יז) כִּי תֵאָנֶה לֹא תִפְרָח. כי אז
 עדיין לא פרחתה התאנה, רצה לומר ישראל הנמשלים לתאנה, עדיין לא קנו גבורה ואמצות הלב לעמוד במלחמה
 למולם. וְאֵין יָבוֹל בַּגִּפְּנִים. עדיין לא יש פרי על הגפנים כַּחַשׁ מַעֲשֵׂה זִית. ופרי הזית עדיין הוא רזה
 כחוש וּשְׂדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֶכֶל. והשדות עדיין לא הצמיחו מאכל. וכל זה הוא משל לומר עדיין אין להם
 אומץ הלב, ואינם יודעים תכסיסי המלחמה, ואיך יעמדו למולם. גִּזֵּר מִמִּכְלָה הַצֶּאֱן. נכרת (הצאן) ממקום
 כלאו (מהדיר שלן), כי מעטו, וְאֵין בָּקָר בְּרִפְתִּים. ולא יש בקר ברפתים. ורצה לומר הנה ישראל בהיותם
 כבכל (ובשאר ארצות הגולה) נתמעטו, ואיך יעמדו מול המון הרב הזה >ע"פ רד"ק<: (יח) וְאֲנִי בִּיהֲ אֶעְלוּזָה.
 אבל עם כל זה אני אשמח במשענת ה'. אֲגִילָּה בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל. בגבורות אלהי ישרעי, באלהי@: (יט)
 אֶלּוּקִים אֲדַנִּי חִילִּי. רצה לומר עם כי אנחנו המעט, הנה ה' יהיה לי במקום חיל עם רב >ע"פ ר"י אברבנאל<.
 וַיִּשָּׁם רַגְלִי כְּאֵילוֹת. קלות כאילות לרדוף אחר האויב. וְעַל כְּמוֹתַי יִדְרֹכְנִי. רצה לומר עם כי לא נסיתי
 לדרוך בהרים, לרדוף אחר האויב, הנה המקום ברוך הוא ידריך אותי לרדוף על גבהי ההרים אשר סביבות
 ירושלים >ע"פ רד"ק<. לְמִנְצָח בְּגִינוֹתַי. רצה לומר התפלה הזאת נמסרה לכן לוי, המנצח בשיר לנגנה, בנגון
 אשר יחדתי לה:

ספר צפניה :

דָּבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל צִפְנְיָה בֶּן פּוּשִׁי בֶּן גְּדַלְיָה בֶּן אֲמַרְיָה בֶּן חִזְקְיָה בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶּן אֲמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה: (ב) אָסַף אָסַף כָּל מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נָאָם יְהוָה: (ג) אָסַף אָדָם וּבְהֵמָה אָסַף עוֹף הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם וְהַמְכַשְׁלוֹת אֶת הָרָשָׁעִים וְהַכֹּרְתִי אֶת הָאָדָם מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נָאָם יְהוָה: (ד) וְנָטִיתִי יָדִי עַל יְהוּדָה וְעַל כָּל יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם. וְהַכֹּרְתִי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת שָׂאֵר הַבָּעַל אֶת שֵׁם הַכְּמָרִים עִם הַכְּהֵנִים: (ה) וְאֶת הַמִּשְׁתַּחֲוִיִּים עַל הַגִּגּוֹת לְצַבָּא הַשָּׁמַיִם וְאֶת

ספר צפניה:

צפניה הנביא, ניבא סמוך לחורבן, באותו זמן ניבא גם ירמיה הנביא.

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א א - ז):

בפרק א' ישנם ארבעה פרשיות על הפורעניות שיהיו לעם ישראל. ומזכיר את ירושלים, כנראה הכוונה על הפורענות שהיה בזמן חורבן בית המקדש (להלן ג ז, ניבא במפורש על חורבן בית המקדש).

לכאורה מדוקדק בפרשיות הללו, שכל פרשה מדבר על קבוצה אחרת בעם ישראל.

בראשונה מזכיר את הרשעים, עובדי הבעל, כהני הבעל, ועובדי ע"ז, ואת נסוגים (פורקי עול).

פרק א (א) דָּבַר ה' רצה לומר זהו דבר ה' אשר היה אל צפניה בן פושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה: (ב) אסוף אסוף כל אכלה כל מעל פני האדמה מעל אדמת ישראל נאם ה' ע"פ רש"י ורד"ק: (ג) אסף אדם. עתה יפרש את מי יכלה. ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים, והמכשלות את הרשעים. רצה לומר התחבולות מה שהרשעים מכשילים בהם את הבריות, יאבדו הם ויאבדו תכניותיהם, ביחד עם הרשעים (עצמם) ע"פ ר"י אברבנאל. בעבודה זרה נ"ה כתוב שמכשולות הכוונה העבודה זרה. והכרתי את האדם מעל פני האדמה נאם ה' כפל הדבר להפלת הענין: (ד) ונמיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם. להכות בהם. והכרתי מן המקום הזה, את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים. רצה לומר אף שארית מה לא יהיה ע"פ רש"י: (ה) ואת המשתחווים על הגגות. דרכם היה לעלות על הגגות להשתחות שמה לצבא השמים. ואת המשתחווים הנשבעים לה' רצה לומר גם הצדיקים יכרתו. והנשבעים

מעין חיים - מוכר ועיונים

¹⁷⁰ א ה. על הגגות. מכיון שהיה על הגגות, שהוא מקום גלוי, נוסף טענה גם לצדיקים, על מי שיכול היה למחות ולא מיחה.

¹⁷¹ א א. המשתחווים לה'. לכאורה כל הפרשה מדבר ברשעים, וקשה לפרש פסוק זה בצדיקים, ובאמת לפרש"י הוא דבר אחד הנשבעים לה' ובמלכם, נשבעים בה', ומיד אומרים שאם אין אתה מאמין, אשבע בשם ע"ז, הרי שעושים ע"ז עיקר.

הַמִּשְׁתַּחֲוִים הַנִּשְׁפָּעִים לַיהוָה וְהַנִּשְׁפָּעִים בְּמִלְכָּם: (ו) וְאֵת הַנְּסוּגִים
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְאֲשֶׁר לֹא בִקְשׁוּ אֶת יְהוָה וְלֹא דָרְשׁוּהוּ: (ז) הֵם מִפְּנֵי
אֲדָנִי יְהוָה כִּי קָרֹב יוֹם יְהוָה כִּי הֵכִין יְהוָה זִבְחַת הַקִּדִּישׁ קִרְאִיו:
(ח) וְהָיָה בַּיּוֹם זִבְחַת יְהוָה וּפִקְדֹתַי עַל הַשָּׂרִים וְעַל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל
הַלְבָּשִׁים מִלְּבוּשׁ נָכְרִי: (ט) וּפִקְדֹתַי עַל כָּל הַדּוֹלֵג עַל הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם
הַהוּא הַמְּמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חֲמָס וּמִרְמָה:
(י) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֻם יְהוָה קוֹל צִעָקָה מִשְׁעַר הַדָּגִים וַיִּלְלָה מִן

במלכם. הם האנשים שאינם משתחוים לא לה' ולא לצבא השמים, שאין בהם אמונה כלל, וכאשר ישבעו
נשבעים במלכם, כי לבד ממנו יראו ויפחדו, וגם המה יאספו >ע"פ ר"י אברבנאל<: (ו) ואת הנסוגים
מאחרי ה'. רצה לומר אותם שבתחלה האמינו בה', ולאחר זמן פירשו ממנו >ע"פ ר"י אברבנאל<. ואשר לא
בקשו את ה'. הם האנשים אשר מעולם לא בקשו את ה'. ולא דרשהו: (ז) הם מפני אדני אלוקים.
שתקו מפני ה', לבל תאמרו יארכו הימים >=, כי לא כן הוא < כי קרוב יום. הגמול הבא מה', כי הכין ה'
זבח. כי כבר הכין ה' לכם את הזביחה, הקדוש קרואיו. והזמין את הקרואים לסעודה, הם חיות היער ועוף
השמים שיאכלו בשר נבלת ההרוגים:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א ח - ט):

מדבר אל שרי המלוכה.

נראה שכאן אינו מדבר בעובדי ע"ז ממש, אלא הטענה שהם לובשים כמו הנכרים, ואינם מתרחקים מן עובדי
ע"ז, וגוברים מכס למלכות, באופן שאינם נזהרים מגזל.

(ח) והיה ביום זבח ה' ופקדתי על השרים. אשיגה להביא גמול על השרים ועל בני המלך, ועל
כל הלובשים מלבוש נכרי. דרך החשובים היה ללבוש מלבוש שהוא זר ומשונה ממלבושי יתר העם >ע"פ
אבן עזרא<: (ט) ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא. הם עבדי המושלים אשר ידלגו
במהירות רב על מפתן פתחי העם לעשוק ולגזול. הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה. רצה לומר
עושר הבא בחמס ובמרמה >ע"פ רד"ק בשם אביו. אמנם רש"י ורד"ק בשם חז"ל, וירושלמי ע"ז ט' ג' מפרשים על
ע"ז ממש<:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א י - יא):

ניבא על בעלי המסחר, והעשירים. ולא פירש מה חטאם. אולי מה שהיה עליהם לישא בעול אחיהם העניים,
ולתת צדקה כפי כוחם. ותחת זה נטלו את הכסף לעצמם.

הַמְשָׁנָה וְשָׁבַר גָּדוֹל מִהִגָּבָעוֹת: (יא) הִילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמִּכְתָּשׁ כִּי נִדְמָה
כָּל עַם פָּנֵעַן נִכְרְתוּ כָּל נְטִילֵי כֶסֶף:

(יב) וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפְּשׁ אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת וּפְקֻדָּתִי עַל
הָאֲנָשִׁים הַקָּפָאִים עַל שְׁמָרֵיהֶם הָאֲמָרִים בְּלִבָּבָם לֹא יִיטִיב יְהוָה וְלֹא
יָרֵעַ: (יג) וְהָיָה חֵילָם לְמִשְׁפָּה וּבְתִיבָהּם לְשִׁמְמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשְׁבוּ
וְנָטְעוּ כִרְמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת יַיִנָם: (יד) קָרֹב יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל קָרֹב
וּמִהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מֵר צֶרֶחַ שָׁם גְּבוּר: (טו) יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם

(י) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר ה' קוֹל צַעֲקָה מִשְׁעַר הַדְּגִים. יְהִיָּה נִשְׁמַע מִשְׁעַר הַדְּגִים, כֵּן הִיָּה שֵׁם
הַשְּׁעָר. וְלִלְלָהּ קוֹל יִלְלָה יְהִיָּה נִשְׁמַע מִן הַמְּשָׁנָה^{יב}, וְשָׁבַר גָּדוֹל. יִשְׁמַע מִהִגָּבָעוֹת. אֲשֶׁר הֵם סְבִיבוֹת
יְרוּשָׁלַם: (יא) הִילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמִּכְתָּשׁ כִּי נִדְמָה. כִּי נִכְרְתָה. כָּל עַם כֹּנֵעַן. כָּל עֵדֶת הַתְּגָרִים (סוּחָר, נִקְרָא
בַּמִּקְרָא כֹנֵעַן, כְּמוֹ וְחָגוּר נִתְּנָה לִכְנַעֲנִי) >ע"פ רד"ק> נִכְרְתוּ כָּל נְטִילֵי כֶסֶף. כָּל נוֹשְׂאֵי מִשְׁא הַכֶּתֶף (צ"ל הַכֶּסֶף)
הֵם עֹשֵׂי רֵעִי הָעַם >ע"פ רש"י רד"ק>:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א יב - יח):

אֲחַפְּשׁ, נִרְאֶה שְׂמִדְבָּר בְּצִדִּיקִים, שֶׁרָק בַּעֲיֹן וְחִפּוּשׁ מוֹצֵאִים בָּהֶם עוֹנוֹת, וּמִדּוּעַ אֵינָם מִתְּפַלְלִים לְהַסֵּרֵת הַגּוֹזֵרָה.
אֲבָל יוֹתֵר מִשְׁמַע שְׂמִדְבָּר בְּבַעֲלֵי מִמּוֹן (עֵיִן בַּפְּסוּק י"ג וְהִיָּה חֵילָם, ב'פ' י"ח גַּם זֶהֱבָם, וּב'פ' י"ב בַּפִּירוּשׁ עַל
שְׁמִרֵיהֶם. וְנִרְאֶה שֶׁהֵיוּ שֵׁם צִדִּיקִים בְּעַלֵי מִמּוֹן, שֶׁכֵּן מִבּוֹאֵר בִּישׁעִיָּה ה', בָּתִּים רַבִּים לְשִׁמְמָה יִהְיוּ גְדוֹלִים וְטוֹבִים
מֵאֵין יוֹשֵׁב, וְעַל פְּסוּק זֶה אָמַר ר' יוֹחָנָן (בְּרִכּוֹת נח) מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ גּוֹזֵרָה עַל בְּתִיבָהּ שֶׁל "צִדִּיקִים"
שִׁיחָרְבוּ. וְלַעֲתִיד לְבֹא עֲתִיד הַקֶּבֶ"ה לְהַחְזִירָן. וְנִרְאֶה שֶׁעֲלֵיהֶם מִדְּבָר בַּפְּרָשָׁה זֹאת

(יב) וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפְּשׁ אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת. לְבַל יִסְתַּר מִי מִפְּנֵי, וְהוּא עֲנִין מְלִיצָה לֹמַר לֹא
הַשְּׂאִיר מִי מֵהֶם. וּפְקֻדָּתִי עַל הָאֲנָשִׁים הַקּוֹפָאִים עַל שְׁמִרֵיהֶם. אֲשֶׁנִּיָּה לְהַבִּיא גְמוּלָה עַל הָאֲנָשִׁים
הַיּוֹשְׁבִים שָׁקֵט וְשֹׁאֲנִין, כִּיֵּן הֵצֵף עַל שְׁמִרֵי, שְׁאִינוּ מְפִיג טַעַם. כְּלוּמַר לֹא בֹא לָהֶם שׁוֹם מַחְסוֹר, הָאוֹמְרִים.
וּמִרּוֹב כָּל מִבְּעֻטִּים בַּמָּקוֹם, וְאוֹמְרִים. בְּלִבָּבָם, לֹא יִיטִיב ה' לְצִדִּיקִים. וְלֹא יָרֵעַ. וְלֹא יַעֲשֶׂה רַע לְהַרְשָׁעִים,
הַכֹּל לְפִי הַמִּקְרָא >ע"פ רש"י ורד"ק>: (יג) וְהִיָּה חֵילָם לְמִשְׁפָּה. לִכֵּן יְהִיָּה עֲשֵׂרָה לְמִדְרַשׁ רַגְלֵי הָאוֹיֵב
וּבְתִיבָהּם לְשִׁמְמָה. יִהְיוּ שִׁמְמָה כִּי יִגְלוּ מֵהֶם. וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשְׁבוּ. הֵם יִטְרִיחוּ בְּכַנְיִין כִּי יִבְנוּ בָתִּים אֲבָל
לֹא יֵשְׁבוּ בָהֶם, כִּי יִגְלוּ מֵאַרְצָם, וְכֵן וְנִשְׁמַעוּ כְּרַמִּים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת יַיִנָם: (יד) קָרֹב יוֹם ה'

מַעֲיֵן חַיִּים - מוֹסֵר וְעֵינִינִים

^{יב} א י הַמְּשָׁנָה. יֵשׁ כְּמָה פִּירוּשִׁים בְּדָבָר, רִש"י מִפְּרֵשׁ עַל פִּי הַתְּרֻגּוֹם שֶׁהַכּוֹנֵה מִהַשְּׁעָר הַעוֹפּוֹת, שֶׁהוּא הַשְּׁעָר הַשְּׁנִי, וְשַׁעַר
הַדְּגִים הוּא הַשְּׁעָר הָרִאשׁוֹן. הָאֲבָן עֲזָרָה מִפְּרֵשׁ מִן אֲרַמּוֹן הַמְּשָׁנָה לְמִלֵּךְ. וְהַרְד"ק מִפְּרֵשׁ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ.
וְהִנֵּה פִּרְש"י וְהַתְּרֻגּוֹם מִתִּישָׁב עִם כְּלָלוֹת הַפְּרָשָׁה הַעוֹסֵק בְּסוּחָרִים וְעֹשִׂירִים.

ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ונאפלה יום ענן
וערפל: (טז) יום שופר ותרוצה על הערים הבצורות ועל הפנות
הגבהות: (יז) ונהציתי לאדם והלכו פעורים פי ליהנה חטאו ושפך
דמם פעפר ולחמם כגללים: (יח) גם כספם גם זהבם לא יוכל
להצילם ביום עברת יהנה ובאש קנאתו תאכל כל הארץ פי כלה אך
נבהלה יעשה את כל יושבי הארץ:

פרק ב (א) התקוששו וקושו הגוי לא נכסף: (ב) בטרם לדת חק
כמץ עבר יום בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יהנה בטרם לא יבוא

הגדול יום הגמול הגדול הבא מה' קרוב. הוא ומהר מאד. יבוא. קול יום ה' מר צרה שם גבור. רצה
לומר הקול של יום ה' תהיה גדול כל כך, עד שאפילו הגבור (והאמין) ימס לבבו, וישאג (שס) במלחמה קול
מר: (טו) יום עברה היום ההוא. זה היום יהיה יום עברה, כי המקום ישלח בהם עברה וזעם. יום צרה
ומצוקה, יום שואה ומשואה, יום חשך ואפלה, יום ענן וערפל: (טז) יום שופר ותרוצה. אז
יהיה נשמע קול שופר מן הכשדים הצרים על הערים הבצורות, ועל הפנות הגבהות. >ע"פ רד"ק: (יז)
(יז) והצרותי לאדם. אביא צרה על יושבי ארץ ישראל. והלכו בעורים. וילכו כעורים מבלי דעת אנה
ימצאו הצלה כי לה' חטאו, ושפך דמם בעפר. כמו העפר הנשפך בכל הארץ. ולחמם כגללים. ובשרם
(בשר בערבית הוא לחם. רש"י, מדרש רבה שמות מב ד.) יושלך בכל המקומות כגללי הצואה >ע"פ רש"י ורד"ק: (יח)
גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. לא די שלא יוכלו להציל עצמם בגבורתם, כי גם כספם וזהבם
לא יצילו את עצמם בתת שוחד אל הכשדים, כי לא יקחו פדיון נפש >ע"פ ר"י אברבנאל. ביום עברת ה'
ביום בא עברת ה'. ובאש קנאתו תאכל כל הארץ. כל יושבי הארץ. כי כלה אך נבהלה יעשה
את כל יושבי הארץ. רצה לומר הבהלה יעשה אך כליון אל כל יושבי הארץ, ולא ימצאו פדיון בשוחד
ממון:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב א - ד):

קורא לעם ה' שיעשו מצוות ומעשים טובים, לינצל ביום אף ה'.

ומבטיח אכן ישובו אל ה', ישאר חרון ה' ומדת הדין וכליה, תשאר רק על ראש הגוים, וכלהלן פסוק ד' עיין שם.
פרק ב (א) התקוששו. חפשו עצמכם אחר העבירות שבידכם לשוב מהם, וקושו. וגם חפשו עבירת זולתכם
להשיב אותם >ע"פ בבא מציעא ק"א. הגוי לא נכסף. אתם הגוי שאינכם עתה חשוקים (לפני) ה' >ע"פ ר"מ

מעין חיים - מוסר ועיונים

א טז יום עברה יום ההוא. מבואר בגמרא שבת קי"ח שאין הכוונה על מלחמת גוג ומגוג, אלא על גיהנם, ורש"י בעי"ז
י"ח ב', מבאר שאין מדבר כאן בגיהנם עצמו, אלא ביום הדין שבו דנים את העכו"ם לגיהנם.

עֲלֵיכֶם יוֹם אֶף יִהְיֶה: (ג) בִּקְשׁוּ אֶת יְהוָה כָּל עַנְוֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר
מִשְׁפָּטוֹ פָּעָלוֹ בִּקְשׁוּ צָדֵק בִּקְשׁוּ עֲנָה אוֹלֵי תִסְתְּרוּ בְיוֹם אֶף יִהְיֶה:
(ד) כִּי עֲזָה עֲזוּבָה תִּהְיֶה וְאִשְׁקִלּוֹן לְשִׁמְמָה אֲשֶׁדּוּד בַּצְהָרִים יִגְרְשׁוּהָ
וְעֶקְרוֹן תִּעָקֵר:

(ה) הוּא יוֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרִתִּים דְּבַר יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנֻעַן אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים וְהָאֲבֹדֶתִיךָ מֵאֵין יוֹשֵׁב: (ו) וְהִתְהַ חֶבֶל הַיָּם נוֹת כֶּרֶת לְעֵינִים
וְגִדְרוֹת צֹאן: (ז) וְהִתְהַ חֶבֶל לְשֹׁאֲרֵי בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּכֶתִי

אלשיך, לתרגום ושאר מפרשים הכוונה בהיפך, שאתם אינכם כוספים וחומדים אל המצוות: (ב) **בטרם** לדת
חוק, עד לא יולד חוק הגזירה. **כמוֹן עבר יום**, הוא כמו (שכתוב) בהיפך, 'יום כמוֹן עובר'. ומוסב על בטרם,
כלומר, בטרם יבא יום שבו תהיו נפזרים לבין הבבליים כמוֹן העובר ברוח. **בטרם לא יבוא עליכם חרון**
אף ה', הוא חוק הגזירה וכפל הדבר לתוספות אזהרה. **בטרם לא יבוא עליכם יום אף ה'**, והוא יום
הבא מהפורעניות **ע"פ רש"י**: (ג) **בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו** (הטובים) אשר
עשו משפט ה'. **בקשו צדק בקשו ענוה**, רצה לומר, ואתם (מאת) יתר העם בקשו מעתה (שגם הם ילמדו
מכם להיות בעלי) צדק וענוה, **אולי תסתרו**, אולי על ידי זה (שתזכו את הרבים) תהיו נסתרים **ביום אף ה'**,
ולא יעשה עמכם כליה בגולה, ולאחרי זה תשובו לארצכם **ע"פ רש"י**, ומבואר ברד"ק שכוונתו שהצדיקים
והענוים, יבקשו וישתדלו שגם יתר העם יעשו צדק וענוה, והכתוב במצודות אינו ברור, וכנראה נשמטו מילים: (ד)
כי עזה עזובה תהיה, רצה לומר כאשר כן תעשו, לא תהיו כלים בגולה, ותשובו לפה, ואז תמצאו את עזה
כשהיא עזובה מיושביה **ע"פ רש"י**, **ואשקלון**, תהיה עוד **לששמה**, **אשדוד בצהרים יגרשוה**, כאומר
ואם יגרשוה בעת הצהרים לא יוכל מי מהם להסתיר עצמו, ואת הכל יגרש, ולא ישאר מי בארץ להחזיק בה.
ו**עקרון**⁷¹ **תעקר**, רצה לומר לא ישאר מי כדבר הנעקר בכח:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב ה - טו):

נבואת פורענות על עמים משאר אומות העולם. וכן ניבא על אשור שתחרב.

(ה) **הוּא יוֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם**, אוי על היושבים במחוז שפת הים שהוא **גוי כרתיים**, הם מפלשתים כמו
שנאמר (שמואל א ל) פשטנו נגב הכרתי, ולמטה בענין נאמר את השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים.
דבר ה' עליכם, הוא האמור בסוף המקרא והאבדתך וגו'. **כנען ארץ פלשתים**, פלשתים תחשב לארץ
כנען כמו שנאמר מן השיחור וגו' לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י) ורצה לומר, גם הם יחשבו

מעין חיים - מוסר ועיונים

⁷¹ **ב ד. ועקרון**, אמרו חז"ל (מגילה ו) עקרון זו קסרי בת אדום. ומפרש מהרש"א שבאמת עקרון הוא מחמשת ערי סרני
פלשתים, כמבואר בפסוקים, אלא שבני אדום נתישבו שם, ובזמנם נקראת קסרי. ועליה ניבא שתעקר.

אֲשַׁקְלוֹן בְּעֶרְב יִרְבֻּצוֹן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב (שבותם)
 שְׁבִיתָם: (ח) שְׁמַעְתִּי חֲרַפְת מוֹאֵב וְגִדּוּפִי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חָרְפוּ אֶת
 עַמִּי וַיִּגְדִּילוּ עַל גְּבוּלָם: (ט) לֶכֶן חִי אֲנִי נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל כִּי מוֹאֵב כְּסֹדֶם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כְּעַמֶּכָּה מִמָּשָׁק חָרוּל וּמִכְרָה
 מֶלֶח וְשִׁמְמָה עַד עוֹלָם שְׁאֲרִית עַמִּי יִבְזֹזוּ וְיִתֵּר (גוי) גוֹיֵי יִנְחָלוּם:
 (י) זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם כִּי חָרְפוּ וַיִּגְדִּלוּ עַל עַם יְהוָה צְבָאוֹת: (יא)
 נֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה אֶת כָּל אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אִישׁ
 מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אֵי הַגּוֹיִם: (יב) גַּם אַתֶּם כּוֹשִׁים חֲלָלִי חֲרָבִי הִמָּה: (יג)
 וַיֵּט יָדוֹ עַל צָפוֹן וַיֹּאבֶד אֶת אֲשׁוּר וַיֵּשֶׁם אֶת נִינְוָה לְשִׁמְמָה צִיָּה

לכנעני כי היה סמוך לה. והאבדתיך מאין יושב. מבלי ימצא מי יושב שם. ע"פ רש"י ורד"ק: (ו) והיתה
 חבל הים, נות. מקום מדור. ברות. חפירות הרועים. לשבת בהן, ושם יעשו גדרות צאן. ע"פ רד"ק:
 (ז) והיה חבל המחוז ההיא תהיה. לשארית בית יהודה. ומוסב לתחלת הענין שאמר אם תבקשו צדק
 ועונה לא תהיו כלים בגולה ותשובו פה, ותמצאו ערי פלשתיים שוממין אז יירשו אתם את הערים ההם. עליהם
 ירעון. רצה לומר יתענגו בטובה בבתי אשקלון, בערב ירבצון, רצה לומר שם ינוחו בהשקט. כי
 יפקדם ה' אלהיהם. כי ה' יזכרם לטובה, ושב שבותם. ואת בני שבי הגולה יניחם בהשקט ומרגוע. ע"פ
 רד"ק: (ח) שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי. כאשר גלה (עמי) דרך
 ארצם, חירפו אותו בדברים. ויגדילו על גבולם. רצה לומר (אחרי שגלו שבט ראובן וגד, באו עמון ומואב)
 ולקחו מאדמת ישראל, להגדיל ולהוסיף על גבולם, כמו שנאמר לבני עמון וגו' מדוע ירש מלכם את גד (ירמיה
 מט) ע"פ ר"י אברבנאל. או רצה לומר כשעברו ישראל על גבולם, דברו שם למולם, דברים גדולים וקשים
 לבזותם. ע"פ רד"ק: (ט) לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל. לכן הריני נשבע כמו שאני חי,
 כן תהיה מואב. נהפכת כסדרם תהיה, ובני עמון כעמרה. ממשק חרול. תהיה מלאה מהשמעות קול
 חרולים, כי שם יגדלו הרבה מאין עובר, ומנשיבת הרוח מקישים זה בזה ומשמיעים קול. ומכרה מלח. תהיה
 מלאה מכריית מלח בכל הפנות שיחפרו ימצאו מלח. ע"פ רש"י. ושממה עד עולם, שארית עמי יבזום.
 הנשאר מעמי יבוזו נחלתם כאשר ישובו לארצם מגלות בבל. רד"ק מסתפק אם בזמן בנין בית שניף או לעתיד
 לבא. ויתר גויי ינחלום. כפל הדבר במילים שונות: (י) זאת להם. זאת יבוא להם. תחת גאונם. בעבור
 גאונם (התנשאותם). כי חרפו. אשר חרפו ויגדלו. ודברו גדולות וקשות על עם ה' צבאות: (יא) נורא
 ה'. ה' הנורא ימשול עליהם. לקחת מהם נקם. כי ירזה ויתיש כח את כל אלהי הארץ. הם שרי מעלה של
 העמים ולא יוכלו להשפיע להם טובה. וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים. ועוד יבא זמן, אשר
 מכל איי העמים ישתחוו לו כל איש ממקום מושבו, כי כולם יכירו שאין אלהים זולתו, וזה יהיה לעתיד. ע"פ ר"י
 אברבנאל: (יב) גם אתם כושים. הואיל וגם אתם שמחתם על מפלת ישראל. חללי חרבי המה. לכן

פְּמִדָּבָר: (יד) וְרָבְצוּ בְּתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל חֵיתוֹ גּוֹי גַּם קָאֵת גַּם קָפֵד בְּכַפְתָּרֶיהָ יְלִינּוּ קוֹל יִשׁוּרָר בַּחֲלוֹן חֶרֶב בֶּסֶף פִּי אֲרִזָּה עֲרָה: (טו) זֹאת הָעִיר הָעֲלִיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לְבִטָּח הָאֲמָרָה בְּלִבָּבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵיךְ הִיְתָה לְשִׁמָּה מֵרַבֵּץ לַחֲיָה כָּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק וַיִּנִּיעַ יָדוֹ:

פרק ג (א) הוּי מִרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה: (ב) לֹא שְׁמָעָה בְּקוֹל לֹא לִקְחָה מוֹסֵר בִּיהֲנָה לֹא בָטָחָה אֶל אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרְבָּה: (ג) שָׁרִיָּה בְּקִרְבָּה אֲרִיּוֹת שְׂאֲגִים שְׁפָטֶיהָ זָאבֵי עָרֵב לֹא גִרְמוּ לַבָּקָר: (ד) נְבִיאֶיהָ פְּחִזִּים אֲנָשֵׁי בָגְדוֹת כֹּהֲנֶיהָ חָלְלוּ קֹדֶשׁ חֲמָסוֹ תוֹרָה: (ה)

תהיה גם אתם חללי חרב: (יג) וַיֵּט יָדוֹ עַל צִפּוֹן. המקום יטה ידו להכות את כשדים היושבים בצפון א"י ויאבד את אשור. וגם יאבד את אשור. וישם את נִינּוּה. הוא (עיר הבירה) ראש ממלכת אשור לשממה צִיָּה כמדבר. «ע"פ רד"ק, אך לרש"י גם תחילת הפסוק מדבר באשור»: (יד) וּרְבִצּוּ בְּתוֹכָהּ עֲדָרִים. לא ידורו שם אנשים, כי אם יהיה מקום מרבץ לעדרים של כל חיתו גוי. כל בהמות העכו"ם גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו. ועופות המדבריות יתמידו לשבת על המשקופים היפות «ע"פ רד"ק, לרש"י כפתור אנו משקוף». קול ישורר בחלון. קול העופות יהיה מתרונן בכל חלון. חורב בסף. חורבן יהיה בסף כל שער. כי ארזה ערה. כי תקרות הבתים שהמה מארז יהיה מגולה למטר השמים ולרוח הנושב, כי הגגות יפלו, ולכן יהיו הבתים חרבות והעופות יקנו שמה «ע"פ רד"ק»: (טו) זֹאת הָעִיר הַעֲלִיזָה. היא נינוה שהיתה עיר עליזה ושמחה בהצלחתה. היושבת לבטח, האמרה בלבבה אני ואפסי עוד. רצה לומר אני היא לבדה עיר עליזה, ואין בלתי עוד, עיר להדמות אלי. איך היתה לשמה. איך אתה היתה לשממון מרבץ לחיה כל עובר עליה. וכל העובר דרך עליה ישרוק. בקול ויניע ידו. וכדרך הרואה דבר חשוב שנחרב:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ג א-יג):

בפרשה זו יש קושי להבין, כי מתחיל בטענה על חטאי עם ישראל, ומסיים בהבטחות טובות ופורענות לאומות, הרי לכאורה אין הסוף מתאים להתחלה, וכבר נתקשה בכך הרב אברבנאל.

ויש לומר שבאמת יש כאן שני פורענויות לישראל, האחת (פסוק ז') 'ולא יכרת מעונה', היינו שאם יחטאו יחרב בית המקדש (תנחומא מצורע ד). והפורענות השניה, 'לכן חכו לי' לומר שהגאולה של העתיד לבא, תתאחר, ולא תתקיים מיד (המלבי"ם). ומנבא שלעתיד לבא עם ישראל יהיו צדיקים.

פרק ג (א) הוּי מִרְאָה וְנִגְאָלָה. יש להתאונן על ירושלים המטונפת ומלוכלכת «ע"פ רש"י». הָעִיר הַיּוֹנָה. הָעִיר הַמֵּאֲנָה וְאוֹנֶסֶת את הבריות «ע"פ אבן עזרא»: (ב) לֹא שְׁמָעָה בְּקוֹל. רצה לומר בקול הנביאים המזהירים אותה. לֹא לִקְחָה מוֹסֵר. ממה שבא על עשרת השבטים בגמול העוון. בה' לֹא בָטָחָה. כי בקשה

צפניה. מצודת דוד. באר החיים

יְהוָה צִדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עֲוֹלָה בִּבְּקָר בִּבְּקָר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לְאוֹר
 לֹא נַעֲדָר וְלֹא יוֹדֵעַ עֲוֹל בִּשְׁתָּ: (ו) הִכְרַתִּי גוֹיִם נִשְׁמָו פְּנוֹתָם הִחְרַבְתִּי
 חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדוֹ עָרִיהֶם מִבְּלִי אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב: (ז) אֲמַרְתִּי
 אֲךְ תִּירָאִי אוֹתִי תִקְחִי מוֹסֵר וְלֹא יִכְרַת מְעוֹנָה כֹּל אֲשֶׁר פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ
 אֲכֹן הַשְׁפִּימוּ הַשְׁחִיתוּ כֹּל עָלִילוֹתָם: (ח) לָכֵן חֲפוּ לִי נָאִם יְהוָה לְיוֹם
 קוֹמִי לְעַד פִּי מִשְׁפָּטִי לְאַסֹּף גוֹיִם לְקַבְּצִי מַמְלָכוֹת לְשַׁפֵּךְ עָלֵיהֶם
 זַעֲמִי כֹל חֲרוֹן אַפִּי פִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי תֹאכַל כֹּל הָאָרֶץ: (ט) פִּי אֶזְ

עזר ממלכי מצרים. אל אלהיה לא קרבה. לבקש עזר ממנה: (ג) שריה בקרבה. שריה אשר בקרבה
 אריות שאנים. מאיימים על העם בקול שאגתם כאריות השואגים. שפטיה זאבי ערב. רצה לומר ימהרו
 לטרוף כזאבים הטורפים בערב הממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום. לא גרמו לבוקר. לא
 השאירו לבוקר אף העצמות, כי את הכל יאכלו. ע"פ רש"י: ורצה לומר השופטים משחיתים את העם מכל וכל,
 ולפי שהמשיגים לזאבי ערב אמר לשון הנופל בהם: (ד) נביאיה פוחזים. נביאי הבעל המה קלי הדעת
 אנשי בנדרות. ואנשי בוגד. בהניה חללו קדש. כהני המקדש חללו את הקודש ומבזין אותה. חמסו
 תורה לא. הסירו את התורה ולא למדוה את העם, (ובאמת) על הכהן (מוטל) ללמד כמו שנאמר כי שפתי כהן
 וגו' תורה יבקשו מפייהו (מלאכי א) ע"פ רש"י: (ה) צדיק בקרבה. הנה ה' הצדיק משרה הוא שכינתו
 בקרב ירושלים, לא יעשה עולה. והוא הלא אין עושה עולה, כי שנואה היא לו. בבקר בבקר משפטו
 יתן לאור. רצה לומר, בכל יום ויום הוא דן משפט אמת וברור ולא נעדר. (הקב"ה כביכול) בשום פעם מדין
 משפט האמת, ולא יודע עול בשת. והגוי העול הזה אינו יודע מהו בוש, כי איך לא (יבוש) ויכלם לעשות
 עול, במקום שכינת האל השונא את העולה ואוהב המשפט ע"פ רש"י: (ו) הכרתי גוים. והנה הכרתי את
 העמים נשמו פינותם. ונשמו מגדליהם. החרבתי חוצותם. עשיתי חוצותם חרבות מבלתי איש עובר.
 בהן נצדו. ונשמו עריהם מבלתי איש. וחוזר ומפרש מאין יושב. רצה לומר, לפי שאין מי יושב בהן, לכן
 אין איש עובר בהן ע"פ רש"י: (ז) אמרתי אך תיראי אותי. חשבתי על ידי אבדן העמים, באמת עתה
 תיראו מפני, ומהגמול הבא עליהם. תקחו מוסר^{רב}, ולא יכרת מעונה. ואז לא יהיה נכרת מדורו זהו בית
 המקדש שמהר"י קרא, כל אשר פקדתי עליה. וכן לא יכרת ממנה כל הטובה אשר פקדתי עליה ע"פ רש"י.
 אכן. באמת, לא כן עשו כי עוד. השכימו. בוריות רב ועוד. השחיתו כל עלילותם. כל מעלליהם יותר
 ממה שעשו מאז: (ח) לכן חכו לי נאם ה'. הואיל ולא שבתם אלי, לא אמהר הגאולה, אלא המתינו לי
 ליום קומי לעד. על היום המוגבל (וזמן קץ גאולה העתידה) שאקום לשלול את העמים ועל יום מפלת גוג

מעין חיים – מוסר ועיונים

רב"ג ד. חמסו תורה. פרש"י לא הורו אותה לשואליהם. והנה יש כאן הערה גדולה, שמי שיודע ללמד תורה ואינו משיב
 לשואלו, הרי הוא חומס תורה מהשואל.

רב"ג ז תקחי מוסר. אמר רבי אלעזר בר אבינא אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל, שנאמר הכרתי גוים נשמו
 פינותם.. אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר.

אָהפֿך אַל עַמִּים שְׁפָה בְּרוּרָה לְקֹרֵא כָּלֶם בְּשֵׁם יְהוָה לְעַבְדּוֹ שְׁכֶם
אָחֵד: (י) מַעֲבָר לְנַהֲרֵי כּוֹשׁ עֲתָרִי בַת פּוּצִי יוֹבִלּוֹן מְנַחֲתִי: (יא) בְּיוֹם
הַהוּא לֹא תִבּוּשִׁי מִכָּל עֲלִילַתִּיךָ אֲשֶׁר פָּשַׁעְתָּ בִּי כִּי אֲזִ אֲסִיר מִקִּרְבְּךָ
עֲלִיזִי גִּאֲוֹתֶךָ וְלֹא תוֹסֶפִי לְגִבְהָה עוֹד בְּהָר קִדְשִׁי: (יב) וְהִשְׁאַרְתִּי
בְּקִרְבְּךָ עִם עֲנִי וְדָל וְחֹסֵי בְּשֵׁם יְהוָה: (יג) שְׁאִרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ
עוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כִזָּב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי הִמָּה יִרְעוּ
וְרַבְּצוּ וְאֵין מַחְרִיד:

(יד) רְנִי בַת צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שְׂמָחִי וְעֲלִזִי בְּכָל לֵב בַּת יְרוּשָׁלַם:

יאמר. כי משפטי אשר אז תצא משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי וכל
חרון אפי, כי באש קנאתי תאכל כל הארץ. כל יושבי הארץ >ע"פ ד"ק<: (ט) כי אז אהפוך אל
עמים. אשר אז אהפוך על העמים שידברו שפה ברורה, תמורת עמקי השפה אשר עמכם, רצה לומר
שידברו בלשון הקדש במקום הלשון שמדברים עכשיו. לקרוא כולם. רצה לומר אחדות הלשון יהיה סבה
שיתייחדו באמונה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחר. ויבדעה אחת >ע"פ ד"ק<: (י) מעבר
לנהרי כוש. מהעבר האחר של נהרי כוש, עתרי בת פוצי, האומה עתרי, ועדת פוצי, יובילון מנחת, יבאון
המנחה הראוי לי והוא אנשים מבני ישראל כמו שנאמר הוי ארץ וגו' אשר מעבר לנהרי כוש וגו'
(ישעיה יח) ובסוף הענין נאמר ביום ההוא יוכל שי לה' צבאות עם ממושך וגו' (ישעיה יח) >ע"פ אבן עזרא
ויד"ק<: (יא) ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתיך. לא תסבול בושה בעבור כל רוע העלילות
והמעשים אשר פשעת בי. מאז (ומימים עברו) כי אז אסיר מקרבך. רצה לומר עוד לא ימצא מי כך
עליזי גאותך. וישישמה ויתפאר בגאותו, ולכן לא תבוש עוד, כי בעבור זה תלך העון ואין לו. ולא תוספי
לגבהה עוד. להתגאות עוד. בהר קדשי. רצה לומר היושבת בהר קדשי היא ירושלים >ע"פ ד"ק<: (יב)
והשארתי בקרבך עם עני ודל. רצה לומר הנשארים יהיו נכנעים (ומקבלים תוכחה) כעני ודל (אבל לא
שבאמת יהיו עניים, כי בוודאי יהיו עשירים בזמן הגאולה העתידה) וחסו. ויחסו בשם ה', >ע"פ תרגום
ומפרשים<: (יג) שארית ישראל. הנשארים מהם. לא יעשו עוד עולה. ולא ידברו כזב ולא ימצא

מעין חיים – מוסר ועיונים

רג' ג ט. שפה ברורה. משמע שלשון הקודש היא לשון יותר ברורה משאר לשונות.

רג' ג ט. לעבדו שכם אחר. אמרו חז"ל, מכאן שעתידין כולם להתגייר (ברכות נ"ז), אמנם הם יעבדו את ה' כישראל, אבל
הגירות לא תחול (ע"ז כ"ד). ובמקום אחר אמרו חז"ל שבסוף חוזרים בהם (ירושלמי ע"ז ב א)

רג' ג יא. עליזי גאותך. אמר ר' שמלאי בשם ר' אלעזר בן ר' שמעון אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (סנהדרין
צח).

(טו) הַסִּיר יְהוָה מִשְׁפָּטֶיךָ פָּנָה אִיבְךָ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבְּךָ לֹא תִירָאִי כָע עוֹד:

(טז) בַּיּוֹם הַהוּא יֹאמַר לִירוּשָׁלַיִם אֵל תִּירָאִי צִיּוֹן אֵל יִרְפוּ יָדֶיךָ:
(יז) יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יוֹשִׁיעַ עֲלֶיךָ בְּשִׂמְחָה יַחְרִישׁ
בְּאַהֲבָתוֹ יְגִיל עֲלֶיךָ בְּרָנָה: (יח) נוֹגֵי מְמוּעָד אֶסְפְּתִי מִמֶּךָ הָיוּ מִשְׁאֵת
עָלֶיךָ חֲרָפָה: (יט) הִנְנִי עֹשֶׂה אֵת כָּל מְצֻנֶיךָ בְּעֵת הַהִיא וְהוֹשַׁעְתִּי אֵת

בפיהם לשון תרמית, אמרי מרמה. כי המה, כי אז המה, ירעו ורבעו, וירבצו (כלומר יתפרנסו, וילוו
בבתיהם בשלווה). ואין מחריד, ואין מי יחרידם בין בעת שירעו בין בעת שירבצו:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג יד - טו):

נבואה על השמחה, הנקמה בגוים, וקורבת ה', שתהיה בעת הגאולה לעתיד לבא.

(יד) רני בת ציון, אז רני עדת ציון. הריעו ישראל, וישראל הריעו תרועת שמחה. שמחי ועלוי בכל
לב בת ירושלם: (טו) הסיר ה' משפטיך, הרחיק ממך משפט היסורים שהיה כן מאז >ע"פ רש"י<.
פנה אויביך, ביער את אויביך מן העולם. מלך ישראל ה' בקרבך, ה' השרה שכינתו בקרבך. לא
תיראי רע עוד, ולא תראי עוד מרעה, כי לא תבוא עליך >כן הוא בתרגום יונתן שלא תיראי אינו מלשון ראייה,
אלא מלשון מורא ופחד<:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג טז - כ):

פרשה זו צריכה ביאור, לכאורה הוא ממש מענין הפרשה הקודמת, בשניהם אמר ה' בקרבך. בראשונה רני
שמחי, ובפרשה השניה, בשמחה ברננה. בראשונה לא תראי רע, ובשניה לא תיראי.

אך כשנדקדק נמצא שיש בין הפרשיות חלוקה ברורה.

בראשונה ניבא על 'פינוי האויבים' 'לא תראי' שלא נראה אותם. היינו שלא יראה ולא ימצא מי שאינו עובד ה',
ועל כן אמר 'מלך ישראל ה'.

בשניה ניבא על הנקמה מהאומות. לכן אמר לשון ה' אלקיך גיבור יושיע, 'עושה את מעניך'. ועל הצלה
גשמית, כמו שנאמר 'אחבוש הצולעה'. 'שם ותהלה' ביחס לגוים.

(טז) ביום ההוא יאמר לירושלים. יהיה נאמר לה בדבר ה' אל תיראי. אל תפחדי מעתה ציון אל
ירפו ידיך. ולציון יהיה נאמר לא יהיה לך עוד רפיון ידיים להתפחד מדבר רע: (יז) ה' אלהיך בקרבך
גבור יושיע, רצה לומר הוא הגבור שעשה הגבורות האלה והוא יושיע לך. יושיע עליך בשמחה יחריש
באהבתו. בעבור אהבתו לך ישתוק על העונות שעשית מאז ולא יזכירם לך להכלימך >ע"פ תרגום יונתן

הצלעה והנדחה אקבץ ושמתי לתהלה ולשם בכל הארץ בשם:
(כ) בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם פי אתן אתכם לשם
ולתהלה בכל עמי הארץ בשוכי את שבותיכם לעיניכם אמר יהוה:

והמפרשים: יגיל עליך ברנה. כפל הדבר להפגת הענין: (יח) נוני ממועד. וי' אל מול ירושלים יאמר, בניך שהיו מליאי יגון בעבור איחור זמן הגאולה, הכנסתים אליך, כי ממך היו והושבתים למקומם. משאת עליה חרפה. רצה לומר, כבר נשאו (וסבלו) על חורבן ירושלים חרפה מרובה, בהיותם בארץ אויביהם >ע"פ ר"ד ק<: (יט) הנני עושה את כל מעניך. אני אכתש ואמעך את כל העכו"ם שעינו אותך. בעת ההיא. בזמן הגאולה אכתוש אותם. והושעתי את הצלעה. ואז אושיע את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה. והנדרחה. ישראל הנדחה מארצה לארצות הבבליים, הנה אקבץ. אותה והוא כפל ענין במילים שונות. ושמתיכם. אשים אותם לתהלה, ולשם. ולפרסום שם טוב בכל הארץ. שלקחו. בשתם. רצה לומר במקומות שהיו לבושת שם יהיו לתהלה >ע"פ רש"י ור"ד ק<: (כ) בעת ההיא. זה אמר על עשרת השבטים, כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם לארצכם, אבל בעת הגאולה ההיא אביא אתכם. לארצכם. ובעת קבצי אתכם. כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם כולכם, אבל בעת הגאולה ההיא אקבץ את כולכם אל ארצכם, ולכן לא יאמר מי מהם בגולה כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ. בעבור שיהיו לתהלה בכל העמים, יביאום (הגוים עצמם, יביאו את כל היהודים) למנחה לירושלים, את מי אשר ימצאו בקצות הארץ. בשוכי את שבותיכם. בעת אשקוט וארגיע את בני השבי לשבת שאנן, אז תהיו לתהלה. לעיניכם. בזה ירמוז על תחיית המתים לומר לבני דורו הנה תעמודו בתחיה, ואת זה תראו בעיניכם כן אמר ה' >ע"פ ר"י אברבנאל<:

מעין חיים – מוסר ועיונים

י"ח. נוני ממועד. בתרגום וכן בגמרא ברכות כ"ח בשם תרגום רב יוסף, מפרש ווי לשונאי ישראל, שהיו מעבדים את ישראל מלקיים את מועדי ה' בזמנם, אאסוף אותם ממך (ויתכן שממך היו, מרמז שגם בני ישראל שערכו את המועדות יענשו עמם לעתיד לבא. וכמו שאחז"ל המבזה את המועדות אין לו חלק לעולם הבא). וכן אותם שנשאו ראש על ישראל והשפילים.

ספר חגי:

בשנת שמיים לדרינוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה
דבר יהוה ביד חגי הנביא אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל
יהושע בן יהוצדק הפהן הגדול לאמר: (ב) פה אומר יהוה צבאות

ספר חגי:

שלושת הנביאים חגי זכריה ומלאכי, עלו מבבל בעת שבנו את בית המקדש השני.

עיקר ספר חגי, הוא נבואות על כך שיכינו את עצמם לבנות את בית המקדש.

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א א-ב):

חגי הנביא מנבא ומבשר שהגיע השעה לבנות את בית המקדש השני.

פרק א (א) בשנת שמיים לדרינוש המלך. הוא דרינוש בן אחשוורוש, שנתן רשות לבנות הבית, אחר שבטלו מהבנין בימי כורש, כמו שנאמר בעזרא. בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה¹¹. בן פדיה בן שאלתיאל היה, כמו שנאמר בדברי הימים א ג יט) ובני בנים הם כבנים ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר: (ב) כה אומר ה' צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת בא עת בית ה' להבנות. רצה לומר הם אומרים עדיין לא בא העת לבנות הבית, הנה לא כן הוא, כי עתה בא עת בית ה' להיות נבנה, כי כבר נשלמו ע' שנה שאמר ירמיה, וכמו שנתבאר בסוף מלכים ב בחשבון שנות הדורות >ע"פ רש"י":

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א ג-ד):

אחרי הנבואה הקודמת, לא התחילו מיד להתעסק בבנין בית המקדש.

ועל כך מוכיח אותם הנביא, ואומר, לעצמכם. כבר בניתם בית, למה אתם מתעצלים מלבנות בית לאלוקים.

ואומר שהעדר הברכה, הוא מחמת שאין בונים את בית המקדש.

מעין חיים - מוסר ועיונים

¹¹ א א זרובבל פחת יהודה. היה נצר למלוכות בית דוד, הוא היה נכד של יכניה מלך יהודה.

הנה ידוע שדניאל היה שר גדול אצל המלכים, וגדול דורו בזמן גלות בבל, (דניאל היה שר אצל נבוכדנצר מלך בבל, ואצל בנו ובן בנו, וגם אצל דרינוש מלך מדי). ונהנה ביוסופון מסופר שכאשר הזקין דניאל, מינה מלך פרס את זרובבל להיות לשר ולפחה, תחת דניאל.

בספר זכריה נראה שאילו זכו בני אותו הדור שתהיה גאולתם, הגאולה השלימה העתידה, זרובבל היה נעשה למלך המשיח, ועכשיו שלא נהיה מלך המשיח, בכל זאת המשיח יצא מורעו, וכן מבואר גם בסוף ספר חגי.

לֵאמֹר הָעַם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עָתָּה בָּא עֵת יְהוָה לְהַפְנוֹת:

(ג) וַיְהִי דְבַר יְהוָה בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר: (ד) הֵעֵת לָכֶם אַתֶּם לְשֹׁכֵת בְּבִתְיֵכֶם סְפוּנִים וְהַפִּית הַזֶּה חָרֵב: (ה) וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶּם עַל דְּרָכֵיכֶם: (ו) זִרְעֵתֶם הִרְבֵּה וְהִבֵּא מַעֲט אֲכֹל וְאִין לְשִׁבְעָה שָׁתוּ וְאִין לְשִׁכְרָה לְבוֹשׁ וְאִין לֶחֶם לוֹ וְהִמְשַׁתְּפָר מִשְׁתַּפָּר אֶל צָרוֹר נָקֹיב:

(ז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶּם עַל דְּרָכֵיכֶם: (ח) עָלוּ הָהָר וְהִבֵּאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַפִּית וְאָרְצָה בּוֹ (וּאֲכַבֵּד) וְאָפְכְּדָה אָמַר יְהוָה: (ט) פָּנָה אֶל הִרְבֵּה וְהִנֵּה לְמַעַט וְהִבֵּאתֶם הַפִּית וּנְפַחְתִּי בּוֹ יַעַן מָה נָאֻם

(ג) וַיְהִי דְבַר ה' בִּיד חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר: (ד) הֵעֵת לָכֶם אַתֶּם לְשֹׁכֵת בְּבִתְיֵכֶם. וְכִי רַק לְבַד לָכֶם בֹּא הֵעֵת, שֶׁאַתֶּם תִּשְׁבּוּ בְּבִתְיֵכֶם הַסְּפוּנִים, וּמְכֻסִּין בְּתִקְרוֹת, וְהַבֵּית הַזֶּה, יִשְׁאָר. חָרֵב. כִּשְׁהִיָּה, בְּתִמְיָה «ע"פ רש"י»: (ה) וְעַתָּה כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶּם. הַתְּבוֹנְנוּ עַל דְּרָכֵיכֶם. עַל עֲסָקֵיכֶם וְתִרְאוּ שֶׁלֹּא כֵן הוּא (כְּשֶׁתְּבוֹנְנוּ בְּעִסְקֵיכֶם, תִּבְיִנוּ שְׂאִינְכֶם עוֹשִׂים טוֹב, וְכִמוּ שֶׁמִּבְּאֵר בְּפוֹק הַבֹּא) «ע"פ רש"י»: (ו) זִרְעֵתֶם הִרְבֵּה. הִנֵּה הִרְבֵּה זִרְעֵתֶם. וְהִבֵּא מַעֲט. וּמַעַט הַבָּאֵת אֶל הַבֵּית פָּחוֹת מִמֶּה שֶׁזִּרְעֵתֶם, כִּי לֹא צִמְחָה הַשְּׂדֵה. אֲכֹל. אַתֶּם אוֹכְלִים מֵאֲכָל וְאִין. בּוֹ לְשִׁבְעָה. כִּי הַמֶּאֱרָה נִשְׁתַּלַּח בְּמַעֲיִים. שָׁתוּ וְאִין לְשִׁכְרָה. אִינוּ כֹּדְאִי לְשֹׁכֵר, כִּי חֵלֶף טַעַם הֵיין (מִמֶּנּוּ). לְבוֹשׁ וְאִין לְחוּם לוֹ. רָצָה לוֹמַר הִנֵּה לְבִשְׁתֶּם לְבוֹשׁ, וְאִינוּ כֹּדְאִי לְהַחֵם לוֹ, וְאִף עַל פִּי שֶׁמִּדְּרַךְ הָעוֹלָם הִיָּה רְאוּי לְחֵמֶם. וְהִמְשַׁתְּפָר, מִשְׁתַּכֵּר אֶל. וְכִי שְׁהוּא מִשְׁתַּכֵּר בְּמִקָּה וּמִמְכָּר וּכְדוּמָה, הִנֵּה אִין בּוֹ בְּרִכָּה, וְכִאִילוֹ מִשִּׁימוּ בְּצָרוֹר. בְּגַד הַנְּקִיב. מִתַּחַת, וְכִמוּ שִׁכְנֵס כֵּן יֵצֵא «ע"פ רד"ק»:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א ז-יא):

פרשה זו נראית כפולה, ולכאורה כל דבריה נאמרו כבר בפרשה הקודמת.

אך כאשר נתבונן נראה שיש כאן הוספה, כי בפרשה הקודמת ביאר שסיבת 'העדר הברכה וההצלחה', הוא כי אין בונים את בית המקדש. אבל כעת ניבא כי אם לא יתחילו לבנות, יהיה 'קללה' כמו שאמר והפחתי בו, שהוא דרגא יותר מלפני כן. ובאמת מפחד העונש נזדרזו יותר, כמבואר בפרשה הבאה.

(ז) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶּם רָצָה לוֹמַר הַתְּבוֹנְנוּ עַל דְּרָכֵיכֶם. עַל עֲסָקֵיכֶם לְתַקְנֵם: (ח) עָלוּ הָהָר. רָצָה לוֹמַר זֹאת עָשׂוּ עָלוּ אֶל הָהָר וְהִבֵּאתֶם עֵץ. וְהִבִּיאוּ מִשֶּׁם עֲצִים וּבְנוּ הַבֵּית, וְאֶרְצָה בּוֹ. רָצָה לוֹמַר עִם כִּי יִהְיֶה קֶטֶן, אִהְיֶה מְרוּצָה בּוֹ, וְאֲכַבֵּדָהּ. וְאֲכַבֵּד עַל יָדוֹ. אָמַר ה': (ט) פָּנָה אֶל הִרְבֵּה. רָצָה לוֹמַר, אִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי, הִנֵּה כֹאשֶׁר תִּפְנוּ אֶל הִרְבֵּה לְהִבִּיא הַבֵּית, אֲשַׁלַּח בּוֹ מֶאֱרָה. וְהִנֵּה לְמַעַט. וְהִנֵּה הִיָּה הַפְּנִים לְמַפְרַע (וְהַתְּבַר שְׁפִינוּ הִיוּ) אֶל מַעַט, וְהִבֵּאתֶם הַבֵּית וּנְפַחְתִּי בּוֹ. וְכֹאשֶׁר תִּבְיִאוּ הַמַּעַט הַזֶּה אֶל

חגי. מצודת דוד. באר החיים

יְהוָה צָבָאוֹת יַעַן פִּיתִי אֲשֶׁר הוּא חָרַב וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ: (י)
עַל כֵּן עָלֵיכֶם כָּלֹא שָׁמַיִם מָטָל וְהָאָרֶץ כָּלָאָה יְבוּלָה: (יא) וְאֶקְרָא
חָרַב עַל הָאָרֶץ וְעַל הַהָרִים וְעַל הַדָּגָן וְעַל הַתִּירוֹשׁ וְעַל הַיַּצְהָר וְעַל
אֲשֶׁר תּוֹצִיא הָאֲדָמָה וְעַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל יִגִּיעַ כַּפָּיִם:
(יב) וַיִּשְׁמַע זִרְבָבֶל בֶּן שְׁלֹתִיאֵל וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וְכָל שְׂאֲרֵית הָעָם בָּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְעַל דְּבָרֵי חָגִי הַנִּבְיָא כַּאֲשֶׁר
שָׁלְחוּ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירָאוּ הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה:

הבית אנפח בו, ותהיה כלה בנשיבת רוח פי "ע"פ ד"ק", והוא ענין מליצה. יען כה, כאומר ואם תשאלו בעבור מה יהיה כן נאם ה' צבאות. הנה מאמר ה' צבאות להשיב לכם שזהו יען. בעבור ביתי אשר הוא חרב, ואתם רצים איש. כל אחד מכם רץ לביתו. לחסות בצל קורתו: (י) על כן עליכם כלאו שמים מטל. עם כי אין הטל נעצר משאר המקומות, הנה עליכם מנעו השמים מלהוריד הטל "ע"פ ד"ק". והארץ כלאה יבולה. מנעה לתת פריה: (יא) ואקרא חורב. אביא בגזירה יובש על הארץ. למען יכמש ויתקלקל יבול הארץ. ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה. מיתר המינים. ועל האדם ועל הבהמה. כי החורב והיובש מוליד חליים באדם ובבהמה. ועל כל יגיע כפיים. על כל העסקים שאתם יגעים בהם אשלח חורב ויובש, רצה לומר המארה תבוא בהם ולא הצליחו "ע"פ ד"ק":

באר החיים - ענין הפרשה (יב): מנהיגי הדור, זרובבל, והכהן הגדול, והעם, נרתעו מהעונש.
(יב) וישמע זרובבל בן שלתיאל ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם בקול ה' אלהיהם ועל דברי חגי הנביא^{רל"ח}. ואל דברי חגי הנביא שנבא להם כאשר שלחו ה' אלהיהם, וייראו העם מפני ה' מאזהרות ה' וייעודי העונש:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א יג-יד):

מהסיבות שהתעכבו בבנין, היה כי העם היו מפתחים מהאויבים, כמסופר בספר עזרא. ועל כך ניבא עליהם, ואמר שהקב"ה עמהם בבנין הבית, יהיה להם סייעתא דשמיא, ואין להם לפחד.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{ר"ח} ב יב ועל דברי חגי הנביא. משמע שגם ללא דברי חגי הנביא, היה עליהם לשמוע בקול ה', וצריך ביאור איך ידעו ללא נביא. ומפרש הרד"ק שכאשר רואים שיש קללה בכל מעשיהם, הרי זה מלמד שהקב"ה תובע מהם, והיה עליהם להתעורר, ואם אינם שמים לב, הרי זה כמו שהקב"ה מדבר אליהם ואינם שומעים בקולו.

(יג) וַיֹּאמֶר חֲגִי מִלֶּאךְ יְהוָה בְּמִלְאָכוֹת יְהוָה לָעַם לֵאמֹר אֲנִי אֲתֹכֶם
נָאִם יְהוָה: (יד) וַיַּעַר יְהוָה אֶת רוּחַ זִרְבָּבֶל בֶּן שְׁלֵתִיאל פַּחַת יְהוּדָה
וְאֶת רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת רוּחַ כָּל שְׂאֲרֵית הָעָם
וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ מִלְאָכָה בְּבֵית יְהוָה צָבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם:

(טו) בְּיוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשָּׁשִׁי בַּשָּׁנָה שְׁתֵּים לְדַרְיוֹשׁ
הַמֶּלֶךְ: פֶּרֶק ב (א) בַּשְּׁבִיעִי בַּעֲשָׂרִים וָאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דָּבָר
יְהוָה בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר: (ב) אָמַר נָא אֶל זִרְבָּבֶל בֶּן שְׁלֵתִיאל
פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶל שְׂאֲרֵית הָעָם
לֵאמֹר: (ג) מִי בָכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת הַבַּיִת הַזֶּה בְּכַבּוּדוֹ
הָרִאשׁוֹן וְמָה אַתֶּם רְאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כְּמָהוּ כְּאִין בַּעֲיֵינְכֶם: (ד)

(יג) וַיֹּאמֶר חֲגִי מִלֶּאךְ ה' רצה לומר שליח ה'. במלאכות ה'. בשליחות ה' לעם לאמר, אני
אתכם נאם ה'. כי עדיין פחדו לבנות הבית בלא רשות המלך, ולכן אמר להם אני עמכם ואל תפחדו -ע"פ ר"י
אברבנאל: (יד) ויער ה' את רוח ה' העיר את רצון זרובבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח
יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה. ובאו ועשו
מלאכה בבית ה' צבאות אלהיהם. בדבר צורך בית ה' (דהיינו בהכנות אל בנין הבית) -ע"פ רש"י-:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א טו- פרק ב ה):

היה כאלו שהרגישו בלבם שהבנין שהם יכולים לבנות אינו חשוב מספיק, שהרי לא היו עשירים כמו דוד
ושלמה, ואולי לא יזכו להשראת השכינה בבית, ומה יועילו. עוד נתיראו שאולי מה שאין להם אפשרות, הוא
סימן שאינם מרוצים לפני ה'.

ועל כך ניבא שבכל זאת טוב הוא בעיני ה', ויהיה השראת השכינה.

(טו) בְּיוֹם. מוסב למקרא שלמעלה, לומר ההתחלה (של ההכנות לבניה) היה ביום עשרים וארבעה
לַחֹדֶשׁ. כי אז התחילו להכין את המצטרך אל הבנין, אבל בבנין (עצמו) התחילו בכ"ד לחדש התשיעי, כמו
שנאמר בסוף הספר, בַּשָּׁשִׁי. רצה לומר בחדש הששי (היינו כ"ד אלול). בשנת שנים לדריוש המלך:
פֶּרֶק ב (א) בַּשְּׁבִיעִי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. בעשרים ואחד לַחֹדֶשׁ הָיָה דָּבָר ה' בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא
לֵאמֹר: (ב) אָמַר נָא אֶל זִרְבָּבֶל בֶּן שְׁלֵתִיאל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל וְאֶל שְׂאֲרֵית הָעָם לֵאמֹר: (ג) מִי בָכֶם. מי הוא בכם. הנשא. מאותם שגלו מירושלים. אֲשֶׁר
רָאָה אֶת הַבַּיִת הַזֶּה. את בית המקדש הראשון לפי שהיה באותו מקום עצמו, קראו הבית הזה. בְּכַבּוּדוֹ
הָרִאשׁוֹן. כפי מה שבנה אותו שלמה בעושר רב. וְמָה אַתֶּם. ומה שאתם. רואים אותו עתה. בבנין זה.

וַעֲתָה חֶזֶק זָרְבָּבֶל נָאִם יְהוָה נְחִיזְךָ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
נְחִיזְךָ כָּל עַם הָאָרֶץ נָאִם יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי אָנִי אֲתָכֶם נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת:
(ה) אֵת הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַמְתִּי אֲתָכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֲמַדָּת
בְּתוֹכְכֶם אֶל תִּירָאוּ:

(ו) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אֶחָת מַעַט הָיָא וְאָנִי מַרְעִישׁ אֵת
הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ וְאֵת הַיָּם וְאֵת הַחֲרֻבָּה: (ז) וְהִרְעַשְׁתִּי אֵת כָּל
הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֲמַדָּת כָּל הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֵת הַבַּיִת הַזֶּה כְּבוֹד אָמַר יְהוָה

הלא כמוהו כאין בעיניכם. רצה לומר אם יעריכו זה מול זה, הלא הבית הזה דומה הבנין אל ההערר "ע"פ רש"י: (ד) ועתה. רצה לומר הואיל וכן הוא, עם כל זה לא ירפו ידיכם מהבנין בעבור זה וואל תעלה בלבכם מחשבה, שאין לזה ערך, כי באמת יש לו ערך רב, ולכן. חזק זרובבל נאם ה', וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, וחזק כל עם הארץ נאם ה'. התחזקו ועשו. את הבית כי אני. אתכם. להשפיע לכם טובה על ידי הבית הזה, עם שאין לו ערך (ודמיון) עם הבית הראשון, מכל מקום תבוא לכם הברכה על ידו ואותה אתם מבקשים נאם ה' צבאות. "ע"פ ר"י אברבנאל: (ה) את הרבר. מוסב על מלת ועשו, הנזכר במקרא שלפניו, רצה לומר (החשיבות והמעלה שיהיה לבית הוא אם) תעשו התורה והמצוה אשר כרתי אתכם. (שכרתי) עליה עמכם ברית. בצאתכם ממצרים. ורוחי. רוח הנבואה עדיין עומדת. עתה בתוכם. ולכן אל תיראו. כי תצליחו, ותבוא הברכה על ידו "ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ב ו-ט):

ניבא שעתיד הבית הזה להחרב, ואחר כך יבנה בית שלישי, בהידור וביוקר כמו הבית הראשון, ואף יותר ממנו.

(ו) כי כה. אשר כה אמר ה' צבאות, עוד אחת. רצה לומר, מלבד הבית הנחרב, תבנה ותכונן עוד בית אחד וזהו הבית השני. מעט היא^{לכ}. אבל מעט מן הזמן תתקיים (או שמכוין לומר, שהיא מועטת בכבודה ביחס לבית הראשון). ואני מרעיש את השמים. רצה לומר אביא חורבן על הבית כאילו כוכבי שמים ממסלותם ילחמו בהם ואת הארץ. ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם. ואת הים ואת החרבה. רצה לומר הרבה גדודים יבואו עליהם, בדרך ים ובדרך יבשה, והם יחריבוהו "ע"פ ר"י אברבנאל: (ז) והרעשתי. אבל אחר זה בזמן הגאולה ארעיש את כל הגוים. לבוא על ירושלים למלחמה ועל חיל גוג יאמר. ובאו חמדת כל

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{רש"י} ב ו עוד אחת מעט היא. חז"ל אומרים (סנהדרין צ"ב ב') אם יתמהמה חכה לו, לא כרבי עקיבא שהיה דורש עוד אחת מעט היא. ומפרשים יד רמה ומהרש"א, שרבי עקיבא היה דורש ש'גלות' יהיה רק עוד אחת והיא תהיה מעט (ליד רמה, דרש שהגלות תהיה כמנין מעי"ט, שהוא קיי"ט שנים), ומכאן הוכיח שאחר חורבן בית שני, יהיה גלות קצרה, ובהכרח אחר כך יהיה הגאולה העתידה, ואי אפשר שיתמהמה יותר, שנאמר מעט היא. אבל מסקנת הגמרא לא כרבי עקיבא, וכן יוכל להתמהמה, וכוונת הפסוק עוד אחת מעט היא, אינו על ה'גלות', רק בהיפך על 'כבוד ישראל' עוד יהיה להם 'כבוד של מלוכה מעט' (ואחר כך אני מרעיש להחרב את בית המקדש השני) ואחר כך והרעשתי, בבנין בית המקדש השלישי.

צבאות: (ח) לי הכסף ולי הזהב נאם יהנה צבאות: (ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר יהנה צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאם יהנה צבאות:

(י) בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתים לדריוש היה דבר יהנה אל חגי הנביא לאמר: (יא) פה אמר יהנה צבאות שאל נא את הכהנים תורה לאמר: (יב) הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע

הגוים. יביאו עמהם חמדת עשרם. ומלאתי. אז אמלא את הבית הזה כבוד, כי יביאו כבוד העושר אל בית ה' אשר תעמוד באותו מקום עצמו שזה עומד, ולכן קראו הבית הזה וכמו שנאמר למעלה, אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון אמר ה' צבאות. >ע"פ ר"י אברבנאל: (ח) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות. וכידי אם כן להביאם הנה >ע"פ רש"י: (ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון. רצה לומר הבית העתיד שתעמוד במקום הזה. מן הראשון. מן הבית שכנה שלמה אמר ה' צבאות, ובמקום הזה. בירושלים אתן. אז שלום. ולא ישמע בגבולה חמס ושוד נאם ה' צבאות. >ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - ענין הפרשה (י-ט):

עד הנה עסקו בהכנת האבנים, כעת הלכו לבנות את האבנים על היסודות. מה שקוראים הנחת אבן הפינה ובשעה זו ניבא שני ענינים. א' שעל הכהנים ללמוד ולדעת הלכות כהונה הלכה למעשה, ובדבר ה' עשה הנביא מבחן לכהנים לראות אם הם בקיאים בהלכות, המקדש, וטהרתו. ב' שעם תחילת הבנין יתחילו לראות ברכה בעניניהם, ויפסק הרעב.

(י) בעשרים וארבעה לתשיעי. לחדש התשיעי (כ"ד כסליו). בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל חגי הנביא לאמר: (יא) כה אמר ה' צבאות שאל נא. שאל עתה את הכהנים תורה. (שאל אותם את) דיני התורה אם לא שכחו בגלותם >ע"פ רש"י. לאמר. מוסב למקרא שלאחריו, לאמר הן ישא איש וגומר. רצה לומר אמור להם בשאלה, הן ישא איש וגומר: (יב) הן ישא איש בשר קדש. הנה אם ישא איש בכנף בגדו. בשר מובדל מפני הטומאה כשרץ ונבלה. ונגע בכנפו. עם כנפו שהוא ראשון לטומאה

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{מ"ב ט} **בית האחרון.** בגמרא (בבא בתרא ג') פירושוהו על בית השני, ופירושו שיהיה גדול מהראשון או בגובה, או במשך זמן קיומו, שהראשון עמד ת"י שנה, והשני עמד ת"כ שנה. המלבי"ם מסייע לדרך זה, ממה שנאמר הבית 'זה' האחרון. אולם הרב האברבנאל מקשה על כך קושיות רבות, ואומר שבבית שני לא נתקיים הפסוק 'ומלאתי את הבית הזה כבוד' (ענין פרקי היכלות רבתי ל"ב, יישוב על קושיא זו), וכן לא התקיים הפסוק במקום הזה יהיה שלום, וגם הנבואה האחרונה 'ושמתיך כחותם' לא התקיימה, כי זרובבל שב לבבל, ושם נפטר. לכן פירש שנבואות אלו יתקיימו בבית השלישי.

ונראה שחז"ל נחלקו בחלוקת אחרונים זו, כי הנה לעומת הגמרא הנ"ל שהעמידה בבית שני, מצינו מדרשים שהעמידו את הפרשה על בית השלישי. ראה במדרש חסירות ויתירות (וארא נג), זוהר הקדוש (ח"א כח).

בְּכַנְפוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנֶּזֶד וְאֶל הַיֵּין וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מֵאֵכָל
הַיִּקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא: (יג) וַיֹּאמֶר חָגִי אִם יֵגַע טָמֵא
נֶפֶשׁ בְּכָל אֱלֹהֵי הַיְטָמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יְטָמָא: (יד) וַיַּעַן חָגִי
וַיֹּאמֶר בֵּן הָעַם הַזֶּה וְכֵן הַגּוֹי הַזֶּה לִפְנֵי נָאִם יְהוָה וְכֵן כָּל מַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם וְאֲשֶׁר יִקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא: (טו) וַעֲתָה שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶּם מִן
הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִטָּרָם שׁוּם אָכֵן אֶל אָכֵן בְּהִיכֹל יְהוָה: (טז)
מִהְיוֹתָם בָּא אֶל עֲרֻמַּת עֲשָׂרִים וְהִיתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל הַיִּקְבִּי לַחֲשֹׁף

נגע. אל הלחם. ונעשה אם כן שני. ואל הנזיד. רצה לומר הלחם נגע בנזיד ונעשה אם כן שלישי. ואל היין. רצה לומר הנזיד נגע ביין ונעשה אם כן רביעי. ואל השמן. רצה לומר או הנזיד נגע בשמן, אבל יין הוא משקה ואינו מטמא אחרים מן התורה, אף אם היה ראשון לטומאה. ואל כל מאכל. רצה לומר או הנזיד נגע במאכל אחר. היקדש. בשאלה אמר להם, האם הרביעי נעשה מובדל וטמא. ויענו הכהנים ויאמרו לא. ובאמת טעו כי בקדש גם הרביעי טמא כדעת אחד האמוראים בגמרא פסחים ט"ז: (יג) ויאמר חגי הוסיף לנסותם אם יודעים הם על כל פנים שהשלישי טמא, ואמר. אם יגע טמא נפש. אם טמא נפש יגע. בכל אלה. רצה לומר אם סדר הנגיעות האלה יהיה על ידי טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה, ונעשה הכנף אב הטומאה, והלחם ראשון, והנזיד שני והיין שלישי. היטמא, ויענו הכהנים ויאמרו יטמא. ידעו מזה שיש טומאה בשלישי כדעת אחד האמוראים בגמרא פסחים ט"ז: (יד) ויען חגי ויאמר בן העם הזה. על הכהנים אמר כמתרעם, הנה כן העם הזה כמי שאתם רואים שאינם יודעים את התורה. וכן חגי הזה. כפל הדבר במילים שונות. לפני נאם ה'. רצה לומר בדברי התורה הנתונה מאתי. וכן כל מעשה ידיהם. כמו שטעו בזה כן טועים הם בכל מעשה ידיהם. ואשר יקריבו שם טמא הוא רבא. ומעתה אשר יקריבו שם במזבח נחשב לטמא, אם לא יתנו לב ללמוד ולדעת ע"פ רש"י: (טו) ועתה. רצה לומר אם כי עדיין אין קרבנם לרצון, הואיל ואינם יודעים משפטי טומאה וטהרה, ואם כן בנין הבית הוא הכנה לבד להקריב בה כשילמדו, כי אז תהיה לרצון. שימו נא ללבבכם, מן היום הזה. רצה לומר עם כל זה הבינו ההפרש שבין אחר התחלת הבנין, ובין קודם ההתחלה, ומעלה. רצה לומר מלפניה (עוד היום, שהיה מארה). מטרם שום אבן אל אבן בהיכל ה'. עד לא הושם אבן הבנין, על אבן יסוד ההיכל לבנות הכותל, כי היסוד בנוי בימי כורש כמו שנאמר בעזרא ע"פ רש"י: (טז) מהיותם. רצה לומר הבינו מה שהייתם בא אל ערמת עשרים. כל אחד אל ערמה אחת בחשבו שימצא בה עשרים מדות. והיתה עשרה, ולא מצא בה כי אם עשרה כי נשתלחה בה המארה. בא אל היקב לחשוף חמשים פורה. רצה לומר בחשבו שימצא לשאוב חמשים מדות מן היין היורד מן הפורה (והוא הגת, מקום דריכת הענבים ליון), והיתה עשרים, ולא מצא כי אם עשרים

מעין חיים – מוסר ועיונים

רמב"ם ב יד אשר יקריבו שם טמא הוא. צ"ב לפרש את הפסוק, לפי האמורא (הובא לעיל) הסובר שהכהנים לא טעו, יעויין אריכות בזה בפ"י הרב אברבנאל.

חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהִיתָה עֶשְׂרִים: (יז) הִפִּיתִי אֶתְכֶם בְּשַׁדְפוֹן וּבִירְקוֹן
 וּבִבְרָד אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין אֶתְכֶם אֵלֵי נָאִם יְהוָה: (יח) שִׁימוּ
 נָא לִבְכֶּכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן
 הַיּוֹם אֲשֶׁר יִסַּד הֵיכַל יְהוָה שִׁימוּ לִבְכֶּכֶם: (יט) הָעוֹד הֹזַרְעָה בְּמִגּוּרָה
 וְעַד הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרְמוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן הַיּוֹם הַזֶּה אֶבְרָךְ:
 (כ) וַיְהִי דְבַר יְהוָה שְׁנִית אֶל חֲגִי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר:
 (כא) אָמַר אֶל זֶרְבָבֶל פַּחַת יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת

»9 רש"י: (יז) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד. וחוזר ומפרש את כל מעשה ידיכם. התבואות שזרעתם אותם, הכיתי בשדפון ובירקון. ואין אתכם אלי. רצה לומר, ואין אני רואה אתכם שבים אלי נאם ה'. (יח) שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה. רצה לומר ולהלאה. מיום עשרים וארבעה לתשיעי^{רמב}, למן היום אשר יסד היכל ה'. רצה לומר שהוא מן היום אשר בנו היסוד של ההיכל משם והלאה שימו לבבכם. מה נעשה בימים האלה: (יט) העוד הוזרע במגורה. וכי יש עוד מה מן הזרע במגורה, הלא הכל הוצאתם לזריעה, כי מעט היו. ועד הגפן. ואפילו הגפן ועד התאנה והרמון ועץ הזית לא נשא. פרי. מן היום הזה אברך^{רמב}. אבל מיום התחלת הבניין אשלח ברכה »9 רש"י:

באר החיים - ענין הפרשה (כ-כג):

חוזר ומפרש את מה שהזכיר בפסוק ו', את הרעש שיהיה בזמן מלחמת גוג ומגוג, ושיהיה חרב איש באחיו (גם הנביא יחזקאל, יט כא, ניבא על כך)^{רמב}.

(כ) ויהי דבר ה' שנית. באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הש' אל חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר: (כא) אמר אל זרבבל פחת יהודה לאמר אני מרעיש. רצה לומר הבית הזה לא יקום

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{רמב} ב יח מיום עשרים וארבעה לתשיעי. חז"ל (ירושלמי ריש ראש השנה) מקשים, שכאן נראה שעד כ"ד כסליו לא שמו אבן על אבן, ואילו לעיל פרק א' י"ד מתבאר שבחודש אלול בשנת שתיים לדריוש, עשו מלאכה בבנין בית ה'. ומיישבים זאת בשני דרכים, א' שתחילת השנה למלכי אומות העולם הוא בתשרי, ולא כפי מנין החדשים שהוא מניסן, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ופרק ב' שבחגי נאמר בתחילת השנה, ופרק א' נאמר אחר כך בסוף אותה שנה. ב' שהכוונה בפסוק כאן, ששימו לב היום כ"ד כסליו, לכך שכבר מאלול מיום תחילת הבנין נשתלחה ברכה. והנה רש"י לעיל פ"א י"ד נתקשה בקושיא זו, ומיישב בדרך ג', שבפרק א' לא שמו אבן על אבן, רק עשו הכנות אחרות לבנין.

^{רמב} ב יט אבדך. צריך ביאור הרי בפסוק י"ז אמר ואין אתכם אלי, ואם כן למה יברך. וכתב האברבנאל שהפסוק ואין אתכם אלי, הכוונה על העבר שלא היה מאתכם אלי, לכן לא היה ברכה.

^{רמב} ב כ. הנה את מה שנאמר בפסוק ה', 'אני מרעיש את השמים ואת הארץ', פירש המצודות על חורבן בית שני, ואילו בפסוק כ"א בפעם השניה שכתובים מילות אלו ממש, מפרש המצודות על העתיד לבא, וכמו שמפרש את והרעשתי שבפסוק ו'.

הָאָרֶץ: (כב) וְהִפַּכְתִּי כֶּסֶא מַמְלָכוֹת וְהַשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלָכוֹת הַגּוֹיִם
וְהִפַּכְתִּי מִרְכָּבָה וְרוֹכְבֶיהָ וַיִּרְדּוּ סוֹסִים וְרוֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו:
(כג) בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה צְבָאוֹת אֶקְחֶךָ זִרְבָבֶל בֶּן שָׁאֲלִיָּאל עֲבָדִי
נָאֵם יְהוָה וְשָׁמַתִּיךָ כְּחוֹתֶם כִּי כֵךְ בְּחֶרְתִּי נָאֵם יְהוָה צְבָאוֹת:

(וינעמוד) לעד, כי אני מרעיש את השמים. כאילו כוכבי שמים ממסילתם ילחמו בהם ואת הארץ, ומלכי הארץ יתאספו לבא עליהם -ע"פ ר"י אברבנאל>: (כב) והפכתי. רצה לומר, אבל בסוף אקח מהם נקם, ואהפוך כסא. כל הממלכות, והשמדות, ואשמיד. חוזק ממלכות הגוים. והפכתי מרכבה ורוכביה וירדו סוסים^{רמ"ה} ורוכביהם. בעמקי השאול. איש בחרב אחיו. מהומת ה' תבוא בהם, ויהיו נהרגים איש בחרב אחיו, כמו שנאמר ועל ענין זמן הגאולה העתידה (יחזקאל לח) קראתי וגומר חרב איש באחיו -ע"פ ר"י אברבנאל>: (כג) ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרבל בן שאליאל עבדי נאם ה'. רצה לומר אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר. ושמתיך כחותם. כמו שאין חותם הטבעת זו מיד האדם כן לא תסור אהבתי ממנו. כי כך בחרתי. בזרע היוצא ממך בחרתי, להיות הוא מלך המשיח -ע"פ ר"י אברבנאל> נאם ה' צבאות:

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רמ"ה} ב כג והפכתי כסא ממלכות, הם שרי האומות שברקיע. וירדו סוסים, אלו שרים שבארץ (מדרש שוחר טוב קט), ומדבר לעתיד לבא (מדרש שוחר טוב מז).

ספר זכריה :

בחדש השמיני בשנת שנים לדרוש היה דבר יהנה אל זכריה בן
ברכיה בן עדו הנביא לאמר: (ב) קצף יהנה על אבותיכם קצף: (ג)
ואמרף אליהם פה אמר יהנה צבאות שובו אלי נאם יהנה צבאות
ואשוב אליכם אמר יהנה צבאות: (ד) אל תהיו כאבותיכם אשר קראו

ספר זכריה:

זכריה הנביא ניבא בשעה שהתחילו לבנות את בית המקדש השני.

יש בנבואותיו, נבואות השייכות לבנין בית המקדש השני לימיו הראשונים של הבית השני. ויש בדבריו גם
נבואות על דברים שיתקיימו לעתיד לבא. ונמצאים בו גם כן נבואות על מה שיהיה במשך כל ימי עמידת בית
המקדש השני כגון בימי היוונים.

הנה על ענין זה בית שני לא נמצא נבואות מפורשות, רק בספר זכריה, ובספר דניאל.

זכריה הנביא ראה כמה וכמה מראות שהם משל וחידה, ופתרון המשל לא נכתב בספרו. כמו שכתב רש"י כאן,
ואף הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ג) כתב כך וזה לשונו: 'פעמים אומרין המשל בלבד ללא פתרון,
כמקצת דברי יחזקאל וזכריה'. ומבאר שם הרמב"ם, שהנביא כאשר רואה את המראה מיד נחקק בלבו פתרונו,
אך לא בכל מקום הוא כותב את הפתרון. המראות הסתומות הללו נמצאים מפרק א ז, עד פרק ו ח.

והנה כמעט על כל אחד מהמראות הסתומות, אותם שלא נתפרש הנמשל בפסוק, זכינו למצוא גמרא מפורשת
בתלמוד בבלי, שמבאר את הנמשל, או במדרש. וכמו שיבואר בס"ד.

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א א - ו) :

מנבא ומזהיר שישמרו את תורת ה' כמו שהיא, ולא ימשיכו את מנהגי אבותיהם, באותם מנהגים שלא היו כדין.

פרק א (א) בחדש השמיני בשנת שנים לדרוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדו
הנביא לאמר. (השמיני הוא חודש חשוון, והנה נבואות חגי עד חגי פ"ב ט, היה לפני חשוון, ומשם ואילך היה
בכסליו, וזכריה ניבא באמצע. הרי שמדובר בזמן שנשלם גלות בבל, וכבר עמדו באמצע בנין בית המקדש השני) :
(ב) קצף ה' על אבותיכם קצף. רצה לומר חרבן הבית שהיה בימי אבותיכם, לא במקרה היה, כי אם ה'
קצף עליהם, ובעבור העון בא בגמול "ע"פ ר"ד ק"ו: (ג) ואמרת. עם כל זה תאמר אליהם כה אמר ה'
צבאות שובו אלי נאם ה' צבאות ואשוב. ואז אשוב אליכם. להשרות שכינתי בתוכם אמר ה'
צבאות רמ"ו: (ד) אל תהיו כאבותיכם. שהיו בימי חורבן. אשר קראו אליהם הנביאים

מעין חיים - מוסר ועיונים

רמ"ו א ג. כאן נראה מדברי הנביא שאע"פ שהשיבם הקב"ה לארץ ישראל, בכל זאת כדי לזכות להשראת השכינה, עדיין הם
זקוקים לתשובה.

אֲלֵיהֶם הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדְּרֻכֵיכֶם הָרָעִים (ומעלילים) וּמַעֲלִילֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נָאִם יְהוָה: (ה) אֲבוֹתֵיכֶם אֵינָם הֵם וְהַנְּבִיאִים הַלְעוֹלָם יָחִיו: (ו) אַךְ דְּבָרִי וְחֻקִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת עַבְדִּי הַנְּבִיאִים הֵלֹא הִשְׁיגוּ אֲבוֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כֹּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כְּדִרְכֵינוּ וּכְמַעֲלֵינוּ בֵּן עָשָׂה אֶתָּנוּ:

(ז) בַּיּוֹם עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַעֲשֵׁתִי עֲשֶׂר חֹדֶשׁ הוּא חֹדֶשׁ שְׁבַט בְּשָׁנָה שְׁתֵּים לְדִרְגוֹשׁ הָיָה דְּבַר יְהוָה אֶל זְכַרְיָה בֶּן בִּרְכַּיָּהוּ בֶּן עֲדִינָה הַנְּבִיאַ

הָרִאשֹׁנִים. שהיו בימיהם. לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדְּרֻכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעֲלִילֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נָאִם ה': (ה) אֲבוֹתֵיכֶם אֵינָם הֵם. כאומר הלא נלקו בחרב וברעב ובדבר. וְהַנְּבִיאִים הַלְעוֹלָם יָחִיו. כאומר ואם תשיבו לומר, הנביאים אֵינָם הֵם הלא גם הם מתו עם שלא עשו הרע. על זה אשיב לכם, וכי הנביאים יחיו עד עולם, כי הלא מתו במלאות שנותיהם «ע"פ רד"ק»: (ו) אַךְ דְּבָרִי וְחֻקִּי. אך דברי חוק הגזרה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת עַבְדִּי הַנְּבִיאִים. לנבואות. הלא. המה. הַשִּׁיגוּ. אֶת. אֲבוֹתֵיכֶם. לִבְדָּה, וְלֹא אֶת הַנְּבִיאִים (שנביאי האמת כגון ירמיהו וצפניה, לא נספו בהריגות ושמדות, כי אם נפטרו על מיטתם כדרך כל הארץ). וַיָּשׁוּבוּ. אֲבוֹתֵיכֶם עֲצַמָם שָׁבוּ. וַיֹּאמְרוּ. לומר בעת החרבן (הודו אבותיכם, ואמרו) הנה כֹּאֲשֶׁר זָמַם ה' צְבָאוֹת. כמו שחשב ה' לַעֲשׂוֹת לָנוּ כְּדִרְכֵינוּ וּכְמַעֲלֵינוּ. כפי מעשינו בֵּן עָשָׂה. לִבְדָּה אֶתָּנוּ. וְהַנְּבִיאִים לֹא נִלְקוּ כְמוֹנוּ:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א ז - טו):

בנבואה זו ראה זכריה הנביא, מראה של רוכב על סוסים בין הדסים.

חז"ל מבארים, שהנמשל הוא להודיע כיצד הועילה זכות הצדיקים, לגולי בבל, בעיונים לפסוק יא, מובא מאמר חז"ל זה במלואו.

בהמשך הפרשה, ניבא שהעמים הרעים יקבלו נקמה מאת ה'.

מעין חיים - מוסר ועיונים

נבואה כזו יכול להביא דאגה, שמא לא יזכו להשלים את בנין בית המקדש, אשר באותו שעה הם היו בעיצומו של הבנין. אמנם בנבואות דלהלן בפסוק ט"ז הסיר מהם דאגה זו. ויתכן שהכוונה כאן שאם ישוּבוּ בתשובה מעולה יותר, יזכו לבנין הבית.

לֵאמֹר: (ח) רָאִיתִי הַלֵּילָה וְהִנֵּה אִישׁ רֹכֵב עַל סוֹס אָדָם וְהוּא עֹמֵד
 בֵּין הַהֲדָסִים אֲשֶׁר בַּמִּצְלָה וְאַחֲרָיו סוֹסִים אֲדָמִים שָׂרָקִים וּלְבָנִים:
 (ט) וְאָמַר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בִּי אֲנִי אֶרְאֶךָ מָה
 הֵמָּה אֵלֶּה: (י) וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדָסִים וַיֹּאמֶר אֵלֶּה אֲשֶׁר
 שָׁלַח יְהוָה לְהַתְּהַלֵּךְ בָּאֶרֶץ: (יא) וַיַּעֲנֵנִי אֶת מֶלֶךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין
 הַהֲדָסִים וַיֹּאמְרוּ הַתְּהַלְכֵנוּ בָּאֶרֶץ וְהִנֵּה כָּל הָאֶרֶץ יִשְׁכַּת וְשִׁקְטָה:

(ז) ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתיים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא, לאמר. רצה לומר שיאמר לישראל את המראה אשר ראה: (ח) ראיתי הלילה רצה לומר בלילה. והנה איש. רצה לומר מלאך, וכן והאיש גבריאל (דניאל ט) "ע"פ דש"י. רכב על סוס אדום, והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה. האיש הרוכב על הסוס, עמד בין אילני הדס העומדים במצולה (מקום עם הרבה מים). ואחריו. אחר האיש הרוכב עמדו סוסים אדומים שרקים ולבנים: (ט) ואומר. שאלתי את המלאך הדובר בי. מה אלה אדני. רצה לומר על מה מרמז. ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך. במראה נבואה אראה לך מה המה אלה. על מה מרמז, וזהו במה שהשמיע לאזניו דברי האיש העומד בין ההדסים, האמור במקרא שלאחריו: (י) ויען האיש. עם כי הוא שאל אל המלאך הדובר בו, ענהו האיש. העומד בין ההדסים, ויאמר אלה. הסוסים האלה הם אשר שלח ה' להתהלך בארץ. לארכה ולרחבה לרשת משכנות לא להם, כל אחד בזמנו "ע"פ ר"י אברבנאל: (יא) ויענו את מלאך ה' כי המלאך העומד בין ההדסים. שאל (את הסוסים) מה עשו בארץ, כל אחד בזמנו, ועם כי לא נזכר (שהוא שאל אותם, לא הוצרך לפרשו) כי מהתשובה יובן ששאלם על זה. ויאמרו התהלכנו בארץ. רצה לומר ירשנו את כל הארץ, והנה כל הארץ ישבת ושקטה. והנה כולה יושבת בשלום והשקט, ואין מי שערב לבו לגשת למלחמה לקחת מה מידינו "ע"פ ר"י אברבנאל, ראה בסוף אריכות דבריו נא. ופתרון המראה היא, הסוסים הם שלוחי המקום ירמזו על המושלים בכיפה, והראה לו בדמות סוסים לרמז על המהירות וקלות התנועה, והיה הרבה מכל מין, לרמז על מרבית המהירות, וכדרך שראה במראה אחרת, כמו שנאמר (לקמן פרק ו) והנה ארבע מרכבות וגו' במרכבה הראשונה סוסים אדומים, והאדומים ככללם ירמזו על בבל, שנאמר (דניאל ב) בו אנת הוא ראשה די דהבא, ומראה הזהב אדומה היא. והמלאך שרכב על אחד מהאדומים, בא לרמז שלא במקרה נפלה בבל, אבל ה' שלח מלאכו והוא רכב עליה וכבשה תחתיו, והעמידה בין ההדסים אשר במצולה, לרמז שמפלת בבל היתה בארצה, שעמדה במצולה כמו שנאמר (ישעיה מד) האומר לצולה חרבי, ובה גדלו הדסים מרובים, והשרוקים ירמזו על מדי ופרס, ולפי שהיו שתי מלכיות, בא הרמז בסוסים בעלי מראה מחולפי הגוונים ולא בעלי גוון אחד, והלבנים ירמזו על אנשי אנטיוכוס. ויתכן שזהו לפי שמנהגם היה ללבוש מלבושי לבנים, וכל טיבם ויופיים שהיו לבנים בהפלגה (ולא ראה לו במראה ההיא ממשלת טיטוס לפי שממשלתה היתה אחר חורבן בית השני ועדיין לא דבר בו מהחורבן

**(יב) נִיעַן מְלֶאךָ יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה צְבָאוֹת עַד מָתִי אֶתָּה לֹא תִרְחֵם
אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְנָתַת עָרֶי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּהּ זֶה שְׁבָעִים שָׁנָה: (יג)**

הזה, ולאחר שדבר בו מזה, הראה לו באמת רמזים גם ממשלת טיטוס) -מיוסד ע"פ ר"י אברנאל במשמיע ישועה
מבשר י"ד נבואה א', בשינוי בפירושו האדומים, שהוא ז"ל פירש שהאדום הראשון בבל, אחריי אדומים, זה רומי.

שרוקים מדי ופרס, לבנים יו.¹⁰⁷: (יב) **ויען מלאך ה' ויאמר.** העומד בין ההדסים. ה' **צבאות עד מתי
אתה.** כאומר אף אם המשלה המלכיות ההם כל אחד בזמנו ומסורת שרי מעלה מהעכו"ם תחת שר מעלה של

מעין חיים – מוכר ועיונים

¹⁰⁷א א יא **ראיתי הלילה.** בגמרא (סנהדרין צ"ג) מצינו פתרון אחר למראה זה.

וכך נאמר בגמרא, אמר רבי יוחנן, מהו **'ראיתי הלילה'**, ביקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו ללילה. **'והנה איש רוכב
אין איש אלא הקב"ה'**, שנאמר ה' איש מלחמה. **'על סוס אדום'**, ביקש הקב"ה להפוך את העולם כולו לדם, (פרש"י מפני
שנשתחוו לצלם). כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה (שמסרו נפשם לא להשתחוות לצלם כמו שנאמר בדניאל פרק ג)
נתקרה דעתו, שנאמר **'והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה'** ואין הדסים אלא צדיקים, שנאמר והי אומן את הדסה.
'ואין מצולה אלא בבל' שנאמר האומר לצולה חרבי. **'מלאים רוגז נעשים שרוקים'** (פירש יעבץ, שרוקים הוא אדום חלש,
אולי וורוד), **ואדומים נעשו לבנים'**. (פרש"י צבועים ואחר כך נעשו לבנים, כי כשנסתכל בצדיקים נח מכעסו).

והנה כאן בזכריה (פסוק ח') כתב רש"י ז"ל: רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק (סנהדרין שם), אך אין סדר הפרשה
והלשון מתישב בו.

ונראה שהוקשה לו, מה שנאמר בפסוק י', ויען האיש העומד בין ההדסים, ויאמר אלה אשר שלח ה'. משמע שהאיש
העומד אינו ה'. וכן הקשה מהר"י קרא תלמידו של רש"י.

ונראה שיתכן ליישב את דברי הגמרא, על פי מה שמבאר כאן האלשיך ז"ל שמדובר כא על שני הנהגות של הקב"ה, שם
הויה, הוא הנהגת רחמים, וזה מה שנאמר שהתהפכו לסוסים לבנים, הוא מחמת הרחמים, ולכן אמר שלח הויה כי נשלחו
ממדת הרחמים, ולכן נתהפכו. ואילו **'איש'**, הוא הנהגה אחרת של הקב"ה, הוא מידת הדין, כמו שאמרו איש מלחמה,
ושניהם הוא הקב"ה, וכוונת הפסוק שבזכות הצדיקים, נתהפך לרחמים, ובכך מיושב היטיב הקושיא הנ"ל. ולפי זה
מתפרש כל הפרשה כדברי ר' יוחנן, וכפרש"י על הגמרא שם.

ועתה נבא לבאר את הפרשה על סידרה על פי הגמרא הנ"ל בחלק עם הוספת ביאור האלשיך ז"ל הנ"ל: **'מצולה'** הוא בבל,
כחגמרא (ולא כחמצודות והמלבים שהעמידו את הנבואה על יוון). **הדסים.** זה צדיקים. **מלאך ה'** אחז"ל (מדרש רבה
שמות יח) זה מיכאל שרו של ישראל, התובע את צרכיהם. **סוסים** הם מלאכים (רמבם ב'מורה' ב' כט).

וזה סדר המראה: **ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום, הלילה,** זה זמן דין, **איש** זה מידת הדין, **אדום** זו גזירה,
כל זה היה מחמת מידת הדין על ישראל "שהשתחוו לצלם". **והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה** זהו זכות הצדיקים
שהיו בבבל, שמסרו נפשם לא להשתחוות לצלם, ולכן **ואחריי** אחרי הסוס אדום, באו **סוסים אדומים שרוקים,** ואחר כך
לבנים. כלומר האדומים נתהפכו ללבנים, והם יצאו להנהיג את העולם, דהיינו שבזמן שהיו ישראל בבבל, היו שם בחסד
ורחמים, ללא צרות, וזה בזכות **ההדסים,** שהם הצדיקים.

ויען האיש זה הקב"ה במדת הדין, **ויאמר** באזני המלאך הדובר **בי אלה הסוסים אשר שלח יהו"ה** – זו מידת רחמים –
להתהלך בארץ. שהסוסים נשלחו ממידת הרחמים.

ויענו את מלאך ה' הסוסים אמרו למלאך ה', הוא המלאך מיכאל **העומד בין ההדסים** (משמע שאינו המלאך הדובר בי)
הדסים הם הצדיקים, כלומר גם **מלאך ה'** זה, קיבל כוח להיות מליץ יושר, מכוח אותם הצדיקים. **ויאמרו התהלכנו
בארץ והנה כל הארץ יושבת ושוקטת** - כלומר ששאר אומות העולם יושבים בנחת. **ויען מלאך ה'** – אותו שעמד בין
ההדסים, **ויאמר ה' צבקות עד מתי לא תרחם** - פתח בלימוד זכות שירחם על ארץ ישראל וירושלים, והנה גם הוא דיבר
מבין ההדסים, כי גם כוחו לא היה אלא מכוח אותם צדיקים, והועיל תפלתו. **ויען ה' את המלאך הדובר בי דברים טובים,**
והם **כה אמר ה' צבקות קנאתי לירושלים** - ויקצוף על כל הגוים, ויתמלא בהנהגת הרחמים, כלהלן פסוק ט"ז.

לכאורה זכינו ונתבארה הפרשה על פי התלמוד.

ונתבאר בפרשה, איזה פעולה נפלאה, נעשה בכל עולמות ההנהגה, מכוח מסירות נפשם, של חנניה מישאל ועזריה שלא
נשתחו לצלם.

וַיַּעַן יְהוָה אֶת הַמֶּלֶאךָ הַדֹּבֵר בִּי דְבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נְחֻמִּים: (יד)
 וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמֶּלֶאךָ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
 קְנֵאתִי לִירוּשָׁלַי. ׀ וְלִצִּיּוֹן קְנָאָה גְדוֹלָה: (טו) וְקֶצֶף גְּדוֹל אֲנִי קֶצֶף
 עַל הַגּוֹיִם הַשְּׂאֲנָנִים אֲשֶׁר אֲנִי קֶצֶפְתִּי מִעֵט וְהִמָּה עֲזָרוּ לְרָעָה:
 (טז) לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שְׁכַתִּי לִירוּשָׁלַי. ׀ בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִפְנֶה בָּה
 נָאֻם יְהוָה צְבָאוֹת (וקוה) וְקוֹ יִנְטָה עַל יְרוּשָׁלַי. ׀: (יז) עוֹד קְרָא
 לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצִינָה עָרֵי מְטוֹב וְנָחֵם יְהוָה עוֹד
 אֶת צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלַי. ׀:

כל המושל בזמנו, אבל הלא אתה ה' על צבאות מעלה ומטה והכל בידך ומדוע לא תרחם אתה את ירושלים ואת ערי יהודה. הלא אתה שר ישראל ואתה מושל בכל. אשר זעמתה. אשר כעסת עליהם. זה. זמן שבעים שנה. מעת חורבן הבית, וכאומר ואף שבאמת עכשיו הם שבו לארץ ישראל, והם בונים את בית המקדש, הלא עדיין הם בכלל הזעם, אם הם נכנעים למלכי מדי ופרס (והפוזד הוא, שמא יפסיקו אותם באמצע, והתשובה לכך היא בפסוק ט"ז) "ע"פ ר"י אברבנאל: (יג) ויען ה' את המלאך הדובר ב' למען יאמרם הוא אלי. דברים טובים דברים נחמים. הם הדברים שצוה לו המלאך לקרוא אותם, לפרסמם ברכים "ע"פ ר"י אברבנאל: (יד) ויאמר אלי המלאך הדובר ב' קרא לאמר כה אמר ה' צבאות קנאתי לירושלם ולציון. בעבור מה שעשו הגוים לירושלים ולציון קנאה גדולה. כועס אני הרבה "ע"פ רש"י: (טו) וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים. עתה יפרש שהקצף היא על הגוים היושבים שאנן והשקט על אשר אני קצפתי מעט. על ישראל והמה עזרו. אל הקצף לרעה. לעשות רעה עוד יותר ממה שקצפתי "ע"פ רש"י:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א טז - יז): ניבא שיעלה בידם להשלים את בנין בית המקדש השני. עוד ניבא כי לעתיד לבא יבנו שוב את בית המקדש, היינו בית המקדש השלישי. ובנבואות הבאות ניבא פרטים נוספים, על בנין בית המקדש השלישי.

(טז) לכן כה אמר ה'. הואיל ומאד הרעו לישראל, לכן כבר שבת. את (עם) ישראל. לירושלים ברחמים. מפאת הרחמים, עם כי לא זכו וכלומר, מכיון שנזקקו למדת הרחמים, מבואר שעל פי מדת הדין לא היו ראויים, וכנבואה הקודמת. ביתי יבנה בה נאם ה' צבאות. ועוד יבנה בה ביתי, ולא יבטל המלך את הבנין, בדרך שבטל כורש. וקו ינטה על ירושלם. הבונה ינטה קו המשקולת לבנות חומת העיר, ולא ימחה המלך בידם "ע"פ ר"י אברבנאל: (יז) עוד קרא לאמר. גם זה מדברי המלאך שאמר להנביא, עוד קרא לאמר את זאת. כה אמר ה' צבאות עוד תפוצנה ערי. רצה לומר עוד יבוא חרבן וגלות על הבית השני ויפוצו יושבי ערי יהודה מטוב. (יתפורזו) מכל טוב, ויסחו (ידחו ויסעו) מן הארץ הטובה (וגלות נוספת) "ע"פ

פרק ב (א) נָאשָׂא אֶת עֵינֵי נָאֶרָא וְהִנֵּה אַרְבַּע קַרְנוֹת: (ב) נֹאמַר אֶל הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בִּי מָה אֵלֶּה נִיאֶמַר אֵלֶּה הַקַּרְנוֹת אֲשֶׁר זָרוּ אֶת יְהוּדָה אֶת יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלַם:

(ג) נִירָאֲנִי יְהִנֵּה אַרְבַּעַת חֲרָשִׁים: (ד) נֹאמַר מָה אֵלֶּה בָּאִים לַעֲשׂוֹת

ר"י אברבנאל, אך לשאר מפרשים תפוצינה הוא לסובה, שיפרו ירבו ויגדלו. ונחם ה' ואחרי זה בגאולה העתידה ינחם ה' עוד את ציון, ובחר. ויבחר עוד בירושלים. וכאומר הנה אז תהיה גאולה שלימה גאולת עולם ע"פ ר"י אברבנאל. וכן הוא במדרש רבה דברים ד יא, שמעמידו על העתיד לבא:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב א - ב):

ניבא על ה'קרנות' הם הגויים שמפזרים את עם ישראל, והגלו אותם. ובפרשה הבאה ניבא מה יהיה סופם של הקרנות.

יש שפירשו שהכוונה על הבבלים, שהחריבו את בית המקדש הראשון (המצודות, עיין גם בפסוק ד').

אולם בדברי חז"ל (בגמרא סוכה נב, שאמרו שאחד החרשים הוא משיח), נראה שהחרשים יהיו בזמן הגאולה העתידה, ולפי זה הקרנות הם אותם שפיזרום בחורבן בית שני, דהיינו רומי שהחריבה את בית המקדש השני, ומולכת עד ביאת מלך המשיח.

פרק ב (א) וְאִשָּׁא אֶת עֵינֵי וְאִרָא. בַּמֶּרְאֵה הַנִּבְּוָה. וְהִנֵּה אַרְבַּע קַרְנוֹת. הֵם רִמּוֹז שֶׁנִּגְחָו בִּימֵים הַקְּדֻמוֹנִים אֶת יִשְׂרָאֵל כְּבַעֲלֵי קַרְנִים (הַנִּגְזָחִים) עִם הַקֶּרֶן ע"פ רש"י: (ב) וְאִמַּר אֶל הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בִּי מָה אֵלֶּה. רָצָה לֹאמַר עַל מָה מִרְמֵז. וְאִמַּר אֵלֶּי אֵלֶּה הַקַּרְנוֹת אֲשֶׁר זָרוּ אֶת יְהוּדָה. רָצָה לֹאמַר זֶה מִרְמֵז עַל הַבְּבִלִיִּים (הַגּוֹיִם) שֶׁהִרְעוּ לְיִשְׂרָאֵל וְכִאִילוּ נִגְחָו אוֹתָם בְּקֶרֶן, עַד שֶׁפִּיזְרוּ אוֹתָם הֵנָּה וְהֵנָּה. אֶת יִשְׂרָאֵל. כְּמוֹ וְאֵת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹ"ו. וִירוּשָׁלַם:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב ג - ד):

ארבע חרשים יפילו מן הקרנות. ואמרו בגמרא (סוכה נב, ורש"י שם) שהארבעה הם משיח בן דוד, משיח בן יוסף, אליהו הנביא, וכהן צדק^{רמב"ה}.

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{רמב"ה} ב ג. רש"י בסוכה מפרש כהן צדק, זה שם בן נח אולם במדרש רבה (במדבר יד א) נראה שהוא משוח מלחמה, ששם אמרו, שהארבעה הם משיח משבח יהודה, אליהו הגלעדי מבנימין, משיח בן יוסף ממנשה, ומשוח מלחמה מאפרים (וכבר הקשה הרש"י הרי משוח מלחמה צריך להיות כהן, ומתרץ אמו מאפרים. והכוונה שלגאולה זוכה מכח צד אמו, כלהלן). ויש לשים לב שחוק ממלך המשיח כולם מבני יוסף, וזהו כדכתיב (בסוף עובדיה) והיה בית עשו קש ובית יוסף להבה וכו', שכל המלחמות עם עשו, הם מזרע יוסף.

זמן קיום הנבואה: לפי שמות החרשים המבוארים בחז"ל הנ"ל, נראה שמדובר בימיו של מלך המשיח, שיעקרו את האומה שפיזרה את ישראל והגלתה אותם.

וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זָרוּ אֶת יְהוּדָה כְּפִי אִישׁ לֹא נָשָׂא
 רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחְרִיד אֹתָם לִידוֹת אֶת קְרָנוֹת הַגּוֹיִם הַנִּשְׁאָיִם
 קָרָן אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה לְזִרוּתָהּ:
 (ה) נֶאֱשָׂא עֵינֵי נְאֻרָא וְהִנֵּה אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה: (ו) נֹאמֶר אָנֹכִי

(ג) ויראני ה' ארבעה חרשים^{מט}. אומנים, היודעים לגדע ולהפיל את הקרנות -ע"פ ד"ק: (ד) ואמר
 מה אלה באים לעשות, ויאמר לאמר. רצה לומר ה' אמר אל המלאך שיאמר לי. אלה הקרנות. רצה
 לומר על כי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה. הרעו לעשות כפי כשיעור אשר איש. מישראל לא נשא
 ראשו. מפניהם, ויבאו אלה. ולכן באו אלה החרשים להחריד אותם. את הקרנות לידות את קרנות
 הגוים, הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה. להפיל אותם (הגוים) על אשר שהיו מרימים קרן על
 ארץ יהודה לזרותם ולפזרה (ואף שכבר נפלה בכל הראה לו המקום כפי הגזרה וכאילו עמד לפני מפלת בכל)
 -ר"מ אלשיך פירש את הנבואה על בבל, ועל הקושיא שהקשה המצודת, שהרי בשעה זו כבר נפלה בבל. השיב
 האלשיך בשם הזוהר הקדוש, שעוד עתידה בבל להיות לעתיד לבא להצטרף לגוג ומגוג, ואז תענש כראוי לה:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב ה - ט): ניבא על חומת העיר ירושלים.

בגמרא (בבא בתרא ע"ה), אמר רבי חנינא בר פפא, בקש הקב"ה לתת את ירושלים במידה, שנאמר 'ואומר אנה
 אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים לראות כמה רחבה וכמה ארכה'. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך
 הוא, ריבונו של עולם הרבה כרכים בראת בעולמך של אומות העולם, ולא נתת מדת ארכן ומדת רוחבן,
 ירושלים ששמך בתוכה, ומקדשך בתוכה, וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מדה, מיד 'ויאמר אליו רוך דבר אל
 הנער הלו לאמור, פרוזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה'. ופרש"י פרוזות תשב ירושלים, מה פרוזות
 הללו אין להן שיעור בבנין יישובן, אלא כמה שרוצין בבנין, אף ירושלים כן²⁷.

מעין חיים - מוסר ועיונים

ולפי זה מדובר ברומי היא אדם, שהרי רומי היא החריבה את בית המקדש השני. ומבאר שבזכות ארבעה הצדיקים הללו
 יתגברו על אדם.

ואמנם בספר דניאל (פרק ב מה, עיין שם בפירוש רס"ג, ובשאר מפרשים, ראה גם להלן פרק ו) מבואר שלפני הגאולה
 העתידה, ימשלו עלינו שני אומות, רומא היא אדם, וישמעאל שהיא אשור ופרס.

ובספר מיכה פרק ה', שם נמנו שבעה רועים, ושמונה נסיכים, שבזכותם יגברו על אשור, ונתבאר אצלינו שהכוונה לפרס,
 וחז"ל בגמרא בסוכה (בסוגיא האמורה) מנו את מלך המשיח ביניהם, הרי שמדובר בגאולה העתידה.

נמצא ששני נבואות אלו של מיכה ושל זכריה, עוסקים בענין אחד ומשלימים זה את זה, כלומר, שעל ידי זכויות הרועים
 והנסיכים יגברו על הישמעאלים, ועל ידי זכויות החרשים יגברו על האדומיים.

ומה שנאמר בסוף נבואת עובדיה, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומפרשים הרד"ק והמלבי"ם שהם הרועים
 והנסיכים, לפי דברינו נתבאר שהמושיעים מעשו, אינם הרועים והנסיכים, אלא הם החרשים (אלא אם כן גם
 הישמעאלים ישתתפו עם עשו באותו זמן).

^{מט} ב ג חרשים. בפסוק נראה שנקראו חרשים (נגרים), כי הקרן דומה לעץ, והם יחתכו וינסרו את קרן האויב.

אולם רש"י בגמרא שם, מפרש שנקראו חרשים על שם בנין, כי הם יבנו את בית המקדש השלישי, מלבד מה שהם יעקרו
 את הקרנות. כנראה למד כן ממילת חרשים, וסובר שזה שייך רק בבנין ממש, ולא בניסור הקרנות.

²⁷ ב ה. בגמרא בבבא בתרא שם, יש עוד כמה מאמרי חז"ל מה שדרשו מנבואות שונות, בענין שיעור העיר ירושלים לעתיד
 לבא, מה יהיה שטח העיר, מספר הקומות שיהיה בכל בית. מספר מגדליה, וארמונותיה וכו' וכו', ואין זה נוגע לפרשה זו.

אָתָּה הֵלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמַד אֶת יְרוּשָׁלַיִם. ׀ לְרֹאוֹת פְּמָה רַחֲבָה וְכַמָּה
 אָרְפָּה: (ז) וַהֲנֵה הַמְּלָאךְ הַדִּבֵּר בִּי יֵצֵא וּמִלְאָךְ אַחֵר יֵצֵא לְקִרְאָתוֹ:
 (ח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו רֵץ דִּבֵּר אֶל הַנַּעַר הַלֵּז לֵאמֹר פְּרִזּוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם. ׀
 מְרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ: (ט) וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נָאֻם יְהוָה חוֹמַת אֶשׁ
 סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ:
 (י) הוּא הוּא וְנִסּוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נָאֻם יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם

(ה) וַאֲשָׁא עֵינַי וָאֵרָא וַהֲנֵה אִישׁ. שְׂבָא אִישׁ וּבִידּוֹ. הִיָּה חֶבֶל מִדָּת. שְׂרָגִילִין לַמְדוּד בּוֹ אֶת הַחוֹמוֹת:
 (ו) וַאֲמַר. שְׂאֵלְתִי אֶת הָאִישׁ. אָנֹה אַתָּה הֵלֵךְ. לַהֲכִינָן אַתָּה הוֹלֵךְ עִם חֶבֶל הַמִּדָּה. וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמַד אֶת
 יְרוּשָׁלַיִם לְרֹאוֹת כַּמָּה רַחֲבָה וְכַמָּה אַרְכָּה. רָצָה לִוְמֵר כַּמָּה יֵשׁ עִתָּה בְּרַחֲבָהּ וּבְאַרְכָּהּ, וּבְאַמֶּת הַתְּכוּיִן
 בִּזְהָ לַעֲשׂוֹת הַשְׁוֹאָה, וּבִכְךָ לְהִרְאוֹת. כִּאִילוֹ מֵרָאָה בִּזְהָ שְׂקִטְנָה הִיא עַכְשִׁיו, מוֹל הַגּוֹדֵל שֶׁתִּהְיֶה לַעֲתִיד «ע"פ ר"י
 אַבְרָבְנָאֵל»: (ז) וַהֲנֵה הַמְּלָאךְ הַדִּבֵּר בִּי. אֵין זֶה שֶׁהִיָּה בִידּוֹ חֶבֶל הַמִּדָּה. יוֹצֵא אֶל מוֹל הַמְּלָאךְ הַבָּא
 לְקִרְאָתוֹ, לְשֹׁאֵל מִמֶּנּוּ מִהוּ עֲנִיִּין הַמְּדִידָה, כִּי חֲשַׁב פֶּן הַמְּדִידָה הִיא לְהוֹדִיעַ שֶׁכֵּן יִהְיֶה לַעֲתִיד מִבְּלִי תוֹסֶפֶת.
 וּמִלְאָךְ אַחֵר יוֹצֵא לְקִרְאָתוֹ. לְהַגִּיד לוֹ עֲנִיִּין הַמְּדִידָה «ע"פ ר"י אַבְרָבְנָאֵל»: (ח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו. הַמְּלָאךְ
 הַבָּא אָמַר אֶל הַמְּלָאךְ הַדּוֹבֵר בִּי. רוּץ. חִישׁ מֵהָר וּדְבֵר אֶל הַנַּעַר הַלֵּז. (הַנַּעַר) הַזֶּה הוּא זְכַרְיָה כִּי הִיָּה עוֹדֵנוּ
 נַעַר. לֵאמֹר פְּרִזּוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם. רָצָה לִוְמֵר אֶל יַחֲשׁוּב גַּם הוּא כְּמוֹךְ, שֶׁכֵּן יִהְיֶה גַם מִדַּת הָעִיר לַעֲתִיד, כִּי
 לֹא כֵן הוּא, אֲבָל הַמְּדִידָה בֹּא לְהִרְאוֹת שְׂקִטְנָה הִיא עַכְשִׁיו, מוֹל הַגּוֹדֵל שֶׁתִּהְיֶה לַעֲתִיד, כִּי אַז תִּהְיֶה יְרוּשָׁלַיִם
 מִיּוֹשֶׁבֶת כְּעִיר פְּרוּז אֲשֶׁר אֵין חוֹמָה סָבִיב לָהּ, כִּאִילוֹ אֵין לָהּ קִצְבָה וּמִדָּה, וְזֶהוּ מְרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ.
 מִמָּה שִׁיָּהִי בְּתוֹכָהּ הִרְבֵּה בְּנֵי אָדָם וּבְהֵמָה רַבָּה, וְכִאִילוֹ לֹא יִכִּילֵם מְקוֹם נִגְדֵר «ע"פ ר"י אַבְרָבְנָאֵל, לְרִשׁוֹי הַפִּירוּשׁ
 שֶׁבְּתַחֲלִיל מִדַּד אֶת יְרוּשָׁלַיִם הַעֲתִידָה, וְכֵאֵן חֲזוֹר הִקְבִּיָּה וְצִיּוּהָ שֶׁלֹּא יִמְדוּד, כִּי תִגְדֵּל לֵלֵא קִצְבָה»: (ט) וַאֲנִי
 אֶהְיֶה לָּהּ נָאֻם ה' חוֹמַת אֶשׁ סָבִיב. רָצָה לִוְמֵר וְעַם כָּל זֶה לֹא יִדְאֲגוּ מִפְּחַד הַבְּבִלִיִּים (הַעֲנוּ"ס) כִּי פֶן
 יִבּוֹא בָּהּ, הוֹאִיל וְהִיא מִבְּלִי חוֹמָה, כִּי אֲנִי אֶגֶן עֲלֶיהָ מִפְּנֵי הַבְּבִלִיִּים (הַעֲנוּ"ס), כִּי אִילוֹל יִהְיֶה סָבִיבָה חוֹמַת אֶשׁ,
 שְׂאֵין לְקִרְבּוֹ אֵלֶיהָ (הַעֲנוּ"ס) «ע"פ רִשׁוֹי». וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ. רָצָה לִוְמֵר אֶל יַחֲשׁוּב שִׁיָּהִי לָהֶם הָעֵדֶר
 כְּבוֹד לִשְׁבֵּת בְּעִיר פְּרוּז, כִּי אֲנִי אֲשֶׁרָה שְׂכִינָתִי בְּתוֹכָהּ לִהְיוֹת לָהּ לְכָבוֹד, אֲשֶׁר אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיהָ, (וְהוּא הִרְבֵּה יוֹתֵר
 כְּבוֹד, מֵאֲשֶׁר) כְּבוֹד הַקֶּפֶת הַחוֹמָה מִסָּבִיב «ע"פ ר"י אַבְרָבְנָאֵל»:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב' י - יא):

הנביא נזעק, הוי, בראותו בנבואה את חבלי משיח, ולפי פשוטו נראה שהוא קורא להמלט מבבל וארץ צפון.
 אולם בגמרא (כתובות קיא) אמרו חז"ל שבנבואה זו ניבא על מקום מסוים בבבל, שהם ימלטו וינצלו מ'חבלי
 משיח'. ומהו מקום המקלט, נראה שהכוונה למקום שהיה מרכז התורה, וכן מפורש במדרש תנחומא (ג נח).

פֶּרֶשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם יְהוָה: (יא) הוּא צִיּוֹן הַמְּלִטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל: (יב) פִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחֵר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׁלָלִים

(י) הוּא הוּא יאמר על הגאולה העתידה, וכאילו יקרא עליהם אתם בני י' השבטים שגלו לארץ אשור העומדת בצפון ונסו מארץ צפון נאם ה'. צאו משם במרוצה לשוב אל ארצכם. כי כארבע רוחות השמים. כמו שד' רוחות השמים המה רחוקים זו מזו, כן פרשתי אתכם. לארץ מרחק ולכן מהרו ולכו, לפי רוב המרחק. נאם ה' ע"פ ר"י אברבנאל: (יא) הוּא צִיּוֹן הַמְּלִטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל^{יב}. כאילו יקרא ליהודה ויאמר, עתה עדת יהודה שגלית מתחלה לבבל לשבת ביניהם, המלטי ממקום שאתם עתה, לבוא לציון ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב יב - יג): הכנעת האומות תחת ישראל.
הנצי"ב בהרחב דבר (דברים ל ז) מבאר את כוונת פרשה זו, שלעתיד לבא, בתחילה יעשה הקב"ה, שעם ישראל יהיו מכובדים יותר מהעמים, ואחרי הכבוד יגוף ה' את הגוים, ומביא כמה ראיות שכן יהיה הסדר.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{יב} ב' בגמרא (כתובות קיא) איתא, אמר רב יהודה כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל, שנאמר 'הוּא צִיּוֹן הַמְּלִטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל', אמר אביי נקטינן בבל לא חזיא חבלי משיח, תרגמה אהוצל, וקרי ליה קרנא דשיזבתא (פירוש, אמר אביי מסורת בידינו שבבל אינה רואה חבלי משיח, ומפרש שאין הכוונה על כל בבל, רק על הוצל, ויקראו לה הזוית שניצלח). כלומר רב יהודה אומר ש'הוּא צִיּוֹן הַמְּלִטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל' הכוונה שאתה היושב בבבל נקרא 'ציון'. לפי זה המילים 'ציון המלטי' אין פירושו המלטי לציון (שאם כן אין ראיה שבבל נראת ציון), אלא הכוונה, את ציון תנצל, והן הן דברי אביי. אכן מסתבר שאין כוונתם להוציא את המקרא מפשוטו לגמרי, אלא שני הדברים נכונים, כלומר אותו פינה שעתה היא בבבל, תינצל, וכדברי האמוראים. ואיך תנצל על ידי שתמלט, וכפשוטו של מקרא. ויש להבין מה המיוחד בהוצל, הא יושבת בבל כתיב.

ונראה כי מדברי רב יהודה שהשווה אותה לארץ ישראל, נלמד שהיה מקום שבו היה עיקר התורה, ודומה לארץ ישראל בתורתו, עיין שם בסוגיא.

גם מדברי אביי נראה כך, שכן היעב"ץ במקום, מציין לדברי הגמרא (מגילה כט) שם איתא 'גלו לבבל שכינה עמח, היכן השכינה בבבל, אמר אביי לפעמים היא בבית הכנסת שבהוצל, ולפעמים היא בבית כנסת שבהדרדעא'. ושם בגליון מציין רבינו עקיבא איגר, את דברי הרמב"ן (ספר מלחמות ה', כתובות סוף פ"ד), שמבאר את הגמרא במגילה, שבשאלה 'היכן השכינה בבבל', הכוונה היכן הוא 'עיקר בבל, ושם עיקר תורה', נמצא שהמדובר כאן במרכז התורה.

יתר על כך, בספר יוחסין (מאמר שני סדר האמוראים אות א' ד"ה רב אחא) כתב על הוצל ונהרדעא הנ"ל ששם היה ישיבת עזרא הסופר שהוא נמנה ממעתיקי השמועה. והרי נבואת זכריה, נאמרה בימי עזרא הסופר, שהרי עזרא עלה בשש לדריש, ונבואה זו בשנים לדריש שעדיין היה עזרא בבבל, נמצא איפוא שבשעת נבואה זו, היתה 'הוצל' מרכז התורה.

ונראה לפי זה, שאין הדבר תלוי ב'מקום' ההוא, אלא המקום שבו יהיה מרכז התורה בזמן חבלי משיח הוא ימלט, (ולכן אמר יושבת בת בבל, אינו מתיחס למקום, רק ליושביה) ואם בשעת חבלי משיח, מרכז התורה יהיה במקום אחר, תהיה פינת ההצלה במקום אחר.

ושוב נמצא מפורש, במדרש תנחומא (נח ג) שהכוונה על מקום התורה, עיין שם.

(וסיפר לי מורי רבי ראש ישיבת סלבודקה הגאון ר' ברוך רוזנברג זללה"ה, שבשנות הזעם שנת ת"ש תשה, הוא נמלט, בחסדי ה', עם בני ישיבת מיר, ועוד הרבה בני ישיבות כגון קרלין, מוויילנא מזרח, ליפן וסין, ומשם נסעו עוד מזרחה עד לאמריקה, וחצו אותה ברכבת, ומשם עלה לארץ ישראל, באופן שבסך הכל הוא הקיף את כל העולם, וילא ראהו חייל גרמני מימיו. וסיפר לי הגאון בעמח"ס 'הערות' ז"ל, מתלמידי מיר באירופה, שבאותם ימים נחשבה ישיבת מיר כהישיבה החשובה והגדולה ביותר בכמות התלמידים בפולניא ליטא, כאשר היו בה קיבוץ גדול של בחורים מבוגרים אדירי תורה. ואמרתי בלבי, מי יודע אם לא על הצלה זו, נאמרה חזון זה).

אֲתֶכֶם פִּי הִנָּגַע בְּכֶם נִגַּע בְּכַבֵּת עֵינָיו: (יג) פִּי הִנָּנִי מִנִּיף אֶת יָדִי
עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וַיִּדְעֻתָם פִּי יְהוָה צָבָאוֹת שְׁלַחְנִי:
(יד) רָנִי וּשְׂמַחִי בַת צִיּוֹן פִּי הִנָּנִי בָּא וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ נָאִם יְהוָה:
(טו) וְנָלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וּשְׁכַנְתִּי
בְּתוֹכְךָ וַיִּדְעֻתָּ פִּי יְהוָה צָבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ: (טז) וְנָחַל יְהוָה אֶת
יְהוּדָה חֲלָקוּ עַל אֲדָמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלַיִם: (יז) הִם כָּל
בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה פִּי נִעוֹר מִמַּעוֹן קָדְשׁוֹ:

(יב) כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד. רצה לומר אחר שאמר לי, שיהיה בתוך ירושלים לה לכבוד, כמו שנאמר למעלה (בפסוק ט'), אחר זה שלחני אל הגוים. להנבאות על הכבליים (הענכ"ס). השוללים אתכם. להודיעם שישלם להם גמול. >ע"פ כל המפרשים<, כי כל הנוגע בכם. לרעה הרי הוא כאילו נוגע בבבת עינו. של המקום ברוך הוא כביכול >ע"פ ר"י אברבנאל<, או רצה לומר מזיק לעצמו כי יקבל גמולו והרי הוא כאילו נוגע בבבת עינו (ושל עצמו) שמזיק לעצמו בידים >ע"פ רד"ק<: (יג) כי הנני מניף, כי בעבור זה אניף את ידי עליהם להכות בהם. והיו שלל לעבדיהם. והם יהיו לשלל לישראל, שהיו (לפני כן) עבדים להם. וידעתם כי בבוא הדבר תדעו אשר ה' צבאות שלחני. ומאתו היו דברי:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב יד - יז):

ניבא על גודל הרינה שתהיה לעתיד, ועל שריבים מהגוים ירצו להתגייר.

(יד) רני ושמחי בת ציון כי הנני בא. אבוא אל ירושלים. ושכנתי בתוכך. ואשכון בתוךך. נאם ה': (טו) ונללו. אז יתחברו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם. ויהיו לו לעם להאמין בו ושכנתי בתוךך. ועם כל זה אשכון בתוךך ולא בתוך העכו"ם הריבים. וידעת. אז בהשכיני את שכינתי לך בתוךך, תדע כי אשר ה' צבאות שלחני אליך. רצה לומר עיקר ייעוד הטובה נאמר עליך, אם כי גם הם יאמינו בה' מכל מקום לא ישוו אליך >ע"פ ר"י אברבנאל<: (טז) ונחל ה' המקום ינחל את יהודה. כמאז להיות חלקו. לעולם, על אדמת הקודש. ולא יגלו עוד ממנה. ובחר עוד ירושלים. להשכין שם שכינתי כמאז: (יז) הם כל בשר. שתקו כל העמים מפני ה'. מפתח ה', ולא תוסיפו עוד להרחיב פה (להתגאות ולאיים) על ישראל. כי אז יעור ממועון קדשו. השמים לרדת לעשות נקם בהאומות, כי עד הנה החריש להאומות כאילו היה ישן, אבל אז כאילו יעיר משנתו:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג א - י):

פרק ג (א) וַיִּרְאֵנִי אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ יְהוָה וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ לְשַׁטְנוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׁטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׁטָן וַיִּגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַם. הֲלוֹא זֶה אוֹד מְצֵל מֵאֵשׁ: (ג) וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צוּאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ: (ד) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל הָעֹמְדִים לִפְנֵי לֵאמֹר הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצּוּאִים מֵעַלְיוֹ

הנביא ראה את הכהן הגדול לבוש בגדים צואים, ולא פירש את פתרון המראה, מהו הנמשל של הבגדים האלו, ומה המשא ומתן עם השטן.

אולם הדבר מתפרש בגמרא סנהדרין (צ"ג), אמר רב פפא, ויהושע היה לבוש בגדים צואים. וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים, אלא מלמד שהיו בניו נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בהם^{יב}.

לפי זה יתכן לפרש את מהלך המראה כך, השטן קטרג עליו לחייבו גם מיחה, וגם עונש שמים. וממה שנעשה לו נס שניצל מהשריפה, הוכיח המלאך שאינו ראוי לעונש (כמו שאמרו חז"ל שר' זירא היה בודק רגליו בהכנסתם לאש, לראות אם אש גיהנם שולט בו), ולכך הוחלפו בגדיו. אולם עדיין יתכן היה שהגיע זמנו למות. ועל כך בקש הנביא רחמים להשאירו לשמש כהן גדול, דהיינו שישאר בחיים, ויוכל לשמש בכגדי כהונה עם הצניף הטהור, עם בנין בית המקדש, ונתקבלה התפלה (עיין בפ"י מלבי"ם).

ובהמשך הפרשה ניתנה לזכריה נבואה על אבן, שנאמרה גם לאזני יהושע, וגם לאזני חנניה מישאל ועזריה^{יג}.

פרק ג (א) וַיִּרְאֵנִי בַמְּרָא הַנְּבוּאָה. אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ ה', וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ. עַל יְמִין יְהוֹשֻׁעַ. לְשַׁטְנוֹ. לְקַטְרֵג עֲלָיו, עַל מַה שֶּׁלֹּא מִיחָה בְּבָנָיו שֶׁנִּשְׁאָרוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּצְא מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הוֹשִׁיבוּ נָשִׁים וְגו' מִבְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יוֹצֶדֶק (עזרא י) כֵּן אֲרָז"ל -ע"פ רש"י, מִגְּמֻרָא סְנֵהֲדִין צ"ג: (ב) וַיֹּאמֶר ה' רָצָה לִּימֹר מַלְאָךְ ה'י"י. אֶל הַשָּׁטָן, יִגְעַר ה' בְּךָ הַשָּׁטָן וַיִּגְעַר ה' בְּךָ. רָצָה לִימֹר יִגְעַר וַיִּחְזֹר וַיִּגְעַר. הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַם. מוֹסֵב עַל ה', לִימֹר ה' הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַם יִגְעַר בְּךָ. הֲלֹא זֶה. רָצָה לִימֹר אִיךָ תִּקְטָרֵג עֲלָיו הֲלֹא הוּא כְּאוֹד מוֹצֵל מֵאֵשׁ. כִּי הוֹשִׁלְךָ בָּאֵשׁ עַל דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר עִם אַחָב וַצִּדְקִיָּהוּ נְבִיאֵי הַשָּׁקֶר, וַיִּנְצֵל מִן הַשְּׂרִיפָה כְּמוֹ שֶׁסִּיפְרוּ חז"ל (סְנֵהֲדִין צ"ג), וְאִם כֵּן זָכוּתוֹ רַב, וְאִיךָ תִּקְטָרֵג עֲלָיו -ע"פ רש"י: (ג) וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צוּאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ. רָצָה לִימֹר בִּשְׁעָה שֶׁעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ, הִיָּה עֲדִיין לְבוֹשׁ בְּגָדִים מְלוּכָלִים. רָצָה לִימֹר עֲדִיין הִיָּה מְלוּכָשׁ בּוֹזֵה הָעוֹן, כִּי עוֹד יִשְׁבוּ הַנָּשִׁים

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{יב} ג א. עוד אמרו שם שכבר עשרות שנים לפני כן בחיי נבוכדנצר נכשלו בניו בכך, ונבוכדנצר השליך לכבשן האש שני נביאי שקר ושנים צדקיהו ואחאב, והם ברשעותם, בקשו שיצרף אל האש את יהושע הכהן הצדיק, והם מתו, כאשר נאמר עליהם בירמיה (כט כב) שמלך בבל קלם, שעשאם קלקלות, ואילו יהושע הכהן ניצל מכבשן האש, אבל בגדיו נחרכו, שנאמר כאן 'אוד מוצל מאש' כמו אוד הנחרך. וביאר רב פפא בגמרא שם, שלא ניצל לגמרי, מטעם שלא מיחה בבניו.

^{יג} צריך ביאור מה ענין נבואת מראה האבן, למראה משפטו של יהושע הכהן, ומדוע נכתבו יחד בפרשה אחת. ויתכן ללמוד מכך, כי רס בזכות שנדון יהושע לרחמים, נעשה ראוי לשמוע את הנבואה.

^{יד} ג ב רצה לומר מלאך ה'. כי אם לא כן קשה, ויאמר ה' יגער ה' בך, היה לו לומר, ויאמר ה' אני אגער בך. ועדיין קשה שיש כאן שם הויה ואיך מתפרש שהוא מלאך, אמנם מצאנו כיוצא בו, שנאמר בשמות, ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו, והכוונה מלאך, ומכל מקום לענין קידוש השם הוא קודש, כי נקרא המלאך על שם משלחו, כי שם ה' בקרבו.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הָעֵבְרָתִי מַעְלֶיךָ עֲוֹנָךָ וְהִלַּבֵּשׁ אֹתְךָ מַחְלָצוֹת: (ה)
 וַאֲמַר יְשִׁימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל רֹאשׁוֹ וַיְשִׁימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל רֹאשׁוֹ
 וַיִּלְבַּשְׁהוּ בְּגָדִים וּמִלָּאךְ יְהוָה עֶמֶד: (ו) וַיַּעַד מִלָּאךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ
 לֵאמֹר: (ז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם בְּדַרְכֵי תֵלֶךְ וְאִם אֶת מִשְׁמַרְתִּי
 תִּשְׁמָר וְגַם אֶתָּה תִּדְּרִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמָר אֶת חֲצָרִי וְנָתַתִּי לְךָ
 מִהֲלָכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: (ח) שְׁמַע נָא יְהוֹשֻׁעַ הִכְהֵן הַגְּדוֹל
 אֶתָּה וְרַעֲיֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לִפְנֶיךָ כִּי אֲנֹשִׁי מוֹפֶת הֵמָּה כִּי הִנְנִי מְבִיא אֶת
 עַבְדִּי צֶמַח: (ט) כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל אֶבֶן אַחַת

הנכריות תחת בניו, ולא גרשו אותן, והוא לא מיחה בהם. **ע"פ רש"י:** (ד) ויען ויאמר. המלאך שעמד יהושע לפניו, אמר אל המלאכים העומדים לפניו לאמר, הסירו הבגדים הצאים מעליו. הסירו מיהושע הבגדים המלוכלכים. רצה לומר הפרישו את בניו מנשותיהם הנכריות, למען יוסר העון מיהושע. ויאמר אליו המלאך אמר ליהושע. ראה העברתי. במה שצויתי להפריש בניך מהנכריות העברתי. מעליך עונך. העון שהיה בך מה שלא מחית בהם. והלבש. צויתי להלביש אותך מחלצות. רצה לומר, כשיוסר העון יגולה הזכות. **ע"פ רש"י,** האלשיך כתב שגם אם ישארו בחטאם, בכל זאת לימדו זכות על יהושע. (ה) ואומר. זה מאמר זכריה, שאמר התפללתי עליו, שישמו צניף טהור על ראשו. רצה לומר שיהיה כתר כהונה גדולה לירושלם לזרעו אחריו, הואיל ופרשו מן הנכריות. וישמו הצניף הטהור על ראשו. רצה לומר נתקבלה תפילתו ומיד נתנו לו לרשת כתר כהונה גדולה. וילבישו בגדים. רצה לומר היה נגלה זכיותו. ומלאך ה' עומד. בכל משך הזמן שנעשה כל זה: (ו) ויעד מלאך ה' ביהושע לאמר. אחר כל המעשים התרה המלאך ביהושע: (ז) כה אמר ה' צבאות אם בדרכי תלך. רצה לומר אם זרעך ילכו בדרכי, ואמר כמדבר עליו, כי זרע האדם יחשב כמוהו, וכן אקח זרובבל (חגי ב). ואם את משמרת תשמור. רצה לומר אם ישמרו הדברים שצויתי לשמרם, וכפל הדבר במילים שונות. וגם אתה תדרין את ביתי. רצה לומר גם זרעך כמון יהיו כהנים גדולים ופקידים עד עולם לדון את ביתי, ועל פיהם יעשה כל צרכי הבית. וגם תשמור. רצה לומר בידם יהיו שמירות את חצרי. וכפל הדבר במילים שונות. ונתתי לך מהלכים. רצה לומר ומלבד זאת לא יקופח שכרם בעולם הנשמות, כי אתן להם מהלכים וטוילים בין המלאכים העומדים. פה האלה. כמו שנאמר למעלה ויאמר אל העומדים לפניו: (ח) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעייך הישבים לפניך^{יה}. גם אתה שמע, גם רעייך ישמעו, והם חנניה מישאל ועזריה **ע"פ רש"י,** וגמרא סנהדרין צ"ג, כי אנשי מופת המה^{יה}. גם המה אנשי מופת, כי נצולו מכבשן האש כמון, ומהראוי לייחד

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{יה} ג ח היושבים לפניך. אמרו חז"ל (מדרש רבה בראשית נו יא) שחנניה מישאל ועזריה הלכו ליהושע כדי ללמוד ממנו תורה.

^{יה} ג ח כי אנשי מופת המה. נראה לבאר את מילת כי. לומר שזכות יהושע בשמיעת הנבואה, הוא בזכות תלמידיו הנביאים הצדיקים, יעויין בפרק ב' בדבר רוס מעלתם.

שְׁבַע עֵינַיִם הִנְנִי מִפְתַּח פֶּתַח נָאם יְהוָה צְבָאוֹת וּמִשְׁתִּי אֶת עוֹן
הָאָרֶץ הֵיחָא בְיוֹם אֶחָד: (י) בְיוֹם הַהוּא נָאם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ
אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל תַּחַת תְּאֵנָה:
פֶּרֶק ד (א) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בִּי וַיַּעֲרֵנִי פֶאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲזֹר

הדבור גם להם. **כי הנני מביא**. רצה לומר והדבור הוא אשר הנני מביא **את עבדי צמח**. וזהו מלך המשיח
כמו שנאמר והקימתי לדוד צמח צדיק (ירמיה כג) -ע"פ תרגום: (ט) **כי הנה האבן אשר נתתי לפני**
יהושע^{רנ}. רצה לומר מוכן הוא האבן ההושע ביסוד בנין בית העתיד, על ידי כהן גדול מזרע יהושע, אשר יכהן
אז (ולעתידי לבא), רצה לומר כבר הגזירה ההיא גזורה. **על אבן אחת**. ועל כל אבן מאבני הבנין, יהיה
שבעה עינים. רצה לומר שמירות רבות יהיה מאת המקום ברוך הוא על הבנין ההוא. **הנני מפתח**
פתוחה נאם ה' צבאות. המקום ברוך הוא בעצמו יחקק צורות על האבנים ליפותם, רצה לומר הוא יתן כח
ועזר על המלאכה. **ומשתי את עון**^{נח} **הארץ ההיא ביום אחד**. רצה לומר בפעם אחת אסיר עון הארץ
ההיא, כי אחדש בקרבם רוח נכון ולא יחטאו עוד, ולא ימצא עוד עון -ע"פ ר"י אברבנאל: (י) **ביום ההוא**
נאם ה' צבאות תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה. להתצל, (ודחינו) לשבת
בצילה, ולאכול מפריה, מרוב הטובה שיהיה אז:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ד א - ז):

ראה מנורה זהב, שמתמלא מאליה, ומפרש, כי מה שמתמלא מאליו, זה הוא לאות, כי 'רוח ה' עומדת בתוכם'
(חגי ב ה), והוא מסייע אותם, ולא יזדקקו לגבורת הזרוע, כי אם לרוח ה'.
והמנורה עצמה, אמרו חז"ל שהוא רומז לצדיקים, והשמן לרוח ה' המסייעת את הצדיקים (כן נראה במדרש
רבה ויקרא פ"ל ב'). ובמקום אחר אמרו חז"ל, שהמנורה רומז לבית המקדש עצמו, כי הוא הכלי הנכבד ביותר

מעין חיים – מוכר האבן ויעינים

^{רנ} **ג ט האבן אשר נתתי לפני יהושע**. יתכן שאבן זו היא אבן השתיה, אשר היתה בקדש הקדשים, ומבואר במשנה ביומא
נג, שהוא היה בבית השני במקום ארון הברית, ובוודאי היתה אבן זו דבר נשגב מאד, עיין גם בפרקי דר' אליעזר סוף פ'
ל"ה, ואבן השתיה שייך לתקופת נבואה זו, כי אז עסקו בבנין בית המקדש השני.
וענין שבעה עינים שעל האבן יבואר בס"ד להלן (פרק ד י) על פי המדרש.

^{רנ} **ג ט ומשתי את עון**. מילת ומשתי, משמעותה הוצאת אבן ממקומה. ולע"ד הענין, הנה ידוע מאמר חז"ל הנושא אשה
והעולה לגדולה מוחלין לו על כל עוונותיו. ונראה שהוא כענין החלפת השם, כי ניתן לו מצב חדש, ותפקיד חדש ועיקרי
יותר, שאינו המשך למצבו עד הנה. ונראה שמטעם זה גם ביום חנוכת בית המקדש, וחלות הקדושה מכאן אבן השתיה,
אינו פחות מנושא אשה ועולה לגדולה, ולפיכך באותו יום נמחלו עוונותיהם של ישראל. ובעבור כך הוצרכו לעשות יום
משנה ושמחה גדולה, כאמור בפסוק י', וכמו שמצינו בגמרא (מועד קטן ט) שבחנוכת בית המקדש ראשון, נאמר 'וילכו
לאהליהם שמחים', שנהנו מזיו השכינה, 'על כל הטובה', שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא. ואם כן
אכן הא בהא תליא, משיית האבן והגבהתה, פעלה את משיית העון ומחילתו (ויהושע הכהן, היה צריך זכויות להיות ראוי
לעמוד בראש העם, במעמד נשגב כזה). יעייין כעין זה באבן עזרא וספורנו והג"ה ברש"י, שכתבו שה"יום המדובר כאן,
הוא יום הוסד הבית

מִשְׁנָתוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה (ויאמר) וַאֲמַר רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוּרַת זָהָב כְּלָה וְגִלְהָה עַל רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נִרְתִּיָּה עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוֹצָקוֹת לְנִירוֹת אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁהּ: (ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִיְמִין הִגְלָה וְאֶחָד עַל שְׂמָאלָהּ: (ד) וָאֶעַן וַאֲמַר אֶל הַמְּלָאךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: (ה) וַיַּעַן הַמְּלָאךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה הֵמָּה אֵלֶּה וַאֲמַר לֹא אֲדֹנִי: (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דֹּבֵר יְהוָה אֶל זִרְבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְּחִיל וְלֹא בְּכַח בִּי אִם בְּרוּחִי אֲמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ז) מִי אַתָּה הֵר הַגָּדוֹל לִפְנֵי זִרְבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת

מכלי בית שני, אחר שנעדר הארון. והשמן רומז לרוח ה' השוכן אצל עם ישראל, ומסייע להם, דרך השראת השכינה שבבית המקדש. (כן נראה לפי התנחומא, מובא להלן בעיונים לפסוק י').

דעת הראשונים, רש"י, ר"א אבן עזרא, ורד"ק שמדבר על זרובבל עצמו בזמן בית שני (סיוע לכך, מדברי המדרש רבה, המובא בעיונים, להלן פסוק י"ד עיין שם).

דעת ר"י אברבנאל, ר"מ אלשיך, והמצודות שהוא על העתיד לבא, על משיח הבא מזרע זרובבל שהוא נכד מלכי בית דוד. וכן נראה בתרגום פסוק ז'.

את נמשל הזתים, שמהם מתחיל ומגיע כל השמן, ביאר לו בפרשה הבאה.

פרק ד (א) וישב. כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בו (ורן הראהו את יהושע, והמלאך דיבר עמו יהושע, כנ"ל פרק ג א, ג, ג ח), לזה אמר וישב (שחזר אלי) "ע"פ ר"י אברבנאל. המלאך הדבר בי ויעירני. רצה לומר הוא הניעני לעוררני ונתעוררתי. באיש אשר יעור משנתו: (ב) ויאמר אלי מה אתה רואה. במראה הנבואה. ויאמר ראיתי והנה מנוורת זהב כולה. כל המנוורה היתה זהב. וגולה על ראשה. ממעל על ראשה היה כעין ספל (ועגול), ובה היה השמן. ושבעה נרותיה עליה. ממעל בראשי קני המנוורה היו שבעה נרותיה, הם כעין בזיכין להשים בהם השמן והפתילות. שבעה ושבעה מוצקות. רצה לומר לכל נר ונר היה שבעה צינורות, שהשמן ניצק בהם מעצמו מן הגולה לנרות אשר על ראשה. להמשך על הנרות שהמה על ראש המנוורה (נמצא שבטך הכל, היו מ"ט צינורות) "ע"פ רש"י: (ג) ושנים זיתים עליה. שני אילני זית עמדו אצל המנוורה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה. (הנביא ראה גם כן, כיצד הגיע השמן מהאילנות עד הגולה, וזאת יבואר בפסוק י"ב) "ע"פ רש"י: (ד) ואען ואומר. הרימותי קול ואמרתי אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני. על מה באו אלה לרמז: (ה) ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלא ידעת מה המה אלה. הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז. ואמר לא אדני. לא השכלתי לדעת: (ו) ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר ה' אל זרובבל לאמר. רצה לומר בזה ירמז, כאילו אמר ה' על מלך המשיח הבא מזרע זרובבל. לא בחיל. רצה לומר ממשלתו על העמים לא יהיה בעבור חילו הרב. ולא בכח. זרועו יכבשם במלחמה, אבל ימשול בם מבלי טורח מלחמה. כי

הָאָכֶן הָרֹאשָׁה תִּשְׁאֹת חֵן חֵן לָהּ:

(ח) וַיְהִי דָבָר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (ט) יָדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְדּוּ הַבַּיִת הַזֶּה וַיְבִיאוּ תִבְצָעָנָהּ וַיִּדְעֶתָ כִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: (י) כִּי מִי בְּזוֹ לַיּוֹם קִטְנוֹת וְשִׂמְחוֹ וְרָאוּ אֶת הָאָכֶן הַבְּדִיל בֵּינִי זְרֻבָּבֶל שְׁבַעָה אֱלֹהִים עֵינַי יְהוָה הִמָּה מְשׁוּטָטִים בְּכָל הָאָרֶץ: (יא) וְאַעֲן וְאָמַר אֵלָיו מֶה שְׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל יָמִין הַמְּנוּרָה וְעַל שְׂמֹאלָהּ: (יב) וְאַעֲן שְׁנֵי

אם ברוחי אמר ה' צבאות. (ברוחי) ברצוני, כי אתן בלב העמים להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו, ויהיה דומה לעריכות נרות המנורה שהיו מבלי טורח, אבל הכל נעשה מעצמו, כי הזיתים נתלשו מעצמם ונדרכו מעצמם, ומעצמו נמשך השמן אל הגולה כאשר יאמר עוד למטה (בפסוק יב), ומן הגולה נמשכו מעצמם דרך הצינורות אל הנרות "ע"פ רש"י, מלבד זאת שרש"י מפרשו על זרובבל עצמו, בהצלחת ההנהגה בימי בית שני, והמזודות פירשו כהרב אברבנאל שהוא על העתיד לבא: (ז) **מִי אַתָּה**. על מלך גוג יאמר מי אתה. **הַר הַגְּדוֹל**. רצה לומר מה כח יש בך התחשוב שאתה הר גדול לעמוד בפני המשיח, לבל יוכל לעבור. לא כן, כי למולו לפני זרובבל. תהיה למישור. כארץ מישור, ובקל יעבור. רצה לומר לא יהיה בך כח לעכב מה על ידו. ו**הוציא**. מלך המשיח יוציא את האבן הראשה. האבן הטובה והחשובה להניחה ביסוד בנין בית העתיד. **תשואות חן חן לה**. אז ישמע קול המייה, אשר כולם יענו ויאמרו, הנה להאבן הזה יש לה חן רב, כי היא טובה וחשובה עד מאד "ע"פ רש"י, ונכ"ל פסוק ו':

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ד ח - יד):

לדעת רש"י, מנבא שיצליחו להשלים את בנין בית המקדש השני, אשר היו עומדים באמצע בנייתו, וזאת בזכות זרובבל שהוא הנבחר לפני ה' שענינו משוטטות. וגודלו פי שבעה, ממה שתכננו לבנותו בימי כורש, עיין ספר עזרא.

דעת האברבנאל והמזודות, שהנבואה היא לעתיד, דהיינו כשם שזרובבל התחיל כמה שבנה את בית מקדש זה, כן עתיד המשיח שהוא מזרע זרובבל, לבנות את בית המקדש העתיד.

(ח) וַיְהִי דָבָר ה' אֵלַי לֵאמֹר: (ט) יָדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְדּוּ הַבַּיִת הַזֶּה. וזרובבל עצמו הניח היסוד מהבית הזה. ו**ידיו תבצענה**. כן ידיו ישלימו את בנין הבית. רצה לומר ידי המשיח הבא מזרעו, ישלימו להניח אבן היסוד מהבית העתיד. ואמר ידיו על ידי המשיח הבא מזרעו, כדרך שאמר כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע (לעיל פרק ג) הנאמר על כהן גדול הבא מזרעו אשר יכהן אז. ואמר ענין השלמה (ותבצענה משמעותן ענין השלמה), על כי יהיה הבית האחרון והוא תשלום הבתים, ולפי שבית העתיד תעמוד במקום הבית הזה עצמו, אמר תבצענה כאילו ישלים הבית הזה. וכמו שנאמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון (חגי ב) "ע"פ ר"י אברבנאל. ו**ידעת**. זה מאמר הנביא לישראל בבוא הדבר תדע **כִּי**. אשר ה' **צבאות שלחני אליכם**. ומאיתו היו דברי: (י) **כִּי מִי בְּזוֹ לַיּוֹם קִטְנוֹת**. אשר מי שהיה מבזה בלבו יום בנין הבית הזה, לחשבו יום קטנותו, לפי קוטן הבנין, ו**שמחו וראו את האבן הבדיל**. הנה ישמחו אז, כאשר יראו את האבן

**וְאָמַר אֵלָיו מָה שְׁתִּי שֶׁבְּלִי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צִנְתָּרוֹת הַזֶּהָב
הַמְּרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזֶּהָב: (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה
אֵלֶּה נֹאמַר לֹא אֲדָנִי: (יד) וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל**

המשקולות ושמחו וראו את האבן הבדיל. ביד המשיח הבא מזרע זרובבל, המייסד את הבית "ע"פ ר"י אברבנאל". **שבעה אלה**, השמחות האלה שישמחו אז, תהיה כפול שבעה, בערך התוגה שיש להם, בעבור בדיון יום קטנות ודחינו כשכר על שנתעצבו לכבוד שמים, על מה שכעת כבוד ה', אינו כראוי. **עיני ה' המה** ^{נש} **משוטטים בכל הארץ**. רצה לומר לכן רואה הוא תוגת לב המבזה יום קטנות, ולפניהן ישמחם בכפל שבעה בערך התוגה: **(יא) ואען ואמר אליו**, אל המלאך הדובר ב'. **מה שני הזיתים האלה**, רצה לומר למה בא הרמז בשני אילני זתים ולא באחד. **על ימין המנורה**, על ימין הגולה שעל ראש המנורה **ועל שמאלה**, אחד מזה ואחד מזה: **(יב) ואען שנית ואמר אליו מה שתי שבלל הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב**, כי במראה היא (לעיל פסוק ב') ראה כאילו שתי ענפי זתים נתלשו מעצמם, ונפלו בתוך

מעין חיים – מוכר ועינים

^{רס} **ד י, שבעה אלה עיני ה' המה**. כתב הרד"ק מה שאמר למעלה (ט) על אבן אחת שבעה עינים, אלה הם עיני ה' שהם משוטטים בכל הארץ עכ"ל. ועדיין לא נתבאר במפרשים ענין ה'אבן'.

והנה אמרו חז"ל (תנחומא בהעלותך ה) אל מול פני המנורה שלא תהיו מבזין על המנורה שנאמר 'כי מי ביז ליום קטנות, ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל, שבעה אלה עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ' זו המנורה, ומהו שבעה אלה, שבעת הנרות כנגד שבעה כוכבים שמשוטטים בכל הארץ, כך חביבים לפני, שלא תהיו מבזין עליה' עכ"ל המדרש.

ולכאורה תמוה, א' שבעה עינים נאמר על האבן כמבואר כאן, וגם לעיל סוף פרק ג', איך העינים שייכים למנורה. ב' בפסוק 'כי מי ביז', מבואר שביוז בלבם את עצם בנין בית שני ביחס לראשון, וכמבואר בחגי פרק ב, אך מנין שביוז את המנורה.

ונראה שבבית ראשון היה השראת השכינה מבין הכרובים אשר על לוחות העדות, שהוא הדבר היותר נכבד שהיה בבית המקדש. אולם בבית שני לא היה שם ארון, ובכל זאת היה שם השראת השכינה, ושנינו במשנה יומא (נג) אבן היתה בקדש הקדשים ושיתה היתה נקראת, וכנגדה נתנו את הקטורת והדמים לפני ולפנים ביום הכיפורים.

ונראה בכוונת המדרש, שהמנורה הטהורה הוא היה הכלי היותר נכבד בבית שני, ואם כי המנורה בהיכל, ועיקר השראת השכינה בקדש הקדשים, בכל זאת השראת השכינה שיעל האבן' שבקדש הקדשים היה מכוח מצוות המנורה. וזהו שנאמר לעיל על אבן אחת שבעה עינים, והם הם דברי המדרש ששבעה אלה עיני ה' שעל האבן הבדיל, זו המנורה, שנתתי כנגד עיני ה' שבמרום. ולפיכך כאשר ביוז בלבם את קטנות מעלת בית שני ביחס לבית ראשון, וטעמם היה לא היה ארון הברית, אמר הקב"ה אל תבזו את המנורה כי היא ישנה בידכם (גם בסדר הפסוקים עצמם יראה הרואה כדברי המדרש, שהרי ענין מראות האבן, נאמרו יחד עם מראות המנורה). ולע"ז זה מוכרח בכוונת המדרש.

ובכך מואר ומובן באופן נפלא, כל ענין האבן והעינים, הנאמר כאן, ולעיל פרק ג. ונמצא שבכך הראה להם הקב"ה אופן וזכות השראת השכינה שבבית המקדש השני שהיו באמצע הקמתו. והיינו שהשראת השכינה בקדש הקדשים, שעל האבן השתיה, היא באמצעות המנורה הטהורה. ולעיל ג ט, דבר על סגולת הכהן גדול לכפר העוונות, שזהו בסגולת שבעה עינים שעל האבן. וכאן דבר על זרובבל שהיה עומד בראשם, גם הצלחתו תהיה בסגולת שבעה עינים על האבן.

(ובעניתי יתכן, כי ידוע שהארון ומנורה שניהם נגד התורה, ומה התפרש ביניהם, מבואר במפרשי התורה [רבינו בחיי בשם רבינו חננאל, וכן בהעמק דבר, ובמלבי"ם ועוד], שהארון הוא נגד התורה הניתן ממרום, וכמאמרם (מגילה ו) אוקמי גירסא סייעתא דשמיא, והמנורה העיון והחיידוד האור הבא מלמטה, וכמאמרם (שם) 'אבל יגיעת ומצאת תאמיני'. ונראה שמשום כך בבית ראשון לא היו מחלוקות בתורה, כי מכו סגולת מצוות הארון לא נשכח מאומה מהתורה שקיבלו. אבל בבית שני נחלקו הזוגות, ויותר בתלמידי שמאי וחלל, כי לא היה הארון שסגולתו התורה מהשמים, ועיקר השפע שהיה הוא מהמנורה שסגולתה היא האור משל מטה, היוצא מהחיידוד והפלפל.

ומפרשה זו יש להשים על לב, שכאשר בימי חשמונאים היה נס במנורה, אינו רק נס פרטי מאחד מכלי המקדש ומצוותיו. כי להאמור בנבואות אלו, כל יסוד סגולת השראת השכינה במקדש השני, לא היה אלא מסגולת המנורה הטהורה).

אָדוֹן פֿל האָרץ:

שני צנתרות (קערות גדולות) של זהב, ושם היו נדרכים מעצמם. **המריקים מעליהם הזהב**. והם היו מריקים שמן צלול כזהב אל הגולה (הוא הספל שבראש המנורה, ומהספל היו מ"ט צינורות כאמור לעיל), וקיצר למעלה ופרשו כאן, ושאל למה היה הכל שנים שנים, על מה מרמו השניות: (יג) **ויאמר אלי לאמר הלוא ידעת מה אלה**. הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמו השניות. **ואמר לא אדני** לא השכלתי לדעת: (יד) **ויאמר אלה שני בני היצהר**. השניות מרמו על שני בני היצהר, רצה לומר, המלך המשיח, וכהן גדול, אשר (שניהם) ימשחו בשמן המשחה, זה למלכות, וזה לכהונה גדולה. **העומדים על אדון כל הארץ**. לבקש רחמים על בית ישראל. ובמעשה דריכת הזיתים >ע"פ רש"י>, והמשכת השמן מעצמו, ירמוז שיחזור הממשלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו >כאמור בפסוק ו'>:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק א-ח):

בפרשה זו ניבא כי בזמן שבית המקדש בבנינו, עליהם להזהר יותר מהחטא, כי קדושתו פוגעת בחוטאים. וְענין זה נראה אל הנביא בשני מראות.

ראה מגילה פורחת באויר. הנותנת דין לגנב, ולנשבע לשקר, בעצים ואבנים שבביתו.

מהו הנמשל. ניתן ללמוד זאת ממספר מאמרי חז"ל שנאמרו על פרשה זו, באחת אמרו (ערובין כא) שהמגילה היא תורה שבעל פה. בשניה אמרו (גיטין ס) שהיא תורה שבכתב. בשלישית אמרו (מדרש רבה ויקרא ו ג) שמדת המגילה כפתחו של האולם שבבית המקדש, ומשם היא יוצאת. וברביעית אמרו (מדרש רבה במדבר ז ה, תנחומא מצורע ד) שהוא נגע צרעת, אשר בעבורה נאמר ונתן את הבית ואת עצי ואבניו, ובאה על הגזל ושבועת שוא.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^ט **ד יד שני בני היצהר שעומדים**. בגמרא (ירושלמי מעשר שני ה ה) נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, חד אמר אלו שהן באין בטרוניא כלפי הקב"ה, וחד אמר אלו שהן באים מכח המצוות ומעשים טובים לפני הקב"ה. ולא פירשו מי הם היצהר, ומה טענותיהם.

אכן נתפרש במדרשים, במדרש רבה איכה (א נא) אמר רבי נחמיה **שהיצהר**, הם אהרן ודוד, ונקראו יצהר משום שהמלך והכהן גדול נמשחו בשמן המשחה (כפרש"י כאן), אהרן תובע על כהונתו, ודוד תובע על מלכותו. ופירושו זה הוא כהשיטה בגמרא, שבאין בטרוניא, דהיינו שהובטח להם כהונה ומלכות לדורות, וזה טענתם.

ואילו במדרש רבה (שמות טו ג) אחז"ל: מהו **שני בני היצהר**, אמר רבי לוי שהיה הקב"ה מחזר ומבקש זכות לגאול את ישראל ולא היה מוצא עד שמצא זכותו של משה ואהרן, והיא עמדה להם (מלשון עבר, עד שמצא, מוכח שמדובר כאן על זכותם בבית שני, וממילא לפי מאמר זה, הרי מתחילת הפרק מדבר על זמן בית שני, שהרי כל הפרק ענין אחד). ונראה שהשיטה האמורה, שבני היצהר, ביקשו רחמים על ישראל על הגאולה, בזכות מעשיהם הטובים. הוא סובר שהם משה ואהרן, שהם הנהיגו את עם ישראל בגאולה הראשונה.

ודרך שלישי, נמצא בגמרא בבלי (סנהדרין כ"ד) אמר רבי יצחק: **יצהר** אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית, כלומר זכות תורתם, היא שעמדה להם (ומתאים מאד לענין המנורה, שהרי הוא מרמוז על התורה, כמאמרם הרוצה להחכים יורים, וסימניך מנורה בדרום).

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

פרק ה (א) נָאֲשׁוּב וְנֶאֱשָׂא עֵינֵי וְנֶאֱרָאָה וְהָיָה מְגִלָּה עָפָה: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה נֹאמֶר אָנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אֲרָכָה עֲשָׂרִים בָּאֶמָּה וְרַחֲבָה עֲשָׂר בָּאֶמָּה: (ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאֵלָה הַיּוֹצֵאת עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ כִּי כָל הַגִּבּוֹר מִזֶּה כְּמוֹהָ נִקָּה וְכָל הַנִּשְׁפָּע מִזֶּה כְּמוֹהָ נִקָּה: (ד) הַיּוֹצֵאתֶיהָ נָאֻם יְהוָה עֲבָאוֹת וּבָאָה אֶל בֵּית הַגִּבּוֹר וְאֶל בֵּית הַנִּשְׁפָּע

והנה במאמר הרביעי באו דברים ברורים, ונראה כי על פיו יפורשו כל שאר המאמרים. והוא שמדובר בפרשת צרעת, האמורה בתורה שבכתב, עם מסכת נגעים שבתורה שבעל פה. ומה שהוא כפתח האולם, ללמדנו בא, שהצרעת הפורחת בבית, נס הוא, היוצא מגדר הטבע, והיא באה מקדושת רוח ה', השורה עליהם דרך בית המקדש, שהיו עוסקים בבנינו.

וכלשונו טהור של הרמב"ן ז"ל (ויקרא יג מז) צרעת הבית איננו בטבע כלל, איננו נוהג אלא בארץ ישראל שהיא נחלת ה', בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה.

המראה השני, הוא איפה ועופרת יצאו מן המקדש, האיפה היא מידה של שקר (תרגום יונתן), והעופרת הוא אבן המשקל בה רימו, ויצאו לשפוט את החוטאים, מדה במדה^{רסא}.

פרק ה (א) ונָאֲשׁוּב. ונֶאֱשָׂא עֵינֵי. והרימותי עיני כלפי מעלה. ונֶאֱרָאָה וְהָיָה מְגִלָּה עָפָה. פורחת באויר השמים, והיא מגלת פורעניות, כעין מה שראה יחזקאל, כמו שנאמר (יחזקאל ב) ואראה וגו' והנה בו מגלת ספר, ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור, וכתוב אליה קנים והגה והי 'ע' ו'רש"י': (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה, וַאֲמַר אָנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה, אֲרָכָה עֲשָׂרִים בָּאֶמָּה^{רסב}, וְרַחֲבָה עֲשָׂר בָּאֶמָּה. כמדת בית קדש הקדשים, לרמז שבעת הפורעניות תחרב 'ע' ו'ר"י אברבנאל, בבית שני לא היה כן מדת קדש הקדשים, אלא מבאר שם, שקדש הקדשים שבנה שלמה הוא היה ארכו ורחבו עשר, וגובהו עשרים. ולדבריו הנביא מכוין להודיע שהמגילה שהחריבה את המקדש הראשון, טופה להחריב גם את השני': (ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאֵלָה. במגלה ההיא חקוק, וכתוב הקללה. הַיּוֹצֵאת עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. היוצאת בגזירה על פני כל ארץ ישראל, כאילו יצא פסק דין מבית דין של מעלה בכתב. כִּי כָל הַגִּבּוֹר. כי המגילה היתה כתובה פנים ואחור, כעין שראה יחזקאל כמ"ש והיא כתובה פנים ואחור (שם יחזקאל ב) ולכן אמר כי כל הגונב הון רשום הוא מהעבר מזה. כְּמוֹהָ נִקָּה. רצה לומר כמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקא מן העולם להיות נכרת ממנה. כָּל הַנִּשְׁפָּע. וכל הנשבע לשקר רשום הוא מהעבר מזה, כְּמוֹהָ נִקָּה. וכמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקא מן העולם 'ע' ו'ר"י אברבנאל': (ד) הַיּוֹצֵאתֶיהָ נָאֻם ה' עֲבָאוֹת. רצה לומר עם

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רסא} ה א. מצינו בגמרא (יומא ס"ט) שדרשו את האיפה, על יצר הרע של עבודה זרה, שבזמן הנביא זכריה נמסר ביד החכמים להחליש כוחו. אבל לכאורה נראה שאינו אלא אסמכתא, ולא כיוונו חז"ל שזה הנמשל של מראה האיפה, שהרי אמרו שם שיצר של עבודה זרה, היה בדמות 'גוריא', וכאן מפורש שמדובר על דמות אשה.

^{רסב} ה ב. ארכה עשרים באמה. לכאורה ניתן לפרש, שמודיע שאם יחטאו יענשו מיד, מחמת קדושת המקדש, וכמו שאחז"ל אינו דומה מי שחוטא חוץ לפלטרין של מלך, לחוטא תוך פלטרין של מלך.

בְּשָׁמִי לְשָׁקֶר וּלְגַהּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכָלְתִּי וְאֵת עֵצָיו וְאֵת אֲבָנָיו: (ה)
 וַיֵּצֵא הַמֶּלֶאךָן הַדִּבֵּר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת
 הַזֹּאת: (ו) וַיֹּאמֶר מָה הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת
 עֵינָם בְּכָל הָאָרֶץ: (ז) וַהֲנֵה כִּפּוּר עֲפֹרֶת נִשְׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת
 יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה: (ח) וַיֹּאמֶר זֹאת הִרְשָׁעָה וַיִּשְׁלַךְ אֶתָּה אֶל תּוֹךְ
 הָאֵיפָה וַיִּשְׁלַךְ אֶת אֶבֶן הָעֲפֹרֶת אֶל פִּיהָ:

כי שעד הנה שלא נתמלאה הסאה, הארכתי אפי, אבל כאשר נתמלאה, הוצאתי המגילה לפסק דין חתוך. ובאה
 הפורעניות הנאמר בה תבוא אל בית הגנב, ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולגנה בתוך ביתו.
 ותחמוד לשבת בבית כל אחד. ובילתו, ואת עציו ואת אבניו. ותכלה אותו, ועצי בנין ביתו, ואת אבניה,
 ולא ישרא שריד ע"פ רש"י: (ה) ויצא המלאך הדובר ב. נראה לו במראה הנבואה, כאילו המלאך הדובר
 בו חלף והלך לו, ובא לרמוז שבמשך הגלות תסתלק הנבואה. ויאמר אלי אחרי (שיצא), חזר המלאך, ואמר
 אלי שֵׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה, מָה הִיא הַדִּבֵּר. הַיּוֹצֵאת. מִן הַשָּׁמַיִם הַזֹּאת: (ו) וַיֹּאמֶר מָה הִיא. רָצָה
 לומר מה היא הדבר שאתה אומר לי לראותה. ויאמר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת. רָצָה לומר את זאת אני אומר
 לך לראות להתבונן בה, כי בא לרמוז על מה שחטאו בה להקטין איפה לרמות הבריות. ויאמר. חזר המלאך
 והרים קול ואמר על זֹאת. ישימו עֵינָם. (עליהם להתבונן בעיני לבם, האנשים) היושבים בכל הארץ. לראות
 גמול המעשה, למען יוסרו: (ז) וַהֲנֵה כִּפּוּר עֲפֹרֶת נִשְׂאת. משקל ככר עופרת נשאה את עצמה מן הארץ.
 וזאת אִשָּׁה אַחַת. רָצָה לומר האשה אחת הזאת שהקטינה את האיפה היתה יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה. לקבל
 שם הגמול במקום הרשע שם המשפט והאשה ההיא מרמזת על כללות האומה וכן ברוב המקומות כינו הנביאים
 כללות האומה בשם אשה: (ח) וַיֹּאמֶר. המלאך אמר זֹאת. היא הִרְשָׁעָה. שהקטינה את האיפה. וישלך
 אותה. כי בתחלה ישבה בה ועושה המשפט הרודה השליכה וחבטה אל תוך האיפה וישלך את אבן
 העופרת אל פיה. והשליך אל פיה את אבן העופרת לחנקת, והוא הככר העופרת הנשאת הנזכרת למעלה,
 ובא לרמוז על מה שחטאו להגדיל שקל, ויהיה הגמול מדה במדה בדבר שחטאו, ועם כי היה עופרת אמר אבן
 העופרת כי ע"פ רוב עושים המשקל מאבן וכן האבן הבדיל (לעיל ד) >ע"פ מהר"י קרא:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ה ט - יא): ראה שמולכים איפה לבבל.

בגמרא (קידושין מט, סנהדרין כד) אמר ר' יוחנן בשם רשב"י שהוא יצר הרע של חנופה שהגיע לבבל, ופרש"י
 ככנפי החסידה, שמראים עצמם כחסידים. ובמדרש רבה (רות ה ה) פירשוהו על שקר, וגם זה הוא מענין חנופה.
 המהרש"א בסנהדרין מפרש שהיצר הרע של חנופה, הוא יצר הרע המסיתם, שלא יעשו מחאה על החוטאים
 (והוא מענין הפרשה הקודמת, שבארץ ישראל שם בית המקדש, מסוגל להשפיע רוח טובה, ואלו שנשארו
 בבבל, ופסידו מעלות אלו).

(ט) וְאִשָּׁא עֵינִי נֶאֱרָא וְהִנֵּה שְׁתֵּים נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלִהְנֶה כְּנָפִים כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וְתִשָּׂאנָה אֶת הָאִיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם: (י) וְאָמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנֹכִי הֵמָּה מוֹלִיכוֹת אֶת הָאִיפָה: (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי לְבָנוֹת לָהּ בֵּית בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר וְהוֹכֵן וְהִנִּיחָה שָׁם עַל מְכַנְתָּהּ:

פרק ו (א) וְאִשָּׁב וְאִשָּׁא עֵינִי נֶאֱרָא וְהִנֵּה אַרְבַּע מְרַכְבוֹת יוֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הַהָרִים וְהַהָרִים הָרִי נִחְשֶׁת: (ב) בְּמֶרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוֹסִים

(ט) וּשְׁתֵּים עֵינִי וְאִשָּׁא עֵינִי וְהִנֵּה שְׁתֵּים נָשִׁים^{רס}. הן מרמזות על בבל וכשדים. יוצאות. מן השמים. ורוח. כאלו הרוח קשור. בכנפיהן. להוליכן מהר, ולהנה כנפים ככנפי החסידה. וכנפיהן היו רחבות וארוכות ככנפי החסידה ותִשָּׂאנָה. והן נשאו את האִיפָה. עם האשה אשר בתוכה, והיו מוליכות אותה באויר. בֵּין הָאָרֶץ בֵּין הַשָּׁמַיִם. רצה לומר הם גלו את יהודה מאז. וכונת הרמז היה על אלו שנשארו בבבל ולא עלו לארץ ישראל, וכאשר יאמר למטה <ע"פ רד"ק>: (י) וְאָמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנֹכִי לְהִיכֵן הֵמָּה מוֹלִיכוֹת אֶת הָאִיפָה. ולא שאל על האשה, כי ידע מעצמו שהוא מרמז על הגלות שכבר עבר, אבל שאלתו היה על האִיפָה אשר היא מהנראה שבא למדוד להם מדה במדה, ולא ידע האִיךָ הוא: (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי לְבָנוֹת לָהּ בֵּית. רצה לומר לבנות בית קבוע. בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר. לאלו שגלו שמה ולא עלו. וְהוֹכֵן. היא הכינה שמה לעצמה מקום לשבת, ולא עלתה לארץ ישראל, וְהִנִּיחָה שָׁם עַל מְכַנְתָּהּ. וכן תהיה מונחת שמה על מקום מכונתה ולא תוסיף עוד לעלות, הואיל ותחרב גם הבית השני. וכשאומר לכן מוליכות שמה האִיפָה למדוד לה מדה במדה, היא לא רצתה לעלות, לכן תשאר שמה <ע"פ רד"ק>:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ו א - ח):

ניבא על שעבוד מלכויות (מדרש רבה שמות טו ד), בבל, פרס, יון, ישמעאל ואדום. ועיקרה להודיע את העתידות, את אשר יהיה עם המלכויות שהיו מימי הנבואה ואילך^{רס}.

פרק ו (א) וְאִשָּׁב וְאִשָּׁא עֵינִי וְאִרְאָה. חזרתי והרימוני עיני. וְהִנֵּה אַרְבַּע מְרַכְבוֹת. הם מרמזים על ארבע מלכויות שמשלו בכיפה, וכאילו רוכבים במרכבות שהוא ענין גדולה וממשלה יוֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הַהָרִים, וְהַהָרִים הָרִי נִחְשֶׁת. כאילו המרכבות היו חזקות, והלכו בין הרי נחושת, ולא נשברו, וירמז על חוזק המלכויות ההם <ע"פ רש"י>: (ב) בְּמֶרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוֹסִים אֲדוֹמִים. בה היו קשורים סוסים אדומים למשוך אותה, וירמז על בבל, שנאמר בה אֵת הוּא רֹאשָׁה דִּי דִּהְבָּא (דניאל ב) ומראה הזהב היא

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{רס} ה ט שתיים נשים. במדרש רבה (שמות כה ב) אמרו חז"ל, שהיו מלאכים בדמות נשים. וכן כתב הרד"ק בשם הרמב"ם. ^{רס} ו א. בספר דניאל, יש כמה נבואות בענין זה. יש מפרשים את הנבואה שלעיל בפרק א' על הסוסים, שמדבר על ענין המלכויות. אמנם לפי דברי הגמרא, שהובא שם, לא מדבר כלל מענינין זה, כי אם על זמן גלות בבל עצמו.

אֲדָמִים וּבִמְרֻכָּבָה הַשְּׁנִית סוֹסִים שְׁחֹרִים: (ג) וּבִמְרֻכָּבָה הַשְּׁלִישִׁית סוֹסִים לְבָנִים וּבִמְרֻכָּבָה הָרְבַּעִית סוֹסִים בְּרָדִים אֲמָצִים: (ד) וְאֶעֱן וְאֶמַּר אֶל הַמֶּלֶאךָן הַדֹּבֵר בִּי מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: (ה) וַיַּעַן הַמֶּלֶאךָן וַיֹּאמֶר אֵלֵי אֵלֶּה אַרְבַּע רְחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מִהַתִּיצֵב עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ: (ו) אֲשֶׁר בָּהּ הַסּוֹסִים הַשְּׁחֹרִים יֵצְאוּ אֶל אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְבָּנִים יֵצְאוּ אֶל אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרָדִים יֵצְאוּ אֶל אֶרֶץ הַתִּימָן: (ז) וְהָאֲמָצִים יֵצְאוּ

אדומה. ובמרכבה השנית סוסים שחורים¹⁷⁸. ירמזו על פרס, לפי שהושחרו בימיהם פניהם של ישראל בימי המן ^{ע"פ רש"י}, אלא שרש"י קרא להמן מדי, והרב אברבנאל קרא לו פרס: (ג) ובמרכבה השלישית סוסים לבנים. ירמזו על יון, ויתכן שהוא לפי שמנהגם היה ללבוש לבנים, וכל טובם ויופיים שיהיו לבנים בהפלגה ^{ע"פ ר"י אברבנאל}. ובמרכבה הרבעית סוסים ברודים¹⁷⁹ אמוצים¹⁸⁰. ירמזו על ישמעאל והרומיים שהמה מבני אדום, ומושלים עם ישמעאל כמו שנאמר בדניאל, והברודים ירמזו על ישמעאל, כי יש בהם מהלובן ובהירות כי מקום מחצבם מאברהם, ואוחזים מה במצותו כי מולים הם, והאמוצים ירמזו על הרומיים הקדמונים, כי שרפו המקדש ועשוה דשן ^{ע"פ רד"ק}: (ד) ואען ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה אדני: (ה) ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמים. אלה הולכות לארבע רוחות השמים, למשול בכולם כל אחד בזמנה. יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ. והמה יוצאות ממקום שעמדו לפני אדון כל הארץ, לשאול על הממשלה ההוא, ונתן להם (ורשות), והנה הולכים למשול ^{ע"פ רש"י}: (ו) אשר בה. המרכבה אשר בה. הסוסים השחורים. המרמזים על פרס יוצאים אל ארץ צפון. יוצאים אל בבל העומדת בצפון, למשול בה ולהחריבה (ולא זכר כלום מהסוסים האדומים, המרמזים על בבל, כי כבר כתה לה ממשלת בבל). והלבנים יצאו אל אחריהם. המרכבה אשר בה הסוסים הלבנים המרמזים על עמים (אחרים הם היוונים, אשר) יצאו אל אחרי הסוסים השחורים, למשול על פרס ולהשחיתם. והברודים. הם המרמזים על ישמעאל יצאו אל ארץ התימן. להמשיל את ישמעאל היושב בפאת הדרום,

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹⁷⁸ ו ב שחורים. יתכן לפרש על פי הגמרא סנהדרין צ"ג אדום, מרמז על שפכות דמים, ועל פי הגמרא נדה, שצבע שחור אדום הוא, אלא שלקה ונעשה שחור. כי בימי המן נועצו מלכות פרס, להשמיד ולהרוג את כל היהודים, אך לא עלתה בידם. מה שאין כן בבל הם אדומים, כי דם רב שפכו מעם ישראל. ויון נמשלו להלן לסוסים לבנים, על כי לא בקשו לשפוך דם ישראל, כי אם להחטיאם בתרבות יון.

¹⁷⁹ ו ב ברודים. פרש"י מנומרים. אמנם יעורין בראשית לא י, נקודים ברודים. תרגומו נמורין פצחין. ופרש"י פצחים, חוט של לובן מקיף את כל גופו סביב, חברבורות שלו פתוחות ומפולשות מזו אל זו. דהיינו מין מסויים של מנומר. והערוד ערך פצח, חיבור עם כחוס חצ (ישעיה יח ז), שתרגומו פצח. ושם מפרשים שהכוונה בהיר ומבהיק.

¹⁸⁰ ו ב אמוצים. תרגומו קטמנין. היינו גוון אפר האש. וכן הוא בערוך ערך קטם (וזהו על ששרפו את בית המקדש השני). אולם לפי הרמב"ן מין אדום, שכן כתב (בראשית לג כה) כתב שאי מתחלף בחי, והרי הוא כמו שכתוב חמוצים, כענין חמוץ בגדים, דהיינו בגדים מטונפים ומגואלים בדם (ואולי ההבדל לפי זה בין הרומים שהסוס מטונף מצבע אדום, לבבלים שהסוס שלהם בעצמו אדום. שהבבלים רצחו רבים ולא נמנעו כלל מלרצוח. ואילו הרומיים, עשו עצמם כאילו הם אינם רוצחים רק כאשר הנרצח מחוייב מיתה, ועשו כאילו עבר על גזירה, או תירוצים אחרים, וכמו שנראה בספר יוסיפון על כל מהלך החורבן, אך בפועל הם רצחו המונים).

וַיִּבְקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהַתְּהַלֵּךְ בְּאַרְצָךְ וַיֹּאמֶר לָכֹה הַתְּהַלְכוּ בְּאַרְצָךְ וְנִתְּהַלְכְּנָה בְּאַרְצָךְ: (ח) וַיִּזְעַק אֶתִּי וַיִּדְבֹּר אֵלַי לֵאמֹר רָאָה הַיּוֹצְאִים אֶל אֶרֶץ צִפּוֹן הַנִּיחוּ אֶת רוּחִי בְּאַרְצָךְ צִפּוֹן:

(ט) וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (י) לָקוּחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מִחֻלְדִּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יִדְעִיָּה וּבָאֵת אֶתָּה פִּיּוֹם הַהוּא וּבָאֵת בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן צִפְנִיָּה אֲשֶׁר בָּאוּ מִבָּבֶל: (יא) וְלִקְחָתָּ כֶּסֶף וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: (יב) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו

ולא נאמר בהם יצאו אל אחריהם כי הם לא השחיתו את האומות, והיא גם היא מבני העכו"ם, כי טיטוס השחית את העכו"ם כמו שנאמר בדניאל, ומושלח כאחת עם ישמעאל: (ז) והאמוצים הם המרמזים על רומי הקדמונים יצאו מלפני אדון כל ארץ ויבקשו ממנו ללכת ולתוספת ביאור אמר להתהלך בארץ למשול בה גם הם, שלא יהיו נאבדים בכללות עכו"ם מקור מחצבם. ויאמר המקום אמר להם לכו להתלכו בארץ ומשלו בה גם אתם. ונתהלכנה בארץ. רצה לומר, וכן היה, כי משלו הם בארץ, כמו ישמעאל: (ח) ויזעק אותי וידבר אלי לאמר. רצה לומר קרא אלי בקול גדול (אינו זעקת כאב, רק בהיפך) ראה הסתכל אשר היוצאים אל ארץ צפון. הוא פרס שיצא לארץ בבל להשחיתה. הניחו את רוחי. הם הניחו את כעסי, שהיה לי בארץ צפון. בארץ בבל, כי בהנקם שעשו בה (שהרגו את הבבלים ומלכיהם), נח כעסי ע"פ רש"י:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ו ט - טו):

עשו הכנות לגאולה השלימה, כי אילו היו ראויים, היתה הגאולה השלימה מתקיימת בימיהם.

(ט) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: (יא) לָקוּחַ. הוא נדבת כסף וזהב האמור במקרא שלאחריו. מאת הגולה. מאת הבאים מהגולה מבבל, וחזר ומפרש ממי ואמר מחלדי ומאת טוביה ומאת ידעיה. ובאת אתה ביום ההוא מוסב על סוף המקרא, לומר שיבוא ביום ההוא אשר יבואו מבבל, ועל שאמר ובאת אתה, הוצרך לפרש בראשונה להיכן יבא, ואמר ובאת בית יאשיה בן צפניה אשר באו מבבל. כי שם יבואו הבאים מהגולה: (יא) וְלִקְחָתָּ כֶּסֶף וְזָהָב. מה שהביאו הבאים מהגולה לנדבת בית המקדש. ועשית עטרות. אחד מהכסף ואחד מהזהב. ושמת בראש יחושע בן יהוצדק הכהן הגדול. לרמוז שכתר כהונה גדולה שהוא בו עכשיו, תהיה שמורה לזרעו אחריי עד עולם, וכמו שנאמר למעלה (פרק ג) וישימו הצניף הטהור על ראשו. ויתכן אשר (את העטרה) של הכסף אמר להשים עליו, כי אין מעלת כהונה הגדולה שוותה למעלת המלכות. ועטרה השניה של הזהב, היתה שמורה, לרמוז שעוד יחזור המלוכה בגאולה העתידה למלכות בית דוד, ולא צוה להשימה בראש זרובבל עם כי המשיח יהיה מזרעו, לפי שהוא עצמו לא מלך עתה, ואין להשים בראשו כתר מלכות ע"פ ר"י אברבנאל: (יב) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר. אל יהושע כהן גדול תאמר, הטעם מדוע לא ישימו העטרה השניה בראש זרובבל, הואיל והמלוכה ירושה לו לזרעו אחריי, כמו

לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתְחַתֵּיו
 יִצְמַח וּבְנָה אֶת הַיִּכְלָ יְהוָה: (יג) וְהוּא יִבְנֶה אֶת הַיִּכְלָ יְהוָה וְהוּא
 יֵשֵׁא הוֹד וְיֵשֵׁב וּמִשָּׁל עַל כָּסָאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל כִּסְאוֹ וְעֲצַת שָׁלוֹם
 תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם: (יד) וְהָעֲטֹת תִּהְיֶה לְחֹלֶם וּלְטוֹבִיָּה וּלְיַדְעִיָּה
 וּלְחֵן בֶּן צִפְנָנִיָּה לְזַכְרוֹן בְּהִיכַל יְהוָה: (טו) וּרְחוּקִים יָבֹאוּ וּבָנוּ
 בְּהִיכַל יְהוָה וַיִּדְעֻתָם כִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְהָיָה אִם שְׁמוֹעַ
 תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

שנאמר ביום ההוא וגו' אקחך זרובבל ושמתיך כחותם (חגי ב) ואף לפרש לו הטעם מדוע העטרה ההושמה בו היא מכסף. כה אמר ה' צבאות לאמר הנה איש צמח שמו. רצה לומר, והנה עמך איש גדול וחשוב אשר לבד יקרא בשם צמח, כשם המשיח שיקרא כן, כמ"ש כי הנני מביא את עבדי צמח (לעיל ג) ויקרא זרובבל כן לפי ומתחתיו יצמח. רצה לומר מזרעו יצמח מלך המשיח ובנה את היכל ה'. ולכן יבנה הוא היכל ה', לסימן שכן יבנהו המשיח הבא מזרעו. כאשר יאמר במקרא שלאחרי, וכאומר הואיל וזרובבל יקרא לבד בשם צמח, כשם המשיח הבא מזרעו, אבל הוא לא ימלוך, לכן לא ישימו עטרה בראשו (ע"פ ר"י אברבנאל): (יג) והוא יבנה את היכל ה'. מוסב למקרא שלמעלה לומר כמו שבנה זרובבל עתה את ההיכל, כן המשיח הבא מזרעו יבנה ההיכל העתיד, והוא ישא. על ראשו הוד. כתר המלוכה, וישב ומשל על כסאו. והוא ישב על כסא המלוכה למשול. והיה כהן על כסאו. כהן גדול מזרעך אשר יכהן אז יהיה לפני כסא המשיח, כי הוא יבוא אליו ויכנע לו, ובזה יפרש לו הטעם על העטרה ההושם בראשו שהיא מכסף, כי לא תשוה מעלת כהונה הגדולה למעלת המלכות, כי הכהן גדול יכנע למלך וסר למשמעתו ויבא לפניו. ועצת שלום תהיה בין שניהם. רצה לומר עם כלזה לא יתקנא בכתר המלוכה לעשות עצות ותחבולות להלחם עם המשיח, אבל עוד יעצו להתמיד השלום ולאמצו (ע"פ ר"י אברבנאל): (יד) והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולירעיה ולחן בן צפנניה. העטרות ההם תהיה כל אחת מהן למנדבי הכסף והזהב. לזכרון. טוב בהיכל ה'. כי שמה היו תלויות כמו ששנינו במסכת מדות, והבא בהיכל ורואה את העטרות יזכיר שמה את שמם לטובה. חלם הוא חלדי והיה נקרא בשתי השמות, וכן חן הוא יאשיהו, ולפי שנתארחו בביתו, יוזכר עמהם לטובה: (טו) ורחוקים יבואו. על בית העתיד יאמר שאז יקבץ נדחי ישראל ונפוצות יהודה ויבואו ממרחק ובנו בהיכל ה'. והם יבנו את היכל ה'. וידעתם. אז כאשר כן תהיה תדעו כי. אשר ה' צבאות שלחני אליכם. לנבאות אלה הדברים ולא מלבי אמרתי. והיה אם שמוע תשמעון. רצה לומר, ואם תשמעון בקול ה' אלהיכם. ללכת בדרכיו, אז יהיה הדבר הזה אליכם, ובימיכם. כי עצם כוונת גאולת בבל היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו, על גאולה כללית ושלימה, גאולת עולם. וכן נאמר כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' (ירמיה כט) ואם היו עושים כן, אז היתה באמת גאולה שלימה (עוד בימיהם, על ידי זרובבל בעצמו, ויהושע הכהן הגדול, ועטרתיהם בראשיהם) (ע"פ ר"י אברבנאל):

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

פרק ז (א) ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר יהנה אל זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו: (ב) וישלח בית אל שר אָצָר ורגם מלך ואנשיו לחלות את פני יהנה: (ג) לאמר אל הכהנים אשר לבית יהנה צבאות ואֵל הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר פֶּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה פְּמָה שָׁנִים:

(ד) ויהי דבר יהנה צבאות אלי לאמר: (ה) אָמַר אֵל כָּל עַם הָאָרֶץ וְאֵל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי צִמְתָּם וְסָפוּד בַּחֲמִישִׁי וּבְשִׁבְעִי וְזֶה שְׁבָעִים

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ז א-ג):

העם שנשארו בבבל, שלחו אל הנביא בשאלה, האם עליהם לצום בתעניות שנתקנו עקב החורבן.

וצדדי הספק, הוא כי בית המקדש השני לא היה במעלה שלימה, ועוד שהיו משועבדים למלכות פרס.

פרק ז (א) ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה'. הוא הדבור האמור למטה (בהמשך). **אל זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו:** (ב) וישלח בית אל. רצה לומר הדבור היה על כי שלח הכנסייה שבבבל לבית ה' את **שראצר** ואת **רגם מלך ואנשיו**. הסרים למשמעתו לחלות את פני ה'. שהם יחלו פני ה' להשפיע הנבואה על הכהנים והנביאים שימצאו מענה להשיב להם על שאלתם (מאת האל): (ג) **לאמר**. רצה לומר שהוא יאמר **אל הכהנים**. המשמשים **אל הכהנים אשר לבית ה' צבאות**. בבית ה' **ואל הנביאים**. והם חגי זכריה ומלאכי, למען יאמרו הם תשובה על שאלתם. **האבכה**. רצה לומר והשאלה היא, האם אבכה מעתה **בחדש החמישי**. הוא תשעה באב, והוא הדין כל ד' צומות, ואחזו החמור שבכולן. **הנזר**. האם אהיה מופרש ביום ההוא מאכילה ושתייה ומתענוג **כאשר עשיתי זה כמה שנים**. זה הרבה שנים מזמן החורבן. וכאומר הואיל ונבנה המקדש אם יש מקום להתאבל עוד, ונחצד שבכל זאת יש להתענות, הוא) כי בנין המקדש הוא היה קטן בעיניהם, על כי היו עדיין משועבדים לפרס:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ז ד-ז):

טרם השיב הקב"ה על השאלה הלכה למעשה, השיב שאין עיקר החפץ בצום, אלא בתיקון המעשים, ושיהיו ראויים לגאולה השלימה.

כלומר תחילה היה עליהם לשאול, מה יעשו בכדי שיהיו ראויים לגאולה השלימה. ולהלן פרק ח' י"ט ישיב על דבר הצום.

(ד) ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמר רצה לומר ועל זה היה אלי דבר ה': (ה) **אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר**. לא צוה להסב הדיבור כלפי השלוחים כי היו כנוזפים לפניו, על שלא עלו לשבת בארץ ישראל, והוסב הדבור אל מול יושבי ירושלים, שלא יסתפקו גם הם בזה הדבר. **כי צמתם וספוד**. אשר צמתם וספדתם **בחמישי** זה ט' באב **ובשביעי**. זה צום גדליה. { אשר בחודש השביעי, בתשרי, ~וזה שבועים שנהא שנהא } (וזכר גם צום גדליה (הוא להעיר להם), כאומר הנה לא צדקו מה שזכרו לבד

שָׁנָה הַצֹּמַע צִמְתָּנִי אָנִי: (ו) וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם
הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשְׂתִּים: (ז) הֲלוֹא אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד
הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בְּהִיּוֹת יְרוּשָׁלַם יִשְׁבֶּת וּשְׁלֹחַ וְעָרִיָּה סְבִיבָתֶיהָ
וְהַנֶּגֶב וְהַשְׂפֵּלָה יֵשֵׁב:

(ח) וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶל זְכַרְיָה לֵאמֹר: (ט) כֹּה אָמַר יְהוָה צִבְאוֹת
לֵאמֹר מִשְׁפַּט אֲמַת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אָחִיו: (י)
וְאַלְמָנָה וַיְתוֹם גֵּר וְעֹנִי אֶל תַּעֲשֶׂקוּ וְרַעַת אִישׁ אָחִיו אֶל תַּחֲשֹׁבוּ
בְּלִבְבְּכֶם: (יא) וַיִּמָּאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כֶּתֶף סִרְתָּ וְאַזְנֵיהֶם הִכְפִּידוּ
מִשְׁמוֹעַ: (יב) וְלִבָּם שָׁמוּ שְׁמִיר מִשְׁמוֹעַ אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת הַדְּבָרִים

תשעה באב, שהוא החמור בעניהם, כי גם צום גדליה כמוהו, כי שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית ה' כמ"ש
רז"ל). . הַצֹּמַע צִמְתָּנִי, וכי צמתם אותי, ולתוספת ביאור אמר אָנִי, ורצה לומר וכי הרעבתם אותי בזה
לחשוש על צומכם: (ו) וְכִי תֹאכְלוּ, וכן כאשר תאכלו. וְכִי תִשְׁתּוּ, וכאשר תשתו. הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים
וְאַתֶּם הַשְׂתִּים, ולכם יש הנאה בזה, אבל אלי לא בא הנאה מזה. וכאומר מה זה השאלה על התענית, מה לי
בזה אם יתענו או יאכלו >ע"פ רש"י<: (ז) הֲלוֹא אֶת הַדְּבָרִים, כאומר מי בקש מהם הצום, הלא בזה חפצתי,
את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים, בהיות ירושלם יושבת ושלוה, רצה לומר
יושבת בהשקט ושאנן. וְעָרִיָּה סְבִיבָתֶיהָ וְהַנֶּגֶב וְהַשְׂפֵּלָה, וכן עריה שבסביבותיה היו יושבת בהשקט
ושלוה. יוֹשֵׁב, רצה לומר מיושב מבני אדם >ע"פ רש"י<:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ז ח - יד):

הקב"ה ממשיך בתשובתו, ומבאר על מה נחרב הבית הראשון, ובכך מבאר מה עיקר חפצו מאת עם ישראל
(ועדיין לא השיב על שאלת הצום בעצמו, ועל כך משיב להלן בפרק ח').

(ח) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל זְכַרְיָה לֵאמֹר, חזר המקום, ואמר לזכריה להזכיר הדברים שקרא ה' מאז ביד
הנביאים, ולאמר להם: (ט) כֹּה אָמַר ה' צִבְאוֹת, רצה לומר כן אמר ה' להנביאים הראשונים, לֵאמֹר, להם
מִשְׁפַּט אֲמַת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אָחִיו: (י) וְאַלְמָנָה וַיְתוֹם גֵּר וְעֹנִי אֶל
תַּעֲשֶׂקוּ, זכר אלו לפי שהם תשושי כח, וכח (ונוח) לעשקם ולגזלם. וְרַעַת אִישׁ אָחִיו אֶל תַּחֲשֹׁבוּ
בְּלִבְבְּכֶם, זה על זה להרע: (יא) וַיִּמָּאֲנוּ, אנשי אותו הדור, מאנו לְהַקְשִׁיב, ויתנו. ונתנו כֶּתֶף סִרְתָּ,
כדרך האדם הממאן להקשיב דברי חבירו, שמסיר כתפו ממנו והולך לו. וְאַזְנֵיהֶם הִכְפִּידוּ מִשְׁמוֹעַ,
מלשמוע: (יב) וְלִבָּם שָׁמוּ שְׁמִיר, עשו לבם חזק כשמיר (נברזל חזק), מִשְׁמוֹעַ מלשמוע את התורה
ואת הדברים אשר שלח ה' צבאות ברוחו. במלאכו (ושליחות דבריו) ביד, על ידי הנביאים

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים נִהְיָ קֶצֶף
גָּדוֹל מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת: (יג) נִהְיָ כְּאֲשֶׁר קָרָא וְלֹא שָׁמְעוּ כֵּן יִקְרְאוּ
וְלֹא אֲשָׁמַע אֲמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יד) וְאֶסְעֶרֶם עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא
יָדְעוּם וְהָאָרֶץ נִשְׁמָה אַחֲרֵיהֶם מֵעֵבֶר וּמִשָּׁב נִישְׁמָוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה
לְשִׁמָּה:

הַרְאִשְׁנִים. וַיְהִי קֶצֶף, ובעבור זה היה קצף גדול. עליהם מאת ה' צבאות: (יג) וַיְהִי רָצָה לומר ה'
אמר אז להם, שגמולם יהיה מדה במדה כְּאֲשֶׁר קָרָא. הוא להם על ידי הנביאים. וְלֹא שָׁמְעוּ, כֵּן יִקְרְאוּ.
הם אלי מתוך הדחק. וְלֹא אֲשָׁמַע קול צעקתם. אֲמַר ה' צבאות: (יד) וְאֶסְעֶרֶם. אפיצם ברוח סערה. על
כל הגוים אשר לא ידעום. על כל ארצות העכו"ם אשר לא ידעו אותם מאז, וְהָאָרֶץ נִשְׁמָה אַחֲרֵיהֶם
מֵעֵבֶר וּמִשָּׁב. והארץ תהיה שממה אחרי צאתם ממנה מבלי ימצא בה עובר ושב. וַיִּשְׁמָוּ. רצה לומר, והנה
הם עצמם עשו. אֶרֶץ חֲמֻדָּה לְשִׁמָּה. לשממה. כי עם כל הדברים האלה אחזו בדרכם, וגלו ממנה בעוונם
ונשארה שממה. ומוסב למעלה לומר הנה כל חפצי במעשים טובים, ועל זה הזהרתי את אבותיכם, ובעבור זה
הגליתים על שלא שמעו אלי בדבר זה, אבל מעולם לא בקשתי ממי דברי הצומות:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח א-ג): ירושלים לעתיד לבא, מקום האמת והקדושה.

בפרשיות דלהלן מנבא דברים טובים שיתקיימו לעתיד לבא.

והנה לפי סדר הכתובים, הרי שהפרשיות הללו, באים כהצעה והקדמה לתשובת הקב"ה להלן פסוק י"ח, על
שאלת הצום, וצריך להבין במה שייכים פרשיות אלו לנדון שאלת הצום.

ויש לפרש שהקב"ה אומר שעיקר חפצו הוא שיתקנו את מעשיהם לגמרי עד שתיכף תהיה הגאולה המושלמת,
ואז כאשר תהיה הגאולה ההיא, לא יצומו (כן מבאר בעל המצודות), ואכן הפסוקים שבתחילת הפרק, וגם סופו,
נראה שמדברים על העתיד לבא^{ס"ח}.

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{ס"ח} ח א. לפי האמור, נמצא שבפועל בימי בית שני, מכיון שלא באה הגאולה השלימה, צריכים היו לצום, בכל התעניות.

אך זה קשה מאד, שכן בגמרא ראש השנה (י"ח ב') בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, ומפרש רבינו חננאל, והריטב"א
שהכוונה שבזמן שביית המקדש קיים, הוא לששון ולשמחה. ואמנם רש"י מפרש בזמן שאין יד העכו"ם תקיפה, אך רש"י
בעצמו מפרש בהמשך העמוד שם, ד"ה דתלינהו, שגמר הע' שנה, בזמן שביית המקדש השני היה בנוי, הרי ימי הצום הם
לששון ולשמחה, וכ"כ שו"ת תשב"ח ב"ב רע"א עיי"ש.

וצריך להבין, הרי לכאורה באמת פרק ח' נראה שהפסוקים שבתחילת הפרק ובסופו מדבר על העתיד לבא, ואם כן נראה
מכך שרק לעתיד לבא לא יצומו.

אכן כשנדקדק בלשון הנבואות, נמצא שמדבר גם על ימי בית שני, אלא שבעודו מדבר על הגאולה העתידה, דורש דרגא
גבוהה יותר, וכללהו.

ולפי זה מיושבים דברי הגמרא, והפסוקים מתפרשים היטב, שבאמת עיקר חפץ ה' הוא שיהיו ראויים לגאולה השלימה,
ולזאת יזכו רק אם יקיימו אמת ומשפט, וגם חסד וירחמים, זה מה שאמר לעיל ז' ט'. גם בפרק ח' ח' מדבר על העתיד
לבא, והזכיר אמת וצדקה' (ובפרק ח' ג'), יתכן שהצריך אמת וקדושה', וזה הוא המבוקש מהם, והטוב ביותר.

פרק ח (א) וַיְהִי דְבַר יְהוָה צִבְאוֹת לֵאמֹר: (ב) כֹּה אָמַר יְהוָה צִבְאוֹת קִנְאֹתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֶמֶה גְדוֹלָה קִנְאֹתִי לָהּ: (ג) כֹּה אָמַר יְהוָה שְׁבֹתִי אֶל צִיּוֹן וְשִׁכְנֹתִי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם. וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הָאֱמֶת וְהָיָה יְהוָה צִבְאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ:

(ד) כֹּה אָמַר יְהוָה צִבְאוֹת עַד יָשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַיִם. וְאִישׁ מְשַׁעֲנֵתוֹ בִּידוֹ מְרֹב יָמִים: (ה) וּרְחֻבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יִלְדִים

פרק ח (א) ויהי דבר ה' צבאות לאמר: (ב) כה אמר ה' צבאות קנאתי לצייון. בזה ישיב על מה שהיה קטן בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה ההיא, ואמר הנה באמת ציון אהובה לי מאד, ובעבור מה שעשו לה הבבליים (הרבה פעמים במקום העמים, כתוב במצודות הבבליים) כועס אני עליהם קנאה גדולה, וחמה גדולה קנאתי לה. ובחמימה גדולה קנאתי על הבבליים בעבורה: (ג) כה אמר ה' שבותי אל ציון. הנה כבר השבתי בני הגולה אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים. וגם אני אשכון בתוך ירושלים, וזהו כאשר ישמעו בקול ה', כי עצם הגאולה ההיא היתה למען יהיו במקום המקודש, מקום מוכן לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית, להיות בימיהם, כמו שנאמר (לעיל ו) והיה אם שמוע תשמעון. ורצה לומר הגאולה הכללית תהיה בימיהם. אם תשמעון בקול ה'. ונקראה אז תקרא ירושלים עיר האמת. כי אז יעשו אנשים אמת. וזה ה' צבאות. הוא מקום הבית, יקרא אז הר הקדש. לפי שתשכון שם השכינה "ע"פ ר"י אברבנאל, וראה גם ברד"ק פסוק ב' שמפרשו על העתיד לבא:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח ד-ה): ירושלים לעתיד לבא.

(ד) כה אמר ה' צבאות עוד ישובו זקנים. עוד יבוא זמן הגאולה העתידה, וישבו זקנים וזקנות^{רסב} ברחובות ירושלים. רצה לומר, לא ישיגם החולשה לשבת בית, כי אם ברחובות ישובו, כדרך הבחורים. ואיש וכל אחד יהיה משענתו בידו. להשען בה, מרוב ימים. שחי, וכדרך הזקנים, ועם כל זה לא ישיגם החולשה לשבת בית: (ה) ורחובות העיר ימלאו. כי יפרו וירבו וימלאו רחובות העיר. ילדים וילדות משחקים^{ר"ב} ברחבתיה. מרוב כל, יהיו משחקים, ושמים:

מעין חיים – מוכר ועיונים

אולם מפרק ח' פסוק ט' ואילך, חוזר אל מצבם בפועל (שהרי בפסוק ט' אמר 'יהימים האלה', ובפסוק ט' וי"ג אמר 'תחזקנה ידיכם'), ועל כך אמר, שגם אם לא יהיו ראויים לגאולה השלימה, אם יהיה רק 'שלו' ביניהם (פסוק יב), כבר יהיה ברכה. וממשיך שהכוונה שיהיה 'אמת ושלו' (פסוק ט"ז, ופסוק י"ט) ובכך יזכו לטובה רבה, ושמחה. ובעבור זה כבר אינם צריכים לצום, גם בבית השני.

^{רסב} ח ד זקנים וזקנות. קשה להבין פשט נבואה זו, וכי בחוצה לארץ אין זקנים וזקנות, האם אינם יכולים לשבת ברחוב. ומה שפירש המפרש שלא תהיה להם חולשה, תמוה הרי אם צריכים משענת, וודאי שיהיה להם חולשה? והנה חז"ל אמרו (פסחים סח) אמר רבי יונתן, עתידין צדיקים שיחיו מתים, שנאמר עוד ישובו זקנים וזקנות, ואיש משענתו בידו מרוב ימים, וכתוב ושמת משענתי על פני הנער. כלומר מדבר כאן במעלות הנבואה.

^{ר"ב} ח ה משחקים. במדרש (רבה קהלת ג ח) הביאו את הפסוק הזה, כביאור לפסוק 'עת רקוד'. וצריך להבין מדוע שייד לעת רקוד, ולא לעת שחוק.

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

וילדות משחקים ברחבתי:

(ו) פה אמר יהוה צבאות פי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים
ההם גם בעיני יפלא נאם יהוה צבאות:

(ז) פה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ
מבוא השמש: (ח) והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם. והיו לי לעם
ונאני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח ו): ניסים מופלאים ודברים מופלאים יהיו לעתיד לבא.

(ו) כה אמר ה' צבאות כי יפלא. רוב הטובה שיהיה אז, אשר יפלא. בעיני שארית העם הזה
בימים ההם. הנה באמת גם בעיני יפלא נאם ה' צבאות. רצה לומר עם שאני עושה נפלאות גדולות
אשר אינם ידועים לבני אדם, עד שהנפלאות הידועות כמוהם כאין למולם, עם כל זה הפלא שאעשה לעתיד,
יהיה נחשב גם בעיני לפלא, כי גדול יהיה מכל הפלאים הידועים והנסתרים "ע"פ אבן עזרא:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח ז-ח): לעתיד לבא יהיה קיבוץ גלויות לירושלים, ושם יקיימו 'אמת וצדקה'.

(ז) כה אמר ה' צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח. להוציאם מארץ מזרח ממקום גלותם.
ומארץ מבוא השמש. הוא פאת המערב: (ח) והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלים. לא בא לומר
שכולם ישבו שמה, כי הלא תקטן הארץ מהכיל את כולם, אבל בא לומר שהעיר ירושלים תהיה ירושה לכולם כי
יהיה יד כולם שוה בה כמו שכתוב בסוף נבואת יחזקאל. והיו לי לעם. לפי שימול לבכם הערל, וכולם ידעו
את ה' ויאמינו בו. ונאני אהיה להם לאלהים. להיות לעזר ומושיע. באמת ובצדקה. בעבור האמת
והצדקה שיעשו אז. ומוסב למעלה לומר הנה כל הטובה הזאת מוכנת להם, ואם ישמעו בקולי ויתפללו לאלהים
בבית הזה על הגאולה הכללית, הנה אביאה בימיהם. והואיל וכן אין להקטין בנין המקדש הזה כי טובה מרובה
תלויה בו "ע"פ ר"י אברבנאל:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח ט-יג):

מעין חיים - מוסר ועיונים

המהרש"א (סוכה נ"ב) מפרש שבפסוק ילדים וילדות משחקים, הכוונה משחקים ביחד, וכאן נאמר שיצר הרע של אינו
שולט לעתיד לבא, וכמבואר שישחוט הקב"ה את יצר הרע (ענין במהרש"א שם, מה הכוונה בשחיטה). ובזה ביאר שביארו
חז"ל (סוכה נב) על הפרשה הבאה, 'גם בעיני יפלא', הפלא הוא איך הצדיקים נתגברו על יצרם.
ויש להוסיף, שבאמת בפסוק ג' הזכיר ענין זה שבעתיד לבא יקרא הר הקדוש, יתכן לפרשו על מעלת הקדושה (וראה
שבפרשה לפני כן הזכיר רחמים, ולהלן פסוק ח' הזכיר צדקה, ודווקא בפרשה זו פסוק ג' מוזכר ענין הקדושה).
אך קשה על דברי המהרש"א שכתב שישחקו ביחד, הרי מפורש באותו גמרא, בענין המספד, שעל אף שאין יצר הרע שולט,
בכל זאת אפילו בשעת המספד, יהיו נשים לבד, וכל שכן בשעת שמחה.

(ט) כה אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית יהוה צבאות ההיכל להבנות: (י) כי לפני הימים ההם שכן האדם לא נהיה ושכר הבחמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ואשלח את כל האדם איש ברעהו: (יא) ועתה לא כמים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות: (יב) כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יכולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה: (יג) והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה

מתחילת פרק ח' דיבר על הטובות הגדולות המיועדות להם אם יהיו ראויים לגאולה העתידה השלימה.

וכאן פונה לדבר על הימים האלה, היינו מה שיהיה להם עכשיו, גם אם יהיו במצבם, ולא יהיו ראויים לגאולה העתידה בכל זאת ביסוד בנין בית המקדש השני, שרתה הברכה במעשה ידיהם, וכן ימשיכו להתברך גם אם ישארו במצבם.

(ט) כה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם. לפי ששאלת הבאים מהגולה, היתה מחלשת ידי עושי בנין הבית, בשמעם המעט כבוד הבית והפקידה, לכן אמר להם הנה אתם. השומעים בימים האלה את הדברים האלה. מהיעודים הטובים, תחזקנה ידיכם בבנין הבית, ולא ישיג אתכם הרפיון להניח את הבנין. מפני רצה לומר עתה שמעתם ייעוד טובה מרובה, (והם נבואות מחזקות) יותר ממה שמעתם מפי הנביאים אשר נבאו ביום יסד בית ה' צבקות. (שהם ניבאו על) ההיכל להבנות. וכאומר וכמו שנתקיימו דבריהם, כן יתקיימו דברי אלה ^{ע"פ רש"י}: (י) כי לפני הימים ההם. עתה יפרש כמה נתקיים, ואמר כי לפני הימים ההם, עד לא התחילו לבנות, הלא שכר האדם לא נהיה שכר האדם, כי לא מצא כמה להרויח ^{ע"פ רש"י}. ושכר הבחמה איננה. לא נתקיימה כי הלכה למארה, וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. ומן הצר הצורך לא היה שלום בין ליוצא מן העיר בין לבא אליה. ואשלח. אני הייתי מגרה את כל בני האדם איש ברעהו. להיות מריבה ביניהם, ולעשות רע זה לזה: (יא) ועתה. אחר שהתחילו בהבנין לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה. אין אני מול שארית העם הזה, כימים הראשונים להצר להם ולשלח איש ברעהו נאם ה' צבאות: (יב) כי זרע השלום. רצה לומר כי הצלחת הזרע מביא השלום, כי בהעדר התבואה עין בריה צרה בחברתה, (והדוחק והרעב) הוא סיבה אל השנאה והמריבה, ולא כן כשהברכה מצויה. הגפן תתן פריה. הראויה לתת. והארץ תתן את יכולה. התבואה הראויה לפי מיטב השדה. והשמים יתנו טלם, והנחלתי את שארית העם הזה. רצה לומר לא במקרה באו הטובות האלה אבל אני הנחלתי את כל אלה. וכאשר ייעדו הנביאים כמו שנאמר (חגי ב) העוד הזרע וגו' מן היום הזה אברך. ומוסב למעלה לומר כמו שנתקיים הדיבור הזה כן יתקיימו דברי: (יג) והיה כאשר הייתם קללה בגוים. רצה לומר כמו שהייתם נבזים ומוכים אתם בית יהודה ובית ישראל. עד שהייתם קללה בין

וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהִיִּיתֶם בְּרָכָה אֶל תִּירָאוּ תַחֲזַקְנָה יְדֵיכֶם:

(יד) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פֶּאֶשֶׁר זָמַמְתִּי לְהַרְע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי: (טו) כֵּן שִׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְאֵת בֵּית יְהוּדָה אֶל תִּירָאוּ: (טז) אֲלֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַבְּרוּ אִמְת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם: (יז) וְאִישׁ אֶת רֵעֵת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בַלְבַּבְכֶם וּשְׁבַעַת שָׁקֶר אֶל תֹּאחֲבוּ כִּי אֶת כָּל אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁנֵאתִי נָאֻם

העכו"ם כי תלו קללתם בכס, לאמר בקללותיהם, תהיו כיהודים האומללים. כן אושיע אתכם. כשיעור הצרה תהיה התשועה. והייתם ברכה. כי תהיו מכובדים ומוצלחים עד שתהיו לברכה בין העמים, ויתלו ברכתם בכס לאמר בברכותיהם, ישימך אלהים כהיהודים המוצלחים. אל תיראו. לכן אל תיראו מדברי שלוחי הבבליים, המקטינים כבוד הבית והפקידה, ותחזקנה ידיכם. לאחוז בבנין הבית ולהשלימה:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח יד-יז):

ממשיך לדבר על 'הימים האלה' שגם במצב של בית שני מובטחים הם שיהיה להם טובה רבה, אם אך יקיימו אמת, משפט, שלום (ואפילו לא יהיו בדרגא הראויה לגאולה השלימה העתידה, דהיינו קדושה וצדקה האמור בפסוקים א, ט'. ואם גם אמת ושלום לא יקיימו, יוכרח שיחרב בית המקדש, וכן היה שנחרב בעון שנאת חנם).

(יד) כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת כֹּאשֶׁר זָמַמְתִּי. כשיעור שחשבתי. להרע לכם, בהקציף אבותיכם אתי. בעת שהכעיסו אבותיכם אותי. אמר ה' צְבָאוֹת, וְלֹא נִחַמְתִּי. על הרעה עד אשר הביאותיה >ע"פ רש"י: (טו) כֵּן שִׁבְתִּי. כשיעור הזה חזרתי זָמַמְתִּי, וחשבתי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְאֵת בֵּית יְהוּדָה, וְלֹא אֲנֹחֵם עַל הַטּוֹבָה לִכֵּן אֶל תִּירָאוּ. מדברי שלוחי הבבליים: (טז) אֲלֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ. רק עשו אלה הדברים. דַּבְּרוּ אִמְת^{ע"פ} אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם. משפט אמת, או משפט שלום, וזהו הפשרה שמתווך השלום בין בעלי הדין >ע"פ רש"י, אבל לא תטו המשפט שאין זה לא אמת ולא שלום: (יז) וְאִישׁ אֶת רֵעֵת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בַלְבַּבְכֶם. זה על זה להרע. ושבעת שקר אל תאחבו, כי את כל אלה אשר שנאתי נאם ה'. רצה לומר, המה הדברים ששנאתי אני, ולכן אל תאחבו גם אתם:

מעין חיים - מוסר ועיונים

ח טז דברו אמת. כתב בספר מסילת ישרים: והזהיר על האמת אזהרה רבה, ואמר (לעיל ח טז) דברו אמת איש רעהו, ואמר (ח ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, להגדיל חשיבותה. ואחד מן העמודים שחולס עומד עליו הוא האמת, אם כן מי שדובר שקר כאילו נוטל יסודו של עולם, וההפך מזה מי שזהיר באמת כאילו מקיים יסודו של עולם.

יְהוָה:

(יח) וַיְהִי דְבַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (יט) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יְהִיָּה לְבֵית
יְהוּדָה לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ:

(כ) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וַיִּשְׁבִּי עָרִים רַבּוֹת:
(כא) וְהָלְכוּ יֹשְׁבֵי אֶחָת אֶל אֶחָת לֵאמֹר גִּלְכָּה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת פָּנֶי

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ח יח-יט): אומר שבזמן בית המקדש, יהפכו הצומות, לימי שמחה.

עיין בעיונים לעיל פסוק א', שיש מפרשים זאת על זמן בית המקדש שלישי. אולם מהגמרא נתבאר שהכוונה גם על זמן בית המקדש השני שאין להם לצום, ובכך מסיים את התשובה על השאלה שבתחילת פרק ז', ולאחר שמבאר שהתקוה מהם היא להגיע למצב מושלם ויהיו ראויים לגאולה עתידה, בכל זאת משיב גם כעת הם במצב של טובות, ואין צריך לצום:

(יח) ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמר: (יט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי. (והכוונה חודש הרביעי, וכאשר ניטן ראש חודשים, נמצא שתמוז הוא החודש הרביעי, והצום הרביעי) זה י"ז בתמוז. וצום החמישי. זה ט' באב. וצום השביעי. זה צום גדליה. וצום העשירי. זה עשרה בטבת. יהיה לביית יהודה לששון ולשמחה. בזמן הגאולה העתידה, יהיו הימים האלה 'לששון', כלפי שהיו מצטערים בימים האלה בזמן הגולה. ולכן אמר 'לביית יהודה' כי להם ארעו מקראות רעות באלה הימים, והצטערו בהם בכל שנה ושנה, אבל בני עשרת השבטים הצטערו (והתענו בימים אחרים, דהיינו) בימים שאירע להם מקראות רעות, והם יתהפכו להם לשמחה ולמעדים טובים, והאמת והשלום אהבו^{עב}. וכלבד שתהיו אוהבים האמת והשלום -ע"פ ר"י אברבנאל-:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ח כ-כב):

אחרי שתיאר את המעלה העצמית שתהיה לירושלים, מוסיף לנבא על מעלת ירושלים לעתיד לבא לעיני העולם, יכירו העמים בקדושת ירושלים, ויבואו לירושלים בהכנעה, לדרוש ולחלות פני ה'.

(כ) כה אמר ה' צבאות עוד אשר יבואו. רצה לומר עוד יבוא זמן (לימות המשיח) אשר יבואו עמים, וישובי ערים רבות. -ע"פ רד"ק-: (כא) והלכו יושבי אחת אל אחת. יושבי עיר אחת, אל יושבי עיר אחרת. לאמר. ויאמרו זה לזה גלכיה הלך לחלות את פני ה'. לפני ה' לשאול ממנו כפרה, ולבקש

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{עב} ח יט והאמת והשלום אהבו. אבל באין עמכם שלום, תחזרו לצום, והיינו בחורבן בית השני, שאכן חרב על שנת חנם (מהרש"א, ראש השנה י"ח).

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי גִם אָנִי: (כב) וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם. וּלְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי יְהוָה:

(כג) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בְּיָמֵינוּ הִהְמָה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אָנָשִׁים מִפֶּלֶל לְשָׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהַחֲזִיקוּ בְכִנְף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר גִּלְכָּה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם:

את ה' צבאות. ולבקש מאתו חסד, כי אלכה גם אני. בחברתך: (כב) ובאו. רצה לומר ויהיו נשמעין זה לזה, וכן יבואו עמים רבים וגוים עצומים, לבקש את ה' צבאות בירושלם, ולחלות את פני ה':

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ח כג):

מעלת עם ישראל לעתיד לבא לעיני העמים, יכירו אומות העולם במעלת עם ישראל, וקורבתם להקב"ה.

(כג) כה אמר ה' צבאות בימים ההמה. ורצה לומר זה שאמרתי לכם יהיה באותן הימים אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים. הרי משבעים לשון שבעה מאות. ולפי שהפסיק והאריך בדברים, חזר לומר. והחזיקו^{רע}. וכן דרך המקרא. בכנף איש יהודי. (כלומר שבע מאות איש) בכל כנף, הרי לארבע כנפות אלפיים ושמונה מאות. לאמר גלכה עמכם. אל ארץ ירושתכם כי שמענו אלהים עמכם. ואומות העולם רואים היאך הקב"ה מתדבק עם ישראל, והן באים להדבק בהם. מדרש תנחומא במדבר ג.) :

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ט א-ח):

נבואה על הרחבת גבולי ארץ ישראל לעתיד לבא, ומנבא שגבוליה יהיו כוללים את גבולי אומות צור וצידון ודמשק בצפון, ופלשתים בדרום.

דעת ר"א אבן עזרא שאינו מדבר על הרחבת הארץ, אלא על כך שהעמים שסביב ארץ ישראל יפחדו ויכניעו עצמם אליהם, ואף יתגייירו וילמדו מהם.

לפי דרך זו, ודרכו גם להלן (בפרק י"ר ש"י מסכים עמו, ובפרק י"א הוא מוסכם), נמצא שממשא דבר ה' שבפסוק זה, עד משא דבר ה' שבפרק י"ב, כולו ענין אחד המדבר על מה שעתיד להיות להם במשך ימי בית שני, עד החורבן, ולא על העתיד לבא.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{רע} ח כג והחזיקו. אין הכוונה שיחזיקו ממש, כי זהו דבר שאי אפשר, ששבע מאות איש יאחזו בכנף בגדו של אדם אחד. אלא הכוונה במילים והחזיקו בכנף, בזכות ובעבור הכנף. מכאן אמר ריש לקיש, כל הזהיר במצוות ציצית, זוכה ומשמשין לו ב' אלפים וחי' מאות עבדים (גמרא שבת ל"ב, ומהרש"א).

פרק ט (א) **מִשָּׁא דָּבָר יִהְיֶה בְּאַרְץ חֲדָרָךְ וְדִמְשֶׁק מְנוּחָתוֹ כִּי לִיהוּדָה**
עֵין אָדָם וְכָל שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל: (ב) **וְגַם חֶמֶת תִּגְבֹּל בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי**
חֲכֵמָה מָאֵד: (ג) **וְתִבֶּן צֹר מְצוֹר לָהּ וְתִצְבֹּר כֶּסֶף כַּעֲפָר וְחֲרוֹץ כְּטִיט**
חוּצוֹת: (ד) **הִנֵּה אֲדֹנֵי יוֹרֶשְׁנָה וְהִכָּה בֵּימֵי חִילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל:**
(ה) תֵּרָא אֲשַׁקְלוֹן וְתִירָא וְעֵזָה וְתַחֲלִיל מָאֵד וְעֶקְרוֹן כִּי הִבִּישׁ מְבַטָּה
וְאַבְד מֶלֶךְ מַעֲזָה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב: (ו) **וְיֹשֵׁב מְמֹזָר בְּאַשְׁדּוֹד**

פרק ט (א) **מִשָּׁא דָּבָר ה' בְּאַרְץ חֲדָרָךְ**. נבואת ה' תהיה אז גם בארץ חדרך, כמו בארץ ישראל כי גם היא תהיה אז מארץ ישראל. **וְדִמְשֶׁק מְנוּחָתוֹ**^{רע}. וגם דמשק תהיה מנוחתו, ורצה לומר שכינת כבודו, כי גם היא תהיה מארץ ישראל **ע"פ רש"י**. **כִּי לַה' עֵין אָדָם**, רצה לומר, לפי שאז עין כל אדם (כל יחיד בנפיו) עצמו יצפה לה', **וְכָל שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל** וגם בהתאסף יחד כל שבטי ישראל (בתורת ציבור, יהיו כולם מצפים לה'), ולכן תבוא עליהם הטובה ההיא: (ב) **וְגַם חֶמֶת תִּגְבֹּל בָּהּ**. תהיה מגבול ארץ ישראל, ואליה תחשב, ולא זו היא חמת המוזכרת בתורה בגבול ארץ ישראל, אבל היא אחרת גדולה מאד, כמו שנאמר (עמוס ו) ולכו משם חמת רבה **ע"ין רד"ק**. **צֹר וְצִידוֹן**. גם צור וצידון הנטפלות לה, יכנסו בגבול ארץ ישראל. **כִּי חֲכֵמָה מָאֵד**. מוסב על צור שהיא העיקר, ורצה לומר אשר היא חכמה מאד, וכאומר ולא תועיל בחכמתה, לבל תכנס בגבול ארץ ישראל **ע"פ רש"י**: (ג) **וְתִבֶּן צֹר**. עם כי צור בנתה לעצמה **מְצוֹר** לה. מבצר חזק, להיות לה למשגב, **וְתִצְבֹּר**. ואספה צבורי **כֶּסֶף כַּעֲפָר**, וחרוץ. וזהב **כְּטִיט**. המושלך בחוצות. וזהו צור רב להתחזק מול האויב: (ד) **הִנֵּה אֲדֹנֵי יוֹרֶשְׁנָה**. יגרשנה מארצה, **וְהִכָּה בֵּימֵי חִילָהּ**. וחיל (חזילי) צבאות עמה יכה בים, רצה לומר יטביעם במי הים. **וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל**. העיר עצמה תשרף באש^{רע}: (ה) **תֵּרָא אֲשַׁקְלוֹן**. אשקלון תראה מפלת צור, **וְתִירָא**. לנפשה שלא יקרה לה כמקרה **וְעֵזָה** וגם עזה תראה. **וְתַחֲלִיל מָאֵד**. ועקרון. גם עקרון תחיל **כִּי הִבִּישׁ**. נתבייש **מְבַטָּה**. רצה לומר צור שהיתה מבטת אליה לעזרה, נתביישה גם היא כי נתגרשה מארצה. **וְאַבְד מֶלֶךְ מַעֲזָה**. רצה לומר, ומגורתם יבוא להם, כי יהיה נאבד מושל מעזה **וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב**. לא תהיה מיושבת באנשים **ע"פ רש"י**: (ו) **וְיֹשֵׁב מְמֹזָר בְּאַשְׁדּוֹד**. בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים (והיהודים) בתוך בני ישראל, אבל ישבו לבדם באשדוד, כי יש מרז"ל שאמרו אין ממזרים טהורים לעתיד לבוא, ודרשו ממקרא הזה (שמבאר כדבריהם שהממזרים יהיו מובדלים). או (פירוש) ממזר הוא מלשון זרות, ורצה לומר ישראל שהמה זרים ממנה (עד הנה, לעתיד) הם ישבו בה (לבטח) - קידושין ע"ב.

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רע} **ט א דמשק מנוחתו**. אחז"ל, עתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק, שנאמר ודמשק מנוחתו, ואין מנוחתו אלא ירושלים, ושם תבאר ירושלים של מטה לא תתרחב, אבל ירושלים של מעלה, וכוח השפעת הקדושה, ורחבה ונסבה למעלה למעלה, עד דמשק (רש"י מספר דברים א, א, עין שם)

^{רע} **ט ז והכה בים חילה והיא באש תאכל**. באותה תקופה היתה צור, עיר מפורסמת ביותר בחכמה ובעושר, ומעט אחר כך, בא עליה אלכסנדר מוקדון, ... ונשמדה... ונראה כי אף שפסוק זה כבר התקיים, שאר פסוקי הנבואה יתקיימו לעתיד לבא, ואם היו ראויים, כבר היה מתקיים להם הכל בזמן בית שני.

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

וְהִכְרַתִּי גֵאוֹן פְּלִשְׁתִּים: (ז) וְהִסְרֹתִי דָמָיו מִפִּי וְשִׁקְצִי מִבֵּין שְׁנָיו וְנִשְׁאָר גַּם הוּא לֹאלֹהֵינוּ וְהָיָה כְּאֶלֶף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוֹסִי: (ח) וְחֲנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָה מַעֲבָר וּמַעֲבָר וְלֹא יַעֲבֹר עָלֵיהֶם עוֹד נִגְשׁ כִּי עֲתָה רְאִיתִי בְּעֵינַי:

והכרתי גאון פלשתים^{רע}. עוד לא ימשלו הם בארצם: (ז) והסירותי דמיו מפיו. רצה לומר אתן בלבו, שלא ישתה עוד דם. ושקציו מבין שניו. ושלא יאכל עוד בשר מה שהורגל בהם, כי ישוב להאמין בה' ובתורתו. ונשאר גם הוא לאלהינו. גם הוא ישרא באמונת אלהינו כשאר הגרים. והיה כאלף. כל פלשתים בכללה תהיה כאיש לומד התורה, אשר ביהודה, כי גם המה ילמדו התורה «ע"פ אבן עזרא». ועקרון כיבוסי. עקרון תשוב להיות כמו יבוס היא ירושלים, רצה לומר אנשיה יהיו נקיי הדעת כאנשי ירושלים: (ח) וחניתי לביתי. אשכון סביב לביתי, להגן מצבא. חיל עם מעבר ומשב. מן העובר ושב דרך עליו, ולא יעבר עליהם עוד. על ישראל מי הנוגש. לעבודה כאשר היה מאז. כי עתה ראיתי בעיני^{רע}. להשגיח עליהם בעין חמלה עם כי עד הנה הסתרתי פני מהם «ע"פ רש"י»:

מעין חיים – מוכר ועיונים

^{רע} ט ו גאון פלשתים. בימי בית שני, היו בני אדום שוכנים בערי פלשתים כגון בעיר עקרון, ועליהם מדבר (רש"י), על פי גמרא מגילה ו', וכפי שמבאר שם המהרש"א.

^{רע} ט ח. כי עתה ראיתי בעיני. קשה יאמר ראיתי, ואני מבין שהוא בעיני, לכאורה מילת בעיני מיותר. ואם אינו מתיחס על ראיית הקב"ה, אלא שהנביא ראה את הנבואה בעיניו, הרי קשה יותר, שהרי בכל נבואה יכול היה לכתוב כך. ועוד יש להעיר, שבפסוק א' נאמר ודמשק מנוחתו כי לה' עין אדם. מילים כי לה' עין אדם, משמעם לכאורה שלקב"ה כביכול יש עינים, שבהם צריך ביאור. ועוד מה זה שייד לדמשק, עד שאומר יכי' לה'. לעני"ד נראה שטומן בפרשה זו ענין השייד לעינים.

ומצאנו שהעינים שולטות מבית המקדש עד דמשק, בפסוק (שיר השירים ד') ואפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, פרש"י ע"פ התרגום שם, שמגדל הלבנון שעשה שלמה המלך, אדם עומד וסופר את המגדלים שבדמשק (עין ספרי ריש דברים). וכתוב (דברים) 'עניי ה' אלוהיך בה', הרי שהשגחה מיוחדת בארץ ישראל מכונה בשם 'עניים'. וזהו במיוחד במקדש, שכן איתא בנדהדרין ד' ב' יראה כל זכור, כדרך שבאים ליראות לפניו, כך הקב"ה רואה אותנו, מה הוא בשני עינים וכו' (לשון הגמרא שני עינים מדוקדק, שאינו ענין לשבעה עינים האמור בזכריה לעיל פרק ד', כי שם הוא כללות ההנהגה שהוא נספר בכל מקום שבע, או שבעה מלאכים כנגד כללות ההנהגה בעולם. אך כאן הוא הנהגה של קורבת ה' כנגד עינים, והם שני עינים כדוגמת אדם, כי בצלם אלוהים עשה את האדם, ולכן נקראו עין אדם, להוציא משבעה עינים).

ולפי כל זה, מנבא שהשראת השכינה הקיימת ביארץ חדרך' (קורא למקדש, חדר שלך), עד 'דמשק מנוחתו כי לה' עין אדם', כשם שעין אדם שולטת מבית המקדש עד דמשק, כן גבול אותו השגחת הקב"ה המשולה לעינים ומאירה במקדש, אותה השראת השכינה תנוח עד דמשק (גם מה שכתוב בספרי, מובא ברש"י כאן, ובשיר השירים שם, שעתידה ירושלים להגיע עד דמשק, בספרי מפורש שירושלים של מטה לא תגיע עד דמשק, אלא למעלה, שנאמר ורחבה ונסבה למעלה למעלה). 'וכל שבטי ישראל'. מעלה זו קיימת רק כאשר י"ב שבטי ישראל חונים סביבו, שהם מחנה ישראל, סביב למחנה שכינה (עין תוסי' גיטין ל"ו שכתבו שבעליית עזרא, שהיה סמוך לנבואה זו, באו מכל י"ב שבטים).

ותוצאות ענין זה, שהעמים השרויים בסביבות ארץ ישראל, צידון וחמת שבצפון, ופלשתים ואדום שבאו על מקומם בדרום מערב ארץ ישראל, כולם יכנעו מפני הקב"ה. כגון צור שהתגאתה מאד, נפל עושרה לים, לפני אלכסנדר מוקדון, ואלכסנדר מוקדון (יומא סט) סיפר, שדמות שמעון הצדיק שהיה הכהן גדול, מנצחת לפניו. או יושפעו לטובה 'והיה הנשאר לאלוקינו, כאלוף ביהודה'.

וסיום הפרשה, 'וחניתי לביתי מצבה' הקב"ה כביכול ניצב במוצב (כפרש"י), שם עומד השומר, הרואה את כל העובר ושב. כן כאשר שהקב"ה חונה בביתו, הוא משגיח על סביבה מכל אויב. 'כי עתה ראיתי בעיני', הקב"ה אומר, עתה כשנבנה בית המקדש, יש הנהגה זו, של עיני ה' בה, ולכן יתקיים השמירה הנ"ל, התלויה בה.

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ט ט- פ"י ב):

בתחילת הפרשה מנבא על מלכותו של מלך המשיח^{רע"ה}.

ובהמשך הפרשה מתאר נצחון נפלא על ידי תשועת ה'. והרבה פעמים המנצחים גם כן חוזרים מהמלחמה מותשים וחלשים, כאן מנבא על שמחתם ויופים של המנצחים (שתו כמו יין, אבני נזר, מה טובו), יהיה עליהם השגחה מיוחדת לטובה.

הרד"ק נוקט שגם בהמשך הפרשה כולה, מנבא ומתאר את מלחמת גוג ומגוג, שתהיה לעתיד לבא, שם יראו גילוי שכינה בניסים מופלאים. ובנין יוון הכוונה למגוג אחי יוון, ששניהם בני יפת בן נח. וכן נקט הרב אברבנאל, והמצודת דוד (עוד יתכן על פי מה שמוצאים, שרומי נחשב כהמשך ליוון)^{רע"ט}.

רש"י נוקט שרק שני הפסוקים הראשונים, הם לעתיד לבא. אך ההמשך מפסוק י"א במילים 'גם את', מדבר על תחילת גאולת בית שני, ומפסוק 'כי דרכתי לי קשת' עד סופו מדבר על יום נצחון בית חשמונאי את מלכות יוון^{רפ}.

דעת ר"א אבן עזרא שהפרשה כולה מתחילתה עד סופה מדברת על ימי חשמונאי, ויהודה בן מתתיה היה בתחילתו עני ורוכב על חמור, שינצחו על אף שלא יהיה להם סוסי מלחמה^{רפ"א}.

מעין חיים - מוסר ועיונים

והנה יתכן שחלק מהנבואה התקיים בבית שני, וחלק יהיה בשלישי, או כולה בשני כהאבן עזרא, או כולה בשלישי. על כל פנים, עיקר הנבואה מלמד על פירות ההשגחה המיוחדת שיש בזמן בית המקדש.

ט ט. בהרבה מקומות בדברי חז"ל מבואר שהפסוק הראשון מדבר על המשיח, בסנהדרין צ"ח, מדרש רבה בראשית נו ב, שם ע"ה ו, דברים ד יא, תנחומא בראשית א, וישלח א, פרקי דר' אליעזר ל"א. וכן הפסוק השני כמבואר בתנחומא שופטים י"ט. ולגבי פסוקים אלו הדבר מוסכם גם על רש"י ורד"ק.

ט ט. בדרך הרד"ק. הנה במקומות רבים בחז"ל מבואר שפירשו כדרך הרד"ק. ואלו הם, על פסוק י"ד נראה כן בכמה מקומות, בירושלמי (תענית ב ד), מדרש רבה (ויקרא כט י, בראשית נו ט, עיי' פי' מהרז"י שם שדוהה הראיה), אותיות דר' עקיבא (נוסח א' אות ט), תנא דבי אליהו (זוטא כב) שהשופר המדובר כאן, הוא בשעת תחית המתים, ובאמת רש"י בפסוק י"ד מביא את דרך זו, בשם חז"ל.

וכן לענין פסוק ט"ז, בפרקי דר' אליעזר מפרש את אבני נזר על תחית המתים, עיי' גם רש"י מגילה י"ב שכתב על כן פסוק ט"ז.

^{רפ} גם לדעת רש"י שמהפסוק 'גם את' ואילך מדבר בבית שני, יש מדרשי חז"ל שמפרשים כן, שכן במדרש רבה ויקרא ה ו, מעמיד את פסוק י"א על בית שני, בסנהדרין כ"ב את פסוק י"ב, בפסיקתא רבתי ב' את פסוק י"ג, ובמדרש רבה שמות טו טז את פסוק י"ג, וגם את פסוק י"ד.

אמנם לפי רש"י צריך להבין מדוע עובר מענין אחד, לענין אחר באותו פרשה. וצריך לומר שמאזיה טעם שהוא, שייכים הענינים זה לזה ביסודם.

ואפשר, שהיה אפשרות שיתקיים הגאולה השלימה בימי חשמונאי, ואז היה מתקיים הכל יחד, והנצחון היה בראשות משיח בן דוד, וזהו מה שמנבא בתחילה את ביאת המשיח, קיבוץ עשרת השבטים, ואת הנצחון על מלכות יוון. אולם כאשר שלא זכו לתחלקה קיום הנבואה, והנצחון את יוון התקיים על ידי הכהנים החשמונאים, ואילו מלכות מלך המשיח יתקיים רק בעתיד.

^{רפ"א} ואין קושיא עליו מדברי חז"ל, שמבואר בהם שעני ורוכב על חמור הוא מלך המשיח, כי יתכן מאד שעל אף שחז"ל קיבלו שמדרשו הוא באמת על המשיח, ובכל זאת סובר האבן עזרא שאינו שייך לפשט, וכדרכו של רש"י בכל מקום, שמה שאינו מתישב בסדר הפסוקים, אינו פשוטו של מקרא, וגם כאן בעצמו רש"י מפרש את פסוק י"ד על בית שני, על אף שמביא בעצמו מדרשים שדרשו ממנו על העתיד לבא.

דבר אבן עזרא מיושבים היטיב שמהפסוק משא דבר ה' בפרק ט' א', עד הפסוק משא דבר ה' שבפרק י"ב א', כולו קבוצה אחת של נבואות, שכולם על סדר ימי בית שני כסדרן.

הפרשה הראשונה, אם היא על בית שני הרי היא בימיה הראשונים שמבואר בחז"ל (יומא לט) שבימי שמעון הצדיק היה עיקר השראת השכינה ולפי זה צ"ל שבאותו זמן בימי שמעון הצדיק הרבה מהעמים הסמוכים נכנעו אליהם, ואולי אף

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

(ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושל. ם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות: (י) והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושל. ם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ: (יא) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: (יב) שובו לבצרון אסירי התקה גם היום מגיד משנה אשיב לך: (יג) כי דרכתי לי יהודה

(ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם. תרועה של שמחה. הנה מלכך. זה מלך המשיח יבוא לך, צדיק, במעשיו יהיה צדיק ונושע הוא. ובמלחמותיו יהיה נושע ומוצלח. עני. יהיה מוכנע (לא מתנשא), וירכב על חמור, ועל עיר בן אתנות. או על עיר בן מאחת האתנות, והוא מדת ענוה >ע"פ רש"י: (י) והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה. אז אבטל רכב וסוס וקשת מלחמה, כי לא תהיה אז מלחמה, ואין צורך לא לקשת ולא לרכב וסוס. ודבר שלום לגוים. המלך המשיח לא יכניע את כולם על ידי מלחמה, כי אם בדברי שלום יכניעם להיות סרים למשמעתו, וזה יהיה העיקר, והמלחמה טפלה לו. ומשלו. ממשלתו תהיה מים. הדרומי הנקרא ים האדום, עד ים. הצפוני הוא ים אוקיינוס. ומנהר. היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח. עד אפסי ארץ. עד סוף המערב >ע"פ רד"ק: (יא) גם את. רצה לומר כמו המשיח, אשר בעבור צדקתו יהיה נושע ומוצלח במלחמותיו, כן גם אתה ישראל בכלל, בדם בריתך. בעבור זכות דם בריתך, היא מצות מילה שהחזקת בה בהיותך בגולה, שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. בזכות זה אשלח אסיריך לבור אשר אין בו מים, רצה לומר, אוציאך מעומק הגלות >ע"פ רד"ק. והמשיל הגלות בכל (אם מדבר על עתיד לבא, יש לחזוק מילת בבל) לבור שאין בו מים, לפי שבבור כזה מצויים נחשים ועקרים המזיקים, וכן היו בגולה בין העמים המריעים להם²⁹⁷: (יב) שובו לבצרון. וכה אומר להם, שובו לירושלים עיר מבצרכם, אסירי התקוה. אתם האסורים בתקוה. רצה לומר, המקווים לה' בכל זמן כאילו קשורים בתקוה, ולא תתפרד מהם, והוא ענין מליצה. גם היום. רצה לומר כמו בגאולת מצרים הבטחתי לך הגאולה והנקמה בהם, כן גם היום מגיד משנה אשיב לך. אענה ואשיב לך הגדה כפולה, הגאולה והנקם באומות: (יג) כי דרכתי לי יהודה קשת. את יהודה אדרוך לי כקשת, רצה לומר הוא יחשב לי לכלי זיין,

מעין חיים – מוכר ועיונים

נתגירו. אחר כך עד סוף פרק י' ניבא על הצלחת בני חשמונאי. ובפרק י"א, תחילתו על חורבן הבית השני, וגם המשך נבואה הוא על החורבן ואחריו, וכפי מה שיבואר שם, בשם חז"ל.

²⁹⁷ ט יא בדם בריתך. כתב הרד"ק: הוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצוות, עד כאן (גם עד ימינו רואים כך, שגם אחינו אשר בעונותינו חוטעו עד מאד, ואינם מסגלים לעצמם לא תורה ולא מצוות, גם הם לא עזבו את ברית מילה).

ולפי זה יתכן לפרש 'אין מים בו', הכוונה ללא תורה, שאף שהזניחו לימוד התורה את המילה לא זנחו. ולפי זה ניתן לפרש את המשך הפרשה, 'מגיד משנה אשיב לך', שהקב"ה יחדש להם את הסיעתא דשמיא ללימוד התורה מתחילה. וזהו על דרך הגמרא בסנהדרין כ"ב, שמגיד משנה הוא על התורה (רק שם דורשו על חידוש שנתחדש בכתב של הספר תורה, שחידש עזרא הסופר).

קֶשֶׁת מִלֹּאֲתֵי אֶפְרַיִם וְעוֹרֶרְתִּי בְּנִיךָ צִיּוֹן עַל בְּנִיךָ יְנֹן וְשִׁמְתִּיךָ כְּחֶרֶב
 גְּבוּרָה: (יד) וַיִּהְיֶה עָלֵיהֶם יִרְאָה וַיֵּצֵא כַּפְּךָ חֲצוֹ נֹאדָנִי יְהוָה ה'
 בְּשׁוּפָר יִתְקַע וְהִלֵּךְ בְּסַעֲרוֹת תִּימָן: (טו) יְהוָה צָבָאוֹת יִגֵּן עָלֵיהֶם
 וְאָכְלוּ וְכִבְּשׁוּ אֲבָנֵי קָלַע וְשָׁתוּ הֶמּוֹ כֶּמוֹ יֵינִן וּמִלָּאוּ כַּמְזָרְק כְּזוֹנוֹת
 מִזְבֵּחַ: (טז) וְהוֹשִׁיעַם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עֲמֹ כִּי אֲבָנֵי
 נֹזֵר מִתְנוֹסְסוֹת עַל אֲדָמָתוֹ: (יז) כִּי מָה טוֹבוֹ וּמָה יִפְּיוֹ דָּגֵן בַּחֲוָרִים
 וְתִירוֹשׁ יִנוּבֵב בְּתֵלוֹת: פֶּרֶק י (א) שְׁאֵלוּ מִיְהוָה מָטָר בְּעֵת

להרוג האויב על ידו. מִלֹּאֲתֵי אֶפְרַיִם. עשרת השבטים הקרואים בשם אפרים, בו אשים כל ידי במלואה, כאילו היה קשת לירות בו בכח רב, והוא ענין מליצה. וְעוֹרֶרְתִּי בְּנִיךָ צִיּוֹן. אתה ציון אעיר אני את בניך להלחם עַל בְּנִיךָ יוֹרְפָה. ועל מלחמת גוג ומגוג יאמר, כי עמו יבוא כי אחים הם, כמו שנאמר בני יפת גומר ומגוג ומדי וגו' (בראשית י) <ע"פ מה שכתב הרד"ק בפרק י' פסוק י"ב>. וְשִׁמְתִּיךָ. אני אשים אותך ישראל להיות כְּחֶרֶב. של גְּבוּרָה. ההורגת ומשכלת, כי תהרוג בהם הרג רב: (יד) וְה' עָלֵיהֶם יִרְאָה. ה' יגלה עליהם שכינתו להלחם בעבורם. וַיֵּצֵא כַּפְּךָ חֲצוֹ. וחצו יצא על האויב חיש קל ומבריק כברק. וְאֲדָנִי אֱלֹהִים בְּשׁוּפָר יִתְקַע. כגבור התוקע במלחמה והוא ענין משל. וְהִלֵּךְ בְּסַעֲרוֹת תִּימָן. ילך ברוח סערה בשטף אף אל תימן להחריבה, היא היושבת בדרום ארץ ישראל <רש"י מביא כן מירושלמי תענית פ"ב ה"ד, ורש"י עצמו מפרשו על ימי החשמונאים>: (טו) ה' צָבָאוֹת יִגֵּן עָלֵיהֶם. אז יגן על ישראל שלא יהיו נלקים עמהם, וְאָכְלוּ וְכִבְּשׁוּ אֲבָנֵי קָלַע. ועוד הם יאכלו וישחיתו ויכבשו את אבני הקלע. ועל שרי אנטיוכוס (ננטח אחד שרי האומות) יאמר, וכלפי שהמשיל למטה בענין (בפסוק הבא) את שרי יהודה וישראל לאבני נזר, שהם אבני יקר שמשמים בכתר, המשיל שרי האומות לאבנים שמקלעים אותם הנבזים העומדים לזריקה. וְשָׁתוּ הֶמּוֹ כֶּמוֹ יֵינֹן. ישתו דמם, ויהמו בקול המייה, כמו שותה היין כמו שנאמר לץ היין הומה שכר (משלי כ). וּמִלָּאוּ כַּמְזָרְק. יהיו מלאים מדם הרוגים, כמזרק המלא מדם הזבחים העומד לזרוק. כְּזוֹנוֹת מִזְבֵּחַ. הם הקרנות המלאים ממתן דמי הקרבנות <ע"פ רד"ק>: (טז) וְהוֹשִׁיעַם ה' אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עֲמֹ. רצה לומר כמו הצאן שהוא נושע מהרועה, כן יהיה עמו נושעים מאתו יתברך. כִּי אֲבָנֵי נֹזֵר. שרי יהודה וישראל הנמשלים לאבני יקר, המשמים בנזר, מִתְנוֹסְסוֹת עַל אֲדָמָתוֹ. הם יתרומומו על אדמתו, בהיותם בארצו <ע"פ רד"ק>: (יז) כִּי מָה טוֹבוֹ וּמָה יִפְּיוֹ. כי מה מאד יתרבה טובו ויפיו של העם הזה. דָּגֵן בַּחֲוָרִים. רצה לומר מרבית הדגן אשר תצמח הארץ, יוסיף תת כח ואומץ אל הבחורים. וְתִירוֹשׁ יִנוּבֵב בְּתֵלוֹת. ומרבית היין יפתח פי הבתולות, לדבר שירות וזמירות <ע"פ רש"י>. עַם כִּי מִדְּרַכְךָ לִמְעַט בְּדָבוּר, הנה לרוב השמחה ירבו בדברי שיר וזמר: פֶּרֶק י (א) שְׁאֵלוּ מִה' מָטָר. כאילו יאמר אל בני הדור ההוא בחנו הדבר ושאלו מה' מטר בעת. ירידת הַמַּלְקוּשׁ. כי אז יש בו צורך רב. ה' עֲשֵׂה חֲזִיזִים. ותראו שיהיה נעתר לכם

מעין חיים – מוסר ועיונים

³⁰⁷ ט יג על בניך יון. מהו בניך יון, וכי יון הם מבניהם של ישראל (ענין רש"י). ולכאורה לפי רש"י והאבן עזרא שהפסוק מדבר על זמן החשמונאים יש לפרש, שכאן ניבא על המתיוונים, שיהיו מבני ישראל, שיתחברו אל עם יון.

מִלְקוֹשׁ יִהְיֶה עֲשֵׂה חֲזִיזִים וּמָטָר גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה:
 (ב) כִּי הַתְּרָפִים דִּבְרוּ אָנֹכִי וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר נַחֲלֹמוֹת הַשְּׂוֹא יִדְבְּרוּ
 הֶבֶל יִנְחֲמוּן עַל כֵּן נִסְעוּ כָמוֹ צֹאן יַעֲנוּ כִּי אֵין רַעָה:
 (ג) עַל הָרָעִים חָרָה אָפִי וְעַל הָעֲתוּדִים אֶפְקוֹד כִּי פֶקֶד יִהְיֶה צָבָאוֹת
 אֶת עֲדָרוֹ אֶת בֵּית יְהוּדָה וְשָׁם אוֹתָם פָּסוּס הוֹדוּ בַּמִּלְחָמָה: (ד) מִמָּנוּ

ויעלה עננים, עם כי לא יורה הטבע עליהם. ומטר גשם יתן להם. ויתן להם מטר להצמיח לאיש עשב בשדה. לכל איש עשב בשדהו. וכאומר הנה בזה תדעו שאתם דבוקים במקום, והוא משגיח בכם (והשגחה פרטית לכל אחד ואחד) למלאות מחסורכם -ע"פ ר"י אברבנאל>: (ב) כי התרפים. כאומר שלא יפה עשו אבותיכם שעסקו בתרפים וקוסמים ובחלומות, כי התרפים דברו און. ודבר תוהו. והקוסמים חזו שקר. והקוסמים ראו שקר. וחלומות השוא ידברו. ובעלי החלומות ידברו שוא. הבל ינחמון. מה שנחמו אותם לאמר שלום יהיה לכם אל תיראו הנה הוא הבל כי לא כן היה. על כן. הואיל ועסקו בהם נסעו. מארצם ללכת בגולה כמו צאן. שהרועה מסייעם ממקומם בעל כרחם. יענו. היו מוכנעים אל האויב כי אין רעה. כי לא היה להם מנהיג טוב להוליכם בדרך הישר, ולכן אחזו בדרכם, ובגמול זה היו מוכנעים אל האויב -ע"פ רש"י>:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יג - יב):

ניבא על גבורה עצומה שיתן הקב"ה על בני ישראל.

(אולי לפי פשוטו, פדיתים.. ואזרעם בעמים.. וחיו את בניהם.. מדבר על אנשי המלחמה שילכו למרחקים למחמה וישובו בשלום. וכן בנבואה הקודמת שילחתי אסיריך, שובו לבצרון אסירי התקוה, יתכן שהכוונה על הצלת שבויים, ובזה מובן השייכות שאר חלקי הפרשה, שהרי כולה עוסקת במלחמה).

לדעת רש"י תחילתו על מלחמת החשמונאים ביוונים, ומפסוק ו' במילים 'ואת בית יוסף הושיע' מנבא על קיבוץ גלות עשרת השבטים, שעדיין לא התקיים עד לעתיד לבא (עיי' עיונים לעיל פסוק ט' על דעת רש"י).

אכן עזרא מפרש את הפרשה כולה על ימי החשמונאים, ובית יוסף הם חלק מעשרת השבטים ששבו עם בנין בית המקדש השני.

הרד"ק להלן פסוק י"ב, מפרש את כל הפרשה על העתיד לבא, וכן נקטו הרב אברבנאל, והמצודות.

(ג) על הרועים. רצה לומר עתה בבוא הגאולה חרה אפי' על הרועים הם הבבלים (צ"ל המלכים) שהרעו להם. ועל העתודים אפקוד. על שרי האומות אזכור עונם לשלם גמול. כי פקד ה' צבאות את עדרו את בית יהודה. כי זכר ה' את עדרו, הם בית יהודה, לנקום נקמתם מיד האומות. ושם אותם כסוס הודו במלחמה. בעת ילחמו ישים ה' אותם אמיצי לבב, כמו הסוס המראה הודו ויוצא לקראת נשק -עיי'ן

פָּנָה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קָשֶׁת מִלַּחְמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָּל נֹגֶשׁ יִחְדּוּ: (ה)
וְהָיוּ כְּגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בְּמִלַּחְמָה וְנִלְחָמוּ כִּי יִהְיֶה עִמָּם
וְהִבִּישׁוּ רֶכְבִּי סוּסִים: (ו) וְגִבְרָתִי אֶת בֵּית יְהוּדָה וְאֶת בֵּית יוֹסֵף
אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רַחֲמָתִים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא זִנְחָתִים כִּי אֲנִי יִהְיֶה
אֱלֹהֵיהֶם וְאָעֲנֵם: (ז) וְהָיוּ כְּגִבֹּר אֶפְרַיִם וְשִׁמְחָה לָבָם כִּמוֹ יֵינן וּבְגִיָּהֶם
יֵרָאוּ וְשִׁמְחוּ יִגַּל לָבָם בִּיהוָה: (ח) אֲשֶׁרְקָה לָהֶם וְאֶקְבָּצֵם כִּי פְדִיתִים

רש"י: (ד) מִמֶּנּוּ פְנָה־רַב. מִיְהוּדָה יִהְיֶה הַמֶּלֶךְ הַמְשׁוּבָח בְּעַם, כְּמוֹ הָאֵבֶן הַהוֹשֵׁם בַּפֶּתַח הַבַּיִת, שֶׁהוּא
הַמְשׁוּבָח שֶׁבְּכֹלֶם, עַל כִּי הוּא נִרְאָה מִשְׁנֵי הַצַּדִּידִים. וּבִלְשׁוֹן הַזֶּה נֶאֱמַר עַל יִשְׂרָאֵל כְּלָלִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אֵבֶן מֵאִסוֹ
הַבּוֹנִים הִיחָה לְרֹאשׁ פֶּנֶה (תְּהִלִּים קיח). מִמֶּנּוּ יֵתֵד. זֶה הַלְשׁוֹן יֹאמַר עַל הַפֶּקִיד וּמִמּוֹנָה, שֶׁהָכֵל תְּלוּי בּוֹ. וְכֵן
נֶאֱמַר בְּכֵהֵן גְּדוֹל הַמִּמּוֹנָה עַל הַבַּיִת, וְתַקְעֵתִי יֵתֵד בְּמִקּוֹם נֶאֱמַר (יִשְׁעִיָּה כב). מִמֶּנּוּ קָשֶׁת מִלַּחְמָה. רָצָה
לִזְמֹר לִוְחָמִי מִלַּחֲמֹתָיו הָיוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לַעֲזֹרָה. מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָּל נֹגֶשׁ יִחְדּוּ. כָּל נֹגֶשׁ הָאוֹמוֹת
לַעֲבֹדָה, כֹּלֶם יִחְדּוּ יֵצֵאוּ מִמֶּנּוּ «ע"פ ד"ק»: (ה) וְהָיוּ כְּגִבֹּרִים־רַב. בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בְּמִלַּחְמָה.
רָצָה לִזְמֹר עִם כִּי הֵם חֲלָשִׁים, יִהְיוּ כְּגִבֹּרִים הַרֹמְסִים בְּמִלַּחְמָה בְּתוֹךְ הַטִּיט הַמוֹשְׁלָךְ בַּחוּצוֹת. וְנִלְחָמוּ כִּי ה' **עִמָּם**.
רָצָה לִזְמֹר עִם שְׂאִינִם מִלּוּמְדֵי מִלַּחְמָה עִכ"ז יִלְחָמוּ דֶּרֶךְ אֲנָשִׁי מִלַּחְמָה כִּי ה' עִמָּהֶם וְהוּא יִלְמַד יָדָם לִקְרֹב
אֲצַבְעוֹתָם לְמִלַּחְמָה. וְהִבִּישׁוּ. עִם כִּי הֵם יִהְיוּ אֲנָשִׁי רָגִלִי יִבְיִישׁוּ אֶת הָאוֹיֵב. רֹכְבֵי הַסּוּסִים. כִּי יִתְגַּבְּרוּ
עֲלֵיהֶם: (ו) וְגִבְרָתִי אֶת בֵּית יְהוּדָה וְאֶת בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ. הֵמָּה בְּנֵי עֲשֵׂרֶת הַשְּׁבִטִים.
וְהוֹשְׁבוֹתִים. אוֹשִׁיבִים לְאַרְצָם וְיִשְׁכּוּ בָּהּ בְּהַשְׁקָט וְשֶׁאֵין כִּי רַחֲמָתִים. כִּי אֲרַחֵם עֲלֵיהֶם וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא
זִנְחָתִים. וְהָיוּ כְּאִלוֹ לֹא זִנְחָתִים מַעֲלֹם כִּי לִפִּי רֹב הַטּוֹבָה לֹא יִזְכֹּר יְמֵי הַגּוֹלָה. כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. אֲשֶׁר
הִכָּה בְּיָדִי לְהַרְבּוֹת טוֹבָה. וְאָעֲנֵם. וְכֵן אֶעֱנֶה לָהֶם כָּל עֵת קְרָאֵם אֵלַי «ע"פ דְּבָרֵי הַדָּרֶךְ כֵּן וּבִפְסוּק יב»: (ז)
וְהָיוּ כְּגִבֹּרִים אֶפְרַיִם. אֵף שְׂאִינִם גְּבוּרִים יִהְיוּ כְּגִבֹּר «הַסְּפֹרוֹתָיו כָּתֹב כֵּן שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם גְּבוּרָה בְּאִמְתָּהּ. וְשִׁמְחָה
לָבָם כִּמוֹ יֵינן. וְכַאֲשֶׁר יֵרָאוּ הַצִּלְחָתָם יִשְׁמַח לָבָם כְּמוֹ בֵּינָם אֲשֶׁר יִשְׁמַח הַלֵּב. וּבְגִיָּהֶם יֵרָאוּ. הַצִּלְחוֹת אֲבוֹתָם
וְשִׁמְחוּ. וְיִשְׁמָחוּ יִגַּל לָבָם בַּה' וְיִגַּל לָבָם בַּתְּשׁוּעָה ה': (ח) אֲשֶׁרְקָה לָהֶם. אֲצַפְצֵף לְבְנֵי הַגּוֹלָה, לְרַמּוֹ
שִׁיבֹאוֹ, וְאֶקְבָּצֵם. וְכֵּן אֶקְבָּצֵם רָצָה לִזְמֹר אֲשֶׁר לָבָם לָשׁוּב לְאַרְצָם כִּי פְדִיתִים. כִּי אֲזִי אֶפְדֶּם מִהַגּוֹלָה וְרַבּוֹ
כְּמוֹ רַבּוֹ־רַבִּי. וְיִתְרַבּוּ

מַעֲיֵן חַיִּים – מוֹכֵר וְעִוְנִים

^{רפ"ד} י ד מִמֶּנּוּ פִּינָה מִמֶּנּוּ יֵתֵד. לִפִּי דְרָכּוֹ שֶׁל רִשְׁיִי הָאֵבֶן עֲזָרָה, שֶׁהֵנִיב מִנְבֵּא כֵּאֵן עַל יְמֵי חֲשִׁמוֹנָא, יֵשׁ לִפְרֹשׁוֹ עַל מַתִּיתָיו
וּבְנֵי, שֶׁהוֹכַחְתּוּ בְּכַתֵּר כְּהוֹנָה, כְּתֵר תּוֹרָה (כְּמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַרְמְב"ם וְהַרְמְב"ן שֶׁאִילּוּלָהֶם הֵם נִשְׁתַּחֲוֶה תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל), וְגַם כְּתֵר
מַלְכוּת בְּנִצְחוֹן הַמִּלַּחְמָה, וְהִנְהִיגָתָם חֵם. וְשִׁים לֵב כִּי מַעֲלֹם לֹא נִשְׁמַע שֶׁנִּקְבְּצוּ כָּל הַכְּתִירִים בְּאִישׁ אֶחָד.

^{רפ"ה} י ה כְּגִבֹּרִים. לִפִּי הַמְּפָרְשִׁים אֶת הַנְּבוּאָה עַל יְמֵי הַחֲשִׁמוֹנָאִים, הֵנָּה בְּאִמְתָּה נִצְחוֹן הַחֲשִׁמוֹנָאִים אֶת הַיּוֹנִים הַפְּלִיא אֶת
כֹּלֶם עַד מָאֵד, שֶׁהֵם הָיוּ מַעֲטִים מָאֵד וְלֹא כְּלִי מִלַּחְמָה וְהָיוּ גְבוּרָה עֲצוּמָה מָאֵד, וְהָכֵל רָאוּ אֵת יְדֵי ה' עֲלֵיהֶם. וּבְאִמְתָּה הָיוּ
חֲלָשִׁים, כִּפִּי שֶׁאֵין אוֹמְרִים בַּתְּפִלָּה, מִסֵּרֵת גִּיבֹרִים בִּיד חֲלָשִׁים

^{רפ"ו} י ו וְרַבּוֹ כְּמוֹ רַבּוֹ. לִפִּי הָאֵבֶן עֲזָרָה שֶׁמֶּפֶרֶשׁ אֶת הַפֶּרְשָׁה עַל בֵּית שִׁנִּי, הַתְּקִיִּים פְּסוּק זֶה, כִּי הֵנָּה כַּאֲשֶׁר הַחֵל הַיּוֹשֵׁב בִּימֵי
בֵּית שִׁנִּי, נֶאֱמַר (עֲזָרָה ב) כָּל הַקָּהֶל אַרְבַּע רִיבּוּא, אֲלֵפִים שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים. וְאִילוֹ בְּסוּף יְמֵי בֵּית שִׁנִּי בְּגִמְרָא פִּסְחִים
ס' ב' מִסּוּפֵר כִּי אֲגִרִיפֶס הַמֶּלֶךְ מִבֵּית הַיּוֹרְדֹס, בִּיקֵשׁ לְמַנּוֹת אֶת עַם יִשְׂרָאֵל, אֲמָרוּ לוֹ סֹפֵר אֶת הַפִּסְחִים, נָטַל כְּלִיא אַחַת

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ: (ט) וְאֶזְרְעֶם בְּעַמִּים וּבְמִדְבָּרִים יִזְכְּרוּנִי וְחַיּוֹ אֶת
בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ: (י) וְהַשִּׁיבוּתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֲשׁוּר אֶקְבָּצֶם וְאֶל
אֶרֶץ גְּלָעָד וּלְבָנוֹן אָבִיָּאם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם: (יא) וְעֵבֶר בֵּינִם צָרָה
וְהִפָּה בֵּינִם גְּלִים וְהַבִּישׁוּ כָּל מְצוּלוֹת יָאֵר וְהוֹרֵד גָּאוֹן אֲשׁוּר וְשָׁבֹט
מִצְרַיִם יְסוֹר: (יב) וְגִבְרִיתִים בִּיהִנָּה וּבְשָׁמוֹ יִתְהַלְכוּ נְאֻם יְהוָה:
פֶּרֶק יָא (א) פֶּתַח לְבָנוֹן דְּלִתִּיךְ וְתֹאכַל אֵשׁ בְּאֶרְצִיךְ: (ב) הִילֵּל

בבנים ובבנות כמו שרבו מאז במצרים «ע"פ רש"י»: (ט) ואזרעם בעמים. אף כי פזרתם כהמפורז לזריעה
ובמרחקים יזכרוני. אף על פי כן במרחקים במקום שנתפזרו יזכרו בי «ע"פ תרגום» וחיו את בניהם. ולכן
יחיו עם בניהם וישבו. וישבו לארצם: (י) והשיבותים. אשיבם לארצם מארץ מצרים ומאשור
אקבצם ואקבצם מאשור מקום שגלו שם עשרת השבטים. ואל ארץ גלעד. הוא עבר הירדן. ולבנון. זה
ארץ ישראל בעבר הירדן המערבי. אביאם ולא ימצא להם. לא יספיק להם להחזיק את כולם «ע"פ רד"ק»:
(יא) ועבר ביים צרה. אז תעבור צרה על מצרים הרבים כמי הים. והכה ביים גלים. והצרה ההיא תכה את
הגלים אשר ביים, רצה לומר השרים הרמים והנשאים «ע"פ רד"ק». והובישו כל מצולות יאר. כל המקומות
העמוקות שביאור יתייבשו, רצה לומר כל המון מצרים יאבדו, ולפי שכל שבח מצרים הוא בהיאור שעולה
ומשקה השדות, לכן מדמה אבדן אנשיה ליבשות מי היאור «ע"פ רש"י». והורד גאון אשור. יושפל רוממות
אשור ושבט מצרים יסור¹⁹¹. ויסיר ממשלת מצרים: (יב) וגברתים בה. אגבר את ישראל בתשועת ה',
ואף שה' הוא המדבר וגברתים, אמר בה' כאחר המדבר, ודוגמתו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד) ואף
שה' היה המדבר, וכן דרך המקרא «ע"פ רד"ק». ובשמו. במשענת שמו. יתהלכו. בטח להלחם מול אשור
ומצרים נאם ה'.

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א א - ג):

הנביא ניבא את חורבן בית המקדש השני, וקורא לקונן על מות אדיריו.

פרק יא (א) פתח לבנון דלתיך. הנבואה ההיא נאמרה על חורבן בית השני «עין רש"י ורד"ק בפסוק ג',
ואמר אתה ארץ ישראל הקרויה בשם לבנון, פתח דלתיך למען יכנסו בך העכו"ם. ותאכל אש בארצך. רצה
לומר ויאבד האויב את השרים, ולפי שקרא את ארץ ישראל בשם לבנון, המשיל אבדן השרים לשריפת ארזי יער

מעין חיים - מוסר ועיונים

מכל קרבן, ונמנו שם פעמיים שישים ריבוא, דהיינו כפלים מיוצאי מצרים, ואין לך כל קרבן פסח שלא נמנו עליו יותר
מעשרה בני אדם. וראה עוד גיטין נ"ז שישים ריבוא עיירות היה לינאי המלך וכו'.

¹⁹¹ יא ושבט מצרים יסור. לפי המפרשים נבואה זו על ימי בית שני צריך לדעת אימתי נתקיים פסוק זה.

והנה יש לדייק שלא נאמר שבני ישראל הם בעצמם יכבשו את מצרים, רק יהיה איזה מאורע, ועבר ביים צרה, ואז הורד
גאון אשור ומצרים. ומבאר האבן עזרא שיפול פחד החשמונאים על אשור ומצרים, ראה יוסיפון סימן לא.

בְּרוּשׁ כִּי נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אֲדָרִים שָׁדְדוּ הִילָלוּ אֱלוֹנֵי בֶשֶׁן כִּי יָרַד יַעַר (הבצור) הַבָּצִיר: (ג) קוֹל יִלְלַת הָרָעִים כִּי שָׁדְדָה אֲדָרְתָם קוֹל שְׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי שָׁדַד גָּאוֹן הַיַּרְדֵּן:

הלבנון: (ב) הילל ברוש. אתה אילן ברוש. עשה יללה כי נפל ארז. כי הארז נפל על ידי הרוח הנושב, ואיך אם כן תעמוד אתה מול הרוח, רצה לומר הילילו המון העם כי השרים נפלו, ואיך תתקיימו אתם. אשר אדירים שדדו. בזה יפרש אמריו מי הוא הארז שנפל, ואמר אשר אדירים שדדו. הילילו אלוני בשן. אתם אלוני אלון הגדילים בבשן החלושים מאילני יער, הילילו כי ירד יער הבציר. והושפל יער החזק וכפל הדבר במילים שונות: (ג) קול יללת הרועים. רצה לומר הנה ישמע קול יללת הרועים, על כי שדדה אדרתם. מעוזם, הם אילני היער שהיו חסים בצלם, רצה לומר מנהיגי העם ילילו, כי נאבדו קהל עדתם אנשי זרועם. קול שאגת כפירים. רצה לומר, הנה ישמע קול שאגת הכפירים כי שדדו. ונשחת גאון הירדן. הוא מקום מרבץ האריות כמו שנאמר כאריה יעלה מגאון הירדן (ירמיה מט). רצה לומר, בני המלכים יילילו, כי נחרבו ארמנותיהם:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יא ד-טו):

מנבא על עם ישראל, דרך משל, לרועה שלקח שני מקלות להנהיג את הצאן, ומתאר כיצד גדע הרועה את המקל הראשון, ואחר כך את השני, ותחתיו מעמיד להם רועה אילל.

יש מפרשים, שענין הרועה מדבר בסיפור העבר, על זמן בית ראשון, ואגדע את מקל נועם הוא גלות עשרת השבטים. ואגדע מקל חובלים. זו גלות שבחורבן בית ראשון. ובסופו, ואקים רועה אויל, זהו על העתיד, שיבא טיטוס ויחרב את בית המקדש השני (תרגום יונתן, רש"י).

ויש מפרשים (הרד"ק פסוק יד בשם ר' אברהם הלוי מטוליטולה שבספרד, ור"י אברבנאל, מצודת דוד) שניבא מה שעתיד להיות להם בימי בית שני, והרועים הם בית חשמונאי, אשר מהם היו נעימים, מהם היו חובלים, ואחריהם מלך עבד הורדוס ומשפחתו עבדי בית חשמונאי, הם רועי האילל^{רפח}.

מעין חיים - מוכר ועיונים

^{רפח} יש לתמוה על המפרשים 'רועה אילל' על טיטוס, איך ניתן לקרא לאויב 'רועה שוא', האם האריה הבא וטורף את הכבשים ואוכלם, נקרא 'רועה גרוע', הרי הוא אינו 'רועה' כלל.

והנה בגמרא סנהדרין (כ"ב) אמרו חז"ל, מקל נועם אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, מקל חובלים ת"ח שבבבל. ובחולין (צ"ב) על 'שלושים הכסף' שבפסוק י"ב, אמרו חז"ל: שהם צדיקים מהם בבבל ומהם בארץ ישראל.

ונראה שלפי מהלך זה, לא מדובר בימי בית ראשון שהרי אז היו כולם בארץ ישראל, וגם לא בימי גלות בבל שהרי אז היו כל החכמים בבבל, אלא מדבר על זמן מימי בית שני.

ונראה כי לפי מהלך דברי הגמרא הנ"ל, שמושבו מאד לפרשו על זמן חורבן בית שני, וכפי באמת בזה דיבר הנביא לפני כן בפסוק א', ובכך הפרשה כולה מיושבת להפלא.

והוא שלושת הרועים, הם פרנסים, כלשון התרגום, והם העשירים בעלי ה'חסד' הגדולים שהיו בזמן החורבן, כמבואר בגמרא גיטין נ"ו שהם נקדימון בן גוריון, בן ציצית הכסת, וכלבא שבוע חמיו של רבי עקיבא, והם לא היו עם הבריונים אלא היו כשרים, ונשמעו לגדולי ישראל התנאים הקדושים, ובגמרא (שם) מבואר שאוצרותיהם נשרפו בבת אחת על ידי הבריונים.

(ד) פה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי רָעָה אֶת צֶאֱן הַהֲרֵגָה: (ה) אֲשֶׁר קִנְיָהן יִהְרֹגוּ וְלֹא יֵאָשְׁמוּ וּמִכְרִיָּהן יֹאמַר בְּרוּךְ יְהוָה נֹאעֲשֵׂר וְרַעֲיָהֶם לֹא יַחְמוּל עֲלֵיהֶן: (ו) כִּי לֹא אַחְמוּל עוֹד עַל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נָאִם יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מִמְצִיא אֶת הָאָדָם אִישׁ בְּיַד רָעָהוּ וּבְיַד מַלְכוֹ וּבְתַתּוֹ אֶת הָאָרֶץ וְלֹא אֲצִיל מִיָּדָם: (ז) וְאָרַעָה אֶת צֶאֱן הַהֲרֵגָה לְכֵן עָנִי הַצֶּאֱן

(ד) כה אמר ה' אלהי, רעה את צאן ההרגה המקום צוה לו שהוא ירעה במעשה ובפועל את צאן ההרגה, רעה לומר צאן העומד לשחיטה בבית המטבחים שאינן מצליחות לגדל ולדות ולהנות מצמרן, ואין בהם סימן ברכה להעשיר את בעליהן: (ה) אשר קניניהן יהרגון להיות לו למאכל. ולא יאשמו. רעה לומר לא חטא לעצמו לעשות לו הזיק והפסד, כי עומדים הם לשחיטה ואינם ראויין לגדלן. ומכריהן יאמר ברוך ה'. שמכרתי דבר שאין בו סימן ברכה ובמחירי אקנה דבר שיש בו סימן ברכה ואעשיר. ורעיהם לא יחמול עליהן. הואיל ואין בהם סימן ברכה, לא יחמול הרועה עליהן להרביצן בנאות דשא, ולנהלן על מי מנוחות, ולשמור קצתן מקצתן שלא יהדפון ולא ידחקון זו את זו: (ו) כי לא אחמול עוד. רעה לומר זה יהיה לרמוז. על יושבי הארץ נאם ה'. על ישראל שהמה צאן מרעיתו יתברך ומעותדים הם להריגה בחורבן הבית השני, ולא אחמול עוד עליהם מעתה. והנה אנכי ממציא את האדם. את בני ישראל אומין כל איש מהם ביד רעהו. הקם עליו וביד מלכו. וביד החפץ להשמידו, וכן היה בסוף בית השני שמלכיהם השמידים והפריצים נלחמו זה בזה כמוזכר ביוסיפון. ובתתו את הארץ. מלכיהם ופריצי העם יכתתו את עם הארץ. ולא אציל מידם. ולא אציל את מי מיד הורגיו. וכאומר הואיל ומעותדים להריגה, מה לי להצילם קצתן מקצתן: (ז) וארעה את צאן ההרגה. סיפר הנביא שכן עשה כאשר צוהו ה' ורעה את הצאן העומדות להריגה בבית המטבחים. לכן עניי הצאן. רעה לומר חמלתי עליהם לרעותם, בעבור כי היו הנכנעים והירודים שבכל הצאן. ואקח לי לקחתי לי לצורך הנהגתם שתי מקלות. לאחר קראתי נעם.

מעין חיים – מוסר ועיונים

'בחלה בי'. בגמרא אמרו שהטענה על נקדימון בן גוריון (שהיה צדיק נפלא, עד שהשמש שינתה את דרכה בעבורו, והוא פירנס את עם ישראל, ונתן הרבה צדקה, ואמרו חז"ל שהיה טענה עליו שהיה יכול לתת יותר צדקה (יבמות סג).

ואגדע את נועם, אחז"ל הם תלמידי חכמים שבארץ ישראל, והגדיעה היינו שלא הספיק זכותם להציל את עם ישראל.

וידעו כן עניי הצאן ואמר אליהם, עניי הצאן הצדיקים, ידעו שאין בכח זכותם להציל את כל עם ישראל, אך אולי ינצלו הצדיקים, ויאמר להם הרועה, הוא הקב"ה 'הבו שכרי' שאשמור עליכם, וישקלו שכרי שלושים כסף, אחז"ל (חולין צ"ב) שלושים 'צדיקים' שבארץ ישראל (משמע בעלי 'עבודת ה', הרי שדיבר עד הנה על כל שלושה העמודים, חסד, תורה, עבודה, וביאר מדוע לא עמדה זכותם למנוע את החורבן) שנמשלו לכסף, והושלך הכסף לבית היוצר, להגן (נראה שהכונה שכח התורה שבלשכת הגזית, הנקרא 'יוצר' על שם חידושי התורה, וניצלו הסנהדרין שגלו לייבנה, 'אדר היקר אשר יקרתי' שריפת בית המקדש, באותה שעה היה הצלת יבנה, בזכות הצדיקים האלו, כמבואר הכל בגיטין נ).

ואגדע את מקל חובלים, אחז"ל הם תלמידי חכמים שבחז"ל, דהיינו שגם זכותם לא הועיל, ומשום כך, 'ותופר האחוה', שנלחמו הבריונים הפריצים שהיו מבני ישראל, ונלחמו עם שאר עם ישראל (ואולי מדה נגד מדה, עקב שהיו חובלים זה בזה בהלכה).

ואקים רועה אוילי, לפי הדרך האמור, היה ניתן לפרשו שהוא ראש הבריונים, שנטל את ההנהגה בזמן המלחמה, ולא נשמע לגדולי ישראל, והלך בדרכים מוטעים.

וְאָקַח לִי שְׁנֵי מְקָלוֹת לְאֶחָד קָרָאתִי נָעַם וּלְאֶחָד קָרָאתִי חֲבָלִים
וְאָרַעָה אֶת הַצֶּאֱן: (ח) וְאֶכְחָד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בִּירַח אֶחָד וְתִקְצַר
נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם נַפְשָׁם בְּחֻלָּה בִּי: (ט) וְאָמַר לֹא אֶרְעָה אֶתְכֶם הַמָּתָה
תָּמוֹת וְהַנִּכְחָדֶת תִּפְחָד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכְלֶנָּה אֲשֶׁה אֶת בֶּשֶׂר רַעוּתָהּ:
(י) וְאָקַח אֶת מִקְלִי אֶת נָעַם וְאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהַפִּיר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי

כי היה נעים ולא הכאיב בהכאתו. ולא אחד קראתי חובלים. כי היה מחבל ומשחית ומכאיב הרבה. וארעה את הצאן. באלו שתי המקלות רעיתי את הצאן פעם במקל נועם בפעם במקל חובלים הכל לפי הצורך. ובא לרמוז על הכהנים בני חשמונאי שמשלו בבית השני שהיו בב' הנהגות מתחילה משלו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כהן גדול יהודה ויהונתן ושמעון, ומעשיהם והנהגותם היה בנועם ביראת ה' וכשרון מעשים, ואחריהם קמו בניהם וזרעם הם הרשיעו לעשות, והיו מחבלים ומשחיתים את העם כמוזכר ביוסיפון ^{ע"פ ר"י אברבנאל}: (ח) ואכחיד את שלשת הרועים ^{פ"ט} בירח אחד. דרך הרועה הגדול להשים תחתיו רועים קטנים להיות לו לעזר, וכן עשה זכריה ברעותו את הצאן. ואמר הנה בזמן ירח אחד, הסרתי ומנעתי שלשת הרועים אשר שמתים תחת, ובא לרמוז על שלשת הרועים הנעזרים בני מתתיהו בן יוחנן כהן גדול ששמשו ל' שנה ונכחדו מן העולם, כי יהודה שמש שש שנים, ויהונתן שש, ושמעון י"ח הרי שלשים שנה. ולפי שהשנים קרואים גם בלשון ימים, כמו שנאמר ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) לפיכך בא הרמז בירח ימים שהיא שלשים ימים, (ולא זכר מתתיהו אביהם הזקן כי לא שמש אלא שנה אחת, וזהו בעזר בניו לפי רוב זקנותו): ונתקצר נפשי בהם. רצה לומר לא היתה דעתו רחבה עליו בעבור טורח הצאן ומאס בהם: וגם נפשם בחללה ב'. רצה לומר גם נפשות הצאן מאסה ב', כי לא שמעו לקול שאגתו כדרך הצאן המכיר קול הרועה ונשמעין אליו. והרמז הוא שאחרי מיתת ג' בני מתתיהו מאס ה' בעם ישראל, על כי גם המה מאסו בו, והשחיתו דרכם ^{ע"פ ר"י אברבנאל}: (ט) ואומר. אמרתי לבעלי הצאן לא ארעה אתכם. עוד צאן מרעיתכם. המתה תמות. כאומר יהיה מה שיהיה מי שתמות מהן תמות, והנכחדת תכחד. ומי שתהיה מוסרת מן העדר ללכת תועה תהיה מוסרת ותלך תועה, והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה. והנשארות במקומן תאכלנה אחת בשר חברתה, ולא אחשוש בדבר. ובא לרמוז שכן אמר המקום ברוך הוא שיסיר השגחתו מהם: (י) ואקח. אחרי זה לקחתי את מקלי את נעם. מקלי הנועם, ואגדע אתו. וכרתי אותו כי מאסתי בהן ולא רציתי עוד להנהיגם בנעימות כי אם ביד חזקה במקל חובלים, והרמז הוא לומר אחר שמתו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כהן גדול נתבטל הנהגת הנעימות. להפיר. להפיר להיות סבה להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. כי בעוד משלו ג' האחים על כי הלכו בדרך הישר נתן המקום הכח בידם עד שהעכו"ם כרתו עמם ברית להיות עמם

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רפ"ט} יא ח את שלוש הרועים, כתב הרד"ק לא פירש יונתן דבר, אלא תרגמו כפשוטו, ושיציתי תלתא פרנסיא. לכאורה יתכן שמתפרש על חורבן בית שני, כמו פסוק א' שמדבר בזה. והכוונה על השלושה פרנסים, המוזכרים בגמרא (גיטין נו), נקדימון בן גוריון, בן כלבא שבו, ובן ציצית הכסת. ולפיכך לא פירש יונתן את שמותם, כי יונתן בן עוזיאל היה לפני חורבן בית שני. והיו גדולי בעלי החסד. ומכיון שלא נתנו כפי הראוי ליכלתם (יבמות סב) לפיכך 'בחלה ב' שלא הועילה זכותם.

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

אֶת כָּל הָעַמִּים: (יא) וְנִתְּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵּן עֲנִי הַצֹּאֵן הַשְּׁמָרִים
אֹתִי כִּי דָבַר יְהוָה הוּא: (יב) וְאָמַר אֲלֵיהֶם אִם טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ
שְׂכָרִי וְאִם לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כֶּסֶף: (יג) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלֵי הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶל הַיּוֹצֵר אֶדְר הַיָּקָר אֲשֶׁר יִקְרָתִי מַעְלֵיהֶם
וְנֶאֱקָחָה שְׁלֹשִׁים כֶּסֶף וְנֶאֱשָׁלַיְךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל הַיּוֹצֵר: (יד)
וְנֶאֱגָדָע אֶת מִקְלִי הַשָּׁנִי אֶת הַחֲבָלִים לְהַפִּיר אֶת הָאֲחֻזָּה בֵּין יְהוּדָה

בשלוש, אבל אחרי מותם סרו מהם ונתבטל הנהגת הנעיונות בממשלת בניהם וזרעם התיש המקום כחם, למען
יפרו את הברית ללכת להלחם בה: (יא) וְנִתְּפַר בַּיּוֹם הַהוּא. רצה לומר וכן היה, כי הופר הברית ביום
שמתו ג' האחים וחזרו לבוא עליהם למלחמה. וידעו כן. רצה לומר ברעותי את הצאן ובעשותי את כל אלה
הנה עניי הצאן. וחזרו ומפרש השומרים אותי. רצה לומר הענונים והמוכנעים בשישראל, השומרים את
דברי, הם ידעו אמיתת הדבר, כי דבר ה' הוא. אשר דבר ה', הוא ולרמוז עשיתי מה שעשיתי ולא היה דבר
של מה בכך "ע"פ ר"י אברבנאל: (יב) וְאָמַר אֲלֵיהֶם. אמרתי לבעלי הצאן. אִם טוֹב בְּעֵינֵיכֶם. שארעה
עוד את הצאן. חבו שכרי. כדרך שנותנים לרועה. וְאִם לֹא. תאבדו לתת שכרי. חדלו. ממני את הצאן, לבל
אטרח עוד עמהם. וַיִּשְׁקְלוּ אֶת שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כֶּסֶף. בעלי הצאן שקלו בשכרי ל' שקל כסף, ויתכן שכן
היה הערך הנתון אל הרועה. והרמז הוא שהמקום אמר לישראל אם תרצו שאשגיח אני בכם, עשו עבודתי
ושמרו מצותי, ותחשב לי לשכר, ואם לא אסיר השגחתי. ול' כסף, ירמוז על ל' צדיקים שבכל דור ודור, אין
נגרע, כמו שאמרו רז"ל. וכסף הוא ענין חמדה, כמו נכסף נכספתה (בראשית לא) כי הצדיקים הם מחמדי עין:
(יג) וַיֹּאמֶר ה' אֵלֵי הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶל הַיּוֹצֵר. השלך את הכסף אל האוצר המחוזק והחשוב והוא אוצר בית
ה'. אדר היקר אשר יקראי מעליהם. אשר הכבדתי להיות ממעל להם עטרה על ראשם. רצה לומר צדקת
ל' הצדיקים שבכל דור ודור שמורה היא להיות בנוי בזכותם הבית העתיד. וְנֶאֱקָחָה שְׁלֹשִׁים כֶּסֶף וַיִּשְׁקְלוּ
וַיִּשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית ה' אֶל הַיּוֹצֵר. עשה כאשר צוהו המקום והשליך הכסף לאוצר בית ה', לרמוז הרמז
האמור: (יד) וְנֶאֱגָדָע אֶת מִקְלִי הַשָּׁנִי אֶת הַחֲבָלִים. אחרי זה כרתי מקלי השני מקל החובלים, ולא
רציתי עוד להנהיגם כלל. והרמז הוא לומר אחרי זה נתבטל גם הנהגת החובלים, כי נלקחה הממשלה מהכהנים
בני חשמונאי. לְהַפִּיר. רצה לומר גדיעת ממשלת הכהנים בני חשמונאי יהיה סבה לבטל את האחזרה שהיה

מעין חיים – מוסר ועיונים

³⁷ יא יג שלושים הכסף. כבר הבאנו שחז"ל (סנהדרין כד) אמרו, שמקל נועם הם תלמידי חכמים שבארץ ישראל, ומקל
חובלים הם תלמידי חכמים שבבבל. ובמקום אחר (חולין צב) ביארו שהשלששים כסף, הם 'צדיקים'. ויש לפרש זאת על
ימי החורבן, וגדיעת מקל נועם הוא שאין די בזכות תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שעד הנה היה בכוחה להציל מכל
העמים. שלושים כסף, השליך אל היוצר, לבחון את מידת זכות כסף ונראה שלכתחילה לא היה בכוחם אלא להציל את
עניי הצאן הצדיקים, ולכן אמר רק אליהם, ולמעשה הרי באמת ניצלו יבנה וחכמיה, החכמים שמקומם בבית ה' בלשכת
גזית ושם יוצרים מחדשים חידושי תורה. וגדיעת מקל חובלים לומר שזכות ת"ח שבבבל לא די להציל אותם זה מזה,
דהיינו שבעקבות ביטול זכותם, גברו הפריצים הבריונים והזיקו לצדיקים, עד שבגינו סבלו מהרג ורעב, ותפסו את
ההנהגה, ולא דאגו לעם ישראל, וזה רועי האוילי.

ובין ישראל: (טו) ויאמר יהוה אלי עוד קח לך פלי רעה אולי:
(טז) פי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנבחרות לא יפקד הנער לא
יבקש והנשפרת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריא לא יאכל
ופרסיהן יפרק: (יז) הוי רעי האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל
עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו פהה תכהה:

בין יהודה ובין ישראל. כי הם לבדם היו נקראים אחים אלו לאלו, ולא עבר זר בתוכם, ולא היה ראוי למלוך עליהם בירושלים כי אם מהם, כמ"ש מקרב אחיך תשים עליך מלך וגו' (דברים יז) ובהתבטל ממשלת הכהנים בני חשמונאי כאילו בטל גם האחוה מישראל ומיהודה כי עבר זר בתוכם, כי הורדוס מלך עליהם ולא היה מזרע ישראל, וכאילו בטל האחוה. וכל הרוצה להכנס יבוא ויכנס: (טו) ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי. רצה לומר, מקל מה שרועה אויל מנהיג בו את הצאן, שהוא משחית ומאבד בו את הצאן:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יא טז-יז):

הקמת מנהיג שוא, הוא מנהיג שאינו מועיל לעם, כי אינו דואג לכל יחיד, רק מזיק להם.

(טז) **כי הנה אנכי מקים רעה בארץ.** רצה לומר זה יהיה לרמז שאעמיד רשע בארץ, ועל מלכות בית הורדוס יאמר **ע"פ רד"ק פסוק ט"ו**. **הנבחרות לא יפקד.** המוסרות מן העדר ללכת דרך תועה לא יזכור בהם להשיבם אל העדר. **הנער.** הטלה הרך בימים ההולכת לאט, ונשארת באחורי העדר **לא יבקש.** אותה אנה נשארה. **והנשברת לא ירפא, הנצבה.** החולה העומדת במקומה, ולא תזוז ממקומה לבקש מרעה **לא יכלכל.** אותה במקומה. **ובשר הבריא.** את השמנה יהרוג ו**יאכל.** בשרה. **ופרסיהן יפרק.** במקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת רצה לומר לא יחזק הנכשלים ותשושי הכח ואת העשירים ישחית וירדה בס בפרך: (יז) **הוי רעי האלילי.** אוי לך אתה רועה מבלי מועיל **עזבי הצאן.** העוזב את הצאן והולך לו, ועל אגריפס המלך יאמר האחרון ממלכות בית הורדוס שעזב את עמו והתחבר עם מחריבי המקדש כמ"ש ביוסיפון. **חרב על זרועו.** חרב יבוא על זרועו, רצה לומר כוחו ישבר ויוכרת. **ועל עין ימינו.** רצה לומר, ומה שהיה מסתכל ומביט ומצפה לשוב למלכותו, הנה החרב יבוא על התוחלת ההיא כי תכרת ואין לה. **זרועו יבוש תיבש** רצה לומר כחו תחלש. **ועין ימינו כהה תכהה.** רצה לומר לא יראה {את} הדבר שהוא מצפה לה, והוא כפל ענין במילים שונות **ע"פ רד"ק ור"י אברבנאל**:

מעין חיים - מוסר ועיונים

יא יז רועה אליל. חז"ל (מדרש איכה ב ד) פירשוהו על אחרי חורבן, לענין בר כוזיבא שהנהיג את ישראל בביתר, והקים צבא עצום, והנהיג את עם ישראל, עד שהיה ר' עקיבא סבור שהוא יחיה משיח, וכאשר הרג את התנא ר' אלעזר המודעי עינם של ישראל, נענש ומת, ובטלה גבורתו וממשלתו.

והנה נתבאר שיש שיטה שמתחילת פרק ט' עד כאן מנבא על הדברים שהיו בתקופת בית שני עד חורבן הארץ אחרי חורבן בית שני, ובאו הדברים כסדר המאורעות זה אחר זה.

פרק יב (א) מִשָּׂא דְּבַר יְהוָה עַל יִשְׂרָאֵל נָאֻם יְהוָה נֹטָה שָׁמַיִם וְיִסְדֹּד אָרֶץ וְיִצְרֵר רוּחַ אָדָם בְּקִרְבּוֹ: (ב) הִנֵּה אֲנֹכִי שָׁם אֶת יְרוּשָׁלַיִם סָף רָעַל לְכָל הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל יְהוּדָה יְהוָה בְּמִצּוֹר עַל יְרוּשָׁלַיִם: (ג) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֲשֵׁים אֶת יְרוּשָׁלַיִם. אֲבָן מַעֲמָסָה לְכָל הָעַמִּים

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יב א - פרק יג ו):

מכאן ואילך מנבא על העתיד לבא.

בפרשה זו מנבא שבמלחמת גוג ומגוג, שהמלחמה תהיה סביב ירושלים, ובסופו של דבר יפלו הגוים. ומנבא דברים שיהיו אז, ביום ההוא.

והנה בכל הפרשה עד סופה מתיחס הנביא, לכך שבאתה שעה יהיה חלוקה בעם ישראל, בין בני ירושלים ובית דוד, לבית יהודה ואלופי יהודה, וקצת מדבריו מתיחסים לחלק זה, וקצת לאחר.

על אלופי יהודה ניבא, שהגויים יחייבו אותם להלחם נגד ירושלים, אלופי יהודה יקוו להנצל בזכותם של תפלת בני ירושלים, ותגבר יד יהודה על האויבים (משיח בן דוד אינו מוזכר כאן, כנראה הוא יבא אחר כך).

ועל בני ירושלים ובית דוד ניבא, שה' יגן עליהם, הם יהיו נחשבים לפני ה' כצדיקים כדוד וכמלאך. וישפוך עליהם רוח חן (חז"ל במדרש רבה (במדבר י"א ו') אומרים שהוא מין נבואה, וביארו (מדרש רבה בראשית פכ"ט ד') שהוא חכמה אלוקית נפלאה, עד שידעו ממנה גם את כל טבעי הבריות), הם יעשו מספד (חז"ל פירשו על משיח בן יוסף, או יצר הרע), עליהם יושפע מקור נפתח. כנראה רומז לשפע רוח הקודש ונבואה, וכמו שמסיים שיהיו נביאי אמת, ויתבטלו נביאי השקר.

והנה לא נמצא מבואר, מי הם בני יהודה, ומי הם בני ירושלים (עיי' בפירושו הרב אברבנאל פסוק ז').

אך ניתן להבין מהענין, שבני יהודה הוא כינוי לאנשי המלחמה, (ולפי זה יש לבאר שיכנונו בשם יהודה, על שם גבורת יהודה בן יעקב אף שכמובן אין לנו מושג בשבטי קה, בכל זאת אביו נקרא לו גור אריה יהודה). ובני ירושלים, הם הצדיקים העוסקים בתורה ומצוות, באופן שמתבאר שמי ששאיפתו הנצחון, תעלה שאיפתו בידו. ומי ששאיפתו למעלות הצדיקים, יעלה בידו.

פרק יב (א) מִשָּׂא דְּבַר ה' עַל יִשְׂרָאֵל נָאֻם ה' נֹטָה שָׁמַיִם. הַנוֹטָה אֶת הַשָּׁמַיִם לַפְרָשָׁה וְיוֹסֵד אֶרֶץ. וְהַמֵּיִסֵּד אֶת הָאָרֶץ. וְיוֹצֵר רוּחַ אָדָם בְּקִרְבּוֹ. וְיוֹצֵר רוּחַ הָאָדָם בְּקִרְבּוֹ. וְכַאֲמֹר הוּאִיל וְכֵן הָכֵל שְׁלוֹ, וְבִידוֹ לַעֲשׂוֹת בְּכָל דְּבַר כְּרֻצּוֹ: (ב) הִנֵּה אֲנֹכִי שָׁם אֶת יְרוּשָׁלַיִם סָף רָעַל לְכָל הָעַמִּים סָבִיב. אֶל מֹול הָעַמִּים הַצּוֹבְאִים עֲלֶיהָ סָבִיב, תִּהְיֶה כִסְפֵּל מִמִּשְׁקָה הַמִּמִּית שֶׁכֵּל הַשּׁוֹתָה מִמֶּנּוּ יָמוּת, כֵּן יִכְלוּ וְיָתֵמוּ כָּל הַצּוֹבְאִים עַל יְרוּשָׁלַיִם. וְגַם עַל יְהוּדָה. הַסֵּף הָרָעַל הַזֶּה יִהְיֶה גַם עַל יְהוּדָה. ע"פ רד"ק אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּמִצּוֹר עַל יְרוּשָׁלַיִם, כִּי הַבָּאִים לְצוֹר עַל יְרוּשָׁלַיִם הַכְרִיחוּ לְאִנְשֵׁי עִיר יְהוּדָה לְבֹא עִמָּהֶם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְצוֹר עַל יְרוּשָׁלַיִם. ע"פ רש"י, וְגַם הֵמָּה יִלְקֹן בְּתַחֲלָה עִם הָעַמִּים: (ג) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֲשֵׁים אֶת יְרוּשָׁלַיִם

כָּל עַמְסִיָּה שְׁרוּט יִשְׁרָטוּ וְנֶאֱסָפוּ עָלֶיהָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: (ד) בַּיּוֹם
 הַהוּא נָאֵם יְהוָה אֶפְהָ כָּל סוֹס בְּתַמְהוֹן וְרֹכְבוֹ בִּשְׁגָעוֹן וְעַל בֵּית
 יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינָי וְכָל סוֹס הָעַמִּים אֶפְהָ בַּעֲוֹנוֹן: (ה) וְאָמְרוּ
 אֲלֵפִי יְהוּדָה בְּלָפֶם אֲמָצָה לִי יִשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם בִּיהוָה צָבָאוֹת
 אֱלֹהֵיהֶם: (ו) בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׁים אֶת אֲלֵפִי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעַצִּים
 וְכִלְפִּיד אֵשׁ בְּעַמִּיר וְאָכְלוּ עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאֹל אֶת כָּל הָעַמִּים סָבִיב
 וַיִּשְׁבָּה יְרוּשָׁלַם עוֹד תַּחֲתֶיהָ בִּירוּשָׁלַם: (ז) וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת

אבן מעמסה^{רב} לכל העמים. אל מול הבבליים הצובאים עליה תהיה כבודת המשא. כל עמסיה שרוט
 ישרטו. שכל העומסים אותה, ישרטו שרטת בבשרם ובידיהם, לרוב הכובד. רצה לומר כל הנלחמים עליה
 ילקו. ולפי שהמשילם לאבן כבודת המשא אמר לשון הנופל באנשים המרימים אבן כבוד. ונאספו עליה כל
 גויי הארץ. אצלה בסמוך לא יכלו ויתמו מן הארץ: (ד) ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון.
 רצה לומר יאבדו אבידת הלב כאדם המתמה ומתייאש. ורכבו בשגעון^{רב}. רצה לומר לא ילחמו כסדר תכסיסי
 המלחמה. ועל בית יהודה. ואל בית יהודה והבאים לצבא על ירושלים (ואולצו להשתתף) עם הצובאים
 עליהם אפקח את עיני. להשגיח בהם שלא יאבדו עם הצובאים, הואיל ובאו שלא בטובתם -ע"פ רש"י-. וכל
 סוס העמים אכה בעורו. נוסף על התמהון (שיהיה לסוסים), אכה (את הסוסים גם) בעורו -ע"פ רד"ק-,
 ולא יראו אנה ילכו, וידלגו על אנשיהם וירמסו, אבל בית יהודה שיהיו עמהם במחנה לא יהיו נזוקים מהם, כי
 המקום ישגיח בהם: (ה) ואמרו אלופי יהודה בלבם. אלו הבאים עם הצובאים על העיר, בראותם שאינם
 נזוקים עם הצובאים, יאמרו בלבם אמצה לי יושבי ירושלם בה צבאות אלהיהם. הנה יושבי
 ירושלים חזקו אותי, בהפגיעכם בה' להתפלל עלי, שלא אהיה נלקה עמהם, כי יודעים המה שבאתי הנה שלא
 בטובתי. (כלומר אלופי יהודה) לא יתלו הדבר בזכות עצמם, כי אם בזכות יושבי ירושלים (ולכן יבקשו שיתפללו
 עליהם) -ע"פ רש"י-: (ו) ביום ההוא אשים את אלפי יהודה. הם הבאים עם העמים, אותם יעשה
 ככיוור אש בעצים. הבורע בעצים רצה לומר הם ישחיתו את הבאים עמהם בראותם שיד ה' היתה בס.
 וכלפיד אש בעמיר. כפל הדבר במילים שונות. ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים
 סביב. ישחיתו מימינם ומשמאלם את הצובאים מסביב. וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם. כי
 ירושלים הבנויה אחר שהחריבה טיטוס לא בנויה במקומה שהיתה מאז, ולכן אמר שאז תשב ירושלים במקומה
 הראשון במקום ירושלים הישנה -ע"פ ר"י אברבנאל, ועיין רד"ק-: (ז) והושע ה' את אהלי יהודה. הם
 הבאים עם הערבים יושבי אוהלים במחנה (שנאלצו להשתתף עם האויבים, ואתם קורא יהודה), אותם יושיע ה'
 בראשונה. להכות (את אותם אויבים) הבאים עמהם (והם ינצחו), עד לא יצאו אנשי ירושלים להלחם בהם

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רב} יב ג אבן מעמסה, אמרו חז"ל (מדרש רבה שמות כה ג) זה בית המקדש. נקראת כך על שם שמושטת על אבן השתיה.

^{רב} יג ד. בשגעון. אולי באופן זה יתקיים נבואת יחזקאל (לח כא), חרב איש באחיו תהיה, וכן בהמשך שם (יחזקאל ל"ט).

אֶהְיֶה יְהוּדָה בְּרֵאשֶׁנָּה לְמַעַן לֹא תִגְדַּל תְּפָאֶרֶת בֵּית דָּוִיד וְתִפְאָרֶת יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם. ם עַל יְהוּדָה: (ח) בַּיּוֹם הַהוּא יִגָּן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם. ם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כְּאַלְהִים כְּמִלְאֵךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם: (ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבָקָשׁ לְהִשְׁמִיד אֶת כָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם. ם: (י) וְשִׁפְכְּתִי עַל בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם. ם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֶת אֲשֶׁר דָּקְרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפַּד עַל הַיָּחִיד וְהִמָּר עָלָיו כְּהִמָּר עַל הַבְּכוֹר: (יא) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפָּד בִּירוּשָׁלַם. ם כְּמִסְפָּד הַדָּךְ רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן: (יב) וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית דָּוִיד לְבָד וּנְשִׂיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית נָתָן לְבָד וּנְשִׂיהֶם לְבָד וּנְשִׂיהֶם לְבָד: (יד) כָּל

ולהכותם. למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלם על יהודה. כי אם לא ישחיתו בהם, עד אשר יצאו מירושלים זרע בית דוד, ושאר היושבים שמה (ובית דוד אשר היו בעיר, הם ינצחו את האויבים), תגדל אם כן תפארתם, על תפארת בית יהודה הבאים עם העמים, הואיל והם היו עמם ולא השחיתו בהם, עד אשר באו בית דוד ושאר יושבי ירושלם «ע"פ רש"י»: (ח) ביום ההוא יגן ה' בעד יושב ירושלם. מפני חיל הצרים עליהם. והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד. החלש שבהם יתגבר, כדרך שגבר דוד על אנשי מלחמתו. ובית דויד כאלהים. יהיו כאלהים, וחזרו ומפרש כמלאך ה'. ולפניהם. יעברו במלחמה בראש העם: (ט) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד. אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם. את כל הגוים הבאים על ירושלם: (י) ושפכתי. רצה לומר אתן בשפע על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים. רצון המשכת חן על עצמם, ורצון הפצרת תחנונים לפני. והביטו אלי. לשאול משפט להשיב גמול את אשר דקרו, ועל משיח בן יוסף יאמר שמת במלחמה כן ארז"ל «טוכה נב». כמספר על היחיד. כמו המספר שאדם עושה על מיתת בן יחיד. והמר עליו. יבכו עליו במרירות לב כהמר על הבכור. כמו שממררים בבכי על מיתת הבכור: (יא) ביום ההוא יגדל המספר בירושלם כמספר הדרמון בבקעת מגדון. משפד גדול מפורסם היה בימים קדמונים להדרימון בבקעת מגדון, וכן יהיה המספר על משיח בן יוסף, ורז"ל (תרגום, וגמרא מגילה ג') אמרו (שנאמרו כאן שני דוגמאות נפרדות), כמספר אחאב שהרגו הדרמון, וכמספר יאשיהו שהרגו פרעה בבקעת מגדון: (יב) וספדה הארץ משפחות לבד משפחת בית דויד לבד. כל משפחה בפני עצמו לפרסם את ההספד. ונשיהם לבד. הוא דרך צניעות, שלא יהיו מעורבים עם הגברים «ע"פ טוכה נב». משפחת בית נתן לבד. כן יהיה שם משפחה יקרה בזה הזמן, וכן כולם שחושב והולך וזכרם הנביא כנבואה ונשיהם לבד: (יג) משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד, משפחת השמעיה לבד ונשיהם

הַמְשַׁפְּחוֹת הַנְּשֹׂאֲרוֹת מְשַׁפְּחַת מְשַׁפְּחַת לְבָד וְנִשְׁיָהֶם לְבָד: פֶּרֶק יג
 (א) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מְקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִד וְלִישְׁבֵּי יְרוּשָׁלַם
 לַחֲטָאֵת וּלְנִדָּה: (ב) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נָאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֲכָרִית אֶת
 שְׁמוֹת הָעֲצָבִים מִן הָאָרֶץ וְלֹא יִזְכְּרוּ עוֹד וְגַם אֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת רוּחַ
 הַטְּמָאָה אֲעִבִיר מִן הָאָרֶץ: (ג) וְהָיָה כִּי יִנְבֵּא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו
 אָבִיו וְאָמֹו יִלְדָּיו לֹא תַחֲיָה כִּי שָׁקֵר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרְהוּ אֲבִיהוּ
 וְאָמֹו יִלְדָּיו בְּהַנְּבִאוֹ: (ד) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִבְשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ
 מִחֲזִינוֹ בְּהַנְּבִאוֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אֲדָרֶת שַׁעַר לְמַעַן כְּחָשׁ: (ה) וְאָמַר לֹא

לְבָד: (יד) כָּל הַמְשַׁפְּחוֹת הַנְּשֹׂאֲרוֹת. מלבד אותן המשפחות היקרות הנקובות בשמותן. משפחת
 משפחת לְבָד. גם הם יספרו כל המשפחה בפני עצמו וְנִשְׁיָהֶם לְבָד: פֶּרֶק יג (א) בַּיּוֹם הַהוּא
 יִהְיֶה מְקוֹר נִפְתָּח. יהיה נובע מים מתחת מפתן הבית והוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל (פרק מ"ז), והוא
 המעיין האמור בנבואת יואל (פרק ד'), והוא מים החיים האמור בסוף הספר. לְבֵית דָּוִד וְלִישְׁבֵּי יְרוּשָׁלַם.
 לצורך בית דוד ויושבי ירושלים. לַחֲטָאֵת. לקחת ממנו מי חטאת (חטאת זה פרה אדומה. והכוונה מי מעין לערב
 עם אפר הפרה) להזות על טמאי מתים, כי מי חטאת צריכים שיהיו מים חיים ונובעים. וּלְנִדָּה. רצה לומר
 לצורך טבילת הנדה, ואף שאינה צריכה דוקא ביאת מים חיים⁷². או הוא מענין הזיה (של פרה אדומה), כמו
 (שמצאנו שמי פרה אדומה, נקראו) (במדבר יט) מי נדה «ע"פ רש"י», וכפל בשמות נרדפים: (ב) וְהָיָה בַּיּוֹם
 הַהוּא נָאֻם ה' צְבָאוֹת אֲכָרִית אֶת שְׁמוֹת הָעֲצָבִים מִן הָאָרֶץ. ולתוספות ביאור אמר. וְלֹא יִזְכְּרוּ
 עוֹד. וְגַם אֶת הַנְּבִיאִים. הם נביאי השקר. וְאֶת רוּחַ הַטְּמָאָה. הוא יצר הרע «ע"פ רש"י». אֲעִבִיר מִן
 הָאָרֶץ. רצה לומר היצר הרע לא יהיה עוד, ולא ימצא עוד מי שינבא שקר, כי תמלא הארץ דעה ויכירו השקר:
 (ג) וְהָיָה כִּי יִנְבֵּא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו וְאָמֹו יִלְדָּיו לֹא תַחֲיָה. אמר לתוספת
 ביאור כי כבר זכר אביו ואמו. לֹא תַחֲיָה. לא מהראוי שתשאר חי כִּי שָׁקֵר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם ה'. כי מה שדברת
 בְּשֵׁם ה' הוא שקר כי מדעתם יכירו השקר. וּדְקָרְהוּ אֲבִיהוּ וְאָמֹו יִלְדָּיו בְּהַנְּבִאוֹ. ולכן ידקרו אותו אבותיו
 בחרב בעבור הנבאו בשקר ולא יחוסו עליו: (ד) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִבְשׁוּ הַנְּבִיאִים. רצה לומר כאשר
 נביאי השקר ישובו מחטאם, ותחול עליהם רוח הנבואה, אִישׁ מִחֲזִינוֹ. אז הנביאים ההם יבשו כל אחד
 מחזינו השקר שנבא מאז בְּהַנְּבִאוֹתוֹ. עתה נבואת אמת כי יראה ההבדל כיתרון האור מן החשך. וְלֹא
 יִלְבְּשׁוּ. דרך הנביאים היה ללבוש אֲדָרֶת שַׁעַר. וכן נאמר באלהיו וילט פניו באדרתו (מלכים א יט) ולכן
 אמר הנביאים ההם לא ילבשו אדרת שער, כדרך שאר הנביאים, וזהו לְמַעַן כְּחָשׁ. למען יוכל כל אחד לכחש
 ולומר שאינו נביא, כי יבוש להזכיר עליו שם נביא, לבל יזכר עליו מעשיו הראשונים שהיה מתנבא בשקר «ע"פ

מעין חיים – מוסר ועיונים

⁷² יג א ולנדה כתב הרד"ק לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים. אולם עיין רש"י שבת ס"ה ב', שמביא שכן היתה דעת רבותיו של רש"י, אך רש"י מוכיח שאין צריך מים חיים לכך.

**נְבִיא אֲנֹכִי אִישׁ עֹבֵד אֲדָמָה אֲנֹכִי כִּי אָדָם הִקְנִנִי מִנְעוּרַי: (ו) וְאָמַר
אֵלָיו מָה הַמְכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הִפְתִּי בֵּית מִאֲהָבִי:
(ז) חָרַב עוֹרִי עַל רַעִי וְעַל גִּבּוֹר עֲמִיתִי נָאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הֵךְ אֶת
הָרָעָה וּתְפוּצִין הַצָּאן וְהַשְׁבְּתִי יָדַי עַל הַצְעָרִים: (ח) וְהָיָה כָּכָל**

רד"ק: (ה) **וְאָמַר**. מוסב על המקרא שלמעלה לומר למען יכחש ויאמר **לֹא נְבִיא אֲנֹכִי**. **אִישׁ עֹבֵד אֲדָמָה אֲנֹכִי**. כאומר ואם תשאלו אם כן מדוע אני מתבודד בשדה כדרך הנביאים, הנה אין זה בעבור הנבואה, אבל זו היא כי מלאכתי בשדה, כי איש עובד אדמה אנכי לחרשה ולזרעה. **כִּי אָדָם הִקְנִנִי מִנְעוּרַי**. רצה לומר, ומה שנבאתי מנעורי, גם אז לא דבר בי ה', אלא אדם כמוני, מסית, הקנה בי קנין הנבואה, לנבאות בשקר, פיתני ואפת **ע"פ ר"י אברבנאל**: (ו) **וְאָמַר אֵלָיו**. על כי כל נביא מנביאי השקר כשיעזוב דרכו, יוכה בבית דין לכפר אשמותיו, לכן אמר ואם מי יאמר אליו **מָה הַמְכּוֹת הָאֵלֶּה**, על הגוף בין כתפות ידיך מקום שלוקין שם מלקות בבית דין, כי דרך נביאי השקר המטפלים באלילים להכות עצמם על גביהם ולהתגודד בשרם, כמו שנאמר ויתגודדו כמשפטים (מלכים א יח) וכאילו יאמר לו מן המכות האלה נראה אם כן שעדיין אתה מחזיק במעשיך הראשונים **ע"פ ר"י אברבנאל**. **וְאָמַר**. והוא ישיב לו, המכות האלה הם **אֲשֶׁר הִכִּיתִי בֵּית מִאֲהָבִי**. אשר הכו אותי בבית מאהבי, רצה לומר הבית דין המאהבים אותי לה' הם הכונוני על אשמותי, לשוב לשם להתאהב אליו **ע"פ רש"י**:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יג ז-ט): עת צרה ושעת מבחן.

מנבא בצורת משל, שיכה את הרועה הגדול, ואת הבהמות הגדולות, ושב ומכה את הקטנות. והנמשל על אחד ממלכי אומות העולם, וחייליו. ומפרש רש"י על רומי, ויש סיוע לכך באבות דר' נתן (פ' ל"ח). באותו זמן רבים מאומות העולם ימותו, ויהיה מבחן באמונה מי ראוי להכלל בישראל. וזהו חבלי משיח (רש"י פסוק ט').

הרב אברבנאל (בסוף הפרק) כותבך וכך כתוב גם במדרש הנעלם (זהר א קלט), שצרה ומבחן זה יהיה אחרי קיבוץ גלויות, ולפני תחית המתים, ולפני ביאת המשיח (זהר ב ז), ולא כולם ינצלו. ועל זמן זה ניבא גם דניאל שנאמר (דניאל יב) יצרפון ויתלבנו. ופרשה הבאה הוא על זמן תחית המתים.

(ז) **חָרַב עוֹרִי עַל רַעִי** אתה החרב, עורי על כל אחד מהעכו"ם, אשר העמדתי להיות רועה צאן עמו. **וְעַל גִּבּוֹר עֲמִיתִי נָאֻם ה' צְבָאוֹת**. רצה לומר שהוא עמיתי בדבר זה, שהוא רועה צאן עמו, כמו שאני רועה ישראל צאן עמי, ובדבר זה הוא לי לחבר. ודוגמתו שלמה אחיה כעוטיה על עדרי חבריך (שיר השירים א) והוא כפל ענין במילים שונות. **הֵךְ**. אתה החרב **הֵךְ אֶת הָרָעָה וּתְפוּצִין הַצָּאן**. ויפוצו צאן עמו ויתעו בדרך, וילכו לאבדון כי כשמת האוסר המלחמה (פותח המלחמה), יאבדו כל אנשי המלחמה הבאים בצבא. **וְהַשְׁבְּתִי יָדַי עַל הַצְעָרִים**. ואני אשיב ידי על הקטנים הנשארים בביתם, להכותם נפש, לבל ישאר שארית.

הָאָרֶץ נָאֵם יְהוָה פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִפְתָּנוּ יִגְוְעוּ וְהַשְׁלֵשִׁית יוֹתֵר בָּהּ : (ט)
וְהִבֵּאתִי אֶת הַשְׁלֵשִׁית בָּאֵשׁ וְצִרְפְּתִים כְּצֶרֶף אֶת הַכֶּסֶף וּבְחִנְתִּים כְּבָחֶן
אֶת הַזֹּהָב הוּא יִקְרָא בְשְׁמִי נֶאֱנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אֲמַרְתִּי עָמִי הוּא וְהוּא
יֹאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי :

מה «ע"פ אבן עזרא»: (ח) והיה הדבר הזה יהיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים^{ר"ח} בה יכרתו יגועו. והשלישית. היא ישראל «ע"פ מדרש ראה עיונים» יותר בה: (ט) והבאתי את השלישית באש. אף את השלישית אביא באש וצירפתים כצירף את הכסף. ואצרפה להסיר מהם הסיג, כמו שמצרפין את הכסף. רצה לומר, אביא עליהם צרות לכלות מהם הפושעים והמורדים. ובחנתיים כבחן את הזהב. רצה לומר בהצרות הבאות אבחין את הנשואים אם יעמדו באמונתם, כמו שבוחנין את הזהב בכור הצורף לדעת אם הוא נקי מסיג. הוא יקרא בשמי. כי אם מהנשואים כאשר יקרא בשמי, אז ואני אענה אותו. למלאות שאלתו. אמרתי עמי הוא. אני אומר שהוא לבד עמי ולא אבחר במי מעכו"ם. והוא יאמר ה' אלהי. ה' הוא אלהי, ולא אבחר בזולתו:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יד א - יא):

מנבא על מלחמת גוג ומגוג שמלחמתו תהיה על ירושלים, יצליח להגלות את מחצית העיר. ואחר כן יצא ה' ונלחם עמו, יעשה רעידת האדמה (שבה יחיו המתים. סנהדרין צא' ב'), וזהו שעת הגאולה השלימה, ביום ההוא ידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך. ירושלים תגדל בשטח. קצת נראה מהפסוקים שזו מלחמה נפרדת, מלבד זו שבתחילת פרק י"ג, ומלבד מיתת פי שנים, שבסוף פרק י"ג, וכן נראה מדברי האבן עזרא.

וכן נראה ממה שכתב רבינו סעדיה גאון ז"ל (אמונות ודעות מאמר ח'), שקבלה בידיו, שבתחילה יהיה מלחמה עם אדום ושם ימות משיח בן יוסף (עיין לעיל פרק יב י'). ואחר כך יהיה צרה גדולה ורק המאמינים ינצלו (עיין פרק יג י'). ואחר כך יהיה המלחמה הגדולה, מלחמת גוג ומגוג (עיין פרק יד ב), ובסופו הוא יום הגאולה השלימה (עיין פרק יד ז), וצריך עיון בדבריו.

אמנם עיין רש"י לעיל יב ז' שהישועה לבני העיר (הפרשה דפרק יב עיקרו עוסק בתשועת בני יהודה) המוזכר בפרק יב, הוא הישועה שבפרק י"ד.

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{ר"ח} יג ח. פי שנים, שלישית. רש"י ואבן עזרא ורד"ק כאן פירשו ששלישית הוא שליש מאומות העולם, והם יהיו במבחן. והנה חז"ל במקום אחד אומרים, שני שליש, ושליש מבני העולם (רב יוחנן גמרא סנהדרין קי"א) עיין רש"י שם ולפירוש אחד שלישית כולל את עם ישראל עם עוד גרים מהאומות. ובמקום אחר אמרו חז"ל, האומה שמאמינה בשני אלהות, ושלישית זה ישראל (מדרש רבה במדבר טו יד, תנחומא שופטים ט) וכן כתב המצודות.

פרק יד (א) הנה יום בא ליהנה וחלק שללך בקרבך: (ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים (תשגלנה) תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יפרת מן העיר: (ג) ויצא יהנה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו כיום קרב: (ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם. מ מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: (ה) ונסתם גיא הרי פי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם פאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך

הרמב"ם כתב הלכות מלכים (פי"ב ב) .. לא ידע אדם איך שיהיו, עד שיהיו, שדברים סתומים הן אצל הנביאים.... ולא יאריך בדברי מדרשות האמורים בענינים אלו ולא ישימם עיקר, שאינן מביאין לא לידי אהבה ולא לידי יראה, וכן לא יחשוב הקיצין.. אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר.

פרק יד (א) הנה יום בא לה. רצה לומר מיוחד לו ושמור אצלו. וחולק שללך בקרבך. רצה לומר כל השלל ששללו העמים ממך מימות עולם תשוב לך ותחולק בקרבך לתת לכל אחד חלקו: (ב) ואספתי. עתה יפרש איך תשוב להם שללם, ואמר הנה אעיר לבוא כל העמים, הם חיל גוג ומגוג להתאסף ולבוא אל ירושלים למלחמה. ונלכדה העיר ונשסו הבתים. רצה לומר יפילו הבתים, ועל אבניהם ירמסו ברגליהם, והנשים תשכבנה ויאנסו את הנשים למשכב המשגל. ויצא חצי העיר בגולה, ויתר העם לא יכרת מן העיר. החצי הנשאר אף מן העיר לא יכרת, וישארו במקומם: (ג) ויצא ה'. אז יוצא ה' מן השמים ונלחם¹³¹ בגוים ההם. להומם ולאבדם. כיום הלחמו ביום קרב. רצה לומר כמו שנלחם עם מצרים ביום מלחמת ים סוף, שנאמר (שמות יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וכן היה כי ה' טבעם בים, וישראל באו לשלול שללם, וכן יהיה לעתיד <ע"פ תרגום יונתן>: (ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. (הקב"ה אינו גוף, ומה שאמר עמדו רגליו) הוא ענין משל, שבא לומר שיבקע הר הזיתים, אמר במשל כאילו יעמדו רגלי המקום ברוך הוא על ההר ההוא ויבקעהו ברגליו <ע"פ רד"ק>. אשר על פני. העומד לפני ירושלים מקדם. במזרחו. ונבקע הר הזיתים. וזהו למען ינוסו הגולים מיד השבאים דרך הבקוע. מחציו מזרחה וימה. הבקוע יהיה מאמצעית ההר בעבר המזרח ובעבר המערב, כי הבקוע יהיה ממזרח למערב, ולכן אמר בכל אורך ההר ממזרח למערב יהיה הבקוע באמצעיתו. גיא גדולה מאד. בין החצאים יהיה גיא גדולה מאד בענין העומק. ומש חצי ההר צפונה חציו האחד יסור ממקומו כלפי הצפון. וחציו נגבה. וחציו השני כלפי הדרום: (ה) ונסתם. אז תנוסו מיד השבים. גיא הרי. דרך גיא ההרים שמה ומזה, כי אחר הבקיעה נעשו שני הרים. כי יגיע גי הרים. כי הגיא שבין ההרים יהיה ארוך, ויגיע אל מקום

מעין חיים – מוסר ועיונים

¹³¹ יד ד ונלחם ה' כיום הלחמו ביום קרב. יחזקאל הנביא, פירש יותר, ואמר (פרק לח כב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמיה רבים אשר אתו.

יהודה ובא יהנה אלהי כל קדשים עמך: (ו) ונהיה ביום ההוא לא
 יהיה אור יקרות (יקפאון) וקפאון: (ז) ונהיה יום אחד הוא ינדע
 ליהנה לא יום ולא לילה ונהיה לעת ערב יהיה אור: (ח) ונהיה ביום
 ההוא יצאו מים חיים מירושלם. מ חצנים אל הים הקדמוני וחצנים אל
 הים האחרון בקיץ ובחורף יהיה: (ט) ונהיה יהנה למלך על כל
 הארץ ביום ההוא יהיה יהנה אחד ושמו אחד: (י) יסוב כל הארץ
 כערכה מגבע לרמון נגב ירושלם. מ וראמה וישבה תחתיה למשער
 בנימן עד מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד

(שנקרא) אצל, ונסתם. ולשמה תנוסון בחפזון רב כאשר נסתם מפני הרעש. רצה לומר, כמו שנסו
 אבותיכם בימים האלה מפני רעש הארץ, שהיה בימי עזיה מלך יהודה. כשנכנסו בהיכל להקטיר, וכן נאמר
 בימי עזיה וגומר שנתים לפני הרעש (עמוס א). ובא ה' אלהי כל קדשים עמך. ואז יבוא ה', וכל
 המלאכים הקדושים להיות עמך בעזרתך ללחום מול גוג: (ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות
 וקפאון. לא יהיה אור בהיר ולא יהיה נקפה ועב כדמות החשך. רצה לומר, ישראל יהיו אז נבוכים בדעתם, ולא
 יכירו אם היא הכנה לתשועה, או לכליון. ע"פ אבן עזרא בפסוק ז': (ז) והיה יום אחד. זה יתמיד יום אחד, .
 ונודע הוא לה', מתי יהיה היום הזה, אשר לא יהיה. לא יום ולא לילה, כי לא ידעו מה הוא, הטובה אם רעה.
 והיה לעת ערב. סמוך לערב יהיה אור. רצה לומר אז יכירו בטובת התשועה ע"פ אבן עזרא. לפרש"י לא
 יום ולא לילה, הכוונה לא שעבוד מלכויות, ולא אור עולם הבא: (ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים
 מירושלים. הוא המקור המוזכר למעלה, היוצא מתחת מפתח הבית אל ירושלים, ומשם תתפשט בעולם.
 חצנים. חצי המים היוצאים ילכו דרך בקע ההר אל הים הקדמוני, וחצנים אל הים האחרון, בקיץ
 ובחורף יהיה. לא יתייבש בחום הקיץ, ולא יגלד להקפות בקור החורף. הרב אברבנאל פירש כן שלא יגלד
 בחורף: (ט) והיה ה' למלך על כל הארץ. רצה לומר אז כל העמים יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו. ביום
 ההוא יהיה ה' אחד. רצה לומר לא יעבדו עוד לעבודת כוכבים. ושמו אחד. רצה לומר לא יזכר שם אלוה,
 כי אם שמו לבדו, והוא כפל ענין במילים שונות: (י) יסוב כל הארץ כערכה. עם כי ירושלים הרים סביב
 לה יהפוך המקום להיות ארץ מישור כערכה, וזהו למען תתראה ירושלים גבוהה ורמה על כל הארץ לנוי ולפאר.
 מגבע לרמון. המישור יתחיל מן הגבעה של רמון העומדת מנגב ירושלים. וראמה. וירושלים תהיה רמה
 כי ההר שעומדת עליו ישאר בגבהו. וישבה תחתיה. כי ירושלים הבנויה אחר שהחריבוה לא בנוה במקומה
 הראשון ולכן אמר שאז תשב במקומה הראשון ע"פ הרב אברבנאל. למשער בנימין. רצה לומר תשב
 במקומה מן שער בנימין עד מקום שער הראשון, ועוד תתרחב מצפון לדרום עד שער הפנים. מהעבר
 מזה, ועד מגדל חננאל. מהעבר מזה, וכן נאמר ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמיה לא)
 והוא שער הפנים. עד יקבי המלך. רצה לומר וכלפי המזרח יתארך עד מקום יקבי המלך, כי ההוספה תהיה

יָקֵבִי הַמֶּלֶךְ: (יא) וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ וַחֲרָם לֹא יִהְיֶה עוֹד וַיֵּשְׁבָה יְרוּשָׁלַם. לְבִטָּח:

(יב) וְזֹאת תִּהְיֶה הַמִּגְפָּה אֲשֶׁר יִגָּף יְהוָה אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבֵאוֹ עַל יְרוּשָׁלַם. הַמֶּמְקָשׁוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל רִגְלָיו וַעֲיִנָּיו תִּמְקְנֶה בַּחֲרִיָּה וְלִשְׁוֹנוֹ תִּמְקֶם בְּפִיָּהֶם: (יג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמָת יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהִחֲזִיקוּ אִישׁ יָד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל יָד רֵעֵהוּ: (יד) וְגַם יְהוּדָה תִּלָּחֶם בִּירוּשָׁלַם. וְאֶסָּף חֵיל כָּל הַגּוֹיִם סָבִיב זֶהָב וְכֶסֶף וּבָגָדִים לָרֹב מְאֹד: (טו) וְכֵן תִּהְיֶה מִגְפַת הַסּוּס הַפָּרָד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחְנוֹת הַהֵמָּה פַּמִּגְפָּה הַזֹּאת: (טז) וְהָיָה כָּל

כלפי המזרח, כמו שנאמר עד פנת וגו' מזרח (ירמיה לא) : (יא) וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ. רצה לומר ישבו בה לעולם. וחרם לא יהיה עוד. לא יהיה בה שממון ואבדון. וישבה ירושלם לבטח:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק יד יב-כא):

אחרי נצחון המלחמה, יהיה עונש לגויים, שיבואו על ירושלים (יש לעיין אם זהו מה שנאמר בפרק י"ג פי שנים יכרתו יגועו, יותר נראה שזהו עונש נוסף). והשלל אחרי המלחמה.

(יב) וְזֹאת תִּהְיֶה הַמִּגְפָּה אֲשֶׁר יִגָּף ה' אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבֵאוֹ. אשר יחנו על צבאם לצור על ירושלים^{רצ"ו}, המק בשרו והוא עומד על רגליו. בשר כל אחד ימס כשהוא עומד על רגליו, ולא נפל למשכב. ועיניו תמקנה בחוריהן. במקום שהן יושבות. ולשונו תמק בפיהם. בפי כל אחד ואחד: (יג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמָת ה' מְהוּמָה בַּהֲשִׁגָּחָה מִה' יְהוָה. רבה בהם. והחזיקו איש יד רעהו. כאשר יחזיקו איש מהם את יד רעהו לעזור ולסעדו, יחשוב זה שכנגדו שהוא אויבו ומבקש רעתו ותעלה ידו על יד רעהו. להכותו למען יעזבו, כי כן יקרה בעבור בלבול הדעת, שאינו מבחין בין אוהב לאויב ^{ע"פ} הרב אברבנאל: (יד) וְגַם יְהוּדָה תִּלָּחֶם בִּירוּשָׁלַם. כי הבאים לצור על ירושלים, יכריחו לאנשי ערי יהודה לבוא עמהם בעזרתם לצור על העיר, וכאומר הנה בלבול הדעת יהיה בעבור שגם בני יהודה יהיו שמה, ולכן כשיאחזו מי ביד רעהו לחזקו, יחשוב זה שהוא מבני יהודה, אשר (בתחילה היו יחד עם הגוים הלוחמים, ועכשיו חזרו) ושבו להיות להם לאויבים. ואוסף חיל כל הגוים סביב. כי העמים אשר מסביב יבואו למלחמה, ובידם חמדת עשרם. ואסף זהב וכסף ובגדים לרב מאד: (טו) וְכֵן תִּהְיֶה וְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחְנוֹת הַהֵמָּה

מעין חיים - מוסר ועיונים

^{רצ"ו} יד יב אשר צבאו על ירושלים. אמרו חז"ל שעונשם הוא על שבאו להלחם בעם ישראל (תנחומא תזריע יא).

הנותר מכל הגוים הפאים על ירושל. ם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יהנה צבאות ולחג את חג הספות: (יז) והנה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושל. ם להשתחות למלך יהנה צבאות ולא עליהם יהנה הגשם: (יח) ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף יהנה את הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הספות: (יט) זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הספות: (כ) ביום ההוא יהנה על מצלות הסוס קדש ליהנה והנה הסירות בבית יהנה פמזרקים לפני המזבח: (כא) והנה כל סיר בירושל. ם וביהודה קדש ליהנה צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם ולא

במגפה הזאת. כמו המגפה הזאת האמורה למעלה, המק בשרו והוא עומד על רגלי ועניו תמקנה וכו': (טז) והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושל. להלחם עליה. ועלו אל ירושל. מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות, ולחוג את חג הסכות. להביא קרבנות בחג הסכות. וזהו לפי שבחג הסכות תהיה המגפה הזאת, לכן יבואו בכל שנה להיות לזכרון ׳ע"פ רד"ק׳: (יז) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ. קרא האומה בשם משפחה, וכן המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים (עמוס ג). אל ירושל להשתחות למלך ה' צבאות, ולא עליהם יהיה הגשם. אז לא יהיה עליהם הגשם לגדל תבואתם, וזהו על שבחג הסכות נגזר גשמי שנה, ועל שלא באו בו ימנע מהם הגשם ׳ע"פ רש"י׳: (יח) לא תעלה ולא באה. הוא כפל ענין במילים שונות. ולא עליהם. רצה לומר שלא עליהם יורד הגשם כל השנים, כי הנילוס משקה שדותיהם תהיה. ענשם. המגפה אשר יגף ה' את הגוים. והוא המקת הבשר (וכלומר אף בשנים אחר יום מגפה הראשון, יהיה למצרים מגפה למי שלא יעלה בסוכות). אשר לא יעלו. על אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות. ואם כן (גם הם) לא יהיו נקיים מן העונש: (יט) זאת תהיה העונש הזאת של המקת הבשר תהיה. גמול חטאת מצרים. וחטאת. רצה לומר וזאת תהיה העונש הזאת של מניעת הגשם תהיה גמול חטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות. ומילות ׳זאת תהיה משמשות בשתים: (כ) ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס. על הזגים התלויים בסוס המקשקים ומשמיעים קול, כאילו יכתב עליהם קדש לה'. כי יקדישו לה' את הזגים ההם מהסוסים המתים במגפה להיות לזכרון. והיה הסירות בבית ה'. כי מזהב הזגים יעשו סירות לבשל, ואם כן יהיו { הסירים } מזהב, כמזרקים כמו המזדקים ש~ לפני המזבח שהמה מזהב. ׳ע"פ רש"י׳: (כא) ~ והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש לה' צבאות על כי ירבו זבחי שלמים מהבאים לבית המקדש, לכן כל הסירות אשר בירושלם וביהודה יהיו קדש. ובאו כל הזבחים זבחי שלמים. ולקחו מהם יקחו מהסירות ההם ובשלו בהם ויבשלו בהם מבלי שאלה אם קדושים הם, כי כולם (כל סר בירושלם) יהיו קדושים, ולא יהיה

זכריה. מצודת דוד. באר החיים

יְהִיָּה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית יְהוָה צִבְאוֹת פִּיּוֹם הַהוּא :

אם כן מהצורך לשאול. ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא. לפי שמאז היו הגבעונים מבני כנען חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי כן נתנם יהושע לכן אמר בבית העתיד לא יהיו הם עוד בבית המקדש חוטבי וגו' כי גדולי העכו"ם יתנדבו להיות הם חוטבי עצים ושואבי מים בבית ה' >ע"פ רד"ק בשם אביו< :

ספר מלאכי:

מִשָּׂא דְּבַר יְהוָה אֶל יִשְׂרָאֵל בְּיַד מְלָאכִי: (ב) אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה
וְאִמְרַתֶּם בְּמֶה אֶהְבֵּתָנוּ הֲלוֹא אִחַ עָשׂוּ לִיעֲקֹב נָאִם יְהוָה וְאֵהָב אֶת יַעֲקֹב:
(ג) וְאֵת עָשׂוּ שְׁנֵאתִי וְאֲשִׁים אֶת הָרִיו שְׂמָמָה וְאֵת נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מְדָבֵר:

ספר מלאכי:

מלאכי הוא הנביא האחרון, ואחריו נפסקה הנבואה (אכן עזרא ורד"ק ועוד מפרשים).

בגמרא מגילה נחלקו חז"ל האם מלאכי הוא בעצמו עזרא הסופר, או שמא שני צדיקים נפרדים הם.

רוב הספר, הוא תשובת הקב"ה על קושיות שהיה לעם ישראל. כגון במה אהבתנו. וכגון מדוע יש עלינו טענות שביזינו שם שמים, טענות שגנבנו וכו'.

כלומר עם ישראל החזיקו עצמם, שהם טובים וכשרים, והקב"ה ביאר להם באמצעות נבואת הנביא מלאכי, מה הטענה והתביעה שיש עליהם. ומבואר שמדובר בזמן שבית המקדש והמזבח בנוי, וכהנים עומדים בעבודתם.

באר החיים - ענין הפרשה (פ"א א - פ"ב ט):

בפרשה זו משיב לעם ישראל על שאלתם במה אהבתנו. וכן מוכיח את הכהנים על שהם מבזים קדשי שמים, וכששאלו 'מה ביזינו', ביאר להם בדיוק כוונתו^{רצ"ה}.

פרק א (א) מִשָּׂא דְּבַר ה' אֶל יִשְׂרָאֵל. הנשלה. בִּיד מְלָאכִי. <ע"פ רש"י>: (ב) אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה', וְאִמְרַתֶּם בְּמֶה אֶהְבֵּתָנוּ. רצה לומר, ואם תאמרו במה אהבת אותנו מפאת עצמינו, כלומר עם כי עשית עמנו הרבה חסד, אין זה מפאת אהבת עצמינו כי אם מפאת אהבת האבות והאמהות. הֲלוֹא אִחַ עָשׂוּ לִיעֲקֹב נָאִם ה'. כאומר על זה אשיב לכם, הֲלוֹא אִחַ עָשׂוּ לִיעֲקֹב מִן הָאֵב וּמִן הָאֵם, ויחס אחד להם עם האבות והאמהות, ועם כל זה וְאֵהָב אֶת יַעֲקֹב. אהבתי את יעקב לבד <ע"פ ר"י אברבנאל>: (ג) וְאֵת עָשׂוּ שְׁנֵאתִי. ואם היה מפאת אהבת האבות והאמהות לבדה היה לי לאהוב גם את עשו, אבל האמת הוא שאהבתי אתכם גם מפאת עצמיכם, בצירוף אהבתי לכם מפאת האבות והאמהות. וְאֲשִׁים אֶת הָרִיו שְׂמָמָה. עכשיו מפרש במה שנא את עשו, ואומר ראו עתה (כעת ששבתם מגלות בבל, התבוננו ותראו) כי שניכם גליתם על ידי נבוכדנצר, והנה אתם הלא שבתם לארציכם, ואת יושבי שעיר אשים עוד שממה וְאֵת נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מְדָבֵר. ונחלתו יהיה למדור לתנות (מין נחש) המצויות במדבר <ע"פ רד"ק>: (ד) כִּי תֹאמַר אָדָם. אם

מעין חיים - מוסר ועיונים

א. א. לכאורה הויכוח, במה אהבתנו. והויכוח במה בזינו שמך. הם שני נושאים שונים, וצריך ביאור מדוע לא נחלקו לשני פרשיות.

ונראה שענין אחד הם, טענת ישראל במה אהבתנו, באה מכוח שהרגישו שיש קללה ומארה בנכסיהם (פ"ב א), והעמים מתנשאים עליהם, ומחמת כך טענו 'במה אהבתנו'.

ועל כך משיב הקב"ה, אני אהבתי אתכם ואת אביכם יעקב, וסיבת המארה הוא שהכהנים מבזים קדשי שמים. ומכיון שלא היו מרגישים במה הם מבזים, נצרך לפרש להם בדיוק למה כוונתו.

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

(ד) **כִּי תֹאמַר אָדָם רִשְׁשָׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֲמָה יִבְנוּ וְאֲנִי אֶהְרֹס וְקִרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעַם אֲשֶׁר זַעַם יְהוָה עַד עוֹלָם: (ה) וְעֵינֵיכֶם תִּרְאִינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לְגְבוּל יִשְׂרָאֵל: (ו) בֶּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם אָב אֲנִי אֵיִה כְבוֹדִי וְאִם אֲדֹנִים אֲנִי אֵיִה מוֹרָאִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הִפְתֵּנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וְאַמְרָתֶם בְּמָה בְּזִינוּ אֶת שְׁמִי: (ז) מְגִישִׁים עַל מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגָאֵל וְאַמְרָתֶם בְּמָה גְּאֻלְנוּךְ בְּאַמְרָכֶם שְׁלַחַן יְהוָה נִבְזָה הוּא: (ח) וְכִי תִגְשׁוּן עוֹר לזֶפֶת אֵין רָע וְכִי תִגִּישׁוּ פֶסֶח וְחֹלֶה אֵין רָע הִקְרִיבֵהוּ נָא לִפְתָּחַךְ**

יאמרו מחריבי המקדש^{רצט}. רששנו הנה עתה אנו רשים ודלים וארצנו חרבה, ונשוב ונבנה חרבות. אבל נשוב עוד ונבנה החרבות, כי יאמרו אין זה בא מפאת שנאת ה' אותנו להיות החורבן מתמדת, כי במקרה בא וכאשר בא כן תלך. **כה אמר ה' צבאות המה יבנו.** רצה לומר באמת המה יבנו החרבות וימשלו ממשל רב ואני אהרוס. אבל בסוף הדבר אהרוס אני מכל וכל ולא תשובנה עוד לקדמותן. וקראו להם. מהפלגת חורבנם יכירו הכל שמה' באה על שהרשיעו לו, ויקרא להם **גבול רשעה** (שטח של הרשע). **והעם אשר זעם את ה' ועד עולם.** יקראו כן, כי לא תשוב עוד להתכונן: (ה) **ועיניכם תראינה** בהפלגת חרבוניה. **ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל.** רצה לומר כשתהיו מעל לגבול ישראל בזמן הגאולה העתידה, אז תאמרו עתה יגדל ה' בעשות נפלאות מתמיד **ע"פ** אבן עזרא ורד"ק, והר' אברבנאל מפרש בדרכו השנית שהכוונה בזמן גאולה העתידה: (ו) **בן יכבד אב.** מוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא שאני אוהב אתכם מפאת עצמיכם (כאמור לעיל) **ע"פ** ר"י אברבנאל, הלא דרך הבן לכבד אביו, על כי אביו אהבו **ועבד אדניו.** ודרך העבד לכבד את אדוניו, ועם כי לא יחשוש כל כך על אהבת אדוניו אליו, עם כל זה מוכרח הוא לכבדו, כי יפחד ממנו לבל יעשה בו נקם. **ואם אב אני.** ואם אתם מחזיקים אותי לאב **איה כבודי** הראוי לי בעבור אהבתי לכם, **ואם אדונים אני.** ואם אתם מחזיקים אותי לאדון **איה מוראי** איה המורא הראוי לירוא מפני, כי אם יראתם מפני לא עזבתם אם כן כבודי. **אמר ה' צבאות לכם הכהנים** רצה לומר הדבר הזה אומר אני ה' לכם אתם הכהנים **בוזי שמי** המבזים את שמי. **ואמרתם במה בזינו את שמי.** ואם תאמרו בדבר מה אנו מבזין את שמי **ע"פ** רש"י: (ז) **מגישים על מזבחי ללחם מגאל.** רצה לומר אשיב לכם בדבר זה אתם מבזין את שמי, במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומטונף, **ואמרתם במה גאלנוך.** ואם תאמרו בדבר מה אנו מתעבים ומטנפים קרבנך, **באמרכם.** רצה לומר אשיב לכם, במה שאתם

מעין חיים – מוסר ועיונים

^{רצט} **אז מחריבי המקדש.** מה שכתב שהם מחריבי המקדש הוא לשון רש"י, וצריך להבין שהרי הנביא עומד בזמן תחילת בית שני, והרי את בית המקדש הראשון בבל החריבו, ואילו אדום החריבו רק את המקדש השני, וצ"ל שהוא על שם העתיד. אולם מכיון שאין הדבר מרומז כאן בפסוק, צריך להבין מה הכריח את רש"י לכתוב זאת כאן, וצ"ע.

הִירָצַךְ או הִישָׂא פִּנִיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ט) וְעַתָּה חֲלוּ נָא פָנַי אֶל
וַיַּחַנְנוּ מִיָּדְכֶם הֵיטָה זֹאת הִישָׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (י) מִי גַם
בָּכֶם וַיִּסְגֹּר דִּלְתֵּיכֶם וְלֹא תֹאִירוּ מִזִּבְחֵי חֲנָם אֵין לִי חֶפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא אֶרְצֶה מִיָּדְכֶם: (יא) כִּי מִמִּזְבֵּחַ שָׁמֶשׁ וְעַד מִבְּוֹאוֹ גָּדוֹל
שְׁמִי בְּגוֹיִם וּבְכָל מְקוֹם מְקַטֵּר מִגֵּשׁ לְשָׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי גָדוֹל שְׁמִי
בְּגוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יב) וְאַתֶּם מְחַלְלִים אוֹתוֹ בְּאַמְרֵיכֶם שְׁלַחן אֲדֹנָי
מִגָּאֵל הוּא וְנִיבּוֹ נִבְּזָה אָכְלוּ: (יג) וְאַמְרֵיכֶם הִנֵּה מִתְּלָאָה וְהִפְחַתֶּם אוֹתוֹ
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבֵּאתֶם גָּזוֹל וְאֵת הַפֶּסֶחַ וְאֵת הַחֹלֶה וְהִבֵּאתֶם אֵת

אומרים 'שלחן ה' נבזה הוא. והוא המזבח שמסדרים עליו הקרבן לגבוה הוא נבזה, כי נזרק עליו הדם ונקטר
עליו החלב, שנפשו של אדם קצה בהם -ענין ר"י אברבנאל-: (ח) וְכִי וּבַעֲבוּר זֶה גַם (כן אתם מבינים), כי
תגישון עור לזבוח אין רע, וכי תגישו פסח וחלה אין רע. בעיניכם, הואיל והמזבח הוא מבוזה בעיניכם, וכאומר
הנה בזה אתם מתעבים קרבני, וזהו בזיון שמי. חקריבהו נא בחון אתה הדבר והקרב מאחת מאלה לדורון
לפחתך. (לפוחה שלך, הוא השר). הירצך. האם יהיה מרוצה לך בזה הדורון להעביר ממך אשמתך אשר פשעת
למולו או הישא פניך. אם ישא פניך לכבדך בעבור מתן כזה, אם תביא לו (אפילו) מבלי הקדמת פשע. אמר
ה' צבאות. רצה לומר כן אמר ה': (ט) וְעַתָּה חֲלוּ נָא פָנַי אֶל. עשו בחינה, והעתירו בעדינו אל ה'
ויחננו. (ונראה) אם יחנן אותנו בעבור תפלתכם, (בוודאי שלא יחנכם), מידכם היתה זאת. והלא מארה
המשתלחת (בנכסי העם) היא באה בעבורכם (הכהנים). הישא מכם פנים. וכי מחמתכם ישא לנו פנים, הלא
אין קטגור נעשה סגור. אמר ה' צבאות. -ע"פ ר"י אברבנאל-: (י) ~מי גם בכם. הלואי ימצא מי גם בכם
~ויסגר דלתים. ויסגור דלתי בית המקדש שלא יבוא מי שמם לרמוס חצר. ~ולא תאירו מזבחי חנם. לא
תבעירו אש על מזבחי חנם. ~אין לי חפץ בכם. לבוא להראות לפניי בבית המקדש והיה אם כן מהראוי
לסגור דלתות בית המקדש ~אמר ה' צבאות, ומנחה לא ארצה. לא אקבלם ~מידכם. ברצון וכאומר
ולמה א"כ תבעירו אש על מזבחי חנם -ע"פ רש"י-: (יא) ~כי ממזרח שמש ועד מבואו. אשר ממקום
זריחת השמש עד מקום שקיעתו ~גדול שמי בגוים. בין העכו"ם כי כולם מודים בו יתברך שהוא הסיבה
הראשונה המשפעת בכולם, רק איזה מהם יחשבו שהנהגת העולם השפל בא הכל ממערכת השמים. ~ובכל
מקום מוקטר מגש לשמי. רצה לומר מה שהעובדי כוכבים ומזלות מקטירים למערכת השמים להתרצות
לפניהם, כוונתם הוא שבוה יכבדו ויעבדו את סבתם הראשונה (הם חושבים שהקב"ה יכובד, אם יכבדו את
משרתיו), ובה באמת יטעו כי לא נגה עליהם אור התורה והנבואה (כי מצד מעשיהם בפועל, הרי זה ממש איסור
עבודה זרה להקטיר לשמש, אבל בכל זאת הכוונה טובה, כי חושבים שבכך מכבדים את הקב"ה, והם עושים כל
שביכלתם שיזיה הקטרה מחומר חשוב ונכבד). ~ומנחה טהורה. ומה שמביאים לקרבן ותרורה היא טהורה

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

**הַמִּנְחָה הָאֲרֶצָה אוֹתָהּ מִיִּדְכֶם אָמַר יְהוָה: (יד) וְאֲרוּר נוֹכַל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ
זָכָר וְנָהָר וְזִבְחַת מִשְׁחַת לֹאדָנִי פִי מֶלֶךְ גָּדוֹל אֲנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשָׁמִי
נוֹרָא בְּגוֹיִם: פֶּרֶק ב (א) וְעַתָּה אֲלִיכֶם הַמִּצְנָה הַזֹּאת הַפְּהָנִים:
(ב) אִם לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ עַל לֵב לְתֵת כְּבוֹד לְשָׁמִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וְשַׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת הַמְּאָרָה וְאֲרוּתִי אֶת בְּרִכּוֹתֵיכֶם וְגַם אֲרוּתִי פִי**

ונקיה לפי דעתם הנראה בעיניהם (הם מביאים לבונה זכה, וכדומה מינים שנראה בעיניהם שזוהו הנקי והטוב ביותר).
~כי גדול שמי בגוים. ולכן לפי טעותם יקריבו למערכות השמים מנחה טהורה^ט ~אמר ה' צבאות.

~ע"פ ר"י אברבנאל: (יב) ~ואתם מחללים אותו. אבל אתם מחללים את ה' ~באמרתם שלחן אדני
מנאל הוא. במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח מתועב הוא על כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב
דברים שנפש האדם קצה בהם ובעבור זה תקריבו גם בעלי מומין כמ"ש למעלה. ~וניבו נבזה אכלו. רצה
לומר ניב אמרי המזבח השגור בפיכם לדבר בו הוא לומר הנה מאכלו ההושם עליו הוא נבזה ומתועב והוא כפל
ענין במילים שונות ~ע"פ רש"י ורד"ק: (יג) ואמרתם הנה מתלאה. רצה לומר כאשר תביאו לקרבן כבש
כחוש ורז תכחשו לומר הנה נעשיתי נלאה ועיף ממשא הכבש שנשאתי על כתפי כי הוא שמן ובעל בשר
ודבריכם המה למפח נפש למקום ברוך הוא כי תעזו לשקר לפניו. והפחתם אותו אמר ה' צבאות. הוא
תקון סופרים, והראוי (היה שיהיה כתוב, והפחתם) אותי (רק נכתב כך מפני הכבוד) ~ע"פ רש"י. ובלא תקון (אם
נרצה לפרש והפחתם אותו, את הקרבן, ולא אותו). יאמר, שאמר הנה איננו בעל בשר וככד במשא, כי הוא כחוש
וקל במשא עד שתוכלו לנדרו בהפחת רוח הפה והוא ענין גיומא ~ע"פ רד"ק בשם אביו. והבאתם גזול
ואת הפסח ואת החולה. גם אתם מביאים לפני קרבן גזול ופסח וחולה. והבאתם את המנחה. רצה
לומר, הואיל ומאחת מאלה תביאו את הקרבן והתשורה (ומתנה אליו). הארצה אותה מידיכם אמר ה'. וכי
אקבלה ברצון מידיכם: (יד) וארוּר נוֹכַל. ארוּר המערים לומר שאין בידו יותר מובחר להקריבה ממה שהביא,
אבל באמת ויש בעדרו זכר. מובחר וטוב הראוי לעולה ~ע"פ רש"י. ונודר וזוּבַח מִשְׁחַת לֹאדָנִי. והוא
מנדר וזוּבַח לה' שם נשחת וכחוש ~כל המפרשים כתבו שנשחת הוא בעל מום. ~כי מלך גדול אני אמר ה'
צבאות. ומהראוי אם כן להקריב לפני מן המובחר. ושמי נורא בגוים. כל העכו"ם יראים מלפני:
פֶּרֶק ב (א) וְעַתָּה אֲלִיכֶם אליכם הכהנים, אצוה. המצוה הזאת. לכל תקבלו קרבן נשחת

מעין חיים – מוסר ועיונים

^ט א יא כי גדול שמי בגוים. הרב שמשון פינקוס זצ"ל, אמר על כך, שנראה שאין ממש בטענה זו, שמחמת שעבדו עבודה
זרה לשמש, וחשבו שכך עובדים לה', לכן גדול שמי בגוים. וביאר דבריו במשל, רמאי אחד פרסם שביום פלוני הקיסר
יגיע לעיירה, בני העיירה לא הכירו את פני הקיסר. ביום המיועד רכש מרכבה רתומה לסוסים אבירים, קנה חמור בעל
אזניים ארוכות, הושיבו במרכבה הלבישו בבגדי מלכות, כתר זהב הניח לראשו, כשגיע המרכה לעיירה, נעמדו סביבה כל
בני העיר, והרעיפו מתנות לחמור, באמרים יחי המלך. לאחר זמן מה ציווה הקיסר להרוג את בני העיירה משום בזיון
המלכות. מיהרו בני העיר ושלחו למלך, שבהיפך הרי הם חשבו שהחמור הוא המלך, כל מה שכיבדו את החמור, זה בעצם
כמו שכיבדו את המלך ממש. לרמאי בלבד שהטענו שהחמור הוא המלך, לו מגיע עונש, אולם אנו הרי כיבדנו את המלך.
השיב להם המלך, אם חשבתם שהחמור בעל האזניים זה אני, זה המרידה במלכות וההשפלה החמורה ביותר (בזייתם)
אותי כאילו יתכן שחכמתי ומעשי, הם יכולים לחשונות לחכמת החמור. אם חושבים הגויים שהפסל, ואפילו השמש, זה
השיי"ת, זה מנהיג העולם, זה עצמו המרידה.

אִינְכֶם שָׁמַיִם עַל לֵב: (ג) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת הַזֶּרַע וְזֵרְתִי פָרֶשׁ עַל פְּגִיכֶם
פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו: (ד) וַיִּדְעַתֶּם כִּי שְׁלַחְתִּי אֵלֵיכֶם אֶת
הַמַּצְנֶה הַזֹּאת לֵהֲיֹת בְּרִיתִי אֶת לְוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ה) בְּרִיתִי הָיְתָה
אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם נָאֲתָנָם לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שָׁמַי נָחַת הוּא: (ו)
תּוֹכַת אֲמַת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הַלֵּךְ
אִתִּי וּרְבִים הָשִׁיב מַעֲוֹן: (ז) כִּי שִׁפְתִּי כָהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹכָה יִבְקְשׁוּ
מִפִּיהוּ כִּי מִלֶּאֱךָ יְהוָה צְבָאוֹת הוּא: (ח) וְאַתֶּם סִרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ הַכְּשִׁלְתֶּם

וכחוש הכהנים: (ב) אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר ה'
צבאות. לכל לחללו בקרבן שאין ראוי לי. ושלחתי בכם. ככהנים ובהעם. את המארה וארותי את
ברכותיכם. רצה לומר את הברכה שברכתי אתכם מעת הוסד היכל ה' כמו שנאמר בחגי אהפך לקללה. וגם
ארותיה. רצה לומר גם המארה המשמשת עתה איננה במקרה כי אני ארותיה כי אינכם שמים על לב להזהר

בכבודי -ע"פ ר"י אברבנאל: (ג) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם. בעבורכם אגער את הזרע. לכל תצמת. וזריתי פרש.
אפור זבל על פניכם. וחוזר ומפרש פרש חגיגכם. זבל מהבהמות (הקרבן נקרא חט) שאתם מקריבים לפני
שהוא הדבר היותר נמאס בבהמה אותו אפור לבזות אתכם בו (והוא משל, ובאמת הכוונה שיבזה אותם בעניות
ודעב) כדרך שאתם מבזים שמי -ע"פ רש"י: ונשא אתכם אליו. העון הזה שבידכם ישא אתכם אל הבזיון
הזה -ע"פ רד"ק: (ד) וידעתם. דעו לכם כי. אשר שלחתי אליכם את המצוה הזאת. להיות נזהרים
בכבודי הוא, למען תקבלו גמול טוב להיות בריתי את לוי אמר ה' צבאות. להיות מתקיים הברית,
אשר כרתי עם שבט לוי, רצה לומר עם אהרן ראש השבט כי עמו כרתי הברית להיות הכהונה לו ולזרעו אחריו:
(ה) בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ. הברית שהיתה לי עמו הוסיפה לו. החיים והשלום. ואתנם לו מורא
וייראני. רצה לומר, את אלה נתתם לו בעבור המורא שהיה בלבו, ויירא מפני, וכפל המלות לחזוק הענין.
ומפני שמי נחת הוא. היה מתפחד ונרעד -ר"י אברבנאל כתב בשם חז"ל שהכוונה על אהרן הכהן ע"ה, ולשאר
מפרשים מתיחס גם על פינחס ועוד משבט לוי: (ו) תורת אמת היתה בפיהו. למד תורה עם העם, ולא
נטה מדרך האמת. ועולה לא נמצא בשפתיו. כפל הדבר במילים שונות. בשלום ובמישור הלך
אתי. רצה לומר בעבור מצותי היה רודף לעשות שלום בין הבריות ולהדריכם בדרך מישור. ורבים השיב
מעון. ע"י תוכחותיו השיב בני אדם מרובים, לכל יעשו העון, אשר חשבו לעשות -כנ"ל פסוק ה': (ז) כי

מעין חיים – מוסר ועיונים

טו ב ה ואתנם לו מורא וייראני. פירוש המצודות צריך ביאור, שהיה לו לומר, החיים והשלום אתנם לו, כי יראני. עכשיו
שכתוב ואתנם לו מורא, משמע שהקב"ה נתן לו מורא. הגאון בעל חזון יחזקאל זכרוננו לברכה, בהספידו את גדול הדור
הגר"ח מבריסק זצ"ל, ביאר כך, ואתנם לו מורא, הקב"ה נתן מורא לאהרן הכהן, כלומר נתן בלב העם שיראו ממנו, אך
מה הוא עשה, הוא הכניס בלבו מורא מפני, היינו מפני הקב"ה, ומפני שמי נחת הוא, הכניס פחד בעצמו מפני הקב"ה.
ואת הפסוק דלהל, בשלום ובמישור הלך אתי, פירש שהוא הלך בשלום ובמישור עם הקב"ה, ודווקא בכך ורבים השיב
מעון.

והנה פירוש זה מדויק בפסוק ח', על אותם שהלכו בהיפך, והשחיתו את ברית הלוי, עליהם נאמר ואתן אותם נבזים
ושפלים לכל העם. ובעל המצודות נחק לבאר שזהו היפוך החיים והשלום, אמנם לפירוש החזון יחזקאל, מתבאר היטיב
שכן שפלים בעיני העם, הוא בדיוק היפוך ואתנם לו מורא.

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יהוה צבאות: (ט) וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה: (י) הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבותינו: (יא) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם. כפי חלל יהודה קדש יהוה אשר אהב ובעל פת אל נכר: (יב) יכרת יהוה לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב

שפתי הכהן. רצה לומר הנה כל זה ראוי לכל כהן, כי שפתי כהן ראויים שישמרו את הדעת. לדבר בס, ותורה יבקשו מפיהו. והראוי הוא שכל בני ישראל יבקשו תורה מפיהו, ושהוא ילמדם. כי מלאך ה' צבאות הוא. כי הוא שלוחו של מקום להורותם הדרך הישר, וכמו שנאמר (דברים לג) וללוי אמר וגו' יורו משפט ליעקב -ע"פ רש"י ורד"ק-: (ח) ואתם סרתם מן הדרך. רצה לומר מן הדרך הנזכר הראוי אל

הכהנים. הכשלתם רבים בתורה. לא די שלא השיבותם מעון, אלא שעוד הכשלתם רבים בדיני התורה. שחתם ברית הלוי. מה שכרתי ברית עם אהרן ראש שבט הלוי לשרת בשמי ולכבדני, הנה אתם שחתם אותו כי בזיתם אותו אמר ה' צבאות: (ט) וגם אני. רצה לומר גם אני אשחית הכרית וזל אתן לכם, את מה שיש לי לתת מצידו, נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם. כי אתן אתכם נבזים ושפלים בעיני העם, וזהו הפוך החיים והשלום, כי חיי הבזיון לאדם נכבד, לא יקרא חיים, ואין שלום בנפשו. כפי כשיעור העון אשר אינכם שמרים את דרכי. כשיעור הזה יהיה לכם בזיון ושפלות. ונשאים פנים בתורה. נושאים פנים לעשירי העם להחניפם במשפטי התורה ומטים הדין:

באר החיים - ענין הפרשה (פ"ב י- יב. יש נוסחאות שאין כאן הפסק פרשה, אמנם יותר בנוח מתפרש כהנוסחא, שיש כאן פרשה):

ניבא נגד הבגידה האיומה, של נשיאת נשים נכריות.

(י) הלא אב אחד לכולנו. עתה חזר להוכיחם עוד בדבר אחר, (שבעבורה יש עוד) סיבה שלא יתרצה ה' בקרבנותיהם, והוא הבגידה שבגדו בנשותיהם הכשרות כאשר יאמר בענין, ופתח ואמר, הלא אב אחד לכולנו, כי כולנו בני אדם הראשון אנחנו, ויש לנו קירבה מפאת הגוף -ר"א אבן עזרא, ור"י אברבנאל פירשו, שהכוונה שיעקב אבינו אב לכולנו, מה שאין כן הנכריות, והלא אל אחד בראנו. רצה לומר הלא נפשות הישרים (בני ישראל) אצולות מאתו ממקור מחצבת הקודש, ויש אם כן לנו קרובה מפאת הנפש (שכולנו בראי אל אחד, באותו דרגא). מדוע רצה לומר ובהיות כן מדוע נבגד איש באחיו. רצה לומר, באשתו שיש לו אחוה עמה מפאת הגוף ומפאת הנפש, כי כשעלו מן הגולה שזפתן השמש ונשחרו ונמאסו בעיני בעליהן ונשאו עליהן נשים נכריות, והוכיחם הנביא על זה ואמר, מדוע נבגד בהן לחלל ברית אבותינו. לחלל עוד בהבגידה ההיא את ברית אלהינו, כי התורה אסרה זאת, (ואת) הדבר הזה קבלנו בכרית, בכללות כל דברי התורה: (יא) בגדה יהודה. הנה יהודה עשה דבר בגידה. ותועבה נעשתה בישראל. בהיותו יושב בתוך עמו כי עם היה נפרד מישראל ללכת לעם אחר ולקחת שם אשה לא היה המעשה רע כ"כ כמו שהוא בתוך עמו ונושא עכו"ם.

ומגיש מנחה ליהנה צבאות:

(יג) וזאת שנית תעשו פסות דמעה את מזבח יהנה בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם: (יד) ואמרתם על מה על פי יהנה העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך: (טו) ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד: (טז) כי שניא שלח אמר יהנה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהנה צבאות

ובירושלים. רצה לומר ועוד הוסיפו אשמה לעשות זאת בירושלי' עיר הקדש <ע"פ רד"ק>. כי חלל יהודה קדש ה' רצה לומר כי חלל את עצמו, שהיה קדש לה' ועתה נתחלל, אשר אהב ובעל בת אל נכר. במה שאהב ונשא בת עכו"ם <ע"פ רש"י>: (יב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה. הדבר הזאת. ער ועונה מאהלי יעקב. שלא יהיה לו באהלי יעקב הם בתי מדרשות, שם לא יהיה לו לא ער ולא עונה, ער הוא תלמיד המעורר לשאול לרבו ספקותיו, ועונה הוא חכם ועונה ומשיב על שאלות הספקות. ומגיש מנחה לה' צבאות. רצה לומר ואם העושה זאת הוא כהן יכרת מזרעו מי המקריב קרבנות לפני המקום <ע"פ רש"י>, אמנם מילת ער, רש"י מפרש שהוא אדם חריף:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב יג-טז):

מוסיף טענה נוספת, שנשאו נשים נכריות, בזמן שהיה להם נשים בנות ישראל, ובכך בגדו והשפילו את נשיהם הכשרות.

(יג) וזאת שנית תעשו. רצה לומר מלבד הבזיון שעשיתם למזבח לקראו שלחן מגואל ונבזה שהוא סיבה למאס בקרבנותיכם, תוסיפו לעשות עוד דבר שנית בבזיון המזבח, במה שעל ידיכם בסות דמעה. מכסה דמעה את מזבח ה'. והדמעה בא מ בכי ואנקה. לפי שלפעמים יזלו דמעה משמחת השחוק וכדומה, לכן אמר שהדמעה (הזו) באה היא מבכי ואנקה, מה שהנשים עומדות סביב למזבח ובוכות על עלבונן. מאין עוד פנות אל המנחה. מבלי אין עוד מצוא צד זכות לשאפנה אל המנחה שאתם מקריבים על המזבח, ולקחת רצון מידכם. ולקחת מידכם דבר מה ברצון <ע"פ רש"י>: (יד) ואמרתם. ואם תאמרו על מה יצא הקצף כי תכחשו לומר, שמצאתם בהן ערות דבר. על כי ה' רצה לומר, על זה אשיב לכם, שזהו על כי ה' הוא העיד בינך ובין אשת נעוריך. לעד בינך ובין אשתך שנשאת בימי נעוריך אשר אתה. לבדך בגדתה בה, והיא חברתך ואשת בריתך. אבל היא מתחברת לך, והיא אשת בריתך, כי מקיימת הברית שכרת עמה להיות לך לאשה, כי אינה פונה אל מול הזרים, ואין האמת אתך <ע"פ ר"מ אלשיך>: (טו) ולא אחד עשה. רצה לומר ואם תשיבו לומר, וכי אברהם הקרוי אחד כמו שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם, וכי הוא לא עשה כזאת, הלא גם הוא נשא הגר המצרית על שרה אשתו. ושאר רוח לו. אף כי היה לו יתרון רוח חכמה, ויראת ה', ומעלה נפלאה. ומה האחד מבקש. רצה לומר על זה אשיב לכם, ומה היה הזה האחד מבקש בעשות זאת, וכי עשה זאת למלאות תאוותו, הלא הכוונה היה להוליד זרע אלהים. קדוש ירא אלהים

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחָכֶם וְלֹא תִבְגְּדוּ:

(יז) הוֹגְעֵתֶם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וְנִאֲמַרְתֶּם בְּמֶה הוֹגְעָנוּ בְּאֲמָרְכֶם כָּל עֲשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חֹפֵץ אוֹ אֵי־הָ אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט: פֶּרֶק ג (א) הֲנִי שִׁלַּח מִלְאָכִי וּפָנָה דֶרֶךְ לִפְנֵי וּפְתָאֵם יָבֹוא אֶל הַיִּכְלוֹ הָאֲדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מִבְקָשִׁים וּמִלְאָךְ הַפְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים הִנֵּה בָּא אֲמַר יְהוָה

משרה אשתו, וכמו שאמרה היא (בראשית י) אולי אבנה ממנה. ונשמרתם ברוחכם. לכן תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה. ובאשת נעוריה אל יבגוד. רצה לומר הטו הרצון לאהבת אשת נעוריה. ע"פ רש"י ורד"ק בשם מדרש אגדה: (טז) כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל. אם שנאת אותה עד שלא תוכל להטות רצונך אל האהבה, שלח אותה וגרשה ותנשא לאחר, אשר תמצא חן בעיניו. וכסה חמס על לבושו

אמר ה' צבאות. רצה לומר או (צ"ל ואז) יססה החמס על לבושו ממעל, כלומר לא יסתיר החמס תחת לבושו (דהיינו) שתהא אשתו יושבת תחתיו ולבו כל עמה, אלא (שיהיה השנאה מעל הלבוב, דהיינו) שיגלה החמס והשנאה ויגרשנה. ע"פ רש"י ורד"ק: או ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו. תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה להסיר השנאה, ולא תבגדו בהן לעשות להן עלבון, בקחת עליהן נשים נכריות:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ב יז - פרק ג יב):

היה להם טענה היכן הדין ברעים, ותשובתם היה שלעתיד לבא בזמן הגאולה העתידה, יהיה דין ברשעים, וישב מצרף, ומי יודע אם הם השואלים ואפילו הכהנים, אינם בין הרעים.

מפסוק ז' הוא ענין נוסף, שהקב"ה תובע את עם ישראל על שגוזלים את הקב"ה כביכול - והנה למרות הטענות הרבות שטען עד הנה על הכהנים, כאן הוא תובע את עלבון הכהנים מאת העם. ואולי מחמת שהכהנים קיבלו את התוכחה וישבו אל ה' - ותיקן תקנה על דבר צדקה ומעשרות, ומבטיח בעבור זה ברכה מרובה.

(יז) הוֹגְעֵתֶם ה' בְּדִבְרֵיכֶם. אתם מייגעים לפני המקום בדבריכם, ודבר הכתוב בלשון בני אדם כי האל יתברך לא ייעף ולא יגע. ואמרתם במה הוֹגְעָנוּ. ואם תאמרו בדבר מה אנו מייגעים לפניו. באמרתם. רצה לומר אשיב לכם, במה שאתם אומרים כל עושה. הרע הוא טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ. והוא חפץ בהם. או אֵי־הָ אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט. רצה לומר (אחד מהשנים, שאם) אינו כן כי אין טוב בעיניו עושה רע, איה אלהי המשפט, למה אינו עושה בהם משפט, וכאילו יאמרו (ושמורח להיות אחד מהשנים) או אין הרע שנואה לו או אינו משגיח אלהי@ ע"פ רש"י - פֶּרֶק ג (א) הֲנִי שִׁלַּח מִלְאָכִי. מוסב למעלה להשיב על

תלונות שאמרו איה אלהי המשפט, ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה, אשלח אני מלאך מן השמים ופנה. והוא יפנה הדרך לפני. רצה לומר הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים (שבסב) לטהר את הארץ לפני בואי להשרות שכינתי בארץ. ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים. זהו מלך המשיח אשר עין כל אדם מצפה ומייחל לו ומבקש ביאתו. ומלאך הברית. כן יקרא אליהו הנביא כי הוא קנא על ברית המילה שמנעה מלכות אפרים כן ארז"ל. אשר אתם חפצים. שיבא לבשר הגאולה ולהחיות המתים, כי

צָבָאוֹת: (ב) וְיָמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ וְיָמִי הָעֹמֵד בְּהִרְאוֹתוֹ כִּי הוּא פָּאֵשׁ
מְצַרֵּף וּבְכִבְרִית מְכַבְּסִים: (ג) וְיֹשֵׁב מְצַרֵּף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטַהֵר אֶת בְּנֵי לִוִּי
וְזָקַק אֹתָם בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וְהָיוּ לִיהוָה מְגִישֵׁי מִנְחָה בְּצִדְקָה: (ד) וְעֲרַבְהָ
לִיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָּם פִּימִי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קִדְמֹנִיּוֹת: (ה)
וְקִרְבָּתִי אֲלֵיכֶם לְמִשְׁפַּט וְהָיִיתִי עֵד מִמָּהָר בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים
וּבְנִשְׁבָּעִים לְשֹׁקֵר וּבְעֹשֵׂי שְׂכָר שְׂכִיר אֱלֹמָנָה וְיִתּוֹם וּמֵטִי גֵר וְלֹא יִרְאוּנִי
אָמַר יְהוָה צָבָאוֹת: (ו) כִּי אָנִי יְהוָה לֹא שְׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא
כִלִּיתֶם: (ז) לְמִימִי אֲבֹתֵיכֶם סִרְתֶּם מַחְקִי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאֲשׁוּבָה

הוא מעותד על הבשורה הזאת, ועל התחיה, כמו שנאמר בסוף הספר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו'. הנה בא. אמר בלשון עבר כי כאשר יבא המשיח יהיה אליהו כבר בא כי הוא יקדים לבואי. אמר ה' צבאות. ^{ע"פ רד"ק}: (ב) וְיָמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ. וְיָמִי יוֹכֵל לְסַבּוֹל אֶת יוֹם בּוֹא הַמֶּלֶךְ הַמְּפָנֶה הַדֶּרֶךְ וְיָמִי הָעֹמֵד בְּהִרְאוֹתָיו. וְיָמִי הַיּוֹכֵל לְהַתְקִיִּים בְּיוֹם שִׁיחִיהָ נִרְאָה וְנִגְלָה הַמֶּלֶךְ הַהוּא, וְהוּא כָּפַל עֲנִין בְּמִלִּים

שונות. כי הוא. כי המלאך ההוא יהיה באש. המצרף. את הכסף ושורף את הסיג (את הפסולת המתערב בכסף), וכבורית. של המכבסים. שמסיר כתמי הבגדים, כי כן הוא ישמיד ויכלה כל הפושעים והמורדים ^{ע"פ רש"י}: (ג) וְיֹשֵׁב מְצַרֵּף וּמְטַהֵר כֶּסֶף. אמר בלשון הנהוג בבן אדם, שהמלאך ההוא ישב כשופט להיות מצרף ומטהר, כמו שמצרפין ומטהרין את הכסף מן הסיג, וטהר. והוא יטהר את בני לוי. הם הכהנים בני לוי הנגשים אל ה', אותם יטהר להסיר מהם בוזי שם ה', וזקק. וזקק אותם בזוהב וכסף, להיות נקיים מאנשי רשע, והיו לה' מְגִישֵׁי מִנְחָה בְּצִדְקָה. והם יהיו לה' להגיש לפניו קרבן ותשורה בצדקה כדת וכראוי, לא כמו עכשיו שמגִישִׁים על המזבח לחם מגואל ומתועב ^{ע"פ רד"ק}: (ד) וְעֲרַבְהָ לַה' אֶת יַעֲרַב לַה' מִנְחַת. תשורת. יהודה וירושלם, כימי עולם. הם ימי משה. וכשנים קדמוניות הם ימי שלמה שקבל המקום קרבנותיהם ברצון, וירדה אש מן השמים, ואכלה על המזבח ^{ע"פ ר"י אברבנאל}: (ה) וְקִרְבָּתִי אֲלֵיכֶם לְמִשְׁפַּט. ואז אקרב אליכם לעשות משפט לשלם גמול מעשה האיש. והייתי עד ממהר. רצה לומר לא יתמהמה המשפט עד יחקרו את העדים, כי אני בעצמי אהיה עד ממהר לענות במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר. של שכירות אלמנה ויתום. ולא ישלמו שכרם. ומטי גר. מטים משפט הגר לחייבו בחנם, ולא יראוני אמר ה' צבאות. רצה לומר את כל אלה עשו, כי אין פחד אדם לנגדם כי הכישוף והניאוף נעשה בלאט ובסתור, ואין מי רואה ושובעת השקר אין מי יודע שנשבע על שקר, ועשיקת שכר שכירות אלמנה ויתום, והטיית משפט גר הלא יעשום על כי הם תשושי כח, וחלפה עזרתם. והנה גם מה' לא ייראו עם כי הוא רואה הכל, ויודע תעלומות לב, וידו בכל משלה, ולכן אשלם להם גמול המעשה. ובזה בא להשיב להם על מה שאמרו איה אלהי המשפט, כי בזה ישיב לומר, הנה אז יקבלו משפט וגמול ^{ע"פ ר"י אברבנאל} בפסוק ו' שפירש את הפסוק על העתיד לבא: (ו) כִּי אָנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי. לא נשתנה דעתי ממה שהיה מאז (מימי קדם) לאהוב את הרע, לא כמו שאמרתם כל עושי

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶמְרָתֶם בְּמָה נָשׁוּב: (ח) הִיקָבַע אָדָם אֱלֹהִים
כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וְאֶמְרָתֶם בְּמָה קִבְּעֶנּוּךְ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְרוּמָה: (ט)
בְּמִאֲרָה אַתֶּם גָּאֲרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כָּלֹ: (י) הִבִּיאוּ אֶת כָּל
הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצֵר וְיִהְיֶה טָרֶף בְּבִיתִי וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בְּרִכָּה עַד
בְּלִי דִי: (יא) וְגִעַרְתִּי לָכֶם בְּאֹכֵל וְלֹא יִשְׁחַת לָכֶם אֶת פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא
תִשְׁכַּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יב) וְאֲשֶׁרוּ אַתְּכֶם כָּל הַגּוֹיִם
כִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֶפְץ חֶפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

רע טוב בעיני ה'. ואתם בני יעקב לא כליתם. אבל אתם לא כליתם מפני, ואף כי תמותו ברשע מבלי
משפט גמול, הנה לעתיד כאשר תעמדו בתחיה הנכם גם אז בידי, ואז תקבלו הגמול הראוי "ע"פ ר"י אברבנאל
בפירושו השני, אבל רש"י מפרש על דין הגיהנם שיש לנשמה אחר המות: (ז) **למימי אבותיכם**. מן ימי
אבותיכם סרתם מחקי ולא שמרתם, **שובו אלי**. לשמור מצותי **ואשובה אליכם**. להיטיב עמכם

כמאז **אמר ה' צבאות, ואמרתם**. והנה תעזו פניכם, ותאמרו **במה נשוב**. רצה לומר בעבור מה נשוב
במה חטאנו: (ח) **היקבע**. האם הגון הדבר שיעשוק אדם. את אלהים, כי אתם קובעים אותי. אשר
אתם עושקים אותי. **ואמרתם במה קבענוך**. ואם תאמרו בדבר מה אנו עושקים אותך. **המעשר**. רצה
לומר על זה אשיב, שאתם עושקים ממני המעשר. **והתרומה**. כי אינכם נותנים אותם אל הכהנים והלויים
משרתי אלהים "ע"פ רש"י: (ט) **במארה אתם נארים**. הלא בעבור זה אתם מקוללים בקללה, כי אין הארץ
נותנת יכולה ועם כל זה לא תקחו מוסר. **ואותי אתם קובעים**. ואתם עושקים אותי. **הגוי כלו**. כי אין אחד
מכם שיתן המעשר והתרומה "ע"פ רש"י. וכתב הרד"ק שבעונות הקודמים לא הושוו כולם, ובעונן זה הושוו כולם:
(י) **הביאו**. לכן הביאו מעתה **את כל המעשר אל בית האוצר**. העשוי לכך בבית המקדש כמו שנאמר
בנחמיה. **ויהי טרף בביתי**. למען יהיה מזון מצוי לאנשי ביתי, הם הכהנים והלויים "ע"פ רש"י. **ובחננוני**
נא בזאת אמר ה' צבאות. בחנו אותי בהמצה הזאת, אם אני משלם גמול המצוה. **אם לא**. הוא ענין
שבועה כמו אם לא בתיים רבים וגו' (ישעיה ה') ורצה לומר הריני נשבע **שאפתח לכם**. בשכר זה **את**
ארובות השמים, והריקתי **לכם ברכה**. ואשפוך דרך שם לכם ברכה והוא ענין גוזמא והפלגה. **עד**
בלי די. רצה לומר כל כך ירבו התבואות, עד שלא יהיו הגרנות די להם, להחזיק את הכל: (יא) **וגערת**
לכם. בעבורכם אגער. **באכל**. בהארבה האוכל התבואה "ע"פ רש"י. **ולא יושחית**. עוד **לכם את פרי**
האדמה, **ולא תשכל לכם הגפן בשדה**. רצה לומר הגפן לא תחסיר לכם את פריה **אמר ה' צבאות**.
(יב) **ואשרו אתכם כל הגוים**. ישבתו אתכם לפי מרבית ההצלחה. **כי תהיו אתם ארץ חפץ חפץ**. רצה
לומר ארצכם תהיה ארץ הממלאת חפץ ורצון יושביה, כי לא תחסר כל בה. **אמר ה' צבאות**. "ע"פ רד"ק,
לשאר מפרשים הכוונה ארץ חפץ, שחפץ ה' בה:

(יג) חֲזָקוּ עָלַי דְּבָרֵיכֶם אָמַר יְהוָה נִאֲמַרְתֶּם מֶה נִדְבַרְנוּ עֲלֵיךְ: (יד) אִמְרַתֶּם שׁוֹא עֶבֶד אֱלֹהִים וּמֶה בָּצַע פִּי שְׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הִלְכָנוּ קְדֻרָנִית מִפְּנֵי יְהוָה צָבָאוֹת: (טו) וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מֵאֲשֵׁרִים יָדִים גַּם נִבְנוּ עֲשֵׂי רָשָׁעָה גַם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים נִימְלָטוּ: (טז) אַז נִדְבַרְנוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּפְתָּח סֵפֶר זִכְרוֹנוֹ לִפְנֵינוּ לִירְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג יג-יט):

מוכיח את עם ישראל, על טענה שיש במחשבתם, כאילו ואין שכר יש לצדיקים וגם על טענת למה רשע וטוב לו (בתחילת הפרק, כבר דיבר כנגד הטענה מדוע רשע וטוב לו, וכאן בעיקר מדבר על טענת למה צדיק ורע לו), ומשיב שהשכר הוא לעתיד לבא, ויראי ה' המאמינים בכך, יזכו לשכר עצום, ההבדל בין צדיקים לצדיקים יותר, יהיה הבדל גדול.

(יג) חֲזָקוּ עָלַי דְּבָרֵיכֶם אָמַר ה'. רצה לומר דבריכם חזקים וקשים עלי (והם דיבורים לא טובים) . ואמרתם מֶה נִדְבַרְנוּ עֲלֵיךְ. ואם תאמרו מה נדבר לנו עליך: (יד) אִמְרַתֶּם. רצה לומר אשיב לכם זהו מה שאמרתם, שוֹא עֶבֶד אֱלֹהִים. דבר שוא הוא לעבוד את האלהים, כי לפי רוב רוממותו לא יחשב בעיניו עבודת האדם אשר בעפר יסודו. ומה בָּצַע כִּי שְׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ. או מה תועלת בא לנו אשר שמרנו הדברים שצוה לשמור, וכו'. ואשר הִלְכָנוּ קְדֻרָנִית³⁷. שחות ובהכנעה מִפְּנֵי ה' צָבָאוֹת. ר"מ אלשיך מפרש כן קְדֻרָנִית שנתגפנו מפני ה' וכאילו יאמרו אז אינו משגיח בשפלים או אינו משלם גמול המעשה: (טו) וְעַתָּה. רצה לומר הואיל ועתה ראינו שאין תועלת לשמור משמרת המקום, הנה אֲנַחְנוּ מֵאֲשֵׁרִים זָדִים. משבחים את האנשים הזדים, שלא חששו על משמרת התורה. גַּם נִבְנוּ. רצה לומר, טובה כפולה בא לעושי. הִרְשָׁעָה כִּי גַם הֵמָּה קִיִּימִים כִּבְנִי, וגם בָּחֲנוּ. את אֱלֹהִים. לדעת אם יוכל לת עונש על עון. ויִמְלָטוּ. והנה נמלטו מן העונש, ולא השיגם (כל צעד מאת האלהים) . והמה אם כן בטובה, ועמדו על החקירה ע"פ רש"י: (טז) אַז נִדְבַרְנוּ יִרְאֵי ה'. בזה ישוב על אמריהם, כלומר הנה דעו כי אז כששמעו יראי ה' דברי הרשעים ההם המעוררים ספיקות ותלונות, נדברו גם הם אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. כנושאים ונותנים בדברים האלה, עד שמצאו

מעין חיים – מוסר ועיונים

³⁷ ג יד קְדֻרָנִית. רבי נתן צבי פינקל זצלה"ה מייסד ישיבות סלבודקה (הסבא מסלבודקה), היה רגיל לשאול, אם אמנם אמרו דבר חמור כל כך, שאינם מאמינים שיש שכר על המצוות, כיצד העיזו פניהם לפני הקב"ה ואמרו לא דברנו עליך, וכי אינם יודעים שאת אלוקי אמת אי אפשר לרמות.

אלא הכוונה כך, באמת כשהם אמרו מֶה נִדְבַרְנוּ עֲלֵיךְ, הוא כי לא אמרו בפיחם, שוא עבוד אלוקים, וזה היה אמת. אך הקב"ה השיב להם כן אמרתם שוֹא עֶבֶד אֱלֹהִים וּמֶה בָּצַע כִּי שְׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ, כי אם אמנם לא אמרתם זאת בפה מלא, אבל כאשר הִלְכַתֶּם קְדֻרָנִית, כאשר אתם עובדי ה' פניכם עצובות וחשוכות, ונראה שאתם מרגישים עניים ומסכנים, כאילו אתם הפסדתם משהו מִפְּנֵי ה' צָבָאוֹת, זה בעצמו כמו שאתם אומרים שוֹא עֶבֶד אֱלֹהִים, ובכך אתם מֵאֲשֵׁרִים זָדִים, כאילו הם המוצלחים, ואתם המסכנים. כי אם הנכם מכירים בזכות הנפלאה שיש בחלקיכם לעבוד אלוקים, ובטובה העצומה שיש לכם בכך, בעושר הנפלא שיש בלימוד התורה, הרי היה ניתן לראות זאת על פניכם, כי פניכם שמחים ומאושרים, וטבעות עונג כעשירים.

וכן מבואר בגמרא (נדרים מ"ט): ההיא מטרוניתא ראתה את התנאים הקדושים, ואמרה פניכם צהובים כמלווי בריבית ואוכלי חזירים, כלומר כמו מי שמתעשר ללא מאמץ, וכמו מדושיני עונג, והתכוונה לתמוה עליהם: השיב לה התנא ואמר, חלילה לנו מאלו, הרי הם אסורים לעם ישראל, אלא חכמת אדם תאיר פניו.

מלאכי. מצודת דוד. באר החיים

שְׁמוֹ: (יז) וְהָיוּ לִי אֲמָר יְהוָה צְבָאוֹת לְיוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סִגְלָה וְחַמְלָתִי עֲלֵיהֶם פֶּאֶשֶׁר יַחְמַל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֶבֶד אֹתוֹ: (יח) וְשִׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צִדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֶבֶד אֱלֹהִים לְאִשֶּׁר לֹא עֲבָדוֹ:

(יט) כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בָּעֵר פֶּתְנוּר וְהָיוּ כָּל יָדַיִם וְכָל עֹשֶׂה רָשָׁעָה קָשׁ וְלֹהֵט אֹתָם הַיּוֹם הַבֹּא אֲמָר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שְׂרֵשׁ וְעֹנֶף: (כ) וְזָרְחָה לָכֶם יְרָאִי שָׁמַי שְׁמִשׁ צִדְקָה וּמִרְפָּא בְּכַנְפֶיהָ וַיִּצְאֲתָם וּפִשְׁתָּם בְּעֻגְלֵי מִרְבֵּק: (כא) וְעִסּוֹתָם רָשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֶפְרַת תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵיכֶם בְּיוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אֲמָר יְהוָה צְבָאוֹת:

בדעתם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול -ע"פ רד"ק- ויקשב ה' וישמע. וה' הטח אוזן להקשיב אמריהם ושמעם. ויכתב ספר. ויכתבם על ספר להיות זכרון לפניו, ליראי ה', ולחושבי שמו. לאותן החושבים רוממות שמו למען לא יקופח שכרם לעתיד, וכמו שנאמר (דניאל יב) ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר: (יז) והיו לי אמר ה' צבאות. אמריהם יהיו שמורים אצלי ליום. על היום אשר אני עושה. עליו סגולה. הוא יום הגמול, שעל היום ההוא יאצור מעשה בני אדם, לשלם לכל איש כמפעלו. וחמלתי עליהם. אז אחמול על יראי ה'. כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. הנזהר בעבודתו -ע"פ רד"ק-: (יח) וישבתם וראיתם. רצה לומר עם כי עתה רואים הודים בשלום, ולא כן עובדי אלהים (וזהו רק עכשיו), הנה אז תשובו ותראו ההפרש בין צדיק לרשע -ע"פ רד"ק-. בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. כפל הדבר במילים שונות:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג יט - כא): ניבא על יום הדין הגדול, לרשעים ולצדיקים.

(יט) כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא. יוֹם הַמִּשְׁפָּט הַבֹּא. בָּעֵר כְּתוּר. יִבְעַר כְּתוּר אֵשׁ לַעֲשׂוֹת כְּלִיהַ בְּרָשָׁעִים וְהָיוּ כָּל יָדַיִם וְכָל עֹשֶׂה רָשָׁעָה קָשׁ. וְהָיוּ נוֹחִים לְהִשְׁרֹף קָשׁ. וְלֹהֵט אֹתָם הַיּוֹם הַבֹּא אֲמָר ה' צְבָאוֹת. וְלֹהֵט אֵשׁ הַיּוֹם הַבֹּא תִלְהַט אֹתָם עַד אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם. אֲשֶׁר לֹא יִשְׁאִיר מֵהֶם. שׂוֹרֵשׁ וְעֹנֶף. רָצָה לֹמַר לֹא יִשְׁאִיר מֵהֶם זָכְרוֹן מֵה: (כ) וְזָרְחָה לָכֶם. אֲבָל לָכֶם יְרָאִי שָׁמַי. תִּזְרַח. שְׁמִשׁ צִדְקָה. רָצָה לֹמַר הַצִּדְקָה שֶׁעֲשִׂיתִם יֵאִיר לָכֶם כְּשִׁמְשׁ, וְהָיוּ עֵינֶיךָ מִשַּׁל לֹמַר מִצּוֹת הַצִּדְקָה בְּעִצְמָהּ תִּשְׁלַם לָכֶם גְּמוּלָה טוֹבָה. וּמִרְפָּא בְּכַנְפֶיהָ. בְּזִרְיָתָהּ יִהְיֶה לָכֶם רְפוּאָה וְתַעֲנוּג. וְדִמָּה פְּרִישַׁת הָאוֹר וְזִרְיָתָהּ, לְפִרְיֶשֶׁת הַכִּנּוּפִים, כִּי הַשֶּׁמֶשׁ יִפְרוֹשׁ אוֹרוֹ עַל הָאָרֶץ כְּכַנּוּפֵי הַפְּרוּשׁוֹת, וְכֵן נֹאמַר כְּשֶׁחֹר פָּרוֹשׁ עַל הָהָרִים (יֹאבֵל ב'). וַיִּצְאֲתָם. בְּכָל מְקוֹם שֶׁתִּצְאוּ וְתִבְאוּ וּפִשְׁתָּם. תִּתְעַנְּגוּ בְּטוֹב וְתִתְרַבּוּ בְּבֶשֶׁר וּשְׁמוֹן כְּעֻגְלֵי מִרְבֵּק. כְּעֻגְלִים הַמְּפֹטְטִים בְּמִרְבֵּק וְהָיוּ הַדִּיר שֶׁלָּהֶם: (כא) וְעִסּוֹתֶם רָשָׁעִים. אֹתָם תִּמְעַכּוּ וְתִכְתְּשׁוּ אֶת הָרָשָׁעִים, כִּי הֵם יִהְיוּ לְאֶפְרַת. מוֹנֵחַ תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵיכֶם. וְתִרְמְסוּ אוֹתָם. בְּיוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אֲמָר ה' צְבָאוֹת. זֶה יִהְיֶה בְּיוֹם הַגְּמוּלָה אֲשֶׁר אֲנִי מַיַּעֵד אוֹתוֹ:

(כב) זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֶרֶב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים: (כג) הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהִי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: (כד) וְהָשִׁיב לִב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלִב בָּנִים עַל אָבוֹתָם כִּן אָבוֹא וְהִפֵּיתִי אֶת הָאָרֶץ חֶרֶם: הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהִי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:

באר החיים - ענין הפרשה (פרק ג כב - כד): בזכות שיזכרו וישמרו את התורה, יזכו לגאולה השלימה.

(כב) זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי. רצה לומר הואיל ותקבלו גמול טוב, לכן בכל דור ודור זכרו התורה שמסרה לכם משה עבדי כי בשמירתה תקבלו הגמול >ע"פ רד"ק>. אשר צויתי אותו בחורב. ולא מלבד אמרה. על כל ישראל. רצה לומר לא אותו לבד צויתי התורה כי אם על כל ישראל שיקיימוה כולם. חקים ומשפטים. בין החוקים הם הדברים שלא נודע טעמן והשטן משיב עליהן, בין המשפטים והם הדברים הנודעים בטעמם: (כג) הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח. רצה לומר בזכות התורה אשלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. הוא יום הגמול: (כד) וְהָשִׁיב לִב אָבוֹת עַל בָּנִים. הוא ישיב לב האבות למקום על ידי הבנים, (וכיצד יעשה זאת) כי תחיית המתים יהיה על ידו (של אליהו הנביא) וכמו שאמרו רז"ל, וכשיחיו בני האבות אשר הם חיים וקיימים בזמן ההוא ואבות שעדיין לא נפטרו, ולהם בנים שכבר נפטרו, אז הבנים ההם אשר יעמדו בתחיה יספרו לאבותם אמיתת גמול הנפשי, ועל ידי זה ישיבם הנביא אל ה', ולב בנים על אבותם. וכן ישיב לב הבנים על ידי אבותם העומדים בתחיה, כי הם יספרו לבניהם אמתת הגמול, ובזה ישיב אותם לה'. >עין רש"י< או רצה לומר שישב האבות עם הבנים והבנים עם האבות כולם יחד וכפל הדבר לחזק הענין >ע"פ אבן עזרא ורד"ק>. כן אבוא. רצה לומר לזה אשלח את אליהו לפני בוא יום ה', כן כי כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול, ועדיין לא שבו והכיתי את הארץ חרם. אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדון, לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי, להיות נכונים לקבל הגמול הטוב:

מעין חיים - מוכר ועיונים

^ש ג כד לב אבות על בנים. בעל המצודות הוסיף על פרש"י שהשבת לב האבות יהיה באמצעות תחית המתים, ורש"י לא הזכיר את השייכות הזו.

ויתכן שאין צורך בהוספת המצודות, אלא דברי ר"י יכולים להתקיים פשוטו כמשמעו. שהרי בדורנו אנו, קיימים יהודים רבים מזרע קודש, שבעוונותינו הרבים הם תינוקות שנישבו, ונולדו למשפחות שנעקר מלבם כל תורת ישראל (אם על ידי ההשכלה הארורה, ואם על ידי שלטון הרשע), או שבהיותם קטנים נפלו ביד עריצים אשר בכוח הזרוע ובליצנות נבובה עקרו מהם את ידיעת התורה והאמונה, יהודים אלו אינם יודעים תורה מהי, ולמרבה הצער אינם עושים מאומה לנפשם, והדברים נוראים מה יהיה עם נפשם לעתיד לבא ולנצח נצחים (הרי זה אסון וטרגדיה מהלכת, הרי כאן בעולם אפשר להתעשר מכל מצוה ותפלה, מדי יום ביומו, מי יפקח עיניהם). אך הנה בימינו שולח להם ה' התעוררות, ופעמים הרבה באה לבניהם ההתעוררות, לשוב אל תורת משה, והבנים מעוררים את אבותיהם, ופעמים בהיפך שהאבות מתעוררים ומעוררים את בניהם, ומי ידוע שמה אליהו הנביא בכבודו, הוא אשר משפיע בבנים התעוררות נפלאה זו, וכלשון רש"י.